1933
2313
III
Ж-14850
1933-1-12

2 313

Власність Бібліотеки
Тов-ва
„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР"
у Львові.

(NN° 11)

Ж" 14.850

1933 – N° 1-6, 7/8, 9, 10, 12, 11 перест.

07

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
Ж У Р Н А Л

ШЕСТИЙ РІЧНИК

1933

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ Ж. 1528 П

ЛЬВІВ — — — — 1933

Жід Шарль: Питання наємної праці і кооперація 320
— Наємну працю можна усунути через повалення зиску . . 353
— Актуальні питання міжнародньої торговлі 356
— Взаємини між кооперацією і публичними орґанами . . . 396
Курнатовскі Єжи: Історична роля, яку може відограти кооперація . 328
Міллєр Ганс: Про суть і прінціп кооперації 241
Поассон Ернест: Етика кооперації 332
Туган-Барановський М. І.: В чому суть кооперації 244
Штаудінгер Ф.: Мораль як основа кооперації 330

Проблєми кооп. орґанізації і практики.

Іріг Карло: Безпосередні взаємини споживача і сільс. продуцента . 311
Кущинський Антін: „Тисан" — кооператива лісового та деревного промислу на Закарпатті 366
— Значіння перших кооператив лісових робітників на Закарпатті . 391
Р. Й.: Чого бракує нашій кооперації 55
Чапля В.: Кілька зауваг про торговельно-кооперативну назву слів (термінольоґію) 364
Чернецький А. — Коберський К.: Кооперативне чи приватно-капіталістичне виробництво 315

Кооперативне виховання і навчання.

Бюрґер-Шляупгоф Е.: Проблєми і програма новочасного кооп. виховання 348
К—ський А.: Навчання кооперації на Укр. Університеті в Празі . 288
Томоіянц В.: По 10-х роках не буде вже кому провадити кооперативної праці 119

Сторінка читача.

П. І.: Впорядкувати справу членів! 156

З життя української кооперації.

Б. І.: Районова молочарня в Глинянах 294
Блажкевич Іванна: Драбинястим по галицькій волості . . 198, 262. 304
— По галицькій волості 402
Ольховий Ілярій: Недомагання в праці Українбанків . . . 149, 180
Панченко Петро: Кілька вражінь з перших ревізорських поїздок . 186
Стерпюк Іван: Висліди однорічної праці міських кооператив . . 370
Федак Іван: Кредитові кооперативи в першім чвертьріччу 1933 р. . 251
— Весна 1933 в щадничо-кредитових кооперативах . . . 291
Хроніка 26, 125, 189, 296, 334, 372

З кооперативного світа.

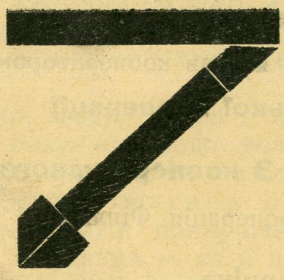
Мартос Борис: Споживче т-во „Продукціон" в Гамбурзі . . . 121
Таннер Вайно: Кооперація в Фінляндії 27
Хроніка 59, 124, 189, 254, 409

Господарська хроніка 30, 59, 91, 126, 190, 335, 372, 411
Серед книг 62, 127, 295, 373
З преси і життя 62, 93, 158, 413
Болюча втрата: Смерть Івана Івасюка 416
Всячина 376

Власність Бібліо

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Новий етап в розвитку світової кризи; Гріхи доби „радісної творчости"; Чи поможлаб Польщі інфляція?; Найтящий удар для С.Р.С.Р

З історії кооперативної думки. (Стаття Ш. Жіда).

Розвиток укр. молочарської кооперації в Галичині.

Спомини проф. Тотоміанца. — Кооперація у Фінляндії.

ЛЬВІВ СІЧЕНЬ 1933

ЗМІСТ:

На окраю днів 1
А. Ж.: Населення на українських землях в Польщі після переписів 1921 і 1931 рр. 9
Ш. Жід: З історії кооперативної думки 13

До історії української кооперації.

Ю. Павликовський: Нарис розвитку укр. молочарської кооперації в Галичині 18
В. Тотоміанц: Де я став кооператором 22
З життя української кооперації 26

З кооперативного світа.

Вайно Таннер.: Кооперація Фінляндії . . . 27
Господарська хроніка 30
Додаток: *В. Левинський,* Поляки під Прусією (1 піваркуш).

INHALT:

Randbemerkungen 1
Ukrainische Bevölkerug in Polen (A. Ż,) 9
Aus der Geschichte der Genossenschaftsprogramme (Ch. Gide) 13
25 Jahre Ukr. Molkereiverbandes in Lwiw (J. Pawlykowskyj) . 18
Wo ich Genossenschafter wurde? (V. Totomianz) 22
Aus ukrain Genossenschaftsleben . 26
Genossenschaftswesen in Finnland (V. Tanner) 27
Wirtschaftsnachrichten 30
Beilage: Polen unter Preussen (1. Bogen)

SOMMAIRE:

Notices actuelles 1
Population de la territoire ukrainienne en Pologne d'aprés inscriptions 1921 et 1931. (A. Ż.) 9
De l'histoire du programme coopératif (Ch. Gide) 13
L'essquise du developement de la coopération laitière en Galicie orientale (J. Pavlikovskyi) . . 18
Où j' ai devenu un coopérateur (V. Totomiantz) 22
Chronique coopérative 25
La coopération en Finlande (V. Tanner) 27
Chronique économique , ... 30
Supplément: V. Levynskyi, Polonais sous le regime prussien. (à suivre, p. 1—8)

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIK

UKRAINIAN MONTHLY REVIEW — LWIW POLAND

Ч. 1.

СІЧЕНЬ

1933

РІЧНИК VI

Власність Бібліотеки Т-ва ім. „Просвіта" „ОСВІДАР" у Львові.

НА ОКРАЮ ДНІВ.

„НА ЗЕМЛІ МИР"...

Різким дисонансом лунатимуть цього року ці традиційні різдвяні співи. Не мир і згода розсіяні сьогодні по світі, а взаїмне недовіря, насильство сильного над слабшим; не „благословенням" насичаються народи, а безробіттям, „ножицями", глухим невдоволенням голодного і пригніченого.

А однак — про спокій, мир, згоду, любов і правду між людьми мріє кожна людина і в цьому розумінні радо вслухується у чарівні тони різдвяного співу. Вона його приймає як передсказ майбутнього, як визначення мети усіх змаганьосіб і народів. І хоча дехто самими обставинами життя примушений думати тільки про боротьбу й оборону свого існування — то й для нього мрія про мир і віра в прихід правди остане завжди одиноким джерелом його моральної сили.

Без такої віри не булоб і самих змагань. Без неї не булоб і кооперативного гуртування — яке є одною з форм оборонної акції економічно визискуваних і пригнічених.

Мягкі тони різдвяних співів відзеркалюють від тисячліть потребу людської душі: — серед брязкоту зброї будня загріти душу думкою про побіду правди над неправдою, справедливости над кривдою, ретельної праці над визиском. Без тої „мягкости" — не булоб і „твердости" у щоденній впертій праці й змаганню.

НОВИЙ ЕТАП В РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ КРІЗИ.

Увага світа в останньому часі скупчена біля події незвичайної ваги, якою є уявнення дефіцитів державних бюджетів у всіх майже державах світа. Найяскравішим проявом крізи державних фінансів була відмова з боку Франції, Бельгії, Мадярщини, Естонії і Польщі вплатити припадаючої на грудень рати довгу в Америці (в загальній сумі 26 міл. долярів). Коли вже навіть Франція рішилася на такий крок, який би можна охрестити прямо „білим большевизмом", то це є доказ дійсно критичної ситуації її державних фінансів. І дійсно: бюджет цієї могучої імперіялістичпої держави на 1933 р. помимо всіх обкроювань і підлатувань, замикається дефіцитом в сумі майже неймовірній: 1 міліярда франків. Формально Франція оправдана: вона-ж дарувала Німеччині кругло 27 міліярдів фр. і уділила мораторії; морально вона оправдана. Але у міжнародньому житті рішають, як відомо, передовсім інші мотиви, рішає справа престіжу і бажання за всяку ціну не підірвати собі кредиту у людей. Не є виключене, що американський бизнесмен, хоч і любить вряди годи виступати в ролі самаританина (пригадаймо собі акцію голодуючій повоєнній

Європі, ARA і акцію Гувера в користь голодуючої Росії і т. д.) — все ж таки в цьому випадку покажеться більше купцем, як апостолом милосердя.

Відомо, що в опанцирених девяти підземних поверхах париського Національного Банку скупчено сьогодня поверх 80-ти міліярдів франків у золоті. Не треба однак думати, що все це є власність банку; переважно є це депозити осіб і установ, в значній мірі також закордонних капіталів, які сюди поспливалися, як до найпевнішого місця льокати капіталів, особливо в добу кризи і загальної непевности. На позір здавалосяб (і певно так здається американцеві): чому ж не платити, коли грошей не брак? Та це не є вирішення справи. Платити довги може „нормально" той, кому потрібні суми припливають нормально з його господарства, як надвишка над власними коштами. Як ми однак чули,французький уряд у своїому нормальному бюджеті має не надвишку, а дефіцит.

Дефіцитовими є бюджети вже майже всіх держав. Криза наближається невмолимим кроком до свого льогічного завершення. Ще тільки один крок і Европа з Америкою можуть провалитися в пропасть валютарної інфляції. Наближається справді 12. година — коли то вирішиться доля обох півкуль.

Чи вони спамятаються в час?

ГРІХИ З ДОБИ „РАДІСНОЇ ТВОРЧОСТИ".

Чим глибше світ грузне в нетрях господарської скрути, тим страшнішою марою стає перед усіма опир загального задовження. Задовжені є не лише хліборобн (ті найбільше), не лише урядовці (з давних давен з того відомі), але й купці та промисловці — бо все брало кредити, звідки могло, бо все „розбудовувалося" на кредит або просто жило над стан — теж на кредит. Нема нині сумніву, що вину за це поносять не самі довжники, а й вірителі, самі кредитодавці, ті що тому пару літ розсилали тисячі агентів по селах і містах з намовами брати товар на сплати, на „догідні рати", ті що творили теорії про „фінансувнння консумції". Винні є й ті, що переконували про творчу прикмету кредиту, ті, що голосили: „коли є де позичити, то лиш брати і брати!"

Головний виновник, це сам фінансовий капітал — бо він (як то бистро і геніяльно підмітив ще проф. Туган-Барановський у своїй студії про промислові кризи) — натискає в добі нагромадження на промисл, заохочуючи його до щораз більшої розбудови, до поширювання ринків збуту та до все нових і нових інвестицій. Він — фінансовий капітал, нагромаджений по світовій війні у банках Америки, фінансував німецькі концерни, робив інєкції европейським державам (дві позички самій Польщі!) — а все тому, щоби найти собі „працю" і опроцентовання. За його прикладом йшли й фінансісти Англії, Франції і т. д., а там і їхні дрібніші підручні — краєві банки та банчки у всіх державах, в тім числі й у Польщі. „Якось воно сплатиться"!

Друге джерело сучасного задовження — це залеглі податки і інші публичні тягарі. На іншому місци подаємо цифри про те, як вони наростають в Польщі (як снігова лявіна, що котиться з гір). І все те лягає на плечі податника якраз у той час, коли він ніяк

не зведе кінців з кінцями, щоби заробити на оплату біжучих тягарів!

Проблєма стає дійсно заплутаною, прибирає вигляд справжнього гордійського вузла. Як тут платити старі довги й податки, коли доходи такі поменшені, що декому не стає й на ведення самої біжучої господарки? Обовязок думати про вихід з цього положення падав-би передовсім на тих, які завинили загальне задовження: на керманичів економічного і державного життя. Але вони досі не знайшли іншого ліку на недугу, як: „платіть!". До того фактично зводяться усі „полекші" у сплаті податків та банкових довгів, про які ми чули. Селянські організації видвигнуги клич загальної мораторії на залеглі подйтки, відписання всіх залеглих відсотків і кар за проволоку та редукції всіх довгів.

Круги промислу й торговлі, устами варшавської промислово-торговельної палати домагаються однак подібних пільг теж для себе, додаючи ще вимогу полекш у сплаті залеглах соціяльних оплат. Вони забувають, що саме вони були тими, які збогачувалися в добі високої конюнктури і тепер не мають тим більше морального права знову помпувати загал населення (почередно через державну касу).

Уряд вніс законопроєкт про конверсію гіпотечних довгів, маючи на думці їх розложення на довші роки та знижку їх опроцентовання. Певно, що це може бути полекшою для власників задовжених по гіпотечних банках. Але тими є знова майже виключно дідичі, промисловці, власники реальностей — цебто опять група „вибраних 10.000". Сірій масі користи з цього закону не буде.

А машина часу не стоїть, грім гуркоче, петля крізи затіснюється. Мусить прийти загальна ліквідація старих довгів, як у міжнародньому так у приватному відношенні, якщо не має прийти до катастрофи.

Мусить встати з гробу грецький кредитовий реформатор — Солон.

ЧИ ПОМОГЛАБ ПОЛЬЩІ ІНФЛЯЦІЯ?

В польській пресі (бо українська економічним питанням цікавиться дуже мало) стрічаємо щораз частіше голоси нарікання на грошеву і кредитову дефляцію (зменшення обігу банкнотів і уділених банками кредитів). Мовляв, дефляція завинила крізу; якби не вона, то ми не відчувалиб браку гроша і кредиту і все булоб гаразд. Значить, треба, щоби держава випустила більше банкнотів в оборот, хочби й без приписаного законного покриття, треба пустити в рух банкові кредити і т. д.

Так розумує нині пересічний обиватель та його преса. А однак — навіть неглибока перевірка цих тез мусить відкрити хибність такого розумування. Воно приймає за причину те, що є лише наслідком інших причин. Не дефляція була причиною застою господарства, а навпаки — криза спричинила дефляцію валюти. В наслідок крізи наступило зубожіння населення, яке, платячи далі податки, не одержувало від держави того, що вона давала давніше; значить, гріш вплачений населенням, не повертає до нього назад в таких розмірах, як давніше. Ось і весь секрет валютарної дефляції. А кредитова дефляція, як знаємо, вийшла як наслідок захитання кредитового довіря, масового протестування векслів і взагалі невиплатности довжників.

Чи можна отже лікувати недугу, поборюючи не її причини, а тільки один з її з зовнішних проявів?

В ніякому разі! Тому треба сказати ясно: ніяка штучна інфляція не поможе на кризу. Вже буде близько рік від великанської гуверівської кредитової інфляції ($1^1/_2$ міліярда долярів для промислу). Безумовно, що цей щедрий дарунок промислові коштом держави міг в дечім злагіднити гостроту кризи — але він не спинив її руйнуючого походу. За цей рік криза в Спол. Державах прибрала, як відомо, ще гостріші форми. Обнизилися і так вже найнищі у світі ціни збіж, зросло число безробітних у промислі. — Німецький уряд Папена своїми податковими бонами (гл. Кооп. Респ. ч. 10 1932) вступив фактично на ту саму дорогу субвенціонування підприємств коштом держави. Можна з певністю сказати, що й цей засіб буде мати тільки характер ліку на злагіднення недуги, не торкаючися її підстав.

Якби польський уряд рішився на інфляцію банкнотів і пустив їх в край прим. у формі банкових кредитів через Банк Краєвого Господарства і Рільний Банк, то це моглоб мати той наслідок, що при нинішнім напруженню довіря, моглоб прийти до знижки курсу злотого. З огляду на те, що Польща є фактично двовалютовою державою, це привелоб до звишки курсу доляра. Як відомо, більшість кредитових операцій це долярові операції. Звишка доляра відразу погіршилаби позицію всіх д о в ж н и к і в в державі, отже якраз тих, що найгірше відчувають цю кризу. В результаті цілої операції прийшлоб дальше заострення кризи з виглядами на нову девалюацію валюти, отже повний господарський хаос.

Як видно з е к с п о з е п о л ь с ь к о г о п р е м є р а в С е н а т і в д н и 17. г р у д н я ц. р., уряд здає собі справу з цеї небезпеки і є рішений не допустити до захитання золотого; навпаки, він ставить твердість валюти во главу угла своєї господарської політики. Але ми булиб дуже цікаві почути, що нарешті уряд думає п о з и т и в н о г о робити для поборювання кризи. Зі слів премєра виходить, що поза програмою твердої валюти уряд таки нічого не задумує, бо хіба не можна вважати програмою чисто академічних заяв про те, що „цінова політика картелів є політикою самовбийника". Від двох уже літ край чує такі і навіть гостріші заяви представників уряду на адресу картелів, а вони ані чичирк. Навпаки — устами лідера над-лєвіятана, п. А. Вєжбіцкого, картелі прямо кидають визов цілому населенню, вимагаючи ще полекш д л я с е б е коштом краю і держави! Пан В є ж б і ц к і на днях уже вдруге задеклярував іменем великого промислу ось таку „мінімальну" програму:

1) відписання промислові залеглих податків;
2) генеральна обнижка залізничих тариф;
3) зменшення оплат підприємців на соціяльні обезпечення;
4) здешевлення кредиту;
5) не обнижування картельних цін!

При такім стані річей нема в Польщі виглядів на ліквідацію „ножиць" між промисловими і хліборобськими цінами. Не є отже виключене, що при відомій пасивности населення, врешті решт уступить уряд перед магнатами промислу (як то все досі бувало), а, щоби сповнити їх домагання, вступить на дорогу інфляції. Вже й сьогодні пан Вєжбіцкі у промові з 19. грудня натякає на цю можливість. Коли ві-

рити його словам, то в Польщі надходить критичний мент; найближчі місяці будуть рішати про долю її господарства.

Український громадянин, особливо кооператор, мусить бути приготований на всі можливости. Треба зазделегідь передумати все, що може прийти і забезпечитися від усяких несподіванок.

ВЖЕ ЯК У БОЛЬШЕВИКІВ?

Відома річ, яку постійну боротьбу мусить вести від самого початку большевицька влада з селом за посівну площу. Село вперто намагається менше обсівати, не бачучи для себе інтересу в збільшуванні посівів. Так було перед колєктивізацією, так є вже цього року й при колгоспах.

Світова господарська кріза, яка підкопала рентовність хліборобства, приводить однак до того самого явища вже і в капіталістичнім світі. Зменшилася сильно посівна площа в Америці й Канаді та в деяких европейських державах. Недавно оголосив польський статистичний уряд дані про те, кілько землі було під обсівом в Польщі в господарськім році 1931/32. Ці цифри вказують на загальне зменшення управної площі проти попереднього року.

Пшеницею	обсіяно	1724	тис. га,	отже на	5·2% менше
Житом	„	5644	„ „	„	2·2% „
Ячменем	„	1205	„ „	„	5·3% „
Вівсом	„	2217	„ „	„	2·1% „
Картоплею	„	2712	„ „	„	0·2% „

Що бараболі посаджено майже ту саму скількість, як в минулому році — це не дивниця, бо-ж це хліб насущний селянина і цього він вже не міг зменшувати, бо це ще найдешевша річ; зате справжнього зернистого хліба засіяно вже менше.

Чи можна радіти цим явищем? В ніякому разі. Можемо його тільки розуміти.

„НЕДОМАГАННЯ РІЛЬНОГО УСТРОЮ МАЛОПОЛЬЩІ".

Під таким заголовком подає якийсь п, І. Королець (чи не б. землячок?) у „Rolniku Ekonomista" (ч. 24) дещо відомостей про аграрні відносини на території Галичини. Він вказує зокрема на: 1) велике роздрібнення господарств і перелюднення села; 2) велику розкиданість грунтів окремих власників, (т. зв. шахівницю або черезполосицю), 3) зле загосподарення громадських грунтів; 4) погіршення і так майже найнищих в Европі зборів з гектара, 5) погіршення цін в порівнанні з цінами господ. потреб і податкових тягарів.

Можнаби до того додати ще чимало інших болячок, про які не згадує нам Королець. Можнаби згадати спеціяльно про умисне покривдження українського села що до меліорації грунтів, господарського шкільництва і агрономічної помочі; можнаби говорити про страшні галицькі дороги, про виливи рік, про сервітути, про спеціяльні для селянства „привілеї" при стяганню податків (ви чули про якісь податкові залеглости селянства? — їх нема; зате є близько міліярд залеглих податків і суспільних складок серед великої власности, серед промислу і торгівлі!) і т. д.

Але прощаємо п. Корольцеві ці недотягнення і приходимо до кінцевих висновків його статті. Автор радить підняти на ново кольонізаційну акцію, щоби переселити частину селянства з краківського воєвідства у „східні воєвідства". Що він розуміє під цим словом напевно не знаємо: це можуть бути північно-західні українські землі — може бути й українська Галичина. В кожному разі треба подивляти винахідчивість п. Корольця та його щире серце лише для... краківського воєвідства. Коли вже розвантажувати перенаселені райони, то чому забувати про найгустіше заселену територію — українську Галичину?

Автор радить спішитися з цею справою, поки ціни землі дешеві. Підкреслює отверто, що його плян має не тільки господарське, але й політичне значіння.

Віримо й не сумніваємося.

ГОСПОДАРСЬК. МОМЕНТ ПОЛЬСЬКО-СОВІТСЬКИХ ВЗАЄМИН.

Чимало людям були неясні останні зміни у взаємовідносинах Польщі й СРСР, а з окрема підписання і ратифікація пакту про неагресію, яким обі сторони зобовязалися до взаїмної політичної льояльности. Чимало світла на всі ті справи кидає однак погляд на економічну ситуацію в обох державах.

Найтяжчий з тяжчих польських промислів — залізно-гутничий, по війні ще взагалі не досяг того рівня продукції, що мав перед війною (найвищий рівень виробу був в 1928 р. і досяг тоді 87% довоєнного виробу). Але в 1931 р. польські гути виплавили всього 62,8% довоєнного заліза. З тої кількости цілих 42%, отже майже $^2/_3$ вивезено до СРСР, згідно з замовленнями на потреби пятилітки. Очевидно, що совіти дали Польщі ці замовлення не ради гарних очей, а з простого розрахунку, що з Польщі кошти транспорту менші, як з других держав.

Дальші рубрики у польськім вивозі до СРСР, це цинк, олово і машини. Краєві замовлення в Польщі спали до смішної цифри і якби ще не совітські закупи, то в польськім тяжкім промислі булаб повна катастрофа. Ці міркування, а не що інше, руководили лідером польського промислу та його колєгами при їхній відомій поїздці в гості до СРСР.

Але й совіти мають свій інтерес у піддержуванні добрих взаємин з Польщею. Через Польщу їм найблища дорогу до Німеччини для перевозу товарів (такий транзит на руку очевидно й польським залізницям, яким дає заробіток, дуже нині бажаний). Даючи працю польському промислові, радянські чинники вимогли теж цля себе уступки шо до імпорту деяких товарів в Польщу. В Польщі продаються від довшого часу на велику скалю совітські кальоші, нитки, футра, шкіри і т. д. — хоч кальошів чи ниток виробляється в самій Польщі більше як треба. Польські промисловці хоч самі задовжені, щоби не втратити цінного відборця, дають великі кредити совітській державі, і то не лиш товаром, а й готівкою! (готівковий кредит виносить 1931 р. друге стільки, що товаровий).

Це господарська дійсність останніх часів. Очевидно, все це може змінитися з моментом закінчення індустріялізаційного розгону СРСР— але покищо воно діє і має свій вплив теж на політику.

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА В ЕСПАНІЇ.

Остання твердиня февдалізму в Західній Европі — це Еспанія. Вона, хоч найблища сусідка Франції, щойно тепер переживає свою добу ліквідації шляхоцького земеляного і опертого на ньому громадського та політичичного устрою. Революційний уряд відновленої Еспанії приступив до основної аграрної перебудови краю. Закон, ухвалений есп. парляментом („кортезами") звернений своїм вістрям передовсім до грандів, себто великих земельних власників. Предметом реформ будуть наступні земельні обшари:

1) останки середновічного февдального устрою,

2) зле або зовсім не загосподарені обшари,

3) обшари, що лежать в поближу наводнюючих каналів, а мимо того не наводнені,

4) обшари, обняті новими плянами наводнень,

5) обшари розміру 300—600 га при управі збіжжа, 100—300 га при плянтаціях сливок, 300—600 га при городовій культурі, 100—500 га луки і пасовиска.

Вивласнення земельних посідачів відбудеться примусово; відшкодування буде тільки за вклади (інвестиції), пороблені останнім власником.

В цей спосіб Еспанія ліквідує законним шляхом ті нерівности в земельнім устрою, що виникли з середньовічного насильства шляхти над селянством. Еспанська реформа є безумовно „насильством" — більшости над зникаючою меншістю народу — але в цьому міститься й етичне оправдання цілого акту, яке йому відбирає характер насильства, роблячи його актом соціяльної справедливости.

НАЙТЯЩИЙ УДАР ДЛЯ СРСР.

Вершком аргументації про „вищість" совітської господарської системи над капіталістичною було завжди те, що, мовляв, радянська господарка є цілковито незалежна від капіталістичної, стоїть виключно на власних ногах, побудована пляномірно і самобутньо. Хоч для нікого не було тайною, що свою пятилітню розбудову промислу большевизм опер на кредитованих доставах машин з капіталістичних держав, за які платив вивозом головно збіжжа і інших сировин, — то мимо того голосна рекляма все таки робила дещо вражіння.

Прийшла безконечна кріза. Нагло стало виявлятися, що капіталістичний світ пересичений власною пшеницею, кукурудзою, цукром, яйцями, маслом, мясом. Якийсь час ще (1929 і 1930 р.) пробувала совітська економіка ратувати свої закупи демпінговим вивозом збіж та інших продуктів по цінах таки нижчих, як американські та европейські. Але згодом дійшло до того, що ціни збіж в Америці впали до рівня демпінгових цін радянського Внєшторгу. Про совітський демпінг чути щораз менше й менше. Разом з тим виринає конечність обмежувати за границями закупи машин та апаратів, тим більше, що охочих давати товар на кредит стає все менше і менше. Зачинає в самих основах хитатися сама ідея індустріялізації Рад. Союзу. Ще тому пів року назад заповідали другу пятилітку; сьогодні про це вже щось не чути.

Світова кріза завдала совітській державі найтящий удар, підкопуючи саму можливість експорту товарів з Рад. Союзу. Так то показалася помилкова думка про те, що СРСР є незалежна від решти світа.

А ВСЕ ТАКИ — КООПЕРАЦІЯ!

Серед загального замішання в господарському світі, коли вже й найбільш офіційні чинники капіталізму не вагаються вживати слів: „розвал", „катастрофа" і под. — все таки є одна ділянка господарства, що недоступна настроям розпачу й зневіря. Це — кооперація (там, де вона ведена згідно з правдивими кооперативними прінціпами). Хоч безумовно загальне зубожіння не могло не відбитися на зменшенні оборотів споживчих і виробничих кооператив та власного виробництва кооп. союзів, то убуток оборотів на одних членах покривається придбанням нових членів; зменшення існуючого виробництва надалужується заснованням нових виробництв і загальний настрій остає добрий, далекий не то від паніки, а навіть зневіри.

Це — найбільший тріюмф спільницької ідеї; це найбільша з усіх її дотеперішніх перемог. Це новий доказ, що „правдою світ перейдеш". Бо основою кооперативного будівництва є іменно правда замісць ложи, справедлива ціна замість обману й визиску, тверезе заспокоювання існуючих потреб членів замісць штучного викликування в публіки „потреб" при помочі реклями; а хребтом цілої системи є продаж за готівку та поборювання життя понад стан, на конто завтрішнього дня. Пляномірність в продукції та достосування кооп. продукції до розмірів і спроможностей споживачів — хоронять кооперативне господарство перед спекуляцією та надмірними інвестиціями.

Тому правильно підкреслено в резолюції Загального Збору РСУК (дня 29. XII. 1932) вищість кооперативної системи над всіма іншими.

ВИПИСКИ.

„Тепер кооперація має бути піддана під надзір адміністраційних властей, що одержують право найбільш подрібного вгляду в їх внутрішнє життя, а позатим право до далеко йдучих репресій, до заборони культурної діяльности включно".

„Нині ті запоруки (нагляд ревізійного союзу і суду та прокуратор) очевидно не вистарчають. Над усім царює недовіря до громадян".

— — — — — — — — — — — — — — — — —

„В твореннї капіталів наступив сильнний застій. Це й по суті легке до зрозуміння, якщо зважити, що в часі найвищої конюнктури 1928 р. національний дохід в Німеччині виносив 75 міліярдів марок, а в цьому році скорчився до 50 міліярдів". („Wirtsch. Mitteilungen" d. D. B. und Diskontoges).

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Хто читає пресу, а не передплачує, той не цінить, не шанує чужого труду і добра!

Передплатіть наш журнал! Дістанете безплатно цінні книжкові премії! (Докладніше про це гл. в оголошенню на окладинці).

Населення на українських землях в Польщі після переписів 1921 і 1931 рр.

В організаційній і торговельній діяльности часто приходиться звертатися до статистики і на підставі статистичних даних укладати пляни, калькулювати обороти і пр. Потрібне це скрізь — і на селі, і в повіті і в центрі. Та коли на селі дуже легко можна дати собі раду з статистичною підставою для власних плянів і калькуляцій, бо майже кожний господар приблизно знає скільки громада має нумерів господарств, голов населення, землі, худоби і т. п., а більш-менш точні цифри можна легко роздобути одні в громадському уряді, другі на парохії, то в повіті ця справа представляє вже всякі трудности, а на найбільші трудности натрапляємо в центрі.

Для громадських діячів і всяких організацій на повітах і в центрі джерелом статистичних відомостей можуть служити тільки офіціяльні статистичні публікації Головного статистичного уряду у Варшаві, котрі звичайно подають статистичні дані за цілу державу, іноді деталізують їх по воєвідствах, повітах, рідко коли по селах. Але територіяльний поділ держави на воєвідства і повіти не придержується етнографічних границь, навпаки, подуманий він так, щоб затерти ті границі, принаймні рахунково, в цей напр., спосіб, що до повітів і воєвідств з непольською більшістю долучається стільки території з польським населенням, скільки треба для наміреного зменшення проценту непольської людности в даній адміністративній одиниці. В наслідок цього в офіціяльний статистиці ми ніколи не можемо знайти готових цифрових даних про розміри території заселеної нашим народом в Польщі, про число населення на цій території та його національний поділ, про число господарств, землі, худоби і пр., та мусимо до цього доходити шляхом тяжких обчислень, поскільки є для цього відповідний статистичний матеріял, що дотичив би дрібніших адміністраційних одиниць, як повіти і громади.

В основі всякої громадської діяльности лежать господарські, культурні, політичні інтереси населення на даній території. Підставою власних статистичних дослідів і обчислень та практичних висновків з них є розміри території, яка є предметом нашої уваги, і число населення на цій території. Щоб дати нашим діячам на полі кооперації в центральних установах і на повітах цей піставовий матеріял, подаємо нижче виказ загалу населення, на визначеній нами українській території в Польщі, після переписів 1921 і 1931 рр., з обчисленням українського населення.

Заким будуть оголошені подрібні дані про національний і віроісповідний склад населення Польщі після перепису 1931 р., обчислення українського населення зробили ми в цей спосіб, що процент греко-католиків в Галичині а православних на північно-західних землях в 1921 р. приняли і для 1931 р. і таким чином одержали абсолютні цифри обох цих віроісповідань для 1931 р.

Річ ясна, що обчислення не відбиває точно дотичного стану річи, — воно зменшує число православних на північно-західних землях, де маємо великий приріст православних проти 1921 р., наслідком повороту воєнних висланців. З другої сторони не всі православні на

північно-західних землях є українцями; якийсь процент їх на Волині і Поліссю припадає на Білорусинів і Росіян. Так само в Галичині не всі греко-католики є українцями по національности, а знова серед римокатоликів є значна частина українців (т. зв. латинники). Але ніяких поправок під цим оглядом в наших обчисленнях не можемо перевести, за браком відповідних даних.

Проте уважаємо, що вираховані нами цифри греко-католиків і православних не далеко будуть відбігати від дійсности, а що віроісповідна статистика населення на українських землях далеко вірніше відбиває тут взаїмне відношення національностей ніж „національна", то добуті повищим способом числа греко-католицького і православного населення для 1931 р. можемо уважати числами українського населення, очевидно приблизними.

За українську національну територію взято в цілости: воєвідства Станиславівське, Тарнопільське, Волинське; З львівського воєвідства взято 20 цілих повітів з містом Львовом, і частини повітів: Березів, Кросно, Ланьцут; з краківського воєвідства частини повітів: Горлиці, Грибів, Новий Санч, Новий Торг, Ясло; Поліське воєвідство без косівського повіту; З Люблинського воєвідства 6 повітів в цілости і частину білгорайського; з Білостоцького воєвідства частину більського повіту.

Визначена нами українська територія на заході і північному сході тільки приблизно відповідає етнографічним межам. На пограничах по українській стороні є польські полоски і островки, так само по польській стороні лишається значна частина українського населення.

Цифри про величину території цілих повітів і число населення подаються за журналом „Sprawy Narodowościowe" ч. 2—3 за 1932 р. Територія і населення частин повітів обчислені нами і є вони приблизні.

Ціла визначена нами українська територія в Польщі займає просторінь 139.347 кв. кл. з числом населення по перепису 1921 р. 7.883.177 і по перепису 1931 р. 9.651.832, в тім 6.167.769 Українців, зглядно греко-католиків і православних. Українська територія становить 36,2 % території Польщі, населення на цій території становило в 1921 р. 29,3 %, а в 1931 р. 30,2 % населення Польщі без війська. Українці зглядно греко-католики і православні становлять 63,9 % цілого населення на українській території, решта припадає на Поляків, Жидів і інших.

А. Ж.

	Територія в кв. кл.	Населення 1921 р.	Населення 1931 р.	Гр.-кат. і православні в 1931 р. число	в %
Ціла Польща:					
Насел. з військ.	**388,390**	**27,176.717**	**32,132,936**		
Насел. без військ.	—	**26,858.192**	**31,941.463**		
Українські землі	**139.347**	**7,883.177**	**9,651.832**	**6,167.769**	**63,9**
в % %	36,2	29,3	30,2		
Галичина	**57,271**	**4,989.569**	**5,697.977**	**3,412.036**	**59,9**
Північ. зах. землі	**82,076**	**2,893.608**	**3,953.855**	**2,755.733**	**69,7**

		Територія кв. кл.	Населення 1921 р.	Населення 1931 р.	Гр.-кат. і православні в 1931 р. число:	в %
	Воєвідства і пов.	**57.271**	**4,689.569**	**5,697.977**	**3,412.036**	**59,9**
	Краківське	**1878**	**127.229**	**143.855**	**57.458**	**40,0**
1	Горлиці [1])	650	48.779	55.364	20.097	36,3
2	Грибів [2])	380	31.791	37.053	9.745	26,3
3	Новий Санч [3])	393	21.624	25.192	18.138	72,0
4	Новий Торг [4])	55	1.906	2.325	2.278	98,0
5	Ясло [5])	400	22.129	23.921	7.200	30,1
	Львівське	**22,152**	**2,165.287**	**2,474.271**	**1,318.842**	**53,3**
1	Березів [6])	170	19.777	20.750	10.375	50,0
2	Бібрка	890	83.281	96.466	67.912	70,4
3	Добромиль	901	73.259	81.683	52.604	64,4
4	Дрогобич	1.456	163.263	192.140	113.383	59,0
5	Городок	874	72.920	84.267	56.880	67,5
6	Жовква	1.111	84.574	95.206	69.215	72,7
7	Кросно [7])	363	40.925	45.463	13.638	30,0
8	Ланьцут [8])	216	22.570	27.094	5.418	20,0
9	Ліско	1.832	92.576	111.462	79.918	71,7
10	Львів місто	63	245.152	316.177	39.522	12,5
11	Львів повіт	1.279	124.792	142.881	61.867	43,3
12	Любачів	1.136	81.368	88.237	46.677	52,9
13	Мостиска	755	84.076	89.262	52.932	59.3
14	Перемишль	1.002	146.596	162.635	76.438	47,0
15	Рава Руська	1.401	106.607	121.465	85.390	70,3
16	Рудки	675	73.463	79.470	50.860	64,0
17	Симбір	948	105.020	112.856	66.585	59,0
18	Сокаль	1.335	99.372	109.721	71.428	65,1
19	Старий Самбір	689	51.435	59.086	44.392	75,3
20	Сянок	1.261	102.167	113.899	57.291	50,3
21	Турка	1.459	76.645	90.338	73.716	81,6
22	Яворів	990	79.146	87.350	68.832	78,8
23	Ярослав	1.336	136.303	146.363	53.569	36,6
	Станиславівське	**16.909**	**1,262.546**	**1,476.538**	**1,084.220**	**73,4**
1	Богородчани	854	54.260	68.270	60.009	87,9
2	Долина	2.473	100.718	124.011	95.116	76,7
3	Городенка	871	83.670	95.733	72.757	76,0
4	Жидачів	936	77.024	87.014	64.129	73,7
5	Калуш	1.183	86.503	103.039	83.770	81,3
6	Коломия	1.314	154.373	170.649	116.383	68,2
7	Косів	1.839	83.647	93.782	79.715	85,0
8	Надвірна	1.939	80.957	104.891	81.395	77,6

[1]) Судовий повіт Горлиці.
[2]) Судовий повіт Грибів.
[3]) Судовий повіт Мушина і 8 укр. громад Ново-Санчського суд. пов.
[4]) Чотири громади Кросценського суд. повіту.
[5]) Судовий повіт Жмигород.
[6]) Південні частини, приблизно четвертина повіту.
[7]) Половина повіту.
[8]) Південно-східна частина, приблизно четвертина повіту.

		Територія кв. кл.	Населення 1921 р.	Населення 1931 р.	Гр.-кат. і православні в 1931 р. число	в %
9	Рогатин	1.161	109.534	128.640	93.006	72,3
10	Сколє	1.293	48.759	59.840	47,513	79,4
11	Станиславів	869	133.085	161.148	89.598	55,6
12	Стрий	659	72.543	83.192	49.566	59.7
13	Снятин	566	72.798	78.221	64.454	82,4
14	Товмач	952	104.675	118.108	86.809	73,5
	Тернопільське	**16.332**	**1,434.507**	**1,603.313**	**954.516**	**59,3**
1	Бережани	1.117	89.655	105'302	62.128	59,3
2	Борщів	1.025	94.767	105.881	71.258	67,3
3	Броди	1.054	78.803	88.807	57.725	65,0
4	Бучач	1.212	118.013	139.308	79.684	57,2
5	Заліщики	699	65.409	73,249	52.739	72,0
6	Збараж	740	65.390	65,871	39.522	60,0
7	Зборів	908	71.941	84.266	57.300	68,0
8	Золочів	1.183	107.079	117.901	72.155	61,2
9	Камінка Стр.	1.000	74.930	82.682	47.708	57,7
10	Копичинці	886	86.918	93.040	55.359	59,5
11	Перемишляни	925	79.599	89.955	51.724	57,5
12	Підгайці	1.042	81.998	98.428	59.352	60,3
13	Радехів	1.040	64.561	69.436	46.592	67,1
14	Скалат	904	84.399	92.486	42.821	46,3
15	Теребовля	697	72.304	75.419	37.182	49,3
16	Тернопіль	1.206	129.721	140.771	73.905	52,5
17	Чортків	694	69.020	80.511	44.362	55,1
	Північно-зах. землі	**82.076**	**2,893.608**	**3,953.855**	**2,755.733**	**69,7**
	Волинське	**35.729**	**1,569.559**	**2,084.791**	**1,551.678**	**74,5**
1	Володимир	2.231	101.412	150.364	99,390	66,1
2	Горохів	1.734	91.631	122.195	93.998	76,9
3	Дубно	3.314	177.083	226.733	184.787	81,5
4	Здолбунів	1.366	100.390	118.422	88.816	75,0
5	Ковель	5.728	170.020	254.891	193.716	76,0
6	Костопіль	3.417	117.950	159.200	120.992	76,0
7	Кремінець	2.772	208.873	242.574	203.762	84.0
8	Луцьк	4.763	210.123	290.862	189.060	65,0
9	Любомль	2.004	56.264	85.396	64.900	76,0
10	Рівне	2.945	203.823	253.056	167.017	66,0
11	Сарни	5.455	131.990	181,098	145.240	80,2
	Поліське	**33.356**	**698.841**	**1,047.755**	**812.302**	**77,5**
1	Берестє	4.867	118.850	216.145	135.307	62,6
2	Дорогічин	2.356	62.083	96.882	83.609	86,3
3	Камінь Кош.	3.294	64.947	94.663	88.983	94,0
4	Кобринь	3.603	72.005	114.171	90.652	79,5
5	Лукінець	5.615	81.376	108.546	91.930	84,7
6	Пинськ	5.465	134.359	184.219	145.533	79,0
7	Пружани	2.701	68.127	108.666	76.718	70,6
8	Столин	5.455	96.094	124.463	99.570	80,0

	Територія кв. кл.	Населення 1921 р.	Населення 1931 р.	Гр.-кат і православні в 1931р. число	в %
Люблинське [1])	**10.604**	**554.645**	**720.052**	**316.823**	**44,0**
1 Біла	1.456	57.929	82.896		
2 Білгорай [2])	593	33.196	39.012		
3 Влодава	2.316	82.062	113.460		
4 Грубешів	1.563	103.810	130.275		
5 Константинів	1.272	58.460	70.419		
6 Томашів	1.374	97.713	121.377		
7 Холм	2.030	121.475	162.613		
Білостоцьке Більськ [3])	**2.387**	**70.563**	**101.257**	**74.930**	**74,0**

З історії кооперативної думки.

Від Редакції: Поданий нище уривок університетських викладів пок. проф. Ш. Жіда вводить читача в круг думок т. зв. німського кооперативного напрямку. Легкість форми, а притім ясність формулуваннь, питомі Покійному, виступають тут в повній силі. В одній тільки точці можна не погодитися з німським напрямком — що до оцінки кооперації продуцентів. Також можна мати сумнів, чи слід ставити кооперацію в конкуренцію до таких рухів, як соціялізм і под., які є рухами не лиш господарськими, а й політичними, чого про кооперацію сказати не можна.

Властивий заголовок, який повинен би я дати цему курсові звучавби: „Школа кооператизму“ — подібно, як говориться про соціялістичну школу. Тільки кожна школа вимагає учителів і учеників, і мігби мене хтось запитати: де є одні і другі? І я бувби в клопоті, що маю відповісти. Вкінці ми можемо признати, що кооператистичний рух не осягнув ще цього степеня зрілости, щоби заняти місце в історії доктрин. Тому в „Історії доктрин“, яку я написав на спілку з моїм товаришем п. Рістом, ми не вважали умісним присвятити окремого розділу школі кооператизму, вдоволяючись скромною заміткою. Проте в своїй малій книжці „Історія доктрин“ професор Тотоміанц присвятив вже окремий уступ під таким заголовком.

Коли ми може й не маємо ще права говорити про школу кооператизму, то всетаки вільно нам говорити про програму кооператизму. Кожний політичний і соціяльний рух має право, ба навіть обовязок сказати, куди він прямує, чого він хоче, чим він себе уявляє і тимсамим зясувати свою програму; кооперативний рух — так само [4]).

---

[1]) Для цілої Холмщини принято такий самий процент укр. населення, (44,0 %) географами для 1921 р. (Шимонович).

[2]) Північно-західна частина, приблизно третина повіту.

[3]) Піденно-східна половина повіту.

[4]) Можна знайти такий виклад з французької точки поглядv в книжці, що саме появилася: „Політика французького кооперативного руху“ п. Поасона.

Кожна політична партія вказує в своїй програмі і в своїх оповіщеннях, що вона зробить, коли прийде до влади, але заки це станеться, вона не має нічого до роботи, їй вільно у великій мірі сотворити зі своєї програми твір уяви, і приобіцяти більше, ніж вона могла дати, ба навіть хотілаби дати. Подібно річ мається з соціялістичною школою, яка, неначе давній фурієризм, снує фантастичні мрії. Тимчасом кооперативний рух, що істнує вже майже ціле століття, має програму, побудовану не тільки на своїх бажаннях (можливо що й на ілюзіях) але в більшій ще мірі на своїх досвідах і на своїх розчараваннях, бо він вже має за собою цілу історію.

Ви знаєте, що 1844 р. зложили в перше кооперативну програму піоніри з Рочделя. Я вам її прочитаю. Я не мігби взяти на початок цего курсу ліпшого тексту, як цей, зі славної програми, яка ще сьогодні являється основним законом майже для цілости 50.000 товариств, сотворених по всіх краях.

Ось вона:

„Ціллю Товариства є осягнути грошеву користь і поліпшити домашні і соціяльні услівя своїх членів, згромаджуючи капітал, поділений на уділи у висоті одного фунта, щоб виконати ось який плян:

отворити крамницю для продажі споживчих продуктів і вбрання;

купити або вибудувати доми для тих членів, які бажали би помагати собі взаїмно в поліпшенню свого домашнього і соціяльного життя;

підтримати виробництво товарів, які вважатиме товариство потрібними, щоб дати працю безробітним членам, або тим, яких заробітна платня невистарчаюча;

як тільки буде можливо, товариство приступить до наладнання виробництва і розділу, та займеться освітою, у своїому гурті, власними засобами, або іншими словами, воно сотворить автономну кольонію (self supporting), в якій інтереси будуть спільні (united). І вона поспішить з помічю іншим товариствам, які хотіліби заснувати подібні кольонії;

в ціли поширення тверезости товариство отворить в одній зі своїх домівок установу тверезости.

Бачимо, що ця програма переступає значно область, загально признану кооперації; це повний плян соціяльного відновлення. Представимо його у більше методичному виді:

1. творення капіталу в ціли еманципації пролєтаріяту не повільним, тяжким і перестарілим шляхом ощадностей, але ощадністю, здійсненою спільним купном товарів, конечних для життя;

2. будівництво домів з метою постачань мешкань по ціні коштів;

3. заснування промислових і хліборобських підприємств в двоякім намірі:

а) виробляти безпосередно і дешево все те, що потрібне робітничій клясі,

б) забезпечити працю безробітним, або заробляючим т. зв. голодову платню;

4. виховання і боротьба з алькоголем;

5. як остаточна ціль: інтегральна кооперація, себто створення малих світів, що організують в своїм гурті продукцію і розділ, і які розмножуються прикладом та пропаґандою.

Коли таку амбітну і величаву програму, якої суцільне виконання ще далеке сьогодня, хоча кожного дня експеримент потверджує її практичну вартість, видумав в цілости гурток робітників-ткачів, зібраний в нужденній хатині при жабячій вулиці (toad lane, бо там була їхня домівка), то треба в тім добачати чудо, подібне до того, яке обявилося в день Сошествія Святого Духа, коли він у виді огнених язиків зійшов над дванацятьми апостолами, які були теж робітниками. Бо в половині минулого століття стан освіти робітничої кляси, ба навіть піонірів з Рочделя, був такий низький, що годі уявити собі, щоб вони були творцями такої конституції. Але вони мали попередників, як це звичайно буває.

В 1820-ім році більше, ніж одно століття тому, засновано в Англії товариство для пропаганди кооперації. Вже тоді була пропаганда! А межи 1827 і 1830 рр. сотки кооперативних товариств повстали в Англії. Але вони не могли жити, — неначе цвіти, що завчасно розцвитуть. Таку початкову невдачу знаходите в історії всіх соціяльних рухів.

Рух роспочався остаточно щойно в часі, коли отворилась крамниця Рочдельських піонірів, зогляду на обставини, про які будемо ще говорити, — і програма, яку я Вам читав, увійшла на шлях здійснювання.

Змагання зменшити кошти життя робітників, були тим більше пекучі, бо в тім часі заробітні платні були такі низькі, як ще ніколи в історії праці. Безробіття було в Англії, як і сьогодня, страшною пошестю робітничої кляси.

Правду сказати, безмертности рочдельської програми не забезпечив амбітний маніфест, який ми навели, і який ще нині лишається в теоретичнім стані, ба навіть велика часть товариств зовсім не годиться пристати до нього, але головно правила практичної організації, внутрішний правильник, що так скажу, який Рочдель виконав вперше. Ось його точки:

1. ціна продажі побудована на ринкових цінах (а не на ціні коштів), себто на торговельній ціні;

2. осягнена надвишка звертається членам відповідно до висоти їхніх закупів (а не згідно з висотою їхніх уділів);

3. кожний член має один голос, безогляду на число уділів, які він посідає;

4. продажа за готівку, а не на кредит, одначе ця остання постанова допускає деякі виїмки.

Такі є ці правила; а близько столітній досвід доказав їхню мудрість в усіх краях і в усіх середовищах. Ми їх пояснювали і обговорювала часто в наших лєкціях, і вони не будуть предметом цьогорічного курсу. Ми хочемо зясувати тепер не внутрішню організацію кооперативних товариств, але їхню ролю, — скажемо: їхні амбіції, як творців соціяльної віднови.

Програма піонірів не була очевидно послідньою, було чимало інших, які ми тепер переглянемо.

Говорячи про Францію, згадаю програму Німської школи з 1885—1896 р., звісну більше під цим іменем на чужині, ніж у Франції[1]).

---

[1]) Ми її виложили і обговорили в курсі п. з. Школа в Нім. (Книжка ця буде зреферована в К.Р-ці — Ред.)

Пізніше, в 1912-ім році зясовано програму, яка причинилася до злуки двох розколених кооперативних організацій: соціялістичної організації і невтральної організації, які до того часу вели з собою війну.

Відчитаю вам головні уступи тої постанови, яку ми називаємо Пактом Єдности:

Союз кооператив і Конфедерація кооператив, бажають закінчити існуючий роздор і погоджуються що-до основних принціпів кооперації, як їх уложили рочдельські піоніри, примінюваних опісля зі зростаючим успіхом міліонами робітників по всіх краях:

1. Заступлення сучасного конкуренційного і капіталістичного режиму ладом, в якім виробництво буде організоване для добра загалу споживачів, а не в цілях зиску.

2. Колєктивний і постепенний перехід засобів виміни і продукції в руки стоваришених споживачів.

Від тоді існує у Франці одинока кооперативна програма, і ця єдність, скріплена спільним пережиттям війни, триває до сьогодня. Одначе можемо добачити в тому блоку, тут і там, декілька зарисувань.

Не розбираючи подрібно ті ріжні програми, скажемо всетаки в якому змислі доповнили вони Рочдельську програму. Хоча документ який ми тут навели, тільки скромно торкається її, одначе зразу видно, що він її сильно поширив.

Насамперед він не занявся тільки, так, як це зробили піоніри з Рочделя — зменшенням коштів життя, він спрямовується не виключно на низьку ціну, але на справедливу ціну, а це не одно і те саме, бо справедлива ціна це не що інше, як справедливість в економічному ладі, здійснена там, де вона найкраще може проявитися: у виміні.

Цю програму поширено теж у цьому змислі, що замісць представляти її, як еманципацію тільки робітничої кляси, вона являється способом звільнення всіх споживачів, а не тільки робітника-споживача, але й споживача богатого і маєтного, бо ці є неменше використовувані, як і бідні. Скажете що вони менше цікаві; це можливе. Але не в тім справа. Коли це є питанням справедливости, то розвязка його має бути одною для всіх. Коли ми хочемо знищити в економічному ладі всі можливости експльоатації, то не можемо робити ріжниць межи використовуваними ріжних кляс.

Це зовсім нова концепція і доказом того є це, що назви, яку ми повторюємо часто в наших поясненнях: „споживче кооперативне товариство", — не знайдете в Рочдельській програмі, яку ми вам читали; ба навіть нині в Англії не вживають її. Невідомі в Англії, яка є їх матірною землею, ані споживачі товариства! Їх там називають роздільчими товариствами — distributive societies, або попросту stores, крамниці.

Ця подвійна ціль, назначена кооперації: осягнути справедливі ціни і дати першенство інтересам споживача, — заведе нас дуже далеко, бо аж до нової економії.

Виразною чертою кооперативного руху у Франції останніх років була пропаганда в інтелєктуальних і університетських кругах.

Вона виявилася маніфестом, зредагованим в 1920-ім році, який розіслано до всіх університетів у світі. Ми називаємо його Маніфестом

Інтелєктуалістів, бо він удостоївся почести підпису 200 професорів французьких університетів, межи якими є велике число професорів з Парижа. Ось вам його головні уступи:

„Кооперація завдячує війні ненадійну рекляму. Споживачі зустрілися з браком поживи, зростом цін і визиском купців і знайшли в споживчих кооперативах своє прибіжище. Що більше, в многих краях Східної Европи магазини цих товариств були для виголоднілого населення місцями прохарчування.

Проте ані публична опінія, ані преса, ані економісти не присвятили кооперативному рухові такої уваги, яка йому по думці підписаних на цій декларації, належиться. Вони далі добачували в ньому тільки якийсь рід торговельної організації, який має свої добрі сторони і недомагання, не віруючи, щоби поза сучасними осягами кооперація змогла предложити повну програму соціяльної віднови. Саме наше товариство вважає своєю амбіцією промостити шлях цему поглядові в душах людей, пропагандою і навчанням у школах всіх степенів.

Хочемо вказати на споживчі товариства як на лябораторії соціяльного досвіду, як їх називав Жорес. Три чверти століття продовжується цей експеримент у всіх краях, як найбільше віддалених і в найріжнородніших економічних обставинах, тому він видається нам вповні вистарчаючим та дозволяє нам бачити в ньому ціхи майбутнього суспільства, й через це й розпізнавати в ньому, що є утопією, а що є здійсняємe із соціяльних домагань, які гомонять зі всіх сторін.

Ми переконані, що вже з нинішним днем можемо віднайти напрямні, ми кажемо: напрямні, бо річ не в зложенню програми в твердих рамцях. Кооперація є рухом, кажуть англійці, а не законом.

Кооперативні товариства нас вчать, що підприємство може жити поза услівями, які політична економія вважала конечними, а саме без жажди зиску і натиску конкуренції. Кооперативні товариства працюють без того товчка, яким є зиск, бо їхній закон велить повертати зиск тим, від котрих вони його беруть. Що до конкуренції, всюди де тільки можливе, кооперативи стараються заступити її федерованням ба навіть повною злукою. Змагання за зиск не мають ніякої ціли у хвилі, коли сам зиск зникає; залишається тільки конкуренція у виді шляхотного бажання стати взірцем для других.

Кооперативні товариства вказують нам теж, що для успіху підприємства річчу зайвою щоби капітал був володарем та збирав плоди. Вони не виключають капіталу, ба навіть призивають його до себе, вичікуючи хвилі, коли могтимуть самі творити власні капітали, і готові платити за його прислуги означеним відсотком, але вони відмовляють йому засадничо право верховодити і побирати собі зиск під претекстом, що він його сотворив.

Кооперативи боряться в міру можливости, на яку позволяє їм їхній розвій, проти економічного націоналізму під видом протекціонізму, як теж проти так званого капіталістичного інтернаціоналу, який є тільки покришкою імперіялізму. Засновуючи 30 років тому Міжнародний Кооперативний Аліянс, вони випередили Союз Народів, і стараються вирвати міжнародну торговлю з сучасних форм на правдивий шлях, яким є співпраця народів в ціли як найбільш економічного використання богацтв кожного краю для добра загалу.

Кооперативні товариства не признають продуцентам права заступництва публичних інтересів, бо вважають, що ці змагання тісно звязані, ба навіть кермовані їхніми професійними і корпоративними потребами. Навпаки, організовані споживачі не можуть мати іншого інтересу, як інтерес усіх.

Тому вони можуть зовсім справедливо бажати стати органом публичного інтересу. Така роля припадала дотепер державі, але вона виявила себе нище всяких сподівань, головно на господарському полі. І синдикалісти осуджують її не менче різко ніж економісти ліберальної школи. Треба отже дати публичній опінії новий орган. Ось він: в організаційних кадрах споживачів.

Розуміється, що ми витворюємо межи продуцентами і споживачами тільки опозицію принціпів, а не боротьбу кляс, тим більше, що товариства зложені у величезній більшости з робітників осягнули як найбільш яскраві успіхи.

Колиби навіть, як це й повинно бути, кожний споживач був одночасно продуцентом, не менше важно, щоб він старався відріжнити і важити у своїй совісти, ті протилежні інтереси, та жертвувати свої особисті цілі, загальним потребам.

Саме таку науку дає товариство споживачів, лєкцією щоденного життя. І це навчання моральне і одночасно економічне хочемо поширювати".

Шарль Жід

ДО ІСТОРІЇ УКР. КООПЕРАЦІЇ.

Нарис розвитку української молочарської кооперації в Галичині.

Новітнє молочарство — це дитина останніх двох декад XIX століття; за ним є вже 50 літ досвіду праці. Розвій новітнього молочарства тісно звязаний є з технічним винаходом і досконаленням молочарського машинового устаткування — в першу чергу з винаходом кружлівки (ing. Lefeldt — Німеччина, 1877/78) і її дальшим удосконаленням (аж до конструкції Separatora Leval'ем — Швеція, 1908) — тісно звязаний з розвоєм природничих наук з окрема біольогічних і серед них наук мікробіольогії.

Поступ в будові молочарських машин і розвязка тайн природи в царині заготівлі сирівця і його перерібки, удосконалені методи поборювання шкідливих бактерій і методи впряження, волею людини, корисних бактерій на службу молочарського виробництва — поклали наукові основи під механічну, хемічну (біольогічну) технольогію новітнього молочарства.

Складна, на научних основах оперту молочарську технольогію могли використати без затримки тільки ті народи, які стояли в добі її усталення на доволі високім ступні цивілізації. Новітнє молочарство вимагає глибокої духової і господарської культури не тільки на вершках хліборобської

верстви, але серед широких верств дрібного селянського хліборобства. Не можемо перечити, що новітнє молочарство може віддати і віддає неоцінені прислуги великовласницьким господарством, але мусимо з великим натиском підкреслити, що для дрібної земельної власности розвій молочарства стає підвалиною не тільки матеріяльних користей з годівлі молочної худоби, але трівким підложем раціональної реформи селянських господарств.

При цім не належить нам забувати, що годівлею домашніх звірят, в тім молочної худоби займаються — коли взяти на увагу стан поголовя — в 90—95% селянські господарства, а тільки в 5—10% великовласницькі.

* * *

В перших роках по покладенню основ під новітнє молочарство на континенті Европи тільки один хліборобський нарід — Данці, яких національна катастрофа з року 1864 не тільки не зломала але й поставила на шлях правдивої демократизації культури, були готові використати в повні здобутки наук у всіх ділянках, а в першу чергу в своїх селянських господарствах. Побідоносний похід данського, головно селянського господарства розпочинається роком 1882 від заложення першої кооперативної молочарні в західній Ютляндії.

За данським приміром йдуть вскорі і другі народи Европи але й до сьогодні примат у европейськім а зокрема кооператнвнім молочарстві держить демократична Данія (1927: 91 міл. масла).

Під 80-ті роки минулого століття українське хліборобство а радше українське селянство — по 30 літах свободи — переживало гостру крізу.

Знесення панщини 1848 і увласнення селянства без рівночасного переведення аграрних операцій в користь вже тоді в 70% економічно несамостійних господарств, без розвязання питання селянського кредиту, без журби про природній відплив надміру сільського населення до міст (ремесло, промисл) без покладення підстав під духовий і суспільний розвій села — створило своєрідний тип новочасного гельота: особисто вільного невільника твердої господарської дійсности: жертву нужди і темноти та відсталости села.

Жахливе положення українського селянства викликало реакцію його освіченої верстви. Роки 80-ті є роками проломовими у пляномірній боротьбі за господарський розвій нашого народу, опертий на власних силах народу.

Суспільне, господарське та культурне запізнення нашого народу проломане оконечно. Цивілізаційний розвій тоді початий йде нестримно вперед жертвенною працею поколінь до сьогодні.

Речником господарських справ краю був тоді галицький сойм — сойм у якому правила шляхта з великовласницьких кругів. Сойм цей не спішився зовсім полекшити долю зубожілого селянства. Не можу тут спинюватися над холодно-передуманими і послідовно здійснюваними методами здержування власне через „речника господарського розвою краю" — через галицький сойм — розвою господарського села, а зокрема українського села.

В цьому місці мушу підкреслити, що й справа молочарства — як справа у високій мірі звязана з селянськими госпо-

дарствами аж до року 1888 була галицьким соймом постійно ігнорована. Щойно в сім році запало в галицькім соймі рішення, яке взивало Краєвий Виділ до розслідження відносин молочної господарки в краю в цілі поставлення внесків дотично підпирання молочарства.

Студіями обнято тільки Західну Галичину. Від 1891 зорганізовано при Краєвім Виділі інституцію молочарських інструкторів, в роках 1896—1898 і 1900—1902 проведено спершу короткий, опісля довші молочарські курси все в Західній Галичині; в кінці в 1903 основано краєву молочарську школу в Ряшеві.

Висліди так веденої акції — опертої на податковім, в тім і українськім гроші можна легко передбачити. В часі між 1890—1905 повстає і працює в Західній Галичині 297 молочарень — в тім 32 селянські а 265 двірських — всі приватні.

Секрет такої нерівномірности числа селянських і двірських молочарень (напр. 1:9) лежить не тільки в захопленню великих власників молочарським ділом, як радше в тім, що ведення молочарні давало підставу до одержання субвенції, так з краєвих фондів як і державних. Край крім субвенції уділяв 3% позичок з фонду на підпирання рільничого промислу — держава давала часть закладового капіталу у формі машин (около 14000 К.).

Що двірські молочарні спекулювали на субвенції, виявилося по році 1904. Коли Виділ Краєвий в дні 4. XII. 1903 рішив уділяти субвенції тільки зареєстрованим стоваришенням (кооперативам—1873 р.), число двірських молочарень у Зах. Галичині з кінцем 1905 року падає до $^1/_5$ і виносить 53 супроти 265 з року 1903. Первопочини самостійної української молочарської організвції звязані є з 1904 роком.

На цей рік припадає поїздка дра Евгена Олесницького, голови філії „Просвіти“ в Стрию на закордонні студії хліборобських організацій в тім і молочарської кооперації. Звідомлення з цеї поїздки, подане в Стрию 26. II. 1904, заставило меткого організатора о. Остапа Нижанковського ввести в життя ідею спільної перерібки молока.

Перша молочарська спілка (а теж здебільша й другі аж до року 1908) основана 1. X. 1904 в селі Завадові, стрийського повіту парохом села о. О. Нижанковським, була відділом місцевої читальні „Просвіти“. Плянову пропаганду спілкового молочарства взяв у свої руки Головний Виділ Т-ва „Просвіта“ у Львові, в якого імени вів акцію краєвий інструктор рільництва Олександер Гарасевич.

Перша молочарська спілка.

Першою управою першої спілкової молочарні в Завадові як первоклітини нашого господарсько-молочарського руху були о. Остап Нижанковський, господар Іван Сенів і господар Федь Дергала — всі члени Виділу Чит. „Просвіти“.

Першим українським молочарем став Федір Панич. В місяць по основанню відкрила спілка сметанкову стацію в Голуботові.

Від 1. XII. 1905 року заведено в ній заплату за молоко після % товщу.

Машинове уладження закупила філія „Просвіти“ з допомоги Гол. Виділу (1330 К. на промислово-господарські цілі).

Спілка стала огнищем поглядової науки молочарства для краю і вже в півтора року по основанню завадівської спілки на день 31. III. 1906 року було в краю діяльних 12 молочарських спілок в повітах: стрийськім, дрогобицькім, рогатинськім і коломийськім; з них Голобутів ad Завадів, і Довге ad Ріпчиці були сметанковими стаціями (найстарша Завадів 1. X. 1904 — наймолодша Черче 27. II. 1906 року).

Всі вони обєднували разом кругло 450 доставців (найбільша в Ріпчицях 103 доставців), які доставили разом молока 365.031 літрів і одержали за нього 25.632 Кор. 6—8 сот. за літру.

З цього молока випродуковано 13.429 кг масла, яке продано за 31.893 Кор. (коло 2·40 Кор. за кг), спотребовуючи 24·2—31·2 л. молока на кг масла. Дохід з продажи 43.897 л. маслянки виносив 1980 Кор. (по 4—4·8 сот. за л.).

Надвишка brutto виносила за півтора року 8·241 Кор.

З того покрито:

Адміністрацію:	3.662 Кор.
Заплачено за машини	1.429 Кор.
Приспособлення льокалю	133 Кор.
Надвишка netto виносила	**2.717** Кор.

Зростаюча сітка молочарських спілок і потреба досконалення їх технічної і торговельної праці заставила філію „Просвіти“ призадуматись над організаційним і інструкційним а також торговельним осередком молочарського руху.

Під проводом дра Евгена Олесницького відбулася в Стрию 24. VIII. 1905 довірочна нарада, на якій реферат про мол. спілки виголосив о. О. Нижанковський а організаційний реферат о. Лев Горалевич. Вислідом наради було покликання до життя „Союзу руських спілок молочарських“ як відділу філії „Просвіти“ в Стрию з днем 7. вересня 1905 року. Тоді існувало вже 7 спілок при місцевих читальнях „Просвіти“.

Завданнями „Союзу руських спілок молочарських“ були:

1) організація, інструування та люстрація спілок,
2) удержання складу мол. машин і знаряддя,
3) торговля маслом в краю і заграницею,
4) дбання про фаховий вишкіл молочарів,
5) видавництва (в тім і видавання друків для спілкових молочарень).
6) заступство інтересів молоч. спілок перед краєвою владою і господарськими товариствами.

Управу Союзу взяв у свої руки о. Остап Нижанковський і о. Лев Горалевич. Першим інструктором молочарства зістав Василь Павлюк властитель молочарні в Мишині коло Коломиї. Його помічником стали п. Іван Горалевич і Михайло Мельник абсольвент Мол. Школи в Рябшеві і кол. молочар в нім. молочарні в Дорнфельді.

Пропаганду раціонального молочарства опертого на поправній мол. годівлі вів дальше в краю проф. Ол. Гарасевич, пропаганду організовання молочарських спілок о. О. Нижанковський і о. Северин Борачок, обидва парохи Подністровя.

Найслабшою сторінкою „Союза руських спілок молочарських“ був збут масла. Мимо всіх зусиль і удержування власного склепу

в Стрию вспів сам Союз перепродати тільки 2826 кг масла з загальної продукції по день 1. IV. 1906: 13.429 кг. Торговельна ділянка була союзом обнята тільки в 20% загальної продукції, 80% її мусіли збувати спілки власним зусиллям, що поза більшими витратами гроша получено було зі стратою часу а тим самим занедбуванням техніки виробу (аж 31·2 л. мол. на кг масла).

Якби не розглядати діяльність „Союзу руських молочарських спілок", слід ствердити його безпосередні і великі заслуги як предтечі нинішнього К. М. Союзу.

Недостачі в концентрованім збуті спілкового масла, хто знає, чи не вратували навіть ідеї самого спілкового молочарства в краю. Слід пригадати, що одинокий в тодішних часах в Австрії союз мол. спілок в Schärding (1903, горішня Австрія), якраз концентруючи в собі торговельні агенди мимо ріжниці свойого фахового урівня — супроти першої української молочарської організації, яка в додатку незорганізована була у формі торговельної установи — провалився якраз з причини цего концентрування (невміння переховувати масло).

Розвій мережі спілок, зорганізованих завдяки заходам філії Т-ва „Просвіта" в Стрию — 1907 р. працювало вже 20 спілок — і недостачі „Союзу руських молочарських спілок" випливаючі з його характеру як прибудівки філії Т-ва „Просвіта", допровадили вже 26. вересня 1907 року до ухвалення статуту самостійного союзу мол. спілок під назвою: „Краєвий Союз Господарсько-Молочарський — стоваришенне зареєстроване з обмеженою порукою в Стрию", зареєстрованого судом дня 25. жовтня 1907 як фірми до ч: 170/7.

З цею хвилею новоосновний Союз переняв як краєва установа всі агенди первісного Союзу руських мол. спілок при філії Т-ва „Просвіта" в Стрию і розпочав свою діяльність 1. січня 1908 року, вступаючи в члени Краєвого Союзу Ревізійного нинішного Р. С. У. К. у Львові.

(Кінець буде).

Ю. Павликовський.

Де я став кооператором.

(Спомини з мойого студенського життя).

В Ціріху в р. 1896 почалося для мене нове життя; ніколи перед тим. я не набув в однім півріччу стільки знання, як тоді. Ціріхський унівеситет тоді не був особливо визначним, кращою була політехніка, яка має славу ще й нині; але сам город Ціріх, не без підстави „Швайцарськими Атенами" названий, був осередком, де молодь здобувала не лише знання, а й вищу культуру. Лекції про фільософію читав проф. Авенаріус. Я записував ці виклади а тими записками користувався також А. Луначарський, сьогодні відомий совітський політик. Пізніше користав з них теж др. М. Філіппов, редактор петербурського журналу „Научное обозреніе".

В Ціріху Луначарський клав основи під розвиток свойого світогляду, тоді ще не цілком марксівського. Він був естет та любимець студенток — ніщо не заповідало в ньому пізнішого міністра грубого большевицького режіму.

З людей, що стали пізніше відомі, разом зі мною студіювали ще Роза Люксембург і пізніший польський комуніст др. Мархлєвскі. Др. Мархлєвскі часто головував на спільних сходинах Росіян. Він це робив з великою достойністю, в чому йому помагав його голосовий орган. Але Роза Люксембург не вибивалася тоді особливо нічим, кромі великої зарозумілости та їдкого способу говорення. Ніщо не вказувало на те, що її життя буде таке бурхливе та що воно доведе її до такого страшного кінця.

По Авенаріусі мали найбільше симпатій з усієї професури університету й техніки (що містяться в однім будинку) І. Пляттер (економічні науки) та Лянг (зоольогія). Окрім Пляттера викладав на університеті політичну економію проф. Юлій Вольф; цей однак не мав популярности серед російських студентів, бо поборював К. Маркса у своїй книжці „Капіталізм і соціялізм". Крім того інтересні були й виклади проф. Гунцігера про педагогіку; він був знавцем Песталь оцці.

Я студіював дуже пильно політичну економію та слухав виклади з многих інших ділянок, за виїмком історії, яку викладав Маєр фон Канонау дуже нудно та швидше з мілітаристичного становища. Замісць Маєра я слухав викладів історії в політехніці, де їх провадив проф. А. Штерн (пізніший автор твору про французьку революцію). Я брав участь у практичних вправах або репетіторіях у проф. Пляттера. Репетіторіюм мало чим ріжниться від справжнього іспиту і відбувалося що тижня по 2 години. Під кінець півріччя в ньому брало участь вже небагато студентів; решта, так сказати, поперепадала та позщезала. Мені репетиторіюм дало чимало користи (хоч не без великого труду) — бо в більшости европейських університетів, у протилежність до російських, не має перехідних іспитів з року на рік а студентам дається може за велику свободу у студіюванню, оставляючи його зовсім без контролі. Особливо богато студентів з університету і політехніки приваблювали виклади проф. Пляттера про історію економічних та соціялістичних наук (теорій). Пляттер був визнавцем Маркса в його економічній частині; фільософську і політичну сторінку він критикуввв гостро і їдовито. Під цим оглядом він йшов тою-ж дорогою. що російські „народники" („Volkstümler"), не признаючи матеріялістичного толкування історії, видвигаючи значіння особи, ставлячи дуже високо ролю етики ітд. Окрім викладів Пляттер публікував також статті у державно-німецькому місячникові „Neue freie Bühne", де критикував тодішню революційну тактику німецької соціялдемократії, хоч був на Заході одиноким з професорів, що приняв марксівську теорію вартости.

Великою подією було — не тільки для Ціріху, але й для всіх по німецьки говорячих країв, — скликання у Берліні в р. 1896 з ініціятиви професера астрономії Ферстера і професора фільософії Гішіцкі-го, в серпні, конгресу „Німецького товариства для етичної культури". Головною метою того товариства було: дорогою виховання піднести якість людини та стреміти до розвязки соціяльної справи без кровавих сутичок. Конкретна ціль була: відкрити у Ціріху літні виховавчі курси. Вернер З о м б а р т, тоді професор бреславського університету, обняв виклади про соціяльні рухи 19. століття, Др. Р. Пенціг читав про педагогіку, син проф. Ферстера теж про соці-

яльну педагогіку, С. Гшвіндт, один з провідників швайцарської соціял-демократії, про кооперацію, проф. Ф. Штавдінгер про фільософію, М. фон Егіди про етику і суспільне питання, данський фільософ Г. Гефдінг про етику та ще інші. По відчитах відбувалися дискусії, у яких виступав м. і. др. А. Мільбергер, відомий знавець Прудона, той самий, що в одній дискусії по викладі Зомбарта назвав марксівську теорію трохи грубо „гумбугом".

Найбільший успіх мали виклади С. Гшвіндт-а про кооперацію та Зомбартові. Зомбарт був тоді молодий надзвичайний професор, якого похвалив сам Енгельс за його доповнення до теорії вартости. Офіціяльно не міг бути соціл-демократом, бо таких людей до професури не допускали, але симпатизував з марксизмом. Поет на катедрі економіста, блискучий промовець і стиліст, з великим темпераментом (хоч укритим під маскою вченого), він запалював майже цілу авдиторію. Дехто з захоплення не міг висидіти і вертівся на лавці на всі боки. Якби і я сам не був заражений тим ентузіязмом, то напевно бувби більше любувався фігурою російської студентки, що сиділа передімною. Вона підскакувала та витягала шию, щоби краще видіти й чути пристійного молодого професора. Секрет успіху Зомбарта лежав не тільки в його особистих прикметах, але й в дусі часу.

Це була мода на марксизм і здавалося, що Зомбарт цю моду відчув і своїми викладами трапляв в саме ядро річи. Не лише про Маркса і соціял-демократію—Зомбарт говорив теж про французький соціяльний рух, про повстання ліонських ткачів, а коли подав до відома клич цих робітників: „Жити працюючи або вмерти воюючи" („Vivre en travaillant ou mourir en combattant") — то чимало студентів повторяло цей клич на вулицях. Не богато соціял-демократичних письменників зробило так много для популяризації Маркса і німецької соціял-демократії, як Зомбарт тими своїми викладами. Їх видано скоро як самостійну брушуру, що оббігла світ у перекладах майже на всі европейські мови [1]). З цеї брошури зробилася груба книга, а врешті 2 томи, які сьогодня носять заголовок: „Пролєтарський соціялізм або марксизм", замісць тодішнього „Соціялізм і соціяльний рух"! Змінився одначе не тільки розмір книжки, але й дух її. Останнє видання є вже здецидовано протимарксівське.

Найбільший вплив на моє дальше життя мали виклади С. Гшвіндт-а. Вони мали одночасно теоретичний і практичний характер. Теоретичну частину редагував Ганс Міллєр, пізніший відомий кооператор, про що він сам росповідав мені недавно. Мене інтересувала практична частина не менше теоретичної; вона полягала на описі споживчої і продукційної кооперативи, заснованої Гшвіндтом у Бірсек біля Базелю; вона обєднувала в членах і робітників і селян. Зі соціял-демократичного становища це було тоді відвагою — лучити пролєтарів з так званими дрібно-буржуазними елєментами. Ніодин з марксистів, за виїмком Гшвіндта тоді не передчував майбутнього блискучого розвитку кооперації, не лише в місті, а й на селі. Гшвіндт мене запросив оглянути його діло. По викладах я поїхав спершу в Базель, де я відвідав недавно там заснований Союз споживчих кооператив, а з відтіль далі до села Обервіль, що лежав в долині Бірсека. Гшвіндт приймав мене з цілою сердечністю,

[1]) Був також український переклад, зладжений Л. Цегельським — Перекл.

прнмістив мене в кооперативному готелі, показав споживчу кооперативу „Елєктра“, що є організацією споживачів елєктричної енергії, цегольню ітд. Я був оголомшений і захоплений тим всім, що бачив і на дні душі став кооператором. Про це все я написав допис до якогось органу, а пізніше, по третім побуті в Обервіль, я описав все в більшій монографії і її надрукував проф. Жід у своїому місячнику „Revue d' Economie Politique“.

Стефан Гшвіндт не мав стільки слухачів, що Зомбарт, але між його слухачами були пізніші теоретики кооперації — проф. Штаудінгер та Артур Мільбергер, який скоро після того опублікував низку статей про значіння споживчих кооператив. Також берлінський „Sozialreformer“ [1]) Моріц фон Егіди приходив на ці виклади та набрав пересвідчення, що кооперація веде прямо до здійснення усіх наших думок“.

Треба ще згадати про робітничий Клюб „Згода“ в Ціріху. Він був вже тоді осередком робітничого і соціялістичного руху. По закінченні своїх лєкцій в „Товаристві для етичної культури“ виголосив проф. Зомбарт у цьому клюбі виклад про Ляссаля. Однак цей виклад менше припав до вподоби робітникам і студентам як ті, що він їх читав на курсі. Малося враження, що прелєгент задержує обережність, мабуть побоюючись, щоби не викликати гніву пруського уряду; кольоритна фігура Ляссаля вийшла через те блідою. У звідомленні про цей виклад один німецький соціялістичний часопис писав про половинчатість німецьких професорів. У „Згоді“ часто виступав провідник швайцарської соціял-демократичної партії Г. Грайліх. Він був, що правда, німецького походження, але засиджений у Швайцарії і популярний. Будучи пристрасним і бурхливим промовцем, він тим не менше був опортуніст і розумна голова. Давніший фурієрист, автор брошури про Фуріє, він перемінився, як усі тодішні соціялісти, у марксиста і соціял-демократа. Грайліх симпатизував з кооперацією, а під кінець життя заявив себе навіть прихильником політичної невтральности у кооперації. Другий промовець, що часто виступав у „Згоді“, це був соціял-демократичний поет Р. Зайдель. Він читав в політехніці виклади про літературу.

Я перебув в Ціріху два семестри (півріччя), з великою користю не тільки для ума, але й для вироблення характеру—подивляючи чимраз більше чистоту, ретельність, ощадність та любезність його мешканців. Я старався наслідувати ці прикмети. Моїм любимцем стала швайцарська почта, що вже тоді була блискучо поставлена. І досі формую свій погляд про культурність кожного краю по точности його почти та по вигляді його книгарень — хоч дехто судить по інших ознаках, прим. по кількости зужитого мила.

Ваган Тотоміанц.

Перекл. з нім. рукопису К. К.

---

[1]) Відома група інтелєктуалів, головно з німецької професури, що гуртувалась біля Брентана, Вагнера, Зомбарта і др. („Verein für Sozialpolitik“) та заступала думку про потребу соціяльного законодавства. Їх звали теж „соціялістами з катетри“. — Перекл.

З ЖИТТЯ УКР. КООПЕРАЦІЇ.

Чисельний і матеріяльний стан української кредитової кооперації в 1931. і 1912. рр. На 3200 всіх кооператив, котрі з кінцем 1931. р. були членами РСУК і є обняті статистикою за 1932.р., кредитових кооператив І. ступня було 362, разом з Центробанком — 363.

Кредитові кооперативи становлять 11, 3% загалу кооператив, членів РСУК.

Загал кооператив виказує приріст проти попереднього року 1, 7% кредитові кооперативи — 12, 8%.

Кредитових кооператив, нечленів (в евіденції), нараховується 206.

Отже всіх українських кредитових кооператив є 569.

Перед війною, в 1912. р., до Краєвого Союза Ревізійного належало 338 кредитових кооператив, скільки було тоді в евіденції нечленів — відомостей не маємо.

Повоєнна кредитова кооперація перегнала передвоєнну своєю кількістю, але ще відстає щодо якости.

В 1931. р. узгляднені статистикою 332 кредитові кооперативи І. ступня (без Центробанку) мали 97.853 членів, а в 1912 р. майже таке саме число (338) кредитових кооператив (без Кр. Союзк Кред.) мали 127.973 членів, більше на 30.120.

Білянс кредитових кооп. в 1931 р. виносив суму 15.844.020 зол., а в 1912 р. 40,386.507 австр. корон; більше на 24,542.487.

Власні капітали. На уділах і резервових фондах в 1931 р. — 4. 569.304 зол. в 1912 р. — 5,490.444 австр. кор.; більше на 921.140.

Щадничі вкладки в 1931 р. 8,032.742 зол., в 1912 р. — 23,494.917 а. к. більше о 15,462.175.

Уділені позички в 1931 року 11,708.307 зол., в 1912 р. 33,725.095 а. к. більше на 22,016,778.

Центробанк в 1931 р. мав 512 членів, а в 1912 р. 889. Білянс його виносив в 1931 р. суму 1,825.799 зол., в 1912 р. 5,749.982 а. к.; більше на 3,924.183; власні капітали на уділах і резервових фондах в 1931 р. 479.860 зол.. в 1912. р. 1,081.409, більше на 601.449; щадничі вкладки в 1931 році 1,284.073 зол., а в 1912 р. 2,098.081; більше на 814.008; уділені позички в 1931 р. 1,200.241, в 1912 р. 4,622.228; більше на 3,422.014. *А. Ж.*

Стан щадничих вкладок в кредитових кооперативах Польщі, з осібна в кооперативах РСУК. в поодиноких кварталах 1931 і 1932 р. р. на підставі квартальних бюлетенів Кооперативної Ради у Варшаві, — без кредитових централь, представляється так:

Вкладки в кооперативах цілої Польщі зменшились за сім кварталів, це зн. від 1/І. 1931. до 1/Х. 1932. на суму 85.124 тис. зол., або 23,9%.

Вкладки в кооп. РСУК зменшились в цьому часі на суму 155 тис. зол. або на 2,1%. *А. Ж.*

	ВСІ КООП. ПОЛЬЩІ, ОБЄДНАНІ в 18 РЕВ СОЮЗАХ.				КООПЕРАТИВИ РСУК:			
	кооператив	сума вкл. тис. зл.	Зміна в % % до 1/І.31	Зміна в % % До поп.	кооператив	сума вкл. тис. зл.	Зміна у % % До 1/І.31.	Зміна у % % До попер. кварт.
1/І. 1931.	4826	355 744	100,0	100,0	187	7.317	100,0	100,0
1/IV. „	4705	355.354	99,9	99,9	187	7.570	103,4	103,4
1/VII. „	4752	345.644	97,1	97,2	187	7.802	106,6	103.1
1/X. „	4969	319.982	89,9	92,6	187	7.740	105,8	99,2
1/І. 1932	4921	313.510	88,1	98,0	246	7.684	105,0	99,3
1/IV „	4921	295.121	83,0	94,1	246	7.704	105,3	100,2
1/VII. „	4891	275.632	77,6	93,4	246	7.449	101,8	96,7
1/X. „	4866	270.620	76,7	98,2	246	7.162	97,9	96,1

Урочиста академія з нагоди 25. ліття праці М. С. получена з посвяченням нових забудовань „Маслосоюзу" у Львові, відбулася 13. грудня 1932. у нових помешканнях „Маслосоюзу" при вул. Бартоша Глоацького, ч. 23. Академію відкрив сен. інж. Ю. Павликовський, підкресливши характер цього свята, яко свята перемоги праці, відтак привітав усіх гостей і членів „М. С." присутних на салі, та згадав тих, що на все відійшли. По сконстатованню правомочности зборів сен. Ю. Павликовський покликав до почесного проводу членів першої Надз. Ради „М. С": о. М. Гошовського, о. Матковського, дир. Кисілевського та представників матірних т-в.: від „Просвіти" ред. В. Мудрого і від „Сіл. Господара" о. Т. Войнаровського, відзначивши усіх новими означками „Маслосоюзу".

З черги дир. Мудрик відчитав протоколи основательних зборів „М. С.," почім слідували привіти. Від т-ва „Просвіта" привіт молочарській кооперації передав ред. Мудрий, висловлюючи гордість матірного т-ва тим, що з його лона вийшла така гарна і богата установа, та вдоволення, що муравлина і творча праця не була змарнована; дякує за працю. Від парлямент. репрезентації У. С. Р. П. привитав молочарську к-цію сен. Др. І. Макух. Згадав працю старих робітників, пройнятих свідомістю поратунку в спільній праці. Остерігає перед перебільшеним оптимізмом. Кидає зором на недавнє минуле, якого бур стара національна будова не витримала. Шукає причин: корін і фундаменти були добрі, здорові, але стіни зведені на них, лихі. тому бурі їх змели. По війні треба, було починати знову — від старого здорового корення і залишених фундаментів. За будову взялися нові, молоді, енергічніші люди після нових плянів. Працювали жваво, розбудова поступала рівномірно і пляново. Але її мур є зигзакуватий. Деякі його стіни зведені високо, аж під дах, деякі запізнилися а є й такі ділянки, в яких на віть не положені фундаменти. Чи витримаємо одже знову, як прийде хвиля? Звертаючи увагу на можливу небезпеку, промовець закликує всіх братися до жвавої але дісної праці; рівнож виступає проти фушерства.

Від імени Ц. С. і всієї госп.-споживчої кооперації витає молоч. кооперацію дир. Ю. Шепарович, висловлюючи втіху від нового залізо-бетонового бастіону, щойно освяченого, який означає новий здобуток у поширенню нашого стану посідання.

Від Ц. Б. зложив привіт др. М. Волошин, звернувши увагу на повновартісні фахово-технічні сили, заняті при праці в М. С., і на вельми потішаючий факт, що укр. кооперація, учениця данської, зачала вже збувати своє масло в Данії.

В імени першої Надз. Ради М. С. і в своїм власнім промовив о. Гошовський складаючи побажання на дальші 25 літ.

По відчитанні численних писемних привітів, слідували реферати інж. Юі Павликовського: „25 літ праці М. К. С." (друкується в ц. числ. „К. Р." на іншому місці) і дир. А. Палія про „Напрямні праці Союза при започаткуванні другого чвертьстоліття".

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТА.

Кооперація Фінляндії.

Президент Міжнар. Кооп. Союзу д. Вайно Таннер подає в бюлетені цьогож МКС цікаву характеристику кооперації своєї батьківщини та інших балтійсьиих держав (Естонії, Латвії, Литви). Зокрема для нас цікавий розвиток фінляндської кооперації, яка виростала в умовах національної залежности від Росії.

Фінляндія займає велику площу 388.000 квадратових км., на якій живе однак всього 3,600.000 душ населення. Площа мало менша від Німеччини, населення числом всього $^1/_{20}$ частина німецького. Більше 100 літ була Фінляндія під російською зверхністю. Щойно по світовій війні здобула самостійність. Правда, під Росією Фінляндія мала широку автономію, отже будування самостійної держави було тим улекшене.

і в самих скандинавських державах рух цей був уже відомий, як у Фінляндії щойно появилися справжні завязки кооп. руху.

Кооперативний рух почався у Фінляндії досить пізно. Чимало европейських країн мали за собою вже пів століття кооп. праці.

В останніх десятиліттях 19. віку стали тут і там появлятися кооперативні товариства без більшого значіння. Щойно з 1901 р. можна говорити про народження фінської кооперації. В цьому році введено кооп. закон, який уможливив основування справжніх кооператив. Піоніром цього руху став проф. Ганнес Гебгард, імя якого стало відоме вже й серед кооператорів інших країн. Заснована при його участи кооператива „Пеллєрво" стала колискою руху і мала рішаючий вплив на все, що зроблено в кооперативній ділянці.

Так, як кожний суспільний рух має свої спеціяльні причини, має їх і фінляндська кооперація. Це буде певно несподіванкою, але є фактом, що тут були причини національно-політичної натури. Період російського утиску, який розпочався саме в тім часі — грозив загибілю усіх національних змагань. Для того, щоби розпука не убила в людей охоти до діла, патріоти намагалися спрямувати громадську активність в господарську ділянку, щоби через піднесення добробуту скріпити силу відпору народу, а для осягнення цієї мети визнано найкращим способом кооперацію.

Але не тільки причини появи кооперації були тут своєрідні — такими були теж форми цього руху. Хоч ще було небогато льокальних кооператив, створено вже центральні організації, яких завданням було — поширити рух на весь край та стежити за тим, щоби він розвивався на здорових кооперативних засадах. Хоча в звичайних умовинах ледви чи можна захвалювати такі методи будівництва, то у Фінляндії вони дали добрі наслідки. До того ще вони уможливили певну пляновість в цілому рухові і не було стільки упадків, що в многих інших краях. Вже в два роки по введенню кооперативного права засновано центральну організацію для кредитових кооператив; в 1904 р. для споживчих, а в 1905 для молочарських. Під цю пору існує коло 10 централь для кооператив ріжних родів.

Очевидно, централі не малиб змоги удержатися при житті, якби не існувало певного числа місцевих кооператив, на яких вони моглиб опертися, Отже засновувано все нові товариства і під цю пору існує їх біля 6800 всілякого гатунку. Більшість це сільсько-господарські і взагалі сільські кооперативи, але попри них виникло й поважне число споживчих. Сітка молочарських кооператив розкинена по цілому краю і майже кожне село має свою власну кооп. молочарню. У многих селах ціла продукція молока віддається до кооперативи. Таких молочарень є 700. Також кредитових кооператив є чимало — 1560. Існують крім того ще всілякі інші сільсько-господарські кооп-ви: для набування паші, погноїв та інших госп. потреб, для транспортування яєць на ринок, закупна торфу і т. д.

Всі ті кооперативи, кожна в своїй ділянці, виконують корисну роботу. Кооперативні молочарні, найважніші зі становищи хліборобa, піднесли якість масла на небувалий рівень та здобули для фінського масла місце на світовому ринкові. Добрих сирів Фінляндії не вироблялося так довго, поки не заінтересувалися цею справою кооп. молочарні, а передовсім їх централі. Сьогодня фінські сири можуть кон-

курувати з найкращими сирами світа. „Valio“ — центральна організація кооп. молочарень дійшла до того, що опанувала 90% всього експорту масла.

Кредитові кооперативи працюють на райфайзенських засадах. Їх централя розвинулася вже в поважну грошеву установу, яка тішиться підпертям з боку держави (в характері фінансуючого і акціонера). Ця установа уділила вже позичок на суму $1^1/_2$ міліярда фін. марок; їх ужито на поправу ріллі, меліорації. будову домів і т. д.

Для закупна с. г. потреб, погноїв, паш, с. г. машин і т. д. існує від 25 літ окрема централя „Hankkija“, Транспортуванням мяса на ринки та його збутом займаються льокальні кооперативи, обєднані в свій союз. В останніх роках сильно розвинувся кооп. збут яєць; і для тої справи створено центральну організацію, що працює з повним успіхом. Зате не повелися спроби продавати кооперативним способом лісів.

Першу споживчу кооперативу засновано 1901 р., в році проголошення кооп. закона. Замітне, що цей початок зробили ткачі з Тампере, яке отже стало фінським Рочделем. В перших роках рух йшов поволи, але в 1904 р. засновано центральну організацію, що обєднала всі існуючі споживчі спілки. Від тоді число кооператив зростало швидко і то не тільки між промисловим робітництвом та зарібниками, але й між селянством.

Відношення чисельности обох груп: міської й сільської є приблизно по рівні в споживчій кооперації. Небавом одначе прийшло до тертя між обома групами на цьому ґрунті, що многочленні міські консуми вважали кривдою для себе, коли мали на Заг. Зборах централі так само по одному голосові, як дрібні сільські. Вони не бажали оставати все у меншости на зборах та бути переголосовуваними. Під кінець 1917 р. прийшло до росколу на два союзи. Міські кооперативи прозвали себе „поступовими“; їх ідейна централя носить скорочену назву „КК“, а їх ґуртівня „ОТК“. Сільські кооперативи прозвали себе „невтральними“; їх централя зветься „SOK“; вона є одночасно ідейним і торговельним осередком. Але обі ці групи держаться мимо всього невтрально що до справ політики та в основі придержуються тих самих засад. Загальне число членів виносить 470.000, а обороти 2,6 міліярдів фін. марок. Оба рухи разом обєднують третину всієї роздрібної торгівлі країни.

Всі більші кооперативи ведуть виробничі відділи, найчастіше пекарні і мясарні, деякі вироблюють мінеральну воду, пиво то-що, інші перероблюють молоко.Особливістю фінляндської кооперації є поширене ведення ресторанів і дрогерій (аптичних складів). В ділянці власного виробництва зроблено чимало, але недостача капіталу — типічна риса фінської споживчої кооперації — не дала змогу розвинути в цьому напрямі більшої активности. Під натиском життя, зокрема потреби капіталу для згаданих завдань, починає світати думка про потребу поновного зєднання обох відламів кооперації в один союз, щоби тої самої роботи не робили дві ріжні організації.

Вайно Таннер.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА.

Ситуація в рільництві в освітленні Б. Ґ. Кр. Положення рільництва в Польщі далі погіршується, чого проявом є дальша знижка цін с-г. тварин. Ось чому навіть двічі збільшений супроти 1931 р. вивіз жита за кордон не може принести чутливої полекші для сіл. господарства Польщі тим більше, що й вивіз тваринної продукції в біж. році є значно менший від минулорічного.

Ціни збіж в Польщі — знижкують знову. В першій декаді грудня 1932 чотири головніших збіжа (пшениця, жито, овес і ячмінь) продовжували падати в ціні, хоча дещо й слабше, як в листопаді тогож року. На збіжевих біржах Польщі тенденція весь час слаба.

За 100 кг. платили в Польщі в долярах (за „Pol Gospod."):

	23—30. XI. 1932	1—8. XII. 1932.
	Пшениця:	
Варшава	2,93	2,76
Познань	2,56	2.39
Львів	2,93	2,87
	Жито:	
Варшава	1,74	1,66
Познань	1,61	1,58
Львів	1,82	1,80
	Овес:	
Варшава	1,72	1,63
Познань	1.50	1,43
Львів	1,81	1,69
	Ячмінь:	
Варшава	1,89 (бр.)	1,85 (бр.)
	1,68 (зв.)	1,64 (зв.)
Познань	1,83 (бр.)	1,78 (бр.)
	1,57 (зв.)	1,51 (зв.)
Львів	1,99 (бр.)	1,99 (бр.)
	1,57 (зв.)	1,57 (зв.)

На світових ринках так само ціни знижкували. В Європі (Берлін, Відень, Прага) вони були значно вищі від цін в Польщі, але в Америці — значно нищі. До того слід додати ще, що в Америці є 350 міл. сотн. збіжевих експортових надвишок, в тім 140 міл. сотнарів пшениці, тоді як Польща має всього около 2 міл. сотн. пшениці на вивіз.

Ціна паші і землеплодів обнизилися у відношенні до 1931 р. на 5%. Знижка була ріжна в ріжних околицях краю. В українських воєвідствах, т. зв. південних упадок був найбільший, виносячи 7%; найнищий він був у 1932 р. в східних воєвідствах (Волинь, Полісся), бо виносив 2,5%. В інших дільницях Польщі знижка цін паші і землеплодів вагалася між 4—6%.

Польща вже привозить збіжа з заграниці — щораз в більшому розмірі. В лисопаді м. р. привезено до Польщі 3.118 тон пшениці та 1.405 тон жита, що в порівнанні з передминулим (1931) роком становить десятикратне збільшення.

Скільки збіжа продукують і вивозять за кордон наші волинські землі? Засів чотирох головних збіж в цілій Польщі в 1931 р. обрахував Головний Стастичний уряд у Варшаві на 11.035 402 га., а в тім на Волині 948.285 га, або 8,6%. Збір тих же збіж в цілій Польщі виносив 117.527.457 сотнарів, з чого на Волинь припадає 8.423.065 сотнарів, а у процентах 7,2%. Гречки продукує Волинь 25,8%, а проса 24,6%. В продукції пшениці, ячменю, гречки і проса Волинь виділяється серед інших дільниць краю, уступаючись перед ними що до всіх інших збіж. Природні умовини на Волині є сприяючі плеканню збіж, але примітивні методи господарки і роздробленість зем. власности стоять на перешкоді повному використанню всіх можливостей.

Стан торгівлі збіжам в Польщі і на Волині (на жаль, лише для 1930 р.) представляє слідуюче зіставлення („Gazeta Handlowa" ч. 281. за 1932 р.):

Вивіз в тонах:				Обороти в тонах:		
Збіжа:	з Польщі	з Волині	%	на терені Польщі	на Волині	відн. в % %
Пшениця	48.681,1	(—.625)	—	724.609	52.775	7,3
Жито	382.501,6	16.447	4,3	1.079.724	21.463	2,0
Ячмінь	216.783,6	21.931	10,1	366.567	22.587	6,2
Овес	54.356,0	13.514	24,0	234.184	16.310	7,0
Мука	50.848,2	78.494	154,4	1.149.186	82.192	7,1

Як наростають податкові залеглости в Польщі. З реферату президента „Лєвіатана" Вєжбіцкого подаємо такі цифри про податкові залеглости (без суми кар і відсотків проволоки):

Залеглі податки (в міліонах зл.):

в році:	дохо-довий	проми-словий	від не-движ.	грунтов.
1928	80,3	103,3	16,2	44,1
1929	121,7	138,3	17,6	47,1
1930	180,8	179 1	25,5	30,8
1931	204,5	231,2	28 2	42,5
1932	225,7	262,6	36,7	63,7

Разом є в р. 1932 на 588,7 міл. зол. податкових залеглостей (без кар і відсотків!). З тої суми понад пяту часть, 115 зол. міністерство скарбу вже тепер визнало за нестягаєму.

Які суспільні верстви завинили ці міліони податків — міністерство не подає. А це булоб дуже цікаво. Нам бо відомо, що між нашим селянством залеглостей нема зовсім, бо екзикутори витяглиб і душу, якби це їм було доручено. Зрештою самі назви податків вказують на те, хто так постарався о державну касу. 225 міліонів залеглого доходового податку, а 262 міл. промислового — це відповідь на поставлене питання. Оба ці податки платить тільки богатша частина населення, світ промислу, банків, великого хліборобства і торгівлі. Це ті круги, що найгомінкіше закликають до патріотизму і „державнотворчого думання". Тут в сухих цифрах виявився найкраще їхній польський патріотизм.

Аренда Одеси Польщі? У викладі, що вислало на днях варшавське радіо, на тему „Гдиня і польська торговельна експанзія" прелєгент натякнув на пропозицію совітського уряду про аренду для Польщі одеської пристані.

Висліди плянової господарки в СРСР. Завдяки спізненому засіву побоюються в СРСР., що озимина на значних просторах не зійде. Крім того по даних комісаріяту рільництва посівна площа обіймає 36,308.000 га, супроти 37,378.000 га за той самий час минулого року. Отже засіви 1932 р. є нищі від милорічних на 1 міл. га.

Щодо виконання пляну в ділянці засіву — то ця справа представляється вельми сумно, бо зимових засівів виконано на 88,7%. Особливо невдався плян на Кубані, де засіяно загалом 75,5% прелімінованої площі. Так само некорисно представляється справа осінньої оранки піль під веснянну сівбу. До листопада 1932 зорано 52,2% призначеної площі.

Урядові чинники всю вину звалюють на саботаж селян і обвинувачують льокальні урядові органи в занедбанню їх обовязків у поборювані кулацької агітації; льокальна преса пояснює недотягнення браком насіння. В більшости одначе випадків — як подає також радянська преса — причиною невиконання пляну були дуже часті факти (вельми правдоподібні), що зголоднілі населення зужило призначене до засіву збіжа на перемелення в муку і спожило.

Говорячи про ці факти не треба забувати також про нечуваний „упадок робочої дисципліни" в колгоспах, посідаючих 90% орної землі. Факти, коли заледво 40% працездатних робітнинів ставали своєчасно до праці, — зовсім не належить до винятків. Для повноти образу треба додати що праця в колгоспах зачинається о 10 — 11 год. рано і кінчається о год. 16 та 18 вечора. (D. G. Z.).

Теж джерело доходів. Як відомо, до Рад. Союзу дозволяється висилати пачки з харчами і одягами на адреси приватних осіб. Але справа влаштована дуже хитро: пачку з харчами для висилки треба набути не де інде, а у спеціяльній концесіонованій фірмі — по цінах без порівнання вищих, як є ринкові ціни в Польщі. Чому це? Отже тому, бо різниця між ринковою ціною і тою, що платить висилач пачки, іде в користь Торг. представництва СРСР у Варшаві. Це рівняється отже побиранню довозового мита, при чому мито побирається таки на польській території.

Від деяного часу не вільно вже навіть родині посилати харчевих посилок приватно і безпосередньо, хоч ще до недавна це було можливе. Хай радше люди з голоду гинуть, аби лиш держава чи її агенти могли заробляти на справі допомоги голодуючим. Так отже доля і життя згноблених підданих зовсім не лежить на серці т. зв. рад. владі.

Звідки добували большевики засоби на переведення пятилітки?

Не можна мати певности, скільки грошей прелімінували автори пятилітки на її переведення. Можна принятн, що вони прелімінували на ту ціль около 65 міліярдів червоних рублів, т. є панад 30 міліярдів ам. долярів. Питання: звідки вони могли взяти таку фантастичну суму гроша? В І-шім томі урядового видавництва „Пятілєтний План" є осібний розділ про фінансування пятилітки! Там узасаднено, що виконання „пятилітки" залежить від

узискання заграничних довгоречинцевих кредитів. Висоти тих довгоречинцевих кредитів в тім урядовім „пляні" не означено, але очевидно сподівалися автори „пляну" дістати великі кредити, бо зазначують, що С. Р. С. Р. є краєм дуже убогим на капітали.

Початок пятилітки припадає на І. X. 1928 а конець на і. І. 1933 отже пятилітка має тривати всього 4 роки і 4 місяці, бо так ухвалив XVI. зїзд комуністичної партії. Доси було загальним переконанням, що заграничні кредити були підставою переводженої пятилітки. Розгляд затягнених кредитових зобовязань за границею показує, що лише мало, яких зо 4% капіталу, потрібного за переведення „пятилітки", змогли Совіти дістати за границею. Решту капіталу потрафили вони витягнути терором і славними своїми „добровільними" внутрішними позичками від своїх нещасних громадян, а в дійсности правдивих невільників совітської держави, чи радше невільників комуністичної партії.

В зіставленню представляються довги С. Р. С Р. у заграничних доставців, в Европі і Америці, ось так: в р. 1931 задовження виносили 540 міл. дол. І. IV. р. 1932 задовження виносили 453 міл. дол. І. X. р. 1932 задовження виносили 540—550 міль. зол.

Головним вірителем совітів є Німеччина. У вересні 1932 стверджено урядово, то задовження совітів в Німеччині виносить 1.425 міліонів нім. марок а крім того є ще яких 150—200 міл. марок, не узгляднених урядовим обчисленням. Таке задовження узнав німецький державний банк, яко граничне, і заявив, що держава не дасть своєї гарантії на дальші кредити для совітів. Цей довг мавби бути сплачений в цей спосіб: між І. IX. 1932—91. XII. 1932 мають совіти сплатити около 360 міл. нім. марок, протягом 1933. р. около 48 міл. марок а решту протягом років 1934—1935.

Можна припускати, що і прочі заграничні, вірителі особливо Америка і Англія, означили максимальну границю кредиту для Радянщини, що вони вже ту границю і там осягнули. Заграничний капітал немає довіря до С Р. С. Р. і тому не удїлює їм довгоречинцевого кредиту. До р. 1925 совіти діставали заграничний кредит лише під застав золота, валют і вартісних паперів. Доперва в осени 1925 р. дістали совіти банковий кредит, незабезпечений заставом. Короткоречинцевий кредит, яким лише може користуватися С. Р. С. Р. за границею, змушує його провадити форсований експорт, щоби сплачувати короткоречинцеві векслі. Відсотки від тих совітських векслів є двократно, а навіть трикратно вищі, як їх платять загально деінде. Лиш в той спосіб можна зрозуміти той нечуваний грабунок селянства в р. 1930 і в р. 1931.

Обчисляють, що С. Р. С. Р. злупив зі селян протягом тих двох років около 46 міл. тон збіжа на проведення пятилітки, ц. то в першу чергу на плачення заграничних короткоречинцевих кредитів. За збіжа платили большевики селянам по 1.50 рад. руб. за 1. пуд в безвартісних паперових грошах, за які селяне не могли і не можуть нічого купити, бо досі в С. Р. С. Р. є величезний брак всяких промислових товарів. Виходить, що кошти пятилітки в дійсности поносить передовсім Україна, бо головно звідтам реквірують збіжа на експорт.

Головний видаток йде на купно заграничних машин, потрібних до уладження ріжних промислових заведень. Після органу комісаріяту промислу „За індустріялізацію" ще в р. 1930 половина всіх машин, апаратів та технічних уладжень в радянськім промислі походила з заграниці. Навіть ще в 1931 р. 85% турбін було спроваджених з заграниці. Так само спровадили большевики з заграниці 77% всіх кітлів в парових електріянях. Доперва в р. 1932. мав уже припинитися імпорт машин.

Для нас цікавою буде справа механізації і рільництва з нагоди його колєктивізації, бо той злощасний процес діткнув найбільше нашу многострадальну Україну. Механізація рільництва полягає головно на ужиттю тракторів до орання. За р. 1930 і 1931 спровадили большевики з Америки тракторів за суму 74 міліонів долярів. Великі суми, які не дадуться ствердити, видано на будову фабрик для виробу тракторів. Большевики кажуть, що від тепер не потребують вже спроваджувати з заграниці тракторів, бо можуть вже їх виробляти у власних фабриках. Знаємо напевно, що трактори большевицького виробу в короткім часі стають непридатними до ужитку.

Дотеперішні висліди пятилітки принесли лише загальну руїну та море невимовного терпіння. *Й. Р.*

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: д-р Карло Коберський

Друкарня „Біблїос", Львів, Японська 7. Тел. 14-78.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА Ч. 2.
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ ЛЮТЕНЬ
1933
CO-OPERATIVE REPUBLIK
UKRAINIAN MONTHLY REVIEW — LWIW POLAND РІЧНИК VI

НА ОКРАЮ ДНІВ.

ПОКЛІН ТОБІ ЗЕМЛЕ!

По недавнім політичнім розгромі, по ліквідації великих бажань і надій, після чорної розпуки за втраченою казкою, маємо новий розгром, — господарський. Нужда така, що хоч пястуки глодай, очима у вечорі світи, горячим серцем топи, а думкою багатій! Здавалосьби — є всі дані для зневіри, знеохоти, для розтічі громадської думки, для паніки — для тих зявищ, які вже опанували купецтво, урядництво, взагалі місто.

А однак на нашому с е л і — за малими виїмками — не слідно розтічі. Аж дивно, скільки гарту духа, і твердої волі до витривання на своїх позиціях проявляє під цю пору провідна верства нашого селянства! Яка тут вірність своїм суспільним, господарським та культурно-освітнім організаціям! Яка холоднокровність по відношенні до погрясаючих цілим світом подій Холоднокровність, — але не байдужність!

Оглядаючи наше село серед цієї крізи, ви аж тепер здібні гаразд зрозуміти і в і д ч у т и весь зміст нашої старої селянської приповідки: „перебули ми панщину — перебудемо і конституцію!“ — або: „хлоп усе перебуде!“. Щойно у світлі таких обсерваций ви оцініте, як слід, правдивість тої характеристики, яку нам дали сусіди: „uparty jak Rusin“!

Чия міська, перенервована душа потребує підсилення, хто вже починає втрачати віру в те, чи зможемо ми перебути цю господарську халепу, хто вже може починає зневірюватися у життєвій силі нашої народности і культури — тому радимо поїхати хоч на пару днів на село — хочби навіть в ті сторони, що мали першенство у славетній „пацифікації“ 1930 року. Нехай побесідує з селянськими діячами, з кооператорами, просвітниками. Нехай побуває на повітових конференціях, анкетах і загальних зборах, де стріне сотні й сотні люду, що йшов пішки, нераз болотом і завірюхою, по кільканацять кільометрів на те, щоби спільно обговорити важні громадські справи (чим засоромить нераз не одного інтелігента, який хоч у місті живе, на раду не приходить радо).

З такої поїздки вернете скріплені на душі і відсвіжені — діткнувшися ногою Землі.

В нутрі нашого народу скривається щось справді могутнього і в тій своїй життєздатности величнього; щось — наче вища сила, яка дає йому змогу перебувати найтяжчі нагоди і т а к и п р я м у в а т и в п е р е д, д о с в о є ї м е т и. Наш народ — це дійсно „непоборимий Син Землі“ — як його звав Франко. Його походу до світла вже не стримає ніхто.

Очевидно — як скрізь, так і тут бувають виїмки. Є ще запущені села а й цілі райони. Буває, що до недавна цвитуча нива заростає буряном. Та в цілости образу нашої сільської сучасности ці негативні риси таки слабші від позитивних, і стають що далі ще слабшими.

„РАНЕНИЙ БРАТ".

Це названня, що його прикладав колись М. Драгоманів до Закарпатської України, придавленої мадярською урядовщиною, сьогодня з цілим правом пристоїть північно-західним землям: Волині, Поліссю, Холмщині. Мертвецька рука кресової бюрократії не спинилася на тім цвинтарищі українських кооператив, яке счинила в Дубенщині: за Дубном пішло Рівне, Ковель, а оце на черзі є Кремянець. Недвозначно дається до зрозуміння селянам кооператорам: все буде гаразд і кооперативи ваші будуть назад відчинені, якщо тільки... відступите від „львівського" українського Ревізійного Союзу. Агітаторами за тою думкою стали всі вийти і постерункові —з чого й виник на Волині жарт, що „всі постерункові нараз стали кооператорами".

Небувалою в історії кооперації є заява волинського воєводи директорові Ревіз. Союзу Укр. Кооператив п. О. Луцькому дня 5. грудня ц. р. того змісту, що *„задля вищої державної рації ціле суспільне життя Волині, отже й кооперативне, мусить творити відокремлену від Галичини цілість"* (ГКЧ з дня 15. І. 1933 р.). Цього роду заява ставить горі ногами всі елєментарні поняття про права громадянина, про свободу суспільного й кооперативного організування (не лише в межах держави, а й у міжнародніх союзах!!), а проголошує її відкрито репрезентант влади!

Волинь простягає руку до сестри Галичини: поможи! Зроби, щоби нам відчинено назад наші крамниці й молочарні! Галичина до Волині: з радої душі помоглаб, та не сила моя.

А однак не падають духом ранені брати. По півтора року стоять позачинювані крамниці і не найшлися відступники, якіб добровільно схилили голову перед натиском, що топче всі засади кооперації. Бож між тими засадами перше місце займає засада добровільности. Не можна нікого примушувати до того чи іншого союзу! Геройська витривалість наших братів волинських кооператорів та їх вірність національному прапорові заслуговує на те, щоби цю характерність піднести на належний їй пєдестал пошани.

Не маючи покищо змоги вести практичної торговельної діяльности, волинські кооператори можуть вести акцію дрібної ощадности, а решту енергії вкладати в кооперативно-освідомлюючу і загальноосвітню працю серед народньої маси, до чого мають право, тим більше, що й закон про збори дає для того можливість. Тільки не опускати рук бездільно, бо з самого вижидання кращих часів нічого не вийде.

При цій нагоді одна замітка, що торкається вже нашого журналу. Один делєгат (з Ковельщини) на Заг. Зборах РСУК підносив заміт до преси РСУК, в тім числі і до нашого місячника, що, мовляв, мало пишеться про волинські справи, що не дається кооператорам північно-західних земель потрібної підпори. На цей заміт не було змоги відповісти зразу і тому робимо це тепер. Ми питаємо дотичного

промовця: чи написив він нам хоч одну статейку про терпіння кооперації в його районі? А коли не писав він, який безпосередньо бачить і відчуває, те, що там діється, то як він може підносити заміт проти редакторів, що сидять у Львові?

Значить — коли ми винуваті, то безумовно всі, а не лише ті „зі Львова".

Отже, брати! До діла і менше жалів!

ПРО ХМАРИ НАД КООПЕРАЦІЄЮ.

Предложений саме тепер Кооперативній Раді — а відтак очевидно прийде черга і на законодатні тіла — проєкт змін у кооперативнім законі в тій своїй частині, що торкається ревізійних союзів зраджує яркі етатистичні тенденції.

Держава (через міністра скарбу) малаби одержати неймовірно далеко йдучі права що до урядової регляментації життя кооперації. Мімістр скарбу мавби право звужувати й розширювати терени діяльности ревізійних союзів, „зарядити" фузіонування союзів і т. д. — права, які держава досі мала тільки у большевицькій системі! Авторам цього законопроєкту мабуть уявляється, що державному чинникові буде краще відомо, що догідніше для рядового громадянина, для члена кооперативи, який союз йому відповідніший та котрий зможе краще його обслужити, як члена кооперативи. Як бачимо — все та сама уява про ущасливлючу міць урядового чинника!

В звязку з цим законопроєктом розносяться чутки й про дальші пляни що до кооперації, чутки, що заносять прямо „добровільною" колєктивізацією сільського господарства на східний лад. Тому, що це покищо тільки чутки — ми не трактуємо їх тут серіозно, відносячи цього роду проєкти — якби вони навіть справді й були, на рахунок ненормальних часів і умов, в яких живемо. Але характеристичним є вже сам факт появи цього рода чуток, бо він свідчить про те, в якому крузі думок обертаються всі спроби „реформування" кооперації з гори.

Всім небезпекам, що йдуть на кооперацію — в данім разі не лиш на українську, але на кооперацію в Польщі взагалі — мусимо протиставити нашу тверду волю до творення нашого життя нами самими — згуртованими кооперативно споживачами і продуцентами! Які-б де не родилися законопроєкти нового правного стану в цій державі — не забуваймо однак, що право твориться не самими писаними законами, а в рівній мірі й співвідношенням громадських сил. Коли в кооперації буде тверда воля обстоювати своє правою на автономію, єдино згідну з її ідеольогією — то кооперація вийде переможцем з цього нового конфлікту, що закльовується. А коли б кооперацію навіть на якийсь час і перемогла більша фізична сила бюрократизму, то правдиві кооператори все таки не впадуть духом. Вони спокійно робитимуть своє діло при всяких умовах далі в тій певности, що роблення кооперації без кооператорів, протикооперативними методами, без народу, доведе до таких самих абсурдних наслідків, як уже довело в С. Р. С. Р. А тоді все одно достануть слово правдиві кооператори.

ДНО КРІЗИ?

З журналістичного обовязку не можемо поминути мовчанкою деяких явищ, які вказують наче на стримання дальшого поглиблювання кризи. Це явище передовсім з ділянки кредиту і грошівництва. Є фактом, що на обох півкулях число упадків банків і інших кредитових установ в останньому році було менше, як в рр. 1930 і 1931. Також упадки інших підприємств загальмовуються. Показним з цієї точки погляду є образ ситуації в господарському осередку Европи — Німеччині. Коли в липні 1931 р. було 1013 банкроцтв, то в липні 1932 вже тільки 629; в серпні 1931—1055 банкроцтв, в серпні 1932—499; у вересні 1931—1341—а в 1932 р. вже лиш 459 і т. д. Подібні тенденції деякого віднапруження в ділянці грошевої господарки помітні і в других державах. Свідчить про це також, хоч повільний, та все таки помітний зріст ощадностевих вкладок у кредитових установах, а де цього ще нема, там в кожному разі завважується загальмування руху до вибирання ощадностей. Про це звідомляють між іншими німецькі споживчі коопертиви, які оперують поважними вкладковими сумами і досі сильно відчували наслідки їх вибирання. Також в Польщі натякають на поліпшення фінансово-кредитового довіря.

Ось стільки покищо. Безумовно — фінансова ситуація це найчуткіший показчик загальної конюнктури і тому ми не можемо пройти мовчки біля цього роду познак. Мається враження, що в світі відбувається ліквідація передовсім тих нездорових і спекулятивних підприємств, що виросли наче піна на воді, без твердої грошевої підстави, користуючись відомою кридитовою інфляцією з років 1925 до 1929. Що до інших показчиків конюнктури: рівня цін, стану затруднення у промислі, руху на залізницях — то ніде правди діти, тут все майже без змін. Ціни на хліборобські продукти — хоч здавалося, що наче стабілізувалися ще тому пів року назад — почали скочуватися вниз, збільшуючи сільську трагедію а через те ослаблючи, попит за промисловими виробами. Зате ціни скартелізованих промислових виробів майже незмінені (бо знижка цукру і заліза на 11 відсот. — це ніщо в порінанні зі спадом цін рільних плодів!) А щойно радикальна знижка промислового цінника віщувалаб поправу ситуації! Число безробітних не маліє — зрештою ми вже від довгого часу позбавлені точніших даних з цеї ділянки.

Державний статистичний уряд вже наче „махнув рукою“ в цей бік, очевидно сам встративши охоту довше обдурювати себе нереальними цифрами. Товаровий рух на залізницях далі паде, (що має одначе вже той позитивний наслідок, що міністерство комунікації нарешті зачинає додумуватнся по потреби знижки тариф!).

Безумовно, що на деяке успокоєння в ділянці фінансів і кредиту вплинули такі події, як річна мораторія Гувера, розумний Льозанський пакт, яким скреслено німецькі воєнні довги, ну й — хоч як це виглядає на погляд дивно—французька відмова платити довг Америці! Цей останній факт вартий окремої застанови. Він міг наробити (і наробив) чимало злої крови Американцям — але він вплинув заспокоюючо на всю европейську опінію — а думаємо, що скоро так буде і в Америці. Ухвала французького парляменту подиктована не самими господарськими ані тимбільше

престіжово-політичними міркуваннями (якими керувалася прим. Англія, платячи 15. грудня своїх 95 міліонів долярів). Французький нарід в даному випадкові керувався чуттєво-моральними мотивами. Він у гуманному пориві дарував величезні суми воєнного довгу Німеччині — яким же моральним правом має платити воєнний довг Америці? Адже більшість того, що досі платила Німеччина Франції — переливалося в кишені Американців і вони доволі розбогатіли коштом Европи! Французький парлямент своїм кроком дав вислів певному етично-моральному почуванню і тим скріпив почуття етики у міжнародніх взаєминах. Скорше чи пізніше американський нарід прийде до цеї думки.

Тим зроблено безперечно крок до успокоєння умів у цілому світі. Моралі і тут не можна безкарно насилувати! Як би не змарнувати цього морального капіталу — то можнаби на ньому дещо побудувати, прим., посунити вперед справу роззброєння і усунення митних кордонів.

Але це тільки один бік справи—політичнй. Остає ще другий — соціяльно-господарський. В цій ділянці, як в Ремарковому Заході — „нічого нового!“. Тупа впертість картелів і неуступчивість держав з їх публичними тягарами та монопольними цінами не допускають до справжнього віднапруження ситуації. Ножиці стоять в Польщі розтулені, як стояли. „Вчорашній світ“ не навчився й досі іншої пісні, кромі одної: про „надмірні товарові запаси“, що мовляв, „тяжать над світовими ринками“, про „величезні тягарі соціяльних обезпечень“, про „високі“ платні світа праці і т. д.

Їх мабудь історія ніколи нічого не навчить. Але поки так буде, то про правдиву поправу господарської ситуації не може бути мови.

НАРЕШТІ ЗНИЖКА ЦІН ЗАЛІЗА! АЛЕ ЯКА!

Вперта кампанія проти картелів примусила нарешта Синдикат Польських Залізних Гут до уступки. Але яка це уступка! 10—11 % знижки в гурті! Це робить знижку зі зл. 315 до зл. 280 за 1 тону формованого заліза. Міністерство шляхів, як найбільший відборець, одержує ще додаткову знижку 2 %.

Але не думаймо, що панове з гутного синдикату менше розумні, як прим. панове з цукрового, які всю свою „страту“ випливаючу зі зниження (зрештою незначної) ціни цукру зуміли перекинути на своїх доставців буряка! Ні! — Синдикат Залізних Гут заявив виразно, що тільки тоді згодиться на знижку, якщо одержить від держави нові більші замовлення. І влада пішла на уступку, уділюючи нового замовлення на 60 тис. тон гутничих виробів. Чи потрібне державі якраз тепер це залізо? Якби було потрібне, то булоб і без того замовлене. Значить, це з боку держави субвенція, заплата за знижку цін. Рахуючи по 280 зл. за тону з 2 % спеціяльним рабатом, це замовлення означає для державної каси несподіваний видаток 16 ½ міліонів злотих. При відомій напружености державного бюджету цей новий видаток буде можливий хіба дорогою кредитової або навіть і банкнотової інфляції.

Держава — це громадяне-податники. Видаток з державної каси, це видаток з кишені всіх громадян. Скорчені від крізи громадяне дали залізним гутам, найвищому і найрентовнішому промислові,

субвенцію за ціну незначної „знижки цін". Залізний картель ані стратив, ані зискав. Не зискали ані не стратили громадяне. І це називається в Польщі „боротьбою з картелями"! — Коли цею дорогою піде й дальша акція „знижки штивних картельних цін" — вугля, цементу, паперу і др. — то буде даний новий аргумент в руки критиків державної господарки в Польщі.

Чиж диво, що навіть такі льояльні громадяне, як купці з львівської торгов. промислової палати ставлять домагання видачі протикартелевого закона?

ОФІЦІЙНЕ ПРИЗНАННЯ ПОРАЗКИ ПЯТИЛІТКИ.

Знова щось „сталося" в комуністичній державі. Не даром прийшлось Сталіну публично виступати (на засіданні виконавчого комітету ВКВ). Сам факт Сталінового виступу завсігди вказує на вагу положення. Диктатор комуністичної держави виступає прилюдно рідко і нерадо. За останні роки маємо всього кілька таких виступів: відому статтю про „Запомороченння від успіхів" в осени 1929 р. коли прийшлось йому гальмувати темпо ним самим наказаної насильної колєктивізації, а відтак аж промову з літа 1931 р. про шкідливість „уравніловки" (рівности в платнях), „обезлічки" та про ріжні інші хиби в організації промислу.

Щож сповістив своїм підвладним комуністичний диктатор дня 13. січня 1933 р.?

У величезній промові — як можна було очікувати і як завжди водилося — з початку возвеличив великі успіхи в розбудові промислу. Не будемо тут перечисляти всіх подробиць, на скільки тепер скріплюється виробнича здібність промислу СРСР.

Охоче віримо Сталіну, що продукція важкого промислу зросла вже тепер на 219 % в порівнанні з 1923 р., та що на терені цілого СРСР існує 200.000 колєктивних господарств і 5000 радгоспів (державних фільварків), які обняли 60 % селянських господарств і 75 % посівної площі. Не віримо однак (кажемо щиро) в це, щоби зросло виробництво у т. зв. легкій промисловости і то аж на 87 %, бо колиб так було, то ми не чулиб про постійний брак в краю готових промислових виробів, що служать безпосередньо споживтю (мануфактури, обуви, всякого приладдя то що). Також не можемо повірити в те, щоби справді збільшився національний дохід (себто дохід населення) і зарібки, тай то на 85 % згл. 67 % — бож загально відомо, що ціни всіх товарів за останні роки підскочили до неможливої висоти (деякі в кільканацять разів). Зате приймаємо, як зовсім природню заяву Сталіна, підтверджену відтак резолюцією викон. комітету про задержання темпа дальшої розбудови промислу, як говориться у резолюції, — на 2-3 роки.

Що це значить в дійсности, це зрозуміємо тільки тоді, коли пригадаємо собі, що мав принести дальший плян розбудови (т. зв. друга пятилітка). Отже друга пятилітка мала принести розбудову легкого промислу, промислу готових фабрикатів (перша дала головно засоби продукції: вугіль, залізо, електричну силу, машини і т. д.). Без другої пятилітки — перша остає мертвим капіталом, що не тільки не дає проценту, а взагалі лежить безкорисно!

Чомуж ця задержка? Очевидно не з гаразду, з неможливости йти далі. Вже дійшлося до краю можливостей, аж до того місця, де починається голодове вимирання населення, а може й голодова революта. Світова кріза, що відібрала ринки для експорту та підкопала кредити — додала своє.

Таким чином СРСР на ділі стоїть сьогодні зі своєю господаркою не богато далі, як стояв на початку пятилітки; має великі інсталяції й фабрики, але фактично вони не матимуть змогу працювати, бо не буде для кого. Буде те, що є прим. з польськими Мосьціцами і Гдинею, які сьогодня пустіють. Є фабрика і є порт, — але нема кому купувати азотняку і нема як вивозити, а й привозиться щораз менше та менше.

ЧИ Є МЕЖІ МИТАМ? ТЕОРЕТИЧНІ РОЗВАЖАННЯ НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ.

На це дуже цікаве само по собі питання дає відповідь само життя. А саме: Німеччина, в наслідку майже десятилітньої повоєнної митної політики, що протегувала хліборобство, дійшла уже тепер до майже 100%-ої самовистарчальности в ділянці продуктів сільського господарства. Під заохотою високих цін (які є високими навіть тепер в часі господарської кризи) — в Німеччині стомилевими кроками зростає краєва хліборобська продукція, а в парі з цим паде довіз сільсько-господарських продуктів з закордону. Продукція збіж зросла з 16,2 міл. тон в р. 1923 до 22,8 міл. тон в 1928 р. і до 20,3 міл. тон в 1931 р. Бараболь зібрано в 1924 р. 36,4 міл. тон — в 1931 р. 43,9 міл. тон, Стан безріг 1914 р. — 16,9 міл. штук, — 1931 р. 23,8 міл. штук. Яєць зібрано в 1927 р. $4^1/_2$ міліярдів штук — в 1931 р. — 5,36 міліярдів.

В цьому самому часі упав довіз: ростинних продуктів з 1.479 міл. марок в 1925 р. до 482,9 міл. марок в 1931 р., худоби живої зі 100,8 міл. мар. в 1925 р. до 10,5 міл. м. в 1931 р.!

Це рівняється майже повній ліквідації імпорту заграничних харчів до Німеччини.

Але в звязку з цим виринають ріжні проблєми. Не будемо тут розбирати того явища, яке підносять противники аграрного протекціонізму, а саме, що замкнення границь для чужих харчів потягло за собою відплату у формі замикання границь в других державах для виробів німецького промислу. Звернено за те увагу на іншу річ: чи є рація Німеччині далі підвищувати митні ставки від привозу рільних продуктів? Державна господарська політика осягнула своє, цебто самовистарчальність у прохарчуванні населення. Дотеперішні митні ставки не допускають до краю заграничних продуктів. Домашня продукція зростає. Але зростання це має свої межі, а тими межами є: а) краєве запотребування, б) покупна здібність споживача. Кожне збільшення краєвої продукції понад ті межі мусить впливати на знижку краєвих цін рільних продуктів. Тим самим одначе погіршується положення для того заграничного експортера, що все таки хоче вивозити до Німеччини, бо й він мусить знизити ціну у відповідній пропорції, щоби могти конкурувати на німецькому ринкові. Знижка цін в краю ділає, як охоронне мито.

Як бачимо, при товаровій самовистарчальности краю стає зайвою дальше скріплювання митної охорони.

Але в звязку з цим фактом стоїть ще дальша річ: що по осягненні самовистарчальности головним засобом для піддержування внутрішніх цін стає скріплення краєвої консумції! Воно-ж не є можливе без скріплення купної здібности споживача.

Таким чином інтерес хлібороба-продуцента звязується тісніше з інтересом широких мас споживачів, інтерес селянина з інтересом робітника та інтелігента.

Вузька егоїстична замкнутість у станових межах може тільки шкодити справі.

ПРОЄКТ ПЛЯНОВОЇ РЕГЛЯМЕНТАЦІЇ ХЛІБОРОБСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В АМЕРИЦІ І ЙОГО ХИБИ.

Серед низки ріжнородних плянів на поборення аграрної крізи в Америці більшу, як другі, звернув на себе увагу плян Рільничої Комісії конгресу (парляменту) Спол. Держав. Плян цей п. н. Domestic Allotment Plan має вигляди на те, щоби стати законом, а суть його полягає ось в чому.

Є це спроба реґляментації розмірів сільсько-господарського виробництва. Згідно з цим пляном малаб створитися загальнодержавна організація фармерів, щось в роді аграрного картелю. Цей картель призначав би, скільки поля має обсіяти кожний член-фармер — на підставі його продукції з минулого року. За те мавби він право на премію від кожної кількости проданого продукту, у висоті привозового мита за даний продукт. Цю премію мавби фармер одержувати від того, хто в нього купує товар, а цей знова від дальшого покупця, аж врешті премію поніс би споживач (премія означає отже фактичне здороження ціни). Якби — в наслідок природніх умов — жнива дали більший збір як передбачувалося, то надвишка продуктів малаб піти в магазини державного уряду хліборобства (Farm Board-у) — без премії.

До цього проєкту, який ше не вказує на якусь примусовість цілої організації, додано однак в комісії конгресу поправку цього змісту: кожний фармер буде обовязаний заплатити означений податок від посіву, і то у висоті проєктованої премії. При продажі збіжа одержить свій податок назад. Значить — хто не буде членом організації — той не одержить звороту податку. Цей додаток касує цілу добровільність картелю і робить його примусовою організацією.

Про те, які форми прибере ціла ця пропонована акція, прийдеться мабуть ще писати. В кожному разі є вона відгомоном думки про плянову реґляментацію сільсько-господарської продукції — чи вдатною, про це годі судити з тих скупих вісток, які є у нас.

Цілий той американський плян має одну величезну хибу: як і більшість европейських плянів, що виходять з аграрних кругів, він стремить до обмеження рільничої продукції, уважаючи, що саме тут, в надмірі її є корінь лиха. Тимчасом головна причина крізи не в надмірі продукції, тільки в хибах росподілу продуктів шляхом міжнародніх торговельних зносин, і очевидно також в упадкові покупної сили споживачів. А на ці всі недомагання згаданий американський проєкт не подає ліку.

ОДНИМ ПОЧЕРКОМ ПЕРА — ЗНИЩЕНО СПОЖИВЧУ КООПЕРАЦІЮ В СРСР.

Ще 4. грудня 1932 р. вийшов в Москві декрет про зміну способу прохарчування робітничого населення. Зміст цього декрету коротко такий: постачання всіх споживчих товарів для промислового робітництва — покищо 262 найбільших підприємств — переходить з кооператив на дирекції цих підприємств. В інших фабричних підприємствах кооператави ще можуть існувати й далі, але під доглядом і зарядом дирекцій підприємств!

Все майно зліквідованих кооператив переходить (по наказу уряду) в руки фабричних управ „як довгоречинцева позичка". Дирекції фабрик перебирають від тепер не тільки саме постачання товарів, але й видачу наборових книжок (карток) та карток на мешкання. Представництво робітників матиме відтепер тільки дорадчий голос перед дирекцією.

„Ще недавно — пише гамбурський орган німецької споживчої кооперації — радянська преса величала радянські кооперативи, як найкращу форму розподілу товарів. Вона їх протиставила европейським „реформістичним" кооперативам — як взірець. Сьогодні ці кооперативи ліквідуються в поспішному темпі. Відки ця зміна курсу? Дві причини грали тут ролю: загострення к р і з и п р о х а р ч у в а н н я і зростаючий розклад р о б о ч о ї д и с ц і п л і н и. Радянська преса переповнена вістками про покидання праці робітниками; в наслідок голоду, який прибрав в цьому році величезні розміри, робітники раз ураз покидають свої місця праці, мандруючи з міста в місто в надії найти якесь краще місце, де б можна було прожити. „Плинність" робітничої маси сталася хронічною недугою російських заводів. В самій Москві за 8 місяців мин. року пропущено з цього приводу 1.195.000 робочих днів. У фабриці кальошів „Красный Треугольник" за 2 останні місяці робітництво опустило 18.200 днів, що рівнялося втраті 546.000 пар кальошів".

Як далі пише „Kons. Gen. Rundschau" (№ 1 за 1933 р.) — „декрет, про який мова, передав в руки фабричних дирекцій все прохарчування робітників іменно для того, щоб віддати персонал у повну залежність від управ підприємств. Від тепер — хто чим провиниться чи недогодить начальству, буде виставлений на небезпеку голодової смерти, бо не дістане картки на побір харчу і мешкання. Кожний пропуск праці потягне за собою таку кару. Декрет постановляє далі, що покараний робітник через 6 місяців від звільнення не може ніде одержати праці (— тим самим харчу і кватири). Дирекціям фабрик кладеться на серце як найбільша ощадність у господарці і видачі карток на прожиття".

Як бачимо — цей новий декрет ставить крапку над „і" на тім режімі д е р ж а в н о г о к р і п а ц т в а, до якого СРСР йде послідовно, особливо від початку пятилітки і заведення колєктивізації.

Декрет одним махом викреслює з реєстру світової кооперації покищо 262 великих заводських консумів СРСР, а всі інші міські споживчі кооперативи робить тільки додатком до державної бюрократії.

Чи новий декрет відноситься теж до колгоспів — про це ще не маємо відомостей; хоч загально відомо, що управи колгоспів є фактично півурядовими органами; отже новий декрет тут не мавби богато до реформування.

Декрет з 4. грудня м. р, кладе останню печать на гріб кооперації СРСР (бо сільсько-господарську кооперацію зліквідовано ще на передодні колєктивізації).

Ще ніде і ніколи бюрократія не створила життя і не заступила з успіхом громадських добровільних і автономічних установ. Поживем і побачимо, що так буде і на Сході та що скоро там прийде нова „реформа".

ПОБІДНИЙ ПОХІД ВЕЛИКОЇ ДУМКИ.

В кооперативній пресі цілого світа не вгаває виміна думок і взаїмне інформування про стан справи „беспосередніх зношень кооператив продуцентів з кооперативами споживачів". Майже нема числа кооперативного часопису Англії, Німеччини і других країн, де на цю тему не булоб чи то статті, чи хоч хронікальної замітки. Справу трактується вже не тільки з практично-калькуляційного боку (що такі безпосередні торговельні взаємини усувають посередника між продуцентом і консументом, а тим самим дають матеріяльні користи і одній і другій стороні). Розуміння справи поглиблюється — стрічаємо вже й загальні соціольогічні розважання цього роду, що переведення тої господарської програми мусить зокрема наблизити хліборобського продуцента до міського працюючого населення — трудівників села до працюючої верстви міста!

З серії таких голосів на окрему увагу заслуговує цикль статтей в „Konsumgenossenschaftliche Rundschau" (грудень 1932 р.) пера відомого економіста проф. Р. Вільбрандта з Дрезна. Він пише м. і.:

„Від селянина до жінки робітника у місті, на цілому фронті треба заводити спільницькій спосіб управління господарством. Досі це господарство здорожується безмірно під пануванням „вільної" господарки. Тут не поможе ані трохи цькування села проти міста ані навпаки,—тільки солідарність їхніх кооператив та їхня співпраця і взаємодопомога".

Також соціяліст Фр. Бааде у офіціяльному виданню нім. конюнктурного інституту звертає увагу на вагу цієї справи, хоч і підходить до теми з іншого боку. Він остерігає хліборобів (в Німеччині при високих цінах рільних продуктів це актуальна річ) перед нехтуванням потреб міського населення, бо удержання цін хліборобських продуктів, при повнім відокремленню від заграничних ринків, є можливе тільки при піддержанню покупної сили міського населення, отже передовсім робітництва. Інтерес селянства переплітається з інтересом робітництва.

Такий напрямок бере економічно-суспільна думка в кооперативних кругах Европи. Можна тільки бажати, щоби цей здоровий напрям думки поширювався і на поза-кооперативні круги, бо лише цій думці належить будучність.

ВИПИСКИ.

„Багно застою, в котрому загрузли наші кооперативи, має своє джерело в браку духових сил у членів і керівників. Тільки невелика їх частина стало йде вперід, дотримуючись вказівок піонірів; більшість, ізза браку провідної зорі, зблудила на шлях звичайного

крамарства і по кількох літах позірного оживлення піддалася крізі на рівні з приватними підприємствами. Так само наша республика з за браку творчих, світлих провідників зійшла на шлях поліційної держави і помимо демократичної конституції підпала виродженню". (Станіслав Войцєховскі. „Społem" ч. І за 1933 р. ст. 2).

— — — — — — — — — —

„Коли я у вільних від заняття хвилях роздумую про можливости виходу з теперішнього тяжкого положення, моя думка стало вертає до цього головного питання, чи в наших кооперативах є досить творчого духа, сильних голов і характерів, здібних обмежувати в собі і в своїому оточенні нищі інстинкти людської натури та впроваджувати організацію на властиву дорогу. Від наявности їх залежить темпо поборювання труднощів і осягнення ліпших результатів праці".

(Там же).

Програма ліберальної економічної школи.

Від Редакції. В повоєнній добі, а особливо в часі крізи, яку переживаємо, часто підносяться голоси проти „господарського лібералізму". Не буде отже від речі, коли наші шан. читачі пізнають засади ліберальної економічної школи з такого компетентного джерела, як проф. Шарль Жід. (З кн.: „Програма кооператизму"). Як відомо, ліберальною або клясичною школою названо творців новітньої науки з початку 19. століття. Це був ряд учених, переважно Англійців та Французів; всі вони обстоювали, як першу засаду, господарську свободу одиниці і відси назва цілої „школи" Ліберальну школу пізніше у многих точках критикували інші економічні напрямки (соціялісти, кооператори, історична школа, психольогічна, етатисти і др.). Критика йде й сьогодня.

Так, як їх великі предки, відомі в історії доктрин під імям фізіократів, називали себе економістами, так і їх наступники з лібеберальної школи звуть себе коротко економістами, всі інші являються відступниками, щоби не сказати, єретиками.

Отже, коли ми будемо говорити про них, то тільки, щоб скорочувати, надаємо їм цю назву; а це зовсім не значить, що ми відбираємо титул економістів іншим, ба навіть собі самим.

Наперед треба запитати, чи взагалі належить шукати за програмою ліберальної економічної школи, яка вже з місця голосить: я не маю ніякої програми і ніякої мати не хочу. Бо кожна програма вимагає якогось пляну реформи, якогось бажання перетворення, ідеї, що зле діється в економічному світі, і що для того треба шукати за якимсь новим устроєм, чи законодавством. Така концепція являється неприпустимою для ліберальної школи, для Економістів.

Політична економія, започаткована в історії доктрин півтора століття тому твердженням фізіократів, що в економічному житті істнує природний лад, так само як істнує він і у фізичному світі. Цього природного ладу не витворили самі люди, тому вони і безсильні змінити його, ба навіть колиби вони хотіли зробити це, то краще булоби закинути таке бажання, бо природний лад є найліпший, який можна тільки знайти, найліпший не в абсолютному значінні, але з огляду на конечні умовини соціяльного життя і засоби, які мають до своєї розпорядимости люди.

Славна книжка Фридерика Бастія „Економічні однозвучности“, (гармонії) сьогодні надто несправедливо здискредитована, висловлює найбільш яскраво ту доктрину і я поручаю її як лєктуру, хоча вона видається зогляду на інспірації провидіння і деякі крайности, добре перестарілою. Ця книжка начинається таким реченням: „Чи дійсно соціяльний механізм подібно як і небесний, або механізм людського тіла, повинується загальним законам?“ І на цей подвійний запит він відповідає викладом, що занимає цілий том, як теж і дальші томи. Очевидно виходячи з ідеї про вищість природних прав над людськими, смішно булоб будувати плян економічного перетворення, ба навіть булоби абсурдом уділювати авдиєнцію якій небудь школі, що пишається таким титулом. Визначний представник економічної науки Пантелєоні, казав: що до шкіл, то знаю такі дві: ті, що знають політичну економію, і ті, що її не знають.

Щож отже має робити правдивий економіст? Він має відкрити природні закони, зрозуміти їх і вибрати з них найліпшу частину, як закони фізичного світа. Тому цей самий Бастія в іншій книжці каже: „В політичній економії є богато до вивчення, а мало до зроблення“.

Ви знаєте, що це саме проголошено в славній девізі — laissez faire, laissez passer — лишіть це, воно само настане і воно само пройде. Якоїж отже хочете іншої програми, як ця, що висловлена у тій славній догмі Економістів? В історії економічних доктрин є одна сміховинка, мабуть апокриф, як більшість історичних жартів, яка являється одначе не менше характеристичною. Катерина друга з Росії веліла одного дня закликати до себе славного фізіократа Мерсіє де ля Рівєра, щоби запитати його думку про конституцію її нової імперії. Ля Рівєр відповів їй: „Ваше Величество, не треба складати конституцій, треба тільки розпізнати і примінити це, що подиктувала природа“. На це мала відповісти Катерина: „Пане, я дуже щаслива, що вас вислухала, і бажаю вам щасливої дороги“. На тім скінчилась розмова.

Проте я не хочу залишити у вашій уяві карикатури ліберальної школи. З огляду на те, що ціле моє життя критикую її доктрини, вважаю своїм обовязком не викручувати її думки, але представити її такою, якби я був її вірним учеником. Насамперед я не хочу, щоб ви думали, що ці природні закони мають довести її до свого рода фаталізму і що „лишіть це, нехай воно само настане і воно само пройде“ є однозначним з Іншаляг („Бог так хоче“) Музулман. Це значилоб викручувати ролю, шляхотну ролю, яку відограли учителі політичної економії в історії, представляючи їх як людей із заложеними руками, які взивають своїх учеників робити те саме. Нічого подібного. Навпаки — це школа енергії, закликів до індівідуальних підпринять. Тут очевидна противорічність, одначе така проявляється і в іншій царині, а саме на релігійному полі. В протестанській доктрині кальвіністів ви бачите теж призначення суверенної волі Бога, який кермує ділами людей; а проте мало є релігій, які збудили би більше сильних індівідуальностей, як Гугеноти, одні як визнавці своєї віри на кострі, другі як творці промислу і модерного капіталізму, інші, як основники американської республики.

Впрочім, коли завернемо аж до повстання цеї славної девізи, то можемо замітити, що вона дещо перекручена. Мабуть треба її початків шукати в побаченню великого міністра Кольбера з купцями

Парижа і одному з них, Воаєрові д' Аржансон, приписують ці слова. Кольберові, який настановляв цілу масу правил і едиктів, відповів він сміло: „лишіть нам робити це"*). Ах! „Лишіть нам робити це", це не те саме, що лишіть, нехай само діється! „Нехай діється" можна зрозуміти, як раду лінивства, непричасности, пасивности, але „лишіть нам робити це", це зовсім що інше. Це система, в якій, як кажуть, французький вояк проявляє себе мистцем, це штука давати собі раду, система Д, як балакалося в часі війни. Або як хочете, ще давнійша максима: Помагай собі, а небо тобі допоможе! Небо тут, це Природний Лад.

Це те саме, що сказати людям: працюйте як найліпше, трудіться, щадіть, збирайте капітали так потрібні для майбутніх поколінь, а потім не журіться рештою. Ви побачите, що ваші особисті почини, коли вони в повному розгарі, дадуть задоволення і вам і всім.

Коли балакаємо про Природний Лад, то річ не в зовнішному ладі, незалежнім від людини, неначе у звіздянім небі, як казав Бастія (у своїй першій фразі, яку я вам навів), ані навіть в тім ладі, який проявляється на нашій землі у виді еволюції живучих істот, але в природному ладі, в якім люде становлять сутєві частини, як в улию таким природним ладом є праця пчіл. І це порівнання ще не вистарчить, бо в улию, оскільки ми знаємо, природний лад є наслідком інстинкту, є незалежний від волі пчіл, коли тимчасом в природнім людськім ладі, в природнім ладі по думці клясичних економістів, цей лад збудований на свободі. І тому, коли хочеться накинути їм назву школи, то одинока назва яку вони принимають, це „школа ліберальна".

Що ж вони кажуть на запит, який так природно насувається на думку, а саме, чому ті індівидуальні почини вже по своїй природі такі самолюбні, а тим самим собі противні, є у вічнім конфлікті межи собою та з інтересом загалу? І як може вийти з цеї борні лад, який вимагає чейже координації? Це зовсім просте — відповідають Економісти. Вистарчить тільки залишити свободу ходові подій, і побачите, що вислід буде як найліпший для всіх, а станеться це відруховo, ба навіть проти волі інтересентів. Довести, що конкуренція приватних інтересів являється найкращим джерелом збільшування богацтв, а тим самим, що вона служить загальному добру — ось головне завдання, яке підприняли Економісти на протязі минулого століття, в першій черзі французькі Економісти.

Вони не заперечують, що інтереси є наскрізь егоїстичні, що справді людина завжди старається осягнути як найбільші користи найменшим зусиллям. Це очевидне. Це закон найменчого зусилля. Він кермує не тільки економічним, але і фізичним світом, цілим світом взагалі. Вода, яка пливе, беручи якнайкоротший спад, яка скорочує свій біг, повинується тому законові. Людина також придержується похилої площі, а робить це зовсім правильно, бо закон найменшого зусилля, який теж звемо „гедоністичним принціпом", є джерелом всякого поступу. Саме тому, що людина намагається зменшити труд, а збільшити вислід, осягати щораз більше, висилюючись щораз менше — вона винаходить всі ті машини, всі нові способи організації праці, від поділу праці, що сягає ще передісторичних часів, аж до системи Тейльора, що була кличем вчорашнього дня.

---

*) laisser nous faire.

Певно, не заперечите також, що принціп найменшого зусилля мав той наслідок, що сильні і спритні старались скинути зі себе працю на других, задержуючи для себе її плоди. Коли це діялось брутальною силою, звалося воно невільництвом; коли підступом, тоді називаємо це паразитизмом. Ціла історія економії від півтора століття протестувалаби проти такого вмовлювання. Коли вони (Економісти) домагаються свобод то роблять це для всіх, а не тільки для найсильніших, найзручніших і найбогатших. Їхня віра в Природний Лад не хоче заперечувати істнування права, ані потреби писаних законів для його охорони. Тим ріжняться вони від анархістів. Їхній ідеал вільної конкуренції, свобідної гри, включає навіть потребу попередньої забезпеки прав кожного.

В своїй книжці „Однозвучности" Бастія на першій стороні вказує, в який спосіб забезпечується виживлення великого міста і цілого краю кожного дня, майже в кожній хвилині, множеством змагань і трудів, які взаїмно не знаються, але які впорядковуються так, що за виїмком надзвичайних випадків нема на ринку ані за богато, ані за мало товарів.

Коли замало на ринку товарів, що тоді стається? Ціни ростуть, згідно з законом подачі і попиту, якого людина не всилі змінити. Зріст цін спинює очевидно попит, а тим самим і виробництво і так привертається рівновага на двох крилах ваги.

Те саме відбувається, навпаки, коли ціни падуть; тоді збільшується попит, а зменшується подача з боку продуцентів. І так автоматичним механізмом понад людською волею налаштовується захитана рівновага, чого краще не зробивби і стабілізатор літаків.

Скажете, що кожний продавець завсігди старатиметься продати як найдороще. Це зрозуміло, але також не забувайте, що покупець хоче все купити як найдешевше. Скажете, що кожний схоче собі задержати як найбільше зиску? Правда це, але не забувайте, що є й гальма для індивідуальних побажань. Це є передусім розбіжність інтересів між продавцем і покупцем. Існує також конкуренція, яку роблять собі взаїмно продуценти і торговці, і яка їх приневолює, в надії на приєднання клієнтів та побільшення збуту, знижувати претенсії.

Так отже маємо незалежні від людської волі сили, які протиділають можливим і здогадним надужиттям особистого інтересу, і які звільняють нас від шукання законних, адміністративних чи карних ліків. Треба тільки здатися на ті сили.

Бастія, у 1848-ім р., коли випробувано всі соціялістичні системи, кликав в наївнім, але не менше зворушливім ентузіязмі:

„Ах! Випробували вже стільки способів, колиж нарешті пробуватимуть найлекший з них, свободу! Свободу всіх діл, які не калічать справедливости, свободу жити, розвиватись, уліпшуватись, свободу вільного виконування спосібностей, вільної виміни услуг".

Проте ліберальна школа має теж свою програму, і можна сміло сказати, що вона вела за неї ціле століття гідний подиву бій. Тільки це негативна програма, бо саме вона опирається на боротьбі проти всіх, що мають якінебудь програми і які признаються до таких. Вона лютує проти тих, які вже довго, сьогодні, як й колись, не перестають повторювати: є щось до зроблення! Поль Лєруа Болі€, найбільше відомий представник цієї школи відчував особливу нехіть до цього вислову, вважаючи його зовсім безвартісним.

Першу кампанію звернули лібералісти проти соціялізму. Чому то „Економісти", від коли існує політична економія заєдно були у війні з соціялістами? Чи це, як кажуть часто їхні противники, з клясового тільки інтересу, бо політична економія, як теж і церква — говорять вони, — стали хоронителями того, що називається соціяльним ладом, власністю, капіталізмом і залізною касою?

Правда, що під деяким оглядом, економісти ліберальної школи дали притоку таким обвинуваченням, бо більшість їх великих провідників була не тільки достойними людьми, як всі економісти, але також великими буржуа. Наведемо тільки призвища померших: у Франції ціла династія Сеїв, в Англії Рікардо, що був великим банкиром. З другого боку належали вони до політичного табору, який у Франції зветься ліберальною партією, в Англії партією Whig, і майже постійно вони виступали спільно з буржуазією.

Не перечучи, що їх доктрина підпадала впливам їхнього соціяльного середовища, все таки віддаю честь економістам ліберальної школи, віруючи, що їхня війна проти соціялізму не була диктована потребами кляси, ні вимогами партії. Принимаю те, що вони самі кажуть: війна, яку ми зводимо з соціялістами не має іншої причини як оборону економічної свободи, Прав Людини як промовляли люди 89-ого року, до яких вони признаються; тимчасом соціялізм уявлявби собою форму, більше чи менше притупленого невільництва, або що найменше обмеження індивідуальних починів.

Бо, не сягаючи аж до диктатури пролєтаріяту, якаб не була форма соціялізму: буде це марксівський соціялізм з вивласненням властителів, і з режімом обовязкової праці, неможливістю з індивідуального почину заснувати самостійне підприємство, та конечністю замкнутись в назначених межах, — чи буде це синдикалістичний соціялізм зі своїми дисціплінами і начати страйк безогляду на те, чи є у всіх до цього охота, як тільки прийде наказ, — чи державний соціялізм зі своїм законним примусом, як приміром соціяльне обезпечення, ограничування часу праці, — чи солідаризм зі своїм моральним змушуванням — в усіх тих організаціях ліберальна школа бачить ослаблення індивідуальної енергії.

Проте істнує вітка соціялізму, якій ліберальна школа не може зробити того закиду — це анархізм, або як його звуть в противенстві до ліберальної школи — „вільнодумний соціялізм". Бо він зі своїм кличем: ні Бог, ні володар! — відкидає всякого рода пута над одиницею. Анархізм виглядає супроти ліберальної школи неначе поширення її власної доктрини до крайности. По правді, не дуже то й приємно ліберальній школі віднайти себе в анархістичній школі, бачити себе неначе в кривім зеркалі, в якому глядач оглядає відбиття власної голови в значнім побільшенню. Але ліберальна школа відмовляється пізнати там свій образ і протестує проти всякого порівнування тих двох доктрин, бо хоча вона бажає свободи для кожної одиниці, то одночасно не відкидає ані власности, ані держави, ані влади, ані організації, ані законів, ані обовязку, ані моралі, і вважає, що ті її питомі ціхи не дозволяють змішувати її з тим, що являється тільки її карикатурою.

Другу кампанію вела ліберальна школа проти протекціонізму, проти всіх тих, що під претекстом охорони національного інтересу, національних промислів ставлять митні барєри. Відколи існує полі-

тична економія, від кінця 17-ого століття, ба навіть перед тим, устами своїх передтеч, вона боролась проти протекціонізму, який звався тоді меркантилізмом. Вона робила це в імя свободи споживачів купувати там, де їм подобається, без плачення податку, як свого рода кари за вільне вживання свого права. Але ми ще повернемо до цього питання, бо ним дуже займаються кооператори, тому, що воно має безпосередній вплив на висоту коштів життя. На разі я тільки згадую і перехожу дальше.

Третю війну виповіли вони етатизмові, тобто державі, коли вона бере на себе ролю підприємця, промисловця, купця і торговця. Нехай держава залишиться в ролі законодавця, кажуть Економісти, але не треба, щоби вона під покришкою національного інтересу накладала свою руку, свою незгрибну руку на колеса Природного Ладу.

Ліберальна школа написала, я не знаю вже скільки томів і статтей про нездібність і брак компетенції держави. До речі — поле для спору безмежне і війна добавила тисячі нових прикладів: назначування цін, що виявилось недоцільним, таксація чиншів, що погіршила тільки положення і т. і. Була іноді інша форма таксації, далеко старша від назначування цін чи висоти чиншів — настановлювання відсотків, — яка цілими століттями оставалась принціпом цивільного і канонічного права — принціп, якого ніколи не признали Економісти.

У многих ділянках господарства ліберальна школа не признає інтервенції держави. І цим разом не хотів би я викривлювати їхніх намірів. Коли возьму наприклад 8-ми годинний день праці, то я обовязаний сказати, що ліберальна школа ніколи не осуджувала ограничень праці, навпаки вона виразно заявила, що скорочення дня праці може збільшити осяги. Вона ніколи не визнавала, хіба тільки з болючої конечности довгих днів праці. Одначе вірна своєму принціпові, вона не признавала, щоб ті ограничення назначувалися законом, бажаючи, щоби вони були вислідом змагань самих інтересентів.

Ба навіть в питанню праці дітей, хоча економісти ліберальної школи признають нині для тих, які не можуть охоронювати самі себе, інтервенцію держави, то вони не без деякої прикрости признали цей елєментарний принціп. Я мігби навести на те дуже переконуючі тексти, коли 80 років тому проголошено в Англії і Франції закони про охорону праці дітей. Та вони зробили це не тому, щоби обороняти свободу дітей працювати там, де їм подобається, але щоби зберегти волю батька родини, якому одинокому прислуговує право опіки його дітьми, так, як йому тільки подобається, а законодавець не має втручуватися до того.

Нині „економісти" не люблять, коли їм пригадати цю нещасливу подію, але ось друга, яка навпаки виходить їм на честь. Річ в питанню страйків. Противно, як я це говорив при ограниченню праці, Економісти ніколи не одобрювали страйків. Бо як могли вони їх одобряти, коли їхня теза твердить, що заробітчанська платня встановлена природнім законом, і що його не мають змоги змінити робітники, ані працедавці, тому ті нещасні робітники, що підприймають страйк, є так само глупі, як і ті, що хотілиб змінити погоду, вдаряючи в барометр. Всетаки всупереч своїй доктрині, ліберальна школа завжди піддержувала свободу страйків; вона завсігди протестувала проти законів, які карали страйкарів-робітників, вязницями і грошевими карами.

Вона постійно заявляла: коли робітники хочуть страйкувати, то вони помиляються і роблять тільки на свою шкоду, але вони мають право помилятися і ні уряд, ні законодавці не сміють унеможливлювати їм цього.

Шарль Жід

(Переклав Ю. Студинський).

ДО ІСТОРІЇ УКР. КООПЕРАЦІЇ.

Нарис розвитку української молочарської кооперації в Галичині.

(Закінчення *).

1097 р. засновано, як сказано, наш Краєвий Молочарський Союз. Завданням нового Союзу було попри продовжування праць Союзу руських спілок молочарських опіка над українським молочарством з рівночасним підпиранням годівлі молочної худоби.

Нескооператизована ще підбудова новоосноваої молочарської централі — українські спілкові молочарні з кінцем 1906 року переробляли вже 1,115.315 л. молока, вироблюючи 43.612 кг. масла.

Осяг українського спілкового молочарства першої доби набере належного оцінення, коли зважиться, що анальогічні нестатутові спілкові молочарні Західної Галичини, організовані від 1890—1904 отже протягом 15 літ, в році 1904 переробили тільки 3·5 міліони літрів молока в 33-ох спілкових молочарнях.

Приватні молочарні в тому році перерабляли 37·5 міл. літрів.

Весь контингент молока в краю на той час виносив около 1·8 міліярда літрів — з того без шкоди для домашньої консумції йти могло на перерібку о к о л о 720 м і л. л і т р і в.

З двацятипятилітнім опізненням — коли взяти на увагу Данію — розпочалася у нас плянова — організована праця на полі молочарськім, кермована самостійним кооперативним осередком краєвого характеру, а сьогодні глядимо вже на її 25-літній шлях.

Не від речі буде пригадати, що хліборобська Данія на передодні основання К. М. С. — бо в році 1906, ведучи послідовно не тільки видоєве, але якраз годівельне господарство перерабляла вже по несповна 25-літній праці 2 міліярди 290 міл. кг. молока — крім інших виробів; продукувала 78 міліонів кг. масла за ціну 170 міл. дан. кор. При одній данській молочарні групувалося пересічно 175 доставців з 1019 коровами (перес. видій 2357 кг. від корови), а денна перерібка виносила **6572** кг. молока (понад 1 міл. коров було згуртувано біля молочарень).

Від свойого основання по нинішний день К. М. С. — дитина стрийської Філії Т-ва Просвіти є верховною організаційною, технічною і торговельною установою української молочарської кооперації і її репрезентацією.

Тісно звязаний з хліборобським і кооперативним середовищем К. М. С. ділив його долю і недолю, а методи його праці пристосовувалися до кожночасних метод праці українського кооператизму від-

*) Гл. „Кооп. Респ." ч. 1. за б. р.

повідно до положення, потреб і змагань українського самостійницького господарського руху.

К. М. С. повстав при 20 нереєстрованих молочарських спілках. Побудований сам на кооперативнім статуті обєднував КМС попри фізичні особи — це була конечність, накинена австр. законом про стоваришення заробкові і господарські з 9. IV. 1873. — також приватні молочарні.

Кооператизація нереєстрованих молочарських спілок в першім році праці КМС (1908 р.) зістала переведена майже без виїмку (19: 20).

Перші загальні збори КМС відбулися 25. VIII. 1908. На них вибрано першу Надзірну Раду і першу дирекцію.

В Н. Р. увійшли: 1) Др Евген Олесницький — голова адв. — 2) о. Лев Горалевич — заст. голови парох — 3) Др Ілярій Бачинський — секретар адв. — 4) Ярослав Кисілевський — нач. Нар.Торг. — 5) о. Никола Гошовський — пар. у Фалиши — 6) о. Никола Матковський — дир. Зад. каси в Стрию — 7) Михайло Тюп — госп. в Стрию.

Нову дирекцію творили: о. Остап Нижанковський (провід) — о. Северин Борачок (організація) — п. Денис Сембратович (торговля).

Згідно з тодішніми поняттями про методи фінансування праці суспільно-економічних установ, а в тім і праці кооператив, КМС вже від 1908 року, отже від першого року своєї діяльности, користувався — впрочім як і інші кооперативні установи і К. Т. „Сільський Господар" — субвенціями. Першу субвенцію уділило КМС міністерство рільництва в квоті 15.400 К.

Субвенція уділена центральним правительством рівнялася авторизації КМС, як репрезентанта укр. молочарства всупереч інтенціям Краєвого Виділу і польських т-в молочарських, які всіми силами змагали до того, щоби удержувати самостійницький укр. господарський рух в повнім поневоленню — в nexus subditelae. Краєвий Виділ приневолений був 1909 уділити субв. 5.500 зол. на ціли молочарства, а 1000 к. на покриття коштів вистави.

Субвенції уживані доцільно, як допомога розвиваної через суспільство господарскої самодіяльности не тільки не здеморалізували живого селянського кооперативного руху, але й були помічним засобом конкурування з кооперативним душехвацтвом, примінюваним на широку скалю Краєвим Патронатом стов. зар. і госп., остаючим під впливом Др Тадея Пілята, а безпосередньо веденим Др Фр. Стефчиком. Субвенції плили до КМС аж до року 1918. Маючи на увазі повний образ передвоєнних течій і жерел еманціпаційної боротьби українського народу, а в першу чергу метод і засобів протиукраїнської боротьби, субвенціонування українського господарського руху так з державних, як і краєвих фондів зможемо оцінити більш обєктивно тільки тоді, коли одиноким нашим критерієм буде оцінка, оперта на засадах кооперативної самопомочи і економічної самовистарчальности.

*

В 1911 році на 79 молочарень, членів КМС, припадало 75 кооперативних, а 4 приватні.

Всі вони переробили 6,251.237 л. молока і виробили 250.045 кг. масла (25·05 л. на кг., супроти около 32 л. при ручній перерібці, дало

членам з цеї самої кількости молока около 64.000 кг. масла більше, що рівняється около 130.000 кор.).

Торги маслом і машинами КМС в році 1911 виносили суму 673.599 к., в році 1912 686.538 к. (малий зріст з причин живлового нещастя і слинянки 1911/12).

Продукція масла в союзних кооперативах до війни сягала около 300.000 кг., з неї через КМС продавано поверх 80%.

Поруч з поглибленням і удосконаленням організаційної і торговельної праці доволі скоро наладнав КМС технічну працю союзних молочарень, вироблюючи добру марку укр. кооперативного масла вже до війни.

За визначною кредитовою помічю Краєвого Союзу Кредитового розвів КМС акцію поправи поголовя рогатої худоби, кредитуючи мол. спілки в цілі закупна молочної худоби. Корови закуплені через спілку оставлені були у членів, які сплачували їх набілом і по сплаті ставали їх власністю.

Розвій продукції набілу КМС.

1908 — 19 спілок	— 2,275.260 л.	— 90.050 кг. масла
1909 — 52 „	2,365.722 „	91.548 „
1910 — 58 „	4,050.449 „	163.811 „
1911 — 79 „	6,259.237 „	250.014 „

Пропаганду раціональної годівлі мол. худоби вів КМС сам і допомагало йому в тім Кр. Т-во „С. Г.“ та видавництво власного органу „Господар і Промисловець“ (1.I. 1909) курси і виклади. (Тепер VII літ „Кооп. Молочарство“ і 1 рік „С. Господар“).

В році 1911 покладено основи під заложення молочарської школи в Стрию закупном з субвенцій одноповерхового будинку при вул. Шевченка 5, в якім й тепер відбуваються щорічні довшеречинцеві (5-ти місячні) молочарські курси.

В офіцинах будинку побудовано машинову централю погонову для обслуги першої власної холодільні, бо спершу КМС користувався для своїх цілий міською холодільнею, арендованою КМС.

Не слід забути, що КМС в другому році свойого існування взяв участь як співорганізатор в уладженню першої української хліборобської виставки в Стрию осінню 1909 року.

Стан КМС на кінець 1912 зілюструють нам слідуючі числа: Членів 236, в тім кооператив 148, з того молочарських около 100. Власні фонди 183.772 кор. (в тім вінкул. субвенція на купно недвижимостий 126.454 к.). Чужі фонди: 258.527 кор. Відношення вл. фондів до чужих = 1:1·40.

Союзна кооперація одержала кредитів на закупно коров, домівок і на будову: 158.295 к.

Від резигнації з головства НР Д-р Е. Олесницького (голова „С. Г.“, „Дністер“) в дні 26.X. 1908 — провід надзірної ради спочив в руках д-ра Ілярія Бачинського (до 4.X. 1913). Останнім передвоєнним президентом КМС був його організатор о. Лев Горалевич.

До року 1914 — коли мати на увазі тодішні методи праці — КМС розвивався правильно, хоч мусів поборювати великі трудности головно злучені з торговлею набілом, але також й доставою набілу до КМС. Кооперативна вірність союзних кооп. супроти централі лишала богато до бажання.

Світова війна зруйнувала молочарську організацію як в центрі, так і в краю.

В роках 1917/18 спільно з К. Т-вом госп. „С. Г." і за його чинною допомогою розпочав КМС відбудову своїх уладжень (майстерня машин) і підготовку молочарських техніків, щоби дати технічну і фахову допомогу недобиткам молоч. спілок, яких остало в краю 16 і то переважно з винищеним машиновим устаткованням. Праця віднови йшла аж до осени 1918.

Наша визвольна війна перервала працю.

Після визвольної війни прийшлося працювати КМС, опираючись на власних силах, рамя об рамя з відроджучимся під проводом Крайового Кооп. Організ. Комітету західно-українським кооперативизмом.

Нові методи праці занадто відбігали від передвоєнних. Молочарська централя в Стрию не могла до них на скору руку наломатись. В краю наростає новий тип господарсько-споживчих кооператив, а при них молочарські відділи. КМС в Стрию довго не може їх обєднати.

Психічна ріжниця між молочарським центром і краєм доводить самочинно до пересунення духового осередку зах.-укр. молочарства з центром в Стрию до її філії в Станиславові. Згодом дух станиславівської філії через покликання її керманичів до проводу в централі в році 1924 переноситься до Стрия.

З того часу після переорганізования КМС датується післявоєнний розвій західно-української молочарської кооперації.

В році 1924 співпрацює з КМС 40 кооператив на ділянці організаційній. Попри провід в організації виборює собі КМС поволі місце технічного і торговельного осередку зах. укр. мол. кооперації. В 1924 КМС перебрав від союзних кооператив 41.518 кг. масла (43.612 кг. з року 1906!), а його загальні торги машинові і набілові виносять 207.953 зол.

Навязавши з краєм тісні взаємини КМС скоро розростається і кріпшає а силою своєю скріплює свої союзні кооперативи. Здорова ідея самопомочи, проведена в життя енергійними і одушевленими кооперативними робітниками в центрі і в краю дала змогу знищеній війною мол. кооперації відродитися і вже в році 1926 переступити межі найвищих довоєнних організаційних і продукційних осягів (150 кооп-в і 372.277 кг. доставленого до центра масла).

*

Рік 1926 — це рік повної консолідації зах.-укр. кооп. молочарства. Консолідація мол. кооп. руху проведена на основах, опрацьованих нашими осередніми організаціями „С. Г." і Р.С. У. К. і принятими на V. Кр. Кооп. Зїзді дня 25. XII. 1925.

Нова дирекція КМС в особах нинішних директрів, опираючись о тези Зїзду, у співпраці з Р.С. У. К. випрацювала новий статут, принятий Заг. Зборами КМС 3. VI. 1926 року. Після його постанов двоступневу молочарську організацію веде один центр КМС, а працю свою в краю переводить за посередництвом своїх відділів, підчинених постійній громадській контролі згрупованих біля нього кооператив району (контрольні ради і окр. зїзди, як органи Надз. Ради КМС).

Новий устрій дає змогу молочарській централі:

1. успішно проводити одноцілу лінію в організації кооператив;
2. досконалити техніку виробу;
3. впливати на доцільне машинове устаткування і на мол. будівництво (живий звязок з периферією);
4. концетрувати у себе торговлю машинами і набілом;
5. вдержувати постійний особистий контакт з мол. кооп-вами.

Саміж кооп-ви, користаючи з повищих вигод, які дає їм відділ КМС, лежачий в їх районі, мають забезпечені права всесторонньої контролі праці відділів (Контр. Ради) і право опіній про стан і потреби їхньої організації до КМС.

Відділів-районів праці КМС — маємо під сю пору 9, в тому від 1927 один в Луцьку для Волині і 2 організаційні деташовані осередки (Сокаль і Рудки).

Організаційний відділ централі від 1927 перенесено до Львова (разом з торговельним).

За далеко завело би нас подрібне розглядання діяльности відродженого після війни КМС.

Слід тут ще згадати, що від 1930 року будівництво РМ, оперте на правних особах, змінено в користь фізичних осіб, як безпосередніх членів КМС.

Змагання КМС як централі молочарського господарства замикаються в тезах, які, як напрямні праці, усталила Н. Р. КМС а апробували загальні збори.

КМС є організацією, яка працює в користь українського хлібороба продуцента, в першу чергу укр. селянства.

Щоби дати йому якнайбільші користи з годівлі молочної худоби КМС займається:

а) організацією мол. кооп-в на засадах спеціялізації виду, удержуючи товариську співпрацю з прочими видами з.-у. кооперації;

б) у самім виді проводить консолідацію (комасацію) праці. Гасло: не богато — але достаточно екон. відносинами краю оправдане число молочарень о великій денній перерібці (механізація молочарень);

в) вишколений фаховий персонал для краю;

г) втягає широкі громадські кола до співпраці і контролі;

д) займається перерібкою молока до спожиття, масла, сирів і бринзі (ост. вже урухомлена);

е) годівлею дом. звірят (контроля молочности і обори);

є) організує фахову контролю якости виробів (власна лябораторія і контроля експ. масла, оцінки масла власні і заг. державні);

ж) організує збут на внутрішнім ринку (гурт. продажа: Львів, відділи і експозитури; детайль: на зах. укр. землях 27 — Шлеськ 2) і на експорт (в році 1931: 84 вагони);

з) допомагає „С. Г." в його акціях годівлі домашніх звірят (відділ зоотехнічний і часопис „С. Г.");

і) співпрацює тісно з Р. С. У. К.

Разом із цим КМС як кооперативна організація продуцента споживчих засобів (набілу) обороняє і споживача (якість, міра і вага та ретельна ціна — усунення посередників, регуляція цін на ринку і охорона люду перед недоїданням).

В році 1931 маємо такий стан КМС: 249 членів — молочарень з продукцією 2,659.307 кг масла (23·81 лт. в кг) і доставою до КМС

2,360.010 кг (вірність 88,65%) а молока —65,159.677 л. З того продано у формі повного молока і сметани 1,832.870 л, перероблено 63,317.806 л.

Число коров, від яких доставлялося молоко, було: 66.566.

Власні фонди: 467.591. Чужі: 510.833. (Відношення як 1 : 1·092).

Власні фонди це головно запасні (са 80%). На цих трівких основах розбудовується КМС, як велика промислова установа, вивінунувана у всі технічні засоби — на послугу дрібних господарств.

Цеж і ціль кооперації, щоби дрібним господарям забезпечити всі вигоди і користи модерного промислу й торговлі і розпилений продукт у добрій формі увести в світ вибагливого сьогодні консумента.

Пляни КМС.

Стан на XI. 1931 року: 252 молочарні, а в тім:

98 РМ
12 чистих мол. } з 995 сметанковими станицями.
142 мішаних

Вони групують 65.159 коров і перероблюють 66,982.604 л. молока.

Все це мається на увазі замінити на:

166 РМ з 2493 сметанковими станицями, які перероблялиб денно в Галичині 1,855.952 л. мол. від 742.499 коров (1 л. від корови на зах. укр. землях).

Кромі того КМС має змогу відділовувати в заг. держ. комісії на плян для півн. зах. земель.

На кінець нехай нам буде вільно пригадати, що на зах. укр. землях стан коров виносить около 1,851.674 штук = 33% цілої Польщі.

Продукція молока сягає 2·5 міліярда л., з того $^2/_3$ Галичина, $^1/_3$ півн. зах. землі.

З цеї продукції йде на спожиття са 1·5 міліярда.

На перерібку остає решта 1 міліярд літрів.

Фактично перероблюється всіми кооперативами (українськими, польськими, німецькими і жидівськими) 125,775.805 л.(1929) отже $^1/_8$ = 12·25%.

З того в Галичині 116,243.19 л.; на півн.-зах. землях 9,532.619 л.

Плян КМС, який узгляднює тільки український стан посідання обнимає около $^1/_2$ стану поголовля при загальній продукції 975 міліонів кг мол. Отже 400—500 міл. літрів молока в рік.

Є це плян частинний — але далекий.

Всі чинники союзної молочар. і побратимчої кооп-ції мусять підперти КМС і РСУК. в праці біля його перевення, даючи проводові КМС і його ідейним співробітникам змогу вдержати високий до тепер рівень праці КМС, завдяки якій між іншими українське селянство побідно йде до господарського визволення, успішно поборює кліщі в які старається його вхопити і нездоровий аграрний устрій села і аграрна кріза.

Не маловажним союзником у нашій боротьбі є нинішний матеріяльний і технічний стан КМС, а стократ важнішим є моральний стан цілої організації — її дух!

А дух — не матерія — творить історію!

У духа нашої мол. кооперації твердо віримо.

Ю. Павликовський.

ПРОБЛЄМИ КООП. ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ.

Чого бракує нашій кооперації.

В нашій публіцистиці появляються від часу до часу статті, які представляють повоєнні осяги нашої кооперації стало в рожевім світлі. Осяги нашої кооперації зачинають вже навіть непокоїти наших сусідів. Наше громадянство, ба навіть наші кооперативні робітники можуть набрати невірного переконання, немовто наша кооперація справді добре зорганізована, бездоганно ведеться і немає ніяких недостач під оглядом принципіяльним і технічно-організаційним. Так воно, на жаль, не є. В нашій кооперації є богато недостач.

Досі маємо лише сяк так розбудовану сільську споживчу кооперацію. Дуже богато є ще роботи в области міської споживчої кооперації. Сільська кредитова кооперація є щойно в початках своєї організації. Наша міська (повітова) кредитова кооперація працює перестарілими банковими методами. Те саме треба сказати про наші осередні кредитові установи.

Майже ще цілком облогом (поза молочарством) лежить робота по організації збуто-постачальної с. г. кооперації. Тут щойно започатковано кооперативний збут яєць та ледво зроблено слабі спроби збуту домашньої птиці, безріг та худоби. Кооперативний збут інших сільсько-господарських продуктів, навіть збіжа, ще цілком неналаднаний.

В области перетворюючої і витворюючої (продукційної) кооперації, крім кооперативної перерібки молока на масло, не маємо майже нічого. Ще нетикане поле кооперативного сироварства та достава свіжого молока до міста. Всі інші области кооперативного витворювання ще не тикані, коли не рахувати фабрики мила, туток, синки, чорнила і цикорії. З мясарством маємо переважно ще невдалі спроби. Особливо наглячою являється потреба організації кооперативного млинарства, пекарства, перерібки льну, конопель, вовни, гарбарство, гончарство, кушнірство і т. д. і т. д.

Досить велика сітка сільських, споживчо-господарських кооператив (около 2500), яку вже маємо, повинна би бути з одної сторони джерелом нагромаджування кооперативних капіталів, а з другої сторони — підставою для кооперативного промислу. Так каже не лише сама теорія, але вже майже столітня практика західно-европейської кооперації. Тимчасом наша сільська споживчо-господарська кооперація з усіма своїми надбудовами відчуває сталий брак гроша для торговельних оборотів. При таких обставинах не може бути навіть мови про творення і фінансування кооперативних продукційних підприємств, які нам так дуже і так конечно потрібні.

Колиж зусиллями одиниць повстають продукційні кооперативи, напр. сільські мясарні, то вони не знаходять ринку збуту для своїх виробів. При існуванні численних сільських і міських споживчих кооператив та складів „Нар. Торговлі", вони повинні-би і мусіли-би добре розвиватися. Між тим вони упадають. Те саме грозить прозябаючому, молодому кооперативному млинарству і пекарству. Коли так сталося, то це свідчить, що в організації тих кооперативних підпри-

ємств і у відношенні до них міської і сільської споживчої кооперації є якісь засадничі, основні блуди.

Таких прикладів можна би навести більше, але і наведених вистарчить, щоби ствердити, що наша кооперативна організація хромає. Тут не достає ясно означеної вихідної точки, продуманого пляну, допасованости всіх її звен і згармонізованого співділання поодиноких частей. Про це свідчать також резолюції останнього кооперативного зїзду. Вони стараються запровадити лад і порядок в нашій кооперації. Згори можна сказати, що тоті резолюції не осягнуть бажаної цілі, з огляду на низький культурний рівень кооперативних робітників на селах і слабе теоретично-ідеольогічне підготовання робітників кооперації по містах, не виключаючи повітових союзів і осередніх (центральних) кооперативних установ.

Теперішня скрута, яка завела наше селянство над беріг пропасти, вкладає на плечі нашої інтелігенції тяжкий обовязок негайно робити заходи для ратування селянства від цілковитої руїни. Без сумніву, що широко закроєна і негайна праця над поширенням нашої кооперації на область збуту та перерібки сільсько-господарських витворів (продуктів) є одним з найдоцільніших і найпевніших засобів ратунку селянства. Капітали знайдуться в міру розвиваючоїся кооперативної організації, веденої на правильних і випробованих засадах. О тім учить вже майже столітня історія кооперації у інших европейських народів.

Питання, чи є у нас досить людей до виконання такого великого завдання?

Маємо вже занятих в кооперації кілька соток інтеліґентів і кілька тисяч кооперативних робітників — селян. Зарівно між інтелігентськими кооперативними робітниками, як ще більше між селянськими є дуже значний процент лише практичних робітників, які не присвоїли собі кооперативної ідеї, не мають кооперативного освідомлення. Маємо нині численні кадри безробітної молодіжи, з покінченим середнім і університетським образованням. Цей наш численний інтелігентний доріст сидить бездільно, часто у великих злиднях, вичікуючи на неіснуючі посади урядовців. Таке скрутне, матеріяльне положення нашої інтелігентської молоді використовує комуністнчна агітація. Є підстава боятися, що певна частина нашого молодого, інтелігентного дорості, знеохоченого і зневіреного теперішніми нашими відносинами, не устоїться перед приманчивими закликами з того боку *). Це булаби невиджалована і дуже болюча страта для будучности нашого народу. Ми маємо так мало молодого, інтелігентного дорості! Більшість його — це діти бідних селян, які виховали їх, відриваючи собі та остальй на селі родині дослівно послідній кусок хліба. Не можна допустити, щоби так дорого вихована інтеліґентна молодь пропадала для народу і ставала на службу Москви. Досить вже вона знищила нам інтелігенції на Великій Україні! Ми мусимо вказати нашому інтелігентному дорості цілком іншу

*) На рівні з большевицькою небезпекою треба поставити і небезпеку від захоплення т. зв. „націоналізмом", именно тим його напрямком, що негує щоденну дрібну, конструктивну суспільну роботу, зводячи рівнож значну частину нашої молоді на бездоріжжа. — РЕД.

мету й інші методи праці для народнього добра та для здійснення нашого національного ідеалу.

Тою метою є велична ідея кооперативного солідаризму, що знаходить свій життєвий, практичний вислів в кооперації. Ідеольогія кооп. солідаризму опанувала нині дуже широкі круги серед всіх европейських народів. Вона стає до боротьби з ідеольогією капіталізму, і державного соціялізму. Є богато познак, що ідея кооперативного солідаризму побідить і що розвязка нині так дуже заостреного питання, піде по лінії кооперативного солідаризму. Сучасна світова господарсько-суспільна скрута є доказом, що капіталізм не лише неспосібний розвязати суспільного питання, але веде людство до жахливої катастрофи. Висліди пристосування засад державного соціялізму в нинішній червоній московській імперії мусять впевнити кожного, що також цей соціялізм веде до злиднів. Кооперація дала вже доказ, що може двигнути з упадку і вести до добробуту й культури не лише пригноблені суспільні верстви, але може стати головною підоймою з упадку цілих народів, як о тім переконуємося з історії Данії, Ірляндії, Фінляндії...

Тимчасом ідея кооперації у нас мало знана, мало розповсюднена, не є належито усвоєна навіть тими гуртками людий, які безпосередньо ведуть у нас практичну кооперативну роботу. Між тим нині в поодиноких краях Европи є вже сильні партії-сторонництва, що руководяться в практичнім громадянськім, політичнім життю кооперативною ідеольогією. Нам треба розвести сильну і глубоко в маси народу сягаючу пропагадну кооператизму. Мусимо цілий нарід виховувати на ідеольогії кооператизму, а щоб це осягнути треба приєднати для цеї ідеольогії як найширші круги інтелігенції а особливож нашу молодіж. Колиж наша інтелігенція, а особливож наша молодіж, що сидить нині бездільно і деморалізується в безробіттю, понесе світло кооперативного знання в народні маси, тоді створить собі пожиточний варстат праці в практичній кооперативній організації. Требе лише хотіти і уміти притягнути нашу молодіж до цієї праці.

А чи можуть таку широку пропаганду кооператнвної ідеї провадити існуючі у нас осередні (центральні) кооперативні установи? Коли вони досі майже нічого не зробили на тій области, то і на будуче не можна від них такої роботи надіятися, а навіть не можна її від них жадати. Увага людий, що працюють в осередніх і повітових кооперативних установах, занята виключно біжучими справами цих установ. Вони стараються з великим зусиллям удержати свої установи в якій-такій рівновазі серед нинішньої скрути. Вони обхоплені щоденною канцелярщиною, їм не вистарчає часу і охоти на практичне перевірення своєї роботи чужим досвідом і справджувати, чи йде вона випробованим кооперативним руслом. Наші люди взагалі не люблять теорії, не хочуть запізнаватися з вислідами практичної кооперативної роботи західних кооператорів. У нас не хотять знати, що теорія, се ніщо інше, лише умотивована розумово практика.

У нас все покликуються на наші, нібито цілком своєрідні, відносини, до яких недасться приложити ані теорії, ані практики західноевропейських кооператорів. В нашій кооперативній роботі богато „самосійности", богато довільности. У нас богато щирої праці іде на

марне, видає відємні висліди, бо вона не має ніякого теоретичного фундаменту. Теоретична сторона кооперативного руху та широка пропаганда кооперативної ідеї і нових форм кооперативної роботи не під силу нашим кооперативним осередкам. Треба подумати, хтоб тоту конечну роботу мав робити. Історія розвою европейської кооперації учить, що її буйний розвій є вислідом невпинної і систематичної пропаганди, яку ведуть там осібні товариства, або самостійні відділи (секції) при союзах кооператив. Історія кооперації в Ірляндії, Данії, а особливо в Фінляндії є незбитим доказом, до яких надсподівано додатних вислідів доводить пропаганда кооперації, ведена осібними установами. Для приміру вистане вказати на висліди діяльности фінлянського товариства „Pellervo" (Cibar).

У нас досі, на жаль, нема такого товариства. Тій обставині треба головно приписати дотеперішній однобокий розвій нашої кооперації.

Але справа завязання осібного товариства для плекання кооперативної ідеольогії і для пропаганди кооперації не є у нас новою. Вона має вже свою історію. Кооперативна секція конгресу „Просвіти", який відбувся в р. 1909, ухвалила ось таку резолюцію:

„Взивається Тов. „Просвіта" оснувати осібне Товариство для пропаганди і організації нашого спільництва!"

Тої резолюції „Просвіта" не виконала.

Доперва зимою 1914 р. основано у нас „Товариство українських кооператорів". Вибрано навіть вже перший виділ товариства. Війна не дала можливости розвести працю. По війні не відновлено товариства. Тепер настав час і необхідна конечність оснувати таке товариство. Справи не належить відкладати. Скористаймо з досвідів інших народів на тій области. Широко поставлена кооперація була одним з двигунів поступу занепавших, бездержавних народів. Без осібного товариства для плекання кооперативного знання і для пропаганди кооперації буде і дальше наша кооперація розвиватися майже лише, яко споживча кооперація. Вона буде однобока, недорозвинена, слабка і раз-враз буде заїздити в блудну вулицю купецького капіталізму.

Осібне товариство для плекання кооперативної ідеольогії і пропаганди давалоби почин (ініціятиву) до повстання нових родів кооперації після обдуманого пляну, систематично, згідно з засадами кооперативної теорії і практики, відповідно до назріваючих потреб народу. Досі може й вистарчало вичікувати на самосійне повставання кооператив. Але тепер вже крайня пора свідомо і пляново давати почин до повставання нових родів кооперації та своєчасними порадами і поміччю хоронити новоповставші кооперативи перед всякими недомаганнями і хоробами молодости. Надійшов час і в тій области кооперативного життя покористуватися майже вже столітнім досвідом европейської кооперації.

Всесторонній розвій кооперації, який обіймивби всі ділянки економічних потреб народу, можливий лише тоді, коли він опирається на якнайширших кругах кооперативно освідомленого громадянства. Лише тоді цілком певно причиниться кооперація до кращої судьби народу. Лише осібне товариство для пропаганди кооперації зможе зробити цю роботу.

Й. Р.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТА.

В Англії тільки невелике зменшення оборотів спож. кооп. гуртівні. Звідомлення менчестерської гуртівні (EWS) за третій квартал 1932 року подає висоту обороту союзу в сумі 19,31 міл. фунтів шт. — проти 19,33 міл. у відповіднім часі 1931 року. Але й той убуток вирівнано через видатне збільшення власної продукції і більше, як в минулім році, покриття своїх потреб власними виробами.

Твердиня світової кооперації не заводить.

Розвиток безпосередніх зносин споживачів з хліборобами в Німеччині. Черговий пресовий бюлетень Міжн. Кооп. Союзу подає:

Безпосередні закупи німецької споживчої кооперації у хліборобів згл. у хліборобських кооперативах піднеслися зі суми 47,3 міліонів марок в 1930 р. до суми 69,3 міліонів марок в 1931 р. З тої суми припадало 40,2 міл. м. на закупи у хліборобів і 29,1 міл. м. у хлібор. кооператив. Цей зріст наступив помимо того, що загальні обороти споживчих кооператив впали о 13,6 %, і помимо знижки цін хліборобських продуктів. Коли взяти на увагу ці два моменти, виходить, що безпосередні закупи у хліборобів фактично за цей один рік подвоїлися. Чимало хліборобів-доставців є рівночасно членами споживчих кооператив і побирає від них всякі інші товари, головно промислового виробу. Віз споживчої кооперативи, що доставив на село споживчий товар до філії, відразу забирає з села яйця, збіжа, масло і т. д.

В квестіонарах, які розіслав Центральний Союз Спож. Кооператив, було теж питання, яка є опінія кооператорів про доцільність прямих торговельних зносин з хліборобами. Відповіди звучали майже без виїмку позитивно; споживчі кооперативи діставали товар доброї якости і на час, особливо, коли доставцем була сільсько-господарська кооператива (прим. молочарня, к-ва для збуту збіжа, худоби, то-що). Здорова економічна думка робить своє.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА.

Порівнання світових цін збіжжа. Дуже цікавий образ дає зіставлення цін на головних світових ринках за останні роки.

Ціни пшениці за 100 кг. в долярах.

Час	Чікаго Hard Winter 2	Н. Йорк H. W. 2	Ліверпуль	Гамбург H. W. 2	Берлін краєва	Варшава Познань пересіч.
Пересічна 1928/29	4,40	4,87	4,96	4,98	5,21	5,18
„ 1929/30	4,27	4,51	4,78	4,66	6,05	4,42
„ 1930/31	2,91	3,31	2,98	3,02	6,20	3,14
„ 1931/32	2,03	2,47	2,32	2,61	5,60	2 88
1. Січня 1932	1,99	2,55	2,18	2,56	5,10	2,98
1932 3.XI	1,59	2,13	2,01	1,95	4,60	2,66
„ 24.XII	1,70	2,10	2,01	1,91	4,43	2,64
„ 31.XII	1,67	2,06	—	—	4,46	2,64

Ціни жита за 100 кг. в долярах:

Час	Чікаго N. 2	Н. Йорк N. 2	Гамбург West. Rye сіf	Берлін краєва	Врашава — Познань пересічна
Пересічна 1928/29	4,11	4,52	4.61	4,89	3.45
„ 1929/30	3,61	3,66	3,51	4,07	2,46
„ 1930/31	1,77	1,96	—	4,11	2,42
„ 1931/32	1,61	2,09	2,00	4,51	2,78
1932 2.I	1,67	2,34	1,90	4,43	3,06
„ 26.XI	1,15	1,62	1,52	3,70	1,71
„ 31.XII	1,18	1,68	1,44	3,68	1,63

Ціни ячменю і вівса виявляють подібні тенденції розвитку, як і пшениці і жита.

Завважте велику ріжницю між цінами Берліна а інших міст (хочби навіть близького Гамбурга).

Жидівська акція безпроцентових позичок для потребуючих купців і ремісн. В пол. січня ц. р. відбувся в Кракові зїзд „Безпроцентових Кас", інституцій основаних переважно з допомог заграничних жидівських організацій. Жидівська газета „Nowy Dziennik" при цій нагоді подала, що загалом досі вплинуло для Жидів в Польщі підмог від заграничних братів на суму 15 міліонів долярів. Акцією керує жид. організація „Джойнт".

Як виглядають в практиці контингенти і компензаційна торгівля. Теоретичний виклад ніколи так не переконує, як живий приклад. Що це значить прим. привозовий контингент— про це дасть ясну уяву прим. така коротка звістка, взята на сліпо з чеської газети:

„Девізова комісія дозволила в січні й лютому на довіз по 20 вагонів яєць і на резерву по 5 вагонів, якби виявилася дальша потреба. Довіз має бути компензований (вивозом з ЧСР) і може мати місце тільки з прибалтійських держав, з якими маємо активний торговельний білянс; в разі потреби може відбутися і за валюту".

Колись від нас ішли до Чех поважні партії яєць...

Способи на обмеження імпорту с. г. продуктів в Чехословаччині. В Ч. С Р. введено в життя два примусові синдикати з метою регулювання довозу рільних продуктів.

Минулого року був зорганізований синдикат для регулювання імпорту збіжжа та млинарських продуктів. В сучасний мент прийшла черга на заснування другого синдикату, саме для регулювання імпорту худоби та звіринних продуктів. Стремління до регулювання імпорту вищезгаданих продуктів виникло з бажань хліборобів. Кооперативний центр для сільсько-господарського накупу та продажі представив ще в листопаді р. 1931-го до уряду республики меморандум, який проєктував дотичну організацію для імпорту худоби, починаючи з січня 1932 року. Після обмірковання цього питання в заінтересованих колах, проєкт організації синдикату для с.г.тварин був предложений урядові щойно в місяці липні. З початку уряд мав намір утворити цей синдикат рівночасно зі збіжевим. Але потім ухвалено відкласти утворення синдикату для с.г. тварин до того часу, поки діяльність збіжевого синдикату не дасть корисних вказівок для цього другого синдикату. Збіжевий синдикат передовсім положив кінець імпорту пшениці, а потім — значно обмежив довіз кукурудзи.

Ось чому заснування синдикату для с. г. тварин мало багато прихильників.

Статут синдикату для с.-г. тварин був ухвалений радою міністрів; та реалізація цієї нової організації спіткалася в практичному житті зі згодою трьох груп населення: продуцентів, споживачів та купців. Сільсько-господарська група буде заступлена в синдикаті Центрокооперативою, яко центральною кооперативною організацією для продажі та накупу, також і Сільсько-господарським Союзом, яко організацією для хову худоби. Завданням нового синдикату є встановлення кількости худоби та продуктів з неї, що має бути імпортована з закордону згідно зі станом цих продуктів на внутрішньому ринку. Синдикат матиме дві секції: першу — для продажі худоби, мяса, товщу, соленого мяса та подрубів. Другу — для продажі молочних продуктів та яєць. Заінтересовані групи продуцентів, споживчів та купців будуть заступлені у відповідний спосіб в управі, як також і в секціях. Синдикат має право побирати за дозвіл на імпорт оплати, висота яких залежить від внутрішнього ринку та дозволяє слідкувати за стабільністю цін на краєві продукти. Синдикат має також право вимагати найбільш сприяючого примінення туземних продуктів замісць продуктів закордонного походження. Синдикат підлягає контролі уряду з боку міністерств: хліборобства, фінансів, торгу та промисловости, закордонних справ та народнього банку Чехословаччини.

С. Б.

Світовий збір жита, ячменю й вівса в 1932 році. — Міжнародний сільсько-господарський інститут в Римі оголосив найсвіжіші і найновіші дані про збір згаданих збіж на північній земній півкулі.

Збір жита виказав задовольняючі висліди. Обрахунком обняті були майже всі краї північної півкулі (з виїмком Радянщини), продукуючі жито. Виявилося, що збір 1932 року перевищує збір жита в 1931 р., коли то він був зовсім слабий, на 46 міл. сотнарів. Він наближається до висоти збору за врожайних літ і перевищує на 20 міл. сотн. пересіч за р. р. 1926—30.

Що до ячменю то Інститут зібрав дані теж з головніших країн, продукуючих це збіжа, з виїмком Радянщини, Індії і Данії. Збір ячменю в Европі в м. р. був найкращий з усіх останніх років, бо перевищив 1931 р. на $^1/_6$ і на

6% пересіч 1926—30 рр. В Північній Америці в 1932 р. врожай був рівнож кращий від попередних років, хоч сама Канада висказала менше сподіваного. На північній отже півкулі збір ячменю в 1931 р. був більший від 1931 р. на 50 міл. сотн., ц. то на 20% і на 18 міл. сотн ц. т. на 5% вищий від згаданої пятилітньої пересічі.

Про врожаї вівса Інститут одержав дані з цілої північ. півкулі з виїмком С. Р. С. Р. — В Европі врожай був дещо вищий від пятилітньої пересічи і на 20 міл. сотн. — від збору в 1931 році, при зменшенні посівної площі. Для цілої північної півкулі збір вівса дав надвишку супроти 1931 р. 52 міл. сотн. і 16 міл. сотнарів більше від пятилітньої пересічі.

Закінчення великих меліорацій в Італії. В повоєнній добі у многих державах Европи переведено поважні роботи біля меліорації грунтів. Знова від часу вибуху кризи коштом держав розпочато ріжні публичні будівлі та інші роботи, між якими поважне місце займають відводнення. До таких держав належать: Німеччина, Франція, Англія, Сполучені Держави, Італія.

Італійські меліорації сконцентровані головно в Кампанії. Перед 6-ти літами там були багна і мокрявини, де скривалися стада півдиких буйволів. Народня тридиція повістувала, що це потомки тих буйволів, яких сюди привів ще Ганнібаль. З цього терену осушено вже біля 20 тисяч гектарів, поміж залізничим шляхом і побережжам моря. До 1925 р. тут жило всього 50 душ людей, нині вже поселилося 4000 душ, а ще друге стільки може поселитися.

Другим тереном меліорації є понтійські болота, що тягнуться від Риму здовж Via Appia до моря. Тут осушено вже коло 180.000 моргів, концентруючи зайву воду в озерцях і ставах. Осушену площу ділять на ділянки по 20 моргів кожна і будуть їх віддавати під кольонізацію.

Масові звільнення з праці в СРСР. Польські часописи — через Ригу — доносять про масові редукції робітників в совітському промислі. Це стоїть напевно у звязку зі „звільненням темпа" індустріялізації, під чим належить однак розуміти брак збуту на вироби новопобудованих великих фабрик і поширених копалень. З фабрики автомобілів ім. Сталіна „Амо" звільнено 5000, а у фабриці „Красный Путиловец" 3000 робітників. Хвиля редукцій захопила й інші фабрики.

Стільки доносять покищо газети. Вістки цього роду не приходять несподівано; вони підтверджують тільки слова Сталіна про „звільнення темпа". По перше: закінчено будову многих фабрик, а не починаючи будувати нових, нема куди діти робітників, що працювали при будові. По друге в новозбудованих фабриках теж не може бути великого руху, коли це все фабрики засобів продукції, а не консумції. Вони виробляють тільки те, що потрібне іншим фабрикам, тим, що мають фабрикувати вже готовий товар, той, що потрібний для заспокоєння людських потреб. Але-ж цих других нових фабрик ще не побудовано і не скоро їх мається будувати, як то виходить. При таких умовах значна частина людських рук і голов мусить втратити працю (хіба, що зменшено б загально робочий день по всіх підприємствах держави і розмішено безробітних по тих фабриках, що є в ході праці).

Кілько є безробітних в світі Число безробітних по всіх краях зросло в останніх місяцях до велитенських розмірів. Ось зіставлення з жовтня ц. р.: Спол. держави П. А. 12,400.000, Німеччина 6,000.000, Англія 5 мільонів, Італія 1,800.000, Франція 1,200.000, Австрія 600.000, Чехословаччина 600.000, Польща 180.000 (?), Мадярщина 380.000, Болгарія 270.000, Югославія 210.000, Румунія 240.000, Греція 170.000, Швеція і Норвегія 290.000, Швайцарія 130.000, Голяндія 100.000, Бельгія 500.000, Португалія 150.000, Японія 2,700.000, Австралія 3 мільони, Мексик 1½ міль., Канада 1,600.000, Південна й Північна Африка 4,700.000, Південна Америка 5 400.000. інші краї розом 5 мільонів (без Китаю і Східної Европи).

Разом це зіставлення дає цифру 50 міліонів безробітних; Коли до них додати ще й членів родин, то одежимо біля 150 міліонів зареєстрованих голодних — не числячи очевидно величезної маси нереєстрованих!

Це називається „суспільним ладом". Яка іронія! В дійсности тільки анархія й безладдя у світовій господарці могли довести аж до такої розпучливої ситуації. Якби народи зменшили тільки на половину свої видатки на мілітарні цілі та зліквідували „ножиці" між цінами промислових і сільсько-господарських продуктів та присмирили апетити картелів, то ситуація відразу зміниласяб!

СЕРЕД КНИГ.

А. Гаврилко, **Щоби в нас була здорова господарка.** Львів, 1932. Коопер. бібліотека ч. 10, стор. 20. 8⁰.

Добре діло хвалить себе само. І тому ми не мусимо тратити за богато слів для того, щоби нашому громадянству поручити прочитання цеї симпатичної книжочки. За вартість книжочки говорить саме імя її автора, відомого популяризатора кооперативних ідей та справжнього вчителя мас.

Як і всі попередні видання А. Гаврилка — так і це писане легким стилем, переплітаючи поважний теоретичний виклад наче квітками — літературними дигресіями та увагами на ріжні питання дня. Правда, цим разом кілька таких „відскоків" в бік носить вже стисло літературний характер і вони може не все будуть зрозумілі читачеві — рядовому кооператорові (прим. на ст. 8, 14 і 16) і може варто було б вистерігатися таких імпресій в популярному викладі.

Змістом цеї книжочки, є: правила доброї господарки в кооперативі. Натиск на пляновости праці і бюджетованню та на точній перевірці власної і чужої праці (контроля!). „Пригадки" для кооператора (ст. 10—11) збирають до купи більше менше ціле „вірую" взірцевого кооператора і вони варті того, щоби їх масово поширити, прим. у формі пляката (в разі потреби дещо скоротивши і упростивши). Також уступ про контролю, де автор вимагає взаїмної уваги до роботи своєї і других на всіх щаблях і ступнях кооперативної драбини — вартий блищої уваги.

Що до термінольогії: слово „зиск" треба би заступити іншим словом (іноді словом „прибуток", іноді „надвишка"). При способах добору і вишколу продавця слід було б звернути увагу на самоосвіту кооператора, зокрема на заочні курси.

К. К.

З ПРЕСИ.

Чи РСУК „пропагує районізацію кооператив". В часописові „Наш Прапор" ч. 6, в рефераті про хід дискусії на заг. зборах РСУК подано, що промовці застерігалися проти того, щоби РСУК пропагував районізацію кооператив. Прислухуючись весь час уважно ходові дебат на зборах РСУК, ми не завважили в нікого з промовців такої думки і тому вважаємо цю точку в рефераті „Н. Прапору" непорозумінням. (М. і. є й інші ще неточности в цьому рефераті). Що-ж торкається суті справи, то треба розріжнити районізацію молочарських кооператив від господарсько-споживчих.

РСУК офіціяльно приняв в свою програму праці районізацію молочарських кооператив, а що до сільських господарсько-споживчих, то поручає їх лучення тільки в обмежених районах і головно там, де заходять дійсні труднощі у самостійнім веденню кооперативи. Загальну лучбу тих кооператив пропаговано у нас досі тільки в порядку дискусії, з ініціятиви окремих осіб.

Стільки для точности. Очевидна річ, що як в молочарській так і в господарсько-споживчій ділянці РСУК пропагує тільки добровільну районізацію — відкидаючи всяку примусовість і бюрократичний натиск з гори (себто т. зв. „плянування від зеленого столика" на большевицький лад).

Рік кризи в СРСР. В надзвичайно обережній у висловах і висновках статті („Gosuodarka Narodowa" Nr. 23) Чеслав Бобровскі вичислює сучасні світла й тіні совітської господарської ситуації. Нема сумніву, що вкладено величезну силу капіталу (праці) і енергії в розбудову важкого промислу (виробництва засобів продукції). Але сталося це коштом кольосальних зусиль та виснаження всіх інших ділянок народнього господарства. Після радянських обчислень цими роками капіталізовано 40% національного доходу, тоді як до війни всього 9%; в Злучених Державах Америки в добі найвищої просперіти капіталізація не перевищила кількинадцяти відсотків річного національного доходу.

Першим наслідком шаленого темпа розбудови промислу було те, що село, неодержуючи належної ціни за свій продукт (особливо по заведенні колєктивізації) — почало знову зменшувати посівну площу, а в слід за тим від двох літ падуть і збори з піль. Паде експорт продуктів хліборобства, погіршується до крайности стан апровізації міст.

Другим посередним наслідком є загальмування дальшої розбудови промислу в наслідок аграрної крізи.

Третя консеквенція, це грошеві труднощі держави, які є наслідком: а) зменшення впливів з податків, б) зменшення оборотів та зисків всіх родів державних підприємств; держава рятує себе та цілу пятилітку; в) інфляцією паперового гроша, себто затягає позичку у свого населення, без обовязку звороту.

Ствердивши такий стан річей, автор з замітною розвагою не береться поспішно рішати про доцільність чи недоцільність цілої большевицької системи „плянового господарювання", признаючи, що в таких справах, як ця, ролю грає не один тільки господарський чинник.

Не одна річ удержувалася в житті довгий час, хоч з господарського погляду хибна, але підкріплена політичними чи іншими змаганнями. Все буде залежати від того, що буде йти швидшими кроками в Рад. Союзі: творення нових капіталів в наслідок індустріялізації, чи нищення капіталів для потреб індустріялізації? Друге питання є: як довго і в яких розмірах в Рад. Союзі можна робити інфляцію без ризика катастрофи?

Про проєкт змін в кооп. законі пише, назваючи його новою небезпекою, що загрожує „існуванню кооп. руху в його правдивій постаті". Станіслав Тугут, як слідує (Społem! ч. 2. б. р. ст. 4): „досі союз міг бути позбавлений права ревізії якщо не сповняє обовязку ревізії або розширює свою діяльність на ціли, не обняті § 66«, а за ціли ці уважає закон «удосконалення організації і праці приналежних до них (союзів) кооператив та спріяння розвою їх творговельних відносин». Тепер до того прийшлиб нові рафи, о котрі союз може розбитися, шо гірше, деякі з тих рафів лежать під водою і не можуть бути точно означені. Так напр. союз міг би бути позбавлений права ревізії, «якщо не сповнює належно своїх завдань". Яких завдань? і що то значить „належно"? Це є вже прецінь цілковита, клясична довільність бюрократичних властей: нема союзу, котрогоб не можна булоб позбавити права ревізії і отже в практиці розвязати протягом 24 годин без подання сконкретизованих і уловимих мотивів".

Небезпечні є й інші постанови цього короткого, але невичерпального параграфу, котрий „містить в собі також необмежені можливости управнень і шкід з цього випливаючих". Але — продовжує автор — його третий уступ позволяє міністрові «жадати від союза обмеження терену його діяльности» — до воєвідства? до повіту? до громади? Позволяє також примушувати союз до звуження або, що є ще особливіше, до розширення тієї діяльности на певні типи кооператив, а отже і на такі типи, котрих союз не хоче чи не може обіймати. В практиці на підставі цього артикулу можнаби в кожному воєвідстві залишити один союз, обіймаючий всі типи кооператив без ріжниці їх діяльности, ідеольогії, національної приналежности і т. д. Не буде в тому жадних формальних труднощів, міністр бо отже „може рівнож зарядити злучення двох або більше союзів в один союз".

Взагалі з цих кількох вийнятків з проєкту переконуємося, „що не йде тут про маловажні річі, не про тами і греблі, але про звернення русла ріки в якомусь, зовсім відмінному напрямкові, чи може радше про утоплення її пісках бюрократизму".

„Для чого це все"? — питає автор. — „Чи держава польська в цій тяжкій добі кризи не мала вже пильніших завдань, ніж обмеження свобідного росту кооперативного руху"?

Питання це, здається, є того роду, на яке лише історія дасть відповідь.

„Нужда німецького села". Очевидно, про „нужду" німецького села треба гоорити тільки з застереженнями, в ніякому разі не роблячи порівнання зі станом нашого села. Вистарчить кинути оком на рівень цін в Німеччині і у нас: пшениця (гуртова ціна) в Берліні дол. 4.80, масло в переведенні на злоті п. — до 5 зол. Рівночасно ціни промислових виробів о много нищі, як в Польщі. — Все-ж таки послухаймо, що пише про стан німецького села співробітник „ Berliner Tagblatt"у:

Нужду села знає найкраще той, для кого село і сільське оточення є змістом життя: селянин. Міщанин, шо перебуде на селі підчас коротшого чи довшого літнього відпочинку є занадто занятий своїми власними враженнями, щоби міг мати час на студіювання соціяльних проблєм села. Селянин не „довіряє" міській людині і тому не радо з нею балакає про свої турботи. Крім того мається враження, що міська людина, така горда на свою інтелігентність, оставляє її в місті, ідучи на село — так страшно мало находите в цій людині здібности вчутися у сільські справи. Міщанин упереджений та чванькуватий Майже все, що говориться і пишеться міськими людьми про село та його мешканців — викривлене, снобістичне, навіть (несвідомо) злобне. Яким попитом ті-

шаться „мистецькі“ знимки, що представляють стару стодолу зі стріхою і гніздом на ній. Підпис під такими образками звучить: „мальовничий куток з німецького села“. Міщанинові це здається гарним і романтичним. Селянам — ні. Він волівби мати нову, модерну стодолу та просторну шопу на своєму обійстю замість старої рудери. Та його на це не стати. Коли хтось захоплюється старомодніми коровячими стайнями й низькими, важкими для провітрення кімнатами з нафтовим освітленням — то він це мусить брати за насміх, знаючи, як живуть заможчі люди в місті. За свою невтомну працю він одержував від пануючих верств завжди тільки запевнення, що він, мовляв, „найцінніша й найздоровіша частина нації“. Ані республіканська, ані „авторитарна“ ані будь яка інша форма буржуазної („der burgerlichen“) влади не турбувалася тим, щоби піднести життєвий рівень селянина, даючи йому змогу бути співучасником здобутків техніки й культури. Наслідок того такий, що сільське життя в Німеччині (але не лиш в Німеччині) — це життя середньовіччя, що сільське населення зацофане, осамітнене. Хто твердить що інакшого, той черпає свої відомости про село мабуть з подібних розмов з бідуючими великим аграріями та їм подібними людьми, які так радо заступають „корінне селянство“.

Малий і середній хлібороб не має навіть приблизно тих вигод, які попадаються юнкрам у формі обильних субвенцій. Хліборобські машини щоденно поліпшуються, та він, малий селянин, не має нічого з цього. Модернізують стайні, електрифікують, та не в нього. Гігієна, освітні курси, книги, кіно, радіо — для нього це в більшости чужі поняття. Його лектура це що найвище якась провінціональна кухонна газетка з несамовитим повістевим додатком. Але зате вона строго національна. Коли в село загостить „кіно“, то мужикові попадається щось вибракованого, комічного, над чим вже давилися сміхом наші батьки.

*

Осмілюються казати, що мужик брудний. Він воняє. Чи ви бачили коли в селянина ванну до купелі? Я її теж не бачив. Але в тих кругах, де людина брудніє від самого дармування — там купаються щоденно найменше один раз. Селянин має миску, а на обійстю помпу. Йому досі і в думку не приходило, що „призабули“ зробити ванну і для нього.

*

Особливо радо говорять про мужицьку любов до своєї землі, до „землиці“ (Scholle), як це завжди так гарно виходить в святочних промовах ріжних панів у циліндрах. Ця любов, це не пуста собі балачка, вона існує справді. Але від якогось часу ця любов поважно загрожена — через добрі жнива. Добрі жнива — це велика подача, велика подача це низькі ціни, а низькі ціни це руїна. Але й по містах люди не мають що їсти. Голод — при повних стодолах. Помалу мужик зачинає свою працю ненавидіти, не маючи змоги з неї вижити. З давних давен він має відразу до міста. Він має рацію, коли з того боку носом чує все нову якусь для себе небезпеку. Інстинктово чує, що ті люде, що там кермують його справами, — держава, міністри, радники держави й країв — нічого не знають про його життя, що всі їхні заходи невистарчаючі. Щойно тоді, коли йому покажуть, що міщанин не є його ворогом, тільки що навпаки — працююче населення промислу й міста це його співтовариші недолі, які в дорозі пляновового обміну своїх продуктів можуть стати собі другами й дійсними людьми — щойно тоді він буде в силі, вкупі з тими своїми приятелями, перевести акцію свойого освобождення. Нинішня міщанська верства (Biirgertum) не розвяже цієї „селянської“ проблеми. Цього стану річей не змінять ніякі дискусії.

(Підписано Андреас Горст. Берл. Тагбл. ч. 46. з 13. листопада 1932, додаток „Die Brücke)“.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ. Проситься П. Т. Передплатників вирівнювати залеглости і надсилати передплату за б. рік. Хто надішле передплату до 1. VI. дістане, премії (гл. огол. на 4. ст. окл.).

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: д-р Карло Коберський

Друкарня „Бібльос“, Львів, Японська 7. Тел. 14-78.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА Ч. 3.
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ БЕРЕЗЕНЬ
1933
CO-OPERATIVE REPUBLIK
UKRAINIAN MONTHLY REVIEW — LWIW POLAND РІЧНИК VI

НА ОКРАЮ ДНІВ.

ЗАГРОЖЕНИЙ ВСЕЛЮДСЬКИЙ ПОСТУП?

Тому приблизно 100 літ Англія, тоді піонір на полі введення машин у промислове виробництво, переживала жалюгідні сцени руйнування машин руками доведених до роспуки безробітних бувших рукодільців і ремісників.

Десятки літ проходили з того часу серед більшого чи меншого загострення т. зв. суспільного питання. Машина, як і можна було думати, йшла побідним походом вперед, захоплюючи щораз нові ділянки народнього господарства, поліпшуючи виробництво, але одночасно відсуваючи постійно від праці якусь кількість фізичних робітників.

Поки Европа мала перед собою можливости експанзії в американські, азійські, африканські та австралійські простори — вона викидала туди надмір своїх незанятих рук. Це був той вентиль безпеки, що рятував европейський котел від неприємних наслідків машинізації і технічного поступу. Від кінця 19. століття вже й Сполучені Держави Америки починають відчувати неприємні наслідки поступу, і як засіб рятунку, починають передовсім обмежувати імміграцію заробітчан і кольоністів з Азії та Европи. До цілковитого замкнення границь для їміграції людей доходить тут по світовій війні. Ще якийсь час Сполучені Держави, при існуванні нинішньої господарської системи, могтимуть „дуситися“ зі своїм „надміром“ людей*), яких машина витиснула з фабрики — але що далі, то це буде тяжче. Особливо загострив цілу справу повоєнний гін до „раціоналізації“ та тейлорізації з придуманням все нових поліпшень у машинових спорудженнях. Він прискорив вибух сучасної кризи з її 12 міліонами безробітних в самих Спол. Державах, банкроцтвами найпевніших банків і таких промислових гігантів як Форд і т. д. Такого тягару, як армія приблизно 30 міліонів людей позбавлених всяких доходів на прожиття — не витримає довго і найзасібніша країна, якою є Америка.

В чомуж суть справи? Чи технічний поступ сам по собі є нещастям людства? Чи змагання людини до осідлання природи, перемога людського духа над мертвими силами природи — мусить означати нещастя для людського роду?

Абсурд! Льогічна суперечність! Нісенітниця, — яка однак є реальною дійсністю сьогодня!

Так є. Хоч яке це дике й незрозуміле на сам погляд, а однак це жива дійсність, — що кожна нова краща машина, кожна нова краща технічна рецепта, навіть кожний новий двигун у машині,

*) Це є зглядний надмір, бо в Спол. Державах припадає на 1 км² 15 душ населення, тоді як прим. в Німеччині 135.

о скільки веде до кращого використання механічної енергії — тим самим робить зайвою певну кількість живої людської енергії, а при існуючій капіталістичній господарській системі це значить, що знову стане зайвим певне число робітників у варстаті, рахівників у бюрі і т. д.

Та чи мусить так бути? Чи не є далеко більш льогічним: на стільки скоротити час праці одного робітника, щоби там, де нині стоїть від ранку до вечера один робітник, могло стати двох людей, кожний, скажім, по пів дня — при нормальній, на життя вистарчаючій оплаті праці?

Нова машина робить в тім самім часі, скажім, два-три рази більше, як робила її попередниця. Значить, є в двоє-троє більше вироблених господарських дібр, значить збільшився загальний фонд господарських дібр, і не може бути вимівки, що нічим платити двом силам, що ні з відки збільшувати видаток на персонал.

Приватний підприємець, вводячи поліпшену машину, стоїть на тім, що всі користи з того поліпшення належать тільки йому, репрезентантові капіталу. І тут корінь цілої проблєми.

Коли б так мало далі бути, то світ матиме чимраз кращі й чудніші машини на службі в горстки заможних, — і рівночасно щораз грізніші маси голодних і обдертих „гольтіпак", що залягатимуть всі площі, двірці, кримінали, канали — поки міста Европи й Америки не приберуть вигляду старого цісарського Риму і поки це все не закінчиться соціяльною катастрофою.

Яка рада на те лихо? Як виминути наслідки чудовищного протиріччя? Очевидна річ — хто тільки вдумається в суть справи, мусить прийти до висновку про потребу скорочення дня праці. І до такого по суті внеску доходять й модні тепер в Америці „технократи". Однак пересічна публика, не вдумуючись в річ, робить поспішний висновок, як 100 літ тому назад англійські машиноборці:

„Геть машину!"

Не дай доле, щоби, через впертість тих, кому доля дала власть рішати, — людство мало вернути до методів руйнування витворів свойого власного генія!

КОЛИСЬ ВОЗИЛИ ТОВАРИ — ТЕПЕР ВОЗЯТЬ ЗОЛОТО.

Здається, що ще одиноким продуктом, який живо кружляє від краю до краю — по суші й по морю, і то чим більша кріза, то тим жвавіше — це золото. На всі інші товари накладені вже такі митні обмеження, заборони й контингенти, що розміри міжнародньої торгівлі зійшли до смішної карикатури колишніх. Зате тим більше нервовости у мандрівці виявляє золото.

„Світ наближається до стадії, коли корабельні товариства, головно ж заокеанські лінії, є заняті на першому місци транспортуванням золота з одної країни в другу, а відси знова далі". Навіть в тих немногих (фактично пяти) державах, що ще не зірвали звязку своєї валюти з золотом*) — золота не вживається для монетарних цілей. Зате є воно підставою всіх торговельних і міждержавних довжних розрахунків і відси його мандрівки. Які великі відбуваються пересунення золота між державами, видно прим. з наступної табельки:

*) Спол. Держави, Франція, Швайцарія, Голяндія, Бельгія.

Запас золота в ріжних державах.
(В міліонах золотих фунтів штерлінгів).

КРАЙ	На 12.V. 1931	На 28.X. 1931	Останні дані	Нетто приріст + згл. убуток —
Німеччина	116	56	39	— 77
Вел. Британія	148	136	120*)	— 28
Японія	86	73	44	— 42
Спол. Держави	975	881	893	— 82
Франція	448	514	669	+ **221**
Швайцарія	25	87	98	+ 73
Бельгія	41	73	74	+ 28
Голяндія	37	69	86	+ 49

Яка є причина тої мандрівки золота? Не саме тільки плачення політичних довгів і не саме вирівнювання торговельних рахунків. В першій мірі мандрує льокаційний, депозитовий капітал, шукаючи собі безпечнішого притулку, хочби й за меншим опроцентуванням. Як бачимо, таку безпеку він вбачає тепер передусім в банках Франції, Швайцарії, Бельгії та Голяндії. Навіть найбільший досі посідач золотих скарбів — Спол. Держави — (мимо всіх вплат довгів!) — виказує зменшення золотового запасу!

ПЯТЬ „ЗОЛОТИХ“ ДЕРЖАВ.

Англійський журнал „The Economist“ з 21. січня 1933 р. приніс дослід економіста Й. Кітчіна над питанням мандрівки золота і впливу цього явища на рух цін товарів. В статті читаємо:

„Тих пять держав (Спол. Держави, Франція, Швайцарія, Голяндія, Бельгія), це практично ще одинокі держави, що придержуються стандарту золота, а це тому, що в їх руках опинилася більшість світового золота. В 1913 році цих 5 держав мало в своїх руках всього 435 міліонів фунтів шт. з усіх 989 міліонів. Під конець війни мали 789 міл. з усіх 1533 міліонів (себто 51 %). А в році 1929, саме перед осінним біржевим крахом в Ню-Йорку мали вони 1.193 міл., з усіх 2.065 міліонів, себто **58** %.

В часі проголошення мораторії Гувера мали вони вже 65 ½ %, а під конець 1931 р. — **71** %! (З цілого світового запасу 2.294 міл. фт. вони мали 1.626 міл. фт.).

В дальшому ході своїх розважань англійський економіст доказує, що в часі т. зв. валютарної стабілізації (1924—1929) світова продукція харчів і сирівців зростала дещо швидшим темпом (річно 3 ½ %), як росли запаси золота (2 ½ %). Ось чому, на думку автора, деяка тревала знижка цін аграрних продуктів і промислових сирівців була до ожидання вже з самих монетарних причин.

ФІРТКА ДЛЯ ІНФЛЯЦІЇ ВІДКРИТА.

„Банк Польскі“ — польський емісійний банк, від якого політики залежить доля польської валюти, а з нею в значній мірі і вся економічна рівновага в краю — це приватна акційна спілка, в якій дер-

*) Убиток в наслідок заплачення в грудні 1932 рати довгу Америці. (За „Midland Bank Review“)

жавний скарб репрезентований, як власник більшости акцій. (Акції по 100 зл.).

Акційний капітал спілки, згідно з його статутом (який носить характер державного закона) виносить 150 міл. зл. Базуючись на ньому, банк був досі єдиноуправнений випускати паперові грошеві знаки, перестерігаючи одначе, щоби тих знаків не було більше, як передбачує статут*). А саме: банкнотів дозволялося випустити лише на таку суму злотих, щоби з них 30 % мало покриття, а 10 % в чужих валютах (згл. девізах, то є заграничних векслях). Коли-б сума банкнотів не була на 40 % покрита золотом і валютами, що є в посіданні банку, то від тої надвишки, випущених банкнотів банк мусів платити державі податок.

Отже в цій найважнішій точці статута банку, в точці, що рішає про спосіб забезпечення виданих банком паперових грошевих знаків, зайшла важна зміна. На Заг. Зборах банку дня 9. лютня ц. р. принято проєкт зміни дотичної точки статута. Новий текст звучить:

„Обіг банкових білєтів, як рівнож сума негайно платних зобовязань Банку, що перевищує 100 міліонів злотих, мають бути покриті що найменше у висоті 30 % запасом золота в монетах або штабах.

При обчислюванні покриття потручуються:

а) суми, узискані з позичок, забезпечених золотом Банку;

б) зобовязання Банку у заграничних валютах, платні протягом 90 днів".

Коротко це значить: коли досі банк, випустивши 100 злотих білєтами, був обовязаний мати на це в золоті згл. валютах 40 злотих, то від тепер вистарчить йому золотовий підклад на 30 зл. Або іншими словами: при сучаснім запасі золота, якщоб він не підляг зміні, банк зможе збільшити кількість обігових банкнотів на 25 %. З огляду на те, що Б. П. має тепер кругло на 500 міліонів золота, а банкнотів в обігу є кругло на 1 міліярд, то Банк має тепер право пустити в обіг ще около 660 міл. злотих.

Це буде очевидно та резерва, з якої уряд скористає в блищому часі, коли буде до того приневолений зменшенням скарбових впливів; з неї він схоче мабуть скористати для частинного покриття дефіциту в державнім бюджеті, який передбачується у висоті 500—600 міл. злотих. Очевидно — побираючи суми з емісійного банку, державний скарб на ті суми задовжиться в банку.

Чи скоро це станеться, на які ціли будуть вжиті ново-випущені суми та які можуть бути наслідки цієї інфляції — це покаже мабуть уже недалека будучність.

(Впадає в око, що в новім тексті статута вже не говориться про покриття валютами, тільки самим золотом. Це може декого здивувати. Однак це річ зрозуміла. Новий текст статута задержує стару вимогу 30 %-ого золотового покриття, а відкидає 10 % валютового покриття тому, бо вже від довшого часу Банк Польскі майже не має валют і девіз. За останні роки його ситуація під цим оглядом погіршилася, бо прим. в грудні 1929 р. банк мав ще кругло на 500 міліонів валют і девіз, а в січні 1933 р. було їх вже тільки на 100 міліонів зл. Також запас золота зменшився, хоч не в такій мірі, як валют).

*) Відношення між золотом і „злотими" установлено: з 1 кг. золота бити 5.924·44 злотих.

„ОБІЦЯНА ЗЕМЛЯ“ — ПОМАЛУ ВИЗБУВАЄТЬСЯ ЛЮДЕЙ.

Як відомо, не тільки з Франції, а й зі Сполучених Держав Америки в наслідок кризи, то примусово, то добровільно повертаються численні емігранти. В 1932 році зі Сполучених Держав виїхало на 112.786 осіб більше, як приїхало. (Ще в 1931 р. було приїздів більше, як виїздів). В часі від липня 1931 до липня 1932 виїздів було в троє стільки, що приїздів.

Таким чином „Новий Світ“ стає помалу „Старою Землею“; ролі Европи й Америки міняються. Ті, що думали найти в Америці хліб і працю, у многих випадках розчарувалися, хоч густота населення в Америці значно менша, як в Европі, а природні богацтва Нового Світу без порівнання буйніші від европейських. Всьому винні недостачі у суспільній організації.

БІЙ ЗА ЯПОНСЬКИЙ НАФТОВИЙ РИНОК.

В Японії появився перший транспорт совітської нафти по ціні 0,42 єни за гальон. Досі продавалася японська нафта по ціні 0.44 єни, а управляє тою торговлею капіталістичне консорціюм (порозуміння), складене з компаній і трестів: „Японська Нафта“, „Мітсуї“, „Мітсубіші“, „Огура“, „Сходяче Сонце“ і „Стендерд Ойль“.

Консорціюм знизило в наслідок совітської конкуренції ціну нафти до 0,41 єни.

В наслідок господарського імперіялізму Совітів розгорілася на Далекому Сході нова фаза всесвітнього бою за нафту, бою, що тягнеться вже більше десятки років. Покищо користає з того японський споживач, очевидно тільки до часу, поки японська влада не видасть відповідних митних розпорядків, які унеможливлять совітській нафті доступ в межі цієї держави.

Але що має спільного з „пляновим господарством“ така боротьба за ринки збуту, що є звичайним наслідуванням капіталістичних метод?

НИЩЕННЯ КАВИ В БРАЗИЛІЇ.

Як відомо, ще з довоєнної доби є бразилійська кавова продукція й торгівля під зарядом державної „вальоризаційної комісії“, якої завданням є дбати про те, щоби ціни кави не падали нище означеного рівня. Це своє завдання виконує комісія при допомозі ріжних засобів, „як: скуп продукту у плянтаторів і передержування його в часі знижкової тенденції до „кращих часів“, обмежування площі засіву, премію вання експорту та нищення певної скількости запасів в разі великої знижки цін.

Цього останнього (варварського) способу вживається особливо обильно від часу вибуху світової господарської кризи. Як доносять часописи, в 1932 р. знищено 121 міліонів міхів кави. На думку бразилійських господарників це зоветься очевидно господарним господарюванням.

ПІДРАХУНОК ШКІД СПРИЧИНЕНИХ КОНЦЕРНОМ КРІГЕРА.

Опубліковано ревізійне звідомлення з афери б. короля сірників Івара Крігера. З цього звідомлення найважніша та частина, що обговорює втрати громадянства, спричинені упадком крігерівського

концерну. До концерну, в часі його найвищого „розцвіту“ належало 160 ріжних компаній; з них однак найбільшою була група 5 акційних спілок з участю самого „короля“. За час від 1. січня 1918 р. до березня 1932 р. ті акційні спілки зуміли стягнути до себе, — під ріжними видами, то через закупно акцій і облігацій, то прямо як вклади, — 2.875 міліонів шведських золотих корон; з того 2.105 міл. кор. було від звичайної публики. Решта походила з банкових позичок, векслевих кредитів то-що.

Отже з тої загальної суми сам „король“ Івар Крігер присвоїв собі 432 міліони. Ціла сума втрат концерну доходить 935 міліонів.

ВИПИСКИ.

„Немає гіршого інтересу, однаково в нинішній час, як і в майбутньому, від продукування рільних продуктів на експорт.

„Заломання цін на світових ринках хліборобських продуктів, як би не ділали ще й інші чинники, може не булоб таке нагле, як це мало місце в часі 1929 до 1931 року, але мимо того не далосяб оминути. Живемо в часах, коли старий закон англійського економіста Мальтуса обернувся в свою протилежність. Не число населення зростає скорше, як засоби поживи в світі, а навпаки, засоби поживи виявляють спроможність швидшого помножуванчя як число населення*).

— — — — — — — — — — — — — — — — —

„Практично беручи річ, можна сказати, що скоро дійде до того, що світовий ринок рільних продуктів по стороні попиту зведеться до одного англійського ринку; крім того буде ще запотребування на пашне зерно в тих країнах, що постачають Англії звіринні продукти, як Голяндія й Данія; врешті залишаться ще такі скромні ринки, як швайцарський і норвезький, котрі мають невелике значіння для світового рільного експорту. На тому скупому ринкові збуту, — в Англії — намагаються умістити свої рільні продукти країни південної Америки, англійські домінії, Совіти та ще й східно-европейські країни, які теж чуються покликаними до боротьби за той вивозовий ринок. З тої причини ціни на тому ринкові ще довго оставатимуть на дуже низькому рівні“.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

„Грошева сума, яку хлібороби можуть узискати на внутрішньому ринкові за свою продукцію, є безперечно сумою всіх видатків, що їх можуть понести споживачі на своє прохарчування“... Загал хліборобів, в самовистарчальній що до рільних продуктів країні, мігби піднести свій дохід лише в тому випадку, *як-що б загал споживачів мав більшу, чим досі, закупочну силу для набування харчу.*

— — — — — — — — — — — — — — — — —

„Досліди виявили, щю протягом двох літ 1929—1931 загальна сума зарібків в Німеччині обнизилася з 42,8 міліярдів марок до 33,4 міліярдів, а в тім самім часі вартість проданої рільної продукції впала з 9 міліярдів до 6,6 міліярдів марок, значить о 2,4 м. м.“.

(Fritz Baade, др., стаття в „Rolnictwo“ XI. 1932. п. з. „Закупочна сила споживачів, яко новий поважний чинник аграрної політики“).

*) Шановний автор тут дещо переборщив. Цифри світової продукції харчів виявляють приблизно однакове темпо зросту зі ростом числа населення. В кожному разі, як слушно автор завважує, Мальтусове твердження не справджується. — К. К.

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ.

Кооперація й ліберально-економічна школа.

Ліберальна економічна школа від самого початку мала своїми представниками великих буржуа, які були речниками до певної міри почувань світа, в якім вони жили.

Вони не твердили, що той світ найліпший, але вони й не знаходили його таким лихим, як про нього говорять. Що є багато людей, які побирають надто великі відсотки, або надто великий зиск — це очевидне. Але стрівайте! Існує закон зменшування стопи, який вивласнює капіталістів. Що є багато робітників лихо плачених, що водяться голодові платні — так, це правда. Але чекайте! Існує закон заробітних платень, який противно як закон зиску, стремить підвищити їх. Що існують кляси, мучені нуждою — так! Але що хочете? Це неминуче, ба навіть конечне для загального добра. Один економіст ліберальної школи, Шарль Діноає написав в половині минулого століття такі страшні слова: „Добре, що існують в суспільстві найнищі місця, в які падуть ті родини, що зле поводяться. Нужда є тим жахливим пеклом".

Ось вам спосіб думання, якого ніколи не присвоять собі кооператисти. Коли Економісти вважають докучливими й дещо дрібничковими тих, що говорять: є щось до зроблення [1]), то ми відчуваємо таке саме почуття, коли слухаємо при всіх соціяльних проблємах те вічне: якось то буде. В суті річи т. зв. ліберальна школа є більше консервативна, чим ліберальна.

Кооперативну школу заснували робітники — 28 рочдельських піонірів, які сотворили кооперативний рух, а були вони виробниками полотна і зносили цілу нужду тої доби, в якій платня була така низька, як ніколи в історії праці. Очевидно вони бачили всі ті прояви в іншому світлі, і коли опісля знайшли вони між інтелєктуалістами своїх речників, так, як то буває у всіх інших соціяльних доктринах включно з марксизмом, соціялізмом, анархізмом, ба навіть большевизмом — то кооператори задержали сталий контакт з робітничим світом, беручи участь в щоденному його житті, завдяки самій природі кооперативної праці, і тому ліпше як Економісти, знають працю і бажання народу.

1. Природний лад.

Тому кооператори не можуть признати існування Природного Ладу і природної організації, яка звільнила би від пошукування за більш раціональним устроєм. Вони не можуть повірити, щоби закон подачі і попиту вистарчав для встановлення справедливої ціни, ані щоби конкуренція, навіть коли уявимо собі її зовсім свобідною, могла завернути зиск на нормальну стопу, ані щоби природні умовини вели його на дорогу рівности — як хоче доказати Пєр Лєруа Болієє, ані щоб зло перемінилося скорше чи пізніше на добро, завдяки закону

[1]) Одна з книжок видатного економіста, якого призвище недавно згадав п. Пієр Лєруа Болієє має такий характеристичний заголовок: „Справа характеристики напряму найменшої нерівности людських умовин", — розвиває тільки оптимістичні тези, які ми зясували.

відповідальности, як впевняє Бастія. Навпаки, зло викликує зло, а нужда збільшує нужду.

Кооператори, коли глядять на те, що діється у світі, бачать далеко більше боротьби, чим гармонії; або, — як хочете — боротьба є більше природнім явищем, чим взаїмна поміч. Вони отже не вірять в ті ліки, які можна знайти в конкуренції, що також є формою боротьби, але їх добачують вони в солідарности. Одні приймають за засаду суперництво, другі — співпрацю. Це два протилежні бігуни.

Карло Маркс сказав, і я в це вірю: „Розвязка соціяльної проблєми полягає в тому, щоб не було більш конфліктів між індивідуальними інтересами, з одної сторони, і між індивідуальним і соціяльним інтересом з другої сторони.

І саме кооператори не думають, щоб ту згоду можна було осягнути конкуренцією, законом подачі й попиту, чи яким іншим природнім законом. І вони мають претенсію осягнути це своїми кооперативними товариствами. Я часто згадував, що ціллю кооперативних товариств є погодити протилежні інтереси.

Що таке кооперативне споживче товариство? Це товариство осіб, які продають самі собі потрібні їм товари, а тимсамим кожний член являється одночасно купцем і продавцем. В них не почуєте вже більше балачки про торговців.

Що таке кооперативне кредитове товариство? — Це товариство осіб, які лучаться, щоби взаїмно позичати собі капітали, які їм потрібні. Кожна з тих осіб являється по черзі, ба навіть одночасно вірителем і довжником. Немає вже більше лихви.

Що таке мешканева кооператива? — Це стоваришення властителів домів, які винаймають мешкання своїм власним членам. Отже ті самі особи є властителями і льокаторами. Не звісний там пан Вотур [1]).

Таким способом цей великанський конфлікт, який виповнив цілу історію економії: війна межи вірителями і довжниками, війна межи продавцями і покупцями, війна межи властителями і льокаторами, — знаходить свою розвязку у формі щасливого подружа в кооперативнім товаристві. Як святий апостол Павло сказав: „я ношу в собі двох людей, які ведуть з собою війну". — Так і кожний член кооперативи обовязаний подвоювати себе, рівноважити свій інтерес продавця і покупця, свій інтерес вірителя і свій інтерес довжника, свій інтерес властителя і свій інтерес льокатора. Ті протилежні інтереси сходяться внутрі кожного, і очевидно мусять вони погодитися. Ті антагонізми, які на зовні і на економічному ринку прибирають яскраво войовничий характер, переміняються у внутрішньому конфлікті в моральну вартість. Вони не викликують вже ненависти, але змушують роздумувати. Це найкращий спосіб виховання розвивжувати в своїй совісти: за чи проти.

2. Справедлива ціна.

Возьмімо наприклад питання справедливої ціни. Це не маловажна справа не тільки осягнути справедливу ціну, але її здефінювати. Можна навіть сказати, що це найстарше „питання" політичної економії, або краще сказати, що воно випередило на 2000 літ пов-

[1]) Парижани називають властителя камениці хижою птицею. — Примітка перекладчика.

стання економічної науки. Бо справедливою ціною займалися грецькі фільософи Аристотель і Плятон, пізніше в бігу століть Отці Церкви, схолястики. Бачите його в незчислимих законах старини, чи середніх віків.

В кожній ціні знаходиться частина, великанська частина, яка береться виключно під натиском потреби, чи невіжества споживача, і яку вміє використати продавець.

Послідня війна тисячу разів виказала у всіх краях, що божевідлям булоб вважати біжучі ціни завжди справедливими. Купуючий немає ніякої змоги оцінити вартість у хвилині купна. Поперше, тому, бо він не знає цінности предмету. По друге від часу війни майже у всіх краях настала нова трудність, а саме: споживач не знає не тільки вартости предмету, ба навіть вартости гроша, яким він платить.

В листопаді 1932-ого р. переїздив я через Берлін. У вечір нашого приїзду плачено за франк три і пів міліярда марок; на другий день 2 міліярди, а небавом і сотки міліярдів. Так отже межи ранком а вечером ніхто не міг знати, скільки міліярдів марок виноситиме ціна, яку він мусітиме платити. В Росії існували в тім самім часі три ціни на кожний предмет. Були ціни в банкнотах на рівні зі золотом, які називано червінцями; були ціни назначувані в совітських рублях, або в старих паперових рублях, які назначувано згідно з індексом цін.

Вправді Економісти можуть відповісти, що часи війни й інфляції нічого не говорять. Коли вони говорять, що біжуча ціна є справедливою ціною, то вони умисне, чи невмисне ставлять себе в режім вільної конкуренції, цебто в положення, в якім споживач, оскільки ціни видаються йому за високі, має змогу звернутися куди-інде. А коли він годиться заплатити згадану ціну, то тим самим вважає її справедливою.

На те кооператор ніколи не погодиться. Він не вірить, що споживач, платячи жадану ціну, дає доказ, що вона справедлива. Він не признає цього, бо він не думає, що споживач може свобідно платити чи не платити. Він немає завжди свобідного вибору; а й можна сміло сказати, що його не має він ніколи. Спробуйте, коли думаєте, що ваш фризієр за дорогий, піти до іншого — а обійдете цілий Париж!

Ми не маємо змоги виробляти самі собі цукор, ані купувати його деінде, бо всі торговці і фабриканти продають його по одній тарифі, ані не можемо купити його в Америці, бо тому противляться охоронні мита.

Несправедливість може трапитись, хоча це рідше буває — також і продавцеві, а не тільки покупцеві. Цивільний кодекс признає в деяких випадках уневажнення контракту ізза нарушення інтересів. Коли вважається несправедливим торг Ісава, який продав своє право старшинства за тарілку сочевиці, то не ізза нерівности виміняних товарів, але тому, бо Ісав, — каже біблія — вертаючи з довгого полювання, був голодний і Яків використав це. І як богато таких Ісавів на цьому світі, які, не будучи навіть на полюванню, терплять голод та зневолені продавати за тарілку сочевиці, оскільки не право старшинства, то бодай свободу своєї особи, працю рук, чи свої добра.

Впрочім, коли б купуючий платив добровільно зависоку ціну, навіть коли б була це річ люксусу, так як це роблять елєгантні дами з пустійства, плятачи якнайдороще, то ми теж не признаємо, щоби та ціна, хоча добровільно заплачена, являлася справедливою ціною.

Булоб наскрізь неморальним, колиби співвинність жертви виправдувала грабунок в обміні. Треба боронити справедливу ціну навіть перед споживачем, який ізза своєї безхарактерности, чи пустійства причиняється до такої експльоатації.

Тому ми більше, ніж ліберальна школа, вибачливі у відношенні до інтервенцій з боку держави.

В часі війни, коли держава виконувала карні санкції супроти звишки цін, супроти спекуляції, це викликувало пристрасну критику в таборі Економістів, зате в меншій мірі серед кооператорів. Не тому, щоб ці були їм так дуже прихильні, чи вірили так дуже в доцільність державних поглядів, але вони вважали їх корисними, аж до часу, коли кооперація зробить їх безпредметовими. Тому вони признавали потребу самоврядного назначування цін харчів в містах, в яких не було кооператив. Зате в містах, де були кооперативи, така такса цін була непотрібною, бо кооператива вже своєю присутністю, своєю потенціяльною акцією, як говорено про англійську фльоту зібрану в заливі Скапфиль — задержувала умірковний рівень.

3. Виховання споживача.

Возьмімо ще один примір: ролю споживача. Ми сказали, що ми згідні з Економістами, що інтерес споживача має бути рішаючим. Всетаки кооператисти не вдоволяються заявами, як в Економістів: все для споживача; вони кажуть теж: все через споживача. Це йому належить керма. Повстання й поширення на цілий загал споживчої кооперації видається мені в економічному ладі рівнозначним з заведенням загального голосування в політичному ладі: правительство всіх для всіх. Але проголошуючи споживача королем економічного ладу, ми поважно ставимося до цієї проклямації. Ми не хочемо, щоби він був нездарним королем, призначеним панувати, але не вести. Ми хочемо перевести в діло вискази торговельного стилю: коли продуцент дістає замовлення клієнта, коли він просить про ті „замовлення", коли він предкладає йому свої „услуги". Затямте: „свої услуги"! Так, треба, щоб продуцент став слугою споживача. Тому й організуємо ми Ліги споживачів і кооперативні споживчі товариства; ми віримо, що вони зможуть настановити справедливу ціну і знесуть зиск, щонайменше зведуть його до платні за провідну працю.

Безсумнівно, Економісти не заперечують споживачам права стоваришення, ба навіть заохочують їх до цього, бо якжеж і моглиби вони противитись, коли проти всіх посягань держави — не перестають вони голосити, що споживачі є найліпшими сторожами своїх інтересів. Але вони швидко забувають цю максиму, коли споживчі товариства висловлюють претенсію вийти зі своїх крамниць та стати гуртівними купцями, експортерами, фабрикантами. Тоді вони називають їх некомпетентними і нездібними, добачують в них грабарів, що хочуть завернути світ до хатнього господарства перших віків.

Ми не заперечуємо, що рівень техніки капіталістичного виробництва може показатися вищим від кооперативного та ліпше послужити інтересам споживача; коли наприклад такий Форд міг знизити ціну одного авта на 350 долярів, а тимсамим кожний американський робітник може мати своє авто, так, як у Франції має свій ровер. Можливо, що той великий промисловець дещо переборщує, коли у першій стрічці свого катехізму вписує: треба поставити інте-

рес споживача перед інтересом фабриканта, бо він сам не пожертвував своїх власних інтересів, але він справедливо може сказати, що заощадив споживачам богато більше міліярдів, як сам їх одержав. І ми в добрій вірі замітимо, що можливо під кооперативною формою його фабрика принесла би споживачам меншу користь.

Коли ми бажаємо собі короля-споживача, то ми не є його підхлібниками. Ми перші признаємо і нераз вже повтаряли, що споживач на економічній сцені найменше симпатична постать і то з богатьох причин: своїм егоїзмом, несвідомістю правдивих своїх інтересів, своєю поведінкою робити все, що не треба, а не те, що треба.

Так, але те саме можнаб сказати й про загальне голосування, і не менше справедливо; а чейже ніхто не відважиться сказати, що треба його знести, вдоволяючись заміткою, що до загального голосування потрібно ще окремого виховання.

І ми кажемо те саме. Так! Споживач потребує виховання. Тільки ліберальна школа ніколи не занялась вихованням споживача, полягаючи на своїм „якось то буде", зате кооператистична школа вважає своєю місією виповнити цю прогалину інституціями теоретичного і практичного навчання, якими мають бути споживчі товариства. Щойно тоді матимемо право сказати разом з Економістами, що споживач найліпший суддя своїх інтересів.

4. Законність зиску.

Ми знаємо, що кооперативні товариства (включно з кредитовими) мають засаду повертати своїм членам доходи, які вони осягнули на їх закупнах, що рівняється очевидно знесенню зиску. І зовсім не потрібно підкреслювати, що це правдива революція в економічному світі, бо до тепер уважано зиск головним, оскільки не одиноким мотором діяльности всіх підприємств.

В тім власне велика ріжниця, найбільша ріжниця від економічної клясичної школи, яка твердить навпаки конечність, вічність зиску.

Це питання було предметом нашого курсу минулого року і я поверну ще до цього, коли буду обгорювати проблєму заробітчанства.

Скажу тільки одно: сьогодня можемо вже ствердити, що біля 300.000 кооператив у світі відповідають тій величній дефініції французького закону: „без цілн зиску". Такими є насамперед наші споживчі товариства, а опісля кредитові. Не можна отже сказати, що це неможливе. Вони живуть, коли розвиваються, вони навіть можуть покрити цілі краї, як наприклад в Росії.

В недавній статті письменника Росні старшого, в якій він вказував на спустошення, що спричинює в модернім суспільстві погоня за зиском, запримітив я ось яку фразу:

„Бракує нам організації, яка моглаб боротися проти сліпої пристрасти зиску".

Ми маємо таку! Ми саме її представляємо і жалуємо, що її не помітив досвідчений письменник, якого я навів. Це є кооперативні товариства зі своєю програмою знесення зиску і заведення справедливої ціни.

Пер. Ю. Студинський.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Огляд світової торговлі яйцями за рік 1932.

Коли міжнародня яєчна торговля в 1931 році не була успішною, то, порівнюючи її з роком 1932, требаби ствердити, що в цьому році не була вона гіршою, як за попереднього. В 1932 році, так сказатиб, устабілізувався застій і непригожі обставини осягнули найвищий степень, так що від третього кварталу 1932 року можнаби хіба вже лише говорити про поправу.

Через цілий рік відчувалася на всіх світових ринках завелика подача, яку однак спричинила не збільшена продукція, але причиною якої було загальне безробіття. Правда, за час 1932 року безробіття не таким скорим темпом збільшалося, як за попередніх років, натомісць в 1932 році наступили по всіх краях і державах загальні редукції не лише платень урядників, але — що більше — платень робітників, а це самозрозуміло обмежило спожиття, бо кожний ощаджував в першій мірі на поживі. Мається враження, що в дійсности продукція яєць зменшилася, однак не до тої міри, як зменшилося спожиття.

З повищих причин протягом цілого року, за виїмком одного місяця, висота цін стояла на найнищому рівні, а саме, ціни були такі низькі, як ще ніколи по війні. Що більше, ціни ті пішли далеко нище від цін з передвоєнних літ. Мимо так низьких цін тяжко було для яйця все знайти який небудь збут.

Звісно, що яєчні купці в часі найбільшої продукції, а саме в другій половині квітня та в травні консервують великі кількости яєць, чи то у вапні чи в холодільнях. В 1932 р. купці, які за послідні три роки потерпіли дуже великі втрати на консервах, складали в холодільнях та у вапні дуже помірковано й обережно; і за цей рік, хочби з тої причини, що запаси консерв не були занадто великі, купці вийшли на консервованих яйцях не зле, тимбільше, що продавали їх вже ранньою порою при відносно досить високих цінах. — Купці поступають обережно, страт на консервах не поносять, але рівночасно не допускають до занадто великих скоків в цінах на свіжий товар.

Не без впливу на торговлю яйцями були й політичні конюнктури, які в тій торговлі відогравали і відограють велику ролю. Понадто всі держави дуже пильно інтересуються всіми торговельними справами, обороняючи свій торговельний білянс, причім торговля яйцями відчувала це заінтересування найбільше, але відчувала його все майже в негативний спосіб.

Ствердити можна, що протекціонізм в краях малої продукції яєць за 1932 рік в наслідках заломався, бо висліди його були якраз противні до тих, яких сподівалися дані держави чи суспільні верстви. Краї, які яйця все експортують, видержували всі, можливо найнищі ціни і тим пошкодили краям, де була сильно плекана, боронена і протегована рідна продукція, бо не допустили до її розросту.

В 1932 р. вже всі держави перевели у себе стандаризацію яєць. Збуваючі держави—на те, щоби свій експорт піднести, імпортуючі — на те, щоби імпорт зменшити. Найбільше заковик було з приписами що до печаткування яєць, бо приписи ці в цілій Европі завели великий і неможливий балаган. Для приміру: ті яйця, які польські приписи

вимагають значити чорною краскою, в Німеччині належало значити червоною краскою; що в Польщі і інших державах червоне, то в Німеччині чорне і т. д.

В 1932 р. не було таких великих несподіванок в обмеженнях вільного обороту девізами, як це мало місце в 1931 р. Однак, всі обмеження в тому напрямі, видані ще 1931 р., остались в силі цілий 1932 р. За те прийшли інші несподіванки в виді обмежень, а то й заборони ввозу чужих яєць та нові мита, як це мало місце в Чехословаччині, Італії і Англії. Серед наведених обставин не могла світова торговля яйцями спокійно працювати. При тім треба ствердити, що всі краї з екстенсивною продукцією яєць в експорті сильно підупали, а натомісць інтенсивна продукція взяла вповні верх. Можна навіть твердити, що мимо кризи, мимо багатьох перепон деякі краї, а ще краще деякі експортери, завдяки інтенсивній господарці, свій експорт сильно побільшили. Наступила рівнож поважна зміна в експортуючих краях, бо деякі заморські краї, які цього досі не практикували, приходять на ринок Европи не як хвилевий (Злучені Держави Північної Америки зимою 1931 р.), але як сталий доставець. Зміну цю спричинила Англія, притягаючи на свій ринок товар з цілої британської імперії: наслідки господарських конференцій — англійських доміній в Оттаві в Канаді.

В загальному належить 1932 р. уважати успішнішим, як були попередні роки, мимо всіх, деколи дуже неприємних несподіванок та розчарувань. Можнаби, як причину таких успіхів, взяти й те, що міжнародня торговля яйцями вже осягнула дно кризи і дальше вже нікуди їй погіршуватися; і що тепер, як зайдуть які зміни, то хіба на краще, оскільки нові потягнення держав не вбють в зародку всякі можливости до поліпшення ситуації. Треба однак надіятися, що всі держави мають вже своїх експериментів по вуха і в господарських справах прийдуть раз до розуму та зрозуміють, що далі вже не можна експериментувати та гнати в першу чергу самих себе в пропасть.

Забагато вже понесли втрат ріжні держави в своїй яєчно-господарській ділянці; а як це в поодиноких державах за 1932 р. виглядало — скажемо слідуючим разом. *І. Мартюк.*

Кілька уваг в справі розбудови кооперативного птахомясарського промислу в Галичині.

В стремлінню до охоплення збуту всіх тих продуктів, що їх має на продаж наше село, кооперативні організації почали в минулому ще році налагоджувати збут домашньої птиці. Праця в тому напрямку наразі ограничувалась до скупу деякими окружними союзами й низовими кооперативами птиці на селі, а відтак до перепродування — за допомогою Центросоюзу — скупленої живої птиці приватним годівельно-убойним заведенням.

Вже в початку роботи деякі повітові союзи справу збуту птиці потрактували як одну з важливих галузів їхньої праці. Свідчать про це досить регулярні вагонові посилки живої птиці з деяких повітових союзів.

Те зацікавлення справою збуту птиці, яке виявили кооперативні організації, дозволяє припустити, що ціла справа не зупиниться лише на перепродуванні живої птиці, а натомісць дійде у нас до розбудови птахомясарського промислу, опертого на кооперативних підставах.

Якіж можливости в тому напрямку відкриваються перед нашою кооперацією та в яких умовах прийшлося би працювати?

Бодай більше-менше докладних даних про кількість домашньої птиці на терені Галичини і Волині нема.

Після урядової статистики в Польщі в 1921 році нараховано понад 25,000.000 штук птиці, в тому в Галичині і на Волині — 7,105.656 штук, а саме: курей — 5,858.909 штук, гусей — 666.432 штук, іншої птиці — 579.626 штук.

Теперішній стан домашньої птиці що до кількости безперечно значно перевищує дані урядової статистики.

Центральний Комітет для справ годівлі птиці в Польщі, на підставі ріжних даних, загальну кількість птиці для всієї держави на рік 1928 встановлював на 50,000.000 штук, в тому коло 40,000.000 курей, коло 8,000.000 гусей та коло 2,000.000 іншої птиці, тобто індиків, качок та пантарок.

Приймаючи відношення з 1921 року можна тепер, хоч і з певними застереженнями, кількість птиці в Галичині і на Волині окреслити на ± 13,000.000 штук.

Вивіз за границю з Польщі живої і битої птиці в світлі цифр уявляється так (жива птиця подана в штуках, бита — в квінталях):

	пересічно в 1926—1930 рр.	в 1931 р.
Гусей живих	1,303.505	1,660.778
Іншої живої птиці	499.688	941.594
Разом живої птиці	1,803.193	2,602.372
Гусей битих	2.819	3.305
Іншої битої птиці	2.600	5.311
Разом битої птиці	5.419	8.616

Вартість експорту птиці в злотих:

	пересічно в 1926—1930 рр.	в 1931 р.
Гуси живі	11,183.000	9,272.000
Інша птиця жива	1,609.009	2,194.000
Разом жива птиця	12,792.000	11,466.000
Гуси биті	764.000	810.000
Інша бита птиця	661.000	1,154.000
Разом бита птиця	1,425.000	1,964.000
Разом птиця жива і бита	14,217.000	13,430.000

В експорті яєць з Польщі уділ Галичини й Волині виносить понад 50 % загального експорту.

Приймаючи, що вартість птиці, експортованої з терену Галичини й Волині, складає лише третину-четвертину вартости всього експорту

птиці з держави, можна дійти до висновку, що з Галичини і Волині вивозиться птиці заграницю що року за 3 $^1/_2$ — 4 $^1/_2$ міліонів злотих.

Ще до недавна майже увесь експорт птиці з Польщі зводився до вивозу живих гусей до Німеччини. Знаходився він в руках старих жидівських фірм, з котрих більшість трудилась і торгівлею птиці на краєвому ринку, маючи по містах власні ятки; деякі більші фірми в часі доброї конюнктури робили великі інтереси на імпорті живої птиці з Великої України і на перепродуванню тої птиці на Захід, передовсім до Німеччини.

Всі експортові фірми рівночасно торгували вгодованими гусьми і полевими, тобто не вгодованими. Вгодовування переводили у власних годівельних підприємствах. До Німеччини висилали дуже багато гусей невгодованих; ці гуси вгодовувалися вже по тамтім боці кордону в німецьких годівельно-убойних заведеннях.

В останніх кількох роках в експорті птиці з Польщі зазначилися три виразні тенденції:

1) стремління до розгалуження напрямків експорту;

2) стремління до бодай частинного переходу з експорту живої птиці на експорт битої;

3) стремління до сконцентрування експорту в руках експортових фірм, обєднаних в спеціяльній організації і готових до перепровадження стандаризації експорту битої птиці;

Зупинимося коротенько на цих трьох справах.

1) Ріжні труднощі, як високе мито і ін., при вивозі птиці до Німеччини, а також можливости збуту в інших країнах спонукали експортерів шукати за ринками, догідними для уміщення живої птиці. Старі жидівські варшавські фірми, а слідом за ними і експортери живої птиці з Галичини при допомозі Державного Експортового Інституту вийшли зі збутом живої птиці на ринки Франції та Італії. Особливо до останньої розпочався досить жвавий вивіз птиці. На ці ринки вивозять головним чином кури. Відсилають птицю за границю в спеціяльних вагонах-пташарках. До речі: польські залізниці розпоряджають обмеженою кількістю вагонів-пташарок, завдяки чому майже всі ці вагони винаймлені теперішнім експортерам живої птиці.

2) Регулярний експорт битої птиці є можливий лише з підприємств, що в своїй праці спираються на холодільні.

Не маючи холоділень, старі експортові фірми ограничувалися до експорту живої птиці, а експорт битої птиці носив цілком нерегулярний характер і зводився до того, що деякі фірми висилали биту птицю в часі морозів, трактуючи цю справу, як побічну, другорядну галузь їхніх інтересів.

З погляду народньо-господарських інтересів експорт битої птиці, т. б. готового, переробленого в краю продукту є формою значно досконалішою і кориснішою від експорту живої птиці. З боку кругів фахових та зближених до Державного Експортового Інституту від певного часу велася пропаганда за розбудовою експорту битої птиці. Розбудова ця, одначе, почалась лише в останніх трьох роках. Насамперід повстала нова фірма для експорту битої птиці, що оперлася на власну холодільню в Опатувку під Калішом. Відтак повстали подібні фірми в Люблині і Гдині, що оперались одна на холодільню люблинської різні, а друга на портову холодільню в Гдині. Врешті присту-

пила до праці новоповстала фірма у Львові, що оперлася на холодільню міської різні.

Цікаво відмітити факт, що початок регулярного експорту битої птиці не виходив від старих фірм, що провадили експорт живої птиці і то в значних розмірах. Основники нових фірм рекрутувалися з кругів, що перед тим, здається, нічого спільного з експортом птиці не мали.

Деякі новоповсталі фірми по короткому часі існування перервали свою працю і — як можна думати — не мають тенденції її поновлювати.

Спроби, пороблені новоповсталими фірмами, показали на ті можливости, що відкриваються перед експортом битої птиці в Польщі. Це дало привід старим експортерам живої птиці блище заінтересуватися експортом битої птиці. Одна з найбільших і найстарших варшавських жидівських фірм вибудувала власну холодільню і, оперaючись на вироблені торговельні звязки та досвід з живою птицею, розпочала регулярний експорт битої птиці.

Розбудова експорту битої птиці з Польщі припала на час, коли імпортові країни почали боронитися перед привозом чужих продуктів, вживаючи чи то митних ставок, чи встановляючи привозові контінгенти.

Високі митні ставки в Німеччині надзвичайно утруднили працю з цією країною. Експорт битої птиці скерувався головно до Англії, Франції, Італії та в останньому часі до Швайцарії. Малий контінгент, признаний Францією, для товару з Польщі, а також досить високі митні ставки в Італії та Швайцарії залишають і на далі найдогіднішою країною для вміщення битого товару — Англію. Навіть мимо низького курсу англійського фунта співпраця з англійським ринком видається чи не найкориснішою, що й підтверджує рух битої птиці, який можна заобсервувати в гдинському порті.

3) Стремління в напрямку переведення певного добору серед експортерів птиці та в напрямку витворення організаційних форм, що позволили б на легше здійснення стандаризації експорту битої птиці — далося помітити вже кілька літ тому.

В 1930 році заведено високе вивозове мито на гуси. Від того мита звільнено членів сиидикатів експортерів гусей, як що вони вивозять товар на підставі посвідок міністерства торговлі і промислу. В 1931 році при співділанню Державного Експортового Інституту повстав у Варшаві „Польський Союз Експортерів Птиці". Основниками цього Союзу були купці — експортери живих гусей, обєднані в 4-х синдикатах, та фірми для експорту битої птиці.

Союз експортерів перебрав на себе посередництво в одержуванню від міністерства торговлі і промислу посвідок для безмитного вивозу живих і битих гусей та приділювання тих же посвідок. Право до одержання посвідок мають приватні фірми і кооперативні організації, що відповідають вимогам, окресленими в спеціяльних[1]) міністерських розпорядженнях.

Експортери битої птиці одержали право вивозити за границю певну кількість піря, відповідаючу їхній продукції, в неочищеному стані.

*) Dz. U. R. P. Nr. 43 poz. 384—1930 r.

Йдучи ще далі на зустріч експортерам битої птиці, ввів уряд певні полекші для тих імпортерів кольоніяльних продуктів, які викажуться посвідками про вивіз битої птиці. Завдяки цьому для експортерів битої птиці відкрилася можливість відпродування вивозових посвідок.

Стандаризація вивозу битої птиці мала би бути добровільною. При Союзі Експортерів Птиці проєктовано уряд стандаризаційного інспектора, якого мали би удержувати самі експортери. Стандаризації дотепер ще не впровадили, але в бюджиті П. С. Е. П. вставлені на це відповідні позиції.

— — —

З терену Галичини й Волині безпосередньо закордон вивозиться бита птиця зі Львова. Великим осередком, експортуючим живу птицю, — є Броди. Крім того Галичина, а особливо Волинь (кури, індики, гуси) та Поліся (гуси) є поважними доставцями птиці для експортових фірм у Варшаві, Люблині, навіть Гдині та в інших містах в центральній і західній частині держави. Мережа дрібніших і більших купців птиці вкриває землі з українським населенням. Частина купців працює майже виключно для краєвого ринку. Деякі з купців провадять у досить великих розмірах годівлю гусей. Вгодований товар продають в Галичині, в Кракові, на Шлеську. Як на один з більших осередків годівельного промислу (гуси) близько Львова, треба вказати на Новий Яричів. Інші місцевости, як наприклад Великі Мости, Комарно, це вже менші скупчення годівельних підприємств.

На початку ми згадували, що праця українських кооперативних організацій в ділянці збуту птиці наразі обмежується до скупу на селі живої птиці і відпродуванню її приватним годівельним, чи годівельно-убойним заведенням.

Дальшим розвитком справи було б зорганізування кооперативної птахомясарні тобто кооперативного годівельно-убойного заведення. При існуванні кооперативної птахомасарні, цілість праці, звязаної з випродукованням столової птиці і проготовленням її на продаж у битому стані, спочивала би в руках продуцентів та їхніх власних організацій. Виплекана і відповідно підготована в господарствах птиця збиралася б низовими і окружними кооперативними осередками, а далі у великому годівельно-убойному заведенню перетворювалася б через вгодування і убій на готовий продукт — биту птицю і врешті розміщувалася б на ринках.

В цьому випадку село в ділянці збуту птиці могло б унезалежнитися від богатьох зовнішніх чинників та увійти в близчий звязок чи то з консументами, чи то з гуртівниками, що розпродують биту птицю.

Звертаючись до питання можливого масштабу праці кооперативної птахомясарні за для браку інших стисліших даних можемо оперти наші міркування лише на даних, що відносяться до вивозу птиці за границю.

Як що вартість птиці, яку вивозять за кордон з Галичини і Волині, виносить $3^1/_2$-$4^1/_2$ міліонів злотих[1]), то кооперативна організація,

[1]) Спостереження над рухом птиці в Галичині дає підставу думати, що цифра ця мусить бути вищою, але, на жаль, не розпоряжаємо даними, які б могли наше припущення підтвердити. — Е. Т.

опанувавши на 10—15% експорт птиці з Галичини і Волині, правдоподібно була б в стані продати річно птиці за круглу суму 500.000—1.000.000 злотих. Суми ці відповідають 25—50 вагонам річної продукції битої птиці, як що вартість 10-ти — тонового вагону битої птиці приймемо за 20.000 злотих.

При такому маштабі праці річно на вгодовування птиці зуживалося б при найскромніших обрахунках коло 40—80 вагонів збіжа.

У випадку організації кооперативної птахомясарні могли би до певної міри бути корисними спостереження, що відносяться до життя приватних експортових фірм, які в послідньому часі потворилися для експорту битої птиці. Підписаному довелося познайомитися зі всіма 5 заведеннями, а з 3-х із них довший чи коротший час і висилати птицю за границю. Це ознайомлення дає підставу думати, що повстання відразу, з великим накладом грошей, великої кооперативної птахомясарні, наставленої виключно на експорт булоби досить ризиковним, а правдоподібно і менше доцільним. Не заперечуємо, що думка сотворення великого підприємства, яке вже відразу могло б дати селу широку можливість збуту птиці, може бути принадною. Хочемо однак підкреслити декілька моментів.

При праці на експорт завше залишається певна кількість товару, яку треба продати на краєвому ринку. Вміле уміщення цього товару може значно вплинути на калькуляцію. Одже трудно експортувати, не маючи рівночасно добрих позицій на краєвому ринку.

Праця на експорт має сезоновий характер.

Головна маса товару продається в часі від вересня до Великодніх Свят. Як що підприємство не має за собою краєвого ринку, то урядження та персонал непотрібно його обтяжують в слабому і мертвому сезонах. Працюючи інтенсивно на краєвому ринку, можна належно використати основний персонал, збільшуючи його сезоновим лише підчас збільшеного експорту.

В теперішніх часах ніколи нема певности, що той чи інший навіть добрий заграничний ринок або й кілька з них нагло відпаде, чи завдяки високому миту, чи іншим причинам.

В такому випадку підприємство, яке, завдяки своїй будові, не може так звужуватися в праці, що б краєвий ринок міг його удержати на поверхні життя — несе страти, що можуть на як заважити на його дальшій долі.

Коли взяти під увагу вище наведене, то видається доцільнішим розпочинати розбудову птахомясарського кооперативного промислу від внутрі — державного ринку. Щойно по опанованню краєвого ринку можна спокійніше взятися до експорту і рахувати на більший ефект. Спостереження над краєвим ринком дозволяють рахувати, що терен Галичини, Шлеську та краківське можуть дати підставу для кооперативної птахомясарні.

Не порушуючи справи, в яких формах могла би повстати кооперативна птахомясарня, а власне: чи як додатковий відділ праці одної з торговельних кооперативних централь, чи як спільне їхнє підприємство, чи врешті як окрема кооператива — хочемо лише підкреслити, що мусіла би вона спиратися на холодільню.

На добрий розвиток птахомясарні можна сподіватися лише тоді, коли справа її вже в заложенню буде подумана доцільно і просто.

Праця з птицею може дати користи, але не зносить непотрібних видатків. Кожне люксусове урядження і кожна не вповні використана людська сила непомірно обтяжують калькуляцію.

Евген Томашевський.

Джерела енергії в У.С.Р.Р.

Вступ.

На нашій плянеті енергія проявляється в усяких видих: енергія мязів людей і тварин, енергія сонця, що є перводжерелом найбільше росповсюджених форм її, енергія осередкового тепла землі, енергія морських припливів і відпливів, енергія руху атмосфери, руху землі, хемічна енергія ріжних її носіїв та інші.

З усіх форм енергії значна частина як: безпосереднє використання енергії сонця, осередкового тепла землі, енергії морських припливів та відпливів та їм подібних—мають для УСРР при сучасному стані її техніки лише академічне значіння.

Джерела енергії, які мають промислове значіння, в УСРР також не всі ще належно досліджені для відповідного їх використання. Так, енергія вітру для її зуживання потребує довшого й докладнішого дослідження (дуже тихі й занадто швидкі вітри не надаються до використовування), а до цього дослідження в УСРР ще й не приступили. Лише Всеукраїнська конференція в справі уложення генерального пляну електрифікації з дня 2—5/VII 1932 р. винесла постанову про необхідність дослідження вітрів. Поки ж що енергію вітру на території УСРР використовують в обмежених розмірах примітивними вітряками для мелення зерна, де-не-де в степу для смокування води.

Таким чином, на території УСРР джерелами енергії покищо є: хемічна енергія ріжних горючих матеріялів та енергія руху води.

I. Джерела енергії, їх стан і способи використання.

Всі види енергії поділяються на такі, що після зуживання поновлюються (вітер, вода, приріст рослин, торфу) та матеріяли, що після виділення енергії тратяться (вугіль, нафта, природній газ). На сьогодні базою світових ресурсів енергії є друга група, що складає біля 77% енергетичного світового білянсу, залишаючи на долю перших біля 23%. Зокрема водна енергія (гідроенергія) й приріст рослин мають лише біля 5% в енергетичному господарстві світа. В УСРР запаси енергій, що не поновлюються, складають приблизно 87% їх загальних засобів. Приріст рослин (дерево, солома, очерет) тут відограє мало-помітне значіння.

1. Носії хемічної енергії.

Хемічна енергія промислового значіння проявляється у вигляді тепла, що виділюється при горінню вугілля, торфу, дерева, нафти, газів тощо. Носії хемічної енергії здобуваються й зуживаються у ріжній агрегатовій формі: твердій (копальняне вугілля, торф, дрова і т. под.), рідкій (нафта з її перетворами, смоли і т. д.) та газовій (при-

родний та штучні гази). В промисловости найчастіше користуються такими носіями хемічної енергії: а) камяне й антрацитове вугілля, б) буре вугілля, в) торф, г) дрова, солома, очерет і т. под., ґ) нафта з її перетворами й спорідненнями та д) газ ріжного походження.

а) Вугілля камяне й антрацитове творить основу не тільки енергетичного господарства УСРР, а сьогодні воно є підставою енергетики цілого СРСР. Донбас, як кажуть в СРСР, є „всесоюзною качегаркою" (вугляркою), яка постачає більше 50% вугілля на потреби цілого Союзу. Загальні геольогічні запаси камяного вугілля УСРР обчислюються, за останніми статистичними даними, на 69 міліярдів метричних тон. Вугляні верстви лежать на глибині 1.500 м. низче рівня моря та під найтоньшими верствами в 0,5 м. Ці запаси творять біля 1% світових та 15% цілого СРСР. Середня гущина вугільних зложищ у цілому Донбасі визначається на 4,5 міліон. метр. т. на 1 км². Промислові запаси камяного вугілля складають тут коло 30 млд. м. т. Одначе геольогічні дослідні пошукування в підземних ложищах вугля УСРР не можна вважати закінченими і тому згадані вище припущення щодо висоти запасів вугля безперечно підлягатимуть змінам. При цьому є найімовірнішим, що ці запаси викажуться більшими.

При експльоатуванні камяновугільних зложищ сучасна техніка прагне до того, щоб рівномірно використовувати всі вуглеві верстви, щоб добування вугілля ріжних сортів відповідало їх природнім запасам, щоб в першу чергу зуживалися найдешевші сорти вугілля, щоб затрудненність шахт не переходила певних меж, що унеможливлює своєчсне переведення належного ремонту та щоб праця на вугільних підприємствах якнайповніше механізувалася з найраціональнішою електричною передачею.

В УСРР розроблюються покищо неглибокі вугляні верстви з глибиною шахт у 300 м. добуваючи 42,0% камяного та 14,0% антрацитового вугілля. Про відношення запасів до видобуття ріжних сортів вугілля, довідуємося зі слідуючої табелі.[1])

Назва сорту	Запаси				Питома вага видобуття в %%				Плян на 1932/33 рік	
	Геологічні		Промислові							
	млрд. м. т.	у %%	млрд. м. т.	у %%	1909—1923	1923/24—1928	1931		ГОЕРЛО	Вугілля
1. Спікливе вугілля	15,6	22,6	6,9	23,0	62,8	54,1	47,0		23,3	36,5
2. Полумяне „	19,1	27,8	7,8	26,0	19,2	19,3	10,6		10,0	16.0
3. Довгополум. „	1,7	2.5	0,9	3,0	—	—	4,0		17,0	3,5
4. Пісне „	11,7	17,0	5,1	17,0	2,8	2,9	4.0		17,7	12,5
5. Антрацитове „	20,9	30,2	9,5	31.0	15,9	28,2	34,5		33,0	32,5
Разом	69,0	100	30,0	100	100	100	100		100	100

З табиці бачимо, що найцінніше для металюргії спікливе вугілля складає в промислових запасах лише 23,0%, а видобуто його в 1931 р. аж 47,0% цебто більше, ніж у двічі, перевищено норму раціонального експльоатування. Цю диспропорцію за пляном ГОЕРЛО сподіваються вирівняти в р. 1932/33, а за пляном „Вугілля" — ще й в цьому році видобуття перевищуватиме стан в промислових запасах на 13,5%.

[1]) Материалы Всеукраинской Конф—ції по составлению генер. плану электрификации. 1931, ст. 87, 88.

Інші ж сорти вугілля, що для свого зуживання потребують спеціяльних уряджень, у видобутті пропорційно значно відстають від запасів. Такий спосіб експльоатування вугільних скарбів УСРР не можна не визнати не шкідливим для цілого цього господарства.

Навантаженість праці шахт в УСРР значно перевищує існуючі умови їх експльоатування в СДПА й Европі. В СДПА шахти працюють з 50—60% навантаження, а в УСРР уже в році 1926/27 вони мали навантаження в 83,2%[1]). За пляном же пятилітки уряд УСРР прагне не до будови нових шахт і розвантаження існуючих, а до ще більшої інтенсифікації праці на старих і без того спустошених шахтах та до їх реконструкції. За пляном Донвугля на рік 1932/33 нові шахти мають дати біля 20% видобуття вугілля і на їх будову передбачається витрата 30% всіх інвестицій в цю промисловість, а зате на реконструкцію старих шахт з мешкальним будівництвом плянується вкласти аж 60%[2]). Змеханізовано працю в Донбасі покищо в розмірі 29%[3]), тоді як вугільні шахти СДПА й Німеччини працюють з приладдям, змеханізованим на 80—85%. Річна продукція в УСРР виносить 150 м. т., а в Німеччині вона сягає 360 м. т.

Абсолютні числа про видобуття вугілля також вказують на відсталість цієї галузі в УСРР від цивілізованих країн. Навіть плян на 1934 р. намічує розмір річного видобуття камяного вугілля по $^1/_2$ м. т. на особу населення, в той час, як в Англії одержується його 6 м. т., а в СДПА від 4 до 5 м. т. Раціоналізація зуживання вугілля в УСРР теж знаходиться не на належній височині. Добування вугілля в Донбасі йде лише в дуже малих розмірах і примітивними способами, що не дозволяють належно підготовлювати вугілля подібно, як в промислово розвинених країнах. Штиби та інші вугільні відпади в Донбасі лежать на копальнях цілими горами, бо для їх використання існує лише незначна кількість брикетних фабрик. Коксується вугілля в УСРР теж в старих печах, часто без вловлювання летючих продуктів. В Донбасі ще й тепер працює 64,2% коксових печей, в яких не вловлюються летючі продукти. Ця галузь ще й досі не зрівнялася по продукції навіть з довоєнним станом, тоді як в більшости країн Европи цей рівень давно перейдено.

б) Буре вугілля почало широко заступати інші сорти камяного вугілля; особливо після війни, коли хутко розповсюдилося в промисловости централізоване енергопостачання. В Німеччині, наприклад, перед війною буре вугілля складало 10% паливного балянсу, а після війни пайка його піднеслася до 40%. Це ж явище спостерігається і в інших країнах з найбільш розвиненою технікою.

На Україні на буре вугілля, не зважаючи на те, що примітивне видобування його велося ще в 1871 р., зверталася увага лише тоді, як була велика недостача палива. Так, оживлення в цій промисловости виявилося в 1916 р., коли захитаний війною транспорт не справлявся з постачанням камяного вугілля. Сталий голод на паливо в 1920 р. примусив знову до видобування бурого вугілля. Одначе плянових, систематичних розвідкових досліджень зложищ бурого вугілля в УСРР ще й досі не переведено. Старі дані про засоби бурого вугілля (25,57 мл. м. т.) ріжняться від досліджень з 1929 р. (147,0 мл.

[1]) А. Д. Ратнер и В. П. Репке. Каменноугольная и антрацитовая промышленность Донбасу. 1928, ст. 14.

[2], [3]) А. Ессен. Основи генер. пляну народнього господарства СРСР. 1930, ст. 20

м. т.) майже в 6 разів[1]). Всеукраїнська конференція визначила запаси бурого вугілля на 270 мл. м. т., але цифру цю не можна вважати усталеною, бо розвідкові праці ще не закінчені.

Дослідження властивостей бурого вугілля мають також ще цілком випадковий характер. Вологість його визначають від 16 (Катеринопільського) до 60 % (Олександрійського району).

Здобування б. вугілля, не зважаючи на сталий голод на паливо в СРСР, в широких розмірах ще не робилося, як то констатує така заява п. Крамера на Всеукр. конференції дня 2—5/VII 31 р.: „З бурим вугіллям, каже він, ми фактично починаємо з нулі, бо видобуток цього року (1931) у пляні запроєктовано в 300 тис. м. тон. Таку кількість ми навряд чи матимемо, напевно не матимемо, але ж ця кількість до краю мізерна"[2]).

Таким чином б. вугілля, як джерело енергії, в УСРР ще не використовується.

в) Торф пробувалося досліджувати на Україні ще в кінці XVIII століття, але в більших розмірах ці дослідження розпочалися лише після революції, коли виявився хронічний голод на паливо по цілому СРСР. Дослідження торфових болот одначе і в останні роки належно не організовано, а тому і визначені розміри запасів торфу є дуже розбіжні. Так, наркомзем УСРР визначає всі торфовища в 666 тис. га з запасом повітряносухого торфу в 2.003 млн. м. т., а „Інсторф" в 415 тис. га і запаси в 1.153 млн. т. Властивости торфу ріжних районів теж вповні не досліджено. Попельність торфів УСРР хитається від 4,0 до 38,0 %, а тепловидатність від 1730 до 2600 кал. [3]).

Експлуатація торфовищ в УСРР провадиться у великій кількости кооперативними установами (в р. 1930 —46,0 %) примітивними, майже доморобними способами, що випускають до споживачів торф з 40 % води. Отже торф в УСРР покищо використовується для дрібних потреб і промислового значіння для енергопостачання він тут немає.

г) Дрова, солому і подібні їм роди палива не можна вважати скільки небудь надійним джерелом енергії. УСРР належить до бідних лісом країн (щорічний приріст деревнини в ній становить біля 6 млн. м.[3]), а тому дрова тут не мусілм би зуживатися на одержання енергії. В дійсности ж в УСРР до останнього часу річно спалювавалося 6,7 млн. м.[3] деревнини, цебто на 0,7 млн. м.[3] більше натурального річного приросту.

Солома, очерет, кізяки, ріжне лушпиння й бадилля зуживаються населенням для хатніх потреб. Ці види палива не можна вважати джерелом для одержання енергії для промислових потреб.

г) Плинне паливо, як джерело енергії, в окремих галузях народнього господарства (авто- й авіо-транспорт, тракторна промисловість, військова фльота) в УСРР не заступлене. Природнім джерелом плинного палива є нафта та ріжні її продукти (бензина, гас, мазут й інші). Надаючи велике значіння власному переробленню нафти, цивілізовані країни Европи (Англія, Франція, Німеччина, Італія, Чехословаччина й інші) уже створили могутню нафтоперерібну промисловість на імпортовій сировині з Кавказу, Персії, Венецуелі і т. д.

[1]) Л. Бурундуківський. Проблема електрифікації залізниць України. 1931, ст. 84
[2]) До 2-ої пятирічки УСРР. 1933, ст. 24.
[3]) Матерялы Всеукраинськой Конференции по составлению генер. плану електрификации. 1931, ст. 92, 94.

Найбільш розвинені промислово країни пробують унезалежнитися від імпорту нафтопродуктів, здобуваючи плинне паливо з вугілля (в Німеччині працюють 2 вугледестилярні).

УСРР на своїй території нафтовищ промислового значіння немає, але вона досі не спромоглася збудувати хоч одну нафтодестилярню і залежить цілковито від імпорту готових нафтопродуктів, не зважаючи на те, що північнокавказька нафта й мазут для неї найблищі в повівнанні з усіма західно-европейськими країнами, що переробляють ці продукти. Про одержання ж плинного палива з вугілля в УСРР при її відсталій техніці й безгрошевю говорити не доводиться.

д) Газове паливо це дуже зручне джерело енергії, як для безпосереднього переведення в силову енергію в газових рушіях, так і для зуживання через теплову енергію. Сучинник корисного зуживання цього палива в 3—4 рази вищий, ніж при користанні твердим паливом. Крім цього існують цілі галузі промисловости, де унеможливлюється, або значно ускладняється ціла низка технічних процесів без газового палива (металюргія, силікатна промисловість й інші).

Зрозуміло, що в СДПА і Европі широко використовуються як природні, так і штучні гази. В СДПА, наприклад, з природніх газів з нафтовищ видобувається 12 % бензини.

В УСРР газовища знайдено в околицях мм. Керчі та Мелітополя, але про потребу їхнього не добування, а лише дослідження покищо є лише постанова Всеукр. конференції з дня 2—5/VII 1931 р.[8]). Зуживання ж штучних газів тут обмежується виробництвами зі специфічними прикметами як металюргійне та силікатне. Значна ж кількість металюргійних і коксових газів в промисловости УСРР ще досі належно не використовується.

Таким чином, для одержання енергії з носіїв хемічної енергії в УСРР використовується і то не досконалими способами лише кам'яне та антрацитове вусілля.

2. Енергія води.

Водної енергії УСРР з усіх своїх рік, мінімально, за сухих років має 610 тис. НР (кінських сил), середньо за 9 міс. середньої сухости року 1.307 тис. НР, максімально за 6 міс. середньої сухости року 2.500 тис. НР. До запасів водної енергії Европи це складає біля 0,8 %, а від запасів цілого світу 0,1 %. Треба додати, що для господарного використання гідроенергії в УСРР надаються лише деякі ріки, як: Дніпро, південний Бог та південний Донець. Решта рік мають незначного схилу річище, течуть тихо, без жадних спадів, не даючи нагоди для одержання гідроенергії великого промислового значіння.

Не може пишатися УСРР і ступнем використання ресурсів гідроенергії. До будови Дніпрельстану тут використовувалося лише 9.4 % загальних потенціяльних резервів, тоді як вся Европа зуживає 25,3 % своїх гідрозапасів, а цілий світ 7,4 %. Дніпрельстан за даними радянського журналу „Economic Review of the Soviet Union" „розрахований на споруду 9 турбогенераторів кожний потужністю 84.000 НР при нормальній підпорі в 116,5 фут., і більше 100.000 НР при най-

[8]) Всеукраїнська конфер. в справі склад. ген. пляну електр.. 1931, ст. 18.

більшій підпорі в 123 фута, себто потужність усіх девяти агрегатів складає від 756 до 900 тис. НР. Коли закінчиться ціла будова, то це буде найбільша водна споруда світа, бо Ніягарська стація має 620 тис. НР. Ніягарські турбіни теж менші (70 тис. НР.). При повному навантаженні турбіни Дніпрельстану пропускатимуть за хвилину 27 млн. галонів води (1 гал. — 3,78 с.). Перша турбіна Дніпрельстану пущена в працю 1/V 1932 р., а ще 4 були святочно відкриті 10/X 1932 р. Отже в сучасний мент Дніпрельстан може постачити від 420 до 500 тис. НР. Енергію Дніпрельстану проєктується зуживати на 3 заводах гігантах: елєктро-сталеливарському, алюмінієвому і хемічному, яких будови ще не закінчено. Алюмінієвий же завод мусить виробляти алюміній не з бокситу, як то досі працюють у всіх інших країнах, а з каоліну. Пущені в працю 4 турбоагрегати збудовані американськими фірмами, а решту 5 проєктується виготовити на фабриках СРСР. Взявши на увагу закінчену будовою частину Дніпрельстану, кількість використаної гідроенергії в УСРР піднесеться до 29 % її запасу. Але це буде тоді, коли знайдуться споживачі для енергії Дніпрельстану. Тим часом обєкти, що призначені для зуживання енергії Дніпрельстану ще не закінчені будовою, а тому дівати цю енергію нікуди.

І. Іванис:

ШЛЯХАМИ КООПЕРАТИВНОЇ ДУМКИ.

Вибір з творів кооперативних письменників.

Шарль Жід: Справедлива ціна.

Якщо-б ходило про те, щоби у двох словах очеркнути програму кооперації, то годі булоб найти кращі слова, як ці: справедлива ціна. І справді вони, хоч короткі, характеризують обі сторінки ідеї кооперації: господарську та моральну.

Зачнім від господарської прикмети. Що таке справедлива ціна? Це така ціна, що відкидає на бік зарібки всіх наживницьких елєментів, які при сучасному господарському устрою роздувають до неможливости ціни. Вона зводить ціну до її природнього розміру, це значить до тих елєментів, без яких вже не була б можливою продукція.

З тої причини є в інтересі кооператив — знати докладно ті чинники, що є міродайні при твореннї цін. Вони не будуть натискати на платню робітника, чи ним є фізичний працівник чи керівник, або виконуючий якусь побічну роботу. Також самому капіталові вони не відмовлять необхідного відшкодування, щоби його спонукати до того, щоби він вийшов з укриття і дав себе до диспозиції! Капіталові вони готові признати уміркований відсоток, щоби заохочувати до щадження і нагромаджування. Але вони відкидають всяке підвищування цін, що не відповідає виконаній чинитьбі і не є нічим іншим, як тільки даниною, наложеною на консумента. Від часу війни бачимо, що торговці вже зовсім не турбуються коштами виробу товару, але попросту шрубують до гори ціни аж до такої точки, при якій покупець вже не годен довго держати кроку. Іншими словами, ціна товару нині вже не визначується коштами продукції, як це повинно бути, тільки

закупочною силою купуючих. Поки в них ще є гроші в мошонці — ціни ступають до гори. В часі війни у великих промислових центрах, що працювали для військових потреб, вистарчало, щоби рознеслася чутка про те, що держава піднесе робітникам платні о 10 або 20% — і вже відразу впадало в око, що купці змінняли етикетки на своїх товарах, підносячи їх на 10 чи 20%.

Проти такого визискування покупців робить фронт кооперація. Звичайно на означення завдань кооперації вживається іншої формули: „усунення зиску". Ця формула може звучніша і має дещо сильніший революційний наголос, але вона менше точна, як формула „здійснення справедливої ціни". Слово „зиск" обіймає ріжнородні елєменти, з них деякі є паразітарної натури, але інші не завжди*). Такого змішання елєментів нема при вживанні формули справедливої ціни.

Також ту формулу, що її постійно видвигають синдикалісти: усунення найманої праці — можна би заступити з успіхом формулою справедливої ціни.

Згадана формула стає зовсім темною при спробах її практичного здійснення. Коли ж приняти нашу формулу, то в тім дні, в якім в цінах всіх річей буде міститися (наче штаба щирого золота) тільки винагорода за виконану дійсну працю — в тім дні були би здійснені всі домагання робітництва.

По друге, має наша формула свій моральний бік справи. Її здійснювання веде за собою осуд тих всіх митарств, якими торгівля по всі часи намагається фальшувати і ціни і сам товар. При цій формулі стає непотрібною рекляма, в своїй отвертій чи закритій формі, та всі ті ошуканчі штучки, що звуться випродажами, рабатами, дарунками і т. д. Відпадають всі інші виплоди хитрости, що їх змій пустив на світ для того, щоби спокушати легковірну Еву. Справедлива ціна — це правда. Якби від тепер правда мала стати тим чинником, що нормує товарообмін, то це булаб немала революція. Зрозумів це вже той скромний робітник з Ліону імям Дерріон, котрий в 1833 р., на десять літ перед рочдельськими „піонірами справедливости" — відкрив при стрімкій вуличці місточса Croix Rousse першу кооперативну крамницю, надаючи їй глибоко подумане, тоді ще нікому незрозумілу вивіску: Au Commerce Viridique (під чесною торгівлею).

Ще більше скажемо : справедлива ціна стоїть у згоді з тими змаганнями, які проявляються століттями і були слідні вже за три тисячі літ до нашої доби у тих проклонах, що їх пророки посилали купцям з Тиру і Сидону та у закликах Ісаії до споживачів з його часів (і всіх часів взагалі): „Навіщо видавати гроші на речі, що не годують?" А за його часів ще не було збирачів марок, що за одну марку платять 150.000 франків ані почитачів спорту, котрі дають 10.000 фр. за місце підчас боксерських змагань.

Режим справедливої ціни бувби не лише рівнозначний зі справедливістю в господарському, та аритметичному розумінні, цебто з чесною вартістю і вагою товарів але також зі справедливістю в розумінні

*) Тут Жід розходиться сам зі своїми давнішими писаннями, де осуджував „зиск" в цілости, і його поборювання вважав власне основою кооперативного руху. Річ очевидно в тім, що розуміти під словом зиск. Коли приняти, що зиск — це кожний нетрудовий дохід, себто дохід з чужої праці, тоді негативне становище до „зиску" взагалі оправдується вповні і повищі застереження Жіда є безпредметові. — Перекладчик.

вищого суспільного ладу. Цей новий лад має зєднати розумну оцінку вартостей і праць з осудом тих неморальних проявів, що родяться на грунті глупоти, пустоти, пожадливости і проституції та які ведуть до упадку. Одночасно і посідаючих і непосідаючих, перших через розкоші, других через нужду і зависть. Не дасться навіть уявити, як сильно змінився би світ у тім дні, коли люде навчилися б прикладати до річей таку вартість, на яку вони заслуговують. Це малоби ще й той благодарний наслідок, що тоді вони навчилися б відповідно цінити й один одного, себто покращали б соціяльні взаємини між людьми.

З викладу в „College de France".

Люї Брентано*): Ідея справедливої ціни.

Від часів отців церкви світ турбується проблємою здійснення в господарському житті засади справедливости. Християнська старина була наставлена в протиторговельному дусі. Це випливало не тільки з духа втечі від світських справ; не меншою причиною такого настрою була вимога справедливости. Справедливою ціною вважалася та ціна, що відповідала коштам продукції згл. набуття.

Продавець, що брав більше від покупця, давав покупцеві, на думку старої Церкви, менше, як від нього побирав. Тому кожна добавка до ціни поверх власних коштів вважалася lucrum turpe et inhonestum (ганебним і непочесним заробітком). Могутня красноречивість великих отців церкви зверталася тому в потрясаючих проповідях і письмах проти стремління до зиску та торговлі, як носія тих стремлінь. Одначе, коли Амвросій виводить, що Йосуа вправді зумів примусити сонце затриматися в бігу, та не зміг опанувати жадоби зиску — то зрозуміло, що й Амвросієві та інших отців церкви найпалкіші заклики до любови ближнього не змогли нічого вдіяти проти того могутнього гону. Дуже скоро потім, як християнство стало державною релігією, бачимо світську власть на службі вимог, поставлених церквою, в дусі ідей любови ближнього. Юстиніянський кодекс містить рескрипт цісарів Валєнтиніяна і Валєнса, в якому наказується епископам сторожити за тим, щоби продавці не вимагали вищих цін як справедливі; таке завдання вкладається на них, бо є їх завданням дбати про бідних і потребуючих. Відтак приходять гостріші засоби. Цісар Зено забороняє всякі умови і змови продавців для шутчного підбивання цін; той, кому докажуть участь в таких монополістичних заходах, мав втратити ціле майно й піти на заслання. І так воно йде далі, не лише у Византії - Константинополі, але й у новоповсталих на руїнах римської імперії германських державах (як виходить прим. з письма Кассіодора іменем короля Аталяриха до Графа Сиракуз).

Як бачимо, сама любов ближнього показалася нездібною для забезпечення купуючим iustum pretium (справедливої ціни). Відомо однак, що також примусові засоби, покликані до життя для того, щоби запевнити послух цим засадам, не змогли досягти своєї мети проти всемогучости і загальности стремління до зиску. Але в тих заходах цісарства стрічаємо початки тої цінової політики, яка опісля мала опанувати ціле середньовіччя і намагалася здобути собі послух

*) Відомий пропагатор соціяльних реформ, б. проф. сусп. економії на мінхенському університеті.

ще й у нових часах. Замітна іронія судьби. Тамті засоби випливали з христіянських тендецій до охорони бідних і потребуючих; відомо одначе, що ті заходи, коли їх прикликано до життя, обернулися врешті решт у засіб накидування покупцям монопольних цін (через цехи у середньовіччу).

Отже нові часи відвернулисх від тих засобів. Також новітня економічна наука дивиться на iustum pretium, як на ідеал; але вона думає, що до цього ідеалу наблизимося більше тоді, коли замість стремління до зиску поборювати, поставимо його на службу згаданого ідеалу.

Економічна наука вчить, що ніде там, де є необмежена конкуренція між бажаючими найбільшого зиску, ціна не може тривало удержуватися вище тих коштів набуття, в яких стара церква бачила iustum pretium; тільки там, де монополі й мита роблять можливим штучне здорожування цін, погоня за зиском не є в силі здавити цін до рівня iustum pretium найнижчих коштів. Але там, де навіть при повній свободі ту ціль не осягнено в повній мірі, ми бачимо появу руху, який в певних межах наче приймає на себе місію здійснювати господарський ідеал старої церкви. Роберт Овен був не меншим противником торгівлі, що стремить до ганьблячого зиску, як будь-який отець церкви. Так само як і вони — він добивався ліквідації всякої ціни, що переходить кошти придбання. Як і в них, так і на його погляд до коштів придбання, що мають повернутися в ціні, належить те, що необхідне для прожиття торгівця при життєвій стопі, гідній людини. Так як вони — і він вважав, що те все, що продаючий одержує поверх тої ціни, є зиском, який він повинен назад повернути. Але для того, щоби осягнути свою ціль — і він, в протилежність до отців церкви, будував на стремлінні до найбільшої користи; тільки не до продавців звертався він, а до покупців. І з того виросла кооперація, в установах якої йде праця з метою унеможливлення „ганьблячого зиску“ Отців церкви. Тут є теж купець, але він з гандляра, що купує й продає на власний рахунок, став урядовцем, що одержує заплату відповідно до своїх чинитьб та своїх життєвих потреб. Робітники, що заняті у фабриках кооператив і їх союзів, одержують платню, яка їм дає спромогу поза працею вести ще й громадську роботу для здійснення тих ідеалів, що їх поставили Отці церкви. Усе те, що перевищує ціну набуття товару — має-тьтя повернути до рук купуючого.

(Подано за Кооп. Антольогією В. Тотоміанца).

пер. К. Коберський.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА.

По „акції за зниження картельних цін“. Для того, щоби не ширилися неоправдані оптимістичні вісти про буцімто значну знижку цін виробів деяких картелів, (бо не всі картелі знизили ціни), подаємо нижче перегляд теперішніх цін деяких промислових виробів. Для порівнання містимо побіч в скобках ціни з 1927 р., щоби читач міг переконатися, що ця „знижка“ в деяких випадках ще навіть не зрівняла цін з тими, що були перед 5 літами.

вугіль гор. шл, 1 тона	36,87 зл.	(32,57)
нафта рафін. 100 кг	45,66 „	(43,39)
залізо штабове 1 тона	315,00 „	(344,30)
цемент 100 кг	7,70 „	(6,80)

шкло 1 м²	2,85 „	(5,10)
опалове дерево 1 тона	44.00 „	(41,30)
соснові дошки столярські 1 м³	75,00 „	(149,25)
полотно Мадаполям 1 м	1,15 „	(1,27)
сирі шкіри з худоби 1 м	0,85 „	(2,88)
підошва 1 кг	3,45 „	(8,39)
юхт 1 м²	18,00 „	(32,26)
потасова сіль 25% 10 тон нтто	1250,00 „	(789,00)
суперфосфат 1 кг бтто	0,63 „	(0,92)
ротаційний папір 1 кг	0,54 „	(0,68)

Як паде збут деяких скартелізованих і монополевих товарів. Замість описувати, подаємо слідуючу табельку з урядового видання державного статистичного уряду „Wiadomości Statystyczne" (ч. 2 за 1933 р.). Отже продано в краю:

В роках	Вугля тон	Цементу тон	Цукру тон	Тютюну за тис. зл.	Спірту 100⁰ за тис. зл.	Соли їд тон
1928	**23560538**	**989715**	351051	647180	**47519**	285367
1929	27122684	903259	361036	705002	48140	301770
1930	20291884	758546	348381	704046	37331	301903
1031	19042035	513731	319427	635992	27589	289952
1931 I — XI	**17472777**	**507333**	**295208**	**585002**	**25020**	**262975**
1932 I — XI	**13981938**	**351394**	**272842**	**509362**	**20188**	**257353**

В роках	Заліза тон	Нафти тон	Сірників скринками по 5 т. кор.	Дріжджі квінталь
1928	**497698**	124039	**147318**	87970
1929	380737	133012	148587	89973
1930	284378	127715	157050	92340
1931	**189841**	111521	**111455**	87672

Ще один картель подався. На днях закінчилися довгі переговори міністерства з картелем цементу — що до знижки цін цього матеріялу. Переговори були настільки тугі, що міністерство навіть погрозило заведенням безмитного довозу заграничного цементу. Дотеперішня передзнижкова ціна цементу була зл. 7·70 за 100 кг. Картель згодився знизити її до зл. 5·86, а при закупні готівкою 1,5% конта, себто зл. 5·77. Для урядових закупів устійнено нищу ціну — 5·09 за 100 кг. Знижка нормальної ціни виносить отже зл. 1·84 на 100 кг, себто близько 24%. Є це очевидно знижка, непропорційна до упадку цін сирівців та хліборобських продуктів.

Цікаво, як довго будуть ще опиратися інші картелі, пр. вуглевий, нафтовий, паперовий, електротехнічний і т. д.?

Дещо цікавого зі статистики. За „Mały Rocznik Statystyczny"-им подаємо, скільки кільограмів жита треба було заплатити за ріжні товари в ріжні часи. Повищі цифри дають яркий образ покривдження селянина „ножицями" цін в часі від 1928 р. до нині.

Товар	Перед війною	1926 —27	1927 —28	1928 —29	1929 —30	1930 —31	лютень 1932
	Кільограмів жита *)						
Плуг 1 шт.	134	92	100	130	220	239	207
Суперфосфат 10 кг	35	25	20	26	44	43	22
Горнець емал. 10 шт.	61	55	51	64	118	141	138
Камаші 1 пара	78	96	99	127	220	233	153
Полотно Мадап. 10 м.	61	56	53	67	108	103	77
Нитки Ч. 50 — 10 шт.	17	21	20	25	42	45	34
Цукор 10 кг	46	37	36	47	83	88	75
Сіль—10 кг	6	9	8	10	17	19	17
Горілка 1 літр	11	14	14	18	30	35	30
Тютюн 1 кг	115	165	141	190	375	404	350
Мило 10 кг	51	60	52	64	107	109	81
Вугіль 100 кг	23	16	15	23	40	44	37
Нафта 10 кг	16	16	16	23	40	43	35

*) Пересічні ціни в цілій Польщі.

З ПРЕСИ І ЖИТТЯ.

Про вагу масової сусп. акції. В статті **„Нового Часу“** п. з. „Відвічний закон“ (ч. 14/33) читаємо м. і.:

У боротьбі поміж двома народами нічого не дістається з ласки. У цьому взаємовідношенні панує природній закон сили. З домаганнями недержавного народу рахується державний нарід і цілий світ лише тоді, коли за цими домаганнями стоїть збірна сила недерж. народу. А сила ця полягає — в масовій організованости і впертій послідовности. На марно пропадають і найбільше геройські почини одиниць, сіл, груп то що, коли вони не найдуть активної піддержки цілого українського загалу. В боротьбу за права і розвиток народу мусить бути втягнена кожна окрема одиниця, бо лише це є запорукою успіху. І найсильніший противник мусить рахуватися з масовим солідарним виступом.

Сама пасивна, хочби й найбільше на око радикальна постава, не врятує нас перед наступом чужої сили. Лише масова, але вперта і послідовно боротьба за своє право може нас врятувати перед цим наступом, лише вона може принести нам бажаний успіх, якщо не сьогодня, то завтра, чи післязавтра! Такий є відвічний закон!

Вітаючи поширення цеї думки (яку м. і. наш журнал обстоює від самого початку) ми тільки додали б до виводів Н. Ч., що ця масова акція не має обмежуватися тільки до фразових, як він каже, „виступів“, бо такі зорганізувати остаточно не важко. Найбільша трудність — організація постійної масової дрібної суспільної акції! А ця і лише ця дає твердий грунт, на якому єдино можуть виростати й інші.

„Кооперація і соціялізм“. На цю — завжди живу — тему пише в **„Громад. Голосі“** ч. 1 з 1933 р. І. Лучишин м. і.:

Кооперація і капіталізм по ідеї — це два непримиримі вороги. Хоч на перший погляд, на зовні, кожне кооперативне підприємство є подібне до капіталістичного, однак, по свойому завданню, вони глибоко ріжняться між собою. Для прикладу візьмім крамницю споживчої кооперативи. Між нею і приватним склепом нема наверх великої ріжниці. Кооперативна крамниця, так само, як і приватна стараються мати прибуток з торгу. Прибуток з торгу у приватного торгівця йде йому до кишені, як дохід за вложений ним капітал, тоді як в кооперативі прибуток (дивіденда) від вложеного капіталу (уділів) відіграє найменшу ролю. Дохід з торгу звертається у формі товарового звороту всім членам кооперативи пропорційно до закупленого товару. Цей зворот є нічим іншим, як трудовим доходом членів.

Отож, кооператива — як каже світової слави український учений економіст і кооператор Туган-Барановський*) — »має завдання не видобувати як найбільший зиск від вложеного капіталу, але збільшувати, завдяки спільному веденню господарства, трудові доходи своїх членів, або зменшувати їх видатки на споживчі потреби«.

»Кооператива в протилежність до капіталістичних підприємств не тільки не стремить, щоби одержати як найбільший зиск з вложеного капіталу, але навпаки, по можности дбає про зменшення капіталістичного зиску«.

На зовні кооперативні підприємства подібні до капіталістичних тому, що кооперативам приходиться працювати в капіталістичному світі, в межах капіталістичного ладу. Але по своїй внутрішній будові і завданню між капіталістичним підприємством і кооперативним є разячі розходження.

Туган-Барановський каже: »Кооператива — підприємство. Але підприємство не капіталістичного типу. Якщо тіло кооперативи створенно капіталізмом, то душа кооперативи натхнена соціялістичним ідеалом«.

Польська преса про українську кооперацію, Систематична кампанія польських ен-децьких кругів, алярми про мнимий „занепад польськости у Східній Малопольщі“, при чому все тичеться у вічі урядовим кругам їх ще, мовляв, за малу енергійність в поборюванні українських організацій — викликали репліку зі сторони про-урядового „Слова Польського“. В 25. ч. цеї газети появилася більша стаття п. з. „Господарське польсько-українське суперництво“, яка подає, на загал, доволі тверезий і правдивий огляд стану наших господарських позицій. З цеї статті подаємо головні місця:

„Тимчасом — як представляються ті песимістичні виводи в світлі фактичних даних. Зачнімо від промислу. Малопольща ніколи не грішила завели-

*) Гляди: М: Туган Барановський „Соціяльні основи кооперації“.

ким розвитком промислу; якби однак не було, то на цей промисл у 99% складаються одиниці, в яких працює капітал польський, жидівський і заграничний. Український промисл репрезентує не більше, як 1% загальної продукції.

„Входять тут в гру дрібні виробничі варстати, як фабрика паперців і гільз в Тернополі, мила, сухих електричних батерій, ниток, пасти до обуви, цикорії, свічок, муштарди у Львові, далі фабрика хемічних перетворів „Зоря" у Львові, кооперат. млин під Теребовлею і врешті „Суспільний Промисл", що виробляє цикорію. До того слід би ще дочислити пущену недавно в рух копальню вугля в Снятиншині. Це більше-менше цілість українського промислу у південно-східних воєвідствах".

Далі автор переходить до торговельної ділянки.

„На 4321 кооперативних одиниць у півд. східних воєвідствах маємо 1025 польських, кооператив 3146 українських і 150 жидівських. З того зіставлення видна гнітуча перевага українських кооперативних станиць... Погляньмо однак, яке число членів гуртує польська, а яке українська кооперація. Отже у 1025 пол. кооперативах є зорганізованих около 400 тисяч членів, а в 3146 українських є 370 тисяч членів. Помимо отже того, що ми слабші числом кооп. станиць, то їх випередили що до числа зорганізованих членів. Ще виразнїшою буде перевага польського стану посідання, коли зіставимо капітали, що ними розпоряджають польські та українські кооперативи. 1025 польських кооп-в репрезентують поверх 20 мільонів злотих, тоді як 3146 українських всього біля 15 мільонів злотих.

Про кредитову ділянку не будемо навіть згадувати, бо такі українські установи, як „Центробанк" і др. не можуть прецінь рівнятися з розгалуженою і засібною сітю польських кредитових установ".

Далі автор зі „Слова Польського" виводить, що позитивна економічна робота Українців сама по собі не є небезпечною і може навіть заохотити Поляків до подібної конкуренційної роботи.

Треба тільки зважати, мовляв, щоби та українська господарська діяльність не велася „під політичним кутом".

Польська сторона повинна активізувати свою діяльність. Тут автор натякає на якусь замірену акцію уряду що до „scalenia pracy kooperatywnej, rozstrzelonej dotychczas między wiele organizacyj w takim stosunku, w jakim do niedawna rozstrzelone było życie polityczne w Polsce, przez co marnuje się nie potrzebnie energję. O rezultatach ostatecznych będziemy pisać, gdy sprawa ta znajdzie swe należyte rozwiązanie".

Вкінці автор звертає увагу на те, що ніякі алярми ні нарікання, не стримають Українців від органічної праці, особливо тому, що є серед Українц в велике число безробітних освічених людей, яким ніде притулитися і для яких кооперація це одинокий варстат праці. Тмчасом серед Поляків все мріє тільки про „уряд", а не про реальну суспільну працю.

В 1. числі черновецького місячника „Самостійна Думка" — журналу за 1933 р., що, займаючи т. зв. націоналістичну позицію, цікавиться не лише красною літературою, а й громадським життям, нас інтересує стаття на актуальну тему п. з. „Декілька думок про капіталізм та сучасну кризу".

Її автор. (підп. інж. М. Органський) дає спершу короткий погляд на те, як прийшло сформування сучасної капіталістичної системи та як від економічного лібералізму вона докотилася до монопольної господарської диктатури національних та інтернаціональних картелів. Давши негативну оцінку соціяльних наслідків капіталістичного панування, згадує про сучасну кризу, як про ставшийся факт — не подає однак (на жаль) розбору причин цієї катастрофи. Правда, він стверджує неморальність капіталістичної „філософії нерівности", яка довела до того, що в руках невеличкої горстки людей громадяться величезні богацтва при рівночаснім голодуванні на низах. Одначе не веде звідси прямої льогічної лінії до появи кризи, не доказує, що при такому стані річей кризи мусять вибухати через неможливість сконсумовувати всі вироблені продукти при тих високих цінах, які у своїому егоїзмі диктують картелі. В одному місці статті, вже при переході до іншої теми, автор вправді кидає фразу про те, що „біржеві крахи (які сигналізували прихід кризи) сталися не в наслідок зниження цін на товари — але у звязку зі свідомою спекулятивною грою на пониження біржевих курсів, яку провадили цілі фінансові групи" і це, мовляв, „привело до банкроцтва головних артерій господарської системи. „Хоч ця думка кинена в хаосі інших припадкових завваг, то з браку іншого матеріялу треба хіба думати, що це є погляд автора на причини сучасної кризи. Позволимо собі завважити, що

це занадто упрощене толкування таких світопотрясаючих подій, як суч. криза. Американські біржеві крахи з осени 1929 і з 1930 р. були всетаки льокальними катастрофами, а криза є явищем всесвітнім; крім того не треба забувати, що криза почалася ще весною 1929 р., відомим катастрофальним спадом цін хліборобських продуктів (а не цін промислових та фінансових паперів, які рішають про рух на біржах).

В другій, позитивній частині статті, автор шкіцує, д і як шукати виходу з кризи, в яку світове господарство зайшло з вини монополістичного капіталізму. Одкидаючи (теоретично) обі крайности, себто приватний монополь капіталістичних організацій з одної сторони і публично-правний монополь соціялізованої на большевицький лад держави — автор дораджує синтезу — себто погодження обох систем, якусь середню дорогу. В практичному переведенні у нього ця синтеза виглядає так:

„Промислова політика розвязуватиметься (в майбутній українській державі — К. К.) — потрійною методою: 1. націоналізації абсолютної, 2. націоналізації релятивної і 3. приватно-капіталістичної ініціятиви. В першу категорію ввійде — а) удержавнення на основі державно-ouджетового розрахунку рішаючих для народного господарства та національної оборони ділянок здобуваючої, тяжкої й немічної промисловости, а також залізничого транспорту; — б) монополізація промислових підприємств у містах, що обслуговують суспільні потреби: водотяги, електричні станції, будинки для службовців і робітників, мийська комунікація, то що. В промисловости другої категорії держава забезпечуватиме свою контролю й участь в управлінні поруч з ангажуванням приватного фінансового й продукційного капіталу. Сюди належатиме частина легкої оброблючої й хемічної промисловости, інструментальна продукція, то що. — Нарешті промисловість третьої категорії (харчева, одягова, взуття, „модні" вироби, парфумерія і т. д., і т. д.) обслуговуватиметься капіталом приватним. У внутрішній торгівлі поруч з системою протегованої державою незалежною (—ої?) кооперацією (—ції?), рішаючу участь візьме приватна ініціятива й капітал при умові державного контролювання цін в інтересах населення. Деякі галузі міжнародньої торгівлі будуть монополізовані державою. Банківський і біржевий оборот перебуватиме під активним доглядом відповідних державних органів".

„Аграрна політика полягатиме в елястичному впровадженню (?) системи трудових середних селянських господарств на основі відповідно обмеженої що до мобільности приватної власности. Велике поміщицьке землеволодіння підлягатиме вивласненню без викупу, як також буде ліквідована поширена на наших землях московська, польська та жидівська кольонізація. Селянське господарство буде підперто корисною системою дешевого продукційного кредиту у спеціяльній банковій формі, поруч з провадженням широко розгалуженої в кількости й спеціяльности сільсько-господарської кооперації".

Далі мова про соціяльне законодавство та обовязкові (?) професійні союзи, спільні синдикати (?) і щось натякається про „політико-господарське керування державою".

Коли блище придивитися цій програмі (яка є, здається, й офіційною економічною програмою наших „націоналістичних" кругів) — то нема сумніву, що її здійснення, принаймні в деяких точках при сучаснних умовах — булоб рівнозначне з економічно-політичним переворотом. Таке треба сказати про удержавнення здобуваючої, тяжкої й хемічної промисловости й про ліквідацію великої земельної власности. Під цим зглядом програма покривається з програмою наших соціялістичних угрупувань, з тим однак, що не всі вони йдуть так далеко по лінії удержавлення, а більше добра обіцюють від постепенного усуспільнювання господарських ділянок кооперацією й самоврядуванням. В ділянці земельної політики впадає в око місце про обмеження прав приватної власности на землю, що є теж наслідком соціялістичних впливів.

Роля, що в системі п. Ор-го припадає кооперації — якась невиразна. Вже саме поставлення її у хвості зраджує недоцінювання можливостей цього руху; тим більше понижуючо діляє те місце, де говориться про потребу „протегування кооперації державою". Або кооперація є здібний до життя суспільний твір, або ні. Коли так, то вона не вимагає ніяких для себе протекцій, які за собою завсігди тягнуть залежність від державних чинників. Даремне автор застерігається і підкреслює слово „незалежна кооперація", коли рівночасно говорить про якісь для неї привілеї.

Не видко в автора також того мотора, що має бути двигуном цілого кооп. руху. Виходить все таки на таке, що й тут мотором має бути... держава, а не активне громадянство.

Сподівання на всемогучу здібність держави вести господарські діла у автора взагалі за великі. Від державного вмішування він собі обіцяє передовсім успішне „котролювання цін", хоч вся дотеперішня економічна історія доказує безнадійність такого регулювання госп. відносин. Далі вона, держава, дасть селянинові дешевий кредит, зажене всіх примусово у професійні союзи і дасть інші подібні блага.

Перецінювання ролі й здібности держави, як такої, є головною хибою програми, що ослаблює її позитивні сторони; на цьому слідно без сумніву з а р а з л и в и й в п л и в б о л ь ш е в и ц ь к о ї е т а т и с т и ч н о ї і д е о л ь о г і ї й ф р а з е о л ь о г і ї, для якої теж держава та зелений столик є праджерелом громадського життя й т в о р ч о с т и.

Ми все таки вважаємо появу статті д. О-го позитивним фактом при пануючій у нас прямо х о р о б л и в і й б а й д у ж н о с т и преси до найболючіших справ господарського будня. Коли пишемо цю оцінку, то власне тому, щоби звернути увагу читаючої публики на появу економічних статтей; це напевно буде корисне й для авторів, бо тоді вони будуть обережніші у писанню. Д. Орг-ому трапилися м. ін. неприємні ляпсуси. Він говорить прим. що проповідь соціялізму зачалася від К. Маркса тоді, як соціялізім ще перед Марксом мав поважне число теоретиків і пропагаторів і то навіть зовсім відмінного від Маркса напрямку думки; він пише про „теорію залізної зарібної платні", що є нонсенсом, а має бути „теорія про залізний з а к о н зарібної платні"; в одному місці автор на сліпо повторює наскрізь хибну фразу большевиків про те, що, мовляв, „капіталістичний устрій (є) іммманентний (це є вроджений) політичній демократії", тоді як ми є свідками, як власне капіталістичні круги є нині ворогами політичної демократії та стараються її здавлювати, хочби руками Гітлера і т. п.

Також у способі вислову не завадилоб більше уважности до читача; бо що зробить читач прим. з такою фразою: „Вишукування окремих причин цього стану (стану кризи — К. К.) не може дати вдячних наслідків біді"? — Деякі словесні новотвори прим. „психоухові чинники", „стихічний" — ледви чи конечні.

Також в другій статті п. з. „Б а т ь к и й д і т и" д. Д. Андрієвського зачеплена нинішна господарська й соціяльна кризова болячка. Однак ця стаття стоїть далеко нижче від попередної, носячи газетно-агітаційний характер. Можна бути дуже засліпленим, але все таки треба зважати на те, щоби не осмішуватися надто вже куріозними твердженнями. Можна бути противником Маркса (і ми до них належимо!) — але твердити, що нинішня „небувала господарська криза... збила всі соціялістичні передбачення", це надто сміливо, бо аналіза й вияснення госп. криз це якраз один з тих наукових доробків К. Маркса, які в и т р и м а л и пробу життя. Ненауковим є у автора ототожнювання „наукового соціялізму" К. Маркса і його „історичного матеріялізму" зі соціялізмом взагалі; явною тенденційністю заносить від твердження, що, мовляв, демократизм розвинув тільки культ насолоди і матеріяльного добробуту, що „допроваджує суспільство до розкладу", так само як культ свободи допроваджує до анархії". Коли демократизм зі своїм „культом добробуту" такий шкідливий, то шкідлива очевидно й кооперація та взагалі всяка д е м о к р а т и ч н а господарська організація, а нешкідливими є хіба тільки недемократичні господарські організації і т. д (бо хіба автор не стоїть на становищі, що не треба ніяких?).

Стаття М. Р а й г о р о д с ь к о г о „У досвіток Нації" подає річевий соціольогічний нарис історичного розвитку поняття нації, виказуючи залежність цього розвитку в і д р о з в и т к у д е м о к р а т и ч н и х ідей. „Змагання старого абсолютистичного ладу з новими демократичними ідеями підсилювало рух" до суспільного і національного освідомлення низів суспільства, до їх правного зрівнання з верхами. Найяркішим проявом цього руху була велика французька революція. На грунті визнання етичної рівновартости всіх членів народу повстало новітнє розуміння Нації" — так закінчує свою цікаву статтю автор.

Не треба окремо підкреслювати, що ця стаття являється у своїх тезах запереченням попередньої, а по части й першої

К. Коберський

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: д-р Карло Коберський

Друкарня „Бібльос", Львів, Японська 7. Тел. 14-78.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА Ч. 4.
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ КВІТЕНЬ
CO-OPERATIVE REPUBLIK 1933
UKRAINIAN MONTHLY REVIEW — LWIW POLAND РІЧНИК VI

НА ОКРАЮ ДНІВ.

АМЕРИКАНСЬКИЙ БАНКОВИЙ ЗАКОЛОТ.

В кінці лютня й в перших днях березня Американські Сполучені Держави переживали нове фінансове потрясення, яке наробило в світі много більше шуму, ніж недавній величезний землетрус у Японії. Зачалося фактично від того, що найбогатший промисловець Генри Форд рішився (дня 14. лютня) вибрати з одного банку в Детройт свій вклад у висоті $7^1/_2$ міліона долярів. Що спонукало Форда до того кроку — ніхто певно не знає; досить, що він не дався відвести від свого наміру ніякими перемовами. Але мабуть сам Форд не сподівався, які будуть наслідки від його вчинку. Названий банк не зміг виплатити відразу бажаної суми, що вже зробило велике враження. Крім того — як рознеслася чутка, що сам Форд вибирає з банку всі свої вклади, — то за його прикладом стали йти й інші капіталісти, а там і менша публика. Протягом кільканацяти днів счинився в цілій державі формальний р у х на всіх 18 чисяч банків. Рух обняв не тільки самі приватні, але й державні банкові установи. Тисячам банків стала грозити невиплатність з тої причини, що зібрані ними капітали в більшости були порозсичувані та унерухомлені, а тут їх вимагали зараз всі нараз. Паніка ще збільшилася, коли рознеслися чутки про те, що курс доляра захитується — а він дійсно міг захитатися при такому напорі на державні банки. Ситуація стала ще тяжчою, коли публика почала вимагати від державних установ д зволеної законом виміни долярів на золото, а дня 6 березня союзний уряд оголосив, що на переходовий час здержується таку виміну. Це був критичний день в Америці. Щоби охоронити банки від неминучого масового банкрутства, уряди всіх союзних держав Америки уділили банкам мораторію, а новий президент Рузвельт проголосив триденне т. зв. б а н к о в е с в я т о, що в американській конституції означає, що не вільно вибирати з банків вкладок та не вільно вивозити за кордон золота.

По цілому світі телєграфічні дроти і радіохвилі рознесли полохливу вість: „д о л я р в н е б е з п е ц і!"

Біржі в Америці позачинювано, а европейські перестали нотувати курс доляра. Це був знак, що торгівля цією валютою — найтвердшою з твердих — спинилася. В приватнім обороті курс доляра значно знизився; в Польщі можна було в тих днях купити доляра за 8 зл. 20 сот. В самій Америці доходило до чудних ситуацій, коли навіть дуже заможні люди, міліонери, ба, сам бувший президент Гувер — опинився нагло без гроша в кишені, маючи свої капітали заморожені в банках. Кажуть, що Гувер позичав собі пару долярів в готелевої прислуги, а найбільшими панами були слуги і взагалі біднота, яка свої, хоч дрібні гроші, держала при собі, а не в банках.

Зарядження, що починила їх влада, зміряють до того, щоби дати банкам можливість помалу виплачувати бажаючим їхні вкладки. Дозволено виплачувати тимчасово не у банкнотах, а в розрахункових квитках, за які гарантію перебирає державний скарб.

Цим заходом уряду вдалося спинити дальший вкладковий переполох та успокоїти курс доляра, який вернув до свойого попереднього рівеня.

ПРО ПРИЧИНИ АМЕРИКАНСЬКОГО БАНКОВОГО РУНУ.

Часом невелика груда снігу, котячись з високої гори, наростає все більше й більше, і заки докотиться до низу — робиться з неї величезна лявіна, що своїм розгоном може поторощити доми, людей і все що стріне на дорозі. Та це станеться тільки тоді, коли є для того сприяючі обставини: є мокрий сніг, рівна, нахила площа з гори в низ і т. д. Коли цих умовин не буде, то й лявіни не буде.

Випадок з виповідю кількома американськими капіталістами їхніх вкладок в одному банкові на провінції — не привівби до таких наслідків, якби в цілому краю не було вже перед тим недовіря до банків та непевного, нервового настрою. Нове американське банкове потрясення — хоч і не привелоб до заломання доляра та банкроцв банків — дає тільки ще одно свідоцтво, що світова кріза далеко ще не закінчилася, а може ще навіть не осягла свойого найнищого рівня. Це потрясення ще раз розкрило, на яких непевних філярах спирається будівля капіталістичної господарської системи і то в тій країні, де капіталізм розвинувся у своїй найчистішій формі. З нагоди величезного зворушення умів — вийшли на яву деякі справи, які пояснюють, звідки береться те недовіря американського громадянства до господарських провідників. Виявився, приміром, спекулянтський біржевий шал навіть чайвищих державних урядовців. Один з них, бувший посол у Льондоні, п. Мельон нечесним способом не вплатив до державної каси 400 міліонів долярів, які належалися титулом податку. Недавно перед тим арештовано короля електричного промислу Самуіла Інсулля та 16 його директорів за обманення акціонерів та почти. Цілий ряд додібних афер по ріжних банках, де директори спекулювали на біржі, програючи в цей спосіб гроші, довірені їм вкладниками — все це разом створило той настрій зростаючого недовіря, що запанував від якогось часу в Америці. Ті випадки, разом з дійсним крахом надмірно розбудованого промислу — це є ознаки недуги американської господарської системи, ба, що більше — морального розкладу верстви, що керує господарством.

Так помалу, але неминуче розвівається за океаном туман неоправдпної пихи за своє „вічне процвитання“ та за свою безмірну вищість над „старою Европою“. Падуть кумирі переборщеного культу гроша і матеріялістичного видвигання над усе „бизнесу“, приватного інтересу й зиску і то при нехтувані духової культури. Розвівається крок за кроком чад реклями та іншого гешефтярського „гумбугу“, який — мимо інших симпатичних прикмет Американця — вражав зчвжди Европейців.

Гарячі дні нової фінансової паніки в Америці не пошкодять тій країні. Навпаки, вони повинні приспішити в ній процес суспіль

ного оздоровлення. А тоді настане і в Америці час і для кооперації — бо на дотеперішньому громадському й культурному підложі цей рух дійсно не мав звідки черпати жттєвих соків*).

АНГЛІЙСЬКИЙ ЕКОНОМІСТ ПРО МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ АМЕРИКАНСЬКОЇ ФІНАСОВОЇ КРІЗИ.

Сер Вальтер Лейтон пише в лондоськім часописі „News Chronicle", що слідує:

„Сьогодня стоїмо перед третьою фазою великої світової крізи. Перша зачалася крахом на нюйорській біржі у жовтні 1929 року. Чимало людий тоді думали, що це припадок, що буде легко зліквідований за пару місяців, але ті надії були даремні. Друга фаза прийшла у червні 1931 р. — з крізою довіря в Німеччині, за якою прийшов банковий рух у Великій Британії та закінчився відступленням Англії від золотого парітету (від виміни банкнотів на золото. Прим. Ред.). Минувшого тижня Америка оголосила загальну мораторію, щоби не допустити до цілковитого заломання своєї банкової системи. Так, як попередні, так і ця кріза буде мати свої наслідки й для других країн.

„Все залежить від того, як поставить справу зі своєю валютою американський народ, коли прийде до відкриття банків і пічнуться знова в Ню-Йорку операції заграничними девізами (грішми й векслями). Не є виключене, що Америка верне до золотого парітету, коли не буде занадто захитане загальне довіря і буде заборонене вибирання гроший з банків для їх передержування вдома. Очевидно, важною умовою є й те, щоби не було за великої інфлянції банкнотів і цін.

Якби доляр упав значно в курсі, то це підірвалоб надзвичайно вивіз товарів для Америки з Англії, Франції й інших країн. Але з того ще не виходить, що цей упадок вийде в користь американського експортера. Бо тоді моглоб статися таке, що названі країни моглиб ще більше знизити курс свойого гроша — а це привелоб до загального хитання всіх валют і зруйнування міжнародньої торгівлі. Відси походять проєкти, щоби европейські банки (Англії, Франції і др.) прийшли з допомогою Федеральному Резервовому Банкові в Ню-Йорку, позичаючи йому відповідну скількість фунтів штерлінгів, франків і т. д... Цим способом можнаб здержати публику від випродування долярів".

В ПОЛЬЩІ НАЙБІЛЬШИЙ УПАДОК ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА.

Німецький Конюнктурний Промисловий Інститут опубліковує зіставлення про стан продукції на кінець 1932 р., з якого виходить, що кінця крізи якось ще зовсім не видно. В 1932 р. світова промислова продукція (без Радянщини) досягла найнижчого рівня за час останніх 10 літ. Якщо 1928 рік означити за 100, то під кількосним оглядом світова промисловв продукція в 1932 р. осягла рівень 67. Такий рівень продрукції був ще в часах перед світовою війною!

*) В послідному часі преса подала більше вісток про сензаційні арештування у американському фінансовому світі, а з них великого розголосу набрав арешт банкира Гаррімана, голови Надз. Ради Національного Банку і тресту його імени.

Виразніший образ дає однак не загальна світова сума продукції, а число з окремих держав. Отже виявляється, що в порівнанні з 1928 роком — найбільший спад промислової продукції був в Польщі (на 48%). За нею йдуть Спол. Дедржави Америки (46·7%), далі Німеччина (43·6%) і Канада (41·1%). Менший упадок мають країни старшого капіталістичного розвитку: Франція — 32·1 проц., Австрія — 30·4 проц., Бельгія й Італія 29·7 проц., а Англія всього 16 проц. Найменший спад виробництва у Японії (7·3 проц., але це мабудь з причини війни з Китаєм).

Як бачимо з цього зіставлення, воно потверджує ту думку, яку висловив ще в 90-ох роках наш земляк, відомий економіст проф. Мих. Туган — Барановський у своїх дослідах над причинами промислових кріз, що *кризи ці більше дотикають краї нової капіталістичної організації з новими інвестиційними вкладами, ніж країни старого капіталізму.*

ЯК ПРОФЕСОР РОБИТЬ ПОЛІТИКУ В НЕПОЛІТИЧНОМУ МІЖНАРОДНЬОМУ ОРГАНІ.

Міжнародній Аграрний Інститут в Римі видає місячний орган п. н. *„Bulletin mensuel des renseignements économiques et sociaux"*. В 2. ч. цього бюлетення за лютень 1933 р. находимо початок дуже довгої статті про хліборобську кооперацію в Польщі, пера польського проф. Здиславла *Людкевіча.* У цій статті є й коротесенька згадка про українську кооперацію, яку низше приводимо в цілости, як зразок того, як необєктивно трактує справу професор високої школи в Польщі.

Ось місце, що дотичить нашого руху:

„Український кооперативний рух. Українське населення у великій частині складається з хліборобів. Українські політичні провідники привязують велику вагу до кооперативної організації. Вони можуть в цій области входити в контакт з широкими масами українського населення і давати молодим українським силам, закінчившим високі школи працю, яка їм уможливлює співпрацю з українським населенням, — та функції керівників в кооп. русі.

З того слідує, що політичний фактор грає в цьому русі велику ролю, що одначе стримує (від участи в кооп. русі) богато розумних економічних елєментів. Характеристичною чертою його (укр. руху) є тенденція творити малі комерційні кооперативи для задоволення потреб хліборобських господарств і домових потреб їх членів. В дійсности це є скорше кооперативи для постачання засобів поживи, ніж сільсько-господарські і комерційні кооперативи. Лідери українського руху силкуються збудити і підтримувати за посередництвом кооператив національне почуття Українців і одночасно їх організувати та піднести під економічним оглядом.

Існують два ревізійні союзи у Львові, а саме Ревізійний Союз Українських Кооператив (Związek Rewizyjny Spółdzielni Ukraińskych) і Рутенський ревізійний союз (Ruski Związek Rewizyjny). Їх назви відзеркалюють два політичні рухи; лідери першого називають населення „українським" лідери другого — „русинським" („рутенським").

Авторові повищої замітки ходило очевидно про дві річи: 1) понизити саме імя Українців, трактуючи їх не як національність, а як одну з партій серед українського населення; 2) представити укр. кооп.

рух не як йдучу знизу, природню господарсько-визвольну стихію населення, а як рух, штучно з гори насаджений „українськими політиками".

Українська кооперація — це вже нині за поважний і за надто відомий рух, щоби можна його знецінити в заграничній опінії злосливими колючками в роді тих, яка тут наведена. Нині зрештою вже й діти не вірять в те, щоби якийсь масовий рух можна було шутчно нащіплювати — і хто таке твердить, той компромітує тільки себе.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Огляд світових яєчних ринків в 1932. р.

Англія. Як кожного року, так і в 1932. р. Англія веде перед в імпорті яєць. Однак в цьому році загальний імпорт помітно зменшився. При зменшеній вартости англійського фунта здавалося, що це буде мати вплив на хід яєчної торговлі, однак такі припущення завели. Здавалося, що при обнижці вартости англійської валюти або заломиться експорт до Англії тих країв, в яких валюта залишилася незміненою, або, що краї ці понесуть великі втрати, а натомісць збільшать свій експорт ті краї, які слідом за англійтьким фунтом і у себе відступили від паритету золота. Одначе ні одне, ані друге не наступило. Так само не збільшився і сподіваний імпорт з англійських доміній. За 1932 рік англійський імпорт впав щодо скількости до 22 %, але це відбилося рівномірно на всіх експортуючих краях, як: Бельгія, Данія і Голяндія, а також на Польщі, Совітах і Франції. Сильно обмежився довіз з Ірляндії, над яким тяжить економічна війна між Ірляндією і Англією. Одинока Швеція збільшила дещо свій експорт до Англії. Заморські краї: Египет, Південна Африка а передовсім Китай щодо скількости вивозу до Англії впали дуже поважно. Одинока Австралія подвоїла свій вивіз до Англії в 1932 р. Від 15. листопада 1932 р., ц.то від дня, коли стали обовязувати постанови отавської конференції, заведено нові мита для всіх країв, що не входять в склад британської імперії. Який вплив матимуть нові митні приписи, годі нині предвидіти; можна однак сподіватися, що вони ще найлекше відібються на імпорті з Польщі, бо у висліді позіставане майже дотеперішнє 10 % мито від вартости товару. Тепер виносить воно 12 шилінгів за 24 копи.

Австрія. Поважний відборець яєць з Польщі, завдякм девізовим приписам, зглядно, цілковитій в практиці забороні обротів девізами, Австрія зменшила свій імпорт дуже поважно. У віденських холодільнях зложено було всього 60 % у відношенню до запасів з попереднього року. Для Угорщини Австрія на короткий час ще призначувала довозові контігенти; однак щодо Польщі, то в послідних місяцях 1932 її подача на австрійський ринок майже зівсім завмерла. Весь довіз з Польщі йшов лише в дорозі приватного товарового клєрінгу. Вигляди на будуче — дуже сумнівні.

Бельгія веде дальше успішну конкуренцію зі своїми сусідами Данією і Голяндією. Стративши поважні суми на на англійському ринкові, поширює свою експанзію на південь, а саме в Швайцарію, Італію, а навіть в Іспанію. Бельгійські експортери роблять спроби ре-

експорту польського товару на інші ринки, щоби тим сальвувати страти на експорті власної продукції. Нове англійське мито, якщо буде обовязувати в 1933 році, ледви чи дасть змогу вернутися бельгійським яйцям знова до Англії. При найменшій поправі конюнктури товар попливе обильно на англ. ринки, бо бельгійська експанзія на південь не може бути сталою та поплатною.

Болгарія також пережила не дуже то легкий час. За відсутністю австрійського ринку, а в Швайцарії при конкуренції бельгійського товару, не могли болгарські експортери розвинути, як слід, своєї діяльности.

Голяндія. Потерпівши в 1931 р. на англійському ринкові завеликі втрати, Голяндія в 1932 р., здається, оминає цей ринок дуже пильно, так що експорт до Англії зменшився на около 60 %. Зате Голяндія збільшує свою подачу на яких 20 і кілька відсотків в Німеччині. Її експортова експанзія піде рівнож дальше на південь і старається осягнути ринки: швайцарський, іспанський, італійський та аргентинський. Як за попередних років, так і в 1932 році вона випереджує всюди Данію, якостево їй вповні дорівнюючи, а вартостево сильно конкурує. З хвилею, коли в Англії устабілізується валюта, ціла експанзія Голяндії правдоподібно знова звернеться в бік Англії, де пошкодить найбільше Данії. В Німеччині мала Голяндія найбільший та найлегший збут.

Італія, завдяки догідному географічному положенню для транзітних комбінацій, чим раз більше поширює свій імпорт. Імпортувала найбільше з Польщі, Болгарії та Бельгії, зате з Югославії майже перестала довозити з політично-митних причин. Підвищене дуже поважно в вересні мито спинило дещо її імпорт, одначе в невеликій мірі. Тамошні імпортери жалуються на тяжку ситуацію, спричинену впровадженням високого мита.

Південнославія, як один з поважних европейських експортерів, переживала дуже тяжкий рік. Контингенти в Австрії і Чехословаччині, велика конкуренція північних країв в Німеччині та майже втрата італійського ринку — все це принесло поважні страти її експортерам, а у висліді — великий упадок експорту що до кількости.

Литва збільшує поважно продукцію кількостево, але менше виказує старань в напрямі поправи якости. Експортує до Німеччини та Англії, де має конкуренцію високо-якостевого товару. Старається також впровадити свій продукт до Іспанії.

Лотва край імпортуючий. Правительство робить заходи для переходу до експорту і думає ввести вивозові премії. Були спроби експорту до Радянщини.

Іспанія. Яко країну слабшої якостево продукції, просто засипувано цей вбогий доволі, а в кури богатий край, посилками яєць. В першу чергу хотіла тут як найбільше свого продукту збути Туреччина. Їй по части це і вдалося в заміну за побрану зброю. Рівнож і Польща сильно поширювала сюди свою експанзію, однак так звані піонірські почини польських експортерів скінчилися великими моральними та матеріяльними втратами.

Польща. — Страти понесені приватними експортерами в 1931 р. відбилися дуже відємно на експорті в 1932 р. З початком сезону Польща, стративши через девізові обмеження збут в Австрії, подавляючу більшість своїх запасів збувала на ринках Чехословаччини.

Однак ринок цей не стояв довго отвертим для товару з Польщі. Чехословацький уряд, завівши компенсаційну систему торговлі яйцями, а висуваючи в першу чергу, як компенсаційний товар, мануфактуру і рільничі машини — замкнув майже зовсім довіз яєць з Польщі. Тоді силою обставин поплив товар до Англії, хоч ринок той, при низькому курсі валюти та 10 % митній ставці від тамошніх цін, обнизив ціни на яйця в краю до дуже низьких границь.

Внутрішня, навіть при низьких цінах обмежена консумція яєць не могла поглотити всієї надпродукції і ситуація ставала чим раз гіршою. Французькі контінгенти були смішно малі (як завсігди, великі в часі злої конюнктури на тамошніх ринках, а мінімальні в часі кращих цін). Нарешті на 4 квартал контінгент перебрали до поділу між себе французькі імпортери. Польські експортери, не маючи майже ніякого виходу, кинулися на німецький ринок, але тут в межичасі мимо виїмково високого мита на яйця з Польщі, увійшли в силу вже нові, обовязуючі приписи про значення яєць, спроваджуваних з заграниці, які дослівно противорічили приписам стандаризаційного польського закону. Італія піднесла дуже високо мита, так, що польський експорт хоч-не-хоч мусів йти пробоєм на іспанський ринок і тут поніс болючі втрати. Роблено рівнож спроби через Бельгію реекспортувати польський товар до інших країв. Одначе ці початкові спроби не мали великого значіння і впливу на ситуацію. Тому не диво, що експорт яєць з Польщі упав пересічно на 40 % в порівнанню з попередніми роками.

Неспринятлива конюнктура зате дала можність розвинутися експортові української кооперації, котра, запізнавши заграницю зі своїм товаром першої якости, зуміла й серед найтяжчих часів збути свій товар, здобути нових відборців і збільшила в той спосіб свій експорт на понад 60 % в порівнанню до попереднього року.

Румунія усунула протягом 1932 майже всі внутрішні перепони, які спиняли експорт її товару. Виправила обовязуючі стандаризаційні приписи, завела догідні умови при залізничих транспортах, головно для польського транзиту. З Польщею заключила Румунія таку корисну транзитну умову, що польські імпортери почали призадумуватися над способами, якби передістатися зі своїм товаром до Румунії і звідси його вислати, бо тоді було б можна майже за півдармо перевезти транспорт через цілу Польщу. З тої причини виплатилося румунським експортерам в Гдині ладувати свої транспорти до Англії, і цього року перший раз зявилися на англійському ринкові румунські яйця.

Швайцарія. Власна продукція далеко не покриває запотребування. Введено й тут контінгенти, яких однак імпортери не дуже придержуються, спроваджуючи товар на німецькі або французькі граничні стації, а тут вже дають собі з ним раду. Товар з півночи, головно з Бельгії опановує тамошній ринок чим раз більше зі шкодою для Польщі, Південнославії та Болгарії. Рівнож і голяндський товар старається видержувати конкуренцію в цінах з краями слабшої якостево продукції.

Швеція чим раз більше зміцнює своє становище в міжнародній яєчній торговлі. Збуває поважні кількости в Англії, а в Німеччині знаходить добрий попит на свій товар.

Чехословаччина — завівши контінгент ввозу, не могла оборонитися перед великим імпортом, тим більше, що дуже часто доходило до застрашаючо високих цін на яйця, бо аласна продукція не в силі була заспокоїти внутрішнього запотребування. Сподіються, що в 1933 році будуть знесені обмеження імпорту, при одночаснім наложенню нового високого мита.

Фінляндія збільшила втроє свій експорт, до чого причинилися впроваджені вивозові премії. Замітне, що фінляндська кооперація живо інтересується експортом і має дуже позитивний вислід,

Франція заведенням контігентів обмежила справді імпорт, але зате ціни стало були дуже високі. Це однак вело до зменшення консумції і так що в дійсности встановлення контінгенту пошкодило в першій мірі господарці самої Франції. На французьких контінгентах найгірше виходила Бельгія і Польща, бо експорт яєць цих держав до Франції був майже виключений (Польща вивезла тільки 160 вагонів в 1932 р. проти кілька сот вагонів в 1931 році).

Південнославія експортує до Німеччини, Австрії, Італії і Чехословаччини, себто до країв, до яких чимраз то більше утруднюється експорт. Упадок експорту був дуже великий, бо в другій половині 1932 року, задля спеціяльно високого мита, її експорт до Італії цілковито припинився. Вигляди для цієї держави дуже невеселі.

Угорщина. Це край, який в свойому експорті найбільше потерпів. Висліди тамошнього експорту за рік 1932 були погані. На це зложилися такі обставини. Відносно дорогий корм для курей робив плекання курей стратним. Не маючи сталого торговельного договору з Австрією, тратила Угорщина найбільшого і найдогіднішого відбірця. Через підвищення мита в Італії не могла й сюди експортувати, а з причин девізових обмежень не могла висилати товару до Німеччини.

СРСР. виказав дуже великий упадок експорту. Коли причини обнижки експорту інших країв лежать в загально-світової ситуації, то упадок експорту в Совітах спричинений був головно і виключно своїми внутрішніми обставинами. Мимо пятирічки, мимо упромисловлення продукції яєць (заложення з найкращими уладженнями величезних фарм) продукція і експорт рік-річно меншають. Чи причиною цього є нищення індивідуальних господарств, чи може збільшена консумція робітничих верств, тяжко обсерваторові, далекому від радянського життя, ствердити .Одно є певним, що, коли б. Росія найбільший передвоєнний експорт цілого світа, переговорює тепер з Лотвою і Литвою в справі імпорту яєць, то справи її не стоять добре. Та однак немудрим було би пересуджувати справу, тому що Радянщина вже не раз заскакувала цілий світ своїми несподіванками. На щастя, таких несподіванок не зробили Совіти 1932 р., бо моглиб довести до катастрофи цілу міжнародню торговлю, а тим самим і всіх продуцентів яєць.

І. Мартюк.

Хто читає часопис, а не передплачує, той не цінить, не шанує чужого труду і добра!

Надішліть передплату, вирівняйте залеглости!

Чи наше село перетриває цю кризу?

Звичайно, таке питання, оскільки його й відважуються взагалі ставити, ставлять на кінці, як висновок попередніх розважань. Ми, коли видвигаємо його на саме чоло актуальних питань дня, то робимо це тільки тому, що ця тема є сьогодня дійсно найбільш актуальним предметом всіх розмов — тому, що це дійсно перше питання, що його ставлять, як тітьки зійде розмова на кризу. Ми й не будемо тут розглядати справи у всій її ширині, не беремося теж грати ролю пророка, який має претенсію вирішити у короткій статті найскладніші світові проблєми, над якими сушать собі голови найбистріші економісти й політики світа. Ставлячи проблєму, хочемо тільки вказати на її складові елєменти; хочемо від цього центрального питання, як від огнища, де сходяться усі складові питання, вийти відтак до розгляду декількох важніших подрібних проблєм.

„Передержати кризу" — значить перебути кризовий час без таких матеріяльних втрат, які ломилиб варстати праці, вибиваючи з них їх дотеперішніх господарів, або позбавляючи їх до тої міри оборотовиих фондів, що вони нездібні далі функціонувати.

Само собою розуміється, що з усіх господарських ділянок тут на перше місце висувається ділянка сільського господарства, — бо в ній затруднено кругло $^{9}/_{10}$ українського населення. Значить, питання звучить конкретніше так: з якими втратами вийде з цієї кризи наше (українське) хліборобство, чи зможе воно взагалі ще існувати в цій формі, як досі, себто у вигляді дрібних селянських господарств.

З цим питанням тісно звязане теж питання тої господарської торговельної надбудови, яку собі створила наша селянська кляса: сільської кооперації. Бо не може бути двох думок про те, що доля сільської кооперації звязана як найтісніше з долею самої селянської верстви; на ній воно стоїть і з нею паде. Те саме відноситься й до тих початків українського промислу, що побудовані на збуті серед українського селянства за посередництвом кооператив; і їм загрожує руїна, якщо прийшлоб до ліквідації селянської форми хліборобської продукції.

1. Чи машина убє наше селянське господарство?

Читачі української преси напевно прагадують собі ті майже панічні побоювання щодо долі нашого хліборобства, які були змістом статтей у нашій щоденній і популярній пресі по вибуху аграрної кризи і наглім упадку цін хліборобських продуктів у 1929 і 1930 рр. Тоді навіть фахові люде, що працюють в агрикультурі, писали про грядущу повну загладу дрібного хліборобства, яке впаде жертвою заведення машин у хліборобстві. Тоді малювалися найчорніші перспективи для нашого цілого національного буття — і консеквентно, бо раз руїна сільського господарства, то в наших умовах це: зведення на жебрачий кий $^{9}/_{10}$ нації, викинення її з варстатів праці, з власности грунту, який мавби перейти в руки великих капіталістичних аграрних компаній, на взір Америки. Ширилися направду татарські вісти про комбайни та інші страхіття модерної техніки, що вже, мов-

ляв довели до кольосального збільшення рільної продукції за океаном і мали змести з лиця землі й наші селянські хатки з їх стодолами, наче ті Уелсові, соняшні машини з планети Марса.

В додатку вказувалося на тракторизацію й колєктивізацію в большевицькій державі, де, мовляв, теж, наче з під землі мали вирости тисячі вагонів лишнього збіжа, продукованого, мовляв, приказочно дешевих коштах продукції; вони, мовляв, теж загрожують світові конкуренцією дешевого збіжа. Хто начитався цього роду статей, той міг дійсно перенятися найчорнішим песимізмом щодо нашого господарського, а тим самим і взагалі національного існування.

Ми тоді в міру нашої змоги протиділали паніці, охолоджуючи малокритичну полохливість перед комбайнами, тракторами, перед модерними машиновими удосконаленнями. Ми вказували на те, що роля і можливість експанзії машини в хліборобстві далеко не така, як у промислі, що вже й теорегично доказано і стверджено досвідом. (Відомо, що на цю тему вівся літературний спір від 90-х років минулого століття; а що він нарешті затих, то лише тому, що само життя й статистичні досліди доказали правдивість тверджень тих теоретиків, які признавали машині в хліборобстві значно менше значіння, ніж у промислі). В одній статті, що була надрукована в „Коопер. Республиці" (ч. 7—8 за 1930 р.) ми звертали увагу на ту обставину, що ті аграрні крізи, що бували давніше, звичайно більше підкошували велике, як дрібне сільське господарство. Воно (дрібне госп-во) безумовно поносить за крізи величезні втрати, але всеж релятивно не такі, як велике, капіталістичне господарство, з поважними інвестиціями машинового, меліораційного та іншого капіталу*).

Це значить, що вже заздалегідь були підстави для того, щоби не дуже приймати собі до серця пересадні обави щодо заливу Европи дешевим американським та совітським зерном, мясом і іншими с. г. продуктами. До того не треба забувати, що існує митна охорона, яка будь що будь — рахуймося з фактом — гальмує приплив дешевого товару із заграниці. Як тепер стверджують зіставлення цін за збіжа в Польщі і на таких світових ринках, як прим. Гамбург — то ціни збіж в Польщі в останніх двох роках удержуються на рівні дещо, хоч не богато, вищім, як там (прим. як ціна пшениці в Гамбургу 2,61 дол. за 100 кг. то в Познані 2,72). Як-не-як, а й експортові премії, хоч небогато, то причинюються до піддержування цін на внутрішнім ринку, відтягаючи деяку частку продукту від внутрішньої консумції та допомагаючи їх перекинути за кордон.

Коли відпадає небезпека заморської конкуренції, то остає ще друга можливість: конкуренція краєвого капіталістичного хліборобапродуцента, себто небезпека з боку змодернізованого і змашинізованого на американський лад великого фільваркового господарства. Чи справді існує така небезпека?

Проти цього припущення промовляє чимало фактів з життя. Якраз ця кріза виявила велику нестійкість надто коштовних і надто модерних капіталіовкладень у хліборобському ділі. Не сотнями, а тися-

*) Правдивість цього доказана вже посередньо цифрово в часі цеї крізи. З дослідів рентовности селянських господарств Пулавського Інститут, зреферованих на стор. „Кооп. Республики" дир. О. Луцьким, виходить, що найболючіше відбилася знижка аграрних цін на тих районах. де, як в Познаніцині, або в Галичині, ведеться більше зраціоналізоване господарство, з ужиттям штучних погноїв і машин.

чами проголошують тепер ріжні „Товариства Кредитові Земські“ ліцитації фільварків за довги пороблені на ріжні цілі, в тому й на інвестиції. Правда, двірське збіжа осягало нормально вищу ціну, як збірне селянське — але з другої сторони чимраз більша і то вже хронічна нужда та безробіття збільшують ряди тої бідноти, яка питає власне за дешевшим, хоч-би й дещо гіршої якости, товаром. Це підтримує ціну селянського продукту, здержуючи її від більшого падіння.

Велика економічна дискусія, про яку ми вище згадували, виясніла доволі безсумнівно, що хоч вправді фільваркове господарство, дякуючи уживанню машин, має перевагу над дрібним в управі збіж, то зате середнє селянське господарство перевищує велике що до тих всіх культур, які вимагають більше особистого приложення праці і догляду (скотарство, технічні ростини, городовина, бжільництво і тд.). Колиб отже навіть сталося так, що капіталістичне хліборобство виперлоб нашого малого господаря з ділянки управи збіж і то навіть до тої міри, що йому не оплачувалосяб сіяти збіжа і для себе самого — що є мало імовірне — то все таки оставали б для нього інші ділянки, в яких він мігби закріпитися, як у недобутній фортеці, та спеціялізуватися на зразок данського чи голяндського фармера.

Правда — що іншого є „не загинути“, а зовсім що іншого — „процвитати“. Коли ми здаємо собі справу з того, що нашому селянському господарству не грозить безпосередня загалда, то з того ще не виходить, що ми вважаємо положення нашого селянства добрим і вдоволяючим. Здаємо собі справу з глибини трагедії, яку переживає наше селянське господарство, якого заробіток впав більше як на половину, між тим як ані податки, ані рати й відсотки на довги і не рухнули з місця, а ціни промислового виробництва знизилися тільки незначно і то лише у частини промислових виробів. Та мимо того, а може якраз тому, що положення таке тяжке, ми не бачимо причини, для чого ми його мали б ще ускладнювати через поширювання панічних настроїв. Вважаємо, що наше селянство має забогато вікового досвіду — не робимо тут ніякого дотепу — у виношенні всяких лихоліт, щоб була денебудь така сила, яка могла б його справді вибити з позицій. Просто треба дивуватися тій флєгматичній рівновазі духа, з якою наше селянство приймає удари сучасної крізи — з повільною фразою на устах: „хлоп все перебуде“! Яке б це було моральне потрясення в місті, якби тут дійшло до такого безгрошевя, що бідніші люде мусіли б вживати кресала замісць сірників! Цеж моглоб привести до революції. А село приняло цю новість без великого шуму, просто на підставі старих традицій. Тільки ця надзвичайна відпорність на всі удари і та тугість твердої, віками загартованої вдачі — так треба думати — дала змогу нашому селянинові перебувати всі лихоліття: татарщину, шляхетчину, салдатчину і інші, як вони там усі звалися, та донести до наших днів здорову психічну й соціялнну структуру. Є отже всі дані надіятися, що той селянський світ перебуде без засадничих втрат і це найновіше лихоліття по цей бік Збруча, так, як перебув за Збручем воєнний комунізм Троцького, а сьогодні переборює пароксизм насильної колєктивізації Сталіна та його цілої системи щорічного вивласнювання продуктів селянської праці.

2. Стан аграрної крізи під цю хвилю.

Від вибуху аграрної крізи, себто від весни 1929 р. минає вже 4 роки. Можна заризикувати твердження, що за той час наступила вже приблизна стабілізація нових, низьких цін сільських продуктів. Хоч це й означає для села стабілізацію його нужди, то все таки й така стабілізація краща, як вічна непевність завтрішнього дня і той панічний настрій, що не дає спокою в господарстві ні в день, ні в ночі.

Погляньмож на хліборобське побоєвище. Що тут побачимо? Побачимо явища, досить несподівані для тих, які від часу вибуху крізи добачували її причину в надмірній продукції та конкуренції великих мас дешевого продукту.

Побачимо явище цілком п р о т и л е ж н е до того, що є у світі промислового виробництва. Коли в ділянці промислу в цілому світі, за час від 1928 р. за виїмком лише СРСР — маємо від вибуху крізи радикальний спад виробництва *), — з области сіль. господарства, мимо знижки цін, якою й не пахло в промислі, не помітно ніякого спаду продукції! Навпаки — бачимо ще зріст. Ось числа, що їх подає провідний економічний орган, англійський „Economist“ **), про стан світової засівної площі й зборів:

Управлено площі:
(в міліонах акрів)

Пересічно в рр.	Пшениці	Жита	Ячменю	Рижу	Кукур.	Вівса
1926/27—1931/32	215	87	54	114	155	46
1931/32	218	86	54	118	159	45
1932/33	221	87	56	118	166	44

Ще більш виразно говорять числа про фактичні збори збіж за останні роки; вони не меші, ба навіть дещо більші, як були перед крізою.

Ті цифри щось говорять. Годі біля них проходити мовчки. Перш усього вони засвідчують, що не було ніякої фактичної надпродукції харчевих продуктів, яка наче-б то викликала цю крізу. Правда, якби речі йшли нормальним ходом і не було промислової крізи з її безробіттям та зменшенням міської консумції харчових продуктів, то рільництво повинно-б дати дещо більший зріст навіть засівної площі, ніж дало, беручи на увагу нормальний приріст населення (са річно 1 %.) Та коли й цього не сталося, зі зрозумілих причин, то сам факт удержання сільсько-господ. виробництва в старих межах говорить дуже богато про якусь стихійну „жилавість“ хліборобського стану, який в своїй господарській політиці йде шляхами, відмінними від великокапіталістичної індустрії. Там, — коли нема означеної квоти зиску й дивіденди — з легким серцем замикаються варстати і викидаються люди на вулицю — мовляв, перебудемо. Там, крім того, є технічно майже необмежені можливости поширювати виробництво в часі високої конюнктури — тоді як в хліборостві ці можливости обмежені вже самою площею.

*) Найбільший спад на кінець 1932 р. виказує Польща (48% в порівнанні з 1928 року), далі йдуть: Спол. Держави (46,7%), Німеччина (43,6%), Канада 41,1%). Загальна пересіч для всіх держав, без СССР, 37,4%. (Robotn. Przegl. Gosp. 1933 ч. 2.).

**) Подаємо за „Int. Wirtsch. Nachrichtend. Int. Gen. B. 1932. ч. 2“.

Цих можливостей не в силі надто розширювати технічний поступ та введення машин. А з того практичний висліл такий, що помимо всіх поліпшень в сільському господарюванні на ринках все ще і довго ще є й буде місце для продуктів навіть відсталих з технічного боку господарських одиниць.

В майбутньому це явище повинно виступати навіть щораз виразніше, в міру того, як будуть відпадати можливости дальшого поширювання засівної площі при одночаснім нестримнім рості населення (відомий закон земельної ренти Тінена).

Але коли так, то виринає питання: чомуж все таки не прийшло до аграрної кризи і то навіть скоріше, як появилася криза в промисли?

Коля сьогодні не може вже бути ніякого сумніву про те, що промислові країни, особливож країни молодого капіталізму, викликали цю чергову із усіх давніших найтажчу кризу своїм пересадним повоєнним гоном до розбудови й інвестицій*) — то певним є, що й ціла промислова криза є ділом власних рук промислових кругів. А сільське господарство брало тільки невелику участь в тім ентузіязмі „радісної творчости“ і коли воно впало і то навіть в першій мірі жертвою кризи — в розмірі куди більшім, як промисловість, — то це не цілком з його власної вини. Причиною аграрної кризи й небувалого краху цін стали теж — треба признатися — до певної міри зависокі ціни рільних продуктів в часі звишки конюнктури, але з другої сторони ділали чинники, що йшли від промислу. Не забуваймо, як прийшов крах аграрних цін 1929: він прийшов нагло, з усіми признаками біржевих крахів. Не може отже бути сумніву, що безпосередні причини краху були фінансово-кредитової натури, мабуть відмова банків далі кредитувати сільське господарство. А цеї відмови мабуть і не булоб, якби одночасно не йшов кольосальний і зростаюний попит за грошем і кредитом з боку промислу, нечувано розбуханого в часах т. зв. господарського добробуту (проспериті). На цьому живому примірі переконуємося ще раз про тісний органічний звязок між усіма ділянками суспільного життя та величезну взаємну залежність між промислом і сільським господарством, кредитом приватним і публичним, господаркою приватною й публичною і т. д.

Нам необхідно мати ясний образ причин сучасної низької конюнктури в хліборобстві — якщо хочемо дати собі відповідь на питання: що далі діяти, які є вигляди? Отже перебіг подій навіть в часі найважчої кризи переконує нас доволі вимовно, що доля сільського господарства, в тім числі і дрібного, селянського — загрожена не з боку технічного поступу — машинізації, а з боку соціяльно-економічного: з боку умов кредиту та ситуації на ринках збуту с.-г. продуктів.

Іншими словами: про долю нашого хліборобського стану нині рішають із зовнішних чинників передовсім: 1) розмір задовженості нашого селянства й ратальних та відсоткових тягарів (до них можна б рахувати й податкові залеглости та біжучі екзекуційні обтяження) і 2) розмір попиту на хліборобські продукти, себто ситуація на споживчих ринках.

---

*) Перший проф. Туган-Барановський в своїх капітальних працях про промислові кризи вказав світовій науці на цей фактор, як на основну причину всіх криз.

3. Найбільша небезпека: зростаюче задовження.

Є фактом—хоч на перший погляд знова чудним і несподіваним—що в добі т. зв. високої конюнктури ціле хліборобство в Польщі зайшло в довги, хоч повинно-б бути якраз навпаки. Явище зростаючого задовження як поміщицького, так і селянського господарства помічено вже під кінець доби висої конюнктури, в рр. 1927 — 1929. Що це були за довги? Продуктивно-інвестиційної натури чи консумційні? Чи були це позички, затягнені на купно грунту, ставлення господарських будинків, закупно машин і приладдя, переведення меліозацій, закупно погноїв і т. д., чи позички на сплату старих довгів, або просто довги за предмети спожиття? Докладного образу задовження хліборобства в Польщі на жаль не маємо з браку відповідних дослідів над цією справою. Деяке світло на цю справу кидають викази кредитів, уділених дідичам і селянам через урядовий Банк Рольний, комунальні каси й каси Стефчика. Міністр хліборобства Полчиньскі в часі „хліборобського тижня" у своїому рефераті подав, що задовження хліборобства в Польщі виносить 3 міліярди (при 4 міліярдах *сучасного* річного доходу).

Одначе це мало нам говорить про положення спеціяльно нашого селянства, для якого доступ до тих, законно нормованих і зглядно дешевих джерел кредиту майже не існує. Тим капіталовим ринком, що в часах високої конюнтури кредитував нашого селянина, були передовсім ріжні приватні лихварі й лихварські баночки, фірми — доставці всякої мануфактури й господарського приладдя та споживчого товару; в числі цих останніх була й кооперація, яка (на жаль) пішла теж по лінії загального боргування і тим тільки допомагала селянинові задовжуватися, а собі підрізувала основи свого власного буття. За виїмком хіба суто споживчих довгів — всі інші носили характер найприкріший з усіх форм кредиту: короткоречинцевих, векслевих, високопроцентових зобовязань. Задовження нашого селянина йшло з інших джерел; найбільше довжних зобовязань вийшло, як показує стан довгів в нашій кредитовій кооперації, на закупно грунту, будову хат і справлення господарського інвентаря, себто на продукційні ціли. Видатки ці роблено при високих цінах збіжа, худоби, безріг, яєць, масла і т. д. — очевидно з калькуляцією на їх сплату в тихже самих умовинах. Рахуючись з тими високими цінами, наш селянин приймав кредит навіть на дуже тяжких умовинах, при такій процентовій стопі, перед якою зжахнувся би фармер Америки або Франції (а робив це, не маючи доступу до інших, дешевших джерел кредиту). Коли-ж прийшла катастрофа цін рільних плодів і коли за збіжа селянин став одержувати від 10 до 15 зол. за квінтал (тоді як після обчислень Пулавського Інституту власні кошти виробу одного квінтала вагаються між 20 і двайцятькількома золотими) — а всі податки і промислові ціни остали на давній висоті, тоді щойно виступила у всій наготі трагедія задовженого хлібороба.

Що це значить конкретно, в цифрах, то виказав для Познаньщини др. Шрам на основі рахункових замкнень тамошніх фільваркових господарств. Ми позволимо собі навести найбільш характеристичні числа.

Отже державні й комунальні податки обтяжували **1** га ужиткової площи:

в р. 1927/28 — квотою 17 зл. — 3% всіх росходів
„ 1931/32 — „ 20 зл. — 7% „ „

Довги (довго- й короткоречинцеві):
в р. 1927/28 — 34 зл. — **6,1%**
„ 1931/32 — 60 зл. — **20%**

На жаль, ніхто з наших фахівців від с. г. економіки не пробував обчислити анальогічних чисел для західно - українського селянського господарства.

Чим далі, тим більшає небеапека з цього боку, бо при сучасних цінах хліборобських продуктів трудно вигосподарити навіть на сплату процентів від довжних зобовязань, не кажучи про сплату капіталу; несплата процентів тягне за собою чимраз більше їх накопичування, так що з самих процентів скоро наростає другий довг. Не забуваймо, що при стопі 12% (яка ще й нині вважається законно допустимою у приватних оборотах), за 8 літ з самих відсотків наростає сума, рівна довжному капіталові; колиж довг затягнено на вищих умовах (а це у нас дуже поширене явище), тоді цей речинець скорочується, доходячи й до 1 року, бо знаємо часті випадки кредитів на 100% ба й поверх того, особливо при кредитах у збіжу.

Таким чином задовження нашого селянства у многих випадках і районах прибирає вигляд стихійної небезпеки, якій треба якось протиставитися. В першій мірі треба допомагати селянству порадою при використуванні тих правних забосів боротьби з лихвою, які випливають з кількох урядових розпорядків (про розємчі уряди для дрібної посілости, про знижку опроцентування гіпотечних довгів, забезпечених заставними листами; приготований закон про знижку опроцентування всіх гіпотечних довгів взагалі і т. д.). Не треба легковажити й тих засобів, які можуть дати допомогу в дальшій перспективі, хоч не зараз. Тут маємо на думці засновування кредитових кооператив і пропаганду ощадностевої акції, яка там, де принялася за останні роки, вспіла вже дати навіть блискучі докази своєї доцільности.

Паралєльно з тим мусить селянство домагатися загальної мораторії і перевальоризування довгів, затягнених в часі високої конюнктури, відписання залягаючих ще податків (коли такі залеглости є) і далекойдучої обнижки відсоткової стопи від старих довгів. Всі ті постуляти у нас вже видвигнено. — Але того мало. Щоби щось справді з них осягнути, для того мало зробити одну вічеву кампанію і дати спокій. Це мусить бути постійний рух і формально крик — так, як вже цілими роками не вгавають прим. торговці в справі зниження оборотового податку, промисловці в справі обнижки оплат на соціяльні обезпечення (чого вже частинно добилися) та мораторії на податкові залеглости. Керуючі чинники в державі мусять відчути, що ці постуляти стали масовим настирливим домаганням, з яким нема жарту. Бо сітуація, в якій находимося, в нічому не уступає тій, в якій прийшло в старій Греції до Солонської реформи довгів (скреслення довгів, що тяжіли на селянах), або до тої катастрофи, яку переживало римське селянство в добі реформ Гракхів.

Повторюємо: як що ніщо не станеться, то тягар довгів, що нині пригнічує наше село, буде все зростати й зростати — через наростання відсотків. І не від машини, а з цього боку, від кредиту й лихви, грозить дійсно серіозна небезпека нашому селянству, а тим самим і нашому національному організмові взагалі. Дивимося на справу тверезо і не хочемо дурити ні себе, ні других.

Тому акцію за віддовження селянства (а те саме можна сказати й про наше ремісництво) треба визнати нині найпекучішим національним завданням в ділянці економіки. Якими дорогами вона повинна йти — ми вже нашкіцували.

Друге важне, порушене тут питання — ринки збуту с.-г. продуктів — обговоримо слідуючим разом.

К. Коберський.

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ.

До-марксівський соціялізм.

Ось дати веляких творів до-марсівського соціялізму: 1812 р. — *„Промислова Система“* Сен-Сімона; 1822 р. — *„Товариство селянських наймитів“* Фурієє; 1840 р.—*„Що таке власність?“* Прудона; 1841 р. — *„Орґанізація праці“* Люі Бляна.

Дати народин кооперативної думки збігаються майже з повищими датами. Для споживчої кооперації — це Англія: 1827 р. повстають перші кооперативи в Брайтон; в 1844 р. засновується Товариство Піонірів у Рочделю. У Франції, в 1835 р. повстає товариство Правдивої Торговлі в Ліоні, але це був тільки пупянок, що не розвився. Що до продукційних кооператив, то дата їхнього народження припадає на 1834 р.: Товариство Біше; опісля в 1848 р. великий розмах продукційних кооператив в часах революції.

Всі вони попередили прихід марксівського соціялізму. Як відомо, щойно в 1867 р. появився „Капітал“, а у Франції пізнано цей славний твір аж 1872 р., завдяки французькому виданню, перегляненому автором. Якщо отже кооперація одержала колинебудь соціялістичне хрещення, то її кумами могли бути тільки перед-марксівські соціялісти.

За виїмком Англійця Овена, який займає в історії кооперації визначне місце, всі інші великі основники до-марксівського соціялізму були Французами.

Усі краї це признають. Один німецький соціяліст казав, що колиби навіть Франція не мала іншого титулу до слави, як те, що вона дала світові соціялізм, то й це вистарчалоби.

Вона дала соціялізмові не тільки суть, але й імя, бо слово соціялізм, якому призначена така величавада доля і яке увійшло в мови всіх країн, було створене у Франції. Пєр Лєру ужив його вперше в 1832 р., в брошурі з таким многозначучим заголовком: „Від індивідуалізму до соціялізму“. Принайменше він сам розповідає про це ось як: „Перший я вжив слова соціялізм. Був це тоді неольогізм*), конечний неольогізм. Я викував це слово як противенство до індивідуалізму“.

І справді, це не зле викуване слово, воно, коване з бронзи, перебуло гарт часу, і нині можна сказати, що остаточно принялося. Додаймо, що Пєр Лєру мав щасливу руку, як творець слів.

Він перший вжив слово — солідаріте — солідарність, якому припала не менше блискуча доля. Вправді, це слово вживали вже в юри-

*) = словний новотвір. — Ред.

дичній номенклятурі; слово солідарність знало вже й римське право. Перший одначе, що вжив його, маючи на думці певну соціяльну доктрину, був Пєр Лєру.

Під вражінням, що так скажу, соціялізму першої половини минулого століття сформувався кооперативний рух; тому треба наперед порівняти його програму з програмою кооперативізму.

Соціялістичних доктрин було в першій половині XIX-ого століття чимало і ми насамперед переведемо їх клясифікацію.

Існує соціялізм Овена, який є комуністичним соціялізмом, але зовсім не революційним. Овен був багатим промисловцем, добрим знайомим в кругах вельмож, та розмовляв зі всіма коронованими головами свого часу. — Існує далі соціялізм Сен-Сімона, що носить признаки аристократичности, містики, навіть релігійности; він і завершився в так званій Сен-Сімонівській релігії. — Далі був соціялізм Фуріє ідилічного і фантастичного напрямку.—Існує соціялізм Пекера, що являється вже колєктивізмом в повному значінню. Є врешті вільнодумний і анархістичний соціялізм Прудона.

Не є нашою ціллю досліджувати історію доктрин соціялізму тієї доби[1]). Ми маємо тільки віднайти в ньому ті ознаки, які можна порівняти з кооперативізмом.

Бо мимо всіх тих ріжниць, які я накреслив, всі згадані доктрини мають одну спільну рису, яку можна зясуватм коротко: реакція проти економічної ліберальної школи.

Це зовсім природнє. Це той рух історичного маятника, який в історії доктрин видвигає з монотонною правильністю, по черзі, протилежні теорії.

По перше протестували соціялісти проти ідеї Природного Ладу. Після тої ідеї існувала свого роду сила провидіння, звана конкуренцією, яка сама забезпечує не тільки найліпший спосіб виробництва, але також постепенно вирівнює богацтва, зменшуючи стопу зиску й відсотків та збільшуючи одночасно висоту заробітних платень. Так, як конкуренція була свого рода божеством ліберальної школи, так стала вона тепер злим демоном в очах соціялістів.

„Докажім — каже Луї Блян в своїй книжці — „Організація Праці", що конкуренція є:

1) для народу системою його нищення,

2) для буржуазії також причиною зубожіння й руїни".

Можете собі уявити, як приняла цю соціялістичну заяву ліберальна школа, що була тоді на верху своєї могучости. В „Словарі Політичної Економії", що появився 1854 року, і який на протязі половини століття був молитвенником економічної науки, Коклєн відповів на це такими словами: „Принціп конкуренції є надто великий, надто святий, надто високий для пігмеїв, щоби аж потрібно було його обороняти. Не треба обороняти сонця, коли воно палить землю, не треба боронити конкуренції, яка в промисловім світі є тим, чим сонце у фізичному світі".

Такі аргументи не розззброїли соціялістів; вони продовжували спрямовувати вогонь з усіх своїх гармат на конкуренцію. Марнотравність богацтв фальшування товарів, спекуляцію, визиск, гноблення слабших — всі ці гріхи вони приписували конкуренції.

---

[1]) Гляди: Історія економічних доктрин — Жіда і Ріста.

Друга ознака всіх соціялістів тої доби є висновком з того, на що я вже вказав. Є це віра в організацію. Справді, коли не віримо в природню, автоматичну організацію, якою булаб вільна конкуренція, то треба найти якусь іншу. Треба створити організацію праці і виробництва. І саме цього шукають соціялісти тої доби. Система промислу Сен-Сімоністів, фалянстери Фурієвські, організація праці Люї Бляна — це все окремі фази пошукувань за організацією.

Зовсім природньо, що таку організацію вони хочуть здійснювати через товариства. Але які? Товариства можуть бути ріжні. Місто Нова-гармонія, яку построїв в Америці Овен, республика Ікара, яку Кабе заснував в Тексас, фалянги і серії, про які так пристрасно мріяв Фурієвські, національні варстати Люї Бляна — все це пляни соціяльної організації, які противляться кличеві „laisser faire“ економічної клясичної школи.

Був одначе соціяліст, і то один з найбільших — треба підкреслити, — якому не до вподоби були всі ті товариства. Звався він Прудон. Він навіть лякався їх, бо був індивідуалістом. А кожне товариство вимагає — я не скажу ослаблення,—але всетаки жертви з індивідуальности. Прудон писав: Чи товариство являється економічною силою? Я відповідаю рішучим: ні! Товариство є вже з природи безплодне, навіть шкідливе, бо воно є перешкодою для свободи працівника“. Ось вам бесіда правдивого сина батьків революції — тих, які знесли право творити товариства!*) А про товариства, які нас найбільше цікавлять, кооперативи того часу, казав він так: „В них лучаться люди, які самі не можуть купувати гуртом, щоб звільнити себе від втрат при подрібному закупні. Але цей рід товариства промовляє саме проти принціпу“. — Цим хоче Прудон сказати, що товариства для ощаджування при закупнах є оправдані тільки лихим устроєм сучасної торгівлі; коли торгівля буде побудована на взірець великих підприємств, тоді такі товариства будуть непотрібні, бо вониб тільки погіршували положення.

Третя спільна ознака всіх соціялістів є та, що вони стратили пошану для індивідуальної власности, яка є основою клясичної політичної економії.

Всі великі економісти першої половини минулого століття, які були творцями економічної науки, признавали право власности, як факт, над яким немає дискусії. Вони навіть не тратили часу на доказування законности права власности; вони тільки досліджували, в який спосіб в режімі індивідуальної власности розділюються доходи, згідно із законами ренти, зиску, заробітної платні і т. д.

Навпаки, соціялісти, про яких ми говори, ніколи не признали характеру вільности індивідуальній власности, тільки не займали супроти неї такого становища, як соціялісти наших днів, бо одинокий з них, що тримав титул комуніста, Овен, ніколи не бажав вивласнення існуючих власників. Він хотів створити комуністичний соціялізм для майбутности, не торкаючи сучасних прав власности.

Інші соціялісти, яких імена я згадував, заявили, що вони не є комуністами. Безсумнівно, що школа Сен-Сімона дуже вдарила по індивидуальній власности, відмовляючи їй двох головних прикмет: вічности і дідичности. Власність Сен-Сімоністів це тільки доживотна

*) Автор має на думці декрети з часів диктатури партії якобінців за великої французької революції. — Редакція К. Р.

власність, яка не узнає спадщини; це тільки свого рода володіння, подібне — як кажуть вони — до посідання капітаном корабля: такий капітан може почуватись, оскільки не власником, то бодай господарем на своєму покладі.

Інші висказували свої думки ще ясніше. Фуріє, якого публична опінія всіх часів вважала комуністом, з огляду на його фалянстери, казав, говорячи про Сен-Сімоністів: „Можна здвигати раменами, коли в XIX-ім століттю хтось проповідує знесення власности і спадщинности".

Прудон кричав: „Гетьте від мене комуністи, ваша приявність є мені смородом, а ваш вигляд мене дразнить".

Як уміркованими видаються нам нині ті виступи тодішніх соціялістів проти власности! А в часах, в яких вони жили, виглядало це відважно і більше лякало сучасників, як найчервоніший соціялізм нинішню буржуазію. В журналах з того часу найдете веселі сліди в карикатурах, які зображували соціялістів: Фуріє, Прудона, Кабе з пазурями і хвостами. Ми можемо навіть сказати, як що дозволите на таку вільність — що той страх перед соціялізмом спричинив плєбісцит, яким привернено друге цісарство. Богато ліберальів того часу віддало свої голоси за Наполєона III-ого, тільки ізза боязні перед соціялізмом. А коли згадаємо, що віднова цісарства у Франції спричинила французько-німецьку війну 1870 року та цілим рядом дальших наслідків привела до війни з 1914 року й сучасного забурення в Европі, то щойно тоді належно зрозуміємо цілий той дивний ланцюх причин і наслідків.

Проте, хоч перші соціялісти й признавали принціп індивідуальної власности, то все таки вони поробили в ньому досить значні виломи. Найдалі йшли Сен-Сімоністи, відмовляючи власности право дідичности. Знова Фуріє мобілізував сили земельних власників хліборобів у формі тоді ще мало принятій нинішніх акцій; була це концепція більш капіталістична, як комуністична.

Погляди Прудона могли видаватися на перший погляд найбільше радикальними, бож всім відома його формула, якою він слушно теоризував цілу буржуазію: „Власність — це крадіж". Але Прудон ніколи не брав цього поважно; він сам говорив: „це був мій вистріл з пістолета, яким я хотів нагнати страху". Бо власність, яку Прудон назвав крадіжю, це та власність, що дозволяє користатись працею других у формі аренди, ренти, відсотка, дивіденди, зиску; це є право на дохід з праці другого, подібно — як каже Прудон — побирали давно барони оплату від купців, що проїздили їхню територію, чи переходили біля їхнього замку. Одначе власність плодів праці і власність знаряддя праці — наприклад селянську земельну власність — Прудом вважає за освячену.

Індивідуальній власности відмовляє передовсім Прудон не право спадщини, як Сен-Сімон, але право сеніоральної власности у виді аренди, відсотка й зиску.

Четвертою спільною прикметою соціялістів тієї доби було змагання знайти новий принціп для розділу богацтв між людьми. Такі змагання зовсім незвісні економістам клясичної школи, згідно з висловом Жана Баптіста Сея, виписаним у заголовку його славної книжки: „Виклад про те, як *творяться* і *розділюються* богацтва". Розділ богацтв йде на думку економістів автоматичним механізмом.

Коли не віримо в ідею природнього розділу богацтв і коли навпаки вважаємо існуючий поділ маєтків штучним і ненависним, тоді мимохіть стаємо перед питанням: як треба їх ділити? — І мусимо знайти новий принціп справедливого розділу.

В дійсности ліберальні економісти шукали завжди за комітативною справедливістю, цебто справедливістю, яка є вислідом виміни рівних цінностий; політична економія не шукає іншої справедливости поза рахунком купця.

Навпаки соціялісти тої доби вірять в іншу справедливість, яка признає кожному те, що йому належиться (cuique suum). Тільки треба знайти суддю та виробити закони тої справедливости.

Кожна соціялістична школа мас свої такі закони. Сен-Сімон каже: кожному по здібностям, по заслугам, по його ділам. Люі Блян каже: кожному по його потребам! А прочі кажуть — та формула врешті залишилася одинокою: кожному згідно з його працею! Та це можна двояко розуміти: кожному згідно з трудом, який він вложив, згідно з числом годин його праці; або кожному згідно з вислідом його праці, згідно з цінністю, яку він сотворив.

Соціялістичні школи знаходяться на шляху, який виходить поза обсяг властивої політичної економії, та зачіпає царину моралі й політики.

Вкінці послідньою спільною цілю всіх соціялістичних шкіл, які я згадував, є те, що вони поставили на перший плян інтерес продуцента. Це теж було реакцією проти економічної клясичної школи. Я говорив, що економічна клясична школа, починаючи її найбільшим представником Бастіа-м, твердила, що завжди треба мати на увазі інтерес споживача: обильність і дешевість. Ось що інтересує споживача, це значить всіх!

Соціялісти думають інакше. Вони кажуть: з двох треба вибрати одно: або споживач є одночасно продуцентом і в такім разі не треба виділювати його в окрему категорію, або це дармоїд, і в такому разі він зовсім не цікавий, бо це звичайний паразит. Діло отже не в ріжниці між продуцентом і споживачем, а між працівником — продуцентом і ледарем.

Від тоді всі їхні пляни побудовані з точки погляду продуцента.

Кажу: „з точки погляду продуцента", а не кажу: з точки погляду робітника, працівника рук, тим менше пролєтара; я не вживаю цего нині модерного виразу. Зовсім ні! Ні один з соціялістів, про яких я говорив, навіть той, що найбільше зближувався до цего: Прудон, бо сам був робітником — друкарем, не хотів творити якраз робітничого соціялізму. Вони не знали цього розріжнення, яке нині так поширене в словарі соціялізму: буржуа і пролєтарі. Не знали, й не хотіли бачити поділу кляс, а тим більше боротьби кляс — тез, що дійшли до такого значіння в марксівському соціялізмі.

Домарксівський соціялізм був соціялізмом для всіх. Я наводив часто висказ Фуріє: „Хочемо світу, а якому кожний бувби щасливий, навіть богатий".

Щойно з марксизмом соціялізм стає клясовим, саме це спричинює його розріст.

Спільні риси кооперативізму з до-марксівським соціялізмом.

Знаючи засади соціялістичної до-марксівської школи, скажемо тепер, котрі з них приняв кооперативізм, а котрі відкинув.

Кооперативізм має насамперед цю спільну прикмету з до-марксівським соціялізмом, що він не є революційний. Він ніколи не жадав вивласнення посідаючої кляси, чи вже занятих капіталів. Він хоче витворити нові капітали у вистарчаючій скількости, щоби визволити себе з під власти колишніх капіталів, які нидітимуть в руках посідаючих. Але цю ціль кооперативізм хоче осягнути тільки вищістю кооперативного устрою, а не актом насильного захоплення дотеперішних посідань. Кооперативізм задержав характер, дозволю собі навіть сказати, мягкість французьких соціялістів з перед 1848-го року. Так як і соціялісти, про яких я говорив, кооперативізм не вірить в те, щоби яканебудь суспільність осягла свою мету, як що не буде протиділати існуючому станові річей доцільною, розважною, поволи дозріваючою організацією; цю організацію треба поліпшувати в міру досвіду, невдач чи побід. Такою організацією вони найрадше вважають спілки (товариства).

По думці кооператорів таке товариство може прибирати ріжні види, які відповідають впрочім й ріжним програмам кооперативізму. Таке спілчанство може проявлятися або у своїй найбільш грандіозній формі у споживчім товаристві, або у первісній формі, принайменше у Франції, як кооператива для продукції, якої метою є висвободити робітників від заробітчанства; спілчанство проявляється в стоваришенню власників великих, чи малих капіталів (передовсім малих), щоб спільно вирабляти та продавати все, що потрібне для управи рілі. Ця форма розвинулася величаво у богатьох краях, головно в Східній Европі. Назвім вкінці мешканеві кооперативні товариства, які можнаби зачислити до споживчої кооперації, бо мешкання є в дійсности формою споживання.

Ця віра в організацію і стоваришення зближує безпосередно кооператорів зі соціялістами, про яких я говорив, а головно з трьома з них: Овеном, Фурієм і Люі Бляном, в їхній соціяльній концепції, яка надала такій організації форму кооперативного товариства.

Кооперативізм задержує з тих доктрин, які я зясував, теж іншу дуже важну прикмету: — модифікацію права власности в Прудонівському змислі, який не вимагає, як я казав, знесення вже осягненої власности, але жадає зреформування майбутньої власности; нехай залишиться індивідуальна власність, але треба її позбавити того права, що прибавляє їй зиск з праці других.

Нині є вже капітали, цілі міліярди, нагромаджені кооперативами цілого світа, під формою уділів, і ті капітали не побирають зисків.

Тим самим кооперативний капітал відповідає дефініції Прудона, ба, навіть відповідає під цим оглядом далеко дальше йдучій програмі російських комуністів, які поставили в свою конституцію відмову права голосування тим, що одержують зиск з праці другого.

Зате, противно до Прудона, кооператори признають на загал законність відсотка, як ціну винайму конечного знаряду праці.

Бачимо, що кооператори дуже зближуються до французького соціялізму минулого століття; вони йому такі близькі, що можна нині

сказати, що вони є його вірним образом, хоча й наслідники тих соціялістів, що зорганізувались в палаті послів у незалежну партію, часом не признають цього споріднення.

Що відріжнює кооператизм від до-марксівського соціялізму.

Проте кооператизм відріжнюється від до-марксівського соціялізму деякими сильно підкресленими чертами.

Він з місця резигнує з амбіції повної віднови суспільства. Марксисти охрестили соціялізм минулого століття іменем утопійного соціялізму, що було впрочім не справедливим названням; його можна виправдати хіба тим, що той соціялізм бажав відбудувати зовсім нове суспільство.

Кооператизм не хоче підпасти такому означенню; для нього характеристичне те, що він начинає свою роботу від найбільш практичного діла в господарстві — від торгівлі, ще до того від торгівлі споживчим товаром. Дійсно — нема в світі менше утопійного ніж корінний склеп! А саме в ньому була колиска й опора кооператизму.

Він залишився вірним свому скромному походженню в тім змислі, що в супереч інтенціям, які нераз бажають в нього вмовити, він не дає проєктів „палінгенезії", ані привидів апокаліпси. Не голосить революційних потрясень, які хочуть поревернути все до гори ногами. Його плян, це створення в просторому світі маленьких світів, мікрокосмів, якими являються кооперативні товариства: споживчі, продукційні і кредитові; в них здійснюється на малу скалю, але дуже точно програма, яку я сказав, аж до того часу, коли, помножуючись і зближуючись одні до других, ті маленькі острівці, розсіяні в широкому капіталістичному морі, стануть архіпелягами, а віддак континентами.

Але це належить до майбутности. Відколи існує кооперативна програма, вона стоїть на найбільше тривкому грунті торговельної практики. В послідній виборчій кампанії, один із провідників партії радикалів-соціялістів п. Пенлєве, казав про програму своєї партії, що вона є „творчим ідеалізмом"; з тим більшим правом можемо сказати про кооператистичну програму.

А ось остання риса, що відділює кооператизм від соціялізму першої половини минулого століття, і яка його зближує навпаки до ліберальної економічної школи. Бо так, як ліберальні економісти, кооператисти вважають, що треба ввійти в становище споживача, бо інтереси споживачів, це інтереси всіх. Тільки один інтерес споживача має право зватись публичним інтересом; навпаки інтереси продуцентів, будь вони робітниками рук, інтелігенцією, чи капіталістами, як би вони й не заслужились, завжди будуть представниками корпоративних (групових) інтересів, збірного егоїзму. Славна фраза Прудона: „Всяке товариство це змова проти публичного інтересу" — вповні находить потвердження в продукційнім товаристві зате ніколи в споживчім товаристві, бо цього останнього не можна назвати коаліцією проти публичного інтересу; вонож само представляє цей публичний інтерес.

Не потребую казати, що в тім останнім питанню, ми ще далекі від побіди. Щораз більше є тих, які наново видвигають соціялістичну і синдикалістичну тезу „режіму продуцентів".

Група промисловців і публіцистів заснувала три чи чотири роки тому назад великий журнал, що взяв собі, як заголовок, назву Сен-

Сімонівського журналу „Продуцент", щоби ліпше підкреслити, що саме інтерес продуцента ним верховодить, ба навіть, що в політичному житті професіоналам належить влада.[1])

Ш. Жід.
(Пер. Ю. Студинський).

КООПЕРАТИВНА ОСВІТА І ВИХОВАННЯ.

„По десяти роках не буде вже кому провадити кооперативної праці".

Я часто пробуваю на Балкані, де мені доводиться відвідувати цілу низку міст і сіл і де я читаю лєкції про досягнення кооперації, про її будуччину і т. п. В розмові з молодю по лєкціях, як зі сільською так і міською, я зі здивованням ствердив, що молодь балканських держав цікавиться в більшій мірі теоретичними питаннями кооперації, чим практичними. По частиннім розчарованні старими соціяльними ідеалами, балканська молодь в гляданні нового світогляду захопилася кооперацією, що служить і повинна служити не тільки матеріяльним, але і духовим потребам. Сам матеріялізм не вистарчає. Конечний є зріст ідеалізму. В наш темний період матеріялізму потреба ідеалістичного світогляду є більша чим колинебудь. Не дармо сказав один російський поет: „Чим ніч темніша, тим ясніші звізди". Чому книжки про кооперацію професора Жіда, Ганса Міллєра, Ворбаса і мої так часто перекладали і перекладають на ріжні мови? Тому, що в них є спроби утворення нового кооперативного світогляду, що ріжниться так від буржуазного, як і марксівського.

Тому Міжнародню Кооперативну Школу слід в будуччині зреорганізувати і поширити. До цього часу її ведено несистематично і без точно означеної програми. Вибір лєкторів залежав від симпатій представників або місцевих умовин. Школа давала лише доривочні фактичні дані про кооперативний рух. Своїх слухачів вона рідко одушевляла і не давала ясного кооперативного світогляду, котрим можна булоб кермуватися в житті і праці.

Взагалі кооперативного навчання чи образування молоді ще ніде не поставлено на відповіднім рівні і вповні вдоволяючо. Лише в Росії були перед війною вищі наукові заведення з обовязковими курсами кооперації. Кооперація є обовязковим предметом в нечисельних школах Польщі, Німеччини, Угорщини, Болгарії і Румунії. У всіх інших державах, якщо не числити спеціяльних шкіл практичного характеру, зорганізованих кооперативними союзами, кооперація — надобовязковий і випадковий предмет на університеті. Західно-евопейська студіююча молодь ходить на виклади тих професорів, котрі викладають обовязкові предмети, а відтак остро вимагають здавок. Лєкції кооперації приватних доцентів не цікавлять ні німецьких ні французьких студентів. У вищих торговельних школах Німеччини, де кооперація є напів обовязковим предметом, студенти з матеріялістичними поглядами погорджують нею. У Франції також не ліпше. Професор Жід

[1]) Вже потім як я це написав, повстав Уряд продуцентів під назвою Корпорацій; цей принціп являється основним законом фашизму.

нераз негодував на те, що його лєкції кооперації частіше слухали чужинці, що приїзджали до Падижа з полуднево-східних держав, чим французькі студенти. Тому і не дивно, що Франція відносно кооперації стоїть позаду інших держав.

Також і уряди великого числа держав не ставляться прихильно до навчання кооперації і знаходять засоби на все, що треба, тільки не для пропаганди кооперації — саме тоді, коли кооперативному рухові потрібні дуже образовані і одушевлені провідники. Один з провідників Центрального Союзу Споживчих Товариств Німеччини Ф. Клєпціг жаліе в органі цього Союза, що по десяти роках не буде кому продовжувати кооперативної праці в Німеччині, як теперішні її провідники не будуть вже працездатними. Тому потрібні є школи найріжнородніших типів, в котрих на кооперацію зверталиб серіозну увагу і з котрих виходилиби не тільки практики, але і теоретики кооперації.

Але крім вище наведеного факту, що в Німеччині, а ще більше в других державах за 10 літ не буде кому проводити кооперативним рухом, замічаємо ще більш болючий і незрозумілий факт не використовування самим кооперативним рухом замітних просвітніх сил. Так наприклад визначний теоретик кооперації Ганс Мюллєр, не тільки не дістав катедри кооперації в Швайцарії і в Німеччині (він, як доцент, читав лєкції в Ціріху, котрі однак завісив, зогляду на низьку винагороду і кількість слухачів), але ним теж не користають як з літературної сили і як мандрівним лєктором кооперації. Таке ігнорування його кооператорами кидає його в табор противників.

Кооперація — демократичний рух, який враз з додатніми прикметами демократії не вспів оминути також її відємних сторін. А одною з відємних сторін демократії є допущення до керівництва теж людей середньої міри, а ці не допускають визначних індивідуальностей. Тому один з теоретиків англійської кооперації Т. В. Мерсер афористично твердить, що справжня демократія запанує тоді, як кожний чоловік стане аристократом. Цю думку Мерсера слід розуміти так, що кооперативна демократія запанує тоді, як піднесеться моральний і інтелєктуальний рівень кожного учасника кооперативної організації. Кооператива — це зеркало, в котрім відбиваються прикмети і хиби її членів. Тому, як що кооператива не розвиваєтся, цему не винна ідея, сама собою прегарна, а люди, що ще до неї не доросли. Тому кооператори повиннні передовсім цінити провідників — лише наділених високими інтелєктуальними і моральними прикметами. Бо тільки такі провідники зможуть піднести рівень кооперативного руху.

Розповсюдження лєкцій кооперації не тільки у високих, але і в інших школах, як також розповсюдження шкільних кооператив буде дуже помагати якостевому піднесенню учасників кооперативного руху. Є приповідка, що „який пан такий крам;“ але можна перефразувати цю приповідку і сказати, що високо якостеве середовище не може не оцінити визначних провідників. В політичній области інколи говорять, що який народ таке і правління, а тому кооперативний рух повинен боятися правління людей середньої міри, яких так часто можна стрінути в політичній і бюрократичній области *).

В. Тотоміанц.

*) Стаття цілком актуальна теж з огляду на наші відносини. — *Ред.*

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТА.

Споживче т-во „Продукціон“ в Гамбурзі.

Перед нами останнє справоздання цього, мабуть найбільшого споживчого товариства на европейськім континенті (за 1931 р.). В 1931 р. до нього вступило 9. 710 нових членів, так що на кінець року воно вже мало 134.679 членів.

Кількість крамниць „Продукціону“ зростає з кожним роком; під кінець 1931 р. їх було вже 495, в тім числі 120 мясних крамниць та 95 хлібних; опріч того „Продукціон“ має великий універсальний магазин, де поруч з готовим одягом і взуттям, ріжною мануфактурою та галантерією продаються також меблі, посуд, велосіпеди (ровери), радіо-апарати і т. п.

Крамниці розкидані по всьому Гамбургу. Ви зустрінете їх і на окраїнах і в центрі: просторі, світлі, вони роблять дуже гарне враження. Багато старання приложено на зручне влаштуванна їх та на удержування. Для цього до розпорядимости Управи т-ва стоїть окремий декораційний відділ з фахово-обученим персоналом. На його долю припадає немало роботи, бо треба декорувати 8194 вікон-вітрин.

В якій би частині Гамбургу ви не були, в кожну годину дня ви побачите тягарове авто з написом: „Produktion“; ці авта розвозять крам по крамницях з центрального складу та з власних фабрик. „Produktion“ має 79 тягарових авт. Крім того транспорт обслугують 45 причепок, 32 коней, 3 баркаса та 15 барж. За 1931 р. перевезено 243 міліонів кільограмів ріжних тягарів.

Де-які члени „Подукціону“ живуть далеко за містом, в невеликих присілках, де не можна влаштувати крамниць з огляду на малу кількість учасників. Для обслуговання таких осіб „Продукціон“ має переїздні крамниці (великі авта).

В 1931 р. продано краму на 69.413.530 нім. марок. Кріза не могла не відбитися на оборотах і „Продукціону“. Тай не диво, коли кількість безробітних в Німеччині перевищила 6 міліонів, коли в самому Гамбурзі кількість осіб, що шукають працю, досягла 140 тисяч. Зменшення купної сили членства, непевність завтрішнього дня не могла не відбитись на закупках учасників споживчого т-ва.

Вплив безробіття на обороти добре показує слідуюча таблиця:

Роки:	1929.	1930.	1931
кількість осіб в Гамбурзі, що шукали праці (в тис.)	60	93	140
Обороти „Продукціону“ (в міл.)	87	84	69
Пересічна закупка (в мар.)	740	660	510

Зменшення купної сили членства відбилося на оборотах в той спосіб, що: 1) зменшилася продаж таких річей, як цигарки й тютюн, пиво (на 49, 4%), лімонади (на 30, 9%), та предмети хатнього господарства; бо це все — речі, на яких найлекше економити; 2) збільшилася продаж дешевих сортів за рахунок дорожчих. Характеристичним є збільшення продажі дешевого борошна (на 241, 6%), кокосового товару (на 877%), фасолі (на 226 6%) сочевиці (на 140, 5%).

До кризи обороти „Продукціону“ невпинно зростали:

Роки:	1914	1924	1927	1929
Оборот (в міліонах)	24	35	65	87
Пересічна закупка (в марк.)	350	310	710	740

Отже 1929 р. був роком максимального розвитку як загальної, так і пересічної суми оборотів. Тільки вугляний відділ і в 1931 р. збільшив свій оборот з 1.205.108 сотнарів до 1.349.518.

Особливої уваги заслуговує постачання молока, яке „Продукціон“ веде від 1912 р., коли то до його молочарні поступило 613 тис. літрів молока. Діяльність молочарні невпинно розвивалася: в 1914 р. доставлено вже 1.074 тис. літрів, в 1921 — 3.359; в 1928 р. — 10.943 тис. л. Одначе за час кризи упав і оборот молока: за 1931 р. доставлено до молочарні лише 8.214 тис. літрів, з того 6.289 тис. літрів продано молоком, решта — в виді сметанки, масла, сиру і под.

Не дивлячись на те, що криза зменшила обороти молочарні, „Продукціон“ в 1931 р. грунтовно реорганізував її, перевівши з нанятого помешкання у власний будинок. Теперішня молочарня стоїть при залізниці і устаткована всіма машинами, потрібними для чищення, пастеризації і охолодження молока, а також для миття пляшок та автоматичного наливання до них молока. Кожна пляшка дістає алюмінієву затичку з фірмою товариства, яка гарантує споживачеві добру якість молока.

При молочарні влаштована сироварня й маслярня, але на сир та масло переробляється лише зайве молоко.

Слід також відмітити, що „Продукціон“ має власну фабрику меблів, що уявляє з себе дуже рідке явище серед споживчих т-в. Ціни на столярські вироби в Німеччині впали пересічно на 26%, а в окремих випадках аж на 40%. Не дивлячись на це, оборот меблевої фабрики „Продукціону“ виносив 1.440.444 нім. марки, лише на 5,8% менше, ніж у 1929 р.

Опріч того „Продукціон“ має власний виріб содової води й лімонадів, пралярню кави (продукція — міліон фунтів річно), млин, що за 1931 р. перемолов 9.369 тон жита, а також млин на пашу, велику модерну хлібопекарню (за 1931 р. спожито 118.803 сотнарів борошна), велику різню, а при ній фабрику шинки й ковбас.

Як бачимо, члени „Продукціону“ можуть набувати через свою кооперативу майже все, що їм потрібно; при тім найважніші продукти, як хліб, мясо, молоко товариство продукує само, що є найкращою гарантією доброї якости продуктів.

Так поширити свою діяльність товариство змогло, між іншим, дякуючи добре розвиненій вкладковій операції. Його каса ощадности в 1931 р. мала 127.337 вкладок на суму поверх **46 міліонів марок.** В порівнанні з кількістю його учасників це дає 94%. Пересічний розмір вкладки — 364 нім. мар. Так, з невеликих збережень, дякуючи кооперативній солідарности, нагромаджено многоміліоновий капітал, який дав можливість широко розвинути не тільки торговельні операції, а й власну продукцію.

Фінансова сила „Продукціону“ така велика, що він міг значну частину капіталів умістити в будівельну чинність, для чого закупив в ріжних частинах Гамбургу та в його околицях 131 буд. площу. Що року товариство ставить кілька великих будинків, де містяться йомо крамниці та помешкання для житла його членів.

Як зростала кількість власних будинків „Продукціону“ видно з таблиць:

Роки:	Кількість будинків	Кількість помешкань	Вартість нерухом.
1905	10	55	2.005.444
1913	105	826	8.148.278
1924	140	1219	6.798.594
1992	290	1847	20.108.488
1931	296	2013	23.319.352.

Опріч того „Продукціон“ улаштував на березі моря притулок для слабосилих дітей. Діти бідніших членів товариства перебувають в притулку місяць, нічого за це не платючи. За 1931 р. в притулку перебувало 1.100 дітей. За місяць перебування в притулку діти прибавили на вазі пересічно 1,9 кг. На утримання цього притулку витрачено за рік 82.791 нім. мар., що дає пересічно 2, 6 марки в день на дитину.

Щоб обслужити всі підприємства „Produktion-у“, очевидно, необхідна ціла армія службовців. В 1931 р. їх було 3879, що складало біля 3% членства. В наші часи такий відсоток заняття членства в підприємстві кооперативи є явищем рідким, якщо не брати англійських товариств, де цей відсоток перевищує 5%. Висота цього відсотка залежить від розвитку власного виробництва. За рік 1931 виплачено службовцям платні 12 міл. марок, що складає 3.000 мар. пересічно на одну особу.

Дуже солідно виглядає білянс „Продукціону“: загальна його сума на кінець 1931 р. виносила 68 міліонів марок; з того уділи складали $3^1/_2$ міл. марок, а розервовий капітал — 2, 3 міл. марок, так що власні кошти складають 8, 5% білянсу. Головна частина білянсу, це — вклади; як вже зазначено, вони складають поверх 46 міл. марок, що творить 67·5% білянсу; заборгеність же т-ва у ріжних осіб та установ складає менше 7 міл., себ-то 10,2% білянсу.

Власні нерухомости т-ва коштують 23 міліона мар., при чім на них тяжить гіпотек лише на неповних 3 міліона марок; сам же „Продукціон“ видав ріжним установам гіпотечних позик без малого 15 міл. мар., та ще короткоречинцевих позик більше як на 2 міл. мар. Ці позики видані в більшій частині будівельним товариствам.

Запаси краму показано в білянсі порівнюючи невеликою сумою — 5 міл. мар. (7,5% білянсу); приблизно на такуж суму рахується машин і інвентару, включаючи й автомобілі. Як що взяти на увагу кількість крамниць (495) та ріжних продукційних закладів, то слід думати, що ці частини активи оцінено нижче дійсної їх вартости, так що утворено т. зв. „тихі резерви“.

Оскільки солідно ведеться підприємство, з окрема з боку фінансового, видно вже з того, як „Продукціон“ легко справився з відпливом вкладів, викликаним крізою й безробіттям: за 1931 р. сума вкладів зменшилася з 61 міліонів на 48 міл. марок, себ-то майже на пяту часть. Виплативши за рік 13 міл. мар. вкладів, „Продукціон“ і тепер ще не втратив мобільности білянсу. Для підсилення каси в разі нових вимог від вкладчиків він має біля 5 міл. в банках та майже 8 міл. в процентових паперах. Нарешті в разі особливої потреби він може одержати в позику біля 10 міліонів під заставу своїх будинків, які обтяжені дуже незначною гіпотекою.

Такий блискучий стан білянсу пояснюється насамперед тим, що на білянсі рахунок дебіторів ніколи не представляв собою значної суми, як то видно з наступної таблиці, яка представляє розвиток цього рахунку:

Роки	нім. мар.	% віднош. до білянсу
1899	70	0,1%
1909	28.946	0,3 „
1929	1.633.324	2,3 „
1931	1.806.207	2,7 „

Особливо важним є те, що сума рахунку дебіторів не перевищує спеціяльного фонду (Notfond). Так в 1931 р. цей фонд виносив 4.282.188,27 н. м., себ-то перевищував суму дебіторів більше, як у два рази.

Як бачимо, це т-во твердо додержується рочдельського прінціпу продажі за готівку. Слід вказати, що воно дотримує й інших прінціпів, встановлених кооперативною практикою й теорією, так що може бути зразком кооперативнного ведення справ.

Треба думати, що розвитку „Продукціону“ дуже сприяла та правильна постановка постійної кооперативної пропаганди, яку тут бачимо.

Пропаганда лежить на секретаряті, який в своїй діяльности опирається на т. зв. членський виділ, що складається з 950 осіб.

Опріч індивідуальної пропаганди, переведено 148 районових загальних зборів та 62 жіночих вечірок.

Але зібрання самі не могли б досягти особливо великих наслідків. Зібрання впливають більше на розум, а треба впливати й на почуття. Отже було влаштовано за рік 63 фільмових представлень, на яких перебувало 50.000 осіб, а також 28 лєкцій з чарівним ліхтарем. Опріч того було зроблено 143 виклади на засіданнях ріжних організацій, які стоять в приятельських відносинах з кооперативою.

Як бачимо, пропаганду поставлено широко, а головно — систематично Тому й наслідки її такі величаві. Виявилося це між іншим і під час Міжнародн. Коопер. Дня, коли на це свято зійшлося 60.000 кооператоів. Окремо відбулося віче тих дітей, що побували в притулку „Продукціону“. На це віче прибуло 6.000 дітей, які в цей спосіб заманіфестували свою вдячність кооперації і дали підставу сподіватися, що активно підтримають і поведуть до дальшого розвитку діло своїх батьків.

Б. Мартос

Смерть піоніра фінляндського кооп. руху. До нас дійшла через кооп. пресу вістка про смерть основника і горячого проповідника-ідеольога фінляндського кооп. руху проф. Ганса Гебгарда, що наступила в Гельсінках дня 28 лютня 1933 р.

Професор Гебгард цілих останніх трицят літ свого життя присвятив кооперації. При його живій і активній участи опрацьований був в 1901 р. фінляндський кооп. закон. Він був один з основників і організаторів Центрального Союзу кредитових кооператив, найстаршої кооперативної централі, першим директором котрої теж був він.

В 1914 р. проф. Г. Гебгард видав книжку „Кооперація в Фінляндії“, котру переведено на кілька европейських мов.

Своїм здібностям і надзвичайній енергії та ідейности проф. Гебгард завдячує, що, вийшовши з простої селянської родини в північній Фінляндії, він досяг найвищої наукової гідности професора університету в Гельсінках. Він був професором економії й агрикультури; господарські проблєми а відтак відвідини Німеччини привели його

до сіл.-госп. кооперації, зокрема до зацікавлення райфайзенським рухом. Пізніше Гебгард прищепив цей рух у своїй країні.

Нашим читачам імя проф. Гебгарда відоме зі статті о. Раковського в „Кооп. Республиці“ (Річ. III, 1930 р, ст. 404) під заг.: „Стан і потреби кооп. освідомлення в нашім народі“.

З ЖИТТЯ УКР. КООПЕРАЦІЇ.

Виклад про зах. українську кооперацію у Варшаві. На запрошення варшавського „Towarzystwa Kooperatystów“ виголосив дня 7. березня в цьому-ж товаристві директор РСУК, посол О. Луцький виклад про стан української кооперації в межах Польщі. Зміст цього цікавого реферату подало Товариство кооператорів до публичного відома шляхом окремого бюлетеня (який в цілости подамо в слідуючому числі „К. Р.“), додаючи від себе вкінці таку увагу:

„Виклад закінчив посол О. Луцький слушним ствердженням, що укр. кооперація досі перетривала катастрофічну господарську кризу, мимо виїмково тяжких обставин, зовсім добре. Вексель українських кооператив належить до найкращих в краю. Українська кооперація далі проявляє здорову ініціятиву та визначні моральні і технічні цінности“.

Під „виїмково тяжкими обставинами“ тут розуміються шкоди спричинені пацифікацією 1930 р. та ті переслідування, що їх мусить переносити кооперація на північно західних землях — про що була мова в рефераті. Замітні також слова, якими закінчив дискусію предсідник засідання, п. Ст. Тугут: „мені як кооператору і Полякові було прикро чути про ті виїмкові умови, серед яких доводиться працювати українській кооперації в Польщі“.

Конференція укр. кооперативних банків. Чергова ділова конференція наших кооперативних банків відбулася дня 25. березня ц. р. при участи делегатів від 42 Українбанків. Проводили пп. др. Кость Левицький, дир. І. Панькевич (Коломия) і др. Блажкевич (Дрогобич). Наради велися кругом двох рефератів: дир. Центробанку п. О. Саєвича і ревізора РСУК інж. І. Ольхового, предметом яких було обговорення ситуації українбанків. Оба референти, а також дискутанти підкреслили важке положення банків, викликане наслідком господарської кризи: замороженням фондів, що є на позичках, при чому часто довжник не платить навіть відсотків, процесуальними утрудненнями в стяганні довгів і врешті захитанням загального кредитового довіря, в наслідок чого деякі вкладники вибирають з банків свої ощадности. Інж. Ольховий у своїм рефераті вказав на ряд ненормальностей у внутрішньому діловодстві банків, яких адміністраційні, а головно персональні видатки не достроїлися до спадку доходів і обтяжують надмірно бюджети більшости банків, приводячи до стратних або майже стратних білянсів, до занедбування амортизації недвижимостей, неопроцентовування уділового й запасних капіталів і т. д. Відчувається нездорову тенденцію монополізування посад по банках для нинішних директорів, в наслідок чого утруднюється приняття на працю нових сил, навіть унеможливлюється безплатну практику людям, що покінчили фахові студії.

В дискусії дир. Пашкевич видвигнув, як основне, питання хвилі: чи взагалі можна двлі уділювати позички при загальній нерентовности господарств? Інші промовці звертали увагу на тяжке положення тих банків, що заангажувалися в сануванні повітових союзів та на інші обставини, які на їх думку виправдували положення та способи ведення їх установ.

В резолюціях конференції ствердженo, що укр. кооп. банки на загал видержують тяжку пробу сучасної конюнктури та оправдують довіря вкладників. Намічено ряд напрямних що до діловодства, а що до забезпечення позичок і вкладок, то конференція погодилася, що нема потреби зміняти долярового обезпечення на якесь інше.

Датки українсокої кооперації на культурні і добродійні цілі в 1931 р. На 3161 всіх кооператив І. ступня, членів РСУК в 1931 р., і 2939 кооператив, узгляднених статистикою, датки на культурні і добродійні цілі в и п л а т и л о 1256 кооператив, на суму 120.455 зол.

Білянсові надвишки в попередньому 1930 р., з яких виплачувано в 1931 р. датки, мали 1906 кооператив І. ступня, на суму 1.126.398 зол.

Виплачені в 1931 р. датки становлять 10,7% білянсових надвишок 1930 р.

Кооперативи, що виплатили в 1931 р. датки, становлять 66,0% кооператив, котрі в 1930 р. мали білянсові надвишки.

З осібна виплачено: на Просвіту 22.677 зол., на Рідну Школу 30.173 зол. на інвалідів 14.738 зол., на ріжні інші ціли 52.866 зол. *А. Ж.*

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА.

Виставка українських промислових виробів відбулася у Львові в бюрах „Народної Торговлі" в днях 19—22 березня б. р. З нагоди відкриття виставки, в дні 19. III., сен. Ю. Павликовський виголосив обширний реферат на тему „Український споживач в містах". Реферат в цілости видрукований був в „Ділі" з дня 22 і 23 березня б. р. (ч. 71 і 72). Прелєгент докладно обговорив стан і перспективи української торговлі і промисловости в містах на українській національній території в Польщі, порушивши при тім цілий ряд інших актуальних проблєм.

Знижка цін вугля. В „Деннику законів" (ч. 18 з 21. б. р., появилося розпорядження міністра промислу й торговлі в справі знижки цін вугля на краєвому ринку. Роспорядження задержує дотеперішній поділ вугля на кляси, після його технічної вартости. Ціни грубого вугля, кістки й оріха знижено на 20%. Що до всіх інших цін вугля, то вони мусять бути знижені від 14·3% вгору до 17·5%. Отже ціна грубого вугля виноситиме 32·40 зл. (зам. 40·50) за тону в кл. I A, і зл. 25·90 в кл. I B. Дрібний вугіль (0·70 мм.) зл 23·00 — 18·40. При замовленню т. зв. кістки (від 40 до 170 цм.) продавець може дочислювати собі 1·50 зл. за тону. Уділювані досі офіціяльні рабати обовязуватимуть і при нових цінах. Знижка цін входить в силу з днем 28. III. 1933 р.

Наступила ця знижка цін вугля не зважаючи на негативне становище до неї заінтересованих господарських кругів (промисловців), отже примусово. Ось чому вони грозять зменшенням так вивозу і видобуття вугля, як і кількости чинних копалень. Треба думати теж, що вони дуже легко порадять собі й на внутрішньому ринку, просто перекладуть знижку цін на плечі посередників а ці бодай частинно на споживача, так що в детайлічній продажі споживач не відчує надто того добродійства, яке плинулоб з урядового розпорядку, якби він відносився не до гуртових, але до детайлічних ринкових цін.

Які є картелі в Польщі? Після матеріялів, зібраних п. Словікоским („Польска Господарча" ч. 9) в Польщі існує тепер около 63 господарських змов підприємців (картелів).

З цього числа припадає на промисли: хемічний 21, металево-механічний 20, мінеральний 6, споживчий 6, паперовий 4, текстильний 4, інших 2.

Значить, найбільше картелів є в хемічнім та металево-механічнім промислі. Майже всі картелі мають на ціли передовсім регулювання цін і умов збуту. Вони існують переважно у формі спілок з обмеженою порукою; коло третини не має означеної торговельної фірми.

39 картелів мають осідок у Варшаві, 9 в Катовицях, інші в Лодзі, Познаню, Вільні, Дзінгу, Соснівці. Половина всіх картелів повстала в останніх 3 роках. З картелів, що були вже перед 1930 р., лише 3 існували вже перед війною.

Картелізація обняла вже (поза вуглем і нафтою) такі галузі продукції:

а) в металево-механічнім промислі: залізо, білу, бляху сталеві відливи, зал. відливи, цинкові вальцьовані вироби, шини, частини коліс, каналізац рури і водотягові, рури до ізоляцій, натрискові корки, ізольовані провідники, каблі в олові, полеві каблі, дроти й линви з електроліт. міді, сталеві линви і дріт, шруби, лопати, вили, рільничі знаряди, радіятори, емальована посуда, ванни;

б) в хемічнім промислі: азотові й потасові погної, суперфосфат, сірчаний, вуглевий і сільний квас, карбід, вапно, цинкове білило, сіркан міді, боракс, гірничі вибухові матеріяли, клей з костей, клей зі шкіри, краски і лякери, рициновий технічний олій, мелясовий спірт, їдомий олій, лінолій, церата, імітація шкіри, гумова обуза;

в) в мінеральному промислі: цемент, віконне шкло, камінкові вироби для каналізації і хліборобства, водотягова і каналізаційна арматура, нашклений папір, шміргель;

г) в споживчому промислі: риж, цукор, дріжджі, сезамовий олій для виробу халви, крохмаль, оцтова есенція;

д) в паперовому промислі: тектура, канц. папір, ротаційний і па-

кунковий, сульфітова целюльоза, морщена бібулка, гладка бібулка цвітова і гладка копертова.

е) в текстильнім промислі: бавовняна пряжа, вовняна пряжа, ютові вироби, переплетниче полотно.

є) в інших ділянках: олівці й жарівки.

Самогон чи тверезість на північно-західних землях? „Курєр Львовскі" з 15. березня. обговорюючи розмір спаду споживання звертає увагу на факт, що споживання зменшилося відносно більше на селі, як у місті. Це для свідомого відносин ніяка новинка, бо ж хіба уже всім повинно бути відомо, як страшно село придавлене знижкою цін с. г. продуктів, при рівночасних ножицях з цінами промислових виробів.

Зокрема „Курєр" зупиняється над спадом споживання тютюну й алькоголю. Консумція алькоголю потерпіла більше, як тютюну, бо за час від 1931 р. до 1932 р. впала о 38·9%, тоді як тютюну о 21·5%; сірники впали о 31·8%, з інших споживчих — дріжджі о 13·8%.

Дуже цікаво, як представляється спадок споживання по окремих частинах держави.

Тютюн впав найменше у центральних воєвідствах (19·7%) і західних (21·6%), найбільше у східних і південних (три галицькі воєвідства з краківським) — де спадок є 23·4%.

Спірт впав у центральних воєвідствах на 30·5%, західних на 24·3%, але у східних на 51·1% а в південних на 52·1%. Статистика провин виказує, що за пянство притягнено до відповідальности, в південних 15·6%, в західних 14·1% а в центральних 50·0%.

Цей образ, що свідчив-би про зріст тверезости на сході й півдні, себто головно на українських територіях — затемнюється по части фактом, що на наших північно-західних землях досить поширене потайне самогонництво. З усіх викритих таємних горалень 91·1% припадало на „східні воєвідства" (значить Волинь, Полісся і північні польсько-білоруські території). Та все таки хочби навіть ті тайні гуральні продукували там аж таку скількість спірту, яка відпала зі споживання монополевого, і якби навіть приняти, що на Волині й Поліссі споживання спірту не зменшилося — то ще остає факт величезного спадку алькоголізму в Галичині — якого не пояснити переходом на самогон. Таємних горалень в Галичині (з Краковом) викрито всього 4·9%, себто стільки ж саме, що в центральних польських воєвідствах.

„Курєр Львів." не робить висновків вже з цього останнього факту. А їх зробити було його обовязком. Цей факт свідчить, що в Галичині криза гостріша, як в Пол. Королівстві, або що тут населення порозумнішало і масово відходить від алькоголізму — або і одно і друге. Здається — що правильним буде цей останній висновок.

Коли нема нам чого радуватися фактом, що галицьке українське село, позбавлене всякої агрикультурної помочі з податкових джерел, відчуло кризу о много сильніше, як центрально-польське село — то другий факт, зростаючої тверезости, повинен нас сповняти гордістю і надією на майбутнє. Треба тільки далі йти по тій дорозі. Треба рух тверезости поширювати теж масово й на Волині Поліссі та Холмщині — де він вже теж започаткований.

СЕРЕД КНИГ.

Томашевський, Е. Птахомясарський промисл. Підготовання мясної птиці в господарстві, кооперативний збут, вгодовування та перерібка на мясо. Накладом Кр. Госп. Т-ва „Сільський Господар", Львів, 1933. 160, стор. 112, малюнків 25. — Гроші з продажі яєць і домашньої птиці це одно з головніших джерел доходу наших селянських господарств. Поплатність птахівництва залежить від уміння витворювати дешево продукти, відповідаючі вимогам ринку та від доцільного зорганізування збуту. Цим справам присвячена книжка др. Томашевського, що охоплює цілість праці від підготовки домашньої птиці в господарстві аж до перерібки її на мясо в птахомясарні.

Наші кооперативні організації щойно започаткували кооперативний збут живої птиці, але справа організування збуту битої птиці, тобто вже переробленого продукту, стає все наглішою. Тому книжка появляється якраз на часі і виповнює бракуючу сторінку в нашім птахівничім промислі. Подібної праці не мають і наші найблизчі сусіди.

В книжці др. Томашевського докладно описано, що треба розуміти

під столовою птицею, яким способом птицю в господарстві треба виховати і підготовити, як зорганізувати постачання птиці до кооперативної прахомясарні. Крім того книжка знайомить з технікою вгодовування всіх родів птиці та подає техніку перероблення птиці на мясо. — Текст доповнює аж 25 малюнків.

Книжка потрібна є для господарів і для працівників кооперативних організацій, що працюють з птицею. Придасться вона і агрономам в їх праці на селі.

Під новий рік. Голоси трьох визначних кооператорів. Цьогорічний альманах-календар анг. кооп. союзу „The Peopel's Yearbook 1933" приніс актуальні ситуаційні міркування визначних світових кооперативних діячів.

Про вагу міжнародньої співпраці п. Г. Мей, генер. секретар Міжнар. Коопер Союзу, пише м. і. таке: Средство заради на сучасне лихоліття, яке пропонує кооперація, є в тім, що це має бути нова система господарства: що ріжниться суттєво від існуючої капіталістичної — своєю демократичною конституцією. При кооперативнім устрою виключається мотив зиску та йде контроля над лихвою через обмеження відсотка від капіталу. Тих засад ще нині не хочуть визнавати господарники, але вони мимо того стануть підставою для наукових економічних теорій, і господарники будуть приневолені їх респектувати, коли не зможуть довше стримувати походу кооперативного руху.

Кооперація через своє союзне будівництво має природну здібність достосовувати подачу до попиту, продукцію до консумції... Одначе світовий кооп. рух не зможе ще вплинути поважніше на злагіднення світової депресії, а це тому, що національний кооперативний рух в нинішній стадії відзеркалює у великій більшости національні тенденції і має до переборення такі самі труднощі на господарському полі як національні державні органи на політичному і господарському. Потрібна сильніша міжнародня співпраця кооперації.

Міжнародня співпраця вимагає мілітарного і господарського розброєння (знесення оборонних мит). При правдивім кооперат. режимі не булоб митного протекціонізму ані обмежень торгівлі,— тільки співпраця у продукції та розподілі на всесвітній основі, що означалоб повне розброєння в моральному, господарському та мілітарному розумінні.

Чи кооперація може заступити капіталізм? — Д. Віктор Серві, директор бельгійського кооп. союзу, твердить в цьомуж виданню, що краєві кооперативні гуртівні мусять приспішити творення міжнаціональних господарських організацій для основування фабрик в цілі поборювання трестів і набування джерел сирівців. Господарський націоналізм та протекціонізм це малонадійні засоби порятунку; вони вправді хвилево поправляють ситуацію, а зате потім стає ще гірше. Ідеал кооперації — рівність і свобода — дасться осягнути тільки через міжнародню організацію джерел сирівців. Капіталізм корчиться і ломиться внутрі. Кооперація є готова до заступлення його ролі. Чи прийде до такого тісного зближення національних союзів, щоби була створена міжнародня гуртівня? Чи ці союзи дійдуть до порозуміння щодо регуляції виробництва на міжнародніх основах?..

Чим скорше це станеться, тим скорше стане дійсністю плян рочдельських піонірів правди.

Передовсім треба зломити силу трестів! — Д. А. Йогансон, нач. директор *„Kooperativ Förbundet"*, союзу шведської споживчої кооперації й гуртівні, пише у цьомуж річникові англійської кооперації:

Акцію краєвих коопер. союзів треба в міжнародньому обсязі сконцентрувати коло якоїсь одної проблєми, однаково важної для всіх; через краєві гуртівні в цих установах могліб брати участь і місцеві низові кооперативи. Треба виробити конкретний практичний плян. Таким завданням, однаково для всіх пекучим, моглаб бути прим. боротьба з міжнародніми трестами й картелями. Але боротьба мусілаб бути конкретна, беручи за ціль покищо поборювання якогось одного міжнародного тресту, що пригнавлює споживача по ріжних країнах*).

*) Д. Йогансон, більше як хто, управнений організувати боротьбу з картелями, бо шведський кооп. союз має за собою найбільші з усіх краєвих союзів успіхи у змаганнях з картелями. — Ред.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: д-р Карло Коберський

Друкарня „Бібльос", Львів, Японська 7. Тел. 14-78.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА Ч. 5.
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ ТРАВЕНЬ
1933
CO-OPERATIVE REPUBLIK
UKRAINIAN MONTHLY REVIEW — LWIW POLAND РІЧНИК VI

ДО КООПЕРАТОРІВ СВІТУ!

Кооперація — економічна організація, створена трудами й жертвами мілiонів кооператорів — стає нині предметом неоправданих нападів приватної торговлі.

Від свого початку кооперація змагалася за оборону інтересів загалу. Завсігди, без огляду на ріжниці політичних поглядів і релігійних вірувань, вона ставила інтерес усіх понад особисті інтереси.

Кооперація утрималася й поступила вперед, не зважаючи на війну й кризу, завдяки слушности своїх засад та росумности своїх метод.

Її розвиток невідлучно звязаний з відбудовою господарського життя, з закріпленням мира і з поступом культури.

Її суспільна корисність та успіхи спонукують приватні торговельні організації, ведені лише заздрістю та егоістичними інтересами, до нападів на кооперацію та до накликування публичних властей до накладання на неї виняткових і несправедливих податків та гальмування її нормальної діяльности шляхом ворожого законодавства.

Ми з радістю занотовуємо, що всюди наші Національні Союзи поклали собі завданням енергійну оборону великої спадщини по Справедливих Рочдельських Піонірах і мілiонах сучасних кооператорів.

В обличчу невгаваючих і несправедливих нападів противників кооперації всіх країн Міжнародній Кооперативний Союз солідаризується з усіма національними організаціями світа, що саме тепер захищають свої права і свободу своєї діяльности, та кличе всіх членів підтримати й посилити їх кооперативні товариства, створені для задоволення усіх їхніх потреб в інтересі загалу.

Кооператори! Великі діла, що їх ви створили, наслідки ваших жертв для спільної справи, загрожені.

Ходить про нові економічні основи цивілізації, яку представляє ваш великий принціп взаїмопомочи.

Кооператори, обороняйте ваші здобутки і ваші права — у вашім власнім інтересі та в інтересі ваших родин і людства — щоби кооперативний рух вийшов з теперішніх труднощів, більших і тяжчих, як коли.

Кооператори світа — обєднуйтесь!

За Міжнародній Кооперативний Союз:

Генри Мей.
Генеральний секретар.

Ваїно Таннер.
Президент.

13, IV. 1933.

НА ОКРАЮ ДНІВ.

ЩО СКРИВАЄТЬСЯ ЗА ЗНИЖКОЮ ДОЛЯРА?

Знижку доляра можна вважати вже фактом; сумнівним остає ще тільки, як далеко піде ця знижка. Горячі дні, що зачалися 20. квітня, серед хаосу вісток, сплетень і здогадів, дали вже також досить матеріялу для того, щоби рішитися: чи знижка доляра прийшла з волі чи помимо волі керівників американського державного життя. Бо хоча вагання валют рідко коли діється з відома і благословення урядів, то теоретично це не є виключена річ.

З застереженням, як це завжди потрібно, можна сьогодня поставити тезу, що сама знижка була спричинена свідомим посуненням уряду американської федерації, на чолі з її президентом *Рузвелтом.* Безпосередною притокою до знижки курсу на біржах стали два законодатні акти уряду: продовження заборони вивозу з Америки золота і видвигнення законопроєкту про видачу нових банкнотів, яких малося б ужити головно на кредити для хліборобів. В звязку з цим другим проєктом стоїть теж плян піднесення срібла до ролі рівнорядної з золотом, в тім розумінні, що менші довги можна булоб сплачувати замісць золота також сріблом, якого курс підносився.

Вказують на дивний збіг обставин, що ці кроки Рузвелта і його уряду прийшли саме в порі, як до Америки прибув офіціяльно англійський премєр Мек-Дональд для обговорення пекучих економічно-політичних справ. Досить переконуючо звучать ті голоси, які підозрівають в тактиці Рузвелта свідоме стремління до зашахування свойого партнера знижкою доляра.

Бо що означає практично знижка курсу доляра в міжнародніх взаєминах?

Не забуваймо, яке місце займає в світі доляр: це та валюта, що по війні заняла місце, опорожнене тоді англійським фунтом. Це король валют, хоч, що правда, від року його авторитет дещо захитався. Але його курсова вартість тоді не впала, удержуючись на високому рівні, що при такому розгарі крізи без сумніву гальмувало до певної міри експорт товарів зі Сполучених Держав. Можливо отже, що через штучне зниження курсу доляра хочется улекшити вивозову позицію Америки і тим погрозити Англії. Але чи у всіх вчинках дипломатів завжди і всюди треба підозрівати тільки самі підступні наміри? Не забуваймо, що та сама Англія, Франція і многі інші держави є воєнними й торговельними *довжниками Америки* та від довшого часу добиваються ревізії своїх величезних і на теперішні часи непосильних зобовязань. *Знижка доляра може принести значну полекшу довжникам в Европі.* Отже, чи не треба добачати в кроках американського уряду свого роду приязного жесту в сторону Англії та Франції? (Інше діло, чи цей жест добровільний, чи вимушений цілим укладом відносин та впертою вимогою довжників).

А тепер друге питання: що означає знижка доляра для внутрішніх відносин в американській федерації?

Перше всього зважмо, що паперовий доляр — це писемне зобовязання держави до громадянина, довжний скрипт на відому кількість золота або його рівновартости. Уряд, забороняючи вивозити золото, фактично перечеркнув вимінність доляра на металь. Зірвав його „па-

рітет". Коли доляр упав, то державні банки мають можливість викуповувати свої банкноти (золотом чи девізами) по вигідній низькій ціні. Коротко кажучи — знижка курсу доляра це перш усього *зарібок для держави*, а страта для всіх посідачів долярових нот.

Далі вона вносить переворот у взаємини між довжниками й вірителями. Для Европейця, який привик дивитися на Америку так приблизно, як поглядає людина з вулиці на двоповерховий дім — є несподіванкою вісти про кольосальний зріст задовження серед американського громадянства. При всіх застереженнях що до точности підрахунків національного майна і задовження та трудности таких обчислень взагалі, ми позволимо собі продемонструвати деякі цифри, що їх оголосило бюро амер. „Національної Промислової Конференції". Сума національного майна в Спол. Державах мала виносити: в 1912 р. — 180 міліярдів дол., в 1922 р. — 321 млрд., в 1929 році 362 млрд. На 1932 р. можна оцінювати, що вона зменшилася о третину, отже виносить поверх 200 млрд. долярів. Але проти цього активного майна стоять пасиви. Довжні зобовязання виносили 1912 р. — 63 млрд., 1922 р. — 136 млрд., в 1929 р. — 203 млрдів. Тепер їх сума повинна виносити коло 180 млр-дів долярів. Таким чином чисте національне майно вагалосяб біля цифри 20 млр-дів долярів.

Але ці цифри самі собою ще не дають нічого. Щойно порівнання зросту відсоткового в і д н о ш е н н я між активами й пасивами говорить про все лихо. Отже це відношення було в р. 1912 — *34%*, 1922 р. — вже *42%*, а в 1929 р. — аж *56%*. В р. 1932 це відношення очевидно ще погіршилося. У світлі таких чисел зрозуміємо вповні, чому провід американської нації м у с и т ь п р и с т у п и т и д о а к ц і ї в і д д о в ж е н н я к р а ю і то в можливо радикальний спосіб. Очевидно, що найбільш рішучим засобом є — зменшення самої суми старих зобовязань, а для тої мети найпростішою дорогою — девалюація банкнотів.

Але керуючі чинники американського господарства обіцюють собі — теж правильно — ще одно. Вони чекають зросту цін товарів. Вже сама девалюація гроша може спричинити такий наслідок, а намірена інфляція нових банкнотів буде ділати теж в цьому напрямі. (Одна тільки виринає трудність: підвишка цін може знову спинювати експорт товарів з Америки, так само, як це досі робила дорога валюта).

Ті, що вірили в непохитність доляра, очевидно перечислились. Але вони мають хоч моральну сатисфакцію в тім, що не можна й нині доказати, щоби доляр впав зі звичайних валютарних причин. Покриття доляра золотом до останнього часу було найкраще з усіх валют світа (66%), і хоч воно дещо зменшилося в останньому часі, то про якусь критичну ситуацію не було мови.

Доляр впав, бо того х о т і л и.

„УРЯДОВА АКЦІЯ ВІДДОВЖЕННЯ".

Цією загальною назвою характеризують кілька законодатних актів польського уряду, які мають на цілі полекшити положення довжника, головно хлібороба. Це такі закони: 1) давніші два декрети про розємчі уряди для розложення довгів на ратальні сплати до 3 літ і обнижки відсоткової стопи; 2) про пільги для гіпотечних довжників,

що одержали позички на гіпотечні заставні листи; 3) про обнижку відсотків і відрочення сплати капіталу інших довгів, забезпечених гіпотечно; 4) закон про Акцептаційний банк.

За виїмком закона про розємчі суди для малої земельної посілости — всі інші мають актуальне значіння не для селян, а передовсім для великої земельної власности. Такий самий характер носять і законні постанови про пільги при сплаті залеглих податків, бо як відомо, українське селянство не залягає з державними оплатами з тої простої причини, що йому цього не дозволяють. — Постанови декрету про розємчі уряди мають підлягти дальшій зміні в напрямі умовного продовжування речинця сплати до 7 літ, при чому ця мораторія малаб відноситися теж до лядових боргів по детайлічних склепах (в тім числі і по споживчих кооперативах!).

Однак одночасно з повищими законами про знижку відсотків та мораторію у сплаті приватних довгів (бо всі ці пільги не відносяться до довгів у публичних кредитових установах!) — ухвалено в соймі т. зв. маєтковий податок, який по суті не є ним, а звичайною даниною, яку заплатять ті, що виплачують річно найменше 25 зол. грунт. податку. Після цього закона має м. і. хліборобство заплатити державі через 5 літ по 10 міліонів зл. щорічно, як додаток до грунтового податку. Нове податкове обтяження виносить від 20—40% грунтового податку.

Разом з тим даруночком прийшла вість, що мораторія на сплату деяких податків, що вигасає в половині 1933 р. — не буде продовжена.

Останній з вичислених законів появився в Дневнику Законів з 29. березня ц. р. і обовязує від 10. квітня ц. р. Він постановляє, що відсотки від гіпотечних довгів, хочби вони були навіть назначені судовим рішенням, обнижуються до 6%. Під закон підпадають довги, забезпечені або дефінітивним табулярним вписом або лиш пренотацією; не підпадають тільки довги, забезпечені гіпотечною кавцією. — Друга важна постанова цього закону говорить про відрочення сплати довжного капіталу аж до 1. жовтня 1934 р. До цього часу не вільно вести екзекуції на капітал, тільки на відсотки й кошти.

Коли повищі закони мають все таки реальний підклад і зміст, то зовсім неясні завдання „Акцептаційного банку". Ця нова урядова установа, фактично підвідділ міністерства скарбу, має шляхом реесконту векслів переймати на себе неліквідні рільничі довги, що обтяжують сьогодня головно Банк Польскі, Банк Рольни та другі подрібно не вичислені кредитові державні, комунальні й приватні установи, які розложать на рати сплати довгів довжників. Капітал для цього „банку" має дати міністер скарбу по своїому осуду з річних бюджетових сум, до розмірів 75 міл. золотих (сам Банк Польскі мав на конець грудня 1932 р. хліборобських векслів на суму 286 міліонів!). За страти Акц. банку ручить держава до висоти 30% загальної суми зобовязань банку, однак не більше як 50% страт понесених на хліборобських вірительностях. Банк буде акційною спілкою з акційним капіталом $12^1/_2$ міл. зол. Загальна сума зобовязань банку не може перевищити 20-кратної суми його власних капіталів.

З усієї конструкції банку видно, що це не якийсь справжній банк, який мавби мобілізувати капітали, а фо́рма перекинення ризика з деяких існуючих кредитових установ, санація яких урядові бажана. Якоїсь спеціяльної користи з цеї установи хліборобам не буде.

Коли зіставити разом усі повищі закони й декрети, насовується такий висновок: керманичі держави рішили дати полекшу хліборобам що до їх приватних довгів на те, щоби одержати від них більше гроша для самої держави.

ПОЧИНАЄТЬСЯ УРЯДОВЕ ПОБОРЮВАННЯ КООПЕРАЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ?

Уряд одного з союзних країв Німеччини, *Баден*-у оповістив дня 7. квітня ц. р. розпорядок про (великі) товарові доми, підприємства з філіяльною системою та подібні торговельні фірми. Розпорядок цей оперто на загально-союзному декреті „про охорону народу і держави"(!).

Зміст його такий:

1. Забороняється засновувати товарові доми (Warenhäuser), як рівнож склепи з одностайними цінами;

2. Забороняється відкривати нові філії яких небудь торговельних підприємств.

3. *Обі повищі постанови відносяться також до споживчих кооператив.*

За Баденом пішла й *Баварія,* оголошуючи подібний розпорядок. Таким чином вже дві союзні держави в Німеччині вступили на шлях активного поборювання не тільки велико-капіталістичних товарових домів, а й *кооперації.*

Щоби зрозуміти саму можливість таких неймовірних розпорядків, треба мати перед очима все це, що тепер діється в Німеччині. Прихід до влади гітлєрівців означає в *соціяльній ділянці* скріплення позиції т. зв. середнього стану, себто передовсім купецтва (по части й ремісництва та інтелігенції), крім, очевидно, посилення впливів великого *промислового* капіталу, який від довшого часу фінансував гітлєрівський рух. Купецтво використовує свою силу передусім для підкошення своїх економічних противників: кооперації та великих універсальних магазинів.

ЧИ КОЛЬОНІСТИ ОСТАНУТЬ НА ПРИДБАНИХ ҐРУНТАХ?

Таке питання ставить „Курєр Львовскі" (19. березня ц. р.) — подаючи при цьому такі блищі інформації: в періоді 1926 до 1929 р., хоч була висока конюнктура і високі ціни землі, то при легкости кредиту розвивався живий парцеляційний рух. Покупці ґрунтів одержували гіпотечний кредит в Банку Польським а також з „фонду допомог і пільгового кредиту". З цих двох джерел уділювали теж кредити на урядження господарств. Ця кредитова інфляція привела до того, що землю набували люди, що не посідали майже ніяких засобів. В результаті показалося, що 9.907 набувців одержало 54,4 міл. зл. кредиту на 43.862 га. Це значить, що на 1 га площі лягло пересічно 1.256 зл. кредиту з самих тільки державних банків!

Військові осадники і приватні парцелянти набули в тім часі 44.257 га, при чому 3.953 набувців позичило з державних установ 33 міл. зл. Пересічне обтяження 1 га — 836 зл.

Кошти сплати і опроцентування довгів виносять 8—10 квінталів (*q*) жита з 1 га, тоді як при добрій конюнктурі за аренду землі да-

валося найбільше 3 квінтали з гектара. З огляду на введені урядом законні пільги у сплатах — всетаки приходиться ще й тепер платити около 5 *q* (75 зл.) з гектара, що є очевидним абсурдом. Так у військових осадників. Знова-ж у першої групи, урядових парцелянтів, обтяження 1 гектара вагається між 100 і 180 зол.. а по примінені пільг 270—160 зл.

При такій ситуації виринає — на думку ендецького органу — трівожне питання, чи зможуть набувці ґрунтів удержатися на своїх господарствах?

Ми однак думаємо, що ті опікунчі руки, які так дбали про кольоністів тоді, коли їх висилали спеціяльно на „східні креси" — не дадуть їм загинути й тепер, хочби то мало далі діятися коштом всієї решти населення.

РОЗБУДОВУЙМО — АЛЕ ОБЕРЕЖНО!

Перед нами протокол одної кооперативної наради в справі організації збуту збіжа окружним кооперативним союзом. Впадає в око передусім слабе заступлення союзних кооператив: на 93 кооператив, членів союзу, було на анкеті заступлених всього 54 кооперативи, хоча темою наради була справа першорядної ваги для цього району. Друге, що звертає на себе увагу, це спосіб переведення далекосяглої ухвали що до створення при союзі окремого збіжевого фонду у висоті 45.000 золотих, яку то суму малиби зложити кооперативи. (Пересічно на кооперативу це винеслоб біля 500 золотих „збіжевого уділу"). Голосування над цим проєктом управи союзу переведено по дискусії, в якій, крім предсідника, взяло участь всього три особи, з того двох селян, з яких один висловлювався невиразно „за", другий „проти" проєкту. Очевидно, що по такій невичерпуючій дискусії й голосування мусіло випасти невиразно: 33 „за" проєктом, 11 „проти", 10 здержалося. Тому й не диво, що вже по закінченню цеї точки, при обговорюванню інших справ, окремі промовці вертали до справи „збіжевих уділів", а деякі вимагали, щоби в цій справі вперід поробити наради на місцях.

Хоча отже нарада погодилася, що рішення анкети буде обовязувати всі кооперативи, то, на нашу думку, керівники союзу зроблять добре, якщо наперед переведуть відповідну пропагандистичну підготовку на місцях і аж тоді приступлять до стягання уділів. Очевидно— уділи повинні бути зложені готівкою; метода складання уділів векслями, про що натякається теж у протоколі згаданої наради — є річ крайно небезпечна, як для союзу, так ще більше для кооператив.

Ось які думки насовуються при читанні протоколу з одної кооперативної наради. Такі методи будування — це у нас не відірваний випадок. Така метода розбудови у нас практикується ширше. Тому й звертаємо увагу на слабі її місця, остерігаючи одночасно перед небезпеками занадто поспішного будівництва і то методами, які вже й у нас основно скомпромітувалися: *при допомозі векля!* Добра воля й будівничий запал — яких то прикмет не відмовляємо і в даному випадку — нехай ідуть в парі з терпеливістю й холодною розвагою.

ДЕЩО ЗІ САМОКРИТИКИ.

Святочне „Діло" принесло у відділі фейлєтону серію „святочних кухарських порад" придуманих для західно-українського громадян-

ства бистрим сатириком Г. Чіпкою. Між ними находимо й влучну сатиру на деякі хиби нашого економічного будівництва. Є це *„рецепта на економічний пляцок“*, що звучить ось так:

„Економічний пляцок.

Три склянки заграничної крізи вимішати з краєвою непорадністю, додавши по пів фунта міцного бюрократизму та конденсованої самопевности. Все те розтерти у власній макітрі старим способом. Всадити в горячу руру вижидання, доки не зачне тріщати“.

На жаль — богато в тім правди!

Брати Симиренки —

економісти й визначні українські суспільно-культурні діячі другої половини XIX і початку XX. ст.

В останніх кількох літах появився цілий ряд спогадів наших передових культурних діячів довоєнної доби. В них часто, в звязку з нашими важкими культурними змаганнями, згадують імя українського мецената Василя Федоровича Симиренка[1]).

Короткі згадки про братів Симиренків, Платона й Василя, подибуємо й у зазбручанських виданнях, де тільки згадується про матеріяльні джерела українських культурних починів[2]). До війни, а радше до смерти молодого Симиренка в 1915 р.[3]) про тиху та ревну діяльність цих українських курлтурників не можна було голосно згадувати та й не многі про неї знали. Можна було лише стрінути денеде коротенькі згадки в звязку з історією цукроварства на Україні, чи фрагментарні описи відвідувачів фабричних заведень Яхненків-Симиренків[4]).

Так само щойно кілька літ по війні Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові від галицького громадянства скромно вшанувало свойого щедрого мецената В. Ф. Симиренка, виписуючи його імя на пропамятній таблиці в будинку Т-ва, що на його купно пожертвував покійний 100.000 рублів.

Багато наших громадян, прочитавши недавно отті згадки про українського міліонера, який так щедро своїм майном підсилював український рух по обох сторонах кордону, довідалося вперше про цього білого крука й чудувалося що до того часу про нього не було чутно. Про Василя ще частіше споминають, а про Платона мало тямлять, він скорше своєю громадською діяльністю був приміг-

[1]). Поріян: Е. Чикаленко. „Щоденник“ вид. „Червоної Калини“, Львів. — Окремі згадки-статті, посвячені В. Ф. Симиренкові в „Тризубі“. Париж, 1928, ч. 22, 23, і 24. — Найповніші і найцікавіші там „Спогади“ В. Леонтовича, О. Лотоцького („Український Никодим“); — О. Лотоцького: „Стрічки Минулого“. Праці УНІ. Варшава, 1932.

[2]) Порівн: „Україна“, 1929, січень-лютень, стор. 8; — цікаві згадки в Яворівського: Нарисах з історії революційної боротьби на Україні, 1927; — Лозовий: Курс кооперацій. 1929 й ін.

[3]) Ширшу посмертну згадку посвятив йому Ніковський, Степ., 1916 (Одеса).

[4]) Ширші спогади про фірму Яхненко-Симиренко до її упадку написав Клебановський у „Київській Старині, 1896 т. 52. стор. 101—4, 251—62, 358—377. — Гл. також Padalica T. Opowiadania i Krajobrazy t. II. 58—64. — М. Чалый: Посѣщеніе Т. Г. Шевченком Сахарного завода Яхненка й Симиренка. „Київська Старина“, 1889. II. 459 — 64.

ром для молодшого брата; оба вони більше пів віку брали живу хоч і тиху участь в українському культурному й політичному життю.

Українські міліонери — свідомі й ревні громадяне! Хочеться знати про них як найбільше.

А примірні це громадяне й цікаві не так своїми великими маєтками: вони гідні памяти поколінь передовсім як люди великої душі.

Історія роду й богацтва Симиренків.

Перша половина XIX ст. це доба незвичайного росту промислового капіталізму, нечуваних до того часу економічних можливостей та суспільної перебудови народів. Хвилі того економічного підйому докочувалися і до нас на Вкраїну, хоч вона ще тоді була економічно й суспільно дуже відсталою країною та зате багатою невикористаними добрими умовинами.

Розвій західного промислового капіталізму підтягав за собою й аграрні країни, потребуючи хліба й сировини. Українські, головно південні поміщики стали тоді перебудовувати свої лятифундії наче на хлібні фабрики, оперті на найману працю. Хліборобська продукція взагалі стала сильно зростати, зароїлося в українських портах від чужинних кораблів, яким годі було настарчити поживи. Нагод до праці й збагачення було тут дуже багато, в кого лиш була воля, енергія та розум.

Доробився тоді не один поміщик, купець, чумак чи навіть і кріпак, якщо йому пощастило викупити себе від пана, щоби мати особисту та господарську волю. В таких то часах викупився у гр. Самойлова, власника м. Смілої, кріпак на оброці (чиншах), швець-кожемяка Михайло Яхненко з дітьми: Степаном, Кондратом, Терентієм, Анастізією й Евдокією. Тодіж кріпак сусіднього пана гр. Воронцова, власника м. Городища, Степан Симиренко викупив лиш одного свойого сина Федора та одружив його з Настею Яхненківною. Згадували, що Яхненко, щоби викупитися, продав всю свою шевську мізерію, а навіть жінчине намисто, поборов усі труднощі, получені з викупом; як дістав волю, не лишилося йому ніяких засобів до дальшого прожитку. Та був це мабуть чоловік, що „знав далекі дороги", бо вже перед тим їздив по ярмарках з чобітьми та шкурами. Нагодився якийсь „коробойник" та позичив йому 600 корбованців. За них Михайло Яхненко з синами й зятєм Федором Симиренком виарендував два млини у гр. Самойлова в Смілій та почав помало дороблятися, але небаром помер. Після його смерти підприємством, що дуже скоро виросло, стала керувати мати, а відтак сини й зять, зберігаючи патріярхальну родинну спілку і підчиняючись молодші старшим. Про патріярхальність цих родинних відносин цікаво згадує мемуарист, урядник пізнішої великої фірми „Яхненко-Симиренко". Він каже, що молодші брати старшим „викали", прислуга вважалася членами родини, всі разом засідали до стола, спільною молитвою починали і закінчували завсігди денну працю.

З початку головою тої родинної спілки вважався найстарший Степан Яхненко. Він з Федором Симиренком вів касу й рахунки, бо оба були грамотні, а Кіндрат і Терентій неграмотні займалися скуповуванням збіжа й продажею муки та взагалі наглядали господарства. Та над усіми господарськими здібностями й розмахом почав вибива-

тися згодом Кіндрат. Він, дужий ростом і веселий шуткар був любимцем графа Самойлова, з яким грав у білярд, боровся та пив о заклад, хто кого перепє. Заприятелював з ним також пізніше і граф Бобринський, до якого перейшла Сміла після смерти Самойлова. Арендуючи дальше млини й крупчатки, склали брати в 1820-их роках капітал розміром около 6—7 тисяч рублів. Зблизившись на славних і рухливих тоді українських ярмарках (прим. у Ромнах) з більшими купцями, навчилися від них багато та набралися купецького розмаху.

До того зєднали собі славу чесних купців. Широко по Вкраїні пішла слава про їх людяність в 1830-их голодових роках, коли то вони годували впродовж кількох місяців біля 10.000 селян.

Так працюючи спільно в згоді, не з гарячки за зиском, а з любови до труду—змагання, скоро багатіли. Кромі млинарства займалися також дальше шкіряним промислом і торговлею, скуповували худобу та зганяли її в Одесу й Варшаву; вкінці почали експортувати муку заграницю. Відчинили перший склад у Одесі, куди й переселився Степан, а відтак і Терентій, щоб наглядати за продажею муки й худоби; а згодом відчинили мучні склади в Николаєві й Севастополі. Пощастило їм дуже, коли зійшлися з добрим знатоком млинарства й на спілку з ним виарендували уманські млини, впроваджуючи до них технічні уліпшення. За 10 літ аренди уманських млинів поділилися зі спільником рівно по 500.000 рублів чистого доходу. Тоді то, розпоряджаючи значним капіталом, ставши купцями першої гільдії Одеси, почали шукати для себе ширшої діяльности.

Тоді саме (в 30-их роках) гр. Бобринський поставив у Смілій першу цукроварню на Вкраїні. Брати купили в нього 10.000 пудів цукру по 28 руб. за пуд і продавали його в своїх гуртівнях у Одесі, Николаєві й Севастополі по 38·40 руб. — заробили на тому кругло коло 10.000 карбованців. Самі за таке тоді поплатне цукроварство не важилися зразу братися.

Та тоді стає до праці в фірмі молодий Платон Федорович Симиренко.

Платон Федорович Симиренко (*? † 1863.)

(Розбудовує фірму „Яхненко-Симиренко", його суспільно-реформаторські замисли — український фаланстер, знайомство з Шевченком і іншими українськими культурниками. Упадок фірми.)

Молодий Платон скінчив середню освіту в Одесі і почав думати про вище (здається правниче) образування в московському університеті. Та одного разу якийсь добродій з Москви, гостюючи в домі Симиренків, став відраджувати батькові-Симиренкові такий плян сина: буде він, — казав, — втрачений для торговельного діла. Налякався батько того й, щоб спинити сина, відказав йому матеріяльної помочі.

Платон зразу думав таки поставити на своїому й пробиратися таки власними силами, але згодом роздумався й став працювати в відділах фірми, займаючись головно рахунковістю. Познайомився він тоді з декількома Німцями-спеціялістами, що завідували, чи на власну руку вели перші цукроварні виарендувані в панів з лісами й кріпаками.

Отті перші цукроварні були дуже примітивні. Були це великі шопи з хворосту і гилля, всі вогневі, ні одної парової. Працювали

в зимі, коли кріпацька праця була ніпочому. Німцям-спеціялістам приходила дуже дешево аренда таких цукроварень і кріпацька праця. Власники з того великої користи не мали, коли зважити, що орендарі нищили ліси, які були наче додатком до аренди. Щоб збільшити свою користь, Німці вдавали, що знають особливі таємниці продукції цукру, сипали якийсь порошок, без якого, мовляв, не буде солодкий.

Платон, живучи в Смілій, зійшовся з деякими урядовцями цукроварні гр. Бобринського і особливо щиро побратався з молодим практикантом, а пізніше славним цукроваром Сетгофером. Цей виявив молодому Симеренкові, які користи можна мати з цукроварства й заохотив його до того діла. До того оба молоді, повні сил і енергії ідеалісти, мріяли про кращі часи для людства, про новий суспільний лад, вірили в машину й її добродійне післанництво. Оба вони їздили заграницю та оглядали там нові, парові уладження цукроварень і інших підприємств. Вернувши, намовив Платон батька й дядьків на цукроварство. Розпоряжаючи капіталом біля 600.000 рублів, виарендували вони в поміщика м. Ташлика на 12 літ землю й стали будувати цукроварню. Платон поїхав до Франції, щоб там добре приглянутися до новіших уладжень та сконструювати плян свого підприємства. Закупив найновіші машини, набрав зі собою коло 30 спеціялістів-Французів, деяких і з родинами, й поставив у 1843 р. п е р ш и й у цілій тодішній Росії паровий пісочно-рафінадний цукровий завод у Ташлику. Головною пружиною, творчою душею підприємства „Яхненко-Симеренко" стає молодий, освічений і докладно вже обзнайомлений з цукроварським ділом Платон. А на головного представника фірми вибивається Кондрат Яхненко, який у розбудові виказував найбільше відваги, піддержував перед братьми племінника та з незвичайним, просто геніяльним спритом, як на неграмотну майже людину, (бо згодом ледви навчився підписуватись) реалізував смілі його пляни. Згадують, що Кіндрат Михайлович дивував усіх своєю памятю. Без записок тямив усі дні плат, векслеві речинці, обчисляв видатки й прибутки, всього сам наглядав. Постійно занятий, дорожив часом і до пізньої старости (прожив поверх 80 літ) не випускав з рук господарської керми підприємства. Цікаво, що старий з молодим працював в повній злагоді й новин не лякався, хоч інші брати деколи негодували. Дивувалися сусіди-пани такому розмахові бувших кріпаків-хахлів які й ніяк інакше в себе не говорили, як по „малорусски", а й діловодство підприємства так само вели. Раз відвідав їх новий завод в Ташлику приязний їм, хоч і конкурент гр. Бобринський. Оглядаючи модерні уладження цукроварні, нагло звернувся до Кіндрата, що його опроваджував: „А що будеш робити, Кіндрате Михайловичу, як обанкрутишся? Сильно повів уже ти своє діло, богато вже в тебе розкоші, много тратиш грошей на своє підприємство". — „Га! — відказав Кіндрат — буду чоботи шить, як шив перше, та шкуру мять; у мене ще на горищі лежить мішок з копитами й можна ще й тепер чоботи шить. Але що ви будете робить, ваше сіятельство, як, не дай Боже, обанкрутитесь?"... — Коли пішло добре з цукроварнею в Ташлику, взяли брати в оренду на 3 роки пісочно-рафінадний завод у гр. Потоцького в Орлівці; а коли він після 3-ох літ не схотів більше арендувати, задумали Яхненки-Симиренки розбудувати цукроварське підприємство в самому Києві й його околиці. Купили навіть на передмістях землю. Та справу спинила київська міська дума, не даючи дозволу на про-

даж куска міської землі, що лежав у центрі приготовлюваних теренів під будову фабрик. Тоді (в 1846 р.) запропонував їм давній пан Симиренків гр. Воронцов на 36 літ оренду 260 десятин землі під фабрики біля села Млієва.

І в неймовірно скорому часі „ожили пустарі", поміж місточком Городищем і селом Млієвом, на дорозі з Чигирина до Корсуня й Києва, 15 верстов від Шевченкової Кирилівки, виріс городок з димарями, а тисячі народу найшло в ньому працю. Наперед повстали семиповерхові пісочно-цукровий і рафінадний заводи, вивінувані в наймодерніші машини. Закипіло життя, гейби перенесене туди просто з Франції чи Німеччини. „Сахар хохлів" став знаний у цілій Росії й за границею. Відчинилися їх нові склади в Москві, Харкові, Київі, Нижньому Новгороді, Кременчузі, Єлисаветі, Ростові.

Довколишнє селянство мало постійний чи хвилевий заробіток на буряках та в цукроварні. Гордилося воно фірмою, якої творці вийшли з його плоти, тимбільше, що власники-міліонери не гордили своїм біднішим братом, самі своїх звичаїв і простоти не зміняли, ні свойого походження не скривали. В довколишніх селах і місточках жили ще ті, що тямили, як вони недавно їздили по ярмарках, продавали „тулупи" та скуповували пшеницю в поміщиків. Саміж „фабриканти" частенько згадували свою молодість із зустрічними давними знайомими й побратимами. Та ходили також між селянством поговірки, що Кідрат Яхненко найшов гайдамацький клад, про який росповідав якийсь старезний дід.

Закуплені загранicею цукроварські машини часто псувалися й не було їх де й кому скоро направити, тому Платон поїхав знова до Франції та Бельгії оглядати машинові фабрики. Порадившись відтак з батьком і дядьками, побудував біля цукроварні першу на Україні, а можна сказати першу таки й у цілій Росії машиново-будівельну фабрику після найновіших вимог науки й практики. Навіз знова з Франції, Бельгії й Англії спеціялістів-техніків, спровадив найліпші токарні й стругальні станки; й то зважився на такий крок тоді, коли ще на Вкраїні машин не було для кого робити. Та він мав перед собою далеку виховну ціль. Помалу почав доставляти машини іншим панам, а при техніках-чужинцях став вишколювати своїх місцевих.

На Дніпро пустив 1854 р. із своєї фабрики перший залізний пароплав „Українець", що ходив до 80-их років і започаткував розвій дніпрового пароплавства.

Підприємство стало скоро взірцем для тогочасних фабрик на Вкраїні і то не тільки своїм модерним устаткуванням, а передовсім невиданим до того часу порядком так у фабричних будинках, як і в цілому робітничому городку. (Д. б.)

І. Витанович.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Питання ринку збуту с. г. продуктів.

Не нехтуючи ваги внутрішнього фактора, яким є організація самого хліборобського підприємства та рівень його техніки, ми все-таки в аграрній справі готові признати навіть більше ваги зовнішньому чинникові, в першій мірі справі ринку збуту хлібо-

робських продуктів. Бо від нього залежить в першій мірі самий рівень цін с. г. продуктів, а це-ж рішає й про рентовність господарства.

В цій ділянці стоять перед нами обєктивні факти величезної ваги, що заіснували головно вже в добі розгару самої кризи. Це є надзвичайний розвиток митного протекціонізму і контингентування довозів с. г. продуктів та вивозових демпінгів і премій. Хоч і перед цею кризою, ба й перед світовою війною існували охоронці мита, то це був ще великий лібералізм в порівнанні з тими барієрами, що їх побудовано майже без виїмку у всіх державах світу приспішеним темпом, особливо від вибуху кризи. До того приходять дальші способи обмеження міжнародньої торгівлі, через девізові утруднення, які заведено вже у більшости держав, котрих суть в цьому, що на висилку грошей за кордон (а це має місце при імпорті товарів) муситься одержати дозвіл (а з другої сторони всі заграничні валюти й векслі, одержані за вивезений товар, муситься продавати державному девізовому урядові і то по курсі, який він встановив).

Наслідки тих всіх заряджень відомі: це майже цілковитий занепад міжнародньої торгівлі, і то не лише торгівлі рільничими продуктами, а торгівлі взагалі. Бо коли прим. Німеччина замикає свої границі для довозу збіжа, масла чи худоби з Польщі, то Польща негайно віддячується такими ж обмеженнями що до імпорту з Німеччини всяких виробів промислу.

Для хліборобства Польщі це все означає катастрофічний спад вивозу. Відпав не тільки вивіз збіж, але ця доля діткнула й худобу, масло, у великій мірі безроги, яйця й птицю, ц. то основні позиції аграрного експорту з Польщі. Киньмо оком хочби на такий важний для нашої хліборобської господарки продукт, як масло. Ось порівнання останніх літ:

вивіз масла з Польщі

в р. 1928/29	— 12.149 тон	— 72.127 тис. зол.	
1929/30	— 13.761 „	— 75.441 „	„
1930/31	— 13.145 „	— 61.145 „	„
1931/32	— **6.012** „	— **24.996** „	„

Треба числитися з фактом, що можливість вивозу рільних продуктів поза межі Польщі буде в майбутньому все меншати; не принесе поважної зміни на ліпше навіть сподівана звишка конюнктури по закінченні господ. депресії, бо за час занепаду міжнародньої торговлі кожна держава робить все можливе для того, щоби забезпечити себе своїми власними рільними продуктами, себто розбудовує як може, цю галузь господарства. Яркий приклад того, що можна зробити за пару літ інтенсивної розбудови хліборобства, дає Німеччина. Ось кілька чисел: продукція збіж в цій державі зросла за час від 1924 до 1928 р. з 16,2 міл. тон до 22,8 міл. тон, отже на 40 %. Бараболі мала Німеччина в 1924 р. 36,4 міл. тон, 1930 р. — 47,1 міл. тон. Безріг було 1924 р. 16,9 міл. штук, 1929 р. — 19,9 міл. шт., 1930 р. — 23,4 міл. шт., 1931 р. — 23,8 міл. шт.

(Звертаємо увагу, що навідворот в Польщі, а зокрема на укр. землях число безріг в останні роки зменшується).

Німеччина, як це стверджує знавець її хліборобських відносин, Фріц Бааде, осягнула вже майже повну самовистарчальність в ділянці хліборобської продукції (97,8% в 1931 р.).

Те, що вчора постигло збіже й худобу, нині масло, завтра може постигнути безроги, які ще мають сякий-такий збут в Англії у формі беконів (хоч Англія вже увійшла в блищі умови з Данією й Голяндією, не кажучи про свої домінії — яким дає першенство у доставі хліборобських процуктів, у заміну за відбір її вугля та ріжних промислових виробів). Треба отже дивитися тверезо на справи і заздалегідь приготовляти себе на втрату й останніх експортових ринків збуту.

З тим більшою силою виступає перед нашим хліборобством питання опанування внутрішних ринків в межах польської держави*). Певна річ — ці можливости не дуже великі, коли зважити, що Польща сама країна більше хліборобська ніж промислова і суто-польські території мають невелике запотребування на хліборобські продукти з наших, українських територій. Та все таки є ділянки, в яких польські землі не є самовистарчальні. Згадаймо продукцію пшениці, якої близько половина родиться на українських землях, далі кукурудзи, тютюну, фасолі, по части хмелю, далі яєць. Все це є галузі с. г. продукції, в яких участь українських територій є або монополістична або домінуюча. Річ тільки в цьому, щоби не втратити цих позицій на внутрішньому польському ринкові, а це буде можливе при: а) поліпшуванні якости продукту, при його стандаризуванні і б) при здешевлюванні коштів виробництва, які-б дали змогу в разі потреби конкурувати з дешевшим цього роду продуктом з корінної Польщі, коли-б його конкуренція стала нам загрожувати.

І одна і друга умова (поліпшення якости та конкуренція цінами) може бути лекше здійсненою при відповідній агрикультурній та торговельно-кооперативній організації наших селин-продуцентів, при далекойдучомму розвитку спілкових форм як у самій продукції (спілки машинові, хліборобська освіта і т. д.), так в области організації збуту продуктів. Щоб ми не видумували, які-б ми наукові книги не писали, якої б ми теорії не кликали на пораду — то приходячи до практичних висновків, не вийдемо поза ті, ніби вже давно відомі — але на жаль і досі тільки частинно здійснювані рецепти. Всі вони зводяться фактично до двох кличів: освіта й добра організація.

Не можемо забути ще одного чинника, який грає величезну ролю при формуванні цін с. г. продуктів, а через те й взагалі впливає на матеріяльне положення села. Цей чинник — це рівень міського споживання. Це правило виступає з особливою різкістю саме тоді, коли відпадають зовнішні ринки збуту і остає, як єдине місце збуту — ринок внутрішній. Яке б не було упередження сільських людей до міських, то факт остає фактом, що хліборób в нинішних часах не може обмежитися до самої продукції на власну потребу (як то було за добрих часів царя Гороха) — а приневолений навіть в приосталих країнах продукувати ще й на ринок, себто для міського населення. І знову, ясно, а що далі, то стає все

*) На вагу цієї справи я звертав увагу вже давніше (прим. в Кооп. Респ. 1931 р. ст. 312).

ясніше, що сільська людина зможе за свої продукти одержати від міських людей максимально лише те, що ті люде можуть заплатити (менше може, але більше ні в якому разі). Іншими словами: чим більша закупочна здібність міста, тим більша можливість для села підвищувати свої вимоги що до винагороди за свій продукт, тим більше грошей взагалі може припливати на село.

І навпаки: коли зменшується закупочна сила міста, то це відбивається передовсім на знижці цін продуктів села (бо місто зорганізоване — село ні!), а щойно за тим, як вже осягнено найнижчий можливий рівень знижки цін, приходить кількосне зменшення міського споживання. Це безсумнівно доказане досвідом останньої кризи. Кількосне споживання хліба й мяса в світі не падає — чим пояснюється мабуть і факт незменшення світової продукції с. г. продуктів. Зате впали ціни с. г. продуктів; значить — дотепер кошти кризи поносить головно хлібороб, а міська людина, навіть безробітна, зменшує передовсім свої видатки на одяг, мешкання, культурні потреби. Зменшення прохарчування приходить на самім кінці.

Згаданий вище Фр. Бааде вказує на такі льогічні звязки: протягом 1929—1931 рр. загальна сума заробітків в Німеччині зменшилася з 42,8 міліярдів до 33,4 міліярдів марок, а в тім самім часі вартість проданих рільних продуктів, упала з 9 міліярдів до 6,6 міліярдів, себто на 2,4 міліярди марок.

Зате кількосне споживання мяса за весь час кризи держалося без змін:

1928 р. — 32,1 міл. q	1930 — 30,6 м. q
1929 „ 31,1 „ „	1931 — 31,0 „ „

Коли отже не зменшився попит на мясо, а при тім, як відомо, не ділала загранична конкуренція, ані не збільшилася подача — то якаж була причина знижки цін? Чому хліборобство, замість давніших 9 міліярдів, одержало всього 6,6 міліярдів марок? Очевидно тільки в наслідок зменшення закупочної сили споживача.

Це є безсумнівні факти, яких не можна ігнорувати. Ми можемо мати, які хочемо, погляди відносно того населення, що нині живе по наших містах — ми можемо й повинні робити все що в нашій силі для того, щоби скріпити по містах відсоток Українців — але булоби самообманом думати, що продуцентові буде краще, коли зменшаться доходи споживача.

Одностороннє протиміське наставлення є так само помилкове, як і одностороннє протисільське наставлення. Справді розумною і суспільно творчою є тільки політика всестороннього розвитку всіх продукційних сил, як села, так міста та підпирання добробуту всіх дійсно продукуючих і соціяльно необхідних суспільних верств. (Очевидно, виключаємо верстви явно празитарні, або такі, що їх можна без шкоди для справи заступити організаціями справжніх продуцентів*).

К. Коберський.

*) Повища статейка і разом з нею ст. під заг.: „Чи наше село перетриває цю кризу“ — є дослівним текстом відчиту, що був виголошений у Львові з рамени „Т-ва наукових викладів ім. Петра Могили“. Пишемо це тому, що в журналі п. Н. Крушельницького „Критика“, ч. 2. за б. р. появився памфлєт непідписаного автора, в якому він позволив собі поперекручувати наші думки, подаючи їх у формі фалшивих цитат. На його нещастя гол. частина відчиту появилася в „К. Р.“ перед виходом 2-го ч. „Критики“. Кожний має можливість перевірити вульгарні інсинуації автора памфлєту та належно оцінити його і видавництва ж. „Критика“ моральний рівень.

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ.

Марксівський соціялізм і кооператизм.

Від 50-ти літ з поміж усіх напрямків соціялізму найголоснішим став марксизм.

Проте панування цієї доктрини не прийшло так легко у Франції. Вперше принято колєктивістичну резолюцію 1879-ого р., на конгресі робітничої партії в Марсилії, на домагання Жіля Ґесда. Одначе численні соціялістичні групи, які існували тоді у Франції — прудоністи, блянкісти, фурієрісти, анархісти, не хотіли абдикувати — аж до цього дня, коли всі ті соціялістичні гурти зєдналися і злучилися, створюючи, як ми відтоді їх називаємо — злучену французьку соціялістичну партію, що є нині секцією робітничого інтернаціоналу.

Та злука довершилась головно під впливом Жореса, котрий ідеольогічно належав радше до давнього французького соціялізму, але вважав своїм моральним обовязком дати приклад карности. Він прилучився отже до порядку дня Жіля Гесда, представника марксизму, і так повстала соціялістична злучена партія під цим потрійним кличем: клясова боротьба, — соціялізація знарядів продукції, — міжнародня солідарність працюючих.

Одначе злука не пройшла однодушно; залишилося ще кількох французьких соціялістів, які не хотіли вступити в злучену партію, остаючи вірними доктринам, про які я попередньо викладав. Наступного року вони створили групу, що називається партією французьких соціялістів; одним із її провідних членів являється професор в Колєж де Франс, п. Жорж Ренар. Ця група числить невеличку скількість членів, і за соціяльну школу вона вже більше не рахується, бо має мало учеників.

Не маю наміру давати тут виклад марксизму; для цього бувби потрібний цілий курс, і то не вичерпував би предмету. Так як ми це зробили з до-марксівським соціялізмом, ми обмежимося тут до досліду, в чім доктрина кооператизму розходиться з доктриною марксизму.

Укажім насамперед на відмінні цілі марксизму супроти колишнього французького соціялізму, який марксисти зовуть утопійним.

1. В марксизмі немає програми. Є глупим — кажуть вони — складати пляни в соціяльних питаннях, та означувати ціль, до якої прямується. Це не науково. Соціялізм є тільки конечним вислідом еволюції, на яку треба погодитись та зрозуміти її рух.

Під цим оглядом марксівський соціялізм подібний зовсім до клясичної школи економістів, про яку говорили ми в попередніх статтях.*) Є тільки одна ріжниця: оскільки в доктрині економічної ліберальної школи ці природні закони і ця конечна еволюція мають довести до найліпшої форми суспільства, до вирівнання богацтв, до найбільшого блага для всіх, — то навпаки в марксівській доктрині, ця сама еволюція доведе постепено до пролєтаризації ще покищо незалежної кляси та до концентрації богацтв. Богацтво громадитиметься на однім бігуні, нужда на другому, аж до тієї хвилі, коли заломиться рівновага і світ перевернеться в основах.

*) Гл. попер. числа „К. Р." за б. р.

Можна отже сказати, що одна і друга доктрина вірить в економічну еволюцію, з цією тільки ріжницею, що одна бачить все в рожевих, а друга в чорних красках.

2. Друга ріжниця з давним французьким соціялізмом є тільки наслідком попередної. Вона проявляється у бажанню відхилити абсолютно всі старання запровадити справедливість у розділі дібр, як прим. „кожному по потребам", „кожному по заслугам" чи „кожному згідно з його працею".

Всі такі зусилля, що були змістом книжок соціялістів минулого століття: Сен-Сімона, Фурієе, Кабе, Люі Бляна, Прудона, — марксівська доктрина трактує тільки як фантастичну ідеольогію. Один з її учеників Енгель назвав їх манією, а один із зятів Карла Маркса, Лафарг — осудив їх як „буржуазні бляги". Все те треба кинути в кіш; завдання соціяліста тільки в тому, щоби зрозуміти рух еволюції і йти в цьомуж напрямі.

Ця еволюція обумовлена відносинами продукції, можна сказати, технікою кожної доби.

Була окрема економія для людини камінної доби, коли вона мала за знаряддя тільки струганий, чи тесаний камінь; інша є економія сучасної людини, що володіє паровою машиною й динамо.

„Спосіб продукції в матеріяльному світі обумовлює в загальних рисах соціяльний, політичний та інтелєктуальний поступ життя".

Це те, що називається відомим іменем: т е о р і я і с т о р и ч н о г о м а т е р і я л і з м у.

Гарні є ті сторінки, на яких Карло Маркс змальовує цю еволюцію. Бачимо, як під натиском зросту населення, під товчком слідуючих по собі наукових винаходів, які дозволяють послугуватися силами природи, великий промисл випирає крок за кроком малий промисл, заникають постепенно всі самостійні продуценти, які мали свої власні знаряддя праці, що були запорукою їхньої самостійности. Один по другім вони скочуються на зарібників, себто тратять власні знаряддя виробництва, заробляючи собі хліб насушний винаймом своїх рук, або як казав Маркс, „продажею своєї трудової сили".

Так отже еволюція вказує нам, що велике виробництво і великий промисл переходять в руки щораз богатіших капіталістів; по другій стороні бачимо щораз численніших пролєтарів. Та еволюція представляється в марксівській доктрині у формі постепенного і неограниченого вивласнювання слабих сильними. Але настане день, в якім мусить напрям еволюції обернутися. Цей день прийде тоді, — посуваю гіпотезу до крайности, щоби думка була виразніша — коли наприклад у Франції буде тільки один власник, один капіталіст, що держатиме в своїх руках всі знаряди продукції, а під ним 40 міліонів Французів в ролі пролєтарів заробітчан. Тоді еволюція спиниться, не можучи йти дальше. Власника, що вивласнив цілу націю, треба буде тепер вивласнити!

Кінцеве вивласнення буде тільки поверненням масі того, що їй забрано шляхом постійних вивласнень в ході віків, того, що нагромадилось в руках меншости.

3. Третя ознака, що відріжняє макрсівський соціялізм від до-марксівського, це віра в конечність революції.

Ось вам маленький цитат:

„Комунізм проголошує гордо, що ця ціль буде осягнена нагальним переворотом сучасного соціяльного ладу. Нехай пануюча кляса тремтить на згадку про соціялістичну революцію; пролєтарі нічого на тім не стратять за виїмком своїх кайдан, а можуть зискати все"!

Цієї славної деклярації не знаходите в книжці „Капітал", лише в „Комуністичнім маніфесті", що появився 1848-ого р., в якім вже прекрасно окреслена доктрина марксизму.

Але тут приходить зараз на думку клопотливе питання: навіщо революції, коли все станеться способом природньої еволюції, якої не може унеможливити капіталістична кляса?

Видається, що треба тільки слухняно повинуватись засаді ліберальної школи „laisser faire", а соціялізація сама прийде. Пощо отже утруднювати її прихід насильною революцією?

Тому — відповідають марксисти — бо в еволюції, навіть природній, нічого не стається без революції. Геольогія записує в кожній добі земного гльобу революції, періоди ледяні, чи вибухові. Кожне народження є революцією. Маленька пташка й та мусить проколювати оболонку своїм дзюбком, а в людському роді часом немовля, народжуючись, вбиває власну матір.

Безсумнівно треба чекати, щоби овоч дозрів, але коли він доспіє, то ледви чи сам впаде з дерева на землю; на те треба подуву вітру, або щоби людська рука його стрясла. Такі потрясення конечні, щоби поставити кінцеву точку еволюції; їх зовемо революціями.

4. Ще інша ріжниця заключається в тім, про що я недавно говорив. Вона міститься у відомій фразі про боротьбу кляс.

Дійсно, це постепенне вивласнювання слабих сильними, яке має продовжуватись аж до того дня, в якім вивласнюючі будуть самі вивласнені, вимагає конечної й безперервної боротьби капіталістів, які боронять своїх маєтків, з пролєтарями. Та ідея боротьби кляс стала основою марксівської доктрини; вона теж служить поясненням цілої історії, не тільки історії господарства, але й соціяльної, політичної, інтелєктуальної та навіть релігійної.

Щоби закінчити цей поверховний огляд, якого цілю є влекшити порівнання з кооператистичною школою, згадаємо ще славетню доктрину т. зв. надвартости.

На думку Маркса кожна вартість, я не кажу тільки продукту праці, але й самої праці, це є праця згромаджена, воплочена, скристалізована в цьому продукті. Крім неї немає іншої вартости. Не треба прирівнювати працю — вартість до корови, яка дає молоко, але радше до вугля, яке горіючи витворює силу й горяч. Праця проявляючись витворює вартість.

Колиби робітник задержав собі цілість витвореної ним праці, тоді надвартість не існувалаби і не булоби боротьби кляс, не булоби соціялізму. Так мається річ з селянином, дрібним власником і малим майстром.

Одначе в устрою, що опертий на наємній праці робітники не одержують повної вартости, що витворена їхньою працею. Ця вартість, згідно з умовою про заробітчанську працю, припадає капіталістові. Згідно з цею умовою капіталіст каже робітникові:

„Ціла вартість створена вашою працею (чи радше ціла ваша праця обернена у вартість) буде моєю власністю і я задержу її для

себе; але я вам заплачу відшкодовання, часть ціни, яка зветься заробітньою платнею".

Та ця платня не стоїть в конечнім відношенню до вартости, що витворена працею робітника. Заробітня платня побудована на зовсім іншій базі: вона основана на потребах працівника. А потреби працівника представляють вартість іншу від цінности, створеної його працею. Це є факт, і то дуже потішаючий, бо колиби людина заробляла своєю працею тільки на прожиття, то ясно, що не булоб ані ощадностей, ані капіталу, ані поступу, ані цивілізації.

Істнує отже ріжниця між вартістю, яку представляє удержання робітника, і вартістю, що представляє працю цього робітника. Ту саме ріжницю називаємо надвартістю; називаємо її також, якщо комусь таке означення буде ясніше — зиском (хоча в дійсности капіталістичний зиск не відповідає точно поняттю марксівської надвартости); але яке б ми імя не надали, — цю ріжницю задержує для себе підприємець, і з цього саме росте його майно[1]).

Можнаби добавити, як кінцеву рису маркєизму, його інтернаціональний характер; нема сумніву, що цю прикмету можна доглянути і в якій небуть іншій доктрині, одначе вона особливо споєна з марксизмом в тім змислі, що боротьба кляс повинна заступити боротьбу націй.

Маніфест, з якого я вам прочитав один уступ, кінчиться ось якими словами:

„Пролєтарі всіх країн єднайтеся"!

Це має значити, що капіталістична еволюція й боротьба кляс є більше чи менше однакові у всіх краях, і що пролєтарі всіх країв мають спільний інтерес злучитися проти капіталізму. Ба, навіть важко, щоби революція затріюмфувала в одному краю, коли вона невдалась у другому. Тому комуністична пропаганда Москви є така активна за кордоном, так виразно інтернаціональна.

Марксизм оставав пів століття у виді доктрини; аж тепер він увійшов в стадію здійснення, захопивши уряд в найбільшому краю Европи, в Росії, під формою республики, зглядно федерації республик, провадженых виключно марксистами, які хочуть перевести в діло марксівську ідею диктатурою. Проте саме у хвилі найбільшої своєї слави, марксизм робить враження, що хилиться до упадку. Недавно вийшов твір під так богато кажучим заголовком: „Увільнім себе від марксизму", хоча автором є соціяліст П. Демінєр. А один визначний професор Сорбони, нині Колєжу, який особливо точно досліджував марксизм, п. Андлєр написав: „Система Маркса є величава, але перестаріла".

На цю зміну поглядів вплинуло чимало причин. У Франції є можливо одна причина, але вона така глупа, що я вагаюся назвати її: це тому, бо марксизм, мовляв, є німецький.

Ах! Карло Маркс не був, правда, Німцем; він перевів майже ціле своє життя в Лондоні, і саме в Лондоні, в англійському середовищі писав свої книжки та відси черпав свою економічну документацію. В дійсности Карло Маркс належить до економічної англійської школи. Рікардо був його учителем; сам він це говорить. Та коли не сам Карло Маркс, то зате його ученики належать до німецького соціялізму.

---

[1]) Гляди курс Ш. Жіда: „Боротьба за зиск"

Бо місце появи доктрин має деякий вплив на їх успіх і пропаганду. Так як в торговлі й промислі — побіда є нераз найбільше успішною реклямою. Не є виключене, що програна Франції 1870-ого року і побіда Німеччини причинились до перемоги марксівської доктрини над французьким соціялізмом, і можливо, що булоби інакше, якби Німеччина програла тоді, а Франція виграла.

Інша причина, далеко серіозніша, є наукового характеру: тих 70 років, що пройшли від повстання марксизму, не потвердили теорії тієї еволюції, яку я вам зясував.

Можнаби відповісти: зачекайте! Це дрібка часу в історії, цих 70 років! Справді, це дрібка часу, але марксисти, ба навіть сам Карло Маркс, були на стільки необачні, що твердили, буцімто хвиля окончного вивласнення надійде вже ось-ось.

Але ця хвиля не тільки не прийшла — вона навіть не наблизилася. Заповіджене вивласнення (малих виробництв і пролєтаріяту) зовсім не здійснилося, головно у ділянці сільського господарства. Число селян-господарів не зменшилося від часу появи комуністичного маніфесту. Не тільки їх не зїджено, але, навпаки, в краях східньої і середущої Европи малі власники стали чимраз численніші, ділячи межи себе великі посілости. Правда, ця аграрна революція не здійснюється відруховою еволюцією, але інтервенцією законодавця, як бачимо це в Латвії, Румунії, Греції, Чехословаччині, не говорячи про Росію. Ціла Европа йде в напрямі поширення малої земельної власности.

В ділянці промислу, хоч повстали деякі великанські маєтки, ми теж не добачуємо появи цього закона концентрації, який зближувавби нас до дня, в якім, як змалював один великий капіталіст, захопить цілу торгівлю і цілий промисл світа.

А головно не можна добачити ніде цього ростучого зубожіння робітничої кляси, що є власне суттєвою ціхою марксівської еволюції. Немає познак, що населення щораз глибше паде в нужду аж до дна, в якому ця нужда попхає його до революції.

Є нужда, це видко, але вона менша, як колись бувало, і зовсім не замічається, щоби заробітчани знаходилися в стало гіршаючім становищі. Навпаки, їхнє буття поліпшилось; піднеслася не лиш номінальна платня, про це не треба й говорити, але й їхня реальна платня. Вправді зменшення вартости гроша в останніх часах погіршило їхнє положення, але далеко менше як рентієрів.

Ба навіть примір Росії, який спершу видавався блискучим потвердженням марксівської доктрини, звертається радше проти неї, бо не бачиться, щоби робітники зискали щонебудь через поваленням системи капіталістичної надвартости.

Згідно з марксівською тезою Росія повинна була аж на кінці з усіх країв Европи здійснювати марксизм, тому, що це край, в якому капіталізм був далеко ще недозрів, щоби саме потрясення вистарчило, аби змінити його в основах. Коли зважимо, що в Марксовій доктрині соціялізація капіталу і знарядів виробництва має бути підготована повільним дозріванням, формацією великого промислу і нагромадженням могучого капіталу — то ці услівя вже сповнились в Англії і Німеччині, але зовсім не в Росії.

А коли революція вибухла саме в краю найменше упромисловленому, а не в краях, в яких теорія Маркса знаходила найкращі умовини — то це теж сильний аргумент проти цілої доктрини.

Подібність і противенства між доктриною кооператизму і марксизму.

Гляньмо тепер, що може цікавити кооператизм в марксівській доктрині, і що він може з неї для себе задержати.

Я вже говорив, що кооператистична програма виявляє богато споріднення зі старим французьким соціялізмом. Далеко менше спільних ціх є в кооператизмі і марксизмі. Всетаки є деякі.

По перше інтернаціоналізм.

Я казав, що для споживача не має кляс ні границь. Не має правдивіших інтернаціоналістів і прихильників замирення між народами від кооператорів всіх країн.

Кооператизм теж признає соціялізацію знарядів виробництва, бо саме він це робить. Всі ті міліони капіталів, що вміщені сьогодня в кооперативних магазинах Англії, сотки фабрик Гурт Союзу і ті тисячі гектарів землі, які посідає англійська гуртівня, в Росії великанські склади Центросоюза, в цілім світі більш 800 міліонів фунтів штерлінгів в руках кооператив, все те — це соціялізовані знаряди виробництва.

Скажете, що вони належать приватним організаціям, а не державі, чи містам. Що це має до речі? Вони вже не є елєментом капіталістичного режіму. Вони так сильно соціялізовані, що большевицька революція, зносячи всі капіталістичні підприємства, спочатку пошанувала кооперативні підприємства, ба навіть старається зробити з них знаряддя своєї політики.

Можна теж сказати, що кооператизм признає і приймає принціп надвартости, ту основну доктрину марксизму. Тільки він змінює її основу і характер, бо коли марксівську надвартість забирає в робітника підприємець-капіталіст, то кооператистична надвартість є та, яку побирає продавець від споживача і тим побільшує справедливу ціну, викликану попитом.

Колиби марксівська доктрина винайшла систему, яка повернулаби робітникам цю надвартість, яку загарбує собі підприємець, то велика соціяльна нерівність, як казав Карло Маркс, булаб повалена.

А ось кооперативне товариство створило цей механізм. Надвартість, взята робітникові, повертається йому, вправді не як робітникові, але як споживачеві. Яка-ж тут ріжниця?

Коли кооперація охопить за спожиттям ще й виробництво, тоді вона знесе теж зиск підприємців і освободить заробітчанина від обидвох родів визиску.

А тепер р і ж н и ц і, далеко численніші і далеко важніші, як подібности.

Кооперація є в сути річи індивідуалістичною, бо вимагає тривалої й неперервної індивідуальної ініціятиви, маючи намічену ціль перед очима, і тверду волю прямувати до неї. Кожне кооперативне товариство, а є їх сотні тисячів у світі, має своїм неначе мотором людину, що його сотворила, і яка його держить при житті, провадить, підтягає повільних і скептиків, вказуючи їм безупинно шлях.

Професор Тотоміанц в книжці, яка саме появилася, пише: треба геройства в кооперативному русі. Слово це здається дивне, коли його приміняється до основників, чи провідників наших споживчих склепів. Одначе так є. Є межи кооператорами герої, оскільки розуміємо під

цим поняттям людей, які жертвують справі свій час, свою добру волю, частину свого життя. Яка ріжниця від економічного матеріялізму! Я не хочу сказати, що марксівський революційний соціялізм не має своїх героїв; він має богатьох, і вони на сцені виразніше проявились, ніж ті малі герої кооперативних товариств. Бо герої революційного марксизму вірять, що треба повинуватись силі, яка штовхає їх, тій еволюції, яка ними руководить, тимчасом в кооперації тільки добра воля творить еволюцію та кермує нею.

Дійсно — за це кооператори можуть заслужити собі кваліфікацію, яку марксизм кидає наче обиду французьким соціялістам — мовляв, вони фантасти. Ця кваліфікація, можливо, що відповідала соціялізмові з 1848-ого р., але зовсім не підходить до кооператизму. Він не є ідеольогістичний, він є ідеалістичний, а це не те саме. Ідеольогія в обидливому змислі є тоді, коли система збудована на абстрації, або на мрійництві; ідеалізм проявляється тоді, коли ідею хочемо здійснити ділом.

Емерсон висловив це у славнозвісній фразі: „запрягти тачки до звізд". Ці ручні тачки, на яких Піоніри з Рочдель звозили невеличкі товарові запаси до свого магазину, це була практика; але одночасно вони мали очі звернені до зір, і це був ідеалізм. *Ш. Жід.*

За дозволом франц. Кооп. Федерації
пер. *Ю. Студинський.*

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ.

Недомагання в праці Українських Кооперативних Банків.

Ревізійний Союз Укр. Кооп. у Львові має нині поміж своїми членами 411 кредитових кооператив. Згідно з поділом, що його приняв РСУК, з доручення Кооп. Ради у Варшаві, у виказаному в горі числі кредитових кооп. є 122 Українбанків, 273 Укр. Райфайзенок і 16 кредитових урядничих кооп. До групи Українбанків зачислено всі міські кредитові кооп., що їх позичкова діяльність не є обмежена ні щодо области, ні щодо суспільних груп населення. Беручи за основу клясифікації поширений район діяльности і кредитову обслугу ріжних сусп. груп, зачислено до Українбанків навіть ті кредитові кооп-ви, що ведуть свою діяльність в містах, де вже є подібні кооперативи. Ця клясифікація відбігає в дечому від вжитого у нас звичаю, називати Українбанком тільки таку кредитову кооперативу, що працює в місті, де є городський суд, а колиби в даному місці було більше кредитових кооператив, то характер Українбанку малаб тільки одна з них.

Згадку про цю нову клясифікацію треба було на вступі навести тому, щоби стало ясним, чому РСУК начислює аж 122 Українбанків, коли на основі первісної клясифікації їх можнаби начислити тільки 102.

Крім 411 кредитових кооп., членів РСУК, маємо в евіденції ще 213 кред. кооп., що дотепер не є ще членами РСУК. Це є переважно новотвори, що чекають на приняття до РСУК. Їх що раз то більше прибуває; а хоч між ними є багато таких, що зі своїми мінімальними

капіталами не надаються в члени РСУК, то всеж таки саме число новоосноваиих кредитових кооп. вказує на те, що українське громадянство далі розбудовує кредитову організацію.

Тому, що в дальших увагах будемо наводити білянси кредитових кооп. за р. 1931., треба на цьому місці завважити, що при кінці 1931. року РСУК мав поміж своїми членами 362 кред. кооп.; в тому: 124 Українбанків, 225 Укр. Райфейзенок і 13 кредитових урядничих кооператив.

Декілька Українбанків було нечинних, тому не маємо їх білянсів, а кромі того є такі Українбанки, що надіслали свої білянки до РСУК дуже пізно, вже тоді, коли статистичні праці були закінчені; тому ці спізнені білянси не увійшли до зіставлень і виказів РСУК. З тої причини до статистичного зіставлення за р. 1931. увійшло тільки 109 білянсів Українбанків — замісць 124 і 211 білянсів Українських Райфайзенок і урядничих кооператив — замісць 238.

Нище подаємо сумаричний білянс 109 Українбанків на день 31. грудня 1931. Крім цього подаємо сумаричний білянс Укр. Райфайзенок і врешті цілої української кредитової кооперації разом з Центробанком і Дністром.

Сумаричний білянс Українбанків подаємо без білянсу кооп. Банку „Дністер", бо його високі цифри змінилиби вигляд білянсу Українбанків і зробилиби перегляд цього білянсу значно труднішим. Білянс Центробанку, як централі кредитової кооперації, до білянсу Українбанків не належить.

109 Українбанків без Центробанку і Дністра виказали на день 31. гвудня 1931. ось такий сумаричний білянс:

Уділи	1,519.105.—	Готівка	135.712.—
Зап. фонди	1,573.361.—	Льокати	324.204.—
Вкладки	4,841.133.—	Позички	7.058.226.—
Кредити	1,626.916.—	Рухомости	101.332.—
Інші	363.293.—	Нерухомости	1,829.219.—
Надвишки	58.042.—	Інші	403.061.—
		Страти	130.096.—
	9,981850.—		9,981.850.—

Переважають страти на зол. 72.054.

211 Укр. Райфайзенок і урядничих кредитових кооператив мали 31. грудня 1931. сумаричний білянс такий:

Зап. фонди	173.650.—	Готівка	37.691.—
Уділи	257.108.—	Льокати	19.951.—
Вклади	694.271.—	Позички	183.998.—
Кредити	104.469.—	Рухомости	12.786.—
Інші	60.230.—	Нерухомости	46.891.—
Надвишки	36.718.—	Інші	23.918.—
		Страти	1.211.—
	1,326.446.—		1,326.446.—

Переважають надвишки на зол. 35.507.—

В цій групі значну капіталову силу представляють урядничі кредитові кооперативи.

Ціла українська кредитова кооперація виказала на день 31. грудня 1931. такий сумаричний білянс:

Зап. фонди	2,034.192.—	Готівка	261.225.—
Уділи	2,525.212.—	Льокати	911.012.—
Вкладки	8,032,742.—	Позички	11,708.307.—
Кредити	2,601.987.—	Рухомости	116.866.—
Інші	502.695.—	Нерухомости	2,273.893,—
Надвишки	147,192.—	Інші	438 634.—
		Страти	134.083.—
	15,844.020.—		15,844.020.—

Переважають надвишки ледви на зол. 13.109.

Розглядаючи й рівняючи зі собою ці три білянси, мусимо сказати таке:

Наведені білянсові числа викликають у вдумчивого читача почуття радости, що ми всеж таки спромоглися створити кредитову організацію і до певно міри взяти в свої руки кредитові справи нашої землі; але з цих чисел виглядає також і смуток, бо ті зібрані нами грошеві засоби є такі скромні, що не можуть вистарчати на заспокоєння кредитових потреб нашого збірного господарства. З одної сторони підносить нас на дусі факт, що дотеперішні надбання є вислідом нашої власної, важкої і впертої праці; а з другої сторони придавлює нас свідомість, що наші успіхи ще не стоять у відповідному відношенні до наших великих потреб в области кредиту, а темпо розвою і зросту нашої кредитової організації ще дуже пиняве й повільне.

Бож годі вдоволитися чотирьома і пів міліонами власних капіталів цілої укр. кредитової кооперації і вісьмома міліонами вкладок, а разом дванацять і пів міліонами оборотового капіталу рідного походження— тоді, коли кредитові потреби нашого національного господарства вимагають може не менше ніж півтори сотні міліонів капіталу.

Цей капітал — національне господарство мусить мати; а коли його не може дати українська кредитова організація, через те, що його не має, то самозрозуміло, що його дає чужа кредитова організація, яка, дякуючи цьому, кермує не тільки господарством нашої землі, але й надає їй бажаний собі вигляд. Аджеж не можна ані на хвилю забувати, що на нашій землі працює не тільки українська кредитова кооперація, але також чужа кредитова організація (кооперативна й некооперативна), яка, при допомозі капіталів, більших ніж наші, уфундувалася тут зовсім не зле й втягнула в свої ряди досить значну кількість наших людей в характері довжників та грає помітну ролю у нашому господарстві.

Українські кооп. банки мають за собою ряд десятиліть життя, праці й досвіду, а тому мали час подбати за своє маєткове уфундування і вивінування. Бо хоч воєнний і повоєнний грошевий розвал наніс Українбанкам дуже великі шкоди, місцями аж до тої міри, що працю треба було зачинати від початку, то всеж таки не можна забувати, що багато передвоєнного надбання таки збереглося і стало вихідною точкою щадничо позичкової діяльности по війні та основою, на якій виросла теперішня капіталова сила українських кооперативних банків. Хоч та сила не є ні велика, ні вистарчаюча, то всеж таки вона, навіть така, як є, стала одним з найважніших чинників нашого

господарського розвою та має перед ним свої великі заслуги, бо — по змозі — піддержує і скріплює наше господарське життя.

Треба тут завважити, що розвиток укр. райфайзенок є на загал вдоволяючий, мимо того, що їх сумаричний білянс не є показний в порівнанні з білянсом Українбанків. Райфайзенки мають значний приріст членів, збільшують власні капітали і виказують з року на рік щораз вищу суму владок та щораз кращі білянсові висліди. Що правда, з порівнання білянсів Українбанків і укр. райфайзенок, щодо числа і сум, є видна подавляюча перевага Українбанків, але коли студіювати розвиток білянсових сум, то можна побачити, що розвоєва динаміка Райфайзенок є значно вища, ніж розвоєва динаміка Українбанків.

На основі поданого в горі сумаричного білянсу Українбанків, а також на основі ревізійних звітів РСУК, обговорюватимемо найважніші недомагання в праці Українбанків. Робимо це не для того, щоби в очах загалу обезцінювати їх працю, а тільки тому, що ясне поставлення недомагань Українбанків перед очі їх проводу і то на відповідному місці, дає запоруку, що ті недомагання будуть пляново й з усією рішучістю усунені, а ціла внутрішня господарка й зовнішня діяльність Українбанків буде придержуватися засади, що кредитова кооператива має працювати доцільно й дешево для добра скооперованого укр. громадянства.

Ні сума запасного фонду, ні сума уділів Українбанків не дійшли ще до замітнішої величини. Коли зважити, що капіталову основу кредитової кооперації повинні творити в першій мірі власні капітали, то тимбільше стає очевидним, що ця основа в українській кредитовій кооперації є за мала.

Запасні фонди не збільшуються замітніше, бо кредитова кооперація не виказує відповідних білянсових надвишок. А де навіть і є білянсові надвишки, то Загальні Збори кооп-в дуже нерадо приділюють їх до запасного фонду, поза статутовим мінімум, а радше призначають на ріжні громадські і культурні цілі. Дається завважити, що кредитова кооперація покриває багато громадських і культурних видатків, іноді навіть поза свою спромогу, хоч кожний розуміє, що культурні й громадські тягарі повинні бути рівномірно розложені на ціле укр. громадянство.

Рідко трапляється, щоби Українбанк перед білянсуванням начислив відсотки від свого запасного фонду і збільшив його тими відсотками. А прецінь вимога опроцентовування запасних фондів є така очевидна, що не потрібує жадного ширшого виправдання. Стоїмо тут на засаді, що кооперативі треба забезпечити приріст капіталу і то в першій мірі власного, а тому запасний фонд мусить дістати свої відсотки. Кромі цього, нема ніякої оправданої причини, щоби запасний фонд, як і всі власні капітали, гірше трактувати від чужих капіталів, яким платять відсотки. Одинока причина, чому запасні фонди не опроцентовуються — це брак білянсових надвишок, які уможливилиби таке опроцентування. Але обовязком управ є так господарити, щоби по потрученні конечних коштів ведення лишалася ще білянсова надвишка. Колиж того нема, то це є доказом, що праця Українбанку поставлена зле, бо він потрібує для свого існування дарової служби суспільних капіталів, які в інших умовинах приносилиби нормальний прибуток.

Коли запасний фонд повинен дістати власні відсотки, то уділовий капітал повинен дістати дивіденду. І ця вимога є так само очевидна, як і попередня, бож годі допустити, щоби праця кредитової кооперативи була поставлена на неоправданих жертвах суспільного капіталу. Декотрі Українбанки оправдують непризнавання дивіденди тим, що довжники дістають дешеві позички. Поминаємо те, що таке оправдання позбавлене рації при членах, які довжниками не є. Ми не можемо також сказати, що ці позички є аж так особливо дешеві, бо Українбанки вимагають від довжників максимальних відсотків, які тільки закон дозволяє побирати. Колиж довжник платить максимальні відсотки від своєї позички, то проста справедливість вимагає, щоби за свій капітал, зложений Українбанкові у формі уділів, довжник дістав дивіденду. І знова, як в попередньому випадку, Українбанки не признають членам дивіденди тільки тому, що їх білянсові надвишки на це не дозволяють.

Дуже богато Українбанків не має точних правил що до кількости уділів, що їх член—довжник обовязаний заявити й вплатити. Під цим оглядом є велика ріжноманітність і нема одноцілого поступування; а бувають Українбанки, що беруть на уділи від членів-довжників стільки, скільки дається взяти. Уважаємо, що сума, побирана на уділ, повинна бути унормована процентово до позички, одначе не більше ніж 10% позички. Це є стара й добра засада, якої слідби всім Українбанкам придержуватися.

Сума вкладок, що зібрала українська кредитова кооперація, а зокрема Українбанки, свідчить про дуже малу капіталову силу нашого народу. Бо коли приняти, що це вже всі вільні заощадження, якими розпоряджає наш нарід, то треба ствердити, що вони є дуже скромні і ніяк не видержують порівнання зі сумою заощаджень інших народів, від нас числом значно менших.

А що приріст ощадностевих вкладок залежить, побіч інших чинників, також від організації і праці кредитових кооператив, як інституцій, що стоять найближче до широких кругів громадянства, то треба питатися, чи причиною слабого припливу вкладок до Українбанків не є часом хибні методи їх праці або особистий склад проводу і надзірних органів, чи може неправильна господарка повіреними капіталами. Колиб ми прийшли до такого висновку, то не булоби іншої ради, тільки усувати ці недомагання та зробити великі зміни в дотеперішних методах праці Українбанків, а може і в персональному складі їх проводу.

Кожний розуміє, що ширина позичкової діяльности залежить від висоти капіталів, які Українбанки зберуть від суспільности у формі вкладок. Може бути, що акція збірок вкладів не є на місцях як слід поставлена, або управи Українбанків не виявляють у цих справах потрібної зручности й хисту, або може діяльність Українбанку на зовні не робить досить солідного вражіння і через те не впливає на приєднування вкладчиків.

Дивно, що навіть висока відсоткова міра від вкладок, яку признають Українбанки (щонайменше 1% вища, ніж дає Центробанк у Львові), не викликає припливу вкладок. Якщо це уважати доказом, що висота відсоткової міри не грає першорядної ролі в питанні вкладок, то треба дивуватися, чому Українбанки загально платять від вкладок вищі відсотки, ніж платить Центробанк.

Кредити з банкових джерел є ще всетаки високою позицією в білянсі Українбанків. Одначе годиться зазначити, що сума кредиту стоїть у здоровому відношенні до власних капіталів Українбанків. Нема тут небезпеки, яка випливає з надмірного закредитування, а коли йде про кредити не-українського походження, то їх висота не є аж така, щоби робила українську кредитову кооперацію якнебудь залежною від чужих акредитуючих чинників. Згідно з виказом РСУК на день 1. жовтня 1932 р. українська кредитова кооперація користала з кредиту: в емісійному банку 31.40%, в приватних банках 19.40%, в державних банках 0.10%, в Центробанку і інших укр. кредитових установах 49.10%. Найбільше кредиту чужого походження має кооперативний банк „Дністер", дуже мало Центробанк, а найменше Райфайзенки.

Визнаємо засаду, що уживання великих кредитів, як постійного оборотового капіталу, на ведення звичайної позичкової діяльности, не є вказане для кредитової кооперації, бо вона має бути організатором національного капіталу, має помагати його творити й розміщувати там, де він найпотрібніший. — Великі чужі капітали є потрібні й вигідні з правила тільки на більші промислові й хліборобські інвестиції і тільки тоді, коли сплата цих кредитів переводиться через довгий ряд літ. На жаль, довгоречинцевого кредиту майже не маємо.

З цього видно, що з державної акції кредитування не маємо змоги користати, а закордонні кредити, наприклад української американської еміграції, ще до нас не прийшли. Недостаток кредитів має також і свою добру сторону: українська кредитова кооперація навчиться господарити тільки тим, що сама збере між українським громадянством, а через те буде постійно заінтересована в тому, щоби між громадянством ішов живий вкладковий рух і щоби вкладки напливали до кредитової кооперації.

Невеликі оборотові капітали дають змогу вести тільки нешироку позичкову діяльність. Не цілих 12 міліонів позичок в цілій кредитовій кооперації і 7.058.226.— позичок в Українбанках напевно не заспокоює кредитових потреб нашого національного господарства і цю бракуючу частину це господарство мусить здобувати собі поза укр. кредитовою кооперацією. Не знаємо точно, яке є запотребування кредиту нашого збірного господарства, бо не маємо евіденції його задовження. Коли рахувати дуже скромно і приняти стан задовження по 20.— зл. на голову, то матимемо 140—150 міліонів кредитових потреб, на загал укр. населення нашої землі під Польщею. Ця сума, порівняна зі сумою позичок в українській кредитовій кооперації, показує, що ця остання вже з двома українськими некооперативними кредитовими установами покриває тільки малу частину (не більше як 10%) кредитових потреб нащого господарства. Найбільшу часть покривають чужі кредитові установи, очевидно, з великим хісном для себе. З цього є ось такий висновок: доки не розбудуємо ощадностевих вкладок настільки, щоби вони були в десятеро більші, ніж є тепер, то доти наша позичкова діяльність буде тільки побічним чинником, з другорядним значінням, в організації нашого національного господарства.

Позичкова діяльність Українбанків терпить на глибокі недомагання. Найважнішим з них треба назвати залеглости в спла-

чуванні позичкового капіталу й відсотків. При ревізіях Українбанків щораз частіше можна констатувати, що позичковий капітал залежується часом цілими роками і не приносить кооперативі таких відсотків, які вона має право вимагати. Висота залеглостей свідчить вимовно про те, наскільки недобре й недбайливо ведеться позичкова діяльність та наскільки в доборі довжників не береться огляду на їх моральну й маєткову якість і солідність. Незаплачені в час відсотки фатально відбиваються на прибутках кооперативи, а часто перекреслюють цілий її бюджетовий плян і остаточно приводять до біляисової страти.

Управи Українбанків мусять з усією енергією поборювати залеглости, бо несолідність чи недбайливість або й лиха воля довжників загрожує Українбанкам дуже болючими наслідками. При цьому сама позичкова політика починає щораз то більше себе не оправдувати. Консумційні позички для фізичних членів мстяться на Українбанках великими залеглостями, бо довжники або дуже зле платять, або й зовсім нічого не платять; а серед загалу довжників поширюється психоза, що не треба зовсім нічого платити. Таке психічне наставлення довжників ставить Українбанк в дуже трудне положення, бо оборотові капітали унерухомлюються, повстають труднощі при виплаті вкладок і нема потрібних відсоткових доходів на покриття найконечніших видатків.

Одним з глибших недомагань є також тенденція, задержана в повній силі до нині, вимагати від довжників, побіч законних відсотків, ще й інших, більш-менш неоправданих додатків. Це є в першій мірі так звані звороти на кошти ведення. Ми є переконані, що висота тих зворотів, які побирає більшість Українбанків, не має достаточного узасаднення в розпорядку влади про найвищі маєткові користи кредитових установ, а ціле це неоправдане домагання, ставлене до довжників, має тільки на меті збільшити доходи кооперативи, щоби можна було покрити непропорціонально високі видатки на ведення. Можемо навести досить прикладів на те, що звороти на кошти ведення досягають 20 до 30%, а в рідших випадках й більше % всіх видатків на кошти ведення, що в відсотковому відношенні переходить часто 4% позичкового капіталу. Це діється тому, що відсоткові доходи не вистарчають на покриття високих коштів ведення і через те управи Українбанків, оглядаючися за додатковими доходами, часто переступають межі оправданого, вказаного й дозволеного.

Зле уділені позички викликають судові спори й кошти, а ті останні доходять часом до дуже поважних сум. Кошти спору унерухомлюють оборотовий капітал і спричинюють управам Українбанків багато турбот з евіденцією коштів спору й допильновуванням справ в процесі. Правда, що нинішні часи є мало сприятливі до стягання претенсій через суд, але на основі досвіду в ріжних Українбанках треба стверднти, що правні заступники (синдики) Українбанків подекуди мало допильновують або й зовсім занедбують заскаржені справи; їх нагромаджується часом досить багато; синдики не все ведуть їх добру евіденцію і не інформують Українбанків про кожночасний стан справ у процесі. Українбанки часто не мають вдоволяючої евіденції коштів спору і справ у процесі, не мають потрібних посвідок на векслі передані правному заступникові а також не знають, в якій процесовій

стадії справа находиться. Нема тут іншої ради, тільки завести окрему книгу коштів і справ у процесі і туди записувати все, що зі справою вяжеться.

Кредитова кооперація має унерухомленого капіталу (в рухомостях і нерухомостях) зол. 2,390.759.—, а Українбанки зол. 1,930.551.—, себто значно більше, ніж висота їх запасних фондів. Семий кооперативний зїзд висловив правильну засаду, що унерухомлення капіталу кооператив не повинно перевищувати 75% запасних фондів. Теперішнє унерухомлення капіталу Українбанків значно переступило межу, закреслену наведеною засадою. Колиби амортизація нерухомостей була всюди переводжувана систематично й консеквентно, то за недовгий час наступилаби поправа у відношенні нерухомостей до запасного фонду. Алежбо декотрі Українбанки вмістили в нерухомість не тільки цілий власний капітал, але й частину чужого, від якого мусять платити немалі відсотки. Доходи з нерухомости є такі малі, що не вистарчають на покриття відсоткових тягарів, бо не опроцентовують капіталу, вложеного в нерухомість, навіть на половину. Ті Українбанки не можуть без білянсової страти амортизувати нерухомости таким відсотком, який є назначений в статуті, а тому, так чи інакше, відтягаються від амортизації.

Чейже не мусимо доказувати, що амортизацію треба доконче переводити без жадних застережень, а амортизаційні квоти мусять бути враховані до страт, так само, як інші кошти ведення, бо амортизація належить до основних вимог білянсування і господарської калькуляції. Колиж декотрий Українбанк є під цим оглядом в тяжкому положенні (бо має наприклад 60% капіталу в нерухомостях), то мігби своє положення облегчити так, що обнизивби амортизаційний відсоток з 2% на 1%, зміняючи для цего статут. Одначе найдоцільнішим способом направи є тут збільшення оборотових капіталів і поширення позичкової діяльности. Відсоткові доходи з неї, при дуже скромних коштах ведення, даватимуть змогу збільшувати запасний фонд і так привертати здорове відношення між нерухомістю і запасним фондом. *(Кінець буде).*

Іл. Ольховий.

СТОРІНКА ЧИТАЧА.

Впорядкувати справу членів!

— Гей, сусідо Степане, ходім ми цеї неділі до міста на загальні збори каси!

— Чогожби мені йти на збори? — питається Степан.

— Та чого, ви не знаєте? А вибиратимуть там нових директорів, то вже раз требаби нам позбутися того зайди Г-ського, що нам жити не дає.

— Тоб-то ви за це, що нас заскаржила каса.

— Яка там каса? Заскаржив він, директор Г-ський. Хіба вас він не скаржив і не платилисьте коштів?

— Правда, скаржив, але й чекав довго; а потім, як прийшов з грішми, тай якось там полагодили, — каже Степан.

— Но-но полагодив, але кошта платив! Мене подав на екзикуцію, а вон Грицька Рудого таки ліцитує. — То нічого кажете?

— Біда! Щой казати!

— А видите! Тому ходіть завтра на загальні збори і мусимо йому показати наше право; попросіть ще від себе Івана Хромого, Леся Курича тай того недовченного Антона Березу: буде нас більше — тим лучше.

— Антошкові не треба пригадувати, бо він вже сам мені казав про збори, а я й забув. Він — знаєте — щось згадував, що написав моцний лист до директора Г-ського, але його не підписав; там вичитав йому, як то нас ліцитувати. Го-го! З Антошком — то не переливки, він не дурно вчився.

— Так, так! Антошко йому дасть, бо він і Антошка три рази скаржив. Памятайте, завтра рано вибираємося на збори.

* * *

Така то менш-більш була розмова членів кредитової кооперативи напередодні загальних зборів. Вони збираються показати дир. Г-ському чи другому подібному своє право. Вони не питають, який був їх обовязок і чи його виповнили. Досить того, що скаржить їх кредитівка, а в їх вузкім розумінню — дир. Г-ський, — і з тих причин вони вибираються на збори. Вони властиво є шкідниками кооперативи і явними її ворогами. Одначе, після нашого розуміння демократії і нашої толєранції, для них є вільний вступ на загальні збори. Там часто забирають вони злобне слово, рішають про вибір правлячих органів кооперативи і вирішують її долю.

Такий дотепер був у нас порядок, що правлячі кооперативою органи не уважали за потрібне упорядкувати в себе справу членів і не користали з приписів статута, де говориться про виключення членів, які ділають на шкоду кооперативи.

Те, що члена треба скаржити, треба видавати готівку на судові кошта, треба тратити дорогий час на судові розправи, всього цього ми може часом не уважаємо за шкоду. Або може це не шкода, коли скаржений член не платить довгу в речинці і назначений речинець сплати перетягне в кілька разів так, що за той час кооператива моглаб була дати двом і тром членам нові позички, узискати нові уділи, вписове, і т. д.? Чиж це не матеріяльна шкода? Суд признає кооперативі менші відсотки, ніж їх вільно їй побирати на основі законних розпорядків, на чім знова тратить кооператива.

Та й нелад, що його вводять в кооперативу скаржені члени є немалою шкодою. Найбільша одначе шкода-матеріяльна а дотого ще й моральна шкода може вийти з того, що скаржені члени можуть бувати на зборах і там рішати про долю кооперативи! Неупорядкування справи скаржених членів, котрі майже з правила є ворожо успосіблені до кооперативи, грозить великою небезпекою для правильної праці кооперативи і для майбутньої ідеї кооперації у нас та є до певної міри деморалізуючим чинником для загалу.

На порушену тему пабажана є відповідь нашого РСУК, а може також погляд інших ревізійних союзів, та думки кооперативних робітників з краю. Належить сподіватися, що ми їх почуємо. І. П.

Замітка. Голос кооператора І. П. подаємо до загального відома в цілі викликання дискусії. Справа, яку він порушує, не є маловажною і має свій відгомін також в інших родах кооператив. Нераз бу-

ває, що члени, що задовжилися за споживчі товари, коли їх управа запізве до суду, ратуючи кооперативу, починають ізза цього кампанію інтриг проти Управи та приходять на загальні збори з тенденційною критикою її діяльности.

Погляд Дирекції РСУК в цій справі такий: нема сумніву, що невдоволений член, запізваний за довг, може пошкодити кооперативі, ширячи між членами всякі інтриги. Та теперішні відносини такі, що неплачення рат і відсотків може не бути наслідком злої волі довжника, а тільки його дійсно тяжкого матеріяльного положення. Отже треба би бути обережним у загальному приміненюванні якихось статутарних репресій проти заскаржених членів-довжників. Очевидна річ, коли член, (чи він заскаржений, чй ні) шкодить кооперативі, поширюючи незгоду між членами, чи іншими подібними засобами, то наш кооперативний статут дає завжди можливість усунути таку людину з кооопературі.

Редакція Кооп. Респ-ки радо дасть місце на своїх сторінках дискусії на повищу тему.

Чому так мало зацікавлення? На цьогорічних Загальних Зборах асекураційного і кредитового Т-ва „Дністер" які відбулися 27 квітня ц. р. було присутніх всього 17 осіб управнених до голосування. Не можна не висловити побоювання, що як так піде далі, то наш демократичний принціп організації громадського життя, зійде, як то кажуть зовсім „на пси", уступаючи місце звичаям, якими досі характеризувалося тільки життя акційних спілок та інших капіталістичних організацій, де рішає про все вузесенький гурток своїх людей і де згори виключена яканебудь дискусії. самокритика та взагалі те все, чим живе і двигається вперед суспільне життя.

З ПРЕСИ І ЖИТТЯ.

„Internationale Genossenschaftliche Rundschau" орган Міжнар. Коопер. Союзу в числі за квітень ц. р. приносить такі статті:

„Кооперція в дефензиві", нап. Г. І. Мей, ген. секретар М. К. С. Автор розкриває справжній характер невгаваючих і безскрупульних нападів на кооперацію, шо йдуть тепер у многих европейських краях. Ці прояви, пише Г. І. Мей. уявляє собою поважну моральну депресію, яка шкодить людству не менше, ба, може навіть більше, ніж господарські заворушення. які доводять окремі краї до зубожіння. Положення кооп. руху вимагає солірарности всіх кругів кооперативного членства. Надійшов момент, щоби поставити чоло наступові. Кооператорам треба стати до роботи та тісніше зціпити свої ряди.

„Теперішня практика контингентування у митно-охоронній політиці", стаття проф. G. de Leener-a. Автор розяснює вплив контигентів на забезпечення краєвих ринків товарами і на формування цін. Він показує, противно до того, що часто чується, що контигенти утруднюють забезпечення ринків і приводять через те до звижки цін. Він представляє, як устрій контингентів, особливо з огляду на клявзулю найбільшого упривілеєння, неминучо веде до несправедливостей і ріжниць. На конець завважує, що система контингентів ховає в собі такі слабости й трудности, що шкода від неї більша, як від охоронних мит.

„Рочдельські піоніри, початки руху, звичаї й обичаї", нап. пані M. Smithies. Це є опис буденного життя в Рочдель в середині 19. століття. Авторка є донькою Джемса Смісіса, одного з духових провідників рочдельських піонірів.

Слідують такі теми: Статистика краєвих кооп організацій, приналежних до Союза, за 1931 р.; Кооп. асекурація н Англії; Наступ на австрийські споживчі кооперативи; 10 літ палестинського центрального банку; Українська кооперація в Польщі; Кооперативне виховання; Міжнародній кооп. жіночий рух; Перегляд книжок.

Під заголовком: „Українська кооперація в світлі резолюцій VII. Краєвого Кооперативного Зїзду“ помістив орган пол. Наукавого Кооп. Інституту „Spoldzielczy Przegląd Naukowy“ (ч. 4 за квітень б. р.) повний переклад резолюцій нашого VII Кооп. Зїзду зі слідуючою передмовою:

„В руки Читача даємо наш переклад розолюцій VII. краєвого зїзду української кооперації. Ці резолюції містять не лише папрямні, але і звітові дані, з котрих ці напрямні виходять, обіймають в одну закруглену цілість весь рух, і тому видано їх в осібній брошурі та вислано всім кооперативам і всім кооператорам.

На разі здержуємося від всяких пояснень і оцінки цього руху. Однак заключаємо, що він має зовсім питомі ціхи, бажаючи зєднити в одну цілість кооперативи всіх типів і надати їм одноцільно подуману організацію, дуже цікаву і у високій мірі характеристичну. Не можемо сумніватися, що для нас є дуже важною справою познакомитися з методами праці української кооперації. Маємо вражіння, що польський працівник може багато скористати з простудіювання цього матеріялу“.

Ярким контрастом вражають ці слова, написані pro foro interno, поруч тих, які написав pro foro externo теж Поляк проф. Людкевич, і які ми навели в ч. 4. „К. Р.“ за б. р. (ст. 100).

Слідуючу довшу замітку під заг.: „Українська Кооперація в Польщі“ помістив той же часопис (в томуж числі) з приводу викладу дир. О. Луцького в пол. Т-ві Кооператистів у Варшаві, виголошеного 7. 3. 1933. р.: — „Вичерпуючий реферат п. дир. Луцького тревав біля дві і пів години, а однак держав слухачів в зацікавленню до останньої хвилі, аж до останнього менту, коли ми почули сердечну заяву про наше взаїмне ідейне споріднення, про те, що кооперативний терен є одиноким, на котрім два народи польський і український стрічаються в мирі і згоді, стрічаються в атмосфері доброзичливости. Прелєгентові йшло про зміцнення тої атмосфери, поглиблення кооперативних взаємин; підчеркав це з повною гідности простотою, стрічаючи постійно сердечне одобрення серед присутніх. Зацікавлення однак піддержував п. Луцький не тільки бесідницькою вартістю свого реферату, до чого не надто прикладав ваги, але через надзвичайно вміле розложення матеріялу і повну силу та здібність переконувати під маскою зовнішнього холоду і цілковитого опанування. Стільки про зовнішну сторону реферату. (Тут опускаємо відомі нам дані).

Спирається ця кооперація на низах. П. директор з гордістю твердив, що широко зачеркнена освідомлююча праця, стало удержувана звязь з господарсько-рільничими організаціями (Сільський Господар), просвітними (Просвіта), довели до цього, що нині кооператива для загального закупу і збуту, ця найсильніша і найбільш життєздатна віднога української кооперації, може опирати свою працю на селі, на її інтелєктуальних силах, просвічених на ряді курсів, викладів, інструкторських балачок. А цю працю постійно поліпшує дуже цікава система праці, що полягає на творенню районів, а в них точок збірних і складів, себто осередків, що є посередниками між централею і низом, а рівночасно є осередками інструкторського апарату.

Праця низів, праця людей на селі це те, що підчеркав прелєгент. Ми мали і її приклади. Вклади ощадностеві Райфайзенок виносять нині 700 тисячів. Сама цифра нічого не говорить, хочби ми навіть і приняли, що ця віднога української кооперації повстала доперва в 1929 р. Треба знати як ці вклади збираються. І каже п. Луцький, що майже в кожнім селі, в означенім дні тижня, йдуть люди зі спеціяльними уповаженнями Управи від хати до хати і збирають вкладки — дослівно грошеві, бо 10, 6 а нерідко і 2-грошеві. Все це збирають і записують на рахунки. З таких то ощадностей сіл, в котрих є ледви 20% господарств, що є в силі виживити родини тих, що на них працюють, повстало цих 700 тисячів золотих. То приклад незвичайно цінний і характеристичний. І він стверджує, як дуже самостійною є українська кооператива, як будує вона на власних силах і власній праці — без якоїнебудь помочі їз зовні.

Другою властивістю, що вдаряє в цілім рухові, є його внутрішне зєднення. Рільничо-торговельні кооперативи, що розвивають власні агенди, творять з тих кооператив, що буйніше розрослися, щораз нові самостійні кооперативи, молочарні, к-ви для збуту живин, скупу яєць і т. д., а побіч цього машинові спілки, що в богатьох місцях спричинили, що рільна культура села є вищою від культури двора, помічні кооперативи наприклад такі, що обслуговуть кооперативу під транспортовим оглядом. Молочарські кооперативи ліквідують товарові кредити своїх членів в кооперативах для загального закупу і збуту, потручуючи з належитости за молоко суми довжні кооперативі для закупу і збуту. Кредитові кооперативи, що фінансують

закупи, рівнож причиняються до ліквідації цих довгів, переводячи їх на опроцентовані раціональні готівкові довги. Споживча кооперація побирає товари у рільній кооперативі і т. д. Бачимо тут факти не тільки плянового повязання праці в горі в фахових централях, не тільки в фінансових відносинах цілої кооперації з Центробанком, як її будучою центральною касою, але із постійною, неустаючою співпрацею цілої підбудови (це є улюблена фраза письменників і бесідників українського руху) всіх його частин.

Українська кооперація розвивалася сама. Кредити, які дістала від фінансових державних інституцій виносять ледви міліон золотих. Є це мікроскопійна квота. На три тисячі станиць — є тільки два склади соли. Тютюн і алькоголь — можуть продавати тільки конкуренційні крамниці. Крім цього готівковий кредит не роздавано через централю, але безпосередно, на жаль аж надто часто негосподарно. Але досить вже про брак помочі. В 1930. р. стрінув українську кооперацію болючий удар зі сторони т. зв. пацифікації. „Пацифікація" здержала на довший час всю кооперативну працю і спричинила шкоди не тільки безпосередні, але і посередні. П. Луцький твердить, що ані одного кооперативного робітника не потягнено до відвічальности за саботажі, котрі мали спричинити цю пацифікацію Спеціяльні репресії стосується за підозріння політичної натури. П. Луцький спокійно, з цілком авторитетною повагою стверджує в тім менті, що українська кооперація працює для українського народу, вона осяяна вірою в нарід, його силу і його будучність. Ця кооперація однак тому власне, що хоче належно сповнити своє завдання, мусить бути передусім кооперацією і не може зійти на політичний грунт, в наслідок чого навіть її поборюють скрайні націоналістичні елєменти власного народу. Проти тих елєментів, що вважають кооперацію клітиною політичної праці Ревізійний Союз боронитися і буде боронитися. Влада, має точні інформації і добре є поінформована про це, що робиться, як де.

Було надто пізно на дискусію. — Впрочім — тяжко було дискутувати. Тяжко умити руки супроти наведених фактів, тяжко теж на терені Товариства Кооператистів прецизувати те чи інше становисько супроти політичних явищ. Приходило однак на думку інше заключення — заключення про конечність створення якогось постійного чинника, що бувби тереном порозуміння всіх напрямків кооперативної думки в Польщі. Не є ми переконані, що він вже доспів до здійснення, але доспів вже до призадуми над ним.

Не туди дорога! Часописи принесли вістку про протижидівські виступи селянської молоді (як кажуть — з під стягу т. зв. націоналістів) в сокальському повіті. Треба сказати, що сокальський націоналізм взагалі не має щасливої руки у виборі доріг виявлення своєї експанзії. Ми ще не забули соромної та нерозумної демонстрації парубків і студентів (здається навіть з цього самого села Спасова!) проти сокальського кооперативного Союзу, коли знищено навіть дещо народнього майна. Також і нові прояви „активности" сокальського націоналізму не приносять ні слави, ні користі національній справі, а є доказом тільки повної дезорганізації умів.

Очевидно, як кооператори, ми є взагалі проти насильства над мирним жидівським населенням. Але в даному разі не забуваємо, що жидівський елємент на нашому селі це у величезній більщости елємент експлоаторський і народом нелюблений, як всі визискувачі. Тому ми до певної міри можемо з р о з у м і т и спасівських „гітлєрів" — але в ніякому разі не можемо їх оправдати. Бо як-би навіть виходити з заложення боротьби з визискувачами, то всякий думаючий бачить, шо „спасівські методи" боротьби з визиском доводять лише до скріплення позиції тих, кого вважається визискувачем. Герої спасівської демонстрації будуть сидіти в тюрмі, тоді як ті, проти кого вони виступали — далі робитимуть своє діло.

Ні, громадяне — не туди дорога! Коли хочете боротися з визиском, то для того не вистане одноразового вибуху „енергії". Дорога до тої цілі веде через вперту і муравливну кооперативну організацію й довголітню працю.

А це геройство навіть важче, як сліпі примітивні вибухи. Притім очевидно не забуваймо й того, що виступати треба проти всяких експлоататорів, хрещених і нехрещених, як чужих, так само і своїх.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: д-р Карло Коберський

Друкарня „Бібльос", Львів, Японська 7. Тел. 14-78.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА Ч. 6.
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ ЧЕРВЕНЬ
CO-OPERATIVE REPUBLIK 1933
UKRAINIAN MONTHLY REVIEW — LWIW POLAND РІЧНИК VI

НА ОКРАЮ ДНІВ.

ДОВГ ВДЯЧНОСТИ НАРОДУ.

28. травня ц. р., у 17-ту річницю смерти Івана Франка, одного з духових провідників відродженої української нації, поета, вченого і публіциста, демократа з крови й кости та невтомного організатора народніх мас — у столичному городі Львові, над Його могилою буде відкритий в Його честь гранітовий нагробник.

Нагробник, зображує каменяря, що розвалює скали на дорозі поступу — є найкращим схопленням самої суті 40-літньої, такої героїчної, змістовної і такої жилястої праці будителя західно-української землі і першого на ній все-Українця.

І ми, кооператори приєднуємося в цей день до загального гимну пошани й любови, що його співає своїому Камінярeві наша пробуджена його трудами земля. Робимо це тим більше, що в його піснях, статтях і всіх творах маємо копальню золотих думок-вказівок, як будувати нове суспільне життя, оперте на власних силах і самоорганізації народніх мас. Його величезна виховна робота, як суспільного вчителя і мораліста, стала для нас криницею найцілючішої водиці, корму для духа, який має творити це нове життя.

Студіюймо Франка і вдумуймося в його найглибші інтенції! Це буде постійним і ще більш вимовним актом вдячности супроти його Духа!

НІМЕЦЬКА ЗАГАДКА.

„Вчорашній пролєтар є нині спів-земляком! Горе тим, що хочуть чогось іншого!

„Давніше стояла більшість робітництва у многих справах з боку: вона негувала і понижувала не одно, що до чого в інтересі нації й національного господарства повинна-б заняти позитивне становище. Вину за це опріч марксизму поносить також реакційне наставлення відомих кругів підприємців. Побіч марксівської клясової боротьби з низу велася однаково протинародня реакційна боротьба — з гори! Обі мусять бути викорінені. Це бажання усіх чесних будівничих!

„Наш рух і його провідник, що викували нам одноцілу, державу, здійснять також наш национальний соціялізм.

„У нас тверда віра в те, що наша країна піде знову вперед. Поборюючи всі перепони — пробиватимуть собі шлях національні і соціяльні, значить національно-соціялістичні думки і приводитимуть до того, що з усіх громадян створиться один нарід.

„Патріотизм, національне почування, свобода і національний дух — злилися в одну духовну цілість!“

Шановний читач мабуть і доси в клопоті, звідки доходять такі кличі. Для неодного буде не аби якою несподіванкою, коли скажемо, що повищі слова вийняті з одної із стотисячних заяв, відозв, статтей, що розливаються сьогодня наче буйний потік по всій Німеччині, опанованій гітлєрівським рухом. І не дивуємося — бо ж здоровій голові справді трудно погодити такі, дійсно гарні, кличі з тими прошибаючими вістками, що надлітають день по дневі з того великого краю. Годі ж бо зрозуміти, як може „свобода" миритися з розвязуванням або насильним обсаджуванням усіх громадських організацій, що їх створив хто інший, а не гітлєрівці. Годі повірити у „соціялізм", коли оплюгавлено і подобтано одну з перших відомих основ соціялізму — демократичну засаду в громадському житті. Ніяк не мириться в людській уяві фраза про „соціяльний дух" і поборювання клясових затій капіталістів — з міністеріяльною коаліцією Гітлєра з Гугенбергом, лідером партії великого промислу, при рівночаснім насильнім обсаджуванні своїми людьми всіх соціялістичних професійних союзів; годі повірити у клясове замирення і так проголошувану національну єдність, коли одночасно уряд робить явну спілку з купецьким станом проти кооперації і т. д.

Чекаємо, що з того хаосу кличів, істеричних вигуків, театральних жестів та вуличних ексцесів вирине справді реальною, будь воно „ліве" чи „праве", будь „середнє". Чекаємо діл „третьої Німеччини" і по її ділах, а не по теперішніх горячих викриках будемо її судити.

Покищо для нас — а мабуть і для всіх глядачів німецького видовища — цілий гітлєрівський випадок мусить оставати загадкою. Немає сумніву, що покищо Гітлєрівці зручно використовують чуттєві національно-амбіційні моменти, побиваючи тим всіх своїх конкурентів, особливож центровців та соціялдемократів, які досі не ставили гостро питання рівноправности Німеччини у зброєннях та в інших питаннях міжнародньої політики.

ЗМАГАННЯ НІМЕЦЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ ЗА СВОЄ ІСНУВАННЯ.

Як усе, що діється тепер в Німеччині, так і кооперативне життя дає нагоду до невеселих розважань.

Від якогось місяця кооперативна (і професійна) преса, що ще має змогу виходити і доходити до нас (бо політичні часописи здебільшого втратили доступ до Польщі) дає живе свідоцтво, який моральний терор приходиться переживати в однім з центрів світової культури навіть чисто господарським організаціям... Що сказати на те, коли прим. орган споживчої кооперації — кооперації яка служила і служить очевидно не комусь, а своїому рідному народові — приневолений в цілому ряді статтей доказувати і клястися, що кооперація має на думці лише добро своєї нації, що вона є вицтвітом справді німецького духа, і т. д.?

Над кооперацією та її діячами завис „караючий меч", інспірований очевидно не ким іншим, а купецтвом та картелями. „Національна революція", що перед приходом до влади партії Гітлєра в спілці з великим промислом звертала своє вістря по більшости на зовні, проти держав-побідників, тепер, діставши власть у руки, виладовує всю свою енергію на внутрі-національні партійні порахунки при допомозі брутального пястука.

Маніфест Міжнароднього Кооперативного Союзу, що його читачі нашого журналу мали нагоду пізнати в травневому числі К. Р., був виданий не із-за дрібниці. На карті стоїть між іншим „бути або не бути" незалежної, демократичної, самоуправної кооперації в Німеччині.

Притім, очевидно, головний наступ урядової партії звертається проти споживчої кооперації, як тої вітки кооперативного руху, що завсігди була вповні незалежною від держави під фінансовим оглядом, бо все будувала, згідно з чистим духом Рочделя, на власних силах. З сільсько-господарськими кооперативними організаціями (як відомо — сильно задовженими в урядових банках і вичікуючими дальших санаційних підмог) — діло много легше. Ілюстрацією хай буде спосіб, як урядова партія опанувала головну централю хліборобської кооперації:

„На одному. засіданні Ради Державного Союзу сільсько-господарської кооперації подав президент др. Гермес резигнацію. Новим президентом обрано п. Вальтера Дарре (Darré) дотеперішнього предсідника „державного обєднання провідників селянського стану", аграрної організації створеної національно-соціялістичною партією Гітлєра".

„Дня 30. травня відбудеться надзвичайний зїзд союзу, на якому зміниться кілька параграфів статуту, щоби узгіднити їх з останніми постановами Ради що до способу обрання президії".

Це клясичний примір, як відбувається саме тепер в Німеччині „національна революція". Коли статут не дозволяє, тоді робиться, що хочеться, а статут вже відтак „підганяється".

В якому напрямку піде зміна статута величезної центральної організації с. г. кооперації, про це можна судити після того, як відбувалося опанування гітлєрівцями інших союзів, прим. центрального союзу купців або ремісників. Зміна полягає в тім, що касуються взагалі вибори рад, виділів і т. д.; на їх місце приходить іменування:

„Провідником державного стану німецької торговлі буде іменований А. Гітлєром... др. Т. В. фон Рентельн. Він заіменує членів президії державного стану".

(Постанова Головного Обєднання Нім. Купецтва з 4. травня 1933 р. — Kons. Gen. Rundschau ч. 19).

Читаючи це, як іноді під терором, іноді навіть добровільно бюрократизується живе цивільне громадське життя, — двигаємо плечима, дивуючись тій загальній психозі і тому масовому бажанню приподобатися пануючому політичному режімові!

Не пішли, на загал, на цю дорогу робітничі професійні союзи — і зате їх льокалі обсадили партійні урядові боївки, а їх виділи скинено насильно з уряду.

Стоїть ще споживча кооперація, не подаючись. Чи найдеться в теперішніх хвилевих диктаторів Німеччини стільки розважности, щоби підняти руку і на цю твердиню дійсно-народньої господарської творчости будівничого духа?

Підбехтувачів з кругів приватного купецтва і картелів не брак.

КООПЕРАЦІЯ В ОБОРОНІ СВОЇХ ЕЛЄМЕНТАРНИХ ПРАВ.

З приводу відомих проєктів зміни кооперативного законодавства в напрямі піддання самої діяльности ревізійних союзів (а через те і кооператив) під майже необмежену регляментацію державних чинників видала польська кооперація в особі трьох центральних обєднань

(„Зєдноченя“, „Унії“ і „Сполем“) окрему брошуру. Ця брошура, писана у дійсно кооперативному дусі, і ми подамо її зміст нашим читачам у найблищому числі К. Р.

Цій самій справі присвячене й 21. число офіціяльного органу нашого РСУК.

Статті „Кооперація й демократія“ (редакційна) і „Чорні хмари“ (О. Л.) висловлюються рішуче проти спроб штучного обмежування самоуправи громадянства, зокрема кооперативних самопомічних установ, бо такі засоби можуть вести тільки до умертвлення і бюрократизації життя, передовсім господарського.

ОДНА З ТРАГЕДІЙ.

„В осени 1932 р. я зголосився через ПСК у Калуші на Заочний Кооп. Курс крамарів. Тільки я отримав перші лєкції, як нашу Надзірну Раду якби гадина вкусила. Відразу почались балачки, що крамар хоче паном бути за кооперативні гроші (бо було сказано на зїзді крамарів у Калуші, що кооперативи підможуть при плаченні належної квоти за курс). Вони припоручили Управі мене з р е д у к у в а т и з к р а м а р я, мовляв, вже досить через шість років хліба нашого наївся, він вже мудріший від нас! Управа н е х о т і л а т о г о з р о б и т и, бо не бачила на мені жадної якоїсь некорисної роботи, але мусіла. Завідомили в ПСК, щоби приїхав люстратор до передання кооперативи другому крамареві. Люстратор приїхав, але подивився, який той хлопець, і не хотів навіть бути при тім, як він буде перебирати кооперативу, тілько зробить ревізію, як я справуюся і через що мені виповіли. По ревізії при звіті запитував п. учитель С., з якої причини мене редукують; на відповідь двох членів, що вже з него досить, уже шість літ, за мудрий і т. д., аж розсердився і дозго переконував, що чим більше практики, тим ліпше, але то було даремне. На означений день я віддав кооперативу. Тепер ПСК старається, щоби мене примістити у другій кооперативі на стороні“.

Ось уривок щирого листа до управи Заочного Кооп. Курсу РСУК.

Він такий вимовний, дає таку ярку картину відносин по деяких клітинах нашої кооперації (їх радше требаби звати „кооперацією“), що до нього ве додаємо ніяких коментарів.

На жаль, подібних до тої клітин гнізд низької зависти й людської злоби ще у нас богато! Так ще далеко многим осередкам до духа спільництва й громадськости, стільки ще стихійної ненависти до освіти та люті до тих, що за свій тяжкий труд одержують від громади той мізерний грейцар.

Оттакий один лист — а яку він розкриває суспільну рану! — Душе народу! Скільки ще в тобі трапляється скритих закутків, де чаїться зло! Кілько треба праці для угрунтування в громаді основ примітивної моральности!

P. S. В таких випадках, на нашу думку, вищі органи кооперації не можуть мовчати, бо це ширить розклад в кооперації. Вони, як треба, мусять робити рішучий натиск на кооперативи, ключно до крайних засобів, з окрема в таких випадках, коли людину к а р а ю т ь з а ї ї б а ж а н н я н а у к и!

ЧИ СПРАВДІ ПРОМИСЛОВИЙ ДЕФЕТИЗМ?

Можливо, що дещо недокладна стилізація думок в одній статті, що появилася була у великодному числі Госп. Кооп. Часопису (п. з. „Хто мертвих розбудить"), дала привід до досить широких розмов на тему: чи буде, чи може, і чи хоче наша кооперація далі розбудовувати свій власний кооперативний промисл. Думаємо, що ціла дискусія — це одно непорозуміння — бо уважний читач кооперативної преси не мав досі ніяких підстав до підозрівання, начеб у когось зі справжніх кооператорів родилися думки про недоцільність дальшої роботи в цьому напрямку.

Вся справа мабуть в тім, що автор згаданої статті не досить виразно підчеркнув те, що кооперація дивиться на приватний український промисл тільки, як на переходове явище і підпиратиме його лише о стільки, о скільки не матиме змоги розбудувати в дотичній ділянці власного виробництва. Очевидно, даючи приватним українським фірмам готовий ринок збуту, кооперація мусить вимагати абсолютної солідности у виробі, калькуляції та обслузі, а в тій ціли буде старатися забезпечити собі потрібний вплив на ці підприємства.

Основні думки в цій справі зібрані в редакційній статті Г. К. Ч. з 14. травня (ч. 20).

БІЛЯНС ЗЕМЕЛЬНОГО БАНКУ ГІПОТЕЧНОГО, АКЦ. С-КИ.

З приводу загальних зборів Земельного Банку, одинокого українського банку в акційній формі, цим разом був у пресі інший, як звичайно відгомін. Крім принятих у нас оптимістичних і обовязково похвальних рефератів у пресі (вони, як відомо пишуться вже після стереотипного шімля), цим разом в одному часописі був висловлений сумнів що до складу новообраної Надзірної Ради банку. „Діло" було здивоване радикальним перетрясенням майже цілого складу дотеперішньої Надзірної Ради. Цей часопис підкреслив також відсутність на Зборах представників станиславівської грекокатолицької капітули, яка, як відомо, має в своїх руках 40% акцій установи; в Заг. Зборах фактичним господарем було представництво львівської капітули, яка володіє без мала майже всією решутючою квотою акційного капіталу (цілий акційний капітал Зем. Банку виносить 5 міл. золотих).

Хоча Зем. Банк формально є сьогодня приватно-капіталістичною фірмою, то по суті від самих своїх народин він такого характеру не носив; його членство вже тоді вербувалося серед найширших кругів громадянства; а й тепер, коли в наслідок законної вимоги треба було піднести акційний капітал, цей капітал приплив не з особисто-приватних джерел, а з церковних, себто все таки з громадських, публичних. Цим пояснюється те заінтересування, яке є в громадянстві до Зем. Банку і сьогодня. Але, на жаль, критичні уваги щоденної преси не торкалися досі самої діяльности банку.

В нашому журналі ще у 1928 році в статті інж. І. Ольхового (Білянс Зем. Банку) була висловлена думка, що кредитова політика банку не повинна звертатися в такій мірі в бік векслевого кредитування хліборобів, як це робиться у нас по старій інерції. Згаданий автор висловив з окрема сумнів що до доцільности роздачі, дорогою векслевого (короткоречинцевого) кредиту на закупно землі та інші довготривалі інвестиції, остерігаючи перед небезпекою таких опе-

рацій як для банку, так і для наділених таким кредитом осіб. Говорилося, що слід би банкові — з огляду на неактуальність тепер гіпотечного кредиту — звернути дещо більше уваги на кредитування промислових та торговельних підприємств (кооперативних чи приватних). — Не можемо сказати, щоби з того часу у кредитовій політиці Зем. Банку нічого не змінилося. Як знаємо, ця найбільша українська кредитова установа прийшла з кредитовою допомогою деяким захитаним кооперативам, та фінансувала кооперативний яйчарський експорт. Та ми не бачили Земельного Банку прим. при фундуванні нових промислових підприємств (кооперативних чи хочби приватних), що є сьогодня пекучим питанням нашої господарської розбудови; також суми, вміщені в торговельні підриємства є тільки малою частиною тих, що заморожені на векслевих особистих кредитах.

Розуміється, сьогодня, при малій можливости відморожування розміщених фондів, годі вимагати від Зем. Банку великих діл у наміченому вище напрямкові. Але — так по правді — чи це нормальне явище, коли фінансуванням будь якогось нового кооперативного виробництва мусить занятися професійна організація (прим. СУПРУГА), або коли союз інженєрів вважає потрібним ініціювати заснування окремого „промислового банку"?

Брати Семиренки

Платон Федорович Симиренко.

(Продрвження *).

Та найцікавішим з усього були там нові умови праці, що їх впроводив Платон Симиренко. Поза семи-поверховими фабричними й складовими будинками простягалися ряди біля 150 домів для урядовців і робітників, кожний з осібним подвірям і садом з цвітниками. Кожний ряд домів мав окрему назву „Семенівка", Платонівка" і т д. і т. п. Були свої склепи, щось в роді робітничих споживчих кооператив, що продавали товар першої потреби по цінах з перших рук, своя церква св. Степана, шпиталь на 100 ліжок, млин, бібліотека, театр, 6-ти клясова школа, з технічною програмою навчання, в якій учили пізніші професори університету; в заводській конторі була робітнича щадниця. Весь городок освітлений був газовим світлом, якого в тому часі (в 50-их роках) вживало може 2—3 міста в цілій Росії.

Один з відвідувачів підприємства (на початку цитов. Padalica) залишив нам декілька прецікавих спостережень про життя в городку Яхненків-Симиренків. Радить він всякому, хто буде подорожувати по Вкраїні, побувати в ньому, а „найде він там взірець суспільности, цікавий під всяким оглядом; побачить багацько речей, які можна бачити тільки за границею, а коли ввійде в це суспільство, переконається, що цих любимців долі окружає все, що можуть нам дати люди, розкіш, мистецтво й література".

„Деінде коло станків і парових машин бачимо два противенства: працю — звичайно нужду робітничої кляси, а побіля виставну роз-

*) Початок гл. в ч. 5. „Кооп. Респ." за біж. рік. — Ред.

кіш власників. Занадто звичайне це правило... і ми не можемо собі уявити, щоб отті противенства могли якось інакше уложитися".

„Біля тисячі робітників і сотні урядовців мало там тоді постійну працю. А що за дивне суспільство уявляв собою той гурток! Англійці, Французи, Німці, Росіяни, Поляки бородатий купець з Москви, Жиди й поміщики), — кляси найбільш протилежні освітою, маєтком і способом життя, зустрічаються тут постійно у столовій за чаєм, сидять плече об плече в гостинних, граючи преферанса".

Відвідувало заведення Яхненків-Симиренків багато освічених людей і суспільних діячів, цікаво було не одному побачити такі незвичайні картини. Бо чиж це дійсно не Новий Лянарк Оена на Вкраїні, або фалянстер, про який мріяв „апостол радісної праці", „архітект щастя на землі", Фуріє? Оба ці апостоли й безпосередні їх ученики шукали суспільної справедливости власне в тих часах, коли молодий Платон бував у їх батьківщинах (Fourier † 1837 р. Oven † 1857 р.). З Англії й Франції привозив молодий Симиренко на Вкраїну не лише машини й техніків. Привіз він із собою також нові думки — ідеї й почав їх у себе вдома реалізувати. Він бо як і сучасні йому західні мрійники вірив у добродійність машини, вірив, що праця може бути радісна, коли створити для неї пригожі умови, що тоді вона видатніша, що від тих умов залежить і характер людини.

Піддержували Платона в тих думках і свої освічені Українці-громадяне, що стояли ідейно близько Кирило-Методіївського Брацтва, в якого гурті не чужі були ідеї західних „апостолів" та кувалися свої. Та найважніше, що головний представник тої ідеольогії й страдник за неї Шевченко був добрим знайомим Платона, його дядька Кіндрата й швагра Олексія Хропаля. (Останній був управителем і найблищим помічником Платона в організуванні мліївського „фалянстеру").

Літом 1859 р., коли підприємство Яхненків-Симиренків було в найбільшому розквіті та славилося широко, відвідав його Шевченко. Кілька днів мешкав Шевченко в Хропаля, а обідати ходив до Платона. Вдчерами сходилися службовики, з якими поет балакав, шуткував та прочитував дещо із своїх пісень. Оглядав теж докладно „фалянстер", який і назвав в одушевленні „раєм на землі". А раз оглядаючи школу, не втерпів, обняв Кіндрата, поцілував і, прослезившись, скрикнув: „Батьку! Що ти тут наробив"!

Шевченко в тому часі думав про власне гніздо на Вкраїні. Власники „раю на землі" хотіли йому щиро в тому помогти; обіцяли передовсім перевезти пароходом з власної шкілки овочеві дерева й кущі та засадити поетові садок. Обіцяв теж Платон і поміг поетові у новому виданні „Кобзаря", якого вже тоді не було в продажі та тої справи здається тоді не доведено до кінця. Коли Шевченко гостював у мліївському „фалянстері" слідував за ним постійно поліційний агент Добринський. Він теж небаром по наказу з гори арештував поета після гостини в Максимовича. Як лиш довідався про той арешт Платон, поїхав зараз з Шевченковим свояком із Корсуня Бартоломієм клопотатись про звільнення. Влада звільнила поета та порадила виїхати в Петербург. Звідти щойно листом просив поет Платона через Хропаля про поміч на видання „Кобзаря". Платон зараз казав післати 1.100 карбованців з приміткою, щоб поет по виході „Кобзаря" прислав йому на таку суму книжок і в той спосіб з ним роз-

квітувався. Зробив теж Платон Шевченкові докір, що до Хропаля пише по українськи, а до нього по московськи. Колиж Симиренко дістав умовлену скількість „Кобзарів", побачив на обгортці: „Коштом Платона Симиренка". Дуже був з цього невдоволений і сердився на Шевченка, бо перед тим заборонив був ставити своє імя як видавця, не бажаючи, щоб „ліва рука знала, що дає права".

Знайомий був Платон і з іншими українськими вченими, письменниками й громадськими діячами 50-их і 60-их років та співчував їхнім думкам і діяльності. Деякі з них, як Чубинський, були в нього урядовцями, а славний український правник і проф. київського університету Олександер Кістяківський (1833—1885) був замолоду в Платона Симиренка юрісконсультом. Близько мабуть стояв Платон і до київських хлопоманів, які в його „фалянстері" мали поміч і захист, як і в пізніших роках, вже по смерти Платона, перед ліквідацією підприємства на терені „фалянстеру" організувалися й шукали захисту українські народницькі діячі. На жаль, про ці взаємини, як і про саму організацію „фалянстеру" годі щось більше довідатися. Деякі цікавіші замітки про це найдемо в архіві одеського губернатора, якому в 70-их роках агент Куріцин доносив, що заводи фірми Яхненко-Симиренко є підозрілим революційним гніздом та нарікав на повітову київську поліцію, яка діставала від фірми окрему платню й через те дивилася на все крізь пальці. Реферуючи про початки народницької пропаганди на Київщині, доносив агент губернатору Готлєбену, що на Київщині в часи Шевченка була спроба організувати справжній фалянстер по зразку Фурієє; що за спробу цю взявся був власне один із Симиренків, який „мечтал осуществить фурієровский фаланстер, разорился однако над превращением завода в фаланстер. Из завода осталась тепер только масса домиков, выстроеных по одному фасаду, в середине которых находится сахарный завод и механический завод неоконченый, на котороми разорился Симиренко". Причина руїни Симиренка, як бачимо, тут неясно виведена.

Дійсно в 60-их роках почався нагло упадок мліївських заведень, а про причини багато пізніше говорено.

Дехто подавав передовсім те, що Платон не відкладав запасного фонду, лиш все вкладав у нові інвестиції; були й такі, що вказували як на причину упадку, між іншим на те, що забагато призбиралося старих службовиків (бо оскільки не провинилися чимсь, то трималося їх до смерти), а вони з перестарілою практикою ходили з кута в кут і тп. Та причин тут було дуже багато. Певно, що одною з важніших були благородні заміри Платона. В тих умовах мрій своїх не вдалось йому зреалізувати, як це не вдалось і Овенові та іншим суспільним реформаторам-утопістам. До того почав він підупадати на здоровлю, дядьки дуже постарілися (Кіндрата 1858 р. поразив параліж). Сусіди — пани Браніцькі, Сангушки, Потоцькі і ін. — стали розбудовувати свої парові цукроварні, а з появою залізниці легко діставали машини просто з Німеччини. — Конкуренція збільшалася. Стали накипати противенства між Симиренками й Яхненками, між старшими й молодими. По смерти найстаршого Степана Яхненка його наслідники нагло зажадали виділу. Виділено їм коло $^1/_2$ міліона рублів. Це потрясло підприємством. Тоді виділився також Платон і взяв для себе ташлицьку цукроварню та вів ще якийсь час діла всього підприємства, переміненого на чотиропайкову спілку. Але довіря до підприємства

щораз підупадало. Конкуренція почала пускати лихі поголоски. Занепокоїлися вірителі підприємства, а ними були головно пани — поляки, які почали нагло жадати звороту кредитів перед повстанням 1863 р.

На добавок на київських контрактах у головного касієра підприємства, що виплачував борги, вкрадено чемодан з рахунковими книгами й тратами на 200.000 рублів. Деякі вже заплачені почали вимагати вдруге. Вкінці управитель гр. Вононцова, підставлений сином його, почав погрожувати, що, як не дістане хабара, намовить молодого пана поставити під боком свою цукроварню. Не дістався, погрозу виконав, а мліївська цукроварня втратила близьку доставу буряків з маєтків Воронцова, що кругом неї простягався.

Прибитий цими ударами Платон важко захворів божевіллям і 1863 р. помер. За ним скоро вмирали по черзі старики: 1866 Терентій Яхненко, 1867 батько — Федір Симиренко, 1868 Кіндрат Яхненко.

З початку якийсь час керував підприємством молодший Симиренко, але пізніше встановлена за згодою спільників адміністрація для ведення упавших діл замісць рятувати підприємство довела його до остаточної ліквідації в 80-их роках.

Мліївські будинки замінено на військові казарми, а машини механічно-будівельної фабрики продано до Катеринослава, що тоді саме готовився стати осередком українського залізного промислу.

Молодший брат Платона, хоч і повнолітний уже в пору смерти старшого брата й добре підготовлений спеціяльною, технічною освітою, все ще замолодий був і мало досвідчений, щоб могти врятувати руїну. (Д. б.)

І. Витанович.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Чи можлива індустріялізація України?

Індуструялізація стала сьогодні в одних краях болячкою, одною з причин постійних господарських кріз, а в других навпаки являється ще й досі програмою дня, господарським ідеалом, на досягнення якого спрямована найбільша частина енергії суспільства й держави. Є країни без сумніву переіндустріялізовані і без сумніву приосталі під цим оглядом. Очевидно, що так виглядають справи лише тоді, коли дивитися на них з точки погляду господарської самовистарчальности (автаркії) країн.

До країн другої категорії належить без сумніву і Україна, край (перед колєктивізацією) дуже активний в ділянці сільського господарства, навіть з багатими засобами необхідних промислових сировин, однак з великими дефектами в ділянці важкого, а ще більше легкого, оброблюючого промислу. Один погляд на торговельний білянс основного пня укр. землі — Наддніпрянщини переконує нас про ті величезні занедбання. Коли цілий вивіз в р. 1909—1911 після обчислень проф. Кривченка, (на який складалися майже виключно продукти землеробства й цукор) давав заокруглену вартість 800 міл. крб. а цілий довіз всього навсього 480 міл. крб., то з того довозу 188. міл.

крб., себто 30·0/0 припадало на одні текстильні вироби. В Галичині образ цілком анальогічний. Після наших обчислень торговельний білянс Галичини приблизно рівноважиться з малою перевагою імпорту. Але це не є вислід якоїсь природної необхідности; навпаки, Галичина моглаб мати величезну перевагу вивозу над довозом, якби не та обставина, що Галинина не має текстильного виробництва. Цілих 43% (приблизно) галицького імпорту становлять текстильні вироби, які спокійно можнаби вирабляти у себе в краю, підносячи тим могутньо стан зарібків місцевого населення та заощаджуючи собі ті суми, які Галичина й досі платить що року лодзькому, варшавському і бєльському текстильному промислові, збогачуючи тим населення та культуру корінної Польщі.

Як бачимо, справа індустріялізації є для нас не тільки надзвичайно актуальною річчю, але що більше — це поки що майже неорана нива. Справи не зміняє обставина, що сучасна господарська кріза унерухомлює промислове виробництво в Америці, Німеччині, Англії чи навіть в Польщі — як це покажеться з дальшого викладу. Справа упромисловлення має однакове господарське й політичне значіння для цілої соборної України і програма усамостійнення України мусить мати, як одну з перших своїх точок, вимогу розбудови промислу, в першій мірі текстильного. Промислова еманципація скріпить Українців матеріяльно, а тим самим і культурно та піднесе в них довіря у власні сили.

Розуміють це дуже добре ті держави, в посіданню яких находяться українські землі, і тому їхня господарська, кредитова, залізничотарифова та концесійна політика завсігди йшла по лінії спинювання в міру можности процесу індустріялізації України. Такою була політика колишньої Австрії відносно Галичини, а ще більш свідомо примінювала цю тактику завжди Росія. Вкажемо лише на такі курійози, як приміром той, що довіз вугля з Донецького Басейну до Москви і Петербурга мав дешевшу тарифу, як приміром транспорт вугля з Донбасу в чорноморські пристані, з тою метою, щоби протегувати розвиток промислу в Московщині. Наслідники царського режіму з партії большевиків повторюють туж саміську політику затримування індустріялізації України, оскільки це можливе. Нехай нікого не баламутить історія з так зв. пятиліткою і Дніпрельстаном. Ціла будова Дніпрельстану, з дійсно великим накладом праці й капіталу, спрямована — так як стоїть справа досі — виключно на скріплення експльоатації природних богацтв України: заліла-вугілля, алюмінія і т. д. потрібних для цілої СРСР (не забуваймо що всі земні богацтва є в СРСР державною власністю і вивіз українського вугля заліза й в Росію відбувається зовсім безплатно, себто легалізованим грабунком). Вправді, під натиском вже українських комуністів, поставлено в плян Дніпрельстану будову великого хемічного завода, який мавби виробляти потрібні Україні азотові та інші погної, одначе до цеї будови досі навіть не приступлено. З інших галузей промислу в плян пятилітки увійшла будова лише кількох машинобудівельних заводів, але це пояснюється тим, що заводи ці були необхідні для виробу тракторів, а цього рода фабрики мусять бути в поблизу джерел вугля й заліза*).

*) В „Критиці“ д. А. Крушельницького (ч. 2) якийсь „інж. К-ий“ витикає мені, що я, говорячи про ці справи у викладі (з рамени Т-ва Наукових викладів ім. Петра Могили в березні ц. р.) послугувався інформаціями „Річника Укр. Економіч-

Польща, діставши під свою руку західно-українські землі, також не сприяє розвиткові їх індустріялізації. Як відомо, в повоєнній Польщі побудовано силами держави або з її визначною допомогою чимало фабрик (машино-будівельних, зброї, автомобілів, навозово-газових, текстильних, залізниць), — але все те виключно на етнографічно польській території. Також залізничі тарифи не узгляднюють, як би треба було, потреб східних земель найдалі відлеглих від жерел вугля, заліза, цинку, і т. д.

Вигляди великого і дрібного промислу.

Історія господарської еманципації інших народів, приміром Чехів від Відня, познанських Поляків від Берліна і т. д. засвідчує, що помимо урядових перешкод свідома своєї цілі акція недержавного народу має вигляди на успіхи і в цій ділянці. Очевидно найтяжчі перепони є в тих державах, де переводиться плянова етатизація (удержавнення) промислу, прим. в СРСР, де держава змонополізувала всі джерела сирівців і взагалі не позваляє розвиватися громадській ініціятиві. В таких умовах дорога до індустріялізації веде тільки через здобуття політичної власти. В інших умовинах є все ще поважні можливости розбудови господарського життя з ініціятиви самого громадянства. Це відноситься і до західно-українських земель (принаймні покищо).

Але тут можуть насуватися сумніви. Перше — це питання капіталу. Ми традиційно привикли думати, і твердо вірити в те, що у нас „нема капіталів", готових до вкладу в якесь нове підприємство. Ми вже мали нагоду говорити на цю тєму ширше в „Кооп. Републиці", і здається доказали нестійність цеї думки. А зрештою — ми маємо вже й ряд практичних доказів з останнього часу, що будь у нас люди, щаслива думка і зорганізований ринок збуту та ділова солідність, — то й капітали находяться та не одно діло вдається.

Інший сумнів виринає в звязку з сучасною госп. крізою. Це питання довіря в рентовність і взагалі в безпечність капіталовкладань у нинішний час. Тоді, як упадають Стінеси, Крігери, Форди, Кредітанштальти, та тисячі американських банків, що заангажували свої капітали в тих чи інших промислових підприємствах, — цілком слушно може виринати такий сумнів, Це питання надзвичайно широке і ми не маємо змоги подавати тут цілу його аналізу. Обмежимося тільки до подання нашого остаточного висновку, до якого та аналіза веде. А саме: промислова кріза постигає передовсім ті підприємства і країни, що розбудовані на спекулятивний спосіб, розраховують на непевний, плинний ринок, де розбудова ведеться в спосіб анархічний в дусі засад капіталізму. Там, де переважає елємент суспільної контролі над індустріялізацією, а через те й певної пляновости, і там, де не надуживається кредитового довіря, там господарські крізи відчуваються не так болюче.

Нема сумніву, що кожна промислова кріза відбивається найтяжче на тих підприємствах, шо мають значні інвестиції в урядженню та недвижимостях. Тому, чим більше підприємство, тим тяжче

ного Бюра у Варшаві за 1933 р.". Це невірне. Про правдивий характер Дніпрельстану й цілої „пятирічки" на Вел. Україні я писав ще в 1931 р. в „Кооп. Республиці" (ч. 6), де піднесені ті самі заміти, що тепер у викладі. Видно, що наш „економіст" з „Критики" не читає одинокого на зах.-укр. землях українського екон. журналу.

воно переживає кризу, втрачаючи на відсотках від унерухомленого капіталу, та маючи розмірно великі т. зв. „постійні видатки", які не перестають бігти навіть тоді, як підприємство стоїть. Це дуже цікаве економічне явище. Воно ослаблює без сумніву позицію великого промислового підприємства у його конкуренційній боротьбі з малим підприємством (так, як з другої сторони вигодою великого фабричного підприємства є вищий степень механізації виробництва тоді, як воно йде). Висновки з цього явища дуже важні спеціяльно для нас. Є безперечним фактом, який падає у вічі кожному, що господарська криза скріплює появу в промислі нових дрібних варстатів, фабричок і домашнього виробництва, подібно як в ділянці торгівлі появляються тисячі дрібних, навіть принагідних вуличних перекупців, що продають товар часом і гірший, часом з ліцитацій і банкроцтв, та всетаки по дешевших цінах, не оплачуючи такого льокалю й більших податків, і тим підкопують позицію старого купецтва. (Анальогічне явище є в сільському господарстві, де мале господарство перебуває кризу не так болюче, як велике капіталістичне).

Позицію малих промислових підприємств підсилює та обставина, що великий промисл звязаний строгими картельними умовами і з якоюсь самовбійчою впертістю обстоює старі, височенні лихварські ставки цін.

Все це, разом взяте, складається на те, що конюнктура для появи нових і то хочби навіть невеликих промислових підприємств в Польщі, навіть мимо голошеної надпродукції в промислі, є зовсім сприятлива, очевидно за виїмком таких виробництв, які вести у дрібній формі взагалі неможливо. Конкуренція дешевого заграничного, хочби навіть демпінгованого довозу відпадає, як довго Польща не зійде з дороги митного протекціонізму. При сучасному стані річей цей протекціонізм не тільки не ослабає а навпаки — кріпшає. Значить, вигляди нашої акції в напрямі упромисловлення краю силами самого нашого громадянства є всетаки навіть при теперішній конюнктурі не такі вже лихі, і то у формі навіть найменших підприємств. Відомий економічний закон про те, що машина убиває ручний варстат, а фабрика ремесло, себто закон про перевагу вищої техніки над нищою, — втрачає богато зі свого значіння з чисто економічних причин. А до того слід додати, що поступаюча електрифікація в нинішних часах дає можливість розвитку хоч малого, але всетаки механізованого, отже не ручного виробництва, яке може тим успішніше конкурувати з фабрикою.

Не хочемо іти так далеко, щоби предсказувати загальне відродження середньовічного ремесла, бо історія господарського розвитку не придержується правил гегеліянської діялєктики і взагалі ніяких людьми видуманих схем. Одначе нема сумніву, що при нинішніх умовинах не може бути бесіди про надходячий дальший занепад дрібного промислового виробництва і то на цілій лінії. А ця обставина має рішаюче значіння для наших змагань що до індустріялізації західно-українських земель.

К. Коберський.

Читайте — Поширюйте — Передплачуйте!

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ.

Синдикалісти і кооперація

(Еволюція програми синдикалізму).

Синдикалізм є ближчої дати ніж марксизм, або принаймні треба відріжнити численні етапи в еволюції синдикалізму.

В першім періоді, який можна теж назвати корпоративним або трейд-юніоністичним — було це вполовині минулого століття — англійські професійні союзи, трейд-юніони та програма синдикалізму були дуже помірковані. Вони хотіли поліпшити буття робітника, підносячи його платню і зменшуючи одночасно час праці. Трейд-юніони боролися дуже зручно і послідовно, щоб осягнути цю подвійну ціль, яка впрочім вже майже осягнена.

Але трейд-юніоністичний синдикалізм витворив саме через ті успіхи рід робітничої аристократії, четверту державу ліпше плачених робітників з коротшим днем праці (кваліфікованих робітників, як кажеться); і тимсамим замість піднести робітничу клясу в її цілости, політика його радше пошкодила їй, відкинувши у пролєтарську масу робітників остаючих поза трейд-юніонами, які не були спеціялізовані в цій чи іншій праці.

Корпоративний синдикалізм заступали у Франції деякі синдикати (професійні союзи), з яких один носить славне імя „Федерації робітників книжки“ і якої секретарем на протязі чверть століття був відомий в історії синдикалізму п. Кейфер.

Другий етап починається з хвилею, в якій синдикалізм забажав взяти в свої руки заступництво інтересів цілої робітничої кляси, стаючи на становищі боротьби кляс.

Можна сказати, що ця нова ера в історії синдикалізму началась з повстанням т. зв. Біржі Праці, на кінці минулого століття.

Біржі Праці, або як частіше їх називають — Департаментальні Союзи, це обєднання синдикованих робіників, які в противенстві до професійних союзів, що гуртують робітників того самого промислу — мають своїми членами робітників, того самого міста чи округи, безогляду на їхнє звання.

Чомуж ця ріжниця, що видається така дрібничкова, створила нову еру в синдикалістичному русі? Тому, що перший період характеризували корпоративні (професійні) інтереси, які зникли в дні, в якому стрінулись синдикати ріжних професій, себто ріжних корпоративних ітересів, часто навіть протилежних.

Дещо пізніше, 1895-ого р., повстав понад всі ті союзи, союз третього степення, що обєднав всі Біржі і всі союзи, звісний під назвою Генеральної Конфедерації Праці.

Ця нова організація, яка заступає всі професії мусіла взнестись понад інтереси окремих професій, щоби обхопити цілість інтересів робітничої кляси.

І ось головні зміни, які проявились в наслідок того перетворення.

Перша зміна: замість спрямовувати свої зусилля, так, як це робив реформістичний синдикалізм, на поліпшення долі робітника, збільшиючи його платню і скорочуючи день його праці, синдикалізм повів наступ на цілу систему наємної праці.

Тактика, яку вели синдикалісти трейд-юніонів полягала у щораз більшому натиску на власників; вони намагалися зменшувати їхню пайку доходу, притискаючи їх до муру — але не щоб їх розстрілювати! Бо синдикалісти думали, що робітники не осягнули ще цього степення соціяльного вишколення, щоби могли вже позбутись працедавців.

Але замісць продовжувати ту тактику трейд-юніоністів, новий синдикалізм хоче усунути власників і він каже, що робітнича кляса може сама управляти собою і робітничим світом.

Ось вам впрочім славний текст декларації Генеральної Конфедерації Праці, ухвалений на конгресі в Амієн, в жовтні 1906-ого р., і який є символом віри нового синдикалізму:

„Генеральна Конфедерація Праці гуртує всіх робітників до боротьби за повалення системи наємної праці і капіталістичного працедавства, незалежно від їх політичних поглядів.

„Конгрес стоїть на тому, що ця заява є визнанням принципу боротьби кляс; цей принціп організує (на економічному терені) робітників до боротьби з усіми формами експльоатації й утиску, так матеріяльного, як і морального утиску, що його управляє капіталістична кляса супроти робітничої кляси.

„У щоденній боротьбі синдикалізм послідовно погоджує змагання робітників за поліпшення їх буття такими реформами, як зменшення годин праця, побільшення платні і т. п.

„Але ціль, це тільки одна вітка синдикалістичного діла, яка приготовляє всесторонне визволення, котре здійсниться через вивласнення капіталістів".

Синдикат не є отже нині таким, яким він видавався ініціяторові закону з 1884-ого р. Вальдекові Русу, котрий дав йому законну форму у Франції, — не є інституцією соціяльного мира, яка втихомирює робітників, даючи їм належне заспокоєння професійним навчанням, підшукуванням праці, боротьбою з безробіттям, перестеріганням гігієни по варстатах; ні! синдикат являється сьогодня знаряддям боротьби кляс, вичікуючи хвилі, коли він, після революції, стане завязком нового економічного завтра, візьме в свої руки продукцію й розділ дібр та заступить місце капіталістичної організації.

Це записане дослівно в статуті Генеральної Конфедерації Праці, який я наводив перед хвилею.

„Синдикалізм поручає, як засіб боротьби, загальний страйк та вважає, що синдикат, сьогодні організація спротиву, стане в майбутньому органом продукції та її розділу, основою соціяльного перетворення".

Так свормулована програма синдикалізму виглядає досить близько. спорідненою з соціялістичною марксівською програмою.

В дійсности існує школа, яка старається доказати, що синдикалізм є найкращим здійсненням марксизму, справжнього марксизму.

Як це так? Поперше тому, що синдикалізм більш робітничий, як сам марксівський соціялізм. Він був завжди присвячений робітникам і в тім ріжниться він від більш чи менш міщанського соціялізму прудоністів, фурієристів, сен-сімоністів. Але марксизм може собі говорити, що він для робітників, його провідники мимо того—самі інтелєктуалісти.

Теке саме є і в соціялістичній політичній партії, яка не вимагає від своїх членів щоб, вони були якраз робітниками; вона має в своїх

рядах багатьох буржуа, ба навіть міліонерів; їх туди приймють зовсім свобідно.

Так само й з анархізмом; рекрутується в інтелєктуальному середовищі.

Синдикалізм є навпаки на правду робітничий, бо синдикат вже ізза самих законних вимог являється товариством виключно професійним, до якого належать тільки робітники; інакше закон відмовляє йому права існування.

Ось як Жорж Сорель окреслював синдикалізм:

„Революційний синдикалізм є великою виховною силою, яку розвиває сучасне суспільство, щоби приготовити працю майбутности, оскільки працівники виявляють досить рішучости, щоби загородити дорогу підступникам-буржуа, відповідаючи на всі їхні залицяння якнайбільш брутально."

А далі:

„Це саме й добре, що синдикалісти самі полагоджують свої справи, не шукаючи світла серед представників буржуазної ідеольогії."

Не треба вам хіба тут говорити, що ті, які відкрили добрі сторони робітничого синдикалізму, котрих він сам не був свідомий, та які дорадживали проганяти інтелєктуалістів, бо їх світло буцім то зовсім непотрібне, посідали самі ніжну культуру, були фільософами синдикалізму.

Також подобалося їм те, що боротьба кляс, яка в марксизмі є тільки словною, в синдикалізмі стає дійсністю.

Коли кажуть, що немає боротьби кляс, то вони відповідають: гляньте на синдикалізм, ось вам щоденна боротьба, викликана конечним конфліктом противних інтересів капіталізму і пролєтаріяту.

Це, що вони вітають в нео-синдикалізмі, це обіцянки революції під найбільше характерною формою: генерального страйку, богато вищою від давніх форм соціялізму: вуличних заворушень і барикад.

Бо генеральний страйк являється не тільки непоборимою силою сціплених рук, перед якою безсильні танки і скорострільні, але це передовсім показ, що тільки сама праця є творцем богацтв, бо вистарчить, щоб вона задержалась, а ціле економічне й соціяльне життя спинюється неначе затроєне.

Тому Жорж Сорель приписує загальному страйкові капітальне значіння. Навіть, колиб він ніколи не здійснився і залишився в мітичному стані, як його назвав славетний Мітон, наче мілєніум перших християн, що вичікували повороту Христа. Він не вернув, але мілєнієм приготовило буйний розріст християнства.

Послідньою прикметою синдикалізму являється його інтернаціоналізм. Синдикалістичний інтернаціоналізм це щось більше, як воєнний спів; це тактика, що має обовязувати пролєтарів усіх країн. Коли хочемо наприклад 8 годинного часу праці, то треба, щоб він був заведений не тільки в одному, але в усіх конкуруючих зі собою країнах.

Доказом того є, що уряди, ба навіть працедавці, мусіли взяти участь в організації міжнароднього Бюра Праці в Женеві.

Синдикалізм ріжниться проте виразно, під ріжними оглядами, від марксизму.

Пеперше — це прагматичний соціялізм, коли вжити модного нині фільософічного висказу, — це соціялізм витворений самою робіт-

ничою клясою, випрацьований нею, а не доктринерами, а тим самим звільнений від наукового марксівського багажу як над-вартість, закон концентрації, історичний матеріялізм і т. п. Так, як: марксизм висмівав „блазенську" ідеольогію соціялізму з 1848-го р., так само синдикалісти схильні називати метафізичним блазенством цілу марсівську доктрину! Синдкалізм хоче стояти тільки на практичному становищі проти працедавців, проти капіталізму, аж до дня революції.

Він ріжниться від марксизму ще й тим, що не помітує принціпами с п р а в е д л и в о с т и й р і в н о с т и, які одушевляли французьких соціялістів минулого століття, і які марксисти копнули ногою, вважаючи їх зайвими для економічної еволюції.

Синдикалізм признає потрібним для розвитку синдикатів плекати в душах робітників і д е а л і с т и ч н і п о ч у в а н н я с о л і д а р н о с т и, лобови до справедливости, професійної совісти, чести праці, а головно солідарности, яка так конечна у всіх часах, а що доперва в часах страйку.

Докинемо ще одну його характеристичну ознаку. Коли марксівські соціялісти хочуть дійти до революції через захоплення влади в свої руки — пацифістичним способом, с. т. коли це станеться виборчим шляхом, або силою, себто через диктатуру пролєтаріяту, як це зробили марксисти в большевицькій Росії — то навпаки синдикалісти відкидають всі політичні засоби, всяку диктатуру.

Повторю місце зі заяви в Амієн, що сталася законом синдикалізму: „Генеральна Конференція Праці гуртує, поза всякими політичнами течіями, робітників свідомих...", а що до поодиноких членів синдикату, то конгрес ствердже їхню повну вільність в позакорпоративнім життю брати участь в тій формі боротьби, яка відповідає їхнім філософічним, чи політичним концепціям.

Але від війни, а головно від революції в Росії, синдикалізм перебув тяжку крізу, виходячи з неї великим калікою.

Що сталося після большевицької революції 1917-го року? Одна часть синдикалістів заявила: треба робити так, як ті з Москви; ми не осягнемо нашої цілі іншим способом, як тільки революцією, або принаймні політичною акцією, так, як це зробили російські соціялісти.

Цей червоний синдикалізм не вдається в переговори з працедавцями під претекстом, що робітнича кляса не вміє ще їх заступити, але навпаки, він стремить до їх повалення. Це станеться шляхом захоплення фабрик робітничою клясою, так, як було в Італії по війні (акція, яка викликала загальну реакцію фашизму).

Є ріжниця теж щодо розуміння засобів страйку. Безсумнівно синдикалісти-реформісти не виключають страйку, як шляху до здійснювання робітничих домагань. Тільки, що вони вважають його лихою остаточністю, якою не треба захоплюватись, так як і війною, яку можна вжити хіба аж в остаточній конечности та по вичерпанню всіх можливостей мирного полагодження справи. Ні один страйк не може зачатись без посереднього дозволу федерації та попередньої анкети.

У новому синдикалізмі страйк, навпаки, признаний за вартість саму в собі; його трактують як виховний спосіб, що спонукує робітничу клясу до боротьби, як підготовки на прихід революції. Страйк оцінюється не тільки, як це роблять синдикалісти-реформісти, успіхами й користями, які він приносить; навпаки він буде тим більше

доцільний, коли не вдасться і своєю програною збудить в побіджених бажання пімсти.

Йдучи від страйку до страйку він приготовить генеральний страйк, в якім застановиться вся праця, а тимсамим ціле суспільне життя, коли настане день революції.

Але провідники Генельльної Конфедерації Праці остались вірними програмі — законові з Амієн, якого текст читав я: „поза всякою політичною акцією". Вони сказали: ми не хочемо звязувати синдикалізму з політичною акцією.

А тоді синдикалізм розколовся на дві части. Сьогодні існують аж дві Генеральні Конфедерації Праці. Колишня, що пішла радше в напрямі реформізму, і нова, яка докинула до свого імени слово „злучена," — направду парадоксальне означення фракції, яка зломила єдність.

Тимбільше, що, користаючи з того розколу, повстав ще інший синдикалізм, який йде своїм шляхом, маючи окрему програму: це католицький синдикалізм, про який будемо ще говорити.

По війні Генеральна Конфедерація Праці гуртувала 2 міліони членів, нині дві ті конфедерації разом не мають навіть одного міліона членів, з того дві треті припадає колишній, а одна третя новій організації.

В таких обставинах виповнення цієї грандіозної програми, про яку я говорив, відложене мабуть до ліпших чачів.

Тепер не говориться вже про повалення системи заробітчанства, а тільки про робітничу контролю над адміністрацією фабрик і про упромисловлену націоналізацію, — формула мало зрозуміла, але яка хоче сказати, що промислові підприємства мають існувати не для зиску, як сьогодні, лише для заспокоювання потреб, себто, що мають сповняти публичну службу.

Цією останньою прикметою зближується синдикалізм до кооператизму.

Противенство між кооператизмом і синдикалізмом.

Погляньмо тепер, в чому синдикалізм зближуються, зглядно, чим відріжняється він від кооператистичної програми.

Зразу бачимо, що між ними немає нічого спільного за виїмком хіба інтернаціоналізму.

Кооператори вважають, так як і синдикалісти, що розвій кооперативного руху в кожнім краю залежить у великій мірі від такихже існуючих рухів в інших краях. Коли кооператори проповідують співпрацю між людьми, — вони відбігалиби від своєї програми, коли би не голосили співпраці між націями, і це не тільки під економічним видом, себто протиділаючи торговельній політиці держав, які щораз більше обгорожуються митними кордонами, та створюють замкнені господарств, але й теж, щоби зліквідувати всякі конфлікти та війну.

Для того в 1895-ім році повстала федерація п. н. Міжнародній Кооперативний Союз, старша посестра Союзу Народів, побудована однак на далеко демократичніших основах.

Кооперація не може лишитися байдужою до лєкції послідньої війни, яка виказала, що кілька днів вистарчає на те, щоби запропастити скарби й капітали більші, ніж ті, що на протязі трьох четвертин століття призбирали кооперативні товариства.

В інших питаннях котраст є абсолютний.

Синдикат є професійним товариством, а це означає, що його членами можуть бути тільки робітники. Ми згадували, що синдикат можуть визнати нелєгальною організацією, так що трибунали можуть проголосити його розвязання, якщо в його члени ввійдуть особи не з тої професії.

Навпаки кооперативне споживче товариство вже по своїй назві, стоїть отвором для всіх споживачів, себто для всіх людий. Виїмок становлят деякі партійно-політичні кооперативи, як теж кооперативи Росії, але вони представляють собою меншість.

Дві ті організації ріжняться не тільки устроєм, але й ціллю, бо синдикалістичне товариствво вже по своїй дефініції займається інтересами продуцентів: для них боряться вони і для них готовлять економічний лад майбутности, бо синдикат являється не тільки знаряддям боротьби, але теж органом виробництва і розділу будучого суспільства. Навпаки кооперативне споживче товариство заступає і йде за інтересом споживачів; в інтересі споживачів ванно зводить бій і для них резервує устрій завтрішнього дня. Воно не приготовляє панування робітників, але — і цьому віддавна складав я поклін — „панування споживача," а це не що інше, як панування всіх.

Безсумнівно, що робітники становлять велику більшість споживачів, але вони не становлять цілої нації, ціле людство.

Я казав у вступній промові на конгресі в Бордо: „Так, споживча кооперація є робітничою в своїх початках і це її честь, але вона має стати всенародньою, це її обовязок, її ціль, зов її призначення". І я пригадав гарний висказ Жореса, що ріка, впливаюча до моря, залишається все таки вірною свому джерелу.

Синдикалісти обурюються на подібну претенсію. Вони кажуть — і зовсім певно знаходять живий відгомін, навіть поза синдикалістичним світом, — що одна тільки праця має право на це майбутнє царство [1]), бо праця це шляхотний акт, це акт, який ціхує людину, тимчасом споживання не є специфічно людське, бо кожне звіря споживає теж. Споживання є — можна сказати — майже фізіольогічним актом, тимчасом праця уявляє собою совершенний моральний чин. Працювати значить виробляти; виробляти значить творити; навпаки, споживати значить нищити. Отже це виглядає прямо на імпертиненцію, коли ці трутні хочуть володіти улієм, коли споживачі хочуть диктувати закони продуцентам.

Один синдикаліст навіть сказав (Оде, в часописі Генеральної Конфедерації Праці „Лє Пепль" — „Народ"), що супрематія споживачів доведе тільки до деприму ючого матеріялізму [2]).

Але ми вже стільки разів протестували проти цієї думки, будьтоби акт споживання був менше достойний, ніж акт продукції, та походив зі звірячого життя, та що акт виробництва належить до вищого життєвого ладу.

Невже не є очевидним, що виробництво має одиноку ціль —

[1]) Ще вчера в Палаті, один з провідників соціялістичної партії (не комуністичної партії!) казав: „Ніякої постійної організації не можна собі уявити поза режімом суспільної власности і суверенности праці". Суспільна власність, нехай! Суверенність праці. — ніколи!

[2]) Те саме сказав цими днями перший англійський міністр, провідник лейбуристів Рамзей Мекдональд: „В суспільстві, яке маємо сотворити, економічний і моральний провід має бути в руках тих, що працюють".

споживиння, а тимсамим, що виробництво і праця не мають іншої причини буття, як саме, щоб заспокоїти ці потреби, які звуть звірячими.

Роля праці — служити. І я не понижую її тим словом. Нема нічого більше шляхотного на світі, як служба. Коли вояк каже, що він в службі, то він гордий. І ось є соціяльна служба, яка теж шляхотна, може ще більш шляхотна: служити потребам загалу, потребам всіх, а це саме роля продуцента.

Це отже ніяка імпертиненція — домагатися економічної гегемонії спживачів. Це навпаки, означає тільки, що кооперація звертається до громадянства з таким закликом: робіть ваші замовлення у нас, ми стаємо на ваші услуги, ми вас добре обслужимо.

Ріжняться теж ті дві організації цілю, до якої стремлять. Для синдикалізму, як ми знаємо, такою цілю є повалення системи наємної праці. Але кооперативне споживче товариство не може мати такої цілі, бо воно само затруднює в себе заробітчан, які є урядовцями по бюрах і склепах, чи робітниками на фабриках. Тому кажуть синдикалісти: ви, кооперативне товариство, є працедавці, такі самі, як і всі капіталісти — власники. І як прийде хвиля, то ми будемо зневолені вести проти вас таку саму боротьбу, як і проти капіталістів — власників, навіть страйком!

Було чимало страйків по кооперативах. Неповна рік тому назад страйкували робітники найбільшої кооперативної організації у світі, гуртівні в Менчестер, і страйк тривав більше одного місяця. І англійські трейд-юніоністи, хоч вони не є зі школи Москви, висловились на свому Конгресі в 1923-тім році в дуже острих словах проти поведінки кооператив. Президент в своїй промові сказав:

„Минулий рік це був щасливий в наших взаєминах з кооперативним рухом. Ми трейд-юніоністи завжди голосили, що кооперація уявляє собою найвищу форму організації праці та найбільш поступову у відношенню працедавців і робітників; ми віримо, що так є, й хочемо, щоб ця правда існувала не тільки в теорії, але й в ділах".

„Одначе коли провідники кооперативного руху не виявлять ширшого погляду на положення, то ми, трейд-юніоністи, не будемо мати іншого виходу, як від згоди перейти до опозиції. Зробимо це зі жалем. Дух правдивої кооперації проявиться серед всіх обставин, де слушно можна його сподіватися".

Ось майже виповідження війни. А це вам другий прояв конфлікту цих двох рухів:

Існує у Франції велика фабрика, що належить майже в цілости до кооперативних споживчих товариств: це робітнича шклярня в Альбі. Минулого я року присвятив кілька лєкцій тій дуже цікавій формі підприємства. Вже від довшого часу велась боротьба межи акціонерами цеї фабрикі і робітниками. Маючи її вже по вуха, синдиковані робітники примінили найспокійніше т. зв. пряму акцію большевицьких робітників в Росії і італійських робітників з перед двох років: вони заняли шклярню і встановились в ній неначе господарі. Робітники згодом опустили фабрику, підпаливши її дещо.

Ш. Жід.

За дозволом франц. Кооп. Федерації
пер. *Ю. Студинський.*

З ЖИТТЯ УКР. КООПЕРАЦІЇ.

Недомагання в праці Українських Кооперативних Банків.

(Закінчення*)

Білянсові висліди праці Українбанків за 1931 р. є лихі, бо по стороні пасив виказують надвишку 58.042·— зл., а по стороні актив страту зол. 130.096·—, отже у висліді виказують білянсову страту зол. 72.054.— Колижби страти мали повторюватися і в слідуючих роках, то насувається понуре питання, чим це все скінчиться. Адже власні засоби Українбанків не збираються на те, щоби їх вичерпувати на покривання білянсових страт, що є викликані надмірними коштами адміністрації. Вже сама сума білянсових надвишок тих Українбанків, які їх ще виказують, свідчить про те, що білянсові надвишки є дуже і аж за дуже скромні, мимо того, що декотрі Українбанки мають поважні оборотові капітали. Справедливість вимагає подати, що білянс Українбанків вийшовби без страти, колиб не брати на увагу одного Українбанку зі стратою зл. 72.630.—, яка є результатом відповідальности за уділену поруку. Ця страта є зовсім надзвичайна і нічим не звязана з кредитовою діяльністю цього Українбанку. Тому при оцінюванні білянсових вислідів Українбанків можнаби її поставити осторонь. Тоді справа зміниться настільки, що Українбанки замісць страти виказувалиби надвишку 576·— зл. Скромні чи жадні білянсові надвишки або просто страти є найслабшим місцем у праці Українбанків. Справа виглядає так, що кошти ведення більшости Українбанків є абсолютно зависокі і не достосовані до прибутків на відсотках і чиншах, згідно з ухвалою VII. Кооп. Зїзду. Під тим оглядом між Українбанками є стан дуже лихий, бо для кожного критичного читача білянсу є ясним, що більшість Українбанків є перетяжена коштами ведення. Через те декотрі Українбанки пробують удержати білянсову рівновагу так, що побирають від довжників ріжні додатки до відсотків, про що була бесіда вище. В той спосіб з тяжким трудом виказують зрівноважений білянс, але без надвишки або з такою малою надвишкою, що вона не стоїть в ніякому відношенні до власних, неопроцентованих капіталів Українбанків. Колиж взяти на увагу, що оборотові капітали, зокрема вкладки, поменшуються, то тоді ще яскравіше виступає диспропорція поміж прибутками й видатками Українбанків. З цього положення є тільки один вихід: Українбанки мусять скоро і помітно збільшувати свої оборотові капітали, в першій мірі вкладки, що є в деякій мірі можливе, а крім цего мусять беззастережно приступити до інтенсивного поменшення своїх коштів ведення. Скорість і повна рішучість в діланні є тут дуже вказана, бо від обнижки коштів ведення залежатиме, як буде далі виглядати праця Українбанків і яка буде їх господарська позиція. Ревізійний Союз Укр. Кооператив може навести багато прикладів на те, що кошти ведення Українбанків (навіть тільки середньої капіталової сили) є дуже нескромні, головно

*) Гл. „Кооп. Респ." ч. 5 за 1933 р.

в персональних видатках. Ці персональні видатки задержалися наприклад незмінені від 1930 р. або змінилися дуже мало, не зважаючи на те, що положення Українбанків від цього часу значно погіршилося.

Стверджуємо на цьому місці, що члени Управ декотрих Українбанків ставлять зависокі вимоги щодо винагороди за свою працю. Ці вимоги є значно вищі, ніж обєктивно установа моглаби виконати. Ось кілька прикладів: Українбанк в одному з наших західніх міст має 29.600·— власних капіталів і 316.000·— чужих. Позичкового капіталу має 190.510·—, а нерухомостей 122.106·—, сальдо відсотків є стратове, зате є досить значні чинші. Запасного фонду не опроцентовує, дивіденди від уділів не дає. Білянсова надвишка за 1932 р. виносить зол. **108.**— На кошти ведення видає річно 21.105.— зол., себто місячно 1.758·— зл. Платні є такі: зол. 500·—, 350·—, 100·—, 100·—, 40·—, 25·—, — Другий Українбанк в підгірському місті має 105.000·— власного капіталу і 124.000·— чужого. На позичках має 185.024·—. Білянсова надвишка за 1932 р. **85**·— зл. Запасний фонд неопроцентований, дивіденди нема. Кошти ведення виносять річно зол. 12.852·— або місячно 1.071·—. Платні: 414·—, 200·—, 200·—, 12·—. Цей банк прелімінував на презенційну марку аж 800·— зол. — Третій Українбанк має 132.716·— власних капіталів і 534.428·— чужих. В позичках є уміщено 528·817·—. Білянсова надвишка за р. 1932. зол. 354·—. Запасні фонди неопроцентовані, дивіденди нема. На кошти ведення видає річно 30.530·— або місячно 2.540·—. Платні: 400·—, 250·—, 200·—, 170·—, 126·—.

Запевнюємо, що таких прикладів РСУК мігби навести більше, головно з північно-західних земель, де порушувані тут питання представляються значно гірше. Ось один приклад: Українбанк має 70.000·— власних капіталів і 65.000·— чужих. Позички 124.000·— зл. На кошти ведення видає річно 17.316·— або 1.443·— місячно. Платні є такі: 225·—, 200·—, 200·—, 150·—, 100·—, 100·—, 90·—, разом аж 7 робітників. Дивіденди нема, власних відсотків не числиться. Білянсова страта за 1932 р. зол. 7.208·—.

З наведених прикладів видно, що важною причиною неправильної господарки є також зависокі персональні видатки, коли брати на увагу дешеві життєві відносини у всіх наших містах, з виїмком Львова. А всеж таки редукція платень, що була так дуже інтенсивно переведена у Львові, зокрема в РСУК, робітників Українбанків торкнула дуже незначно або й зовсім ні. До того Українбанки перебирають на себе, з правила, всі соціяльні оплати за своїх службовиків, що теж робить поважні суми. Знаємо кілька Українбанків, які навіть доходовий податок від платень своїх службовиків перебрали на себе, що очевидно не має жадного узасаднення. І річеві видатки Українбанків можна при відповіднім старанню обнизити. Взагалі, без строгої ощадности у видатках, Українбанки не зможуть працювати успішно і економічно.

Провід Українбанків мусить засвоїти собі засаду, що не можна видавати більше понад найпильнішу конечність і що треба доконче вистерігатися зайвих, неоправданих і неощадних видатків, бо вони робляться зі суспільного гроша, яким треба завідувати якнайбільше ощадно. На жаль, є багато Українбанків, які з легким серцем переступають цю розумну засаду.

Важним і конечним дороговказом у праці Українбанків мусять бути бюджети. Не знаємо, кілько Українбанків виготовило бюджети згідно з вказівками і взором РСУК, бо дотепер тільки дуже небагато Українбанків надіслало до РСУК свої бюджети. В тих бюджетах, які маємо і які можемо контролювати, майже всюди нема ні власних відсотків від запасного фонду, ні дивіденди від уділів або коли є одно, то немає другого. Відсотки від позичок є почислені від цілої квоти позичкового капіталу, помимо того, що установа має значні залеглости у відсотках і напевно не може сподіватися повного впливу на відсотках. Взагалі справа бюджетування Українбанків точно по взору і вказівкам РСУК не є ще достаточно наладнана, що треба уважати великим недомаганням в їх праці.

Діловодство Українбанків виявляє ось такі недомагання:

Недостаточна раціоналізація праці, недобрий її поділ та може не всюди відповідна інтенсивність праці є причинами того, що декотрі Українбанки мають забагато персоналу. Діловодство не на взорах і не все на друках РСУК вносить велику ріжнородність і не дає конечної одностайности, яка є дуже потрібна для скорої і докладної контролі діловодства. Все ще тут і там повторюється власне видавання друків і книг, чого одначе РСУК не може в ніякому випадку допустити.

Книговодство Українбанків, на жаль, не є ще вповні добре, а часто не є так дбайливо ведене, якби це мало бути. Брак подвійної евіденції вкладок і позичок в чужій валюті, не дає змоги знати кожного часу стану цих маєткових частин у двох валютах: в краєвій і чужій. Є самозрозумілим, що всі ділові книги Українбанк мусить вести в краєвій валюті, а крім того евіденцію позичок і вкладок, умовлених в чужій валюті, мусить доконче вести також в цій умовленій валюті. Без цього нема змоги сконстатувати стану вкладок і позичок в чужій валюті, що має свої дуже важні наслідки при остаточній сплаті вкладки чи позички, з огляду на курсову ріжницю. Дуже багато Українбанків не ведуть точно книги вкладок, зокрема не числять вчас відсотків від вкладок. Треба пригадати, що відсотки від вкладок слід числити при кожній вплаті чи виплаті вкладки, до найближчого періоду капіталізації. Білянси виготовляються не зовсім згідно з вказівками, які в справах білянсування видає кожного року РСУК. Не рідко трапляється слабе розуміння істоти й форми книговедення і білянсування, бо часто механічна вправа заступає теоретичне знання бугальтерійних методів. Цю дуже важну часть праці Українбанків треба поставити на відповідній висоті. Книги не є переховувані старанно і безпечно, зокрема книги позичок і вкладок, а зверхній вигляд книг, чистота, точність і поправність записів не є ще такі, якби мали бути. Брак частого коляціонування записів є причиною того, що побічні книги не все згоджуються з поодинокими рахунками ліквідаційної книги.

Окрему увагу треба присвятити квартальним сирим білянсам, що їх всі кредитові кооперативи повинні надсилати до РСУК. Непоправні і постійні браки під цим оглядом та занедбування цього обовязку з боку кооператив ставляє РСУК в дуже невідрадне положення, бо він мусить надсилати Кооп. Раді у Варшаві точні зіставлення про рух вкладок і вкладчиків, позичок і довжників. Тому є обовязком Українбанків не тільки самим вчас

надсилати до РСУК добрі зіставлення, але також подбати, щоби всі кредитові кооперативи їх району доконче виготовляли квартальні замкнення і своєчасно відсилали їх до РСУК.

Контрольна чинність Надзірних Рад Українбанків не є ще всюди поставлена так, як слід, хоч це є дуже важна справа, без якої праця установи не може обійтися. Контрольна чинність повинна бути систематична й періодична, а до Контр. Комісій повинні входити в першій мірі люди, які добре знають діловодство і книговодство Українбанку. В році повинно бути щонайменше 4 провірки, а з них треба списувати точні протоколи.

Діяльність Надз. Рад повинна бути поставлена на відповідній висоті. Точне розмежування компетенції Управи і Надзірної Ради та своєчасне полагоджування справ, застережених з Надз. Раді, як також вимога найвищої дбайливости у виконуванні обовязків по стороні Управи, контроля діловодства і справ банку Контрольною Комісією, провірка бюджету і коштів ведення та провірка білянсу — ось найважніші обовязки Надзірної Ради. Українбанки мусять подбати, щоби персональний склад їх Надзірних Рад був діловий і стояв високо під оглядом громадським на те, щоби банкам забезпечити добру опінію на зовні, а добрий нагляд і контролю в середині. Цієї контролі, в самих основних господарських справах Українбанків, треба якнайбільше, бо не можна забувати, що час до часу в Українбанків виявляються зловживання.

Дається завважити, що Управа і персонал декотрих Українбанків виказує замале знання діло — і книговодства, правних і статутових приписів, вимог РСУК і що вони іноді доволі слабо орєнтуються в найістотніших питаннях діяльности Українбанку. Брак фахової літератури, брак охоти познакомлюватися систематично з фаховими публікаціями, відсутність журналу Кооп. Республика і неточне читання ГКЧ є причиною деяких хиб у діяльности, які можнаби легко оминути, колиби провід Українбанків сам себе і своїх службовиків краще фахово вишколював. Дописів з місць про діяльність Українбанків в ГКЧ і дискусійних статей про методи їх праці в Кооп. Республиці є дуже мало.

Великі браки виказує організаційна діяльність Українбанків. В засаді, VII. Кооп. Зізд приняв постанову, що Українбанки можуть і повинні займатися організацією укр. райфайзенок в своїм районі діяльности. Стверджуємо, що тільки дуже небагато Українбанків веде успішно цю важну і потрібну організаційну працю. Як знаємо, є це дотепер Коломия, Копичинці, Дрогобич і Яворів, а частинно Самбір і Калуш. Може через брак добре вишколених людей, може просто через брак охоти приложити свої сили до організації укр. райфайзенок, ця справа є доволі занедбана. Є цілі судові повіти, в яких нема ні одної укр. райфайзенки. Є такі, що мають їх дуже мало або й такі, що хоч мають райфайзенок більше, але їх зовсім не допильновують і залишають на власну долю. Колиб Українбанки могли і хотіли справді заниматися організацією укр. райфайзенок, тоді райфайзенки основувалисьби тільки там, де є для їх діяльности сприятливі умовини, вони булиби відразу краще поставлені, краще маєтково вивінувані і розвивалисьби добре. Тоді організація райфайзенок веласьби після наперед опра-

цьованого пляну, за відповідним підготовленням і райфайзенки в частих випадках не марнувалисьби так, як це буває тепер. При допомозі добре поставленої і пильно веденої ощадностевої акції можнаби матеріяльно підготовити заснування райфайзенки і тоді вона малаби запевнений розвій. На жаль, управи Українбанків не добре розуміють свої обовязки супроти укр. райфайзенок. Коли не мають змоги удержувати окремого службовика-організатора, з ощадностевих причин, то чомусь ніяк не можуть додуматися до того, що й без окремого організатора цю працю можна і треба виконувати. Добре буде, коли сама управа Українбанку потрудиться в організаційних цілях до укр. райфайзенки, а також в інший спосіб буде в постійному контакті з нею. До такої праці найбільше надаються неділі і свята, одначе треба, щоби управи Українбанків виявляли дещо доброї волі, захоплення справою і не побоювалися малих трудів, які є звязані з організаційними поїздками. Грошеві видатки булиби тут мінімальні, які мігби понести кожний, навіть середньої величини Українбанк. Цієї доброї волі й розуміння ваги організації укр. Райфайзенок покищо по стороні Українбанків не видно. Не без значіння тут факт, що персональний склад управ декотрих Українбанків мало надається до ведення організаційної діяльности зогляду на вік, спосіб життя, загальне та фахове вишколення і громадські заінтересування.

В часі, коли повітові осередки (ПСК) заняті в першій мірі журбою за власне існування, годі від них вимагати, щоби їх невеликий люстраційний апарат з особливою увагою слідив за розвитком і працею укр. райфайзенок. Це мають робити Українбанки і то, по можности, без окремих платних організаторів, бо на те не багато Українбанків може здобутися, але лише працею і заходами самих управ та персоналу Українбанків. Тому треба вимагати, щоби вони заінтересувалися тою справою, щоби вчислити її між свої обовязки і пильно познакомлювалися з організаційною працею та щоби провірювали діяльність рафайзенок, радили, інформували і пляново вели їх організацію. Розуміємо всі початкові труднощі, які стрінулиби Українбанки, при виконуванні цього завдання, але таке домагання до них мусимо поставити, бо організаційні справи кредитової кооперації мусить взяти на себе сама кредитова кооперація.

Банкова діяльність Українбанків є закреслена статею 91. закону про банки з 17. березня 1928. Цих меж і управлень не вільно переступити в ніякому випадку. Зокрема не вільно під ніякою умовою і формою давати якінебудь жира і гарантії за інші кооперативи й установи, бо, як показує практика, такі гарантії загрожують повною руїною тим Українбанкам, що їх дали. Українбанки, які вже дали гарантії чи жира за ПСК, мусять свої зобовязання з цего титулу виповісти, обмежити і вимагати, щоби до певного речинця вони були від поруки звільнені, через повну заплату довгу дотичним ПСК. Слід на цьому місці зазначити, що декотрі Українбанки потерпіли значні шкоди з причини уділених гарантій і це нехай буде для інших осторогою, що цього рода справ в ніякому разі вести не можна.

Виконування чужих доручень — інкасо векслів — не є ще всюди бездоганне, ділове і солідне. Трапляються ще випадки, що Українбанки не відсилають безпроволочно заінкасованої готівки

за чужі векслі, тільки задержують її безправно у себе й уживають на свої потреби. Наслідок такого злочинного поступування є той, що фірми, які посилають векслі до інкаса, набирають недовіря до цілої укр. кредитової кооперації, уважають її неспосібною виконувати інкасові операції, відходять з цими справами до іншої кредитової кооперації та ширять у купецькому і промисловому світі лиху опінію про укр. кредитову кооперацію. З найбільшим натиском треба піднести, що точне і своєчасне виконування інкасової обслуги належить до підставових вимог солідности кооперативи, а тому РСУК повинен викреслювати зі своїх членів кожну кооперативу, яка зле провадить інкасові справи, руїнника доброї опії укр. кредитової кооперації.

Ревізії виказують все ще багато елементарних недомагань в організації і праці Українбанків, яких в ніякому випадку не можна терпіти: неточні заяви, неточний реєстр членів і неупорядковані документи. Загальні Збори відбуваються зі значним опізненням, протоколи не є списувані формально й точно, а при уділюванні позичок не придержується всіх формальностей. У декотрих Українбанків буває дуже часто бездушна шабльоновість у полагоджуванні й веденні банкових справ, рутинність заступає знання і вишкіл, а часто стрічається брак розуміння, що кооперативна установа є громадською функцією, з високими громадськими ціллями і що обовязки кооперативного робітника не можуть обмежитися на саме „урядування". а мусять поширитися на область громадської і культурної діяльности.

Персональні справи Українбанків, себто відповідний добір членів Управи і службовиків не зогляду на вузькі місцеві обставини, а зогляду на ширші потреби укр. кредитової кооперації, не є ще дотепер наладнані в такий спосіб, який би нас всіх вдоволяв. Все ще в Українбанках переживають люди, котрі, не маючи попереднього солідного вишколення, прийшли до проводу Українбанків тільки тому, що так склалися місцеві обставини. Все ще немає в кредитовій кооперації дбаливого піклування про добрий вишкіл молодих робітників. Робітникам, вишколеним теоретично, не дається змоги працювати в Українбанках, а практичний вишкіл є також утруднений, бо Українбанки не приймають практикантів. На цьому безперечно дуже терпить інтелєктуальний рівень робітників в укр. кредитовій кооперації; а крім цього брак нового припливу вишколених працівників має ще той лихий наслідок, що, на випадок потреби, нема ким заступити дотеперішніх робітників, на чому може дуже потерпіти установа.

Брак заінтересування теоретичними студіями про кредитові і грошеві справи, а також студіями над технічним уліпшенням праці Українбанків є причиною того, що укр. фахова література, поза елементарним підручником інсп. Павлюка, не має повного і основного підручника про ведення кредитової кооперативи, про техніку праці і про книговедення та білянсування. Це тим дивніше, що поміж робітниками Українбанків є люди старші, вишколені й практичні, від яких можна таких праць вимагати. Бо доки не матимемо доброї фахової літератури (головно підручників) і доки загал робітників кредитової кооперації не буде побіч практичної праці інтересуватися теоретичними студіями свого предмету, то доти органі-

зація і праця Українбанків все буде терпіти на недомагання і все буде більш-менш недоладна, як це звичайно буває у тих, що в практичній праці не мають достаточних теоретичних дорговказів.

Стверджуємо, що це є справа дуже пекуча, а що при тому вона є також досить складна, то є обовязком українських інтелєктуалів що працюють в кредитовій кооперації, присвятити тій справі свою повну увагу і розвязувати її, щоби в той спосіб уліпшувати організацію і працю української кредитової кооперації.

Ілярій Ольховий

Кілька вражівь з перших ревізорських поїздок.

Три довгих місяці перебування по селах і майже півсотні відвіданих за цей час сільських кооператив дали мені дуже добру нагоду приглянутися до місцевого культурно-господарського життя села та одержати в звязку з цим певну скількість вражінь, якими маю намір поділитися з читачами „Кооп. Республики".

Передовсім мушу зачати з того, що мені, який походить з В. України, дуже цікаво було прослідити тип галицького хлібороба та порівняти його з нашими степовиками. Таке порівнання, на мою гадку повинно було мені дати певну скількість характеристичних рис, які в значній мірі відріжнили-б хлібороба з В. України від галицького селянина й були-би цілком узасаднені довголітним впливом двох різних культур: російської та австроугорської й польської.

Однак ці мої сподівання дещо завели. Асиміляційних впливів у психічній структурі обсервованих мною одиниць — майже не міг я відшукати і в постаті галицького селянина всюди бачив давно знайомий тип херсонського степовика, хитро-мудрого, мрійливого, повільного, з певною дозою природнього лінивства, однак — не так певного себе, більш пригнобленого, без степового широкого розмаху та з більш розвиненим національним почуттям (вплив галицького інтелігентського суспільства).

Коли до сказаного ще додати: помітну здисципліновaність, консерватизм і тверду віру в добрий провід своєї інтелігенції — будемо мати більш-менш вірний образ галицького хлібороба, на якого покладено складний обовязок дбати про заснування, ведення і розвиток на місцях ріжного роду культурно-освітніх та господарсько-кооперативних установ, що мають піднести його культурний рівень та поліпшити економічний добробут села.

Цю працю по організації й веденню, в данім випадку, сільських кооператив (про інші культурно-освітні та господарські сільські організації згадаємо слідуючим разом) — слухаючи голосу своїх інтелігентних верств, послушно взяло на себе українське селянство. В тих місцевостях, де мені прийшлося перебувити, управи сільських кооператив майже виключно складалися з місцевого селянства й лише в однім селі трапився мені випадок, що в склад управи кооперативи входив інтелігент (місцевий управитель школи).

Натомісць функції голови Надзірних Рад в кооперативах переважно були зосереджені в руках місцевої інтелігенції, що своєю працею тісно звязана з селом (священиків та учителів місцевих шкіл). Нераз, однак, траплялося спостерігати й таке, що ціла праця, так в Управах, як і в Надзірних Радах була сконцентрована в руках місцевого селянства, хоч в дотичних місцевостях і не бракувало українських інтелігентних сил.

Уважно приглядався я діяльности й тих і других та шукав за тою ідейністю, що звичайно домінує в праці подібного характеру й, на жаль, не всюди і не вповности цю ідейність там знаходив. Такого рода приємність в тих кооперативах, де я був, належала до рідкости. (Під ідейністю тут розуміємо достаточне розуміння ідеї кооперації).

Тільки в пару випадках трапилося мені тут ствердити, що коли окремі одиниці в проводі кооператив посідали потрібні знання й належно розуміли значіння кооперації для розвитку українського села та дійсно совісно й чесно віддавали свої сили й знання на користь загалу, без бажання стати популярним, без розголосу та відзначень. У більшости випадків такого ідейного підкладу праці бракувало. Головно тому, що селянство, головний чинник кооперативного життя, не є належно підготовлене до подібної праці, ц. то майже не посідає мінімум необхідних знань з ділянки кооперації. Тому дивилося на засновані кооперативні склепи, як на звичайні, приватні торговельні підприємства, що працюють виключно для зиску.

Українські інтелігентські сили, що працею своєю звязані з селом, мали-б всю можливість це лихо усунути, коли-би тільки захотіли задати собі труду справді зацікавитися кооперативним рухом і стати добрими пропагаторами ідей кооперації бодай у тім селі, де стало перебувають. На жаль — не всюди це має місце.

В ряді випадків — уряд голови надзірних рад приймали, як почесне відзначення й тільки, без виконування звязаної з цим становищем роботи. Часто головування приймалося просто тому, що його „не випадало не приняти". І тільки в рідких випадках з приємністю констатував я, що обрані особи совісно виконували взяті на себе обовязки. Ті кооперативи, на чолі яких стояв ідейний кооператор, всі без винятку знаходилися в доброму так організаційному, як і матеріяльному стані. Ревізії таких кооператив не давали жадного труду, а висліди — зміцнювали віру у їх майбутнє та майбутнє цілого нашого кооперативного будівництва.

З прикрістю зазначую, що прийшлось мені за цей період часу спостерігати також, що де-які (мушу признати нечисленні) інтелігенти, з політичнних, чи може інших мотивів, не тільки не брали ніякої участи в піднесенню добробуту свого села, але ще й явно вороже відносилися до існуючих в селі кооператив, в ріжний спосіб гальмуючи їх розвиток.

На щастя, такі сумні явища належать вже до дуже рідких. Маємо надію, що вони незабаром цілковито зникнуть з життя українського села.

Отже, кооперативну неосвідомленість, а подекуди й просто кооперативний анальфабетизм селян, слід в поважній мірі приписати на рахунок де-яких українських інтелігентів, що занедбали свій важний обовязок масового поширення ідей кооперації в місцях постійного свого перебування.

Не меншу (коли-не головну) вину за це поносять також повітові організаційні центри, що в першу чергу звертали і звертають ще й тепер чи не найбільше уваги на добре рахункове опрацьовання люстраторських звітів, цілковито занедбуючи не менше важливу ділянку своєї праці, а саме: масове поширення на села кооперативного знання шляхом уладження кооперативних курсів, анкет та рефератів, а навіть шляхом уділювання коротких відомостей з теорії та практики кооперації в часі полюстраційних засідань, навязуючи цей дуже необхідний та цікавий матеріял до зреферованих люстраторських звітів. На жаль, в таких випадках все обмежується здебільшого до стислого рахункового зреферування люстраторського звідомлення та перечислення знайдених неправильностей і на цім, звичайно, кінчається вся організаційна праця. Розуміється, така метода праці організаційно-люстраторських апаратів повітових кооперативних центрів в сильній мірі вже помстилася на них же самих і без сумніву помститься ще більше, оскільки відповідальні кооперативні чинники в повітах вже тепер не звернуть своєї найголовнішої уваги на виховання кооператорів на низах, на виховання мас в кооперативнім дусі.

Від переведення цієї акції залежить у великій мірі майбутність нашої кооперації. Праця ця не є тяжкою, а український селянин — найкращий матеріял для вишколу в кооперативній школі. Трудність буде полягати лише в тім, щоби ПСК вже нарешті зрозуміли вагу цього питання та негайно розпочали належно переводити акцію кооперативного виховання народніх мас в життя. До цього часу комунікати та заклики РСУК в цім напрямі не дали бажаних практичних результатів.

У висліді такого відношення до справи ще дотепер не маємо не тільки значної скількости свідомих членів кооперативної родини, але й (прикро писати) — добре вишколеного персоналу сільських кооператив (особливо — крамарів), в руках якого має лежати вся льокальна організаційна і технічна праця.

Щоби закінчити цих пару спостережень — мушу ще сказати, що зовнішній вигляд відвіданих мною кооперативних склепів в більшости випадків не радував очей. Переважно крамничкі ці містилися у винаймлених хатах, що знаходились не рідко у невідповіднім місці десь на краю села. Внутрішнє урядження крамниць — майже без виключення відповідало їх зовнішньому виду. Ляда, кілька полиць на товари і — на припорученння адміністраційної влади — сплювачка та мидниця (дві останні річи, ясно — без ужитку). Розміщення товарів — як-небуть і до-небуть, без пляну! Чистота й порядок — тільки в мріях! Все це в тісній та задушливій кімнаті, де з запахів переважали тютюн та нафта. Свіже повітря дуже рідко впускалося (при оказії відчинення входових дверей) й тому належало до річей цінних. В цій „приємній" атмосфері домінував крамар, що вповні відповідав виглядові крамниці.

Я був-би мало обєктивним, колиб змальовану картину без застереження переніс на всі кооперативи, в яких перебував. На ділі — так однак не було! Траплялися мені в цих поїздках (що-правда — рідко!) і такі кооперативи, що радували око та веселили душу! Ці кооперативи пишалися власними домівками з чистими, просторими та добре урядженими крамницями, де не стояв густий туман від безлічи випалених цигарок, куди без перешкод заглядало сонце. В цих домівках

містилися також читальні та театральні салі, де часто відбувалися вистави, що мали величезний вплив на культуру даного села. З таких кооператив, які оглянув я, чи не найкращою була в Лисятичах „Надія".

Маємо віру, що таких „Надій" нам незабаром не буде бракувати та що вже в недалекім часі нові кооперативні домівки прийдуть на зміну описаних халуп та густою сіткою покриють край!

Щоби кращу майбутність приспішити — треба вже тепер подбати про масове виховання низових кооператорів на місцях та спрямувати на належний шлях їх кооперативну роботу. *П. Панченко.*

Виставка українського промислу в Центросоюзі. Заходом Ц. С. відкрито в його домівці при вул. Зіморовича 20 виставку виробів українського кооперативного промислу і тих приватних фірм, що блище співпрацюють з кооперацією. У виставці взяло участь 42 промислові підприємства. Очевидно закороткий підготовчий час не дозволив улаштувати виставку так, щоби вона давала приблизно повний образ нашої промислової продукції, хочби тільки самої кооперативної. Побіч виробництва в тісному розумінні у виставці якось доволі припадково появилися два книжкові видавництва — без видавництва Ревіз. Союзу Укр. Кооператив. — Але й при тих недомаганнях вистава має зробити велике діло, інформуючи загал про наші здобутки у ділянці, досі найбільш занедбаній.

Свято „Сільського Господаря" у Львові відбулося в цьому році — після гарної традиції в „Дні Свободи", а то дня 16 травня в салі „Української Бесіди" о год. 6. веч. В програму свята входив реферат сен. Ю. Павликовського, в якому референт подав короткий перегляд історії укр. села і селянства на протязі останніх трьох століть.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТА.

Сільсько-господарська кооперація в Чехословаччині. Цікаві дані щодо положення сільсько-господарської кооперації в Чехословаччині знаходимо в недавно оголошеній статті інж. Кліндери, голови Центрального Союзу сільсько-господарських кооператив в Празі та Центрокооперативу (Союзу сільсько-господарських кооперативних союзів).

З початком 1932 року в 12 кооперативних Союзах, що входили до Центральної Кооперативи та обєднували всю сільсько-господарську кооперацію республики, нараховувалося у складі членів 11.317 кооператив. Між цими кооперативами було: кредитових 5.999, складових — 348; продукційних — 1.129 та ріжних (в тому рахуючи й електричні кооперативи) — 3.841. Загальний білянс цих кооператив на 1 січня 1932 року перевищував 2.892 міліони чехословацьких корон (кч), з яких більш, ніж 1.614 міліонів припадало на долю вищезгаданого Центрального Союзу сільсько-господарських кооператив в Празі, що обєднував 4.000 кооператив. Зі згаданого загального білянсу всіх сільсько-господарських кооперативних союзів на уділовий капітал припадало: 35 1/2 міліони кч, на запасові капітали — 129 міліонів, на вкладки — 1.628 міліонів, на позички — 411 міліонів та на інші пасиви — 688 міліонів кч.

Щож торкається діяльности цих кооператив, то видатна роля в ній належала кредитовим кооперативам, які, маючи в 1931-м році до роспорядимости більш, ніж 8 міліярдів вкладок, майже зовсім знищили лихварів в чехословацьких селах. Складові кооперативи для накупу та збуту купили та продали, протягом року 1931-го 300.000 вагонів ріжного товару на суму поверх 2 міліярди кч. Своєю діяльністю ці кооперативи витиснули з села нечесних приватних крамарів у відношенню до цілої низки продуктів, тоб то: помічного угноєння, кормів, вугілля та машин. Величезну прислугу селянству, для підняття його добробуту та для збереження його дотеперішніх більш-менш добрих позіцій під час теперішньої кризи, зробили також кооперативи для перерібки та збуту і також для постачання села електричною енергією.

Кожний з 12 вищезгаданих сільсько-господарських кооперативних Со-

юзів представляв собою для кооператив, що є його членами, центральну касу, до котрої згідно закону повинні всі кредитові кооперативи, що входять до Союзу, вносити надвишки своєї готівки. В звязку з цим кожний Союз повинен ревізувати всі кооперативи, що входять до його складу, вести корисну для них організаційну працю та захищати по мірі можливости їх інтереси.

В 1924 році ці Союзи вели й торговельні операції, але від цього року Союзам, що вели кредитові операції, заборонено особливим законом вести операції накупу та збуту; для здійснення цих операцій при кожному Союзі була утворена спеціяльна кооперативного характеру організація. Подібних кооперативних організацій є 12, найбільша з них — „Кооператива"— при Центральному Союзі сільсько-господарських кооператив у Празі —є могутнім торговельним кооперативним центром для задоволення торговельних потреб кооператив — членів Центрального Союзу. *С. Б-ський.*

З ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ.

Ослаблення кризи в сільському господарстві Чехословаччини. Сільське господарство Чехословаччини терпіло під час кризи, з одного боку, дякуючи низьким цінам сільсько-господарських продуктів, а з другого — з причини значного розходження — порівнюючи зі станом перед кризою, — між тим, що хлібороб одержував за свої продукти та тим, що він повинен був платитити за промислові вироби, йому неминуче потрібні при його роботі. Що до цього питання, то дуже цікаві дані про те, які суми одержали хлібороби за продукти під час кризи, та про вартість самої продукції. Ці дані торкаються Чехії та базуються на цінах з р. 1914, які приймаються за 100. Можемо сконстатувати на підставі цих даних, що протягом рр. 1931 та 1932 загальні торги за продукти в районах, де не плекався цукровий буряк, хиталися між 637 (травень 1931 р.) та 501 (серпень 1932 р), а ціни продуктів — в межах 881 (липень 1931) та 820 (вересень 1932). Таким чином слід констатувати зменшення сум, що були одержані за продукти, як і зниження вартости продукції. Але падіння вартости продукції є порівнюючи менше, ніж спадок загальних торгів за продукти. Від початку р. 1932 аж до кінця р. 1932 вартість продукції знизилася на 5,2%, в той час як торги знизилися майже на 20%.

Зрозуміло, що головні зусилля відповідальних чинників в сільському господарстві Чехословаччини, зосереджувалися під час кризи на боротьбі проти вищезгаданих негативних явищ. Сюди слід зарахувати низку заходів, між якими підкреслимо такі: а) закон про обовязкове змішування спірту з бензиною для технчіних цілей, б) закон про примусове мішання імпортованої пшениці з краєвою, в) закон про збіжевий синдикат, г) закон про синдикат для торгу худобою. Всі ці заходи сприяли сільському господарству в республиці, що в свою чергу викликало зменшення ріжниці між індексами цін харчових продуктів з одного боку, та промислових матеріялів з другого.

В дійсности, індекси цін на харчові продукти в гуртовій торговлі вирівнялися в липні р. 1931 на 753 (рахуючи ціни з липня 1914 р. за 100), в той час, як в кінці р. 1932 вони впали на 660, а в березні 1933 — навіть до 632. Що до індексів цін на фабричні вироби, то вони досягли в січні 1931 р. — 807, вкінці 1932 р. впали до 696, а в березні 1933 навіть до 676. Іншими словами, ріжниця між індексами цін с.-г. продуктів, з одного боку та промислових матерілів і фабричних продуктів, а з другого — виказувала тенденцію до зменшення. Наприклад, 1 січня 1931 р. індекси цін на с.-г. продукти були на 104 пункти нищі від індексів на фабричні продукти. 1 січня 1932 р. ця ріжниця впала до 80 пунктів, а 1 березня 1933 року згадана ріжниця не перевищувала 44 пунктів, що свідчить про значне поліпшення, порівнюючи з минулим. Індекси цін в царині сільського господарства, з одного боку, та промисловости з другого — наближаються помалу до однакового рівня. Іншими словами, закупочна здібність сільського населення збільшилася, а в наслідок того розширився ринок для продажі промислових продуктів*)

*) *В Польщі* того явища не помічаємо. Ножиці цін промислових та с.-г. продуктів не лише не злагіднилися в останніх 3 літах, але противно, ще загострилися. Коли ножиці цін в Ч. С. Р. в березні ц. р. виносили 44, себто 7% хліборобського індексу, то в Польщі ці ножиці є в березні 21 на 45.6, себто аж 45%! — Прим. Ред.

Не буде зайвим згадати також про зменшення ріжниці між цінами на харчові продукти в гуртовій торговлі та в детайлю. В 1931 р. ціна товарів в детайльній торговлі досягала деколи 191% ціни в гуртовій торговлі (наприклад, у відношенню до гороху) і навіть 237% (у відношенню до бараболі). Одначе, ця ріжниця зменшилася протягом 1931 та 1932 рр. В місяці вересні 1931 р. детайльна ціна пшеничного борошна досягла 140% гуртової ціни, але в грудні ця ріжниця впала до 125%, а в жовтні 1932 року навіть до 118%. Що торкається картоплі, то відповідна ріжниця була 237% і 225% та в жовтні навіть 196%. Взагалі, ріжниця між детайльними та гуртовтми цінами на харчові предмети зменшилися від р. 1931 до р. 1933 на користь детайльної торгівлі. В січні 1931 р. ціни детайльної торгівлі творили біля 124% цін гуртової торгівлі; з початком р. 1931 цей індекс знизився до 121%, а в р. 1933 навіть до 111%. Головна причина цього падіння є в діяльности кооператив.

Отже, зі всього вищесказаного можна зробити висновок, що ослаблення кризи в сільському господарстві Чехословаччини являється безперечним фактом.

С. Бородаєвський.

Прохарчування по містах в СРСР. Під таким заголовком містить варшавський „Pracownik Bankowy" (доволі лівого напрямку, орган союзу банкових працівників), реферат зі звідомлення одного з заграничних інженерів, що занятий в СРСР. Редакція замічує, що цей документ прийшлося їй дещо обчімхувати з домішок особистого схвилювання автора, та все таки і в такому виді, як він є, він дає надзвичайно ярку картину.

Дотичний інженер пише: Радянська господарська система не робить ніяких ріжниць між умовим і фізичним робітником. Зате існує поділ на засадничі категорії, до яких привязані певні привілеї. Першу категорію творять кваліфіковані працівники з фаховим вишколенням і практикою, члени комуністичної партії, зглядно добре записані специ чужого походження. Другу категорію становлять приучені працівники, до яких належить технічний персонал, бюровий та купецький, продавці, голярі, шевці, кравці, ремісники інших спеціяльностей і т. п. До третьої категорії — некваліфіковані робітники — матеріял пів сирий, домашня служба, нижчі офіціялісти, інваліди, емерити і т. д. Перехід з одної до другої категорії часто неможливий або звязаний з великими труднощами. Нам відомий, прим., такий випадок, що ідейний революціонер, член партії, з передвоєнною вищою освітою, був перенесений з другої до першої категорії щойно тоді, як одержав потрібні інструменти, котрі йому подарувала родина, що живе за кордоном. Власними засобами він тих інструментів не мігби придбати, а про те, щоби використати його здібности у загальному інтересі — урядові органи не думали.

Окрім повищих трьох урядових категорій існує ще цілий ряд інших груп, зі спеціяльними привілеями. Очевидно, ці групи нечисленні; окрім них існує в СРСР величезна маса робітників без імені і без прав, які властиво не посідають нічого. До цеї категорії належать в першій мірі ті, що перед тим належали до посідаючої кляси і є визнані нездібними до праці ізза своїх переконань, недуги або з причини переступлення границі віку. Ті не мають права до будь якого забезпечення з боку держави; вони також не мають доступу до домів праці або домів для старців.

У системі раціоналізації засобів поживи, окрім поділу на урядові категорії, край поділено на промислові і рільничі райони. Рільничим районам признається меншу пайку харчу. Так прим. одержує в Москві перша категорія 800 грамів хліба денно, друга — 600, третя 400 гр., а в південній Україні одержують: 600, 400 і 200 грамів.

В Москві пайки хліба складаються в половині з питльованого, а в половині з разового хліба. Підчас, коли хліб в Москві на загал кращий, хоча грубший і найчастіше папкуватий, то на Україні він має в собі найбільше ячменю і чималу домішку грису. Ячмінь не досить очищений, отже хліб скрипить у зубах. З цих причин на Україні існує більше запотребування на хліб, що його докуповують індивідуально в торговельних магазинах, де ціна за 400 гр. (1 фунт) білого хліба виносить 1,30 рубля, це є 6 зол.; фунт чорного хліба коштує 6 копійок, це є 30 грошів.

В Москві одержує I категорія 80, II категорія 60, а III — 40 грамів мяса денно. На Україні має право тільки I категорія до мясних пайків, видаваних в кількости одного кільограма в місяць або 33 грамів денно. Тоді як пайки хліба для I категорії є на загал вистарчаючі, мясні пайки рішучо за малі. Цукру одержує в Москві I категорія 1200 грамів місячно. На Україні цукру взагалі не видають, його можна однак купити в магазині по ціні 3 рублів, це є 13,60

зл. за кільо. Взагалі до зраціоналізованих засобів поживи належать: ячмінна каша, пшоняна, макарон з муки т. зв. ситкової, їдомий товщ, бараболі і білі буряки. Розділ цих харчів залежний від надісланих запасів. Окрім того одержується муку і масло. Пайки є рівнож невистарчаючі, а приділ рідкий, звичайно раз в місяць.

За виїмком хліба, щоби дістати свою пайку харчу — треба стояти в черзі („в очереди"). Нормально вичікування перед роздільнею триває 2 до 3 годин, але буває й так, що чекається 8 до 10 і 12 годин. Осінню 1930 року очікували вже вечером перед роздільнею мяса, щоби рано дістати мясо. В цей спосіб чекали цілими ночами в зимових місяцях (грудень 1931 і січень 1932), у вересні 1931 р. чекалося 5—6 годин на нафту, потрібну російським господиням для палення в кухонних машинках. Минулорічної зими (1931/32) стоялося в черзі по пару годин перед роздільнями ярин і бараболь (часто змерзлих), а в березні м. р. перед пунктами розділу масла. Взагалі в нинішній Росії скрізь бачиться черги, не лиш перед магазинами харчів і одягу, але й перед театром, кіном і т. д. В часі обідньої перерви у фабриці стоять в черзі, щоби дістатися до харчівні, з чого виходить таке, що часто не остає часу на саму їду. Коли хтось надто гостро критикує кепську організацію, то це трактується, як акт саботажу і викликує суворі репресії проти „зачінщіков"; їх уважається контрреволюціонерами.

Зрозуміла річ, що урядові пайки не вдоволяють потреб. Чого не достає, те можна докупити на вільному ринку або в державних магазинах. Ціни в такій продажі очевидно високі, а подаж рідко коли заспокоює попит.

Від весни 1930 р. до березня 1932 р. ціни на московському ринку формувалися звишково:

1 кг цукру — 0,58 — 0,98 рб., перед війною 0,15 рб.
1 кг воловини — 0,80 — 1 рб. — 1,45 рб. — до війни 0,25 рб.
1 кг свинини — 1,35 — 2,75 — 3,25 рб., до війни 0,30 рб.
1 кг шинки — 2,50 — 3,60, — 6,50 рб.
1 кг ковбаси — 2,50 — 3,60 — 6,50 рб.
10 яєць — 0,65 — 0,95 рб.; до війни 0,20 рб
1 кг бараболь — 0,07 — 0,10 рб.; до війни 16 кг (пуд) — 0,30 рб.

Це є ціни на предмети що підлягають пайкам. На вільнім ринку весною 1932 р. були такі ціни:

За 1 кг : масло — 25 рб.; цукор — 3 рб.; волове — 6 рб.; свинина — 10-12 рб.; бараболі — 0 80—1 рб.; 10 яєць — 4 рб. Надзвичайно високі ціни овочів, які можна одержати майже тільки на вільному ринку: 1 кг. яблок — 2 до 4 рб.; суниці і черешні — 4 до 6 рб. за 1 кг.; помідори — 1 до 1·50 рб. за штуку і т. д. — (Курс рубля — пів доляра).

На те, щоби купувати по таких цінах, можуть собі позволити і то в невеликих розмірах, працівники I категорії, зарібки яких вагаються між 250 і 300 рублів місячно; вони вже недосяжні для II категорії, котра заробляє 150 до 200 рублів, а тимбільше для III категорії, котрої доходи вагаються між 100 і 150 рб. і менше.

Хто-ж купує ті коштовні бараболі, цукор і масло? — По перше в СРСР є досить велике число викваліфікованих працівників, яких спеціяльности дають їм нагоду одержувати додаткову працю, часто добре оплачувану. Опріч того є категорія вільних професій: журналістів, письменників, малярів, різьбарів, професорів, учителів і ріжного роду технічних спеців, які не отримують тарифової винагороди, а досягають значних іноді зарібків, 600 до 2000 рб. і більше. Ці, очевидно, не одержують карток на харчі і купують їх на вільному ринку. Також жирує в СРСР ціла армія спекулянтів і комбінаторів, які все вміють найти джерело доходу. Вони теж видатно підпирають розвиток вільного ринку і державних магазинів.

Подібні недомагання є також в ділянці забезпечення одягом. Недобір тут поголовний. Професор чи студент, робітник і директор однаково ходять у знищених одягах. Кравецькі і шевські майстерні не можуть подужати своїм завданням, отже дуже часто розділ одягу відбувається шляхом льосування. У фабриці або бюрі розділюють між посідачів карт одягових відповідне число льосів (жеребів), улаштовують щось в роді фантової льотерії, де виграється куртку, штани або чоботи. — Але й одяг можна купити на приватнім ринку, тільки що ціни тут такі самі високі, як на ринку харчів.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: д-р Карло Коберський

Друкарня „Бібльос", Львів, Японська 7. Тел. 14-78.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIK

UKRAINIAN MONTHLY REVIEW — LWIW POLAND

Ч. 7-8.

ЛИПЕНЬ
СЕРПЕНЬ
1933
РІЧНИК VI

НА ОКРАЮ ДНІВ

ПРОТИ ХВИЛЬ І БУРУНІВ.

Хоч як не організуються ворожі сили проти нас, то ми, кооператори, не дамо себе збити з нашого шляху. Ми виписали на нашому прапорі: честь праці і оборону плоду власної праці кожної людини, деб вона не працювала, — на селі чи в місті, фізично чи умово.

Цей ідеал такий захоплюючий, що ніяка сила зорганізованих почитателів з и с к у не в силі йому протиділати на довшу мету.

І тому й українська кооперація приєднується до голосу Міжнароднього Кооперативного Союзу, який пропонує кооператорам всього світу ось таку резолюцію на 1. липня 1933, у свято 11-го М і ж н а р о д н ь о г о Д н я К о о п е р а ц і ї:

„Ми вітаємо щиро й по братньому всіх кооператорів світу, які сьогодня, одушевлені спільним ідеалом, під райдужним семибарвним прапором величають перемогу кооперативної думки і поступ цивілізації;

„Ми ще раз даємо вислів нашій твердій рішучости, з якою будемо обстоювати д о б р о в і л ь н и й і н е з а л е ж н и й характер кооперативного руху, де-б це не було, та боротися за її абсолютну свободу в роботі і управлінні;

„Висказуємо свою віру в те, що система господарського співробітництва, яку ми здійснюємо, це є одинокий реальний шлях до підірвання в цілому світі приватних підприємств, що працюють для зиску;

„Ми бачимо майбутню перемогу зорганізованих споживачів над безчисленними противниками, появу яких викликали успіхи кооперації.

„Закликаємо кооператорів усього світу об'єднатися в солідарній, сильній і загальній маніфестації в користь мира, свободи і справедливости, як одиноких здорових підвалин для розбудови правдивої цивілізації".

О д н а к, до того маніфесту Міжнар. Кооперативного Аліянсу, ми маємо деякі п о п р а в к и, які нам диктує наша українська дійсність:

П е р ш е: Кооперація гуртує й обороняє не тільки с п о ж и в а ч і в, а й міліони трудових п р о д у ц е н т і в, обороняючи їх трудові зарібки, а не капіталістичні зиски. Чи довго ще буде в Міжнар. Кооп. Світі покутувати одностороннє споживацьке наставлення?

Д р у г е: Кооператорам недержавних національностей нічого ставати апостолами м и р у за всяку ціну. Бо мир — означає стабілізацію не одного покривдження, якщо ці кривди не будуть направлені мирним шляхом.

А АГІТПРОП РАБОТАЄТ...

„По Цукротресту плянтації старих бурячищ, що є розплідником шкідника — бурякової свинки — обкопано лише на 25%, засіви цього року — на 50%. Відповідно по Бурякотракторосентру на 20% і 30%.

по Зернотрактороцентру — 10% і 64%, а по Скотоводтресту навіть не має відомостей, що зробили в цій справі радгоспи.

„З 31.000 га засівів цукрових буряків, поражених по Харківській області шкідником, збір переведено лише на площі 11.000 — зібрано 22 тони. Скільки працює колгоспників, робітників радгоспів і одноосібників над збиранням жуків, жадна з цих організацій і обласний штаб не знають. У наслідок такої роботи в області вже загинуло близько 600 га буряків.

„Директора молотовського бурякорадгоспу Мокінчука І.С. за злочинну недбалість і невміння організувати догляд худоби, в наслідок чого від 1. січня до 10. квітня ц. р. в радгоспі загинуло 28% коней, 40% волів, що чимало позначилося на проведенні весняної сівби в радгоспі, — зняти з роботи і віддати до суду... Директора Новогребельського бурякорадгоспу тов. Коваля К. Л. за незабезпеченість підготовки тягла до сівби при наявності корму і за те, що він призвів його до катастрофічного стану (на 23. квітня ц. р. придатних до роботи коней було 19·4%, від 1. І до 1. IV ц. р. загинуло коней 10%, загинуло й дорізано 34·1% волів) — зняти з роботи й віддати до суду".

„Бюро міськпарткому города Сталіного висловило догану цілій низці управителів камінвугільних шахт за всякі недбальства... До 21. травня на селянських грунтах Дніпропетровщини обсіяно всього 87% плянової площі, в тім колгоспи обсіяли 90·7%, а одноосібники всього 65·1%".

І так далі.

Це все відомости з одного числа харківського часопису „Комуніст", взяті прихапцем, що попало, бо є там таких історій ще много більше.

Правда, трапляються попри такі ще й відомости протилежної натури, про успіхи деяких колгоспів у сівбі, деяких промислових станиць у наладнанню їх праці, але тих значно менше. Тон сучасній совітській пресі надають власне алярми з приводу всяких „недотягнень", „уповільнень темпів", „злочинних занедбань", „саботажів" і взагалі „хвостизму".

А одночасно сюди до нас попадають приватні листи від осіб, що мають тут своїх близьких. Листи, яких пару нам самим доводилося читати — всі на одну нуту: поможіть ради Бога, пришліть харчів, гинемо без хліба...

— Хліба, хліба, хліба! В один голос всі.

І одночасно з тим криком розпуки виголоднілих мас та першими жахливими вістками про людоїдство на „медом і молоком текучій Україні" — ллється тут, по цей бік Збруча, агітаційна газетна злива, що за юдин гріш прославляє цей режім непочитальних економічних і соціяльних експериментів, що довели країну до такого жаху!

„Хай згинуть всі люди, аби лиш моя „idée fixe" поставила на своїому"!

НАДЗВИЧАЙНА КОНФЕРЕНЦІЯ МІЖНАР. КООП. СОЮЗУ В БАЗЕЛІ.

Хоч, як відомо, Міжнар. Кооп. Союз з огляду на тяжкі часи, рішив був не відбувати цього року чергового Міжнароднього Кооп. Конгресу, то однак збіг надзвичайних обставин, з окрема загрожене

положення кооперації в Німеччині і скликання всесвітньої господарської конференції заставили Союз скликати сурогат конгресу: міжнародню кооп. конференцію, на котру кожна країна мала право вислати по кількох делєгатів. Після ключа членства поїхав на цю нараду теж представник РСУК, дир. О. Луцький.

Дня 17. червня ц. р. дир. О. Луцький інформував запрошений гурт кооп. робітників про перебіг конференції, яка відбулася в Базелі у Швайцарії.

Конференція відбувалася 8. і 9. червня. Її програма обіймала дві точки: „Сучасне положення кооп. руху по окремих краях", та „Міжнародній кооп. рух і світова господ. конференція". Президіював д. Вайно Таннер. Присутні були делєгати зі 16 держав.

Генеральний секретар Союзу п. Г. У. Мей предложив реферат до першої точки, зложений на основі відповідей на анкетний лист, що його розіслав Союз до всіх своїх членів. Одначе ще перед цим рефератом вивязалася кількагодинна формальна дебата над питанням, чи в конференції можуть брати участь з повними членськими правами представники німецької кооперації — по тім всім, що зайшло в Німеччині і коли нім. кооперація підпала під примусовий заряд партії націон. соціялістів. Німецька кооперація втратила свою автономію, себто перестала бути чистим типом кооперації. По дуже бурхливих дебатах вирішено залишити нім. кооператорів на конференції, а саму справу їх членства в Союзі розглядати пізніше окремо.

По дискусії над першим рефератом принято резолюцію такого змісту:

На вступі стверджується захитання існуючої господарської і політичної системи, суперечність між бідністю і надміром всяких товарів, як рівнож зріст воєнних настроїв посеред міродайних кругів і в пресі. Далі закликається кооператорів цілого світу, щоби вони не занедбували нічого для слідуючих цілей:

1. щоби обороняти добровільний і автономний характер кооперативного руху та єдність його міжнародньої організації;
2. щоби підпирати мир і господарську відбудову світа;
3. щоби підпирати себе взаємно матеріяльно і морально;
4. щоби перевести інтензивну пропаганду;
5. щоби кожний громадянин мав повну вільність пристати до руху;
6. щоби організувати ті ділянки міжнародньої торгівлі і промислу, які надаються для добровільної кооперативної організації.

Про постуляти кооперації до світової господарської конференції референував заступник голови МКС п. Д. Поассон, який предложив свої тези та резолюції. Вони викликали оживлену дебату, як що до змісту, так що до форми. Головним „каменем преткновенія" була справа: як має прийти до стабілізації світових господ. відносин? Чи через обовязковий поворот всіх державних валют до золотового паритету чи якось інакше? Як належить розуміти тезу про „справедливі ціни"? і т. п. В результаті комісія виробила дещо змінені тези резолюції, які й ухвалено. Головні думки резолюції такі:

Міжнародня господ. конференція повинна висловитися за стабілізацією валютових відносин;

за знесенням митних барієр, якіб дали волю міжнародньому обміновi товарів;

за такими кроками, якіб привели до підвищення цін на сирівці, в тім числі й на всі рільні продукти; мірилом справедливої ціни має бути оплатність продукції.

На жаль поминено дуже важну господарську справу: обмеження видатків на зброєння, які є сьогодня чи не найбільшою економічною болячкою світа. Також не зашкодилоб, — якби Союз використав таку рідку нагоду для голосного, прилюдного протесту проти тих насильств над свободою кооперативного руху, які вже починають входити в норму і можуть довести до цілковитої ліквідації кооперативного руху в Европі, якщо кооперація не здобудеться на мужній голос спротиву.

Але можливо, що самі делєгати з Німеччини своєю не мужньою поведінкою відняли в конференції охоту дуже ангажуватися в їх обороні...

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ ЦЕНРОСОЮЗУ.

Дня 10. червня делєгати наших Окружних Кооп. Союзів обговорювали річне звідомлення своєї торговельної централі. Звідомлення появилося друком, як і минулого року, чим Центросоюз улекшує загалові інформацію про свою діяльність. Очевидно ніхто серед нинішних часів, та в такім суто-аграрнім середовищі, як те, де працює львівський Центросоюз — не сподівався дуже блискучих цифрових вислідів. Обороти з членами впали сильно, на 36·5% (з 5,486.305 зл. на 3,480.934 зл.) у споживчому відділі і в такомуж приблизно відношенні зменшилися операції сільсько-господарського збуту і постачання.

Такий одначе загальний підсумок не все дає ясний образ розвитку окремих ділянок діяльности, бо прим. ділянка збуту яєць зробила в останньому році навіть великий крок вперед. Навіть вивіз за границю піднісся, мимо всіх відомих труднощів і стремлінь до господ. самовистарчальности за кордонами (зріст на 56½ %), при тім здобуто вступ на ринки Англії й Італії, та закріплено позиції на французькому ринку, оскільки на це дозволяє привозовий контингент.

Окрім своєї ролі як краєвої централі, Ц. С. сповняє ще ролю окружного союзу для прильвівського району (3 працівників-інструкторів). Цей відділ виявив велику активність, удержуючи ще й агронома.

Продукційний відділ Ц. С. розвивається на причуд гарно; мимо величезного спаду оборотів споживчими товарами, фабрика мила Ц. С. має зріст продукції на 2·3%. На загальну суму всіх надвишок (в рахунку надвишок і страт Ц. С.) — яка виносила 288.055 зл., чистий дохід з самої фабрики мила виносив 96.815 зл., а з навивальні ниток 6.832 зл. (фабрика батерій є тільки в початках і принесла покищо видатки на суму 811 зл.).

Хтоб судив про стан Ц. С. тільки після його білянсових вислідних (6.388 зл. надвишки), той очевидно — при кількамільйоновому загальному обороті — мусівби мати дещо однобічну уяву про стан справи. В дійсности-ж треба брати справу не так формалістично, а увійти глибше в цілу машинерію роботи Ц. С. та його підбудови. Є фактом, що процес наростання замороження капіталів в боргах, який досі загрожував підбудові Ц. С. — і досі обтяжував білянс Ц. С. — вже спинено, а це найважніше з усього.

Скрізь чується віра в свої сили і бажання не робити більше тих помилок, які були зроблені. Першим кроком мусить бути урухомлення капіталів, заморожених в боргах окружних союзів.

„ДОБРОВІЛЬНА“ ПЕРЕОРГАНІЗАЦІЯ НІМЕЦЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ.

Напір урядової диктатури таки врешті переміг опір кооперації в Німеччині, яка відстоювала свою самоуправу. Найлекше пішло діло в задовженій сільсько-господарській кооперації.

Тяжче ішло зі споживчою. Однак нарешті на спільному засіданні Управи і Ради Центрального Союзу Спож. Кооперації 24. травня ухвалено скликати на 25. червня до Гамбурга надзвичайний кооп. зїзд (заг. збір). На порядку деннім поставлено зміну статуту союзу та перевибори виконавчих органів. Здається, що анальогічно як це сталося у професійному русі, прийде до злуки в одному союзі всеї споживчої кооперації Німеччини (досі були два більші осередки). Аж до того часу рішено обєднати в одних руках управу організаційно-ревізійної централі і гуртівні (обі централі є в Гамбурзі).

Тимчасову управу доручено п. Клєпцігові. Як відомо, він і досі був в проводі Союза; з приходом до влади партії Гітлєра пішов на капітуляцію перед партією, головно через страшенний натиск урядових кругів на громадянство, щоби масово виповідало щадничі вкладки, ульоковані в спож. кооперативах. Але над діяльністю п. Клєпціга буде сторожити державно-партійний комісар п. Граль.

ПАН ЄННЕР АГІТУЄ...

17. червня відбувався у Львові „Зїзд господарських і суспільних діячів Б. Б. В. Р.“ (урядової групи) з терену південно-східних воєвідств (Галичини). Зїзд відбувався в домівці промислово-торговельної палати; патронував йому сенатор Лєвенверц, головний реферат мав президент Торговельно-Промислової Палати п. Шарскі (призвище на „скі“ не закриє правдивої ідеольогії того експонента тутешнього купецтва!). Далі реферували пп. Шаєр, Пфау, Вахтель — а на додаток про „туристику“, про залізниці, кооперацію і ще дещо кілька призвищ з польських урядових кругів.

Значить „економічний зїзд Б. Б.“ фактично був маніфестацією думок і бажань галицького купецтва і промисловців і так треба його приймати.

Супроти того не здивує нас, що реферат про кооперативний рух в Галичині дістав представник „Związku Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych“ — обєднання, яке опирається майже виключно на купецтві — отже на тім елєменті, проти якого кооперація в першій мірі звертає своє вістря. І не дивниця, що п. Єннер намагався „бути в тоні“ і на поминув нагоди, щоби по старому звичаю не вилляти з переповненого горечю купецького серця пару слів отрути й тенденційного політичного освітлення на адресу тої кооперації, яка найбільше загрожує приватному купецтву на терені діяння львівської торговельної палати.. Пан Єннер так „обєктивно“ висловлюється про українську кооперацію у зїздовім числі „Слова Польського“):

„Голосна українська кооперація, організована після згори обдуманого пляну, і являючася не лише господарсько-суспільною організацією, а й визначно націоналістичною“ і т. д.

„...На спеціяльну увагу (sic!) заслуговує темпо розвитку української кооперації, яка ділає методами цілком своєрідними, що є недоступні для польських організацій“.

Що треба розуміти під тими езопівськими фразами — і ми це добре знаємо і пан референт. Але саме це й ставить цілу тираду у належне світло і звільнює нас від обовязку збивання його інвектив.

Драбинястим по галицькій волості.

Враження з поїздок кооп. пропагандистки.

„Не всім однакова судилась в світі доля.
„Кому шуміть, кому поклони бить,
„На все, на все є божа воля!
„Усім під Богом треба жить..."
[Зі шкільної читанки].

І.

В той час, коли одні брали участь в міжнародніх конференціях за границею, виголошували виклади в блискучих салях льондонського парляменту, другі мчались поспішним поїздом по Европі, мені судила доля служити тій же справі, мандруючи по селах рідного Поділля, Покуття й Волині.

Від села до села, звичайно драбинястим возом, рідше саньми, побувала я в минулому році в 83 місцевостях на кооперативних зборах, святах, анкетах, ведучи пропаганду за приєднання жінок до кооперації а в слід за тим до поширення українського виробництва, яке залежить в першу чергу від свідомости жинкі-газдині.

По моїх записках, вписалося на згаданих анкетах 2155 осіб в члени української кооперативної родини.

Оскільки наслідком моєї пропаганди зросло зужиття кооперативного виробництва, пр. мила Ц. С., — не смію підраховувати, бо цей зріст по принятих нормах мусить бути записаний на інший рахунок.

В своїому описі не наводитиму імен людей, ані назв місцевостей, бо досвід учить, що й живі радо користуються привілеєм мертвих, вимагаючи, щоб і про них теж можна було говорити лише: або добре або нічого.

Та на жаль, не все є за що гладити по головці. Отож краще не називати нікого. Нехай ніхто не буде гнівний, тай не пише спростовань, бо від них редакції лиш клопоту досить.

Сповняючи доручення РСУК, виїхала я на анкети в околицю Г., де колись працювала, як секретарка філії Сільського Господаря. Було це з кінцем лютня. Зима з цілою силою сніговиці питала: чи вбутий?

Приїхавши до стації Г. зелізницею, сідаю на сани, що їх прислали по мене з Б. — Поганяч сам начальник громади, що особисто цікавиться справами кооперативи, не зважаючи на свій урядовий пост.

Сніговиця, якої не було через цілу зиму. Світа Божого не видати. Коні самі мусять держати дорогу. На добавок стрінули ми на дорозі авто, яке що раз стрягло в снігу: подасться для розгону взад, підїде трохи й опять застрягло. Виминути ніяк, бо довкола снігові насипи. Конята стають дуба, дорога продовжується. Добилися так до сусіднього села, де на наше вдовілля авто скрутило в бік і дорога перед нами вільна. Знана мені перед 10 літами околиця змінилася дещо. На розпарцельованих двірських ланах розсілися кольоністи, забираючи нашому селу споконвічні варстати праці, збільшуючи його нужду. І ще одна, але вже приємна новість, це щепи з заведення А. Терпиляка, що ними обсаджено дороги по обидвох сторонах.

Заїхали ми перед хату, на якій попри урядовий найшлося місце також для українського напису „начальник громади".

Війтиха моторна молодиця просить у хату. За хвилю я вже в приязні з цілою громадкою дітей хатніх і сусідських.

Від них довідуюся, що як мами приносять мило з кооперативи то на ньому написано „Центросоюз", а як з міста — то мило з козою.

Йдемо на анкету. Просторий барак, перебудований в повоєнних роках на церкву, виповнився людьми. Сидячі місця заняли жінки. Знайома я з ними з воєнних часів, коли то канцелярія філії С. Г. в Г. несла поміч всім дооколичним селам, виготовляючи безінтересовно всякі письма до переписки з полоненими включно.

Вибравши провід зборів, розпочали ми анкету, як довірочну нараду. Всі приявні мали поіменні запрошення. Після мойого реферату місцева поліція замкнула оба входи на салю, а командант увійшов, грізно питаючи: „co tu jest?"

Слідує вияснення, на якій основі відбувається анкета без дозволу влади. Відтак йде провірка запрошень. Жінки змішані, приблідлі. Врешті звертається постерунковий до мене, чи я знаю всіх зібраних поіменно.

— На це є призидія зборів! — відказую.

— Tu niema żadnej prezydiji! — твердить постеурнковий. І доперва при помочі протоколу нарад зуміли ми його про це переконати.

— A pani ma zaproszenie? — питає мене наприкінці.

— Маю! Тай ще яке довге!.. — кажу і подаю постерунковому лист.

— „Bez żadnych kpin! — гремить урядово.

— „Я не кплю, лиш стверджую, що запрошення дуже довге.

Постерунковий читає запрошення, а сам сердиться:

— „Ta to trzebaby godzinę czytać!

— „Ну, а ви казали, що я кплю кажучи, що запрошення таке довге.

На столі лежали приготовані членські заяви.

— A to co?

— „Членські деклярації.

— „Co za deklaracje?

І опять читання блянкетів заяв, довге, довге силябізування.

Час уходить. Просимо, щоб один примірник заяви взяли зі собою. Потім поліція відходить, а ми продовжуємо наради.

Саля оживлена, очі світять запалом. Не треба було богато слів. Жінки переконані, що кооперація немила річ противникам працюючого люду—громадно вписуються в члени кооперативи. Записалося 52.

Сани ждали вже. Пращаюся, бо і так припізнилася. А в З. жде мене ще друга анкета.

Мороз тисне. Дві години їзди і я в читальняній салі в З. Опять між знайомими, з якими перебула час світової війни та пережила короткий сон волі.

Сердечне стиснення мозолистих рук, що під моїм проводом розброювали австрійські війська в Г. та завішували рідні прапори на будинках княжого города.

В такому довкіллю ніколи не відчувається умучення. Слова самі тиснуться на уста, думка бистро працює.

Прикро почути, що кооператива тут ледви животіє, що молоко зі села йде поза свою молочарню. Розбалакуюся з господинями. Стараюся дійти причини лиха.

Місцеві кооперативи нарікають, що їх підміську кооперативну крамницю конкурує детайлька складниці ПСК.

Слідуючої днини провірюю ціни і дійсно переконуюся, що кооператива при найнищім обтяженню товарів все таки не може продавати їх по таких цінах, як складниця ПСК в Г. Але заки найшла я цю кооперативну крамницю...

Таки попід поріг перейшла, а не додумалася, що це кооператива.

Краски крамничної вивіски збаламутили мене. Привикла бачити жовтий напис на синьому полі, не додумалася, що він може бути також іншої краски.

Питаю про причину. Впевняють мене, що „не можна жовто-синього".

— „Якто не можна?

— А так, що ми їздили до староства питатися...

* * *

Пішла я поглянути по Г. — Зайшладо складниці ПСК., до Р. Молочарні.

В складниці брудна мидниця, обридлива сплювачка кпили собі зі санітарних заряджень.

А павутиння, що звисало зі стелі, загрожувало життю службовиків. Ще могли замотатися в нього й обвиснути.

Немило вразило мене теж, що службовики працювали в молочарні без білих фартухів.

Прикро бачити хиби там, де хотілосяб видіти все як найкраще і найліпше ведене.

Вечером анкета в П. — Село знищене до щенту воєнними подіями. Відбудувалося сяк-так, але Народний дім здвигнуло величавий.

Понищене внутрішнє уладження салі, розвалена піч свідчать про страшні переживання в осени 1930 р. І тут витаюсь зі старими знайомими, яким приємно, що тямлю їх назвиська, хоч від 1919 р. не бачила їх.

„В нас кооперативні діла добре підуть, але ми хочемо прогнати найтяжчого ворога села: темноту жінки" — кажуть мені місцеві кооператори. — Заохотіть жінок до організації, до освіти, до праці в читальні. Бо темна жінка не виховає добре дітей, а нам треба нових свідомих кооперативних робітників.

Йду на стрічу їх побажанню. А розбалакавшися з жінками про дітей, не стямилися ми, як зближилася північ. Забулося, що саля неопалена, а мороз не жартував.

Ніччю вертала я до З. — Місячна ніч, зоряне небо давали змогу розглядатися по знайомих місцях, де пережилося трівожні дні не одного бою в часі всесвітньої війни.

Коні мчать стрілою. Нараз якась наспа і я зарилася в сніг немов у перину. Погонич перепрошує за пригоду, а мені чогось так приємно струшувати зі себе сніг, як колись в дитячих літах.

Прикро добуватися до чиєїсь хати серед ночі. От і мені теж не була мила річ, що мусіла непокоїти свою куму, в якої прийшлося ночувати. Але щож, мусіли бути вибачні.

Слідуючої днини їду до Б.

Санчата, клаптик соломи, сухоребра коняка. Вйо!

Переїхали Дністер тай прямуємо на північ. А вітер бє прямо в вічі. — Б. до війни — кацапське село, якому термін „український" був прямо ненависний. А нині там робота йде. Попри кооперативу й чи-

тальню працює в селі кружок С. Українок з 86 членами. Уладили недавно куховарський, а тепер підготовлюють трикотарський курс. Приємно почути, що відпоручниці філії С.У. з Р. готові селові помогти в кожний час. Приїздять не лиш на збори, але також.. з відчитами, хоч до Р. кілька миль дороги.

Анкета — кооперативна, але її скликує кружок С. У. Мені, як кооперативній референтці зі Союза, приємно бачити таку карність кружка С. У. Лиш біда, що кружок не має власної домівки, а власничка хати що її винаймає читальня, не дуже рада, що турбують її на будному дні. Але остаточно вдобрухалася, а під кінець нарад вже була зовсім добре до нас настроєна. В часі балачки жінки дуже остро осуджували борги в кооперативній крамниці.

— „Назичуть грошей, привезуть краму, роздадуть на борг, тай знову нічого нема. А потім зрахують і виходить манко. Певно, що манко мусить бути! Або з милом; читаємо в газеті: періть лиш Центросоюзом! Ми до кооперативи, а крамар тиць нам Шіхта. Сваримося, а він: справник таке привіз.

Я до справника, а справник: „В Союзі таке дали". І виведи тут край.

Таке саме чула я і в інших селах.

Не знаю, як вийти з цього блудного колеса, бо з досвіду знаю, що в Союзі до того додалиб:

„Таж ми з Ц. С. беремо".

Мовчки слухаю, як господині розбалакують дальше:

„А від тепер: склепар мені Шіхта, а я йому ним в голову".

Склепар борониться, що прецінь не його в тім вина, а жінки радять:

„А ти справникові відкинь!"

Якраз входить на це справник та, зачувши в чім річ, розкладає безрадно руками.

„А я що? Хіба в начальника складниці Шіхтом кину?"

„Е, е! в панів не йде!"

А я міркую в душі, що може така відбиванка і помоглаб справі, тай скінчилосяби це воловодження з чужим виробництвом, якщо вже є таке саме своє.

Колиб це своє було навіть і гірше, але на ділі — мило Ц. С. в нічім не уступає милові Шіхта чи Комети.

Проста привичка, більше нічого, каже газдиням нехтувати Ц. С. Часом дехто й вимагає Шіхта, а Союз його й держить. Але чи не краще „впертися" і таки не держати іншого виробу, як тільки свій? Такий упір часом більше переконує, як найдовша стаття або промова!

Чому торговельний інтерес має стояти вище інтересу кооперативного виробництва?...

На анкеті вписалося в члени місцевої кооперативи 17 жінок, а вони притягнули ще 3 чоловіків.

Нічліг дістала я в хаті секретарки кружка С. У. На жаль, вікна в хаті зимою не відчинялися. Для змучених легенів річ доволі прикра. Хочеться віддихнути повною груддю, а тут задуха — лямпа гасне.

Слідуючої днини прийшла в гості сусіда з річною дитиною на руках. В дитинки нігі довгі-довгі.

Питаю, чому не повтинають.

— Втинати не можна. Їх має мама зубами обгризти. А що в мами нема передніх зубів, от і дитина ходить з нігтями, що аж позагиналися.

Довідуюся, що і перше волосся дитини теж належить до маминих зубів.

Ой, богато-богато ще роботи перед жіночими кружками, щоб прогнати з села того найтяжчого ворога: темноту жінки.

Рішаюся на сміливий крок.

Витягаю зі своєї торби ножички і роблю людському молоденькому перше „manicure".

Але до нині лячно мені, що коли, не дай Бог, ця дитинка по моїм відїзді заслабла, то певно всю вину хороби звалює мама на цю мою „протизаконну" сміливість.

* * *

Дальші свої поїзди продовжувала я таки направду драбинястим-Тай ще в додатку розпочала я їх під знаком „wywrotowej" роботи.

Бо заледви задзвеніли пташки: „Кидай сани бери віз" — прийшлося мені сідати на драбинястий, щоби за зворотом ефективних видатків поїхати на збори до Г. В.

Дорога була така, що, мовляв, ні саньми ні возом. Денеде тримала ще зверха заморозь, яку з під споду вимулили вже весняні води.

Хрупнула ледяна поволока, колесо бухнуло в яму і я опинилася під возом.

Щастям було, що коні не думали втікати. Зі встиду, що перевернули віз—станули спокійно, оглядаючися позад себе.

Оттак вийшла я з під воза лише з обезвладненою правицею.

Коли лікар узнав, що це лише тяжке стовчення, а кости цілі, я на радощах таки поїхала на збори до Г. В.

Зборами проводив голова Н. Ради самопевно і так тактозно, що міг бути приміром не одному предсідникові повітової наради.

Найцікавішою точкою порядку дня була страта, що її кооператива понесла наслідком страти ПСК.

Зібрані вперше зрозуміли, що ПСК це не „пани з міста", а всі кооперативи разом і що страти ПСК це заразом страти всіх союзних кооператив.

Я мусіла відповісти на цілий ряд питань в справі господарки в ПСК, яка, на щастя, тепер вже стояла на добрій дорозі.

В зборах перший раз взяли участь жінки в числі 48.

Зі зацікавленням прислухувалися звітові Управи, а коли прийшов доповняючий вибір до Н. Ради, висунули кандидатуру жінки і переголосували чоловіків, що зі своєї сторони теж ставили кандидата.

В липні м. р. на жіночій анкеті вписалося було 22 жінки в члени кооперативи з тим, що до кінця року кожна ще по одній приєднає. І гарно дотримали слова. Бо приєднали аж 70. Але з тих лиш 48 сплатили вже цілі уділи і мали право бути на Заг. Зборах. Прочі сплачують уділ ратами.

Торги в кооперативі подвоїлися, а жінки свідомі цього, що це їх робота.

При розділі зиску, моя стовчена рука нагадала мені про інвалідів УГА і збори одноголосно одобрили моє внесення, щоб для них жертвувати даток.

Перекусивши що було в торбі, переночувала я; спала, оскільки біль в руці дав заснути.

Другої днини при розрахунку за кошт дороги в ПСК ніяк не могли ми вирішити, чи стовчення руки і лікарська поміч в часі дороги належить до ефективних видатків чи ні.

І так ця справа до нині лишилася.

Вернувши домів нездібною до фізичної роботи, радо ловитала я запрошення філії Союзу Українок в Б., щоб їхати туди на повітову анкету.

Їду. Крім мене прийшов ще, як референт, директор ПСК.

Анкета була підготована так справно, що число слухачів точно дорівнювало числу референтів. Именно прибули дві жінки з повіту з села Л.

Щоб рятувати положення пані виділові кинулися по місті і з бідою зібралося в салі около 30 жінок, в тім кілька студенток. З ними вдалося мені зговоритися та намовити до праці в повіті.

Прирекли і дотримали слова. Значить і ця анкета мала свої добрі наслідки. Пані з філії С. У. побачили, що коли зі селом не держиться звязків, то воно опісля ніяк не стане на поклик. Тай виходить компромітація. Є філія С. У., є і кружки в повіті, але не на ділі, а лише на папері, бо роботи нема ніякої.

* * *

Для підготовання яєшної кампанії взяла я на себе обовязок, як член Н. Ради ПСК, відбути ряд анкет в окрузі.

З черги їду до Т. в повіті Б.

Їду своїми кіньми, бо в таку негоду, яка випала в назначений на анкету день — порядний господар не найме коней за ніякі гроші. Сказано: гріх за худобу. І здається, що мені за моїх карих теж тяжкий гріх. Цілий тиждень в роботі при господарстві, а в неділю як не збори, то анкета, кооп. свято або віче. Ні їм, ні мені нема спокою.

За те мої карі знають дорогу до кожного народного дому в дооколичних селах, так що, вїхавши до села, самі повертають куди треба і стають перед народним домом чи читальнею.

Їду. І зверху січе і під ногами болото. Колеса по осі стрягнуть, а місцями вода на помісницю сягає. Бідні карі купаються по черева. Пара бє з коней, хоч на дворі студенно.

З бідою добилася до Т.—Велике богате подільське село. На жаль, війна його не торкнулася. Старі кривобокі хатки з маленькими віконцями.

Таке саме, як знала я його літ тому сорок. Колись пяничили там так страшно, що сусідний дідич, власник коршми, забрав цілий лан 800 моргів грунту за горівку.

Відай теперішнє покоління покутує за цей страшний алькоголізм батьків. Організаційна робота йде дуже пиняво. Тяжко притягнути людей до спільної праці.

Заїзджу перед читальню, де міститься також кооп. крамниця.

Хата зверху обдерта, вікна захляпані вапном. За те мило вражає чистість в крамниці. Лад на полицях, чистенький прилавок, ба ще й вимита долівка вкаауют, що тут господарить жінка-склепарка.

В домівці читальняній вибілено. Але вікна стратили вже свою прозорість. Ще торішні мухи на них. Розбалакуюсь з членами управи кооперативи. Розвідую про слабі сторони роботи, щоб знати, в що треба на анкеті вдарити.

Врешті питаю, чому вікна в читальні не помиті. П., справник, робить на мене великі очі. Мовляв, „а мені яке діло до того?“ А врешті каже, що нема кому їх помити.

— „Ну, а якже будемо тут робити анкету?“

— „А що се має до річи? — дивується кооператор.

— „Не виднося, а до того нерпивітно!“

— „Требаб помити! — настоюю.

— „А хто ж помиє“?

— „Ви та й я“!

Скидаю плащ, приношу воду тай старим часописом чищу вікно. Справник, рад не рад, чистить друге. Прояснилося в читальні, а до того весняне сонце виглянуло зза хмари і якось веселіше стало на душі.

Звільна сходяться жінки. Соромно їм бачити мене і справника при такій роботі, відказують одна на одну, що ніхто не спромігся помити вікон в читальні.

Не довго тривало, як приходить до читальні комендант постерунку поліції. Випитується про причину сходин, цікавиться близше моєю особою, питає про ціль мойого приїзду.

Обстоює, що на анкеті можуть бути лише члени кооперативи і тому жадає реєстру членів. Післали за реєстром до книговодця на кінець села. Я тимчасом розговорюю з жінками. Хто про що, а ми господині, звісно, про господарство, про курей то-що.

З черги звертаю увагу, що ПСК задумує ввести купівлю яєць на вагу, тому треба розводити курей, що несуть великі яйця, бо яйце яйцеві нерівне.

Несподівано вмішується в нашу розмову комендант і забороняє мені говорити, бо анкета ще не отворена, а я вже про кури реферую. Стараюся вговорити представника влади, що горожани Польщі мають право обговорювати в розмові свої господарські діла, але годі. Комендант стоїть при своїм, а врешті каже поіритований:

— „Najwyżej może im pani bajkę opowiadać!

Погоджуюся й на це.

— Як байка то нехай буде байка! — кажу до жінок. От і слухайте: „Був собі дід і баба. І в діда і в баби була курочка ряба. Але дідова несла яєчка дрібонькі, немов голубячі, а бабина великі, качачим рівні.

Доки купували яйця на штуки, то і дід і баба однаково хвалили своїх курочок. Але як прийшла купівля яєць на вагу, пішов дід до голови по розум і т. д.“

Оттак то в формі байки продовжувала я з жінками розговір про годівлю курей. Комендант теж слухав байки, видно вдоволений, що я точно приноровилася до його приказу. І жінки теж були вдоволені. Порозуміли, як їм весною спрямувати годівлю курей, та куди нести яйця на продаж.

Під їх впливом кооператива мусіла зірвати умову з приватним яєшником, а протягом літніх місяців ПСК дістав з Т. $^1/_2$ вагона яєць.

На кінець 14 жінок вписалося в члени кооперативи з тим, що уділи складатимуть ратами.

Властиву анкету відбули ми вже тільки для форми.

Командант особисто зацікавився милом Ц. С. дивуючися: „To wy macie już własne fabryki? I, psiakrew, wcale dobre mydło", — ствердив авторітетно, оглядаючи прібки Ц. С.

Вертати прийшлося під ніч.

Щоб не бачити численних зеркал калабань, які грозили небезпекою вивернення, сіла я до коней плечима. Це дало мені приємність оцінювати глибину калабань тоді, коли вони вже мені не були небезпечні, бо віз їх вже переїхав.

І. Блажкевичева.

Брати Симиренки.

II.

Василь Федорович Симиренко (1835—1915)*).

(„Людина з пляном", незвичайне почуття громадського обовязку, заповіт, закінчення).

Молодший Платонів брат скінчив середню освіту в французькому пансіоні в Петербурзі, а за спеціяльною освітою вибрався на політехніку до Парижа. Коли родинне підприємство захиталося, він власне кінчив свої технічні студії, а як брат Платон захворів, візвано нагло Василя, щоб приняв на себе керівництво підприємства, не давши йому змоги скласти навіть останніх іспитів. Якийсь час він дійсно керував упадаючим підприємством серед страшенних труднощів. Удари за ударами сипалися на його недосвідну ще голову.

В тих скрутних часах пізнався він з Софією Іванівною Альбранд, якої батько, син емігранта Великої Революції, мав маєток 35 верстов від Млієва. Француз, уроджений на Вкраїні, але образований у своїй давній батьківщині, багатий і господарний пан, уважався в околиці за великого ліберала. На своїй цукроварні противно тодішним звичаям платив кріпакам за працю, а обраний за мирового посередника обороняв інтереси селян і через те розсварився був з деякими сусідами-панами. Але доньки за молодого Симиренка не хотів дати, хоч, заки довідався про взаїмну любов молодих, нераз казав, що „Василь Федорович на голову розумніший від усіх околишніх панів". Старий аристократ ніяк не хотів дозволити на шлюб доньки, дарма що з чесним і освіченим, але демократичного походження чоловіком. Та донька виїхала в гості до старшої заміжної сестри й там повінчалася з Василем без батьківського благословення. Довго відтак мусіли молодята ждати, заки вибачив їм той крок батько. Сім літ не читав він навіть листів від доньки, хоч вона раніше була його любимицею, Аж після семи літ дався впросити й простив, але ще й тоді помочі від нього не мали, доки не вмер на початку 80-их років. Щойно тоді припала їм значна спадщина й скріпила їх маєткове положення, що вже й без того було на добрій дорозі, але до того часу мусіли вони обоє тяжко працювати й журитися самі без нічиєї помочі. Не легко було Василеві Федоровичові керувати підірваним підприємством. Клопоти з боржниками й спадкоємцями були страшні, так що приходилося за братом божеволіти — як згадує В. Леонтович. Стративши

*) Початок гл. К. Р. н. 5—6 за 1933 р.

надію на рятунок, щоб визволитись від тих клопотів не під силу, він рішився відірватися від того всього. Відказався від високої, як на ті часи, платні 12.000 карбованців річно за керовництво підприємством, зрікся навіть своїх прав до спадщини, з якої всетаки дещо мало йому припасти, — й так з великого майна, яке колись мав батько й брат, він скористав лиш стільки, що на освіту; — й зі заощадженими в часі керування фірмою 30—35 тисячами карбованців рішив сам пробиватись. На початку 70-их років купив собі запущену руїну невеликої державної цукроварні в селі Сидорівці на Канівщині. Щоб її наладити й пустити в рух, мусів задовжитися в лихварів (яким треба було платити нераз і до 84% річно). Та невгнутою волею, працьовитістю, знанням цукроварського діла, практичним і теоретичним знанням хемії й механіки він поборов великі труднощі початку. Він вперто виконував плян, який собі склав і стремів твердо до ціли, бо все був „людиною з пляном", правдивим радісно-творчим змагуном, якого певні обчислення мусіли закінчуватися наміченим успіхом. Доказував він це в особистому життю, поступав теж так і в громадській діяльності. Як інженєр був видатним теоретиком, і практиком, вмів докладно обчислити всі вигоди й подробиці кожного нового винаходу, але й знав теж свої машини, як „добрий музика свій інструмент". У своїй фабриці не випускав з власної уваги найменшої дрібниці. Кажуть, що не було такого місця в його машинах та цукроварському приладді, кудиб він сам не поліз, і, вбравшись у сажу та смари, не справляв, що було треба. Як теоретик, працював теж дуже багато. Довго, нераз днями й ночами пересиджував над хемічними чи механічними винаходами, щоб їх пристосувати в цукроварстві. Василь Федорович був піоніром модерної цукрової промисловости на Вкраїні. Він придумав і поширив дотепні способи виварювання цукру та сконструював деякі нові цукроварські машини. З діяльности на цьому полі знали його й закордоном. В. Леонтович переказує, як то раз дотепно поконав Василь Федорович у науковій полєміці визначного французького чи бельгійського вчено го на сторінках фахового французького журналу в якомусь важливому цукроварському питанні. І так як усе, так і в тому випадку В. Ф., уникаючи розголосу, в часі полєміки підписувався іменем якогось свойого невидного службовця-пянички Вишемирського. Дуже це відтак бавило В. Ф., коли поконаний учений роздратований і счудований написав під кінець полєміки: „Вишемирський, якого я навіть імені не чув".

Та надівсе визначався В. Ф. великим організаційним хистом доброго адміністратора, що вмів справно орудувати складною господарською машиною. Завдяки оттим рідким у нас прикметам він скоро вибився з клопотів і доробився великих богацтв. Та треба тепер згадати про немалу ролю в житті В. Ф. його дружини, яка все була його вірною подругою й помічницею. Про це дуже багато й з глибоким чуттям-теплом згадує В. Леонтович, якому Софія Іванівна приходилася тіткою. А обоїх Симиренків автор найцінніших про них „Спогадів", які тут з вдячністю використовуємо, називає своїми духовими батьками.

Софія Іванівна „кохала В. Ф. як сонце", піддержувала в праці, співчувала й переймалась його поглядами й громадською діяльністю; вірною високим ідеям свойого чоловіка позістала й після його смерти.

Коли спочатку їх подружого життя приходилося їм тяще пробиватися, вона сама господарила, варила, прала, латала, на одержання дому не видавала більше 600 карбованців річно. Любив теж дуже свою дружину В. Ф., і як одного разу вона захворіла, сам ходив коло неї, як сестра милосердя, й своїм доглядом та любовю поконав хворість. Коли В. Ф. був занятий більше діловою роботою, то С. І. могла більше читати, переказувала в часі відпочинку прочитане чоловікові й так помагала йому бути в постійному контакті зі сферою культури слова й ідей. Хоч немогла вповні відчути української стихії, бо навіть української мови добре не знала, але вона щиро вірила в справу, якій служив В. Ф. Сама навіть у молодших роках була членом „Географічного Общества" в Київі, та збирала для цього товариства матеріяли про правні погляди й звичаї на Вкраїні.

„Взагалі — згадує В. Леонтович — була це зовсім виїмкова родина, яких не кожному пощастить зустріти і за ціле життя. Обоє вони працювали дуже багато, кожен у своєму обсягу, але в часі відпочинку вони завжди були вкупі і інтереси в їх були спільні. З їми не могло бути так, як найчастіше трапляється в родинах, що зійшовшись чоловік та жінка мовчать, не знаючи, що сказати одно одному. Для їх було потребою переказати одно одному про те, що робив сам і як воно робилося, почути про справи іншого"... А в домі їх і оселі Сидорівці був від них такий настрій, що кожна дрібниця свідчила про лад, про „повне праці та розуму життя господарів, та заохочувала до праці".

Праця для В. Ф., як на це вказує все його життя, була не погонею за зиском, лиш творчістю, конечною органічною потребою, щоб мати погоду душі — почуття сповненого обовязку, праця для нього була змаганням, що давало насолоду побіди.

Тому то всі, що його знали, згадують про його милий та привітний вигляд, веселу, хоч дещо стриману вдачу, про його мягку, але змістовну, ділову бесіду, про його культурне поведення з кожним, хто його зустрічав, про вроджену (й родинну мабуть, як пригадаємо Платона) скромність та нехіть до розголосу. В часі відпочинку радо пробував у товаристві дітей, грався з ними, шуткував, показував їм всякі штуки. До пізних літ був веселий, любив гімнастичні вправи й музику. Дуже часто в сусідських, та свояцьких панських домах виспівував українських пісень. Любив теж селян, вмів — як каже В. Леонтович — і любив з ними балакати та найти стежку до їхнього почуття та розуму.

Не находимо, на жаль, ніде в споминах докладніших згадок про умови праці в його підприємствах; одно тільки всі підтверджують, що були вони дуже гуманні для робітників. Було в його господарстві особливе назвище „труженики". А господарські інструкції писалися м. ін. все по українськи.

Не спроневірився, як бачимо, В. Ф. ідеалам старшого брата, лиш був їх вірним сподвижником до останнього віддиху, зазнаючи очевидно в своїх переконаннях і діяльності лише тих еволюцій, що їх переживало українство його часів. Слідами Терещенків (які також із мужиків вийшли в мілїонери) він не пішов і з рації своєї клясової приналежности не попав у конфлікт з національним інтересом, як це сталося в тих часах із багатьма тисячами, які не раз відпадали від народнього пня, хоч понад його загал і кляси ані економічно ані інте-

лєктуально так дуже не піднімались. Він остався вірним традиції труду для свойого народу, переданій братом. Ні чужина, де пробував він довгі роки, ні клясова приналежність, ані навіть подружжа з чужинкою не відірвали його від рідного грунту, а зробили з нього вартісний, рідкий у тих часах тип Українця. З початку мав він, мабуть, і тих самих, що старший брат, учителів національної свідомости: проф. Кістяківського й Чубинського. Вони то, мабуть, і зблизили його до проф. Володимира Антоновича, який відтак був його проводирем у громадських справах аж до своєї смерти. У всьому В. Ф. дуже довіряв проф. Антоновичеві й незвичайно його шанував. Мармуровий бюст вченого історика й великого громадянина природньої величини стояв у кабінеті В. Ф. у Сидорівці.

Як тільки В. Ф. вибився з найтящих довгів та побачив, що його господарські справи повертаються на добру дорогу, він заїхав раз до Антоновича в Київі й сказав йому, що від того часу передаватиме через його руки кожного року $^1/_{10}$ зі своїх прибутків на українські справи, та на початок передав тоді перший даток. І від того часу біля яких 40 літ до самої смерти виповняв точно отту обіцянку, збільшаючи лише значно її висоту та докладаючи часто понад той правильний даток великі квоти на всякі культурно-національні потреби, які здавалися йому необхідними й вартими допомоги. Але звичайно, даючи великі гроші, головно на оборону душі народу, він не вязав тих, на руки яких передавав, своїми бажаннями чи вказівками, на що їх обертати. Він довіряв їм уповні, що вони „тямляться на громадських справах, хай їх роблять",— казав,—„а я тямлю заробляти гроші, тай мушу заробляти їх для України", „а нащоб я силувався так заробляти, якби для України не були потрібні гроші, яб стільки не працював"; бо „кожен повинен робити те, що найкраще вміє" — говорив він часто.

В ті важкі часи гніту укр. слова мало яке українське видавництво і взагалі якийнебудь український культурний почин обходився без матеріяльної допомоги В. Ф. Даремно нині булоб силуватися підчислити, скільки й пощо жертвував найбільший змеценатів, бо,— як каже в своїх споминах О.Лотоцький,— це „був з натури український Никодим, що свою чинність українську переводив не на людських очах і не для людського ока", а зпочуття громадського обовязку й глибокого патріотизму, який не для всіх був замітний, а який, по свідоцтву близького йому В. Леонтовича, складав зміст цілого його життя.

Протягом багатьох років підпомагав матеріяльно „Київську Старину", а після її ліквідації 190бр.—Наукове Товариство в Київі, „Раду", „Громадську Думку", „Громаду", „Літературно Науковий Вістник", видавництво „Вік", Ukrainische Rundschau; за його допомогою вийшло кілька видань „Кобзара", допомагав українським письменникам і діячам так, що вони й не знали, відки йшла їм допомога; підтримував Драгоманова й його видання за кордоном, помагав Коцюбинському, Шрагові й іншим. В тій своїй діяльності користувався довго посередництвом Вол. Антоновича, а в пізніших літах В. Леонтовича.

Занятий стараннем грошей для України та з вродженої скромности позістававав якби в тіни, так що й мало хто знав про цю його діяльність. Він не мав часу на якусь іншу діяльну участь в українському політичному й культурному життю. Був лише від молодих літ членом Київської Старої Громади, але, мешкаючи поза Київом, не все міг брати участь в зібраннях, хіба коли треба було його ділової

поради в якійсь важній справі; особливо коли ходило про матеріяльний чи технічно-організаційний бік, то ніхто краще, як він, справи не розібрав. З живим інтересом плянував тоді, звичайно подрібно; сам найчастіше започатковував фінансування справи та доглядав практично-технічного виконання. Піклувався він теж молодим поколінням, дуже інтересувався прим. життям українського гуртка в київській семінарії, давав йому впродовж багатьох літ матеріяльну допомогу, з якої гурток мав свою законспіровану кватиру, бібліотеку, скликав періодично зїзди своїх укінчених товаришів-учителів і священників та ширив серед народу українську книжку. Його Сидорівка в часі найбільшого переслідування українства була прибіжищем українських культурників. Часто гостив у своїй цукроварні мандрівні українські театральні трупи та підтримував постійну місцеву аматорську, в якій співпрацювали з ним місцевий панотець з родиною, учитель і свідомі сидорівські селяне. Сидорівські театральні вистави мали славу на всю далеку околицю й будили широко кругом національну свідомість.

Найбільше грошей посипалось від В. Ф. на народні цілі після 1905 р., коли впала заборона українського писаного слова з 1876 р.. А може ще й інша справа причинилася до того? В часі загальних заворушень 1905 р. робітники підприємств В. Ф. домагалися подвоєння платні. А що супроти великої тоді господарської скрути й конкуренції двох сусідних цукроварень він не міг їм того жадання вволити, запропонував їм натомісць крім дотогочасної платні участь у зисках. Та хоч це може була вартніша пропозиція, як їх жадання, вони під впливом агітації на неї не пристали. Це дуже заболіло В.Ф. і він, не хотячи дальше наражувати себе на образу, що він, мовляв, визискував трудящих, покинув промислову діяльність, віддав цукроварню в аренду, а сам поселився в Київі. Від того часу почав він хилитись, від бездільяности став хворіти, зробився прикрий, гризся, на очі находили сльози. Може предвиджуване будуче України трівожило його душу, тимбільше, що не завсіди подобалося йому те, що робили ті, які приходили на зміну старшому поколінню. Нагінка на українське життя, руйнування довголітнього дорібку з початком війни на всіх українських землях — все це зломило його у 80-ому році життя на початку грудня 1915 року. Похований на Аскольдовій могилі.

Ще десь на початку 90-их років В. Ф. передав В. Антоновичові якийсь більший капітал у процентових паперах, який до крайньої потреби мав залишатися ненарушимим, лише відсотки з нього мали йти на біжучі громадські потреби. Капітал цей призначував він на створення інституції, подібної до російського літературного фонду, чи Інституту українознавства, коло організації якого заходився проф. М. Грушевський. До кураторії того фонду входили зразу: В. Антонович, Тадей Рильський, Ілля Шраг, В. Науменко, М. Лисенко, М. Комар, М. Багалій, В. Леонтович. Склад цей відтак змінився, коли дехто з членів умер. Пізніше входив до нього П. Стебницький, Е. Чикаленко й М. Грушевський.

Через В. Леонтовича нераз переказував В. Ф., що свій маєток взагалі вважає громадською власністю й по смерти хтівби його передати на якесь велике громадське діло. І дійсно, після смерти В. Ф. В. Леонтович скликав членів згаданого гуртка передових діячів, що приняли тимчасом назву „Товариства підмоги літературі, науці й штуці", й які були в одному тестаменті призначені спадкоємцями великого

майна. Крім маєтку з цукроварнею та будинків у Київі лишив покійник гроші в російських облігаціях, в німецькій та французькій рентах. Всього, після споминів Чикаленка, було коло семи міліонів рублів. З обережности, щоб уряд не сконфіскував того майна, що призначалося на українські народні цілі, тимбільше, що деякі свояки, ласі на це добро, робили доноси, полишав далекозорий покійник на випадок напасти два тестаменти: в одному переходило все майно дружині, а в другому їй лише в доживоття, а після її смерти переходило порівні: В. Леонтовичові, М. Грушевському, І. Шрагові, П. Стебницькому, С. Єфремову і Е. Чикаленкові. Але другого тестаменту до суду подавати було небезпечно, тому Софія Іванівна, шануючи побожно волю чоловіка, запропонувала дати тимчасом дещо процентових паперів громадським спадкоємцям, а на решту зробити тестамент від себе після їх ради. За гроші, які дістало „Т-во підмоги літературі, науці й штуці", куплено велику друкарню Барського на Хрещатику, дім у Київі. записувала Софія Іванівна Укр. Науковому Т-ву, маєток у Сидорівці — на сільсько-господарсько-садівничу школу ім. В. Ф. Симиренка, а гроші, якіб лишилися по її смерти, — на Народній Університет ім. Симирека в Київі з українською викладовою мовою.

Закінчення.

Василь Федорович Симиренко помер з твердою вірою в недалеке відродження українського народу, бо був „людиною з пляном"; а в реалізації того пляну він взяв велику участь, хоч про це небагато знало, а як і знали, то не надто доцінювали таку діяльність; томуто, як згадують, на його похороні було менше величаво, як на похоронах другорядних писменників. Правда це було в воєнну пору, але правда теж, що тогочасне покоління виховуване в літературно-гуманістичних напрямках, живучи в сфері виключно майже інтелєктуальної праці, в сфері слова, не розуміло ваги чинно-практичної праці для народу. Тай досі не віддано ще належної пошани тій великій праці братів Симиренків, що була конечною матеріяльною підставою в стремлінню до високих ідей дійсної цілі їх плянування, бо, як давали вони оба гроші, то це в них не було самоціллю, а конечним, практичним засобом в ідейних замірах супроти свойого народу.

Чи не годилобся тепер у нас бодай назвати іменем Симиренка якої нашої господарської, або виховної установи чи навіть професійної організації, шануючи в той спосіб той великий матеріяльний труд, а ще більше той моральний капітал, що нам лишили брати Симиренки — бож „заробляти гроші для України" це незвичайна чеснота, це й не абияке геройство, якому теж годиться належна громадянська пошана та гідний тривалий спомин у науку поколінням!

Ілля Витанович.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Шляхами теперішньої господарської скрути.

Щораз частіше подибуємо в публіцистиці голоси про те, що зближається вже конець теперішньої скрути, що вже от-от відносини поправляться і настане час повільного повороту до господарської сві-

тової рівноваги. Питанням є, чи можна тим голосам вірити і спирати на них господарські предвиджування та укладати пляни господарювання?

Щоби можна було дати правдиву відповідь на таке питання, треба мати перед очима факт, що з іншої причини відчувають скруту промислові краї, себто такі, де більше, як половина населення живе з фабричного промислу і торговлі, а з іншої причини відчувають скруту хліборобські краї, то є такі, де більше як половина населення живе з хліборобства.

Промислові краї Західної Европи відчувають скруту тому, що зменшився дуже значно вивіз промислових фабричних виробів до країв на схід Европи і заморських. Для приміру подаємо дати німецького вивозу. В р. 1913 виносив вивіз 10·1 міліярдів нім. марок, в р. 1930— 11·3 міліярдів н. мар., в р.1931 9·2 міліярдів нім. мар., в р. 1932 — 5·6 міліярдів н. марок. В листопаді 1931. виносив німецький вивіз 918 міл. н. м., а в листопаді 1932 виносив вже лише 475 міліонів н. марок. Подібно упав вивіз в інших промислових краях. Знавці німецьких відносин зазначають, що той вивіз упавби був ще низше, наколиби його не піддержували штучними способами. Для приміру: німецький залізний промисловий картель виплатив своїм членам в 1931 р. 59·5 міліонів нім. марок боніфікаційного додатку в ціли уможливлення вивозу заліза. Щоби зібрати таку велику суму на „боніфікацію", наложено на кожну тону заліза, проданого в самій Німеччині, 10·30 мар. понад нормальну ціну. В такий і подібний спосіб форсують вивіз в інших краях. Пригадаємо демпінговий вивіз цукру і вугля з Польщі. Мимо штучного форсування вивозу він все таки стало меншає у всіх промислових европейських краях. Чим дальше, той вивіз буде ще більше меншати, бо війна спричинила цілковите пересунення в географічнім розміщенню місць промислової продукції. До війни західно-европейські краї спроваджували промислові сирівці зі Сходу Европи та з заморських країв, переробляли їх на готові фабрикати і вивозили з великим зарібком назад до тих сирівцевих, кольоніяльних країв.

Війна змінила такий світовий господарський лад. В часі війни навчилися сирівцеві, заморські краї самі фабрикувати з власних сирівців потрібні їм промислові вироби. Для приміру: число механічних ткацьких варстатів побільшилося в Европі від 1913—1930 лише о 2%, в Азії о 140%, в Китаю о 500%, в Японії о 300%, в Бразилії о 60%, а в Сполучених Державах Північної Америки лише 80·3%. Навіть прецизні вироби, такі як, приміром, лямпи до електричного світла, натрапляють вже на конкуренцію сирівцевих, заморських країв. Так вивіз японських лямп до електричного освітлювання збільшився в роках 1925—1930 з 30 міліонів штук на 100 міліонів, в р. 1931 піднісся на 151·5 міл. штук, а в р. 1932 дійшов до 250 міліонів штук. Продукція виробів сталі в Британських Індіях піднеслася від р. 1913 р. з 60.000 тон на 600.000 тон, в Японії піднеслася вона з 240.000 тон на 2,300.000 тон. Взагалі продукція збільшилася від р. 1913 р. в заморських краях більше, як у 10 разів. Таких фактів маємо нині вже багато. Усі познаки вказують, що богато дотеперішніх „сирівцевих", кольоніяльних країв вже в найближчих десятках літ так сильно розбудує свій фабричний промисл, що европейський промисл просто не зможе мабуть вивозити туди ані одної тони своїх фабрикатів. Цілі великі

галузі великого европейського фабричного промислу будуть загибати з браку заморських консументів. Европейський фабричний промисл не зможе ніяким чином видержати конкуренції з заморським промислом, бо цей має дешевші сирівці, дешевші робучі руки та менші соціяльні тягарі. Хіба лише деякі европейські прецизні технічні вироби, може виріб деяких фарб, лікарств, мікроскопів, радієвих приладів і т.п. зможуть ще деякий час удержатися на заморських ринках збуту. Коли така доля цілком певно чекає европейський фабричний промисл, то теперішні ріжнородні способи штучного форсування вивозу виробів великого промислу, які нині так загально і дуже завзято примінюють уряди европейських держав, є роботою безвиглядною, обчисленою лише на зискання часу перед невмолимою хвилею смерти тої чи іншої галузи фабричного промислу. Кошти такого штучного піддержування многих галузей фабричного, европейського промислу, в розмірах, обчислених на заморський вивіз, платять розуміється, громадяни відповідного краю, все одно, чи у виді безпосередніх податків, чи у виді преріжних способів підвищування цін за штучно форсовані промислові вироби в середині краю. Ось чому нині підносяться вже голоси протесту проти такого штучного форсування вивозу певних фабричних виробів. Щораз голосніше домагаються не шучного форсування вивозу деяких промислових, фабричних виробів, але противно жадають повільного ограничування виробу певних фабрикатів до границь внутрішнього запотребування. Жадають вже тепер просто контингентування деяких фабрикатів у відношенню до скількости потрібної лише для внутрішнього спожиття. Виробництво фабрикатів понад скількість, потрібну для внутрішнього спожиття, малоби бути дозволене лише тоді, коли вивіз оплатиться сам, власними силами, без штучного форсування. Значить, що фабричне виробництво булоби контрольоване державою. Таке унормування фабричного виробництва відразу спричинить унормування і заспокоєння цілого господарського життя даної держави. Припиниться хаотичне фабричне, капіталістичне виробництво, яке безкарно стреміло до збільшення скількости фабрикатів, без огляду на запотребування внутрі чи поза границями держави. Підставою всяких обрахунків щодо того, скільки треба в державі виробляти певного фабрикату мусить бути лише запотребування внутрішнього ринку.

Такий погляд на дальшу долю і дальші можливости розвою фабричного промислу є цілком противний тим засобам, яких нині вживають держави та капіталісти, щоби піддержати занепадаючий европейський фабричний промисл. Їм ходить передовсім про зменшення або навіть цілковите усунення безробіття. Вони переконані, що лише через форсування вивозу фабрикатів можна протиставитися язві безробіття. Щоби доказати, що такий погляд є цілком невірний, вистане застановитися над отсими числами. Число безробітних в Европі виносить около 15 міліонів осіб. Річна продукційна здібність тих безробітних виносить около 60 міліярдів нім. марок. Міжтим річна вартість вивозу Англії, Франції, Німеччини і Італії виносить лише 50 міліярдів нім. марок. Отже, колиби всі нинішні европейські безробітні мали знайти роботу, то мусівби подвоїтися нинішний річний европейський вивіз. Це очевидно є неможливе. Вивіз не то що не може збільшатися, але мусить невпинно зменшуватися. Теперішні безробітні не зможуть вже знайти праці у фабричнім промислі, бо нема навіть

мови про здобуття ринків збуту. Вони мусять поволи вернути з фабрик на ріллю і на ній шукати праці та удержання.

Поворот міліонових мас фабричних робітників на ріллю дасть почин великим соціяльним змінам в Европі. Життєвий рівень европейця мусить значно знизитися, бо відпадуть зарібки, які тягнули промислові краї Західної Европи з вивозу своїх фабрикатів до заморських країв. Життєва стопа всіх обнизиться, але наступить в и р і в н а н н я в з а р і б к а х і п р и х о д а х. Усі будуть мати менше, але ніхто не буде гинути голодом. Така судьба чекає европейську міську, промислову людність.

Я к а ж с у д ь б а ч е к а є е в р о п е й с ь к е х л і б о р о с т в о? Усі бачимо, що положення хліборобів є нині дуже тяжке. Велика земельна власність в усіх европейських краях є цілком зруйнована. Вона держиться ще лише завдяки ріжним охоронним зарядженням урядів. С е л я н и в и д е р ж у ю т ь с к р у т у д а л е к о л е к ш е, бо перш усього вони не трактують свого рільного господарства, яко підприємство, лише яко в а р с т а т п р а ц і. Велика земельна власність в Европі займала перед війною 30—50% продукційної поверхні, а нині має у своїх руках заледво вже лише 15% поверхні. Селянство унаслідувало землю своїх дідичів і є цілком певні познаки, що й решта дідичівської землі опиниться в селянських руках. Нічого не буде дивного, коли в однім чи другім краю ціла дідичівська земля дістанеться вже в найблищих літах остаточно в селянські руки.

А тепер розгляньмо, серед яких обставин приходиться працювати европейським хліборобам. Вже від половини 19-го віку мусіли европейські хлібороби видержувати конкуренцію з боку заморських своїх товаришів. Аж до самої великої війни мусіли европейські хлібороби борикатися з конкуренцією дешевого заморського збіжа, а властиво дешевої пшениці. Вже починаючи від 70-тих років минувшого віку, мусіли західно-европейські держави накладати високі мита від ввозу заморського збіжа, щоби піддержати продукцію збіжа у власнім краю. Користи зі збіжевих мит йшли в добро великої земельної власности, бо селянське господарство майже не мало, так як нині не має, на продаж збіжа. Головний дохід селянинові давало і дає плекання домашних звірят. В цілій західній і середущій Европі більше як 80% домашніх звірят є в руках селянства; особливо молочної худоби дробу та безріг. Від 90-тих років минулого віку західно-европейське селянство надає свойому господарству в и р а з н и й г о д і в е л ь н и й н а п р я м. Клясичним приміром годівельного уладження (організації) селянського господарства є Данія.

Заморська конкуренція лише в малій мірі могла достарчувати на західно-европейські ринки збуту годівельні вироби (продукти) і тому ціни за вироби були все високі. Якраз на другу половину девятнацятого віку припадає дуже сильний розріст европейських міст і фабричних осель. В тім часі в західно-европейських містах жиє вже більша половина населення, наслідком чого збільшується попит на годівельні вироби, передовсім на мясо, молоко, яйця. Селянство розбудовує що раз більше своє годівельне господарство, прикуповуючи богато пашного збіжа та ситних млинарських відпадків. Там, де селянство було зорганізоване і мало політичну силу, там добиваються вони, проти інтересів великої земельної власности, або цілковитого знесення мит на ввіз пашного збіжа і промислових пашних відпадків, або принай-

менше значного їх обниження. Такий стан тривав аж до вибуху великої війни. В часі війни сплатило селянство майже в цілости свої довги. В першій десятці літ по війні приходить період великих земельних реформ в користь селянства. Високі ціни на сільські вироби спричинюють добробут селянства.

Не справдилися віщування Маркса, немовби селянство мусить дійти до цілковитої заглади. Теперішня господарська скрута вдарила не лише по великій власности — вона не ощадила й селянства. Показується, що власне тяжке теперішнє положення селянства спричинить ще тіснішу організацію селянства, головно тому, що воно навчилося вже використовувати кооперацію — для своїх організаційно-господарських цілей.

Якіж є джерела теперішньої хліборобської скрути? В часі війни заморські краї поширили дуже значно своє хліборобство, передовсім управу збіж. Ціна на збіже та інші хліборобські вироби в часі війни і в перших повоєнних літах була дуже висока, бо відпала достава збіжа та інших хліборобських виробів з области давної Росії; а в многих краях середущої Европи хліборобство щойно двигалося з воєнного упадку. Цю корисну конюнктуру хотіли використати особливо американські хлібороби, поширюючи з правдиво американським розмахом управну площу і засівали її пшеницею. Вкінці дійшло в роках 1928—1929 до виразного пересичення світового і европейського ринку хліборобськими виробами. Правда, що високі ціни на звіринні вироби удержалися були навіть ще до 1931 р., бо заморські краї не могли в цій ділянці так скоро викликати пересичення ринків збуту через надмірний довіз. Але минувшого року стало ясним, що також звіринні вироби, особливо масло, яйця, морожене заморське худобяче мясо а також свинина (бекони) є вже в надмірі на ринках збуту.

Пересичення европейських ринків збуту звіринними виробами, яке спричинило упадок цін більше як на 50%, не моглоби було так скоро обявитися, наколиби не наступило дуже значне зменшення спожиття тих виробів наслідком безробіття міського і фабричного населення, яке дуже остро і загально зазначилося, вже починаючи від 1930 р.

На разі нема виглядів на піднесення цін на хліборобські вироби, зарівно рослинного, як і звіринного походження. Вправді зачувати, що уряд Сполучених держав Півн. Америки думає над способами примусового обмежування орної площі, але не так скоро можна таке примусове зарядження в дійсности виконати. Тим самим не можна сподіватися скорого зменшення подачі збіжа з Америки на европейські ринки, бо знаємо, що прим. деякі англійські домінії, як Нова Зеляндія, Канада і Тасманія, власне в послідніх літах дуже сильно розвинули хов молочної худоби. Приміром Нова Зеляндія, яка має дуже сприяючі природні умови для хову молочної худоби, хоче довести число коров до 5 міліонів штук! Тоді зможе вона сама одна заспокоїти своїм маслом потреби льондонського ринку! Отже треба рахуватися з фактом, що в найблищих роках прийдеться европейським хліборобам, властиво селянам, звести дуже тяжку конкуренційну боротьбу за ринки збуту на свої звіринні вироби.

Першою умовою до видержання такої боротьби з конкуренцією заморських країв є можність розпоряджати достаточною скількістю

дешевого пашного збіжа та промислових, пашних відпадків, як от грис та макухи.

Питання конкуренційної справности і видержимости европейського хліборобства, а точніше европейського селянства, є першорядного значіння з огляду на суспільно-політичні інтереси кожної з осібна европейської держави. В міру зменшування можливостей вивозу промислових товарів поза границі держави, лишається для промислу лише внутрішній ринок. Безперечно, що найліпшим і найпевнішим краєвим споживачем виробів промислу є селянство. Вже тепер в не одній державі прийшла хвиля, де многі галузі промислу стратили заграничні ринки збуту і мусіли обмежитися лише до внутрішнього ринку, де найліпшим, а часто одиноким споживачем є селянство; прим. в Польщі для фабрикації машин і рільничих знарядів. Вже тепер многі галузі промислу опирають свою купецьку калькуляцію не на заграничнім, а на краєвім споживачу, головно на селянстві. Ось чому в інтересі всіх промислово-торговельних кругів населення є, щоби селянство не заломилося у своїм господарськім існуванню.

Прийшов час, де добробут селянства стає підвалиною господарської рівноваги всіх верств населення народу чи держави. В ріжних краях Европи починають появлятися законодатні акти й розпорядки, яких цілю є піддержання господарської справности свого селянства. Ця акція є щойно в своїх початках, але вже тепер вартоби її слідити та інформувати о ній нашу громаду. Деякі держави Західньої Европи починають розвивати акцію піддержування свого хліборобства головно з оглядів самовистарчальности на випадок війни. Для приміру варто знати, як оцінюють Німці теперішній стан своєї самовистарчальности у хліборобських виробах. Вони обчисляють, що вже тепер запотребування збіжа є у них покрите власним збіжам. Вправді бракує їм дещо пшениці, але зате мають надмір жита; отже одно з другим доповнюється. Запотребування мяса є також покрите власним виробництвом; мають дальше вистарчаючу скількість власної картофлі і молока. Бракує їм ще — кажуть — дуже мало масла. Бракує їм ще також $^3/_8$ запотребуваня яєць, і тому тепер дуже сильно підпирають вони державними засобами годівлю домашньої птиці. Зате дуже журяться Німці фактом, що їм бракує майже цілковито вовни, — волокна на тканини. Обчисляють, що у них є всього 3% власного матеріялу на тканини, а бракує їм аж 37%. Длятого робляться там ріжнородні проби і досвіди над можливістю поширення управи ростин на прядиво. Подібні обрахунки і міркування ведуться в інших краях Европи і, яко вислід таких пошукувань і розслідів, замикається щораз вищими міцними мурами довіз не лише вже готових промислових, але й довіз чужих хліборобських виробів.

Вкінці дійшло вже до компенсаційної виміни товарів між поодинокими державами. На наших очах міжнародні господарсько-торговельні взаємини починають приймати засадничо новий вигляд. З тим фактом мусять числитися вже нині не лише державні, але також господарські круги кожного народу. Що до хліборобства, то вже нині ясно видно, що воно мусить своє виробництво примінити головно і в першій мірі до поємности внутрішнього ринку, бо вигляди на заграничний вивіз стають щораз менші, а в многих випадках вже тепер ніякі. Перед напором заморської конкуренції на внутрішній

ринок мусить хліборобство боротися, висилаючи туди не хліборобські сирівці, але по можности готові до споживання припаси. Отже хлібороб мусить подавати на ринок, приміром, не сире збіже, ані навіть не муку, але готові пекарські вироби, приготовлені у власнім хліборобськім млині, у власній хліборобській пекарні. — Так само не буде хлібороб продавати живої безроги, телят чи худобини, але готове мясо, приготовлене у власній різні і продаване подрібно у власній ятці. Також не буде хлібороб продавати сирого льняного чи конопляного волокна, ані навіть сирої вовни, але готові вже тканини, виткані у власних, хліборобських ткальнях. Для нас кооператорів немає найменшого сумніву, що таке упромисловлення хліборобства і такий спосіб збуту цілковито готових до споживання хліборобських виробів можливий лише тоді, коли сільськогосподарське спільництво (кооперація) поширить ся і поглубить ся до тої міри, що обійме всі сторінки зарівно хліборобського виробництва, як не менше також збуту. Виходить, що будуча судьба хліборобства в Европі, а з осібна судьба селянства залежить в першій мірі від можливо широкого і глубокого розвою всіх форм сільської кооперації. Ця справа має особливше значіння для нас, народу недержавного та селянського.

Ось такими шляхами котяться филі теперішньої великої господарської скрути. Все інше, що видвигається з тих филь є лише другорядне і наслідкове, як от питання валютові, кредитові, митні і подібні.

о. Й. Раковський.

Зміни у стані рогатої худоби в Сх. Галичині в рр. 1880—1930.

Від Редакції. Ця стаття є одним з уступів окремої праці автора, яка займається висвітленням розвитку плекання худоби у Сх. Галичині, його природними умовами, змінами скількости худоби, розвитком поодиноких рас худоби на цій землі і їх розміщенням за останні десятки літ, вкінці впливами урядів на цю ділянку сільського господарства і сьогоднішним її станом. Під територією Сх. Галичини розуміє автор теперішні воєвідства тернопільське, станиславівське та львівське без повітів Кольбушова, Кросно, Ланцут, Ніско, Пшеворськ, Ряшів, Стрижів і Тарнобжег. Уважаємо, що сама тема цікава для пізнання економічних відносин у нашому краю, а то тимбільше, що ця ділянка сільського господарства є основою розвитку нашої молочарської кооперації. Деякі інші уступи цеї праці помістимо в дальших числах К. Р.

Зміни скотостану у Сх. Галичині за останніх 50 літ можна перевірити на основі списів худоби, які переводила кожночасна державна влада.

Списи за часів панування на території Сх. Галичини Австро-Угорської Монархії і в часі обнятім цею працею, переводжено на основі конскрипційного закону з 29. березня 1869 р. в таких роках і датах:

1) 31. XII. 1880 р.
2) 31. XII. 1890 р.
3) 31. XII. 1900 р.

4) 31. XII. 1910 р.
5) січень 1916 р.
6) квітень 1918 р.

За часів Польської Республики:

7) 30. IX. 1921 р.
8) 30. XI. 1927 р.
9) 30 VI. 1929 р.
10) 30. VI. 1930 р.

Основними і опісля докладно опрацьованими через статистичні чи інші установи були списи в. р. 1890, 1910 і 1927 р. Інші списи виказують ріжні недокладности при чому найменше докладними є списи з часу війни (рр. 1916 і 1918), бо вони не обіймають окупованих під той час російською армією областей, а також спис з року 1921, який виказує відхилення аж до 10%[1]) у краєвій пересічі, а то через відому абстиненцію українського населення і негативне відношення його до всіх переписів (отже нетільки худоби, але теж людей, будників і т. д.) взагалі. В деяких повітах доходили неправильности і до 30% хоч при розгляді спису не подано, як саме малася ця справа на території Сх. Галичини. До того треба додати, що недавні воєнні події, які ледви закінчилися в р. 1920, не дали можливости молодій адміністрації мати ясний погляд на зміни, які заіснували в ділянці плекання худоби, а тому спис доповнювано часто навгад, що потверджено опісля при контролі.

Зате спис з р. 1927, був докладний, хоч підсумки, зроблені в староствах і воєвідствах треба було докладно переробити в Головному Статистичному Уряді у Варшаві, бо у них було чимало похибок[2]).

Коли брати на увагу докладність даних, то можна вірити, що добрими даними, з деякими невеликими і допускаємими відхиленнями є списи з 31. XII. 1910 і з 30. XI. 1927. А тому порівнання передвоєнного і повоєнного стану худоби на основі цих списів можливі в детайлях, при чому інші списи треба приняти як орієнтаційні з тими недомаганнями, про які згадано. Всеж-таки у загальному списи ці дають бодай грубий перегляд стану худоби і відношення її до людности та краю, а з цим дають загальну основу для представлення розвитку плекання худоби що до її скількости.

Австрійські переписи худоби (що 10 років) були надто рідкими, хоч недокладні роблено і частіше. На це недомагання звернено увагу в Польщі і від 1927 р. роблять їх частіше.

Коли приглянутися загальній скількости рогатої худоби у Сх. Галичині, то вона представлялася в поодиноких роках ось як:

	1880[3])	1890[4])	1900[5])	1910[6])	1921[7])	1927[8])
1. Львівщина	606,567	686.159	740.117	680.485	592.820	617.375
2. Тернопільщина	371.490	390.422	448.530	425.743	364.643	429.603
3. Станиславівщина	458.527	485.752	519.119	444.543	414.192	433.980
Сх. Галичина	1436.584	1562.333	1.707,766	1,550.771	1371.655	1480.958

[1]) Ludwik Krzywicki: Rozbiór krytyczny wyników spisu z r. 1921, Miesięcznik Statystyczny, том V., зошит 6. р. 1922., стор. 87.

[2]) Edward Szturm de Sztem: Inwentarz żywy w Polsce (Spis i t. d. w r. 1927), Kwartalnik Statystyczny 1928, том V., зошит 2, стор. 574.

Загальна скількість худоби зростає аж до року 1900, в якому осягає найвищий стан, а опісля зменшується, осягаючи в р. 1910 число, що рівняється приблизно 1890 рокови. Воєнні роки приносять зі собою заломання у числі худоби через воєнні ділання і реквізиції, а по війні число худоби в р. 1927 доходить приблизно до числа, яке було в р. 1880. З того виходить, що за минулого пів століття змінялася скількість худоби зразу на користь, опісля зменшувалась, а по незначнім зрості після війни є ледви такою самою, як 50 літ тому взад. Треба однак підкреслити, що тепер є тенденція до збільшення худоби, чому сприяють теж відповідні напрямні розвитку цеї ділянки сільського господарства Сх. Галичини загалом.

Замітне, що з усіх земель тільки Тернопільщина дійшла, а то й перевисшила число худоби з р. 1910, хоч воєнні події тревали тут найдовше та найбільше було можливостей до нищення скотостану.

Треба зазначити, що рік 1880, який є вихідним для нас, є теж початком дійсного розвитку плекання худоби у Сх. Галичині. Бо якраз на цей рік припадає введення в життя закону[9]) про поборювання книгосушу (Rinderpest, pestis bovina) яка то хвороба рік річно нищила тисячі худоби в цьому краю. Ще в р. 1881 згинуло з цеї причини 3952 штуки худоби в Австрії (Цісляйтанії), в р. 1882 згинула в Галичині тільки 1 штука, а від р. 1883 не було ні одного випадку цієї хвороби на нашій території.

До винищення цеї хвороби причинився чимало розпорядок, виданий в р. 1882 австрійським правительством, яким заборонено імпорт худоби з російської імперії до Австрії [10]). Коли так забезпечено худобу перед найстрашнішою заразою, можна було надіятися буйного розвитку цієї ділянки сільського господарства, що у висліді дало власне сильний прибуток скотостану.

Зате перше десятиліття XX віку — це катастрофальне зменшення скотостану, що в деяких повітах дійшло до просто застрашаючого відсотка (Богородчани 27-, 4%!). Правда, зменшення числа худоби не свідчить ще про зменшення чи зниження якости [11]), якою можна направити чисельне зменшення, але не видається правдоподібним, щоби це можна було зробити аж в такій великій мірі.

Причини цього спадку скотостану треба шукати: 1) в збільшенні скількости коней в гірських повітах [12]), 2) в збільшенні скількости безріг [13]), яких збут давав вигляди рентовности, 8) в зменшенні плекання волів, яких від р. 1910 зменшилося в деяких повітах о 6 до

---

[3]) Stefan Komornicki: Główne wyniki spisu bydła rogatego z 31. XII. 1890; Wiadomości Statystyczny o stosunkach krajowych, tom XIII., zesz. II.

[4]) Rocznik Statystyki Galicji, rok IV, 1892/93, Lwów 1893.

[5]) Dr. S. Kasznica i Dr. M. Nadobnik: Najważniejsze wyniki spisu ludności oraz spisu zwierząt domowych z 31. XII. 1910. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych, Tom XXIV, zeszyt I., Lwów 1911.

[6]) ibid.

[7]) Spis ludności z dnia 30. IX. 1921, Miesięcznik Statystyczny, tom V., zesz. 5., 1922.

[8]) Edward Szturm de Sztrem: Inwentarz żywy w Polsce, Kwart. Statyst. tom V. zesz. 2.

[9]) Dr. Gustav R. v. Wiedersperg: Die Entwickelung des Veterinärwesens in Österreich Wien 1899, (Geschichte der österr. Land-u. Forstwirtschaft, II том, стор. 790).

[10]) Karol v. d. Malsburg: Die Rindviehzucht in Galizien, Стор. 658.

[11]) Dr. St. Kasznica i Dr. M. Nadobnik: Najważniejsze wyniki... z 31. XII. 1910, стор. XLVI

[12]) ibid. стор. XLVI.

[13]) ibid. стор. XLVII.

8 тисяч (Турка, Ліско) [14]), 4) загальних умовинах в державі і краю, які були несприятливі для плекання худоби загалом, а в Сх. Галичині проявлялися ще й спеціяльною крізою дрібного і середнього сільського господарства.

Цікаве є порівнання воєнних страт, по яких прийшло збільшення скотостану в Сх. Галичині. Щоби можна було порівнати загальні числа, дораховано в даних з р. 1918 в поодиноких областях, занятих російською армією повіти з кількістю худоби з р. 1921; це очевидно неправильні числа, але такі, які дають можливість орієнтації. Тому, що при списі в р. 1916 в Тернопільщині було занятих російською армією на 17 повітів аж 7, пропускаємо абсолютні числа.

	1910	1916[15])	1918[16])	1921[17])
1. Львівщина	680.485	362·065	578.801	592 820
2. Тернопільщина	425 743		254.751	364.643
3. Станиславівщина	444.543	313.879	369.339	414.192
Сх. Галичина	1,505.771		1,202.891	1,371.655

Так отже страти, які були дуже великими ще в р. 1917, починають, помимо некорисних воєнних років, скоро вирівнуватися, що бачимо з переписів 1918, а ще краще 1921 р. Наглядніше викажуть це отсі релятивні числа [8]).

	На 100 штук 1910 р. припадає штук		
	в р. 1916.	в р. 1918.	в р. 1921
1. Львівщина	54,9	84,9	87,2
2. Тернопільщина	46,7	55,7	85,7
3. Станиславівщина	70,6	84,8	93,2
Сх. Галичина	57,4	75,0	88,7

З цього видно, що найбільше знищеною була Тернопільщина, по ній Львівщина, а щойно потім ідуть гори і підгіря. Зате регенерація від р. 1916 до 1918 відбулася найкраще в Львівщині, а від р. 1918 до р. 1921 найкраще в Тернопільщині. Ці цифри вказують теж, що в р. 1916 недоставало ще 42.6% скотостану, в р. 1918 — 25%, а в р. 1921 — 11. 3% скотостану з р. 1910. При цьому треба зауважати, що скотостан в р. 1916 був найменшим від 1880 року і творив ледви 60% тої кількости, яку в р. 1880 нараховано.

Страти і регенерація худоби у воєнних роках, серед страхіття війни і під безнастанними реквізиціями ріжних армій вказують на те, що Сх. Галичина скоро заповняє свої страти та є тереном, який під господарським оглядом скоро відроджується. На це вказують теж порівнання приросту худоби в Сх. Галичині в рр. 1927, 1929, і 1930.

---

[14]) ibid. стор. LVV.

[15]) Dr. M. Nadobnik: Stan koni, bydła rogatego i trzody chlewnej w Galicji w styczniu 1916. (Wiadomości Statyst. o stosunkach krajowych, Том XXV., зош. III.,) Lwów 1917,

[16]) Ludwik Krzywicki: Rorbiór Krytyczny i t. d. z 30.IX. 1921.

[17]) ibid. стор. 119—120.

	Приріст у роках:		
	1927 [18])	1929 [19])	1930 [20])
	Рік 1921 = 100	Рік 1927 = 100	Рік 1929 = 100
1. Львівщина	+ 3,4	+ 2,3	+ 4,7
2. Тернопільщина	+ 17,8	+ 7,6	+ 3,9
3. Станилавівщина	+ 4,8	+ 3,4	+ 0,2
	+ 8,6	+ 4,4	+ 2,9

Ці числа потверджують звижкову тенденцію у збільшенні скількости худоби, хоч вона меншає від р. 1927 до р. 1930. При цьому треба брати під увагу теж вплив господарської кризи, яка в роках 1929 і 1930 почала подекуди відділовувати теж на плекання худоби. Невеликий зріст скількости худоби в Станиславівщині в р. 1930 треба пояснити катастрофальними обставинами на Гуцульщині, де брак паші і хвороби знищили велику частину скотостану. Всежтаки порівнання останнього десятиліття перед війною і по ній виходить на користь цього повоєнного. В ньому проявилася рішуча тенденція до зросту скотостану і до його відбудови. Найправильніший зріст скотостану виказує Львівщина, при чому він дальше збільшується, зате зразу великий, а потім опадаючий приріст виказує Тернопільщина.

З наведених даних виходить ясно, що передвоєнний занепад плекання худоби, що проявився у зменшенні його скількости, був вислідом некорисних зовнішних умовин, бо зріст скількости худоби до р. 1900, а потім скорий зріст після воєнного знищення вказує на те, що Сх. Галичина має добрі, або бодай пригідні умовини розвитку скотарства.

Про догідність розвитку плекання худоби у Сх. Галичині свідчить теж посередно зріст числа інших тварин, який від 1. 1921 до р. 1927 представляється в числах так:[21])

Зріст від р. 1921 до р. 1927.	худоба	коні	безроги	вівці
1. Львівщина	+ 3,4	+ 11,1	+ 29,0	— 5,9
2. Тернопільщина	+ 17,8	+ 26,0	+ 99,7	+ 78,0
3. Станиславівщина	+ 4,8	+ 40,6	+ 93,4	+ 5,4
Сх Галичина	+ 8,6	+ 25,9	+ 74,0	+ 25,8

Отже зростає теж число інших тварин, а це вказує на розвоєву тенденцію плекання і інших тварин і посередньо теж худоби.

Однак краще ілюструє умовини розвитку плекання худоби відношення її до уживаної в сільському господарстві площі (загоспо-

[18]) E. Szturm de Sztrem: Inwentarz żywy w Polsce, стор. 575.
[19]) M. Zaremba: Wyniki rejestracji zwierząt gospodarskich w r. 1929, Kwart. Statyst., T. VII., зош. 3., стор. 1314.
[20]) M. Zaremba: Rejestracja zwierząt gospodarskich w r. 1930, Kwart. Stat., T. VIII., зош. 2, стор 460.
[21]) Zygmunt Ihnatowicz: Produkcja zwierzęca, Poznań 1929, стор. 9.

дареної площі) та до людности даного краю. Бо коли загальні (абсолютні) числа не дають можливости прослідження інтензивности годівлі, то дають цю можливість названі релятивні числа при чому є можливе теж порівнання з такими контрольними числами інших країв.

Відношення худоби до загосподареної площі у Сх. Галичині за останніх пятьдесять літ таке:

На 1 км.² загоспод. площі припадало штук худоби:	1880[22])	1890[23])	1900[24])	1910[25])	1921[26])	1927[27])
1. Львівщина	29,6	34,0	—	46,8	29,6	43,9
2. Тернопільщина	22,2	23,7	—	34.0	22.5	31,7
3. Станиславівщина	26,9	28,6	—	40,1	22,6	36,1
Сх. Галичина	26,5	29,3	44,7	40,9	24,9	37,2

Ці числа вказують на скорий зріст худоби від 1880 до 1900 р., спадок до р. 1910, а після війни зріст, як регенерацію передвоєнного стану. Як про це ми вже згадували раніше, загосподарена площа у Сх. Галичині мало змінилася що до свого простору, а тому і відношення скількости худоби до одиниці площі є майже рівнобіжне до загальних (абсолютних) чисел худоби, поданих попередньо.

Зате цікаво приглянутися порівнанню скількости худоби, що припадає на 1 км. загосподареної площі на обговорюваних землях і в інших краях, бо воно дає розвязку питання, чи що до скількости худоби Сх. Галичина є богата, чи бідна країна.

Отсе дані, які відносяться до р. 1927, себто до того, в якому зладжено докладний перепис худоби також і в Сх. Галичині:[28])

К Р А Й	На 1 кв. км. загосподар. площі було худоби:
1. Англія	46,8
2. Бельгія	77,4
3. Голяндія	96,7
4. Данія	89,6
5. Німеччина	55,0
6. Польща	32,5
7. Франція	35,9
8. Румунія	28,3
9. Швайцарія	62,2
I. Львівщина	43,9
II. Тернопільщина	31,7
III. Станиславівщина	36,1
10. Сх. Галичина	37,2

З цих чисел виходить, що Сх. Галичина дорівнює що до густоти розміщення худоби Франції, а перевищає Польщу і Румунію. Самаж Львівщина остає небагато позаду Англії.

[22]) Stefan Komornicki: Główne wyniki spisu bydła rogatego z 31. XII. 1890 r.
[23]) ibid. і Rocznik Statystyki Galicji, rok IV, 1892—1893, Lwów 1893.
[24]) вичислено на основі % % зросту худоби і даних 1910 р.
[25]) Dr. Kasznica і Dr. Nadobnik: Najważniejsze wyniki i. t. d. z 31. XII. 1910.
[26]) Ludwik Krzywicki: Rozbiór krytyczny wyników spisu z 30. XI. 1921.
[27]) Edward Szturm de Sztrem: Inwentarz żywy w Polsce.
[28]) Zygmunt Ihnatowicz: Produkcja zwierzęca, стор. 13.

Після Peter'a[29]) молочність области означується після такої скількости коров на 1 кв. км.:

	На 1 кв. км. коров:
1. дуже молочна	50 — 100
2. молочна	30 — 50
3. мірна	15 — 30
4. мало — і немолочна	менше чим 15

Отже Сх. Галичина належалаб до молочних областей і то до середньої їх кляси. Треба тут зробити поважне застереження що до якости галицької худоби і худоби в інших краях. Бо молочність галицької худоби надзвичайно низька, але якраз тому має вигляди до зросту в майбутньому.

Відношення худоби до людности дає погляд на рівнобіжність збільшення скотостану і густоти населення, а враз з тим є теж певним засобом до прослідження зросту інтензивности плекання худоби. Зміни у цьому напрямку від р. 1880 дають отсі числа[35]):

На 100 мешканців-хліборобів припадає худоби:	1880	1890	1900	1910	1921	1927
1. Львівщина	42,0	43,3	—	35,0	36,1	39,7
2. Тернопільщина . . .	28,6	27,5	—	24,7	27,8	33,1
3. Станиславівщина . .	45,2	42,0	—	30,2	35,3	37,2
Сх. Галичина . . .	38,8	38,0	35,5	29,1	33,0	36,9

З цього видно, що коли зріст числа хліборобського населення в рр, 1880 і 1890 ішов рівнобіжно зі зростом числа худоби, то вже в р. 1900 зріст населення став відносно більшим, а р. 1910 приніс через зріст людности і зменшення худоби катастрофальне заломання цього відношення. В порівнанні з 1880 роком тільки одна Тернопільщина змінила відношення худоби до хліборобського населення в користь поширення худоби, зате ні Львівщина, ні Станиславівщина цього відношення не вирівнали, а тимсамим цілий край в пересічі не відробив цього, що почав тратити від 1900. р.

Так отже на основі цього зіставлення приходимо до висновку, що хоч пряме збільшення числа худоби поступає, то у відношенні до збільшення числа населення воно не досягнуло того корисного відношення, як це було перед 50 роками.

Коли порівнаємо відношення худоби і населення у Сх. Галичині і в інших краях, знатимемо місце, яке займає наш край у цьому відношенні. Наведені числа відносяться до всього, а не тільки хліборобського населення. Ці числа такі[36]):

---

[29]) Peter, Milchwirtschaftliche Betaiebslehre, Berlin. Paul Parey, 1913, ст. 83.
[35]) Джерела як відкличники 42 до 47.
[36]) Z. Ihnatowicz: Produkcja zwierzęca, Poznań 1929, стор. 13.

	На 100 мешканців всьої людности припадає штук худоби:
1. Англія	25,8
2. Бельгія	20,3
3. Голяндія	30,2
4. Данія	79,3
5. Німеччина	28,1
6. Польща	28,5
7. Румунія	35,2
8. Франція	33,7
9. Швайцарія	36,9
10. Східна Галичина	28,2

З цього видно, що відношення худоби до всьої людности (не тільки до хліборобської) у Сх. Галичині подібне, як в Польщі, Німеччині, Голяндії, а корисніше чим в Англії та Бельгії. Має це велике значіння, коли розважиться не тільки сам стан плекання худоби, але також можливости прокормлення молочними продуктами населення свойого краю та експорту надвижок цих продуктів. Сх. Галичина стоїть позаду у цьому відношенні за такими типовими експортерами молочних продуктів, як Данія і Швайцарія, але всеж відношенням числа людности до числа худоби дає можливости такого експорту.

Коли на основі даних так виглядає скількість худоби та її відношення до простору і населення у цілій Сх. Галичині та трьох її областях, то треба звернути увагу на це, що внутрі цих областей є чималі ріжниці, які хочемо видвигнути для повноти образу.

Для цілої Сх. Галичини екстремні вартости є такі:

1. на	1 км.	квадратовий	в р. 1880	10,7 до 39,3
2. „	1 „	„	в р. 1910	26,4 до 67,5
3. „	1 „	„	в р. 1927	23,8 до 61,1
4. „	100 „	хліб. людности	в р. 1880	20,9 до 67,6
5. „	100 „	„ „ „	в р. 1910	18,4 до 50,9
5. „	100 „	„ „ „	в р. 1927	24,9 до 55,6

Замітне при цьому те, що поодинокі повіти вдержують свій характер богатих чи бідних в худобу на протязі десятиліть і то помимо воєнних знищень, що свідчить нетільки про те, що природні умовини відносних районів мало зміняються, але теж і про те, що хлібороби десятиліттями держаться у господарюванні подібних метод і звичаїв.

На основі даних про скількість худоби в Сх. Галичині треба ствердити, що вона у порівнанні з іншими краями вдоволяюча, а її відношення до площі краю і населення у загальному корисне.

Коли взяти на увагу якість молочної худоби, то приходимо до заключення, що помимо теперішнього поганого стану молочности, можна її поправити, до чого є дуже прихильні умовини так у самих хліборобів, як і теж і в природних обставинах краю.

Скора регенерація скотостану Сх. Галичини після війни і його постійний зріст, а також постійний зріст його в роках 1880 до 1900, як теж і занепад в рр. 1900-1910 вказують на те, що плекання худоби

мусить мати теж добрі зовнішні, головно економічні і агрополітичні умовини розвитку, на які реагує скоро так в позитивному, як теж і негативному напрямку. Сх. Галичина є для цього зразком, коли переглядати розвиток худоби за останнього пів століття.

Евген Храпливий.

Використання джерел енергії на Вел. Україні.

I. Силовий апарат в УСРР.

Спосіб користування енергією*) в сучасній техніці прямує до найповнішої централізації її постачання. Власні енергостації на кожному підприємстві все частіше заступаються стаціями для загального користування, бо цей спосіб зменшує резерви (ялові й інші), полегшує вирівнання навантаження, подешевлює устаткування й будову помешкань, підносить сучинник корисного чину енергетичного урядження, зменшує кошт обслуги і унезалежнює енергопостачання. Крім цього при раціональному енергогосподарстві важливим моментом є використання осередкових засобів підприємств, як відпрацьована пара, відхідні гази й тепло, відпади виробництва, як штиб, тирса, кора, лушпиння і т. інш.

В справі перетворення природньої енергії в механічну в сучасній техніці прагнуть, щоб цих перетворень було найменше і енергія при них витрачалася найощадніше. Через це в країнах з розвиненою технікою рушії з малим сучинником хутко заступають ефективнішими. Парова машина є серед сучасних рушіїв найменше ощадною; в ній страта топлива доходить кругло до 95 %, тоді як в досконалих системах рушіїв ця страта зменшується до 75—70 %. Зрозуміло, що чим далі наявність у підприємстві парової машини стає виразною ознакою відсталости й негосподарности. У нових, модерних підприємствах цей вид рушіїв уже не примінюється.

Розподіл силового апарату в УСРР по ріжним видам рушіїв і порівнання його з апаратом цілого СРСР видно з наступної таблиці, яка побудована на даних промислового перепису СРСР на рік 1925/26:

	Промисловість без електростацій загального користування								Ел. станції загальн. користування			
	Потужність всіх рушіїв у 1.000 HP		Всі рушії у % % до підсумку		Потужність діяльних рушіїв у 1.000 HP		Діяльні руш. у % % до підсумку		Потужність у 1.000 HP		У % % до підсумку	
	УСРР	СРСР	УСРР	СРСР	УСРР	СРСР	УСРР	СРСР	УСРР	СРСР	УСРР	СРСР
1. Парові машини . .	767	1.169	47,5	47,2	302,5	920	45,7	46,2	8,3	45,8	8,2	5,3
2. Льокомобілі	21	119	2,7	4,8	13,8	96	2,0	4,8	2,2	8,9	2,2	1,0
3. Парові турбіни . . .	232	596	29,9	24,2	201,1	491	30,4	24,7	60,4	684,4	60,0	79,7
4. Дізеля	29	200	3,7	8,1	24,8	175	3,7	8,8	21,9	89,0	21,8	10,5
5. Інші рушії внутріш. горіння . . .	116	301	14,9	12,2	109,1	237	16,5	11,9	3,2	12,7	3,2	1,5
6. Водяні колеса . . .	0,9	7	0,1	0,3	0,8	6	0,1	0,3	—	—	—	—
7. Водяні турбіни . .	9,9	79	1,2	3,2	9,3	66	1,6	3,3	4,6	18,2	4,6	2,0
Разом . . .	775,8	2.471	100	100	661,4	1991	100	100	100,7	859	100	100

Таблиця свідчить, що загальна потужність рушіїв в УСРР складає 31,4 % потужности рушіїв цілого СРСР. Потужність рушіїв елєктростацій в УСРР виявляється незначним відсотком, біля 13. Найменше ефективні рушії (парові машини й льокомобілі) ще досі складають в промисловости УСРР більше половини. Водну енергію (без Дніпрельстану) використовують ще цілком в незначних розмірах (1,3%). Парові турбіни покищо постачають біля 30%, а для цілого СРСР — 24,2% енергії. Отже базою силової енергії в УСРР є в сучасний мент паросилові, найменше ефективні рушії.

Докладну характеристику рушійного апарату УСРР і порівнання його з апаратами Спол. Держав Півн. Америки (СДПА), Англії і СРСР дає наступна таблиця:

	Парові машини і льокомобілі		Парові турбіни		Рушії внутрішнього горіння		Водяні турбіни і колеса	
	Всі первісні рушії	Елєктростації	Всі первісні рушії	Елєктростації	Всі первісні рушії	Елєктростації	Всі первісні рушії	Елєктростації
	У %% потужности всіх первісних рушіїв чи елєктростації кожної країни							
УСРР	50,2**)	10,4	29,9	60,0	18,6	25,0	1,3	4,6
СРСР	52,0	6,3	24,2	79,7	20,3	12,0	3,5	2,0
СДПА . . .	68,0	8,3	14,4	61,0	10,4	1,5	7,2	28,2
Англія	73,7	8,8	15,7	89	9,8	1,8	0,8	0,4

Ця таблиця вказує, що серед первісних рушіїв УСРР парові машини мають пропорційно невеликий % у порівнанні з іншими країнами; рушіями внутрішнього горіння УСРР як в промисловости, так і в елєктростаціях майже найбагатіша. Останнє пояснюється мазутовим, значно відставшим від европейської й американської, характером нафтоперерібної промисловости в СРСР (головно на Кавказі).

Структура силового апарату УСРР за останньою таблицею ніби має перевагу навіть над силовим апаратом СДПА, бо в ній парові машини мають менший %, ніж в останніх. Але одні дані про склад рушійного апарату не вистарчають для висновку про фактичну раціоналізацію енергетичного господарства країни. Кращий склад силового апарату УСРР пояснюється тим, що в ній промисловість почала розвиватися значно пізніше, маючи ще цілком незначні розміри в періоді, як парова машина одиноко панувала в рушійному апараті. Почасти на утворення такої сприятливої структури силового апарату тут вплинуло те, що за час світової війни, визвольної боротьби і воєнного комунізму силовий апарат значно зужився і був при переведенні промислового перепису або цілком викреслений, або уже в останній час його заступили натурально більше модерними конструкціями.

З другого боку в промисловости СДПА раціоналізація енергетичного господарства по війні провадилася в напрямі не реконструк-

*) Ця стаття доповнює а почасти й продовжує статтю тогож автора в „Кооп. Респ." (ч. 3. ст. 83) за б. р. під заг. „Джерела енергії в УСРР". — Звертаємо увагу читачів на висновки шан. автора, які дотичать обох статей. — Ред.

**) Пояснення для читача; Це значить, що прим. первісні парові рушії на Україні (УСРР) становлять 50,2 всіх первісних рушіїв УСРР. — Ред.

ції первісного апарату, а для його заступлення централізованими силовими урядженнями з переведенням механічної передачі на електричну. В СДПА створювалися зверхпотужні (Super Power) електростації загального користування. Тому парова машина в СДПА, як найраніший вигляд первісних рушіїв, в децентралізованих урядженнях залишилася пануючою. Одначе останніми роками загальна потужність первісних уряджень в промисловости СДПА не лише релятивно, а й абсолютно зменшується. В р. 1913 потужність всіх первісних рушіїв обрібної промисловости СДПА виносила 20,2 млн. НР, а на рік 1925 вона знизилася до 19,9 млн. НР. Натомісць потужність рушіїв електростацій за той же час тут зросла ось як: в р. 1919 вона мала 9,3 млн. НР, а в р. 1925 дійшла до 15.9 млн. НР.

Крім цього й інші властивости структури силового апарату СДПА є вищими від апарату промисловости УСРР. Так пересічна потужність паросилового рушія в СДПА на 1925 рік була 206 НР, а в УСРР 155 НР. Гідрорушії (водні рушії) на той же час мали пересічну потужність в СДПА 215 НР, а промисловості УСРР лише 37,4 НР. Лише пересічна потужність рушіїв внутрішнього горіння в промисловости УСРР була більшою ніж в промисловости СДПА, а саме: 136,3 НР проти 82,5 НР.

Отже силовий апарат промисловости УСРР не лише в кількосному, а й у якісному відношенню значно відстає від такогож апарату промисловости СДПА.

II. Енергетичний білянс промисловости УСРР.

Загальна кількість енергії, що її вироблено в промисловости УСРР за промисловим переписом на рік 1925/26 виносила 2.229 млн. НР/годин, з яких на долю первісних децентралізованих рушіїв припадало 2.108 і лише 121 млн. НР/годин на електроцентралі. Децентралізовані урядження при цьому постачають 94 % всієї енергії, а на електростації загального користування лишається 6 %. Останній показчик є дуже несприятливим для енергогосподарства УСРР. Особливо це яскраво виявляється, коли порівняємо кількість енергії, що її вироблено на електростаціях загального користування в УСРР і інших країнах, а саме: (гл. табелю на стор. 227 вгорі).

Отже по виробленню електроенергії УСРР на 1925 рік перебувала на останньому місці серед наведених країн. Її продукція станцій загального користування ще досі лишається в початковій стадії розвитку.

Загальну структуру енергетичного білянсу УСРР і порівнання його з білянсом цілого СРСР за данними інж. В. Вейца можна бачити з наступної таблиці*): (гл. табеля на стор. 227 вдолі).

Як бачимо, 94,6% енергії одержується на децентралізованих урядженнях і лише 5,4% із стацій загального користування. Паросилові ж конструкції в силовому апараті УСРР дають 77,2%, рушії внутрішнього горіння постачають 21,1% і гідрорушії лише 1,7%. З усієї зужитої енергії на виробничі й господарські потреби самої промисловости припадає 94%, а на бік відпущено лише 3,9%. Такий високий відсоток зуживання енергії на виробництво треба вважати позитивною ознакою енергетичного білянсу. Інші виробничі потреби це

*) Силовой аппарат, енергетический и топливный баланс фабрично-заводской промышленности СССР. Москва, 1929. ст. 63.

	Рік	В міліярдах kw/годин	
		Стації загального користування	Всі стації
УСРР	1925/26	0,16	—
СРСР	1925/26	1,55	3,17
СДПА	1925	61,20	—
Канада	1025	10,50	—
Німеччина	1925	9,92	20,30
Англія	1925/26	6,70	11,00
Франція	1925	—	9,80
Японія	1924	6,70	8,00
Італія	1925	—	7,60
Норвегія	1925	—	6,20
Швайцарія	1925	—	3,90
Швеція	1925	—	3,80
Бельгія	1929	0,90	2,30
Австрія	1923	—	1,60
Польща	1925	0,60	1,30
Чехословаччина	1924	1,10	—
Мадярщина	1925	—	0,44
Румунія	1926	—	0,43
Данія	1924/25	0,25	0,34

Продукція енергії	УСРР		СРСР		Видаток енергії	УСРР		СРСР	
	Млн. HP/годин	% продукції	Млн. HP/годин	% продукції		Млн. HP/годин	% продукції	Млн. HP/годин	% продукції
Вироблено:					Зужито:				
1. Всіма уряджен-нями промисло-вости	2108,2	94,6	6004,6	84,7	1. На вироб-ництво	1955,4	89,8	6317,6	90,9
У тому числі:					У тому числі:				
а) паро-рушіями	1628,4	77,2	4566,0	76,0	а) на робочі машини	1942,8	99,35	6265,0	99,9
б) рушіями внутр. горіння	443,8	21,1	1200,2	20,0	б) інші виробні потреби	12,71	0,65	54,0	0,9
в) гідро-рушіями	36,0	1,7	238,4	4,0					
2. Одержано з боку	121,3	5,4	1087,4	15,3	2. На господар. потреби	84,8	4,2	272,0	4,1
					3. Віддано на бік	86,6	3,9	248,6	3,5
					4. Страти при трансформації	102,5	2,1	253,8	3,5
	2229,9	100	7092,0	100		2229,9	100	7092,0	100

є головно витрати енергії на хемічні процеси і електрометалюргію. Ці потреби майже ще не існують в УСРР, бо на них річно витрачається лише 12,71 млн. HP/годин, що складають лише 0,65% витрат на виробництво. Такий стан можна пояснити лише тим, що в УСРР

електрохемічна й електрометалюргійна промисловости перебувають ще в зародковому стані. В промислово розвинених країнах витрата на електрохемічну й електрометалюргійну промисловости складають до 30 й більше відсотків взагалі зуживаємої енергії.

III. Енергетика головніших галузів промисловости УСРР.

Вугілля й чорний металь є і будуть давати основну масу продукції народнього господарства України. В останній вугілля служить не тільки паливною базою, а й джерелом здобування ріжних органічних сполучень, як виробництво бензолових перетворів і т. інше.

Камяновугільна промисловість зуживає багато чисто склової енергії і сама має значну кількість відпадів у вигляді штибів, відламків, непридатних на продаж, що не витримують транспортування. Очевидно, що на копальнях є раціонально використовувати електроенергію з великих стацій, які мають джерелом дешеві відпадні продукти. В УСРР для 350 копалень, що працюють, існує покищо лише пятилітній плян про централізацію енергопостачання 3-х великих районових та біля 25-ти дрібних стацій, а тим часом майже кожна копальня користується власним примітивним енергопостачанням (частіше з паровими машинами). Шахти копалень УСРР в середині не тільки не зуживають електроенергії, а в більшости ще й не механізовані взагалі.

Коксодобувна промисловість бензолю працює досі на малих по розмірах і примітивних по конструкції печах. Лише біля 30% коксовень вловлять летючі продукти своїх печей. Брикетних фабрик також ще в камяновугільній промисловости УСРР дуже мало і тому специфічними сталими додатками всіх тутешніх копалень є гори штибу.

Металюргійна промисловість зуживає велику кількість силової а також у вигляді палива енергії, маючи сама значні осередкові джерела в доменних і інших газах, продуктах виробництва. Через те на металюргійних підприємствах має велике значіння раціональне ведення газового господарства. Одначе в УСРР газове господарство на металюргійних заводах провадиться примітивно, випускаючи в повітря більшу частину газу без використання його тепла. Тільки в останньому часі тут почали чистий коксовий газ, чи в суміші з доменним, зуживати в мартенівськім виробництві. У металюргійних заводах ще й досі вживають старих парових машин з найбільш розповсюдженою механічною передачею. І хоч металюргійна промисловість УСРР в р. 1931 дала 67% виробництва металю цілого СРСР, але у порівнанні з модерними формами її в европейських країнах є дуже відсталою.

Електрометалюргія, що останніми роками швидким темпом розвивається в цивілізованих країнах Европи й Америки, в УСРР ще фактично не існує. Покищо будується великих розмірів електросталеливарня для зуживання електроенергії Дніпрельстану, але фактичне закінчення цієї будови може ще затягтися на довший час.

Металеобробна промисловість має теж децентралізоване енергетичне господарство.

Не може пишатися раціоналізацією енергогосподарства і цукрова промисловість, на якій з р. 1926, за Козловим*), застосовано лише біля 300 нових паровиків на 165 цукроварів! У цій промислово-

*) П. Ф. Козлов. Основы устан. реконструкц. энергохозяйства сахарной промышленности. Проблемы генплану електрификации СССР. 1931, ст. 211.

сті з осередкових джерел енергії використовуються покищо лише верхні кальорії парових уряджень.

Горальнича, олійна, млинарська й інші легкого типу промисловости УСРР мають в переважаючій більшости децентралізоване примітивне енергогосподарство.

Транспорту УСРР що до енергогосподарства теж не можна вважати раціоналізованим. Залізниці УСРР, маючи довжину 14.000 км. (18, 2 проц. цілого СРСР) і даючи за останні роки 33, 9 проц. вантажообігу цілого СРСР, зуживають головним чином найцінніше для металюргії паливо — спікливе вугілля. В сучасний мент залізниці УСРР перебувають в напівзруйнованому стані без відповідного своєчасного ремонту і своєчасної заміни старих уряджень новими, що викликає марнування великої кількости палива. В паротяговому парку залізниць УСРР є в праці 32 проц. паротягів старших як 25 років (в СДПА паротяги старі 25 років замінюють новими). Електрифікація залізниць У СРР існує лише в проєктах, бо в цілому СРСР електрифіковано лише 55 км. залізниць*).

Висновки.

Базою енергетичного господарства УСРР є хемічна енергія горючих матеріялів, хоч тут є й помітні кількости гідроенергії. Енергетичний білянс УСРР є активний, більшу половину носіїв енергії вона експортує за межі своєї території в СРСР.

Видобування носіїв енергії та її зуживання в УСРР має випадковий характер без огляду на раціоналізацію й ощадність. Раціоналізувати енергогосподарство УСРР можна лише при умові, коли воно задовольнятиме інтереси самої країни, а не пристосовуватиметься головно до потреб СРСР. Теперішнє енергогосподарство УСРР провадиться виключно з точки погляду інтересів цілого СРСР. Зміни в цьому господарстві УСРР робить виключно з точки погляду інтересів народнього господарства СРСР, або точніше РСФСР.

Так, п. Соколін у доповіді на Всеукраїнській Конференції в справі пляну електрифікації підкреслює, що „ми частина Союзу, і в цьому Союзі виконуємо певні функції. З цього погляду для нас мають велику вагу ті числові накреслення, що їх дано по Союзі"... і далі, що „Україна є постачальником чорного металю та вугільного палива в першу чергу: це наша основна роля в загальній системі союзного господарства"**).

П. Крамер на тій же конференції, доповідаючи про засоби енергії, зазначив, що „було б хибно думати, що, як розвивається друга вугільна та металюргійна база на сході, то роля Донбасу, значить, спадає, або меншає: розвиток другої вугільної бази на сході ні в якій мірі не звільняє Донбас від тієї відповідальности, що покладена на нього почесним званням „союзної кочегарки"... І далі, що „проєктуючи плян розвитку народнього господарства, зокрема по Донбасу, ми виходимо з тієї передумови, що значіння Донбасу в цьому п'ятиріччі і для інших, братерських республік залишається в такій же мірі актуальне, як і для України. Тому, проєктуючи видобуток якм'яного вугілля в Донбасі, ми виходимо не тільки з потреб України, а беремо

*) Л. Бурундуківський. Проблєма електр. залізн. України. 1931, ст. 35.
**) До 3-ої п'ятирічки УСРР. 1931. ст. 9.

також і вивіз під кінець п'ятирічки в інші республіки, примірно, 60-70 млн. тон... Отже ми вправі з погляду інтересів Союзу, а не тільки України, виходити з тої передумови, що Донбас у найближчому п'ятиріччі матиме найважливіше місце в задоволенні потреб інших республік і не тільки на технологічні, а і на енергетичні цілі*)"...

Отже з наведених заяв відповідальних радянських економістів бачимо, що енергогосподарство УСРР підпорядковане вимогам інших союзних держав, а при цих умовах піднести його до рівня в промислових кранах Европи не є можливим.

В. Іванис.

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ.

Історія взаємин марксизму з кооперативизмом.

Карло Маркс не цікавився кооперацією. Він виявив супроти неї не ворожість, але повну байдужість, зовсім так само, як і економісти ліберальної школи. Треба впрочім сказати, що в часі, в якому він писав, кооперація не була ще в повні свого розмаху, навіть в Англії.

Але наслідники Карла Марса знали вже ближче кооперативний рух, бо він починав могутніти і вони заговорили про нього, але радше в згірдливих нотах.

Бебель, німецький марксист, сказав: „Ми не привязуємо великого значіння до користей, які приносять своїм членам споживчі кооперативи, бо вважаємо, що вони не мають ніякого значіння для тих великих перемін, які треба спричинити для того, щоби визволити робітничу клясу з теперішніх форм найманої праці".

Другий знову говорив майже те саме на міжнародньому соц. конгресі в Женеві: „Кооперативні магазини ледви дотикають поверхні сучасного економічного ладу".

Не так давно президент Генеральної Ради окр. Сени, п. Брін, який є від довших років практикуючим кооператором, казав в одній промові: „Виробнича кооперація разом зі споживчою творять повну програму організації праці і розділу богацтв". Одначе щоденник „Лє Попілєр"— („Народник"), орган соціялістів-робітників відповів з місця з обуренням: „Ця повна програма кооперації що до організації праці і розділу богацтв не є дитиною нашого часу. Колиб треба було чекати на розвязку соціяльної проблєми кооперативними споживчими органами, то ми мусіли б чекати аж до 5000-го року".

А можнаби поспитати цього соціяліста, що підніс цей закид, чи він є певний, що його програма здійсниться перед 5000-им роком?

Кооперація може бодай доказати цю вищість над всіми іншими колєктивістичними чи марксівськими програмами, що вона має найбільше осягів і то на найширшій площині.

Так спершу марксісти бачили в кооперації тільки те, що ми звемо реформізмом, якого так не люблять навіть ще нині революціонери. Марксісти бачили в кооперації рух, що має відвернути робітничу клясу від її домагань. Кооперація має знизити кошти прожиття. Гесд казав: Мені бачиться, що кооператори домагаються від робітничої кляси відступлення свого права первенства за миску сочевиці. І треба признати, що такий погляд був досить оправданий ізза ролі, яку еко-

*) До 3-ої пятирічки УССР. 1931. ст. 19.

номісти приписували кооперації: як формі ощадности, призначеній влекшити робітникам дійти до власности.

Проте в послідніх роках минулого століття, марксівські соціялісти, приглянувшись з близька до кооперації, або щонайменше до нео-кооперативизму, як його називають, признали, що кооперація може бути потрібною революційному соціялізмові з богатьох причин.

По перше, тому, що революційні марксисти відчували конечну потребу будувати творчий соціялізм, а не тільки знищуючий. На другий день після побідної революції вони не хочуть бачити тільки руїну, але бажають зразуж взятися до праці над новою соціяльною будівлею. А щоби підготовити це діло обнови, треба дати економічне вихование робітничій клясі; ані професійні спілки, ані заг. робітничі організації не виконають цього завдання. Треба було отже віднайти такі робітничі організації, які мають цей творчий характер.

І ось є тільки одна така: це кооперація, яка організує торговельні підприємства, промислові, навіть хліборобські, якщо тільки може. Бо в дні, в якім капіталісти будуть вже прогнані, заслані, розстріляні, треба буде їх заступити і знайти в пролєтарській клясі людей, які мають деяку вправу в орудуванні капіталами, деяке знання торговлі, виміни, продукції, книговодства *).

Саме споживча кооператива може дати тим міліонам членів деякі відомости з господарства: богато — адміністраторам, а дрібку навіть тим, що є тільки клієнтелею. Тут є отже школа життя й економічної практики і соціялісти самі признали, що не можуть обійтися без неї завтра, після Великого Вечера.

Потім, придивляючись ближче до кооперації, соціялісти віднайшли ще інші користи, більше туземні, але не до погордження.

Вони доглянули в ній спосіб добування гроша. Не забувайте, що інші соціялістичні й революційні організації богато коштують, а нічого не приносять; вони вимагають жертв від своїх членів. Синдикати (професійні союзи) не можуть існувати без членських вкладок, і то великих оподаткувань, оскільки хочуть осягнути якийсь результат. Навіть соціялістична партія не може обійтись без гроша; треба мати касу на вибори, на пропаганду, на виклади.

Коротко кажучи, всі ті боєві організації дуже коштовні і ось, на щастя, знайдено організацію, яка замісць коштувати дає дохід, ор-

*) Ми дозволимо собі навести одну сторінку з наших викладів, давної дати, з 14-ого травня 1889 р. (Майбутність кооперації — в кн. Кооперативизм): „Уявіть собі, якщо хочете, що соціяльна революція стане завтра дійсністю. Кровавий день закінчився і революція вдалась: буржуазія повалена як кляса; право власности знесене; земля, підземелля, фабрики, машини, магазини, зелізниці, банки і банкові каси — все це в руках народу; ви лягаєте в ліжко буржуа і золоті мрії колишуть ваш сон. А опісля ті хазяйства, ті фабрики, ту зелізницю, ті банки, ті магазини треба пустити в рух, треба наново впровадити в рух той цілий економічний великанський апарат, який, задержавшись один день, спричинивби смерть соціяльного організму. І не говоріть, що це станеться поволесеньки, що ви матимете час, що ви привчитесь. Ні! Ні! Вимоги соціяльного життя не дадуть вам ані одного дня, ані одної вільної хвилини. З місця треба буде взяти провід господарства в свої руки та приняти на себе відповідальність; як ні, то суспільство згине; ні, воно не згине, але в спазмі своєї агонії скине новий порядок, який дусить його і поверне назад до старого способу життя. — Соціялісти революціонери можуть побідити в сто боротьбах; оскільки вони не всилі заступити зразу власників-капіталістів, підприємців, торговців своїми людьми, все те не служитиме нікому і треба буде його починати на ново".

Ці передбачення видаються сьогодні банальними, але 30 років перед большевицькою революцією, вони такими не були.

ганізацію, яка замісць жадати вкладок — розділює дохід, звороти — міліонові доходи, там де кооперація достаточно розвинулася. Чи не булоби глупим легковажити такі організації? Треба їх використати, щоб дістати гроші на партію; треба жадати від кооперативних товариств, щоби вони давали свої доходи, звороти, на соціялістичну роботу.

Третю користь, майже того самого роду, що попередня, побачили вони у випадках страйку. Знаєте, скільки то разів страйки не вдавалися тільки тому, що робітники мусіли піддатися, бо не мали що їсти? Якийсь час місцеві торговці уділяли їм кредит, але це не могло вічно тривати; і коли страйк затягнувся пару тижнів, кілька місяців, тоді й крамар і пекар і різник спиняли їм харчі. Там одначе, де існують кооперативні споживчі товариства, — можна їх обернути у достатні шпіхлірі в часі страйку. Коли настає страйк, то звичайно постановляється т. зв. „комуністичну зупу", себто місце де розділюються страйкарам і їхнім родинам харчі, щоб скріплювати їх витривалість. Але це тільки тимчасовий засіб; тимчасом там, де є великі кооперативні магазини, там знайдете резерви для тисячів людей. Кооперативні товариства можуть служити як постачання в соціяльній війні, так як є військове постачання у війні з чужинцями.

Ті міркування заворушили соціялістів і можна було бачити, як поволи соціялізм занехував своє непримирене становище супроти кооперації, подаючи їй руку.

Те зближення між кооператизмом і марксизмом має цілу історію, але я обмежусь, вказуючи на головні його дати.

Можна сказати, що перші почали Бельгійці. Бельгійські соціялісти створили 40 років тому кооперативні товариства, головно споживчі, руководячись передовсім ідеями, які я назначив, цебто віддаючи їх на службу проф. спілок і соціялістичної партії. В Бельгії синдикалізм, соціялістична політична партія і кооперативи творять одно; можна навіть сказати, що кооперація створила соціялістичну партію в Бельгії.

Відтак теж і на міжнародніх соціялістичних конгресах признано вартість кооперації, а саме на міжнародньому соціялістичному конгресі в Копенгазі в 1910. р. Інтересно зблизити дати. Я вам говорив, що на соціялістичнім конгресі в Марсилії 1879 р. під впливом Жіля Геседа, ученика Маркса, кооперацію зовсім відкинено, як розвязку, заступаючи її колєктивізмом. А ось трицять років опісля, міжнародній соціялістичний конгрес в Копенгазі ухвалив ось таку резолюцію. Признаючи не тількя матеріяльні, але й моральні користи, що кооперація дає робітникам, ухвала кінчиться ось як:

„Робітнича кляса в боротьбі з капіталізмом уважає за дуже важну річ, щоби синдикати, кооперативи і соціялістична партія, заховуючи свою окремішність, були злучені між собою взаєминами, та щоби ті взаємини ставали все тіснішими".

Але найвиразніше висловив цю думку про потребу перепросин з кооперацією визначний ученик К. Маркса, Лєнін. Цей диктатор, що сам уважав себе найбільш непорочним представником марксизму, вихваляв кооперацію — цей висказ не є пересадний — вважаючи її конечною для перемоги, ба навіть для існування нового комуністичного суспільства.

Ось вам кілька речень зі статті, що появилася, здається мені, рік тому назад; стаття поміщена у часописі „Правда“:

„У нас — в Росії — коли політична влада в руках робітничої кляси, одинокий обовязок, який маємо виконати, це притягти нарід до кооперації“.

„Наші товариші не здають собі справи із великанського, необчислимого значіння, яким являється для нас розріст кооперації в Росії“.

„У нас часто глядять на кооперацію з призирством і не розуміють її виїмкового значіння, яке вона має для нас у найважнішому питанню: захопити для держави знаряддя продукції, опісля в питанню переходу до нового ладу.

Коротко — перед нами одинока розвязка: зробити російський нарід достаточно цивілізованим, щоб він зрозумів усі користи з загальної його участи в кооперації“.*)

Чи треба отже святкувати заручини між соціялізмом і кооперацією?

Зовсім ні.

Коли більша часть соціялістів, ба навіть марксистів погоджується віддати кооперацію в руки соціялістичної партії, як такої, то взаїмности не має. Тільки небогато кооператорів погоджується віддати кооперацію в руки соціялістичної партії, як такої, а ще менше тих, котрі хотілиб віддати її комунізмові Москви. Величезна більшість кооператорів залишилася вірною засадам рочдельських піонірів.

Ті ріжниці поглядів проявились у формі схизми в кооперативних рухах деяких країв; і вони тут і там загрожують ще й нині.

У Франції появився перший розкол 30 років тому, в 1895 році, французький кооперативний рух був тоді ще молодий, бо тільки 1855-м р. від першого його конгресу, датується його народження, зглядно його пробудження. В десять років опісля соціялісти відлучилися від Кооперативного Союзу, та утворили окрему організацію під дивною назвою: Кооперативно-соціялістичної Біржі, йдучи за програмою, яку я вам саме накреслив. З того часу (17 років: від 1895-ого до 1912-ого) до нині остались у мене тільки неприємні спомини вічної полєміки поміж червоними кооперативними товариствами і кооперативами, які глумливо називано невтральними, буржуазними, ба навіть жовтими, хоча правдиве імя, що їм належалось, було: — вільні, для всіх отворені, а в т о н о м н і кооперативи, бо вони остались вірними програмі з Рочделя і Нім.

Проте ціною великих зусиль з обох боків схизма ця закінчилась в 1912-ім році, коли то оба табори злучилися, принявши програму, текст якої подав я в першім розділі і в котрій численні кооператори добачують великі уступки колєктивізмові. — Тим „Пактом єдности“, як ми його називаємо, покликано до життя Національну Федерацію Споживчих Кооператив.

Одначе наслідком світової війни і під впливом подій в б. Росії, наново повстав у нутрі Національної Кооперативної Федерації заро-

*) Наступники Леніна і в теорії, а ще більше в практиці просто потоптали високу ідею кооперації, а її реальні здобутки обернули в нівець.

Кооперація на „Радянщині“ зовсім не є тим, що в Зах. Европі звичайно прийнято розуміти під кооперацією, не є вона там вільним обєднанням людей, а примусовим; вона позбавлена всякої свободи господарської діяльности і фактично є тільки урядовим апаратом для розділу товарів, приділених їй ласкаво з державних магазинів і по цінах подиктованих владою. — *Редакція.*

док червоної опозиції: це є кооператисти — революціонери, які на кожному з наших національних конгресів предкладають резолюції, щоби кооператистичну програму перетворити в політично-соціялістичному дусі. Цей напрям зєднав собі тільки малесеньку меншість і на останньому конгресі в Бордо, тільки 350 голосів заявилося за ним, на близько 5000 голосів. Проте він уявляє собою рух, якому треба присвятити пильну увагу, тимбільше, що, коли у Франції він незначний, то в інших краях він займав далеко поважніше місце, не кажучи про Радянщину.

Так отже перед нами не одна, але дві програми кооператизму.

Соціялістичні кооперативи.

Пригляньмося тепер, які є характеристичні риси соціялістичних кооператив.

Наперед те, що вони злучені з партією, з політичною організацією, яка має своїх представників в парляменті, будь це злучена соціялістична партія, чи партія комуністична. Соціялістична кооперація не вірить, щоби вона, кооперація, могла сама здійснити кооператистичну програму, але тільки держучи спільний фронт з партією; бо, як вони твердять, соціяльне перетворення нездійсниме без політичних середників.

Ніколи кооператизм не зможе, кажуть вони — і тут нам здається, що слухаємо наново насмішків економічної ліберальної школи над дитячими амбіціями кооператизму — самим фактом розмножування своїх товариств заступити капіталістичний устрій, захопити в свої руки торговлю, промисл, сільське господарство. Тільки політична акція зможе соціялізувати і забезпечити суцільний розвій кооперації, стелючи перед нею вільний шлях.

Таким є, справді, погляд Лєніна в статті, з якої я вам прочитав кілька речень. Оскільки він прославляє кооперацію, то тільки під умовою, яку стрічаємо в останньому рядку його статті: „Коли існує публична власність на знаряддя продукції, коли пролєтаріят, як кляса, вже переміг буржуазію, тоді тільки режім освічених кооператорів являється режімом соціялізму".

Отже ту кооперацію підчинає він, як передумові, політичній і революційній акції.

Друга риса соц. кооператив в тому, що вони є переважно замкнені. Іноді вони приймають тільки членів соціялістичної партії, цебто вписаних на партійну лісту, і які платять партійні вкладки. Але така непримиримість є досить рідка. На загал, вимагають вони тільки, щоби члени були працівниками (не тільки рук, але також й інтелєктуальними робітниками). Російські кооператори приняли при своїм рекрутуванню членів ту саму засаду, що вписана в конституцію Совітів ля політичного устрою: „право голосування відбирається тому, хто черпає зиск з праці другого". Отже — ніяких буржуа, ніяких купців, ніяких власників, ніяких торговців, нікого, хто жиє інакше, як з власної праці!

А ось ще одна прикмета, що має тільки практичне значіння, одначе з дуже важними наслідками. Соціялістична система хоче знести систему зворотів. Загально відомо, що споживчі кооперативні товариства розділюють в кінці року дохід, не відповідно до висоти уділів, але згідно з закупнами членів:

І ось соціялісти-кооператори кажуть, що це буржуазний останок, та що це розбуджує в душах кооператорів капіталістичний спосіб думання — вичікування на дивіденду. Можна пояснювати, що це не зиски, розділювані в розумінню дивіденди від акцій, що це тільки повертання забогато побраного гроша, звороти — як кажемо ми у Франції, всетаки в очах членів являються вони доходом, а Англійці не вагаються звати їх отверто, цинічно, дивідендами — діві, як вони собі просто це називають.

Революційний соціялізм твердить, що, оскільки хочемо виховати робітничу клясу, то не вільно йти в хвості капіталістичних товариств.

Вкінці, коли соціялістичні кооператори засвоїли собі головні принципи програми кооперативизму, а саме соціялізацію торговлі, знесення зиску, ба навіть змагання за справедливу ціну, — то вони зовсім не признають, що споживач має стати осередком і королем економічного світу. Вони борються за працівника, за заробітчанина, за пролєтаря і йому, єдиному творцеві богацтв, вони хочуть признати власть! Російська республика має своєю відзнакою серп і молот, що є знаряддями праці, а не ложку й таріль, які повинні бути гербом республики споживача.

На питання про речинець повного здійснення програми можна знайти відповідь, але я признаю, що не легко відповісти на другий аргумент нашої соціялістичної партії, звернений проти програми, яка признає цілу господарську власть споживачам: в такім режімі робітник на завжди останеться заробітчанином, бо він залишиться на службі споживача.

Я поверну ще до цього питання, але можу вже тепер сказати, що кооперація може в деякій мірі розвязати це питання, бо скажіть мені, що саме характеризує систему наємної праці (заробітчанства)? Заробітчанство полягає не в тім, що хтонебудь одержує якусь скількість гроша за свою працю, чи свої услуги, бо в такому разі кожний чоловік, навіть виконуючи т. зв. „ліберальну професію“ адвоката, лікаря, артисти — бувби заробітчанином. А чейже він себе таким не вважає. Чому? Бо він не має працедавця над собою, бо він немає наставника. Заробітчанина характеризує не одержувана що 15 днів платня, але це почуття, що праця, яку він виконує, приносить зиск другому — чи ми назвемо його працедавцем, підприємцем, поміщиком чи якнебудь інакше.

Коли кооперативизм зуміє створити світ, в якому не матиме місця зиск, а тимсамим робітники й урядовці кооперативних підприємств будуть свідомі, що осяги їхньої праці не служать для витворювання зиску, ані збогачування кого-небудь, навіть товариства, в якому вони працюють, бо це товариство повертає велику часть, коли не цілість доходів тим, які їх придбали своїми закупнами, — тоді працівники перестануть вважати себе заробітчанами. Тільки треба витворити в них такий сентимент, а це не так легко. Розвязка заробітчанства має далеко більш психольогічний характер, як економічний. В дні, коли заіснуватиме режім, в якому робітники матимуть почуття, що вони працюють для всіх, а тимсамим і для самих себе, в тім дні, навіть коли вони не будуть ліпше плачені, як сьогодня, вони перестануть бути заробітчанами, бо не будуть себе такими почувати.

Противенства між рочдельською і московською школами.

Я вам саме вказав специфічні риси соціялістичного кооперативизму. Залишається мені вияснити, чому тих засад не признають кооператисти рочдельської школи і школи в Нім.

Насамперед через ріжне відношення до політичного питання. Наші кооперативи не признають органічного звязку з політичною партією. Чому? Бо така злука мусіла б спричинювати неминучі розколи в кооперативному русі і витворилаби стільки ріжних організацій, скільки є й партій. Зовсім природно, що колиб у Франції Національна Федерація Споживчих Кооператив стала при виборчій партійній боротьбі разом з якоюсь партією, наприклад з комуністами, то з місця покинулиби кооперативні товариства ті члени, які належать до других партій, чи мають тільки інші політичні переконання. Велике бо число партій у Франції! Консерватисти, радикали-соціялісти, демократи, — ви бачили при послідних виборах 7 чи 8 конкуруючих ліст! Що за загальна метушня насталаби тоді! Навпаки, остаючи вірними „пактові єдности", підписанім у 1912 р., постановляючому, що не буде злуки з ніякою партією, що кооперація залишиться не невтральною (це слово не миле), але вільною для всіх і житиме своїм власним життям, вона зможе задержати всіх своїх членів та знайти піддержку так в правих, як і в лівих партіях.

Кооператори не поступають під тим оглядом інакше, як синдикалісти. Принайменше ті з Генеральної Конфедерації Праці, які заявили, що не хотять ніякої злуки з політичними партіями, і що приняття до професійного товариства є незалежне від політичної чи релігійної опінії. Цю вимогу кооператистів признала установа, якої соціялісти не можуть не признавати: міжнародній соціялістичний конгрес в Копенгазі 1910 р., який, заявляючи, що: „Робітнича кляса вважає найбільшим своїм інтересом, щоби професійні спілки, кооперативи й соціялістична партія обєднувалися щораз тіснішими вузлами" — добавив таке обмеження: „задержуючи свою автономію".

І бачимо, що події признали слушність цій нашій тактиці, бо в усіх краях, де кооперація приняла ту чи іншу політичну барву, то, хоча зискала часом на живучости, зате охопила далеко меншу частину населення; за виїмком очевидно Росії, де все соціялізовано, по волі чи неволі. Але гляньте, приміром, на Бельгію, де кооперативи є соціялістичні, і ви побачите, що вони охопили далеко менший відсоток населення, ніж у Швайцарії, Фінляндії, Данії, де кооперація залишилася політично невтральною.

Треба одначе ствердити, що принціп політичної невтральности подався в богатьох краях, ба навіть в Англії, в якій, мимо спротиву старих Рочдельців, кооперативи виставили при виборах своїх кандидатів, прибираючи кооперативну кокарду [1]).

Друга ціха соціялістів, яку відкинула кооператистична рочдельська школа, це та, начеби кооперація була тільки для пролєтарів, для робітників.

Це вони обороняли з теоретичного погляду, кажучи:

Коли ставите в першій точці кооператистичної програми: повалення зиску, то є неправильним приймати у свої ряди людей, що

[1]) Один посол, вибраний під прапором кооперації, був членом ляйбурівського міністерства.

саме жиють зі зиску. Але у практиці це питання не має великого значіння. Нема майже на світі кооператив, які малиби своїми членами зискарів, або великих працедавців. В найліпшому разі попадуть в кооперацію малі працедавці, чи малі купці. А кооперативи не можуть чейже вважати злочинцем чоловіка, який побирає малу ренту, чи дає працю кільком заробітчанам, бо й самі кооперативи платять відсотки вірителям та держать заробітчан у своїх фабриках чи крамницях. Ліпше отже не впроваджувати таких заборон, які надають кооперації характер секти.

Замісць вимагати при дверях партійної виказки, чи посвідки віроісповідання, треба вивісити на дверях кооперативи вивіску, як на дверах базару: вступ вільний!

Така виключність шкідлива не тільки тому, що вона відпихає поза рамці кооператив дуже цінний елємент, але також тому, що він противиться самій дефініції кооперації.

Що-ж це таке кооперативне споживче товариство? Це не є організація, ціллю якої є увільнити робітників від визиску працедавців — це річ синдикату (профес. союзу). Кооперація має увільнити споживача від визиску продавця і продуцента. Отже, яка ріжниця, чи цей споживач є робітником, чи ні? Міліонера, чи міліярдера продавець може теж визискати, можливо, що далеко більше, як робітника. І ось він, як споживач, має право застукати в двері споживчого кооперативного товариства (хоч він цього мабуть і не зробить). Вже саме слово „споживач" виключає ріжницю кляс, полу чи віку. Всі є споживачами від хвилі народження аж до останнього віддиху! Це до цієї громади, яка є цілим світом, звертається кооперація; вона не може отже стати знаряддям боротьби кляс.

При останній прикметі, а саме при справі розділу зворотів, противенство тих двох теорій менше виразне.

Велике число кооператорів признає, — я сам говорив це часто і віддавна, — що звороти мають свого роду капіталістичний характер, і що вони викликують серед кооператорів душевний стан, противний цілям самої програми, що вписана в першому реченню: повалення зиску.

Але не треба кермуватися тільки абстрактними міркуваннями: треба дивитися на факти. Коли глянемо на історію кооперативного руху, то не можемо заперечити, що саме ця опортуністична, утилітарна звичка індивідуального розділу зворотів сотворила кооперативний рух і спричинила його розвій у всіх краях, без виїмку.

З поміж 28 рочдельських піонірів найбільш прославлено Черлі Гаверса (Howarth), бо він мав блискучу ідею придбати членів і задержати їх, як покупців, саме тим розділом доходів, відповідно до вартости ними закуплених товарів. Булоби отже великою необережністю знести цю принуку, так потрібну ще й під сьогоднішний день кооперативному рухові. Я перший бажаю того дня, коли ця спонука вже не буде потрібна. Треба вірити, що гряде день, в якому кооператори будуть досить вишколені, щоби собі сказати, що оскільки товари, які їм доставило товариство, є доброї якости і по тій самій ціні, що в приватників — то вони зовсім вдоволені і не вимагають іншого блага. Цей день вже настав в деяких кооперативах у Франції, і я мушу скласти за це велике признання кооператорам соціялістам, бо ці кооперативи зложені майже в цілости з робітників-соціялістів (наприклад кооператива в Сен Кльод, про яку я вже зга-

дував, і інші, тут і там у Франції). Але богато більше є таких кооператив, хоча й соціялістичних, в яких задержано товарові звороти з боязни, що кооперацію залишить величезна скількість членів, а головно жінки. Ті, що є нашими учителями кооперації, Англійці, вважають думку про знесення товарових звороті — за утопію.

Вправді існує край, про який я часто згадував і в якім всі ті ознаки соціялістичної кооперації здійснилися, а проте кооперація сильно розрослася — це Росія. Кооперацію вдягнено там в соціялістичне вбрання. Про її прикмети говорив я недавно; але коли вона приняла барву комуністичного середовища, в якому вона покликана жити, то з цього не можна їй робити закиду. Це є випадок мімітизму, що проявляється в соціяльному світі так само, як і в зоольогічному світі. Воно й зовсім природне, що кооператори носять червону шапку в Росії і чорну сорочку в Італії.

Але коли немає там індивідуального розділу звороті, то зате існує десятьвідсоткова знижка для членів, що в дійсности відповідає звороті, ба навіть ледви чи існують сьогодні споживчі товариства, які б давали десятьвідсоткові звороти.

Сумніваюся теж, чи така премія вдержиться, бо ця знижка можлива тільки тому, що ціни продажі дуже високі в Росії і кооперативи можуть відзискати знижку на зиску з публичної продажі і з вивозу за кордон. Як відомо, російський уряд признав їм цей привілей, а це не є дрібниця.

Способи погодження синдикалістичного і кооперативного руху.

Одначе й синдикалісти, подібно як і марксисти, під натиском подій зрозуміли, що їхні ціли не так дуже ріжні від цілей кооператив і не такі антогоністичні, як це видається на перший погляд.

Насамперед з практичної точки погляду, синдикати зрозуміли, що без споживчих товариств їхні зусилля даремні. Навіщо підвищувати платні робітників, коли цю платню зїдає постепенно експльотація з боку торговців при допомозі звишки цін та підвищення кошту життя?

Коли синдикат добився підвищення платень, то він сповнив свою задачу, але саме тоді й начинається роля кооперативного споживчого товариства: боронити ту платню, що є в руках робітників, щоби кожний франк мав як найбільшу силу купна.

Коли немає споживчої організації, яка боронила би робітничу клясу перед визиском торговців, то не здасться ні на що боротьба з визиском з боку працедавців. Як тільки робітники осягнули підвишку платень, працедавці зараз шукають вирівнання, підвищуючи ціни виробів, так, що в практиці це робітники платять цілу підвишку платні — у формі збільшення їхніх видатків. Саме тому, як я казав, почало приходити до порозуміння між обома рухами.

Найдавніший договір порозуміння заключили трейд-юніоністи з кооператорами в 1899-ім році в Англії, на конгресі в Пляймас. Вони рішили підпомагати себе взаїмно. Кооператори зобовязалися приймати тільки таких людей на робітників і урядовців, що є членами трейд-юніону, ба навіть примушувати своїх членів вписуватися в його

члени. І навпаки, трейд-юніоністи постановили стати членами кооператив, ба навіть вміщували частину своїх фондів на уділах кооперативних товариств. Конгреси обох організацій обмінюють себе взаїмно відпоручниками, делєгації кооператив йдуть на конгрес трейд-юніоністів, трейд-юніоністи являються на кооперативних конгресах.

Мушу однак ствердити, що за 24 роки, відколи підписано цей договір, він не дав великих осягів, як і богато інших союзних договорів. Правда, не прийшло до роздору, одні від других не відвертали голов, але відносини стали досить холодні. Я вже згадував раз про це, говорячи про страйк робітників англійської гуртівні, та наводячи строгу критику на кооператистичний рух президента конгресу трейд-юніонів.

У Франції, по довгій здержливости з обох боків, підписано остаточно договір, навіть недавно, бо 1920-ого р., межи Національною Федерацією Споживчих Кооператив і Генеральною Конфедерацією Праці, договір, майже тотожний з тим, якого зміст я вже наводив, хоча далеко скромніший, і ось вам його суттєві постанови[1]):

Перша стаття каже, що „кооперативні товариства зобовязуються приймати на робітників і урядовців, по змозі передовсім членів син-

[1]) Наводимо тут текст резолюцій про взаємини кооператив з синдикалістичними організаціями, принятих на конгресі в Штрасбурзі (1920) і ратифікованих конгресом синдикатів Генеральної Конфедерації Праці в Орлєані того самого року:

„Споживчі кооперативи являються інституціями, які вже по своїй природі не шукають за зиском, а своїми цілями творять елєменти нового соціяльного ладу.

Синдикальні організації повинні отже глядіти на них, як на такі, — при всіх взаєминах, які будуть мати з кооперативами.

Навпаки — обовязком кооперативних організацій є налагоджувати організацію праці свого персоналу, згідно з вимогами синдикатів.

Одначе кооперативні споживчі товариства не можуть бути ними поставлені у гірше положення, ніж приватники, під загрозою, що кооперативи зникнуть та не виконають вповні свойого завдання відносно споживачів, а передовсім відносно працівників, які в більшости становлять членство кооператив.

Треба отже заключити збірні умови праці межи кооперативними організаціями і синдикатами, приналежними до Генеральної Конфедерації Праці, які мають в своєму гурті професіоналів кооперативної праці. Такі умови матимуть за головне завдання управильнити наплив персоналу до кооперативних товариств. Кооперативні споживчі товариства, потребуючи працівників, повинні звертатися до синдикальних організацій, а не куди інде, хіба за виїмком, що ті не булиби в силі достарчити відповідного вишколеного персоналу, або коли кооперативи приневолені доручити вільні місця праці своїм мілітантам. Але й тоді цей персонал повинен пристати до контрактуючого синдикату.

Умови повинні охоплювати цілість умовин праці. Що до цього, то кооперативи зобовязуються примінювати в себе загальні услівя праці, оплачуючи персонал після ставок, установлених конвенціями, умовами чи порозумінням поміж синдикальними організаціями і підприємствами, або згідно зі стопою платень в подібних підприємствах.

Зі своєї сторони синдикати зобовязуються доставляти такий персонал, що дає моральні гарантії і має професійні кваліфікації, а передовсім урядовців, що є вже кооператорами.

На випадок частинного, чи загального страйку корпорації, репрезентованої синдикатом, члени, працюючі в кооперативних товариствах, продовжуватимуть працю.

Оскільки паритетні комісії не прийдуть до взаїмного порозуміння то тоді рішатиме арбітраж; кожна організація вишле двох арбітрів, покликаних з поза свого гурта. Кожна організація зобовязується наперед підчинитися рішенню арбітрів.

Мішана постійна комісія Генеральної Конфедерації Праці і Національної Федерації споживчих кооператив предкладатиме свої т. зв. добрі услуги та настановлятиме контракти праці за взаїмним порозумінням кооперативної і синдикальної організацій. Вона придержуватисьме вище наведених правил при видаванню порад чи осудів.

дикатів". Синдикалісти хотіли вичеркнути слово „по змозі" і заступити його словом „завжди" і „обовязково". Кооператори дуже влучно їм відповіли: це неможливе, бо як ми зобовяжемося приймати тільки робітників і урядовців, що є синдикалістами, то чи згодитесь приймати до ваших синдикатів виключно практикуючих кооператорів. Ні, напевно ви цього не хочете, ви не можете таке приобіцяти. Лишіть отже нам вільну руку, так як ми й вам лишаємо, обіцюючи, що прийматимемо по змозі тільки професійно організованих робітників і урядовців.

Друге зобовязання, яке прийняли кооперативи, це платитити своїм урядовцям і робітникам по змозі синдикальну платню. Ви знаєте, що синдикати назначують мінімум платні, яку накладають не тільки працедавцям, але й робітникам, забороняючи їм працювати за платнею нижче вставленого мініма. І кооперативи зобовязуються по змозі платити це мінімум платні.

Чому й тут та резерва, чому вони не принимають обсолютного зобовазання? Бо — кажуть кооператори — ми мусимо рахуватися з нашими конкурентами; ми ще не живемо в часах Кооперативної Республики, коли будуть виключно кооперативні підприємства. Є побіч нас приватники, які платять далеко нижчі платні, як вимагає синдикальне мінімум, тому й ми не можемо примінювати його, бо інакше не моглиби ми видержати конкуренції. Ми булиби приневолені замкнути наше підприємство, а його упадок діткнувби безпосередньо робітничу клясу. І тут нам треба залишити певну свободу ділання.

Генеральна Конфедерація Праці приняла зі своєї строни деякі зобовязання супроти кооператив. По перше: доставляти їм добрих робітників і добрих урядників, та наглядати за їхньою працею.

По друге: Генеральна Конфедерація Праці зобвязалася звільнити число урядовців і робітників кооператив від т. зв. страйку солідарности, себто дозволити їм працювати, коли робітники подібних магазинів чи промислу страйкуватимуть. Так було в часі страйку робітників-пекарів. Синдикат звільнив робітників кооперативних пекарень від обовязку солідарности. Він сказав: ми боремося проти капіталіста-працедавця, а не проти кооператив, які вважаємо у високій мірі соціялізованими підприємствами.

Вкінці рішено, що на випадок конфліктів рішатиме т. зв. „паритетна" рада, зложена з відпоручників цих двох організацій у рівному числі.

Так виглядає сьогодня уклад відносин. Чи в майбутньому не прийде до тертя? Я не відважуся цього твердити, бо між цими обидвома рухами існують суттєві ріжниці з самої їх природи і що до їхньої цілі. Мимо порозуміння, мимо всіх тих договорів, вони можуть викликувати конфлікти [2]).

Яка би тільки не була угода, то завжди матиме силу цей закид синдикалізму проти кооператизму, бо, як я казав, синдикалізм боретьс-

[2]) Недавно зроблено величезне зусилля, щоби дійти до порозуміння між Міжнароднім Кооперативним Союзом і Міжнародньою Федерацією Синдикатів. Відпоручники цих двох великих організацій зібралися у Парижі. Запропоновано покликати до життя мішану сталу комісію, яка студіювалаби питання спільних інтересів та розвязувалаби спори. Проєкт викликав досить живий спротив англійських кооператорів, які заявили, що їхні товариства не згодяться на якісь вяжучі умови супроти синдикатів, бо в практиці не буде взаїмности. Всежтаки проєкт відіслано для додаткового розсліду на мішаній підкомісії.

ся за повалення системи найманої праці, а кооперативизм задержує її в своїх магазинах і фабриках.

Правда, що хоч кооперативистична програма не стремить прямо до повалення системи заробітчанства, то вона хоче повалити зиск. Але ми твердимо, що це одно й те саме; це верх і спід одної медалі.

Треба відмітити, як проєкт порозуміння на більш загальному пляні, установу, т. зв. Економічну Раду Праці, основану 1920-ого р., заходом Генеральної Конфедерації Праці, яка проявляла діяльність, як свого рода соціяльний експеримент, через два роки. Вона складалася із рівного числа відпоручників: 1) робітничих синдикатів, 2) споживчих товариств, 3) технічних інженерів, 4) службовиків. Так отже були заступлені чотири чинники економічного життя: праця, наука, держава, споживання.

Отже в тій Раді, призначеній стати господарською владою будучого світу, споживач мав своє місце, хоч тільки в одній четвертині, бо три четверті части належали продукції. І робітничі синдикати, окрім свого формального представництва, мали ще одного представника, який був ні менше, ні більше, тільки представником Ради. Але ми не привязуємо ваги до пропорційного заступлення споживача у цього роду раді. Місце споживача бачимо радше в Другій Палаті, неначе вищій палаті, що буде виконувати контролю над палатою продуцентів.

Ш. Жід.

За дозволом франц. Кооп. Федерації
пер. *Ю. Студинський.*

ШЛЯХАМИ КООПЕРАТИВНОЇ ДУМКИ.

Вибір з творів кооперативних письменників.

Ганс Міллєр*): Про суть і прінціп кооперації.

**)До тих дослідів над спільчанством у старинних народів ми додамо колись подібні досліди над кооперативними формами у старих Греків та Римлян. Та тепер перейдемо до теоретичного розгляду,

*) Професор Ганс Міллєр, б. дозголітній секретар Міжнар. Кооп. Союзу, автор книжки про політичну невтральність кооп. руху — це один з найповажніших живучих лідерів кооп. руху. У статті, з якої приводимо уривок (надрукований 1922 р. у „Das Genossenschaftshandbuch", Jena), він підійшов, на наш погляд, з усіх західньоєвропейських теоретиків кооперації найблище до окреслення змісту кооперативного руху, хоч і не витягнув всіх консеквенцій з основної своєї тези. Не поставив точки над „і", а тою точкою має бути визнання кооператив (трудових) продуцентів за рівнорядний тип кооперації з кооперативами споживачів. І один і другий рід кооперації однаково обороняє той інтерес праці, що його проф. Г. Міллєр слушно висуває на перше місце серед прикмет кооперативного руху. Тому необхідна тісна співпраця обох основних віток кооп. руху. Через цю прогалину проф. Міллєр не дорівнює у бистроті аналізи нашому землякові, пок. проф. Мих. Туган-Барановському, який доповнює цю прогалину дефініції кооп. руху і до нині остає найглибшим теоретиком кооп. руху в світовій літературі (що вже й признають нині поінформовані чужинці) — Редакція Кооп. Респ.

**) На вступі автор пригадує, що вже у старовавилонській державі в кодексі законів Гаммурабі, згадувалися арендні спілки хліборобів, себто кооперативи. Далі переходить до самої теми. — *Ред.*

в чому ж саме лежить суть кооперативного руху. Правильна відповідь на це питання має значіння не лише для кооп. теорії, але й для практики, бо завдання практики в цьому, щоби розбудувати кооперацію згідно з внутрішньою природою. Тільки тоді ми в силі розвивати кооперацію як слід, коли цілком ясно й виразно уявляємо собі прінціп кооперації.

Ріжні відповіді ми чували досі на питання — що саме є головною думкою чи засадою кооперації?. Тоді як одні прінціпом кооперації вважали ідею гуртування многих дрібних і слабих сил у більші і сильні одиниці, то другі знову визнають, як суть кооперації — самопоміч. А знову інші думають, що можна виводити суть кооператив, спеціяльно-ж споживчих кооператив, із засади оборони загального інтересу споживачів.

Але всі ці розуміння не видержують наукової критики і не дають нам в руки ключа до розуміння кооперації.

Що торкається передовсім засади згуртування, то вона зачіпає лише формальний бік справи. На гуртуванню стоять не лише кооперативи, але й взагалі всі безчисленні утвори суспільної організації, від найменшого товариства до найбільшої світової імперії. Прінціп сполуки є покладений також в основу капіталістичних акційних спілок, політичних і релігійних союзів, товариських клюбів, у всіх можливих комбінаціях. Отже ця засада не може бути характеристичною чертою якраз кооперації.

Від часу, як в Німеччині почав свою кооперативну діяльність Шульце-Деліч,—стали за ним часто повторяти, що характеристична прикмета кооперації це самопоміч. По деякій розвазі прийдемо легко до висновку, що самопоміч, в тім розумінню, яке властиво має це слово, як поміч кожної одиниці собі самій власними засобами й силами — що це по правді навіть протилежність того, чим є кооперація. Кооперація означає взаїмну допомогу й підпору; це не є відокремлення, лише збірне зусилля гурта одиниць. Кооперація виходить поза межі приватного та одиничного господарства і являється господарством збірним, за часто навіть суспільним, соціялізмом, усуспільненням господарських функцій, які давніше виконувалися відокремленими одиницями.

Це зусилля — проголосити кооперативи за т. зв. самопомічні організації, належить поставити у звязок з тенденцією ліберальних оборонців кооперації — вважати кооперативи за складники й частини капіталістичного й громадського організму. По думці Шульце та його школи кооперативи й мали б дійсно служити тільки для того, щоби скріпляти малі індивідуальні господарства та їх піддержувати. З моментом, як та ціль осягнена, вони малиб знову щезнути. Вони не подумані, як тривалі й постійно розваюючіся організації, лише як переходово примінювані помічні засоби. Дивлячись зі становища самопомочі, очевидно не можна бачити в кооперативах соціялістичних та усуспільнюючих господарських одиниць, якими вони часто без сумніву є. Відсіль і походить зусилля ліберальної кооперативної школи, плекати й поручати головно такі кооперативи, які служать міським і сільським дрібним підприємцям, а на бік відсувати споживчі та інші кооперативи, що їх творять переважно члени робітничої кляси. У споживчих, будівельних, ощадностевих, мешкальних та поселенських кооперативах маємо не лише прояв засади загальної взаємодопомоги —

(бо участь в цьому ділі беруть часто тисячі громадян) — але це одночасно господарський тип, сильно відмінний від капіталістично-приватно-господарського типу, а в многих рішаючих і характеристичних точках навіть їм протилежний. Коли докладніше прослідити господарську структуру правдивих споживчих кооператив, то приходимо до висновку, що тут мається діло зі соціялістичними господарськими організаціями, де інтереси капіталістів вже не грають ніякої ролі, де навпаки розходиться про інтерес загально-народній. Тому, що самопоміч це гасло, яким лібералізм хотів побивати соціялістичний рух в початках його розвитку, то цього терміну не повинні вживати ті, котрі в свойому розумінню кооперації прийшли до глибшого сформулування її ролі в господарському розвитку, ніж його заступав Шульце Деліч.

Колиж врешті в новішому часі представлено за прінціп кооперації інтерес споживача, то знову ясно, як день, що цей прінціп не може вважатися рівнообовязуючим для всіх видів кооперативного руху. В продукційних кооперативах (теж робітничих!), далі в хліборобських закупочних і збутових, в ремісничих варстатах та магазинових і т. п. кооперативах інтерес споживача не грає жадної ролі, лише навпаки, скрізь тут йде справа про охорону продуцента. Мимо того вони не перестають вважатися кооперативами. Але ж бо і в споживчих кооперативах не розходиться про сам споживацький інтерес. Вони зовсім слушно вважають своїм обовязком заводити у своїх підприємствах зразкові умовини праці для персоналу, удержувати для нього всякі опікунчі установи, навіть коштом своїх надвишок і зворотів. Зі становища чистого інтересу споживача таких видатків ані не можна вияснити, ані оправдати. Далі треба і на це звернути увагу, що споживацький інтерес не може ніколи опановувати господарства єдино й виключно, бо це тільки один бік людського господарювання. Щоби мати інтерес, як споживач, треба наперед мати якийсь дохід. Споживання неможливе без продукування (виробництва). Чистими споживачми є лише ті люди, що живуть з рент, з нетрудових доходів. Але ті люди становлять соціяльну групу, яка найменше потребує кооперації, і напевно не вони створили кооперативний рух. Врешті треба ще й на те звернути увагу, що з народньо-господарського боку споживання не є самоціллю, тільки зі своєї сторони має служити знову для можливо найповнішого відтворення тої робочої сили, що була витрачена при виробництві предметів спожиття.

На всякий випадок ми трохи наблизимося до правди, виставляючи тезу, що в основі кооперації лежить якийсь господарський інтерес; бо лише такі інтереси заставлять людей гуртуватися для спільних господарських починань. Але в чому полягає цей особливий інтерес, що привів до появи й розвитку кооператив?

Для того, щоби дати правильну відповідь на це питання, мусимо собі пригадати, що в кожній вищій формі господарства завжди беруть участь два чинники: посідання і праця. В цивілізованих суспільствах ті два чинники є розділені між дві ріжні суспільні кляси, клясу посідаючих і клясу робітників. Відповідно до того господарство може вестися в інтересі одної з цих кляс, значить або в інтересі посідаючих або працюючих.

Дотепер завжди переважав в організації господарства інтерес посідання, бо посідач засобів виробництва був здебільшого в силі раз більше (раз менше абсолютно) — диктувати працівникові умови,

на яких він мав працювати. Досі самі посідачі створювали ті господарські межі і форми, відповідно до своїх інтересів. Загально нині поширена форма одиничного чи колєктивного підприємства це є вияв інтересів капіталістів.

Робітники стараються виминати небезпеку цеї форми господарства, чи то свідомо, чи інстинктовно, тому що вона суперечить їхнім інтересам. Пробують творити такі форми господарства, які б краще відповідали їх трудовим інтересам. Такі форми праці — це кооперативи. Тим то й пояснюється факт, що по всі часи основниками, носіями й трудівниками кооператив були трудові кляси та що їх завданням було поборювати лихоліття, яке валилося на працюючих через те, що в господарстві брали верх інтереси посідачів.

В цій обставині, що кооперація це господарська форма праці, та що її прінціпом є інтерес працюючого народу, скривається теж секрет великого значіння кооперації для нашого часу. Бо-ж соціяльно-політичним завданням нашого часу в першій мірі є те, щоби так перебудувати наш господарський устрій, як того вимагає інтерес цілого трудового народу. Працюючі люди це величезна більшість населення. Отже вони мають у своїх руках повну можливість при помочі кооперації зробити так, щоби їхні інтереси були міродайні у господарському житті. Ніхо їх не може спинити в тім, щоби вони організували свою працю в своїм інтересі, як що є в них до цього воля і здібність; бо всякий капітал повстає з праці і також від неї залежить. Треба тільки навчитися творити капітал для своїх власних цілей і його потім у своїому інтересі добре адмініструвати та збільшувати.

Міць працюючого народу, якщо він зорганізований кооперативно, є теж достаточно велика, щоби усунути з дороги всі перешкоди, що їх може ставити держава, опанована посідачами. Кооперативна ідея — це отже революційна ідея, втілення нового організаційного громадського прінціпу, прінціпу, що усуває дотеперішній інтерес посідання і його заступає. Одночасно це є теж ідея порядку, бо містить в собі цілу систему прав і обовязків та ставить моральні й духові вимоги до тих, що хочуть її реалізувати.

Мих. Ів. Туган-Барановський: В чому суть кооперації?

Щоби як слід розвязати питання про те, що таке кооператива, треба ясно відмежувати кооперативу від інших господарських організацій. Визначити, значить встановити родову групу, до якої належить те явище, яке треба визначити, та видову відзнаку його від інших явищ, що належать до тієї-ж групи. Що до родової групи, до якої кооперативи належать, то такою будуть підприємства взагалі. Кооперативи, перше всього, є підприємства, а під підприємством треба розуміти господарську організацію, яка ставить своєю метою приватно-господарські цілі і доходить їх через обмін. Підприємство завжди намагається добути ті або інші господарські вигоди їх власникам і цим прінціпово воно відріжняється від всіх економічних організацій, які обслуговують інтереси осіб, що стоять поза такою організацією. Через це добродійну інституцію не можна вважати підприємством.

Так само не можна вважати за підприємства і всіх господарських організацій, заснованих з примусу. Земство (самоврядування),

хоча воно й виконує певні господарські функції, по цій причині не є підприємством. Підприємство є завжди вільне, участь в ньому ні для кого не обовязкова, а грунтується воно на добровільній згоді заінтересованих осіб.

Отже, родовою групою, до якої належить поняття кооперативи, є підприємство. Чим-же тепер одріжняється кооперативне підприємство від інших підприємств?

Велика група підприємств може бути поділена на дві підгрупи: капіталістичні і некапіталістичні підприємства. Звичайно думають, що капіталістичні підприємства характеризуються тим, що праця в них ведеться найманими робітниками. Одначе безпідставність такого розуміння суті капіталістичного підприємства цілком ясна з того, що з цієї точки погляду неможливо розмежувати кооперативних і капіталістичних підприємств між собою. Адже ж величезна більшість кооперативних підприємств (всі, опріч трудових кооператив) засновані на користуванні найманою працею. Через те треба пошукати іншої ознаки для характеристики капіталістичних підприємств.

На мою думку видатною ознакою капіталістичного підприємства є те, що зиск капіталістичного підприємства завжди має характер зиску, не заснованого на праці особи, що побирає цей зиск. Саме цей нетрудовий характер зиску й робить зиск капіталістичного підприємства „прибутком"; цього прибутку капіталіст намагається добути як найбільше. Ця ціль може бути досягнена як при користуванні найманою працею, так і без неї, хоч як би це не здавалося парадоксальним *). Візьмемо, наприклад, підприємство лихваря, який має прибуток зі свого капіталу, віддаючи його на процент. Лихвар має підприємство і його взагалі визнають капіталістом. Маркс дуже часто згадує про лихварський капітал. Але лихвар може досягати своєї мети без допомоги найманих робітників, бо операції віддавання капіталу на проценти не вимагають особливих зусиль праці. Це е доказом того, що можливі такі капіталістичні підприємства, які не користаються працею найманих робітників. Розуміється й зиск лихваря основується на експльоатації праці, але не праці робітників, які працюють в його підприємстві (таких може й не бути), а робітників, які працють в інших підприємствах, що користуються капіталом лихваря. Як-би там не було, підприємство лихваря є підприємством капіталістичним, хоча воно й не має найманих робітників. Через віщо-ж підприємство лихваря є капіталістичним підприємством? Через те, що лихварь добуває зі свого підприємства прибуток, не утворений його особистою працею.

Таким чином, ми найшли певну ознаку капіталістичних підприємств. Значить, некапіталістичні підприємства це ті, прибуток яких має трудовий характер. Ці некапіталістичні підприємства можуть бути в свою чергу поділені на дві категорії: одиничні і гуртові підприємства або кооперативи. Підприємство ремісника чи селянина, що працює без допомоги найманих робітників, є одиничне некапіталістичне підприємство. Навпаки, підприємство продукційної артілі або споживчого товариства — це гуртове, себто кооперативне некапіталістичне підприємство. Продукційна артіль або споживче товариство це не є капіталістичні підприємства тому, що не мають капіталістичного прибутку.

*) Дивним.

Таким чином ми приходимо до такого визначення кооперативи: Кооператива це таке господарське підприємство декількох осіб, котрі обєдналися з доброї волі, яке має своєю метою не добування найбільшого зиску на вкладений капітал, а навпаки, збільшення, через спільне господарювання, трудового доходу його членів або зменшення їхніх видатків.

Із сказаного ясно, що кооперативні підприємства цілком відріжняються як від капіталістичних, так і від громадських господарських організацій, що мають примусовий характер. Держава та муніціпальні інституції провадять, напр. у великих розмірах господарство, яке зовсім не ставить своєю метою добування найбільшої користи і в цьому воно не відріжняється від кооперативних підприємств. Але господарство держави чи міста має примусовий характер, — засоби для цього господарства добувають примусом, податками, тоді як кооперативні підприємства завжди утворюються по добровільній згоді заінтересованих осіб, без всякого зовнішнього примусу. Отже кооперативне підприємство характеризується трьома певними ознаками: 1) своєю некапіталістичною метою, 2) добровільністю свого устрою і 3) своїм гуртуванням, себто спільним господарюванням.

З точки погляду такого визначення (дефініції) кооперативи, ніяке підприємство капіталістичних підприємців, в якіб воно форми не заховувалось, не буде кооперативою, — і ось по якій причині. Капіталіст завжди дбає про найбільший зиск на вложений капітал. В приведеному вище прикладі цукроварного завода, заснованого спілкою великих землевласників, навіть коли прибуток цього завода порозділюють не після уділів (паїв), а пропорційно до кількости доставленого буряка, — то все таки мета цього підприємства є: придбати найбільший зиск на вкладений капітал; бо ніякої іншої мети, опріч добування найбільшого зиску, капіталістичне підприємство не може мати. Навпаки, коли цілком так само організований цукроварний завод належить не великим землевласникам, а дрібним, — селянам, — то він є кооперативним підприємством, бо в такому разі завод має своєю метою не капіталістичний зиск (бо селяне не є капіталістами і їхній прибуток не є зиском); його завданням є зберігання в руках селян як найбільшої частки продукту їх праці; цей продукт мігби в більшій чи меншій міри присвоїти собі торговельний капітал, коли б селянин продавав буряк прямо, не перероблюючи його на цукор.

(З книжки „Кооперація, соціяльно-економічна природа її та мета". Видання Дніпросоюзу, Київ, 1919 (!)).

СТОРІНКА ЧИТАЧА.

За перебудову нації[1]).

Вся увага нашої національної політики була досі звернена у практиці головно на село. Від часів нашого національного відро-

[1]) Провідні думки отцеї статті виголосив я на кооперативній анкеті в Тернополі 30 квітня ц. р. в дискусії над рефератом голови Р. С. У. К. Вп. сен. Ю. Павликовського: „Український споживач у містах". Беручи під увагу перш усього господарські відносини Поділля — стаття має дещо льокальний характер. Стараючись популярно представити справу, не перевантажував я її надто статистичним матеріялом.

дження і то по обох боках кордону загальною, ненарушимою тезою було у нас, що „одинокою основою нації: хліборобський народ сільський"... що „хлоп це одинока суспільність, — духовенство одинокий провідник народу". (Др. К. Левицький: Історія політ. думки гал. Українців 1848—1914. II. ст. 732). Навіть з найбільшого національного генія, Шевченка, старались ми всіми силами всупереч правді зробити простого невченого хлопа[1]).

Селянство стало нашим національним фетишом, замість щоб селянство було одною зі складових частин нації. Через те занедбалось — признає це К. Левицький — наше міщанство й інтелігенція — ми скажемо: міста — що перейшли на іншу сторону.

Психольогічно це зрозуміле. Історичні обставини зробили з нашої нації бездержавного раба, оставивши при ній тільки село. Міста наші зденаціоналізувались. Відродження нашої нації — її політичний й культурний ренесанс йшов зі села.

Сільська ліберальна шляхта творила наше національне пробудження, опікувалася й виховувала Шевченка, дала нам перших народних письменників. В Галичині сільське духовенство, виросле на сільському грунті, усіми фібрами своєї душі звязане зі селом з його романтикою, від весни народів 48 р. м. ст., було головним промотором нашої національної політики.

Видні діячі, передові ідеольоги всіх наших політичних партій — від правих до лівих — всі вони діти села.

Не тільки Павлик і Франко, чи Трильовський, але й Микола Ганкевич — це все селянські й сільсько-священичі діти, й їх соціялізм у практиці для українського народу здебільшого обмежувався теоретично й практично на село. Навіть такий урбаніст, як Микола Ганкевич усею душею линув над „бистротечний Прут" хоч нераз з притиском підчеркував в своїх товариських розмовах, що тільки, мовляв, життя у місті, серед робітництва вдержало його при „чистій" націоналістичній ідеї.

Вплив села на психіку згаданих діячів був так великий, що улягли йому й зрослі на міському грунті провідники. Дитина конспіративної львівської вулиці В. Будзиновський наукою, теоретично угрунтував догму: „в силі хлопської кляси — сила й будучність української нації". („Хлопська посілість"). Мінялися політичні програми, партії, діячі, ширшали горизонти нашої політичної та культурної праці — та все таки ненарушимою стала наша начальна теза, що основою української нації — є селянство. Вірні тому посвятили ми всі наші організаційні змагання селу. На розбудову національної торгівлі, промислу, на урбанізацію нації, на міста ми не звернули майже зовсім уваги.

Ще й нині всі наші центральні, економічні, а навіть культурні інституції пристосовані тільки до праці для села.

Об'єктивно розглядаючи нашу дійсність, роблячи підсумки нашої національної політики, ми мусимо ствердити, що селянство вратувало нашу націю від національної смерти, задержавши українську мову; але воно само своїми власними тільки силами не в силі дати нам завершення визвольних змагань.

До здобуття, до здійснення цього потрібно перевести перегруповання нашої суспільности, п е р е б у д о в у цілої нації.

---

[1]) Це твердження оставляємо цілковито на відповідальність автора. — *Редакція.*

По кожній програній війні полководці перегруповують боєві ряди, скріплюють армію. Зробити це мусимо тепер і ми. Ролю міста у нашому національному житті в сучасний мент вірно змалював у великодному числі „Діла“ (ч. 96 з 16/4. 1933) В. Целевич; тільки підхід його до цієї справи за мало реальний.

Праця наша у місті мусить бути не тільки харитативна, не сама тільки оборонна, вона мусить бути творча, жива, експанзивна.

Ми проголошуємо тепер клич: свій до свого, а наша кооперація мусить його виправити на гасло: українське село — для українського міста!

Дотеперішня основа нашої нації — селянство мусить дати на створення українського міста живий людський матеріял і матеріяльні, грошеві засоби.

Економічна організація української нації, нашого селянства, українські кооперативи мусять змінити свій характер. З ролі посередника, що в більшости посередничить тільки в продажі чужих виробів українському селянинові, наша кооперація мусить стати двигуном нашого промислу, української індустрії.

Аграрні відносини у нашому краю розпучливі. Подавляюча більшість українського селянства це тзв. „сільська нужда“, біднота, що витворює зі себе сільський люмпен-пролєтаріят, сто разів небезпечніший елємент у всіх визвольних рухах, від люмпен-пролєтаріяту міста. По наших селах твориться бандитизм, що попри інші причини зовнішнього характеру за головну кадру має надмір безземельних на селі.

Надія на направу на краще на селі мала. Не вратує нас тут ніяка аграрна реформа, ніяка земельна революція.

Частину сільського населення треба спрямувати до промислу. Українське безземельне сільське населення може вратувати для нас тільки створення української індустрії та торгівлі.

Наші консумційні головно торговельного характеру кооперативи треба перестроїти. Вони мусять посередничити на селі в продажі продуктів в першій мірі української фабрики.

Село наше нині — неподібне до передвоєнного.

Колись село вистарчало само для себе. У місті купували лише сіль, нафту, сірники, гузики та другі дрібниці.

З конопель і льону сільський ткач робив полотно, з вовни овець сукно. Сільський швець шив чоботи, кушнір у селі робив шапки й кожухи.

Нині на селі скрізь фабричні лякерові мешти, снігівці, кашкети, модні плащі, зефірові сорочки, прозорі шовкові пончошки...

На весіллю, як придане, не везуть вже сільської скрині, але новочасну міську шафу. Навіть домовина не є вже сільської роботи, але куплена у місті.

Все те, за що український селянин платить своєю працею — є чуже. Вся праця нашого селянина, яку так інтензивно підносять „Сільський Господар“ й ціла кооперація, в своїому кінцевому висліді для нашої нації пропаща. Все одно чи 50 зол, чи 15 зол. бере наш селянин за корець збіжа, вони всі майже опинюються в чужих руках, а в нас не тільки в місті, але й на селі зростає нужда, родиться бандитизм.

Тому всіми силами мусимо старатися, щоби вислід праці нашого селянина, дохід з тої самої праці не пропадав, а лишився у нас й скріпляв наші сили.

Якжеж це перевести у практиці?

Всі наші торговельні кооперативи в першій мірі мусять продавати вироби виключно тільки українських фірм. Коли є мило „Центросоюзу" — не можуть ні „Народна Торговля" ні П. С. К. ні сільські кооперативи, ні навіть приватні наші купці, жадного іншого мила продавати.

Коли є цикорія „Луна", не сміє бути місця для „Кольби", „Франка" і др.

Те саме відноситься до синки і шварцу „Зорі", „Елєганта", до „Міки", „Фортуни Нової", „Калини", „Котецького" і др. Треба призвичаювати наших покупців до українського виробу.

Наша преса не повинна рекомендувати чужих фірм, коли є свої, хочби з того мала й хвилеві зиски. Контролю над виробами, їх фабричною й детайлічною ціною мусять переводити корпоративні організації продуцентів і консументів. В кожній установі мусить бути книга зажалень („філія Н. Т. бере за 1 кг. 1·55 зл., а сільська складниця П. С. К. бере 1·66 зл. за 1 кг. того самого цукру"), скрізь, де збирається українська громада, мусить бути вивішений спис українських фірм даної місцевости, а по можности й бранж.

Професійні організації українських працівників мусять мати контролю, чи дані фірми затруднюють українських робітників. Це дуже важне.

Переходячи до нашого терену, Поділля, землі де розігравалася наша велика історична драма суспільних визвольних змагань, бачимо що денаціоналізація й кольонізація зростають тут скорим темпом, а вслід за тим зростає тут і деморалізація нашого села. Це мусимо мати на увазі, перегруповуючи тут наші національні сили.

В Бучачи була колись цукроварня. Буряк на Поділлю родиться. Теперішня управа цукроварні в „Ходорові" відібрала селянам управу буряків і передала дворам.

Української цукроварні нема, а консумент є. Поза „Народною Торговлею", приватними нашими купцями є 2500 сільських кооператив. Хоч цукор у нас менше купують, як в других краях, то все таки для одної цукроварні продукція булаб запевнена. Інж. Вакуловський з П. С. К. Рогатин порушував цю справу в „Сільському Господарі" в 1929 р. Недалеко Тернополя за залізничою стацією Березовиця-Острів при гостинці роблено колись поміри під будову цукроварні (робили це мабуть приватні дідичі).

Треба нині нашим економічним установам заінтересуватися тою справою, бо вона так само важна, як колись „Рідна Школа", „Земельний Банк Гіпот.", чи „Черче".

Цукроварня в Ходорові дала в 1928 р. чистого зиску $1^1/_2$ міліона золотих.

Друга справа — це створення на Поділлю текстильного промислу. Польський уряд впроваджує тепер тут управу бавовни. Всі текстильні вироби у нас — це з Лодзі й Бєльська. Село масово купує нині ті вироби. Фабрика текстильних виробів, фабрика готових убрань, малиб тут запевнений збут.

Далі повинні ми призадуматися над справами української медоварні (Поділля знане з пасічництва), фабрики дріжджей, а може й фабрики рільничих машин.

Саме місто Тернопіль для своїх льокальних потреб потребує: 1) українського складу дерева для столярських й будівельних виробів; 2) складу готових деревних виробів, хатньої обстанови; 3) складу готового мужеського й жіночого одіння; 4) складу светерів, шапок, кашкетів, капелюхів, скарпиток, гузиків, ниток; 5) складу обуви; 6) складу вапна; 7) замісць одного бодай 3 стригольників; 8) українського фотографа; 9) української дрогерії й складу фарб; 10) української цукорні; 11) великої української книгарні й модерної випозичальні книжок; 12) українського коміняра; 13) укр. похоронного заведення і т. д. Те саме напевно й у інших містах.

Отце поле зарібку, терен для нашої еміграції з села, поле нашої економічної експанзії. Хай за переведення цього візьмуться в першій мірі організатори нашого міщанства й робітництва.

Нині ледви 14% нашого населення живе у місті, а й з того яких 50% це є наші міщани на периферіях міста, це напів рільники. Колись в половині XIX ст. те саме було в Швеції, де на 80% рільників було 20% міщан. Нині тільки 44% населення Швеції становлять рільники, 35% працює в індустрії, 15% працює в торговлі й комунікації, а 6% служить в урядах та виконує вільні професії. Вартість виробів шведської індустрії виносить нині понад 7 міліярдів пол. злотих річно.

Перебудовуючи українську націю, творячи нашу індустрію, дамо нації силу, скріпимо елєменти її дальшого розвою, створимо нашу культуру, поставимо український національний театр на місце мандрівної шміри, побудуємо академію мистецтва, дамо свою фундацію Нобля; а надівсе індустрія дасть українській нації замісць бунтарсько-анархістичного селянина — в особі робітника — нового горнилом фабрики здисціплінованого громадянина-державника [1]).

Ставлю точку над і.

До цієї перебудови нашої нації можемо станути ми всі, люде ріжних політичних угруповань, бо всім нам ця перебудова потрібна, бо ніхто з нас без цієї перебудови не переведе в життя своїх остаточних ідеалів. Хочу вірити що всі ми, праві чи найлівіші даємо в жертву за українську — в нашому розумінню — справу своїх найкращих. От недавно дитина Поділля, сільський незаможник, вихованок бережанської гімназії, Конар-Палащук, наложив свою молоду голову не тільки за соціялізм, але й за Україну.

Підношу це не для реклями, але в практичному змислі. Тут йде не про створення українського капіталістичного ладу; ми мусимо підняти боротьбу за основи нашого існування, за видвигнення на верх, та проголошення шляху тим розвоєвим, тенденційним й потенціяльним силам, які заведуть нас всіх до нашої цілі. Яка б не була українська державність, хто б у ній не виконував влади*), б е з і н д у с т р і ї н і х т о н е о б і й д е т ь с я.

А. Чернецький.

[1]) Погляд автора на наше селянство вважаємо зовсім неправильною і упередженою генералізацію. — *Редакція.*

*) В і д Р е д а к ц і ї: Містимо статтю п. А. Ч., як дискусійну, думаючи, що може хтось з читачів К. Р. забажає теж забрати голос у цій справі. Зі своєї сторони завважуємо, що шан. автор, намічуючи, що є в нас до зроблення в напрямі розбудови укр. промислу, не звернув уваги на те, в якій ф о р м і має цей промисл розбудуватися. Ми, як суспільники й кооператори, кладемо перший наголос на розбудову к о о п е р а т и в н о г о в и р о б н и ц т в а. — Не без цікавости для читачів буде м. ін. порівнання думок автора з вимовками о. Раковського в статті, вміщеній в цьомуж числі „К. Р.“.

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ.

Кредитові кооперативи в першім чвертьріччу 1933. р.

На 1. січня 1933 р. належало до РСУК 406 кредитових кооператив. Поділ їх по групам є такий:

1) Централя (Центробанк)	1
2) Краєві (Дністер)	1
3) Повітові і окружні (Українбанки)	121
4) Рільничі (Райфайзенки)	268
5) Урядничі і працівничі	13
6) Студенські	2
Разом	406

На основі інструкції Кооперативної Ради у Варшаві з 8. липня 1929. мусить РСУК предкладати кожного чвертьрічча відповідні дані про рух і стан вкладок та позичок по союзних кооперативах. На біжучий 1933 р. зачислено до постійної обсервації 311, з централею 312 кооператив. Решта 94 кооператив то дуже малі і кволі організації, наразі без більшого оборотового капіталу, а тимсамим і без помітного значіння в цілій групі кредитових кооператив.

На жаль, і з тих 311, призначених до постійного виказу кооператив, не всі, як слід, виповняють свої обовязки і не присилають на час чвертьрічних замкнень. За перший квартал біжучого року (січень—березень) одержав РСУК дані про вкладкові обороти лише від 221 кооператив, а з централею 222, що становить 71,1% взятих до виказу і 54,7% всіх кредитових кооператив.

На основі одержаних 222 кооператив звідомлень обороти по вкладковим операціям за минуле чвертьрічча представляються так:

Групи кооп.	Число коопер	Вплати	Виплати	Ріжниця + або —
1) Централя (ЦБ)	1	252.171	215.292	+ 36.879
2) Краєві (Дністер)	1	239.703	214.870	+ 24.833
3) Повітові і окр. (УБ)	77	563.983	628.554	— 64.571
4) Райфайзенки	135	95.808	77.705	+ 18.103
5) Урядничі	8	21.069	14.076	+ 6.993
Разом	222	1,172.734	1,150.497	+ 22.237

З цього зіставлення 222 кооператив виходить надвишка вплат над виплатами на 22.237 зл., значить є приріст вкладок.

Коли до порівнання взяти сальдо вкладок всіх 312 кооператив з 31/12. 1932. в сумі 8,865.642 зл. зі сальдом тих кооператив в дні 31/3. 1933. р. 8,822.709 „ то вийде не збільшення вкладок, а зменшення на 42.933 зл.

Ті два ріжні висліди за один і той сам період часу поясняються тим, що при чвертьрічнім зіставленню з кінцем грудня дуже богато кооператив не надіслало своєчасно своїх звідомлень з причини невикінчення обчислень капіталізації відсотків і білянсових замкнень і тому в замкненню прийшлося повторити дані з попереднього кварталу, що не відбивали дійсного стану. Тим самим стан вкладок вийшов о 65.170 зл. вищий, ніж він в дійсности був, що далося устійнити доперва через порівнання сальд з кінця четвертого кварталу 1932. і початку 1-го кварталу 1933 р., на основі рахункових замкнень. В звязку з наведеними фактами насувається питання про способи виявлення й унагляднювання збільшення чи зменшення вкладкових операцій в кредитових установах. Метода порівнювання сальд є доцільна, коли ходить про порівнання білянсового стану з року на рік, коли нема жадних повторювань. Натомісць, коли ходить про унагляднення зросту або зменшення тих же операцій за промежуточні періоди між одним білянсом і другим, то вірніший образ того дістаємо через зіставлення надісланих дійсних оборотів хочби і неповного чи-

сла кооператив, чим через штучне заповнювання бракуючих даних шляхом повторення їх з попереднього періоду. Очевидно не булоби ніякої ріжниці між одним і другим способом, колиб всі без виїмку кооперативи, взяті під обсервацію, своєчасно і точно надсилали потрібні звідомлення. Того наразі не удається осягнути.

Колиб навіть приняти, що в кооперативах, які не надіслали звідомлень про обороти, не наступила відповідна звишка, лише остався попередній стан, то і в тім случаю можна зробити заключення, що вкладкові операції не зазнали в загальнім біляисі наших кредитових кооператив погіршення. Одинока група, яка виказує зменшення — то Українбанки. Зменшення вкладок в цій групі можна пояснити погіршенням матеріяльного стану міського населення, з якого майже виключно рекрутуються вкладчики в цій групі кред. кооп.*).

Сальдо щадничих вкладок всіх кооператив, узгляднених виказом, виносить з кінцем І. кварталу 8,222.709 зл., а ця сума по окремих групах кооператив розподіляється так:

Група кооп—ив	Число кооп.	Сальдо вкладок	В %
1) Центробанк	1	1,292.015	14.65
2) Дністер	1	2,054.742	23.29
3) Повітові Українбанки	106	4,468.745	50,67
4) Райфайзенки	195	786.658	8.91
5) Урядничі	9	220.549	2.50
Разом	312	8,822.709	100.00

При вкладках приходиться занотувати ще одно цікаве явище, а саме збільшення числа вкладчиків. З днем 31/12. 1932. р. число вкладчиків виносило 38.162, а з днем 31/3. 1933.—38.280. Ріжниця in plus 118.—

Зріст вправді не великий, всього 0.3%, але в часі теперішньої господарської скрути набирає він особливого значіння. З одної сторони вказує він на те, що ідея ощадности, хоч і дуже дрібної, проникає в чимраз ширші маси населення, а з другої сторони вказує, що вкладчики мають довіря до своїх кредитових кооператив і льокують там свої ощадности. А наколи і є тут і там надвишка виплат над вплатами, то наступила вона дійсно з примусових господарських причин, а не з браку довіря.

Про обороти в ділянці позичкової діяльности кооператив є дані від 234 кооператив. Обороти ці представляються так:

		Уділено	Сплачено	Ріжниця
1) Ценробанк	1	602.893	575.601	+ 27.292
2) Дністер	1	1,131.833	1,195.898	— 64.065
3) Українбанки	79	1,656.781	1,710.928	— 54 147
4) Райфайзенки	145	235.350	198.238	+ 37.112
5) Урядничі	8	41.482	46.667	— 5.185
Разом	234	3,668.339	3,727.332	— 58.993

При позичкових оборотах виходить зменшення позичкового стану на 58.993 зл., але тільки у відношенню до кооператив, які надіслали звідомлення. Однак і при кінцевім чвертьрічнім зіставленню треба було недостаючі дані від 78 кооператив заступити повторенням стану з попереднього кварталу і в результаті вийшов такий стан по групах:

		С-о уділених позичок	% відношення
1) Центробанк	1	1,141.161	9.41
2) Дністер	1	3,017.237	24.87
3) Українбанки	106	6,465.543	53.30
4) Райфайзенки	195	1,287.769	10.62
5) Урядничі	9	218.419	1.80
Разом	312	12,130.129	100,00

*) Про це гл. дещо відмінний погляд інж. Ілярія Ольхового в його статті: „Недомагання в праці Українбанків" (в ч. 5 і 6 „Кооп. Респ." за б. р., ст. 148 і 180). — *Ред.*

Сальдо уділених позичок з кінцем 1932. р. тих самих кооператив виносило 12,283.949 зл., так що з порівнання тих двох сальд виходить ріжниця 153.829 зл., т. є 1.25%.

Попри щадничі вкладки використовували кооперативи також і кредити в інших установах.

Розподіл кредитів представляється в слідуючий спосіб:

а) в українських акредитуючих установах

	Центробанк	Дністер	Зембанк	Інші	Разом
Центробанк (дотичить числа кооп.)	—	—	2.000 (1)	—	2.000 (1)
Дністер	—	—	—	—	—
Українбанки (дотичить числа к—в)	328.804 (50)	29.096 (10)	373.442 (41)	76.056 (11)	807.398 (112)
Райфайзенки (дотичить числа к—в)	3.845 (4)	1.900 (2)	6.183 (5)	26.088 (17)	38.016 (28)
Урядничі (дотичить числа к—в)	—	41.900 (1)	—	3.507 (1)	45.407 (2)
Разом	332.649 (54)	72.896 (13)	381.625 (47)	105.651 (29)	892.821 (143)

б) в неукраїнських акредитуючих установах

	Державні	Комунальні	Інші	Разом
Центробанк (дотичить числа к—в)	110.083 (1)	—	—	110.083 (1)
Дністер (дотичить числа к—в)	482.198 (1)	—	140.473 (1)	622.671 (2)
Українбанки (дотичить числа к—в)	123.725 (9)	67.847 (5)	687.785 (7)	260.357 (21)
Райфайзенки (дотичить числа к—в)	—	125 (1)	—	125 (1)
Урядничі	—	—	—	—
Разом	716.006 (11)	67.972 (5)	209.158 (8)	993.236 (8)

З наведеного зіставлення виходить, що чисельно користувалися кооперативи з кредитів досить незначно, бо всього 168 у всіх акредитуючих установах. Також сума використаного кредиту виносила розмірно не дуже високу цифру — всього 1,886.057 зл., з чого на кредити Центробанку припадає всього 112.083 зл., т. є 5,9%, а на „Дністер", як кооперативу першого степеня, але краєвого значіння, — 622.671 зл., т. є 33%; на всі інші кооперативи 1,151.303 зл., т. є 60%.

Участь акредитуючих установ до загальної суми 1,151.303 зл. уділеного кредиту всім кооперативам І-го ступня представляється так:

Установа	Сума	%
Зембанк	379.625	32.97
Центробанк	332.646	28.89
Дністер	72.899	6.34
Інші укр. установи	105.651	9.18
Державні банки	123.725	10.75
Комунальні каси	67.972	5.90
Інші неукр. установи	68.785	5.97
Разом	1,151.303	100,00

Зіставлення оборотових фондів з кінцем І. кварталу 1933. і їх взаємовідношення представляє слідуюча табелька:

	Уділи	Запасні фонди	Разом власні фонди	Вкладки	Кредити	Разом чужі фонди	Відношення власних фондів до чужих
Центробанк	193948	297399	491347	1290015	112083	1404098	1 : 2,86
Дністер	694130	273728	967858	2054742	622671	2677413	1 : 2,77
Українбанки	1311537	1451600	2763137	4458745	1057755	5536500	1 : 2,00
Райфайзенки	265345	189581	454926	786658	38141	824799	1 : 1,81
Урядничі	55043	37953	92996	320549	45407	265956	1 : 2,86
Разом	2520003	2250261	4770264	8822809	1886057	10708766	1 : 2,24

Це зіставлення показує нам рівночасно, що найкорисніше відношення власних оборотових фондів є по райфайзенках.

Відношення оборотових фондів до стану уділених позичок представлялося так:

Група	Сума оборотових фондів	Стан уділених позичок	Уділені позички становили % оборот. фондів
Центросоюз	1,895.445	1,141.161	60,20
Дністер	3,645.271	3,017.237	82,77
Українбанки	8,299.637	6,465.543	77,90
Райфайзенки	1,279.725	1.287.769	100,63
Урядничі	358.952	218.419	60,85
Разом	15,479.030	12,130.129	78,36

Це друге зіставлення вказує, що райфайзенки всі оборотові фонди зужи-вають на уділювання позичок, коли в інших групах кооператив значні суми оборотового капіталу уміщені в недвижимостях, на уділах в інших установах і на льокатах.

В підрахованню всіх оборотових фондів кредитових кооператив не узгляднено інших оборотових фондів з переходових рахунків і тим пояснюється явище, що процент уділених позичок в райфайзенках перевищує дещо обчислені оборотові фонди.

І. Федак.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТА.

В Данії йде дальший поступ. На Заг. Зборах данської кооперативної гуртівні (F. D. B.), які недавно відбулися в Копенгазі, реферовано, що число союзних спож. кооператив зросло за 1932 р. о дальших 24 кооп-ви. Оборот у кольоніяльній галузі союзних кооператив збільшився до 84,7 міліонів корон проти 78.9 міл. в 1931 р. Кооперативи закупили 23·01% краєвого закупна цукру (всього Данія закупила 178.8 міл. кг.). Торг чаєм зріс о 4%, хоч упали ціни чаю. Оборот продукційного відділу союзу виносив 14.4 міл. корон (зменшення о 2%) зате в першім кварталі 1933 р. є зріст оборотів о 16%.

Фабрика маргарини виробила 14.1 міл. кг. проти 13.2 міл. кг. в 1931 р.; хоча загальна продукція цього товару в Данії упала о 6 міл. кг. — Продукція шовку у союзної фабрики у Віби зросла о 360.000 кг. Цілий оборот фабрик у Віби дійшов до 16 міл, кг. Фабрики союзу в Кольдінг мали обороту 8.6 міл. кор. (зріст о 1.4 міл. кор.). Палярня кави упалила 2.67 міл. кг., зріст на 2·1%. Пропукція солодощів і конфітур зросла на 7 згл. 5.3%. Продукція цигар і тютюну в Ейсберг упала о 2.6%. Продукція фабрики обуви виносила 305.000 пар (1043 пар денно). Гарбарня мала обороту всього 300.000 кор. проти 869.000 кор. в мин. році — з причини спадку цін. — Млин у Вейлє змолов 290.000 подвійних сотнарів пшениці й 7.833 п. с. жита.

Наклад популярного ілюстрованого двохтижневика, що його видає Союз, піднісся о 12.000 і виносив 1932 р. **190.000** примірників. Йде дальший зріст абонентів. (Ціле населення Данії — **3½ міліона душ!**).

Чи не казка це для нашої уяви?

Як ведеться кооперації в Болгарії? 7. травня відбувалися у Варні над Чорним Морем 14. Заг. Збори гуртівні споживчих кооператив „Напред". 73 делєгатів репрезентували 51 кооператив (це переважно міські!). В 1932 р. число кооп-в зменшилося о 2 з причини фузій, отже всіх кооп-в в союзі є 52. Союз мав 138 міл. лева оборотового капіталу, якими зроблено 1932 р. 415 міл. лева оборотів. Зменшення проти 1931 р. лише на 2% вказує на велику відпорність кооператив проти кризи. В кооперативах обєднано 60.000 членів з 135 міл-ами оборотового капіталу. Обороти цих кооператив зросли проти 1931 р. на 3.7 міл. лева.

В справі кооперативного будівництва принято характеристичну резолюцію про те, що в кооп. роботі не вільно робити ніякої ріжниці що до віри, пола, партійної і національної приналежности.

Інша не менше цікава резолюція закликає загал кооператорів, щоби не відсувати від участи в провідних місцях активного кооперативного елєменту.

Далі був реферат д. Пастухова на інтересну тему: „Від одиничного до гуртового хліборобства", якого провідна думка була: селяни повинні створити єдину організацію продуцентів і споживачів заразом.

І у Фінляндії йдуть вперед. Протягом перших чотирох місяців 1933 р. обороти гуртівні ОТК зросли о 19 міл. фін. марок, або 11.5%, проти оборотів з тихже місяців минулого року. Оборот в місяці квітні був 51.6 міл. ф. м., зріст на 536.960 ф. м.

Французька кооперація протестує проти замахів на незалежність кооперативного руху. 20 конгрес французької споживчої кооперації відбувся 28. травня у Біяріц (конгрес витав іменем української кооперації співробітник нашого журналу др. Ю. Студинський. Читайте його реферат у Г. К. Ч).

Конгрес, крім звичайних формальних точок, занявся двома поважнішими проблємами. По перше: мусів протестувати проти ухвал франц. влади, якими наложено на кооперативи більші як досі податкові тягарі. По друге: заняв становище до міжнародної небезпеки, якою є зростаючі тенденції державних чинників до обмежування самоуправи кооператив.

У першій справі зїзд вказує на річеву несправедливість урядової постанови і констатує, що влада ділала під натиском організацій приватної торговлі. Резолюція застерігається проти заміту, начеб кооперація підпирала якісь політичні угруповання. Конгрес ухвалив методи оборони кооперації. Зокрема також рішено завізвати тих послів, що голосували за новими податками, щоби вони прилюдно пояснили свою поведінку на вічах, що їх мають скликати кооператори. Ця акція має на цілі привести до скасування нових податкових тягарів дорогою ухвали парляменту.

В справі наступу на незалежність кооперації ухвалено м. і.:

Супроти замахів, що йдуть проти всіх форм кооперативного руху як в державних, так інтернаціональних межах — конгрес протиставиться їм усіма засобами, що стоять до його диспозиції, щоби обороняти права і свободу кооп. руху".

Британський кооп. конґрес, що радив від 5. до 7. червня у Бірмінегем, зібрав 1600 делєгатів. Це був Заг. Збір організаційно-виховної централі великобританської кооперації. Предметом нарад були цим разом такі справи:

1 Податкові загрози. Конгрес висловився одноголосно проти урядових проєктів підвищення оподаткування доходу кооператив. Він завізвав всіх прихильників кооперації до енергійної пропагандистичної акції проти тих урядових намірів.

2. Конгрес протестує проти правительственної політики що до збуту рільних продуктів, закидаючи, що влада дає привілеї монополістичним організаціям продуцентів. Конгрес стоїть на погляді, що потрібною є спільна контроля усіх форм збуту. Далі протестує конгрес проти тих урядових законопроєктів, які мають спинювати хліборобську продукцію споживчої кооперації.

3. Світова господарська конференція. Третя резолюція звертає увагу на те, що погляд кооперації про шкідливість протекціоністичних мит по 18 місяцях їх існування виявився зовсім правильним. Конгрес протестує проти високих мит на харчеві продукти та обмежування їх довозу до Англії. Конгрес вимагає від уряду, щоби він заступав на міжнародній господ. конференції думку вільної торгівлі.

Про стан анґ. спож. кооператив маємо такі нові дані (на підставі звідомлень з 1095 кооператив):

Членство за 1932 рік зросло, оборот дещо зменшився. Всіх членів у 1932 р. було 6.7 мілїонів, проти 6.59 міл. в 1931 р. Уділи зросли з 117.9 міл. фунтів шт. на 121.5 міл. фт. Оборот зменшався о

2.8%, виносить отже 201.9 міл. фунтів. Число працівників без змін — 125.589 осіб.

Запасні фонди і фонди обезпечень виносять 11.4 міл. фунтів; зріст на 8.7%.

21. Зїзд уповажнених „Сполем". Дорічний Заг. Збір союзу польської споживчої кооперації відбувся цього року в Кельцах, де находиться більшість продукційних заведень союзу (як відомо, Z. S. S. є рівночасно фаховою і організаційною централею польських споживчих кооп-в). Присутних було 284 делєгатів від 171 кооп-в, які репрезентували 201.600 членів. Значить, заступлених було 1/5 всіх союзних кооп-в і більше половини членства. У зїзді цим разом не видно було делєгатів з сіл і це підкреслює орган Союзу, пояснюючи явище лише тим, що комунікація з Кельцами не така вигідна, як з Варшавою (пояснення не вистарчаюче). В зїзді брали участь переважно великі, міські кооперативи. Зїзд — як це скрізь у світі водиться — відкрито відспіванням гимну кооператорів (співав хор Кооперативного Освітнього Гуртка працівників місцевих кооп. підприємств. Зїздом проводив голова Надз. Ради Союзу гром. („obywatel" — бо в „Сполем" не вживають терміну „пан") Воєвудзкі.

Зїзд тривав два дні і пройшов дуже річево. Опозиція держалася суто господарських меж і не заскакувала в політичний бік. Перший день був присвячений затвердженню білянсу і виборам виконавчих органів; темою нарад другого дня були реферати: проф. дир. Ст. Войцєховського про стан кооператив в 1932 р. і дир. Бугайского про стан кооп. пекарництва і мясарства.

Союз закінчив рік 1932 з все таки, як на нинішні часи, поважною надвишкою 75.273 зл. (з них 32.947 приділено до зап. фонду, як надвишку з оборотів з нечленами, поверх 10.000 піде на дохідовий податок, а поверх 31.000 на звороти членам від закупів (1‰ від закупів зі складу, 1/2 ‰ від провізійних оборотів)

З ухвал зїзду, що мають практичне значіння на нашу спеціяльно увагу заслуговують ось такі:

1) „Доуправ і Надз. Рад союзних кооператив починаючи від 1934 року не вільно вибирати членів, що є задовжені в кооперативі" (це новість і така важна, що слід би її на нашу думку розпропагувати і в українській кооперації та навіть увести, як окрему точку в статути кооператив).

2) Оскільки по 1/1 1934 р. будуть ще траплятися випадки, що члени виконавчих органів кооперативи будуть задовжені, то імена таких осіб будуть опубліковуватися в кооперативній пресі.

3) Заг. Зїзд взиває Раду і Управу Союзу розпочати плянову акцію в напрямі заснування союзної фабрики цукру (цукроварні).

4) Окрема резолюція стверджує занепад впливу кооперації на державну господарську політику, з чого родяться там помисли ворожі кооперативній ідеї. Зїзд підчеркує необхідність постійної акції в напрямі забезпечення інтересів кооперації.

Окрім того Зїзд перевів зміну статуту Союзу. Пайставою членства в Союзі буде тепер уділ у висоті 15 зл. Кожна кооператива, що не є членом якогось окружного союзу, вплачує по 1 уділові від кожних 50 членів, кожний окружний союз — 2 уділи від кожних 5 кооператив.

III Загальні Збори Банку „Сполем" що відбулися 26. травня ц. р. в Кельцах обговорювали передовсім білянс цієї фінансової установи, яка являється грошевою централею польської споживчої кооперації. Членами банку є самі споживчі кооперативи, їх централя та деякі професійні організації робітництва й кооперативних працівників. Банк молодий, отже його власні капітали ще невеликі (540 тис. зл.); оперував вкладками в сумі 1, 3 міл. зл. Характерне однак, що банк росте (мимо кризи і відомого у нас застою укр. кредитових установ!). Обороти банку за 1932 р. зросли на 46, 6% чиста надвишка, що виносила в 1931 р. всього 2.893 зл., останнього року виросла до поважної суми 34 316 зл., себто до 6% власних фондів банку.

Цю свою надвишку банк добув звичайними кредитовими операціями, які одначе вів дуже обережно і тільки з найпевнішими кооп. установами (з услуг банку користало всього 12 установ). Головна провідна думка в діяльности банку: давати кредитову поміч виключно в тій цілі, щоби уможливити кооперативам закуп товарів за готівку.

При розділі надвишки узгляднено в першій мірі у діловий капітал даючи 3% відсотків на уділи, решту призначено до фондів.

Як бачимо, банк поставлений на зовсім здорових і дійсно кооперативних підвалинах і може бути під цим оглядом взірцем для українських кооп. банків.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: д-р Карло Коберський

Друкарня „Бібльос", Львів, Японська 7. Тел. 14-78.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА Ч. 9.
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ ВЕРЕСЕНЬ
CO-OPERATIVE REPUBLIK 1933
UKRAINIAN MONTHLY REVIEW — LWIW POLAND РІЧНИК VI

НА ОКРАЮ ДНІВ

НА ФРОНТ КООПЕРАТИВНИХ СВЯТ — АЛЕ НА НОВИЙ ЛАД!

Перед нами осіння кампанія свят кооперації. Хоч на погляд здавалось би, що „серед брязкоту зброї слід мовчати музам" — то мимо того, а може саме тому ця кампанія повинна бути інтенсивною і енергійною. Тільки на відміну від старих свят, повних тріюмфального позвіння і побідних сурм — які вже навіть стали буденніти, а то й нудити — слід нам святкувати День Кооопераці ї і н а к ш е, як це досі бувало.

Нехай наше свято не буде днем балачок — а більше днем д і л а. Установім ударний день прим. для збірки боргів, продуктів або уділів і закінчім цей день підсумком тої нащої праці.

Інші часи — інших треба матодів праці!

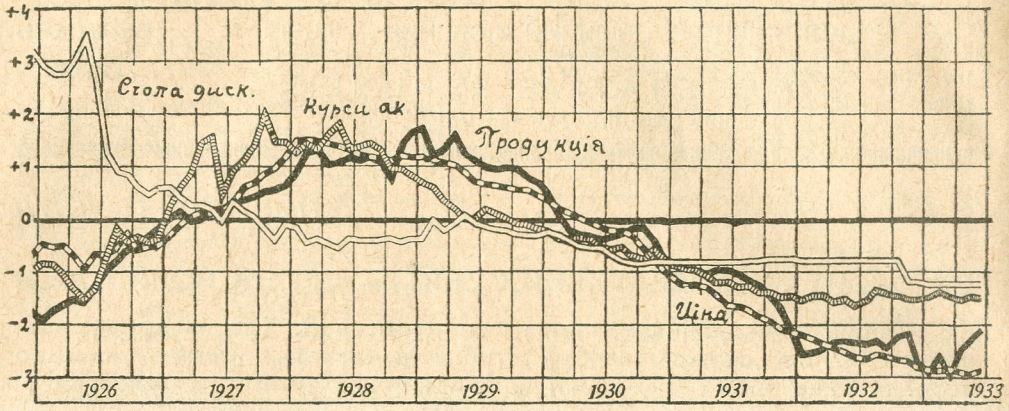
ДО СИТУАЦІЇ В ПОЛЬЩІ.

Коли ще тому 4 роки про „крізу" говорилося, як про виїмкове економічне явище, то сьогодня вже всі так привикли до крізи, що вважають її наче нормальним часом, а навпаки, „ненормальним" вважалиб те, що колись вважалося нормальним. І взагалі говорити на тему крізи вже стає не в моді: так вона всім збуденніла і остогидла. Оттим то й завмирає поволи інтерес до студіювання перебігу крізи. Та все таки не завадить хоч на переломі господарського сезону кинути оком на статистичні графікони, що унагляднюють цей перебіг хоч приблизно (бо правдивого образу відносин ще не дала ні одна статистика).

Низше даємо відбитку графічної таблиці з офіціяльного видання Поль. статистичного уряду — Konjuktura Gospodarcza № 2 за б. р. Грубша чорна поперечна лінія зясовує п е р е с і ч н и й рівень за роки 1916—1931. Окремі криві представляють, оскільки від цього рівня відхилилися: дисконтова стопа, курси акцій важніших промислових підприємств та ціни (нескартелізовані). Як бачимо, з усіх елєментів найвпертішу падаючу тенденцію мають ціни (що підриває екзистенцію головно хліборобів). (Таб. гл. на слід. сторінці вгорі).

НОВЕ „ДНО" СВІТОВОЇ ДЕПРЕСІЇ.

Редактори газет люблять при кожнім новім спаді продукції або цін потішати своїх читачів, що вже осягнено „дно крізи". Так сталося і цим разом, при публікації німецьких урядових підрахунків про стан світової торговлі. За тими підсумками заграничная торгівля 52 головних країн в другому чвертьріччу 1933 р. осягнула цифру 22 міліярдів нім. марок, тоді як у відповідному чвертьріччу мин. року було 26 міліярдів.

Дисконтова стопа — відсоткова стопа в приватних банках. Курси — курси акцій 7 великих промисл. підприємств. Продукція — загальний показчик промислового виробництва. Ціни — вказник перес. гуртових цін хяіборобських продуктів та промисл. сирівців півфабрикатів, залежних від внутрішнього ринку і нескартелізованих (ціни скартелізованих виробів і держ. монополів, як відомо, держаться високого рівня і не падуть!).

РУЗВЕЛЬТОВА ДОВБНЯ І АМЕРИКАНСЬКЕ ОЖИВЛЕННЯ.

Так, як весною цілий світ з запертим віддихом стежив за рятунковими потягненнями нового американського уряду з демократичним президентом Рузвельтом на чолі — так тепер, по упливі 4 місяців, загальну увагу звертає на себе господарське оживлення в Сполучених Державах.

В американському господарстві помітний зріст цін сирівців і готових продуктів, підйом курсів акцій та затруднення промислових заведень. Споживання кавчуку, бавовни, заліза, стали, самоходів і т. д. зросло до кількох десятків процентів. Преса ставить це все у звязок власне з відомими санаційними реформами Рузвельта, до яких з початку всі ставилися досить скептично.

Не зашкодить кинути ще раз оком на ці реформи. Зачалося, як знаємо, від того, що Рузвельт позчеркав поважні позиції з державного бюджету і тим способом здержав передовсім руїну державного скарбу. (Не забуваймо, що Рузвельт прийшов до влади саме в моменті, коли все котилося блискавкою в низ і був загальний настрій паніки.) За бюджетом прийшла справа валюти і санації банків, загрожених руном вкладників. Відоме „банкове свято", заборона виплати вкладок золотом і взагалі свідоме зірвання золотового паритету привело до знижки курсу доляра у порівнанні з чужими валютами. Які були з тим звязані заміри уряду, цього по правді ніхто не знає. Але знаємо наслідки цього посунення. В першу чергу ця знижка вартости доляра була полекшою для всіх довжників, в тім числі і для банків. Далі прийшла підвишка цін сирівців і готових виробів, іноді навіть бурхливоспекулятивна. Правда, звишка цін руйнує надії на оживлення експорту (через валютовий демпінг) і тому прийшлося Рузвельтові зробити третє, найбільш радикальне потягнення, якого ціль була: оживити внутрішній ринок через піднесення консумційної сили населення. І ось це останнє зарядження демократичного президента Сполучених

Держав є сьогодні предметом загального заінтересування. Це т. зв. кодекси праці, якими уряд вимагає від промисловців ні менше ні більше, як скорочення часу праці до 35 годин тижнево і заведення мінімум платні для кожного працівника. Через те має збільшитися число занятих робітників і рівночасно гарантується їм мінімум доходів. Як бачимо, Рузвельт, муж довіря американської демократичної людової більшости вдарив американські „золоті верхи" у найбільш болюче місце, у маржу зиску підприємця — але тим рятує Америку від загрози соціяльного катаклізму, яким могло те все закінчитися.

Преса промислово-торговельних кругів називає Рузвельтові кодекси замаскованим соціялізмом, ба навіть „большевизмом", вмішуванням в приватні справи підприємств і т.д. Не відстає від неї й преса европейських капіталістичних кругів, які, як відомо, провалили недавно в Женеві проєкт не 35-годинного — а 40-годинного тижня праці. Навіть в Польщі, в урядовій час. „Polska Gospodarcza" (Nr. 34) д. Лиховскі покручує головою над сміливістю американського президента, побоюючись, чи вона не „підважить рентовности підприємств". (Нам ще добре в тямці, як ця сакраментальна „рентовність" ударемнила в Польщі акцію проти високих цін скартелізованого промислу). Одначе навіть купецька „Газета Гандльова" приневолена признати, що акція Рузвельта несе бажані наслідки і хто зна, чи не приведе до виходу Америки з кризи.

А коли так воно станеться, то заслугу в цьому матиме не сам один Рузвельт, а той демократично-гуманітаристичний світогляд, репрезентантом якого являється сучасний президент Америки.

В кожному разі Рузвельт поставив чин там, де Европа вдоволяється тупцюванням на місці. З усіх його реформ суттєвою і найважнішою є саме остання, бо вдаряє в саму причину кризи. Американська демократія цим ділом дала доказ, що передчасними є балачки про її завмирання, згл. її спроституування в користь фінансового капіталу. В обличчі грозячої заглади своєї цивілізації Америка стрепенулася і здобулася на новий жест у стилю своїх молодечих зривів. Тим вона випередила в цій справі Европу, де одні хочуть зацитькати кризу антисемітськими гецами, а другі, замісць почати наступ на озброєний по зуби капітал — шукають собі заняття у ліквідуванні самоуправи... кооперації.

ВСЬОМУ Є СВОЯ ПРИЧИНА.

Звертаємо увагу наших читачів на перегляд стану кооперації по ріжних краях Европи, що його подано в попередному (7/8) числі „К. Респ." Реєстр не повний, але все таки характерний і дає дещо до думання. Головне, що впадає у вічі, це ріжниця між краями, де кооперація має свободу рухів і розвитку й краями диктатур, де кооперація в більшій або в меншій мірі „удержавнена", себто перестала бути собою. Англія, Франція, Еспанія, Бельгія, Данія, Швеція, Чехословаччина, до недавна Німеччина — ось країни, де кооперативний рух навіть серед цеї кризи робить поступи або принаймні не йде взад. Італія, Мадярщина (в реєстрі не названа), — це країни де кооперативний рух занепадає, а в СРСР, як відомо, кооперації, як такої, вже нема зовсім (є тільки установи з назвою кооператив, в суті-ж — державні магазини). Варто

над тим поважно призадуматися всім, хто легковажить значіння загальних політичних умовин для розвитку кооперативного руху.

Кооперація — мимо всього — це рослина, яка для свого життя потребує не лиш зерна (ідеольогії), не лиш поживи (капіталу й труду), а й повітря а сонця. А тим повітрям є — громадянські права і свободи та вільність торговлі.

ДОКУМЕНТ ПОНИЖЕННЯ.

Оборонна акція німецької кооперації, яка намагалася відстоювати свою автомомію, закінчилася капітуляцією. Орган гамбурського „Zentralverband"-у „Konsumgenossenschaftliche Rundschau" ч. 25. з 24. червня ц. р. приніс вже видимий знак перемоги фізичної сили одної партії, озброєної державною властю, над кооперацією. Це є деклярація „комісара з рамени націонал-соціялістичної партії", Еріха Граля (Erich Grahl) такого змісту:

Моє завдання.

По довгих роках моєї активної співучасти у змаганнях нац.-соц. нім. робітничої партії за внутрішнє і зовнішнє освободження німецького народу, я дістав покликання на спеціяльного повновласника (Sonderbeuftragter) для Центрального союзу нім. спож. кооператив і гуртівні нім. спож. кооп-в. Тим даний мені також напрям моєї роботи. Верховним гаслом кожного націонал-соціяліста є:

Задержати те, що придатне, і добре, і нічого не руйнувати, що цінне й німецьке. Німецьке (deutsch) є те, що нам понятне (deutlich), те, що ми розуміємо, що ми унаслідили від наших батьків, що виросло з нашого грунту(!).

При кооперації розходиться про те, щоби навязувати до старогерманської традиції. Навязати знову до неї — ось завдання, якого радісно підіймається націонал-соціялістичний рух, що є тісно звязаний з гордою старою традицією нашого народу.

Ми націонал-соціялісти признаємося при цій нагоді, що НСНРП займала відносно споживчих кооператив відпорне становище. Мотиви для цього відомі. Сьогодні нема ніякої потреби розводитися над причинами того. Навпаки, треба думати про те, щоби споживчі кооперативи зробити корисними для майбутності. Як це буде зроблено, це лежить єдино й виключно тільки в руках нашого провідника і канцлєра Адольфа Гітлєра. Він доручив найкращим головам, які є в його розпорядженні, щоби вони робили йому пропозиції. Його власні думки, повні великого господарського розуміння, йдуть в тім напрямі, що споживчі кооперативи не мають бути нац. соціялістичним рухом розвязані, але щоби через настановлення нового проводу їх господарське існування звільнити від загроз усяких вмішувань, які моглиб спричинити втрати робітничих ощаджених сотиків та й інших маєткових вартостей, що є по кооперативах. Длятого здається (!), що існування споживчих кооператив не буде квестіоноване ані господарсько ані політично. Включення споживчих кооператив у нові відносини наступить пляново.

До цього ясного становища не треба додавати покищо дальших пояснень. Для кожного нац.-соціяліста самозрозуміло, що існуючі

установи кооператив та Гамбурська гуртівня будуть далі служити народньому добру. Цьому завданню я підпорядкуюся, виставляючи засаду:

„Загальне добро перед особистим".

Еріх Граль.

Якби той прекрасний клич, що ним закінчується декларація теперішнього партійного комісара німецької споживчої кооперації — був справді змістом цієї заяви, то не булоби підстави дуже хвилюватися тим всім, що тепер діється з німецькою кооперацією. Та річ цілком в чім іншім: у тім, що через іменування комісара і через віддання цілого великанського апарату кооперації в руки одної людини — диктатора, „монарха", зроблено замах на одну з основних засад кооперації: її автономію! Зроблено річ ще більш драстичну, як свого часу зробив большевизм з вільною кооперацією Росії й України. Бо навіть большевизм не віддавав кооперації в руки одної людини!

Гітлєризм не тільки взяв на себе величезну вівповідальність за матеріяльну долю цілої кооперації. Він відбирає їй можність бути кооперацією взагалі, що скоро покажеться.

ТЕЖ „ВІЛЬНА" КООПЕРАЦІЯ.

„Genossenschaftlicher Nachrichtendienst" доносить: Керівник італійського правління (Мусоліні) іменував Hon. Giovanni Fabricci президентом італійського кооперативного союзу, (Ente Nazionale Fascista della Cooperazione) на місце Hon. Celso Calvetti, який покінчив саме свій час урядування.

Сіньор Фабрічі — це один з тих кооператорів, що 1922 р. привів кооперативи району Реджіа Емілія під стяги фашизму.

Невідомо нам, чи фашистівська кооперація скасувала виборність також і в нутрі кооперативного руху. Мабуть так.

Як повідомляє німецька „Konsumgen. Praxis", італійські кооперативи стоять сьогодня слабо, оперуючи тільки чужими капіталами; власні капітали в більшости унерухомлені в боргах або в недвижимостях. (Розборговано 110 міліонів лір). Обороти падуть і то ще перед кризою (в р. 1928 сума оборотів була 1.644.687.640 іт. лір, в р 1930 вже менша, 1.362.406,212 лір.)

ПРОПАГАНДА ПЕРЕД-ДИКУНСТВА.

В одному „літературно-науковому" місячнику за місяць червень ц. р. читаємо (підкреслюючи маркантніші куріози):

„Гієни ходять зграями і виють. Ледві залунає один такий крик, як на нього відгукнуться зараз інші гієни і в найкоротшім часі збереться їх ціле стадо.

„Стадами й полюють, не одинцем.

„Гієна бо знає, що духом упосліджена, не має ні сили тигра, ні мудрої хитрости (не дрібного хитрунства!) лиса, за яку вирізнив його Макіявель. І тому — воліє ділати отарою. Як вовці — бачуть свою силу в масі, в чисельній переважі, в колєктивнім верескy; в порівнанні з ними навіть блоха — є лицарем.

(Специфічні уподобання в доборі порівнань!. — Ред. К. Р.).

„Цею привичкою лазити стадами — пояснюється м. і. замилування наших чарівників до всяких з б і г о в и щ: до з а с і д а н ь, к о м і т е т і в, ювилеїв, обходів, нарад, комерсів, с в я т, к о л е г і й, а н к е т, о т в о р е н ь і в і д с л о н е н ь, партійного життя і п о х о р о н і в, коли голосним співом виражають свою небрехливу радість, що нарешті той чи інший високоповажаний небіжчик, для свого (і інших) спокою — переселився з царства земного, до царства небесного і т. д.".

На цьому уриваємо цитування. Те, що ми тут навели, значить: нехай живе засада: „ж и й к о ж н и й д л я с е б е", а коли хто тобі стане в дорозі, гати вздовж і впоперек, по думці клича: війна всіх з усіма!

Ми мали не раз уже нагоду виказувати суспільно — руйнуючу ролю всяких соціяльних дарвінізмів, ніцшеанізмів чи штірнерізмів. Але правду сказавши — ніхто досі не дійшов по лінії цієї ідеольогії до таких перед-дикунських формул, як автор повище цитованих фраз. Бо ж навіть дикуни Австралії мають своє гуртове життя, свої засідання, спільні забави, похорони і т. д., в яких виробляється їх мова, словесність, поліпшується суспільна організація і т. д., яким вони завдячують те, що взагалі ще на світі існують та помалу все таки двигаються вперед у культурі й цивілізації.

Що-ж казати про життя культурніших та ніжніших суспільств, яких існування нині взагалі не булоб мислиме без спільнот і згуртувань, громад, національних об€днань,—яких завершенням є д е р ж а в и та всякі добровільні с т о в а р и ш е н н я?

Очевидно, що всі ці форми людського с п і в ж и т т я і колєктивної діяльности є в світлі повищих фраз... життям гієн, вошей і т. д. А в першій мірі це відноситься до таких об€днань, як кооперація, які співжиття людей уявляють собі іменно тільки в атмосфері взаїмного довіря, яке дається осягнути тільки через льояльне вислухання думки кожного на спільних зборах, засіданнях, анкетах і т. д.

Очевидно, що людина, яка писала повищі фрази, находиться хіба в стані до краю посунутої гістерії. Ніхто-б отже й не звертав уваги на цього рода анормальні прояви, — якби не обставина, що г о л о с ц і є ї л ю д и н и м а є щ е й д о с і п о с л у х в о д н о ї ч а с т и н и н а ш о ї м о л о д ш о ї г е н е р а ц і ї. Аж моторошно робиться за дальшу долю народу, провід життям якого мавби попасти в руки ісповідників цього роду анархістично-індивідуалістичних засад.

Драбинястим по галицькій волості.

Враження з поїздки кооперативної пропагандистки.*)

Весняні розтопи залляли дороги.

А тут приходиться їхати на повітову анкету жінок, що її скликала філія С. У. в Р. — З працею тої Філії С. У. я вже ближче знайома. Бачила її успіхи по селах, до неї приналежних. Проте побоювалася, що води унеможливлять прибуття жінок з повіту на анкету, Але... але обовязок кооперативної референтки С. У. не позволив мені відмовитися від участи в анкеті філії С. У.

*) Початок гл. в „Кооп. Респ." ч. 7—8/VIII. за б. р.

Прибувши до Н., довідалася я зі здивуванням, що провід тамтейшого ПСК невдоволений моєю участю в анкеті. При стрічі з одним з директорів тогож ПСК ясною стала мені причина цього негодування. Було нею моє письмо до Ц. С. зі звітом про брак зацікавлення милом Ц. С. в місцевостях, приналежних до округи Н.

Як я провірила, то ціни на мило були там за високі, кооперативи тримали лиш дрібне мило, а головно, — що вели також мило Шіхта, куповане в складниці ПСК. Один з директорів твердив, що мої заміти кривдять ПСК, бо тепер село обмежується і тому грубе мило на селі не може мати збуту. Показував мені відпис письма до Ц. С., в якім ПСК оправдується з моїх замітів; але наведені там аргументи, на мою думку, не відпирали навіть замітів що до ціни на мило Ц. С., бо я її ствердила на основі фактур.

Подвіря перед будинком Просвіти звільна виповняється фірами. Приїздять жінки навіть з подальших сіл. Ще один доказ, що Ф. С. У. держить звязок зі селом. Незабаром саля Просвіти виповняється по береги.

Переводжу реєстрацію учасниць. Показується, що є представниці 17 сіл: разом около 300. Крім них прийшло около 200 місцевих жінок.

Предсідницею вибирають поважну їмость С., яка енергійно проводить нарадами.

Після рефератів викликую одну за одною представниць зареєстрованих сіл, щоб зясували, як в дотичному селі жінки цікавляться кооперацією. Вивязується оживлена дискусія. Картина за картиною пересуваються нариси кооперативного руху по селах Н. округи — так, як дивляться на него жінки, — ці, що — по словах Ш. Жіда — можуть бути лише або приятелями або ворогами кооперативи.

І виходить, що тих 300 представниць сіл це щирі приятельки своїх місцевих кооператив. Вони радіють їх розвоєм та болюють, якщо кооператива занепадає. Довідуюся, що декотрі кружки С. У. поставили членство в місцевій кооперативі умовою членства в кружку.

В П. кооператива вже вмирала, але жінки ввійшли в управу і Надзірну Раду і тепер йде до доброго. — І т. д.

Представниці з Б. закидують місцевій інтелігенції, що оминає кооперативну крамницю. — Т. П. з Т-а і делєгатки з П-ць дивуються, що кооперативи продають їм мило Шіхта, яке привозять, на жаль, з ПСК. З такимиж замітами супроти ПСК виступає предсідниця анкети, яка приявного директора ПСК заставляє оправдуватися з прогріхів супроти кооперативного виробництва. Директор каже, що ПСК йшов за домаганням справників низових кооператив. Але це жінок не вдоволяє. Вони обстоюють думку, що ПСК держить провід кооперативного руху в повіті і його управа має дбати, щоб жінки, йдучи за кличем: „свій до свого", йшли до кооперативних крамниць також „по своє".

Дискусія сходить несподівано на небажані тори. Приходиться мені брати в оборону ПСК, на адресу якого йдуть також закиди, що не подбав про кооперативне освідомлення жінок і приєднування їх до кооперативного руху. Остаточно, зібрані жінки ставлять домагання, щоб ПСК приняв організаторку для праці серед жінок в повіті. Зі своєї сторони жінки обіцяють скликати в кожному з заступлених на анкеті сіл кооперативну анкету місцевих жінок, щоб розбудити

зацікавлення кооперативним рухом, а зокрема кооперативним виробництвом.

Додатково реферую справу збуту яєць, що його започаткував ПСК в цьому році. Жінки обіцяють співпрацювати в тому напрямі, щоб кооперативи діставали лиш свіжі і чисті яйця.

Смеркається. Програма анкети вичерпана. Резолюції ухвалені. Але делєгатки сіл не кидають салі. Обступили голову Ф. С. У., бо кожна з них має ще полагодити ріжні справи свойого кружка. Там хотять уладити курс крою, там знова кружок посвячує свій прапор, думає уладити діточий садок на час жнив і т. д.

Забувають, що перед ними і кілька миль дороги, заллятої весняними водами.

*

Найкраще а заразом і найтяжче місце для споживчих кооператив це місточко.

Ясно, що коли в такому місточку існує пару десяток споживчих крамниць, то при зрозумінню кооперативних ідей дуже гарно може розвиватися також кооп. крамниця. Але одночасно кожний власник приватної крамниці з цілою своєю родиною завзято поборює всякий почин кооперативної організації, бо здає собі справу.

В боротьбі за своє буття не перебирають вони в засобах. Для них добрий кожний спосіб, як що він підкопує кооперативну роботу і віру в чесність кооп. робітників. Тому не дивниця, що маломістечкові кооперативи падуть; тимбільше, що богато з них не придержується кооперативних засад.

Те саме було також в місточку О. повіту З., куди делєговано мене на анкету жінок і на загальні збори кооперативи.

На анкеті вписалося 42 жінки в члени кооперативи.

На загальних зборах прийшлося теперішній управі відповідати на заміти за неправильну господарку своїх попередників, та вияснювати причини страт в білянсі за 1930 і 1931 рік. З трудом приходилося переконувати зібраних, що лихо вже минуло і тепер діла місцевої кооперативи наладнані, як слід. Доказом цього було те, що торги в кооп. крамниці зросли в десятеро в порівнанню з торгами минулого року.

Контрольна комісія мусіла здавати подрібний звіт, як тепер переводиться провірку діловодства, чи сходиться Н. Рада на засідання.

— „Бо щоби знову не було „манка"! — несеться голос перестороги.

Зрозумів загал членів, що нагляд контрольної комісії і совісна провірка рахунків кооперативи — це найкращий лік на всякі зловживання чи недотягнення в роботі.

З вдоволенням приняли збори до відома, що чотири десятки жінок вступило в члени кооперативи. Вірять, що тепер піде робота краще. В першу чергу збільшиться достава молока до молочарні, що працює при кооперативі.

*

Кажуть, що сад платить подвійною приємністю за роботу коло нього. Раз радує він садівника своїм цвітом, другий раз овочами.

В цьому році прийшлося мені зректися першої приємности.

Заледви вишні почали прибиратися в білі цвітки, як довелося мені з доручення дирекції РСУК їхати в повіт Б., щоб допомогти в уладженню пятьох анкет в тій окрузі.

На ділі з пятьох зробилося 12.

А я, бачучи ревність проводу ПСК., а організаційного директора зокрема, погодилася лишитися на 10 днів, хоч не була приготовлена на таку довгу відсутність поза хатою.

По 17 годинах їзди зголосилася я в домівці ПСК. в Б., у власній домівці, приноровленій до умовин праці торговельного і яєнчого відділу.

Твердження Ш. Жіда, що день відкриття власної домівки споживчої кооперативи буває звичайно початком її похоронів, в богатьох случаях справджується. Але не дай Бог, щоб це мало мати місце також і в ПСК Б., хоч будова власної хати забрала йому весь уділовий капітал, який виносить поважну квоту: 105.000 зл.

Покиж що цілий повіт радіє, що ПСК. має власну хату з просторим подвірям. Це подвіря цінне особливо для селянських підвод. Заїздять вони туди, як на власне обійстя, безпечні, що ніхто не потягне їх до відвічальности за занечищення площі чи полишення конят без догляду.

Входжу в канцелярію ПСК. таскаючи зі собою валізу, набиту прібками мила Ц. С.

— „Що там таке тяжке? Відай золото? — питають мене.

А мені здається, що ці прібки — ластівки кооперативного виробництва вартніші щирого золота.

Довідуюся, що за годину їдемо дальше.

Хочу бодай обмитися з дороги. На диво... мило при умивальні чуже... Якесь біле. Дрібничка на позір! А все таки зіпсула вона мені радісне почування, з яким увійшла я в власну хату ПСК.

Йду з організатором ПСК на перекуску — туди, куди мене веде. І опять „свій до свого", — але перекусити прийшлося в чужій гостинниці.

Сідаємо на драбинястий, наладований товарами для кооперативи. Головне місце займає бочка з нафтою, а ми — причепи коло неї. Але їдемо.

Погонич, як кажуть, сельроб по політичному переконанню; з під лоба поглядає на нас, — як на „буржуїв". Може дивується, чого то забаглося нам товчи собою по селах. На першу годину заїхали ми до Я.

Підчас дороги моя невигоєна ще з потовчення рука була знова кілька разів в небезпеці. На стрімголовних збочах грозило нераз вивернення воза. А 150-літрова бочка нафти часто вдаряла по колінах. зазнаючи свою вагу. Постійно треба було бути обережним. І тому не було навіть спромоги придивлятися весняній красі розцвітаючих дерев.

Анкета... Здається мені, що нема більше змарнованої праці, як районові анкети жінок. По більшій части дотепер ніхто їх на наради не кликав. Аж тут сходяться звичайно ради ярмарку, чи відпусту люде з ріжних сіл. І підходи до них, як хочеш! В кожному селі інші обставини, інші „болячки", а тут, немов у касі хорих, „рецепта ч. 7" має бути добра на всі хороби: шлунка, очей чи легенів... Але дарма! Воля господарів, себто проводу ПСК! На позір здавалосяби, що порушені на районовій анкеті справи найдуть ширший відгомін в цілому районі. На ділі однак тих дві-три жінки з даного села, що випадково попадуть на анкету, заки вернуть домів за-

будуть, про що річ йшла. А хоч і принесуть зі собою яке зерно свідомости, то рідко коли матимуть відвагу виступити в своїм селі з якимсь проєктом нової роботи. І тому зовсім слушно учасниці районових анкет виступали з домаганням, щоб приїхати на анкету до їх села і на місці справу розяснити. Зі своєї стонони обіцяють скликати жінок, щоб численно зійшлися.

Те саме було в Я. Зібралося 126 жінок, найбільше місцевих, а по кілька з дооколишних сіл.

Вислухали рефератів. Признали, що гуртування при кооперативах конечне і т. д., але остаточно заявили люстраторові ПСК:

— „Ми самі нічого не вдіємо. Приїдьте до нас, зійдемося громадою, порадимося, а певно, що інашке буде".

Якась убого вдягнена жінка бере слово і представляє, як приватники визискують селян. На стрічу її річевій мові кпини зі сторони зажилих господинь в перших лавках. Дух сільського фалшивого аристократизму бє від них.

— „От найшлася дорадниця!.. Ми самі знаємо, що так воно, а не інакше".

Засоромилася жінка, почервоніла тай замовкла. А коли я ще раз порушила видвигнені нею справи, тоді побідно глянула на „богачок", додаючи: „А видите, що таки моя правда".

По анкеті зайшли ми до кооперативної крамниці. Замісць обіду купили чудових ренет, що, не зважаючи на час яблуневого цвіту, держалися здорово, мовби щойно з дерева зняті. Значить, при добре наладнаному садівництві, моглиб ми самі замісць Америки обслужити весною ринок добрими яблуками.

Крамар — інтелігентний чоловік у елєгантному одязі жалується, що працює за нужденною місячною винагородою. Значиться — повиненби більше щадити на одязі, який ні трохи не надається до праці за прилавком. Крамничка симпатична, але здалосяби тошки більше чистити.

І. Блажкевичева.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Передумови успішної індустріялізації західно-українських земель.[1])

Сприяючі зовнішні обставини самі собою ще не створять нам рідного промислу. — Перш усього не забуваймо, що властивими організаторами всього господарського життя, поза примітивним хліборобством, були у нас, а по більшости ще є досі чужинці, а саме Жиди, Поляки, Німці і т. д. Досі вони завжди вміли скорше від нас орієнтуватися в ситуації і будувати господарство. Вони ніколи, навіть в час найбільшого розгону фабричного промислу, не опускали рук також в ділянці дрібного виробництва і тому

[1]) Друга частина викладу, прочитаного з рамени Тов. науков. викладів ім. В. Могили у Львові весною 1933 р. Початок Гл. в „К. Р". за червень б. р. Стаття обговорює питання, яке знова порушили в серпні ц.р. в„Ділі" Вол. Темницький і інші та почасти дає відповідь на нього. — Ред.

опанували майже монопольно більшість вже існуючого у нас промислового життя. Згадаймо хочби дрібні механічні варстати, столярство, бляхарство, токарство, голярство, кравецтво, шевство, шлюсарство, боднарство, ганчарство, килимарство, пекарство, елєктро- і радіотехніку, виріб мила, прачкарство, механічне ткацтво, прядівництво, млинарство, виріб цегли, соди, вапна і гіпсу, цементу, паперу, шкільних приборів, мясарство, — не кажучи вже про торгівлю продуктами села, де щойно від недавна наша кооперація починає робити перші кроки.

Ця акція, це не якась неорганізована стихія, але, навпаки, нею кермує приблизно від початку XX ст. свідома рука як польських, так і жидівських громадських, а тепер вже й державних чинників. Її організували ще перед війною ріжні приватні та краєві польські комітети для упромисловлення краю; тій самій цілі служать анальогічні організації Жидів, та спеціяльно засновані банки, що дають кредитову поміч дрібним промисловим підприємствам. Основним засобом являється цілий ряд промислових і взагалі фахових шкіл, з яких польські є переважно державні а жидівські приватні. Серед жидівських передує величава промислова, головно елєктро-технічна і механічна школа у Львові. Гроші, вкладені у цю недавно побудовану школу (в значній мірі амер. Жидами), напевно оплатяться Жидам куди краще, як приміром ті гроші, що їх жертвували американські Українці у т. зв. закордонну дипльоматичну акцію або подібні краєві акції. Бо наслідком жидівської промислової організації тисячі молодих жидівських фахівців будуть що далі, то глибше запускати корінь на нашому ґрунті, витискаючи рівночасно на той світ або на еміграцію за куском хліба у двічі більше число наших людей.

Першою передумовою успішности нашої промислової акції буде доцільна організація фахового вишколу для наших молодих людей, та створення їм можливости дістати взагалі практику по існуючих варстатах праці.

Другою передумовою є організація ринку збуту для наших промислових підприємств, а щойно на третьому місці поставимо організацію фінансової й кредитової допомоги.

Може кого небудь здивує таке чергування справ, бо воно суперечить пануючій у нас психозі: що в промисловій ділянці від детятиліть тупцюємо на місці тільки через брак капіталів. Ми ж кажемо: гроші найдуться, як будуть добрі фахівці, солідні ділові люде і певний ринок збуту. Переборення двох перших перешкод є тяжче, як тої третьої.

Що розуміємо під організацією ринку збуту? Коли розходиться про промисловий варстат, який працює не на склад, а в міру того, як надходять замовлення (прим. кравецтво, шевство, столярство і т. д.), — то очевидно, що наші ремісники й дрібні промислові підприємства будуть поступати у розвитку передовсім в міру того, як зростатиме їхня фахова солідність, себто оскільки будуть кращими а може й дешевшими робітниками від своїх іншонаціональних конкурентів. Певно, що деяке значіння має й національний сентимент, почуття, одначе не перебільшуймо цього чинника! До доброго українського фахівця, лікаря, адвоката і т. д. прийде навіть шовіністично настроєний Поляк. А з дру-

гої сторони не замикаймо очей і на те, що, помимо десятилітньої пропаганди клича „свій до свого", все ще, — скажім, собі правду в вічі, — поважне число Українців дає працю не — українським заробникам та купує не — українські вироби, хоч є свої. Именно тому, бо у нас сильніше переконання про ділову солідність Жида або навіть Поляка, як Українця.

Промисл, що працює не на готове замовлення, тільки на склад, є завжди в тяжчому положенню що до ринку збуту; раз тому, що потребує більшого унерухомленого капіталу, який лижатиме в готових товарах, чекаючи покупця, а друге тому, що підприємство мусить ш у к а т и покупця. Мусить удержувати апарат реклями й агентури, та підпадає в міжчасі під небезпеку хитання цін. У вижиданню покупця товар може часом і зіпсуватися, вийти з моди і подібне. Це все збільшує ризико цього рода підприємств. До того всього додаймо факт, що спеціяльно ці ділянки промислу є в більшости вже скартелізовані. Існуючі картелі нерадо приймають нових конкурентів, а перебувати поза картелем і наражуватися на репресійні заходи проти себе з боку картелів, — це не кожний витримає. І тому, спеціяльно в цій ділянці промислу, успішний розвиток для Українців можливий найкраще протоптаною дорогою: через кооперацію, а саме, в тій формі, яка вже випробована кооперацією на Заході. Кооперація для закупу і постачання (як в ділянці споживчій, так і сільсько-господарській) організує власне виробництво тих предметів, на які вже має зорганізований і певний попит і збут через всі свої кооперативи. Кооперація для збуту і перерібки сіл-госп. продуктів мусить щойно впертою і солідною роботою виробити собі ринки збуту серед міського населення в краю і евентуально заграницею. Тут завдання тяжче, бо набувачами товару є маси, не звязані організаційно з кооперацією, не члени кооператив, часто заграничні фірми, алеж з другого боку має цей рід кооперативної діяльности за собою кольосальну перевагу над приватним скупщиком і перероблювачем с-г. продуктів, через те, що в виключає зарібок посередника, а тому може дати товар першої якости по найнищих цінах і тим побивати приватну торгівлю. Успіхи нашої молочарської кооперації, а в останніх роках й нашого яйчарства, дають на це блискучий доказ. — В цій ділянці, — перерібки й збуту с.-г. продуктів — маємо до зроблення чимало. Нам потрібний кооп. цукровар, підприємства для консервації ярини і овочу, сушки, і виробу цикорії та кавових сурогатів, горальні, крохмалярні, гарбарні, млини, і крупярки, тартаки і папірні, мясарні, оліярні і подібні промислові підприємства, звязані тісно з потребами хліборобства. Для тих всіх підприємств є у нас вже нині ринкове запезпечення на оба боки, як зі сторони достави сирівцю, так з боку збуту готового виробу, бо всі ці продукти продаємо тим же хліборобам, а до того ще й міщанам через наші кооперативи.

Якжеж представляється справа що до виробництва тих товарів, на які маємо вже теж зорганізований масовий збут через наші кокооперативи, а с и р і в ц і для яких мусимо набувати на вільному ринку, не дістаючи їх прямо від нашого хліборобства. І тут треба дати першенство перш усього тим товарам, які мають у нас вже твердо запевнений коопер. збут; і очевидно організувати це виробництво покликана передовсім сама кооперація в особах своїх кооперативних союзів, бо це йде по лінії принятих в цілому світі метод коопер.

будівництва. Певна річ, що поки кооперація не спроможеться на заснування якогось виробництва, то на переходовий час вона погодиться кольпортувати й вироби приватних українських підприємств чи спілок. Одначе треба, щоби була повна ясність в цій квестії для цього, щоби колись не було яких небуть жалів на кооперацію: кооперація по своїй природі і програмі не може зректися права опанувати ціле господарське життя, в тому числі і промислове. В майбутньому отже прийде до боротьби між українською кооперацією і українським приватним промислом. З цього здаємо собі ясно справу. Та поки що маємо так багато ділянок, де нема взагалі українського промислу, що така боротьба в блищому часі, ще не має оправдання. На всякий одначе випадок в інтересі самих нинішних приватних промисловців, які опирають свою екзистенцію на збуті через кооперацію, є: зрозуміти, що вони є для кооперації, а не кооперація для них.

Розбудова промислу в цій другій ділянці має теж свої труднощі, в непевности достави спровин і матеріялів, які теж часто є картелізовані. Отже є обовязком всіх, кому на серці лежить наше упромисловлення, дати особливу опіку і поміч цього роду ново-повстаючим підприємствами, вибачаючи їм нераз їх початкові може слабости і даючи першенство рідному, хочби з початку ще і не совершенному виробові перед чужим, та льокуючи свої капітали у цих підприємствах.

*

На цьому місці стрічаємося безпосередньо з відомим кличем „свій до свого, по своє!“ Не ми перші його вигадали, знали цей клич і Чехи, і Поляки в Познанщині та в передвоєнній Галичині, ним воюють Ірляндці, Індійці і т. д. Це зовсім зрозуміле стремління національної чи соціяльної групи до розбудови свого власного господарського життя, як підстави до своєї всебічної еманципації. Але як кожний клич, опертий на чуттєвому, а не чисто господарському інстинкті і не на розумі, він має й свої слабі сторони. Безумовно, він вимагає від членів національної, віроісповідної чи навіть клясової групи абсолютної торговельної вірности, яка не оглядається на ніщо, навіть хочби „свій“ виріб мав бути дещо гірший в якости або дещо дорожчий в ціні. Коли б цьому кличеві надати таке значіння, що він обовязує лише тоді, коли свій виріб не уступає в нічому не-своїому продуктові, — тоді, клич „свій до свого“ втрачавби фактично половину свого змісту, бо — остаточно — не вимагавби ніякого особливого геройства від людей і не мавби моральної ціни. В такім розумінню клича свій до свого міститься елємент того самого протекціонізму, що його примінює держава, охороняючи краєве виробництво високими митами на заграничні товари. Ми, бажаючи протегувати вже в межах Польщі своє українське виробництво, мусимо обложити себе, в разі потреби, на переходовий час, ще дальшим добровільним митом і свідомість того, нічого не скриваючи, розповсюднити в найширших масах, викликуючи до життя формальний фанатизм упромисловлення краю[1]).

[1]) Як ілюстрацію що часом є необхідно, хочби переходово, матеріяльні жертви, можна навести такі факти. По появі нашого власного виробництва мила, синки, шварцу і т. д. загрожені конкуренцією дотеперішні фірми, що опанували ці ринки розпочинають боротьбу з ними, знижуючи ціну виробу, навіть нижче коштів виробництва, хоч не робили того перед появою наших фабрик і аж наші фабрики позбивали в низ їхні високі ціни. Очевидно розраховують на те, що відібють собі

При тім одначе треба берегтися звязаних з тим небезпек; з них найбільшою є спокуса галапасництва менше совісних фірм на патріотизмі загалу: гірша якість матеріялу, неоправдане шрубування цін, брак акуратности у ділових зносинах, неохайність в організації підприємства і т. д. — все те в наслідок певности, що патріотичний загал всетаки вибачить „своїм". Боротися з цею небезпекою треба шляхом прилюдної, але доброзичливої самокритики, з якої ще не мусить випливати агітація проти рідного виробництва. Безкарність національного галапасництва та заборона доброзичливої критики українських установ і підприємств, це не менше грізна небезпека для рідного поступу, як конкуренція чужих; це може навіть більша небезпека, бо убиває нас внутрі, морально підриваючи взагалі можливість публичного ширення клича „свій до свого по своє!"

*

Третьою передумовою розвитку українського промислу є капітал. Ми вже вище висловили засадничий погляд на цю справу. В тих розмірах, в яких ми тепер можемо найти примінення для капіталу, розбудовуючи поки що дрібні варстати праці, у нас капітали є. Правда, не є вони в тій формі, в якій вони потрібні промислові, вони не є змобілізовані банками (за виїмком незначної частини). Ми, як нація від віку хліборобів, а від пару десяток літ ще й урядників і еметитів, привикли держати наш капітал лише у формі недвижимости (грунту, камениці і т. д.). Колиб нам вдалося хоч частинно переломити цю привичку, то аж тоді показалосяб, які значні суми прийшлиб на допомогу промислові чи то у формі безпосередніх вкладок, чи льокат у добрих банках. Щоби це слово сталося ділом — для того необхідне загальне перевиховання громадянства у повищому дусі, та очевидно — і відповідна солідність з боку промислових підприємств, якаб була гарантією певности льокат. Можемо сміливо сказати, що дотеперішній хід розбудови нашого промислу виказав значно менший відсоток невдач, ніж то було у інших народів. Не применшуймо власної вартости легковаженням власних придбань! Ризико, звязане з льокатою капіталу в солідному українському, спеціяльно кооперативному промислі, який стоїть під контролею ревізийних органів і з якого виключений елємент спекуляції та який продукує пляново для певного ринку, сьогодні абсолютно не є більше від валютарного ризика або від ризика якого небуть капіталістичного банку.

Не поділяємо думки, що капітали зможемо притягти до промислу і торговлі, критикуючи — як це у нас часто водиться, — „українське хуторянство", привязання до ріллі та „міщанський страх перед ризиком". Власник капіталу у своїй масі всюди і завжди шукав головно певности льокати, жертвуючи навіть дещо з проценту; — тільки одиниці були і є ризикантами. З цим фактом треба числитися, але не можемо бути занадто скромні в оцінці своїх прикмет. Розбудова українського промислу, коли вестиметься розважно, не наразить наших людей на втрату їхнього гроша.

Уважаємо, що допомагати у фінансуванню українського ремесла і кооперативних фабрик, крім заінтересованих осіб, повинні пере-

хвилеві страти пізніше, знищивши наші фабрики. В таких випадках, маючи діло з могутніми фінансово противниками, ми можемо спасти наш промисл від загибелі лише при допомозі згаданого фанатизму.

довсім наші кооп. банки, як це вже зрештою і ухвалено на V. кооп. зїзді. На жаль одначе, ця ухвала досі залишилася на папері. Проводи кооп. банків і досі не стали ініціяторами, організаторами та контрольорами наших промислових підприємств. Наші банки, а навіть їх централя по старій інерції швидше дадуть позичку на грунт, на споживчий склеп, на кредитову кооперативу, але не продукційній кооперативі, або приватному ремісникові. Знаю такий куріозний факт, що істнує у Львові вже третій рік кооп. фабрика, яка удостоїлася кредиту у Жидів, Поляків, Німців, а й досі не допросилася ані сотика кредиту з кооп. банків. Таких фактів можна навести значно більше.

Наша кредитова система досі не змобілізувала і, як видно, не думає мобілізувати капіталів для потреб розбудови промислу. Отже не дивуймося, що при такому стані річей виринають щораз нові помисли організації промислових чи торговельних банків на зразок німецьких чи американських капіталістичних банків. До таких належить теж проєкт „Промислового Банку". Хоч тут не місце розглядати цей проєкт в цілій ширині, то треба зазначити, що він має одну засадничу хибу: хоче основувати банк згори вже такий, щоб мав гроші на фінансування промислу, цебто не малі гроші і то на фінансування початкуючих підприємств. З гори можна сказати, що число охочих льокувати свої гроші в такому банку і виключно на таку ціль — не буде дуже велике. Коли проєктанти покликуються на німецькі чи інші приміри, то вони забувають, що т. зв. пром. европейські банки розвинулися з купецько-депозитових банків, відомих ще від XVI ст. і до фінансування промислу приступали аж тоді, як вже були солідно уфундовані капіталом, фінансовими звязкими та втішалися широким довірям вкладників. Вкладник, а особливо наш, не дасть гроша до банку, про який з гори знає, що він всі свої гроші льокуватиме лише у промислові, до того ще переважно новозасновані підприємства. Тому одиноко здібними, а значить і покликаними до фінансування промислу вважаю всі наші здавна існуючі кооп. банки й щадниці; а й вони з тактичних зглядів повинні трактувати це діло не як виключну агенду, а як одну з агенд.

К. Коберський

Місце плекання худоби у сільському господарстві Сх. Галичини.

Місце плекання худоби в сільському господарстві краю визначити трудно, а то тому, що для цеї справи є дуже мало джерел та матеріялів, які говорилиб про Сх. Галичину.

Та всежтаки цю справу можна висвітлити певними, хоч неповними фрагментами, які дадуть бодай частинний вгляд у справу.

До таких поодиноких зявищ, що вияснюють справу треба зарахувати:

1) розподіл плекання рогатої худоби між селянські і великовласницькі (поміщицькі) господарства;

2) місце худоби серед інших сільсько-господарських тварин і відношення її до них;

3) розподіл господарств після скількости коров;

4) напрямні плекання рогатої худоби.

Стан посідання рогатої худоби серед великої власности (поміщиків) і селянства розділювали економісти приблизно [1]) так, що селяне мають 75%, а поміщики 25% худоби. Однак переведений в 1902 р. в цьому напрямку перепис захитав зовсім це припущення і виказав, що велика власність (поміщики) мають ледви 10% всієї худоби Галичини. Наведені дані для цілої Галичини можна з малими змінами примінити і до Східної Галичини з тим, що в невеликій мірі випалиб вони для селянства у цьому краю корисніше. Дані про розділ тварин з р. 1902 такі [2]):

Ціла Галичина в р. 1902.	У відсотках до загальної скількости			
Величина господарств в гектарах:	коні	худоба	вівці	безроги
До 0.5 гектарів	0.26	1.84	0.77	2.81
0,5— 1	1.18	5.08	2.59	6.13
1— 2	7.56	14.63	7.80	15.93
2— 5	37.66	35.47	27.19	37.86
5— 10	26.93	22.30	30.81	23.18
10— 20	8.97	8.37	17.60	7.90
20— 50	2.53	2.50	5.50	2.13
50—100	1.21	1.12	1.22	0.80
поверх 100	13.66	8.71	6.30	3.30

Отже, коли вважати за поміщицькі господарства навіть вже від 50 гект. в гору, то вони годують тільки 9.83% всієї худоби. Зате найбільше худоби плекають господарства о площі 2—5 гект., потім 5—10 гект. і 1—2 гект. Виходить з цього ясно, що головними годівельниками худоби в Галичині є малі і середні селянські господарства.

Дані з перед світової війни [3]) виказують у цьому відношенні малу зміну, бо в поміщицьких господарствах було ще дещо менше худоби, бо 8.8%, а в селянських аж 91.2%, коли брати на увагу цілу Галичину. Вже тут видно упадкову тенденцію у великої власности і зріст відсотка всієї худоби в селянських господарствах. Одначе рішучий упадок скількости худоби і інших тварин у поміщицьких господарствах Сх. Галичині виказують дані з 1930 р.[4]): (гл. тб. на ст. 273 згори).

Коли брати на увагу тільки саму худобу, то її скількість у поміщицьких господарствах від 1902 р. зменшилася дотепер близько о 50%, а від р. 1914 о 40%, а тимсамим відношення покращало на користь селянських господарств.

Замітне теж, що в порівнанні зі станом 1902 року впала у поміщицьких господарствах теж скількість інших тварин на 50%. Ствер-

[1]) Fr. Bujak, Galicya. Tom I., str. 321.
[2]) ibid. стор. 320.
[3]) Stosunki Rolnicze Rzeczypospolitej Polskiej, Том I., стор. 109.
[4]) M. Zaremba: Rejestracja zwierząt gospodarskich w r. 1930, Kwart. Stat., T. VIII., зош. 2, стор 461.

У господарствах поверх 50 гект. було тварин у % % цілої їх скількости	Коні	Худоба	Безроги	Вівці	Кози
1. Львівщина	6,8	5,1	2,8	8,3	2,8
2. Тернопільщина	9,0	5,3	3,7	6,7	2,3
3. Станиславівщина	6,2	4,8	3,0	12,0	2,2
Сх. Галичина	7,3	5,0	3,1	9,0	2,4

джуючи цей факт приходимо до висновку, що плекання худоби у Сх. Галичині — це справа передусім селянських господарств.

Однак не всі селянські господарства мають худобу, на що вказують отсі числа, які подають, скільки селянських господарств мають загалом бодай одну корову [5]):

Бодай одну корову мають	% всіх селянських господарств
1. Львівщина	90,3
2. Тернопільщина	81,7
3. Станиславівщина	80,9
Сх. Галичина	84,3

Виходить з цього, що 15.7% селянських господарств не мають коров (раховані тут корови від 3-ох літ в гору).

Найбільше з цих господарств, які загалом мають корови, припадає на такі, що мають по одній, а дальше по дві корови; дуже малий відсоток має по три корови, а більше чим три — це виїмки, як це видно з отсих даних [6]):

	Господарсва всі	1. корову мають	2. корови мають	3. корови мають	4. корови мають	5 і більше коров мають
1. Львівщина	100,0	50,6	38,4	8,4	1,8	0,8
2. Тернопільщина	100,0	77,7	19,0	2,2	0,5	0,6
3. Станиславівщина	100,0	69,6	23,7	4,7	1,3	0,7
Сх. Галичина	100,0	65,9	27,1	5,1	1,2	0,7

Ці дані вказують на те, що селянські господарства — це дрібні, невеликі варстати, в яких переважає 1—2 корови. Однак багато господарств, які мають тільки одну корову, не мають загалом ніякої іншої великої штуки худоби (ялівки, коня), отже є типовими карлова-

[5]) Edward Szturm de Sztrem: Inwentarz żywy w Polsce, стор. 597—598.

[6]) Ibid.; числа відносяться до всіх повітів львівського воєвідства, а не тільки українських.

тими господарствами. Цих господарств у відношенні до всіх селянських господарств є розмірно дуже богато [7]):

Госполарства, що з великих тварин мають тільки одну корову	% всіх селянських господарств
1. Львівщина	28,3
2. Тернопільщина	34,7
3. Станиславівщина	41,4
Сх. Галичина	34,6

А це вказує теж на трудні умовини правильного розвитку плекання худоби на цих землях, а також на те, що продукція молока у цих господарствах іде майже в цілости на покриття власного запотребования селянської родини. Колиж так не є. І цих 65,9% селянських господарств, що мають тільки по одній корові, віддають ще і це молоко до молочарні, що при виказанім низькім удою є рівнозначне з тим, що селянська сімя повного молока на їдження не вживає.

Зноваж відношення самої скількости худоби до скількостей інших тварин є у Сх. Галичині ріжна. Унагляднюють це числа з 1927. року [8]):

	Коні	Худоба	Безроги	Вівці
	на 1 км. кв. загосподареної площі:			
1. Львівщина	19,7	43,9	22,6	2,6
2. Тернопільщина	20,8	31,7	31,7	5,3
3. Станиславівщина	14,6	36,1	20,1	10,8
Сх. Галичина	18,3	37,2	24,8	6,2
	на 100 мешканців — хліборобів:			
1. Львівщина	17,8	39,7	20,4	2,3
2. Тернопільщина	21,7	33,1	33,2	5,5
3. Станиславівщина	15,1	37,2	20,8	11,1
Сх. Галичина	18,2	36,6	24,8	6,3

Ці числа вказують передусім на те, що в господарствах Сх. Галичини є забагато, коней коли зважити, що голівлі коней на продажу тут небогато, а вже майже зовсім її немає в селянських господарствах. Правда, поміщицькі господарства мають ще більше некорисне відношення числа коней до худоби, бо їх є о 30% більше, чим рогатої

[7]) ibid.; числа відносяться до всіх повітів львівського воєвідства, а не тільки українських.

[8]) ibid.; числа відносяться до всіх повітів львівського воєвідства, а не тільки українських.

худоби, але всетаки воно мало впливає на загально-краєву пересіч, яка вказує на те, що коней в Сх. Галичині забогато.

Годівля коней на продаж може іти передусім в напрямку вихування коней для війська і на робучі коні для краю і закордон. Одні і другі вимагають певної величини поодиноких штук коней. А тимчасом у Сх. Галичині коні малі, незначної величини, з яких тільки маленька скількість „гуцулів" має вартість при продажі. В Сх. Галичині є коней вижчих понад 148 цм. (пригідних для війська) [9]):

	% всіх коней
1. Львівщина	20,0
2. Тернопільщина	18,5
3. Станиславівщина	17,7
Сх. Галичина	18,7

Коли до цього взяти під увагу, що 7,3% всіх коней належить господерствам понад 50 гектарів, а ці власне коні є великих пород, то на селянські господарства припадає всего 11,4% більших коней, які можнаби збути поза територією Сх. Галичини, колиб не те, що попиту на них майже зовсім немає.

В додатку приріст коней є куди більший, чим худоби, бо від р. 1921 до р. 1927 збільшився в Сх. Галичині о 25,9%, коли зріст рогатої худоби виносив тільки 8,6% [10]). Це вказує на звишкову тенденцію у стані коней, яка мусить впливати некорисно на збільшування худоби.

З тенденцією зросту числа коней не проявляються тимсамим більші спроби, щоби перейти до праці коровами, бо пропаганда, яку в цьому відношенні роблять — не дала досі більших наслідків.

Коли до цього додати, що в Сх. Галичині більшість господарств— це карловаті або дрібні сільські господарства, то виходить ясно, як великі шкоди походять з того, що коров не вживають до праці. Головною шкодою є зуживання паші для коней, якої і так богато нема, а це відбивається дуже сильно на кормленні худоби, яке то кормлення часто буває голодовим, що відмічували економісти вже і в давнішому часі [11]).

Деякі автори [12]) оправдують велику скількість коней у Сх. Галичині браком механічного знаряддя до управи ріллі та браком інших засобів льокомоції. Однак коли приняти навіть це оправдання, то воно не зменшує негативного впливу великого числа коней на плекання худоби.

Напрямок плекання худоби, молочний чи опасовий, подають нам отсі числа [13]) (гл. ст. 275 згори):

[9]) ibid. стор. 591.
[10]) Zygmunt Ihnatowicz: Produkcja zwierzęca, стор. 9.
[11]) Др. Осип Олеськів: Еволюция селянських господарств в Сх. Галичині 1848—1898, Відень 1901 (Supplementband Geschichte d. Österr. Land u. Forstwirtschaft) стор. 19.
[12]) Edward Szturm de Sztrem: Inwentarz żywy w Polsce, стор. 590.
[13]) ibid. стор. 592. і т. д.; Львівщина — всі повіти.

Дані з р. 1927.	З числа всеї худоби	
	% коров	% волів
1. Львівщина	70,2	0,8
2. Тернопільщина	67,7	0,6
3. Станиславівщина	65,6	4,4
Сх. Галичина	67,8	1,9

Отже опасовий напрямок, за виїмком Станиславівщини, дуже малий, зате молочний напрямок, якщо судити по скількости волів, в цілому праю переважає.

Опасовий напрямок в Галичині (цілій) спадає від давна, однак заломання його прийшло щойно по війні, як про це свідчать такі числа [14]):

В Галичині	штук волів
1851	487.693
1857	473.516
1869	345.305
1880	312.786
1890	337.459
1900	268.175
1910	113.010
1927	30.603

Сильний спадок числа волів перед війною треба приписати тим причинам, які причинилися до зменшення числа худоби загалом, а крім цього тому, що число волів до тягла з року на рік меншало на користь коней. Зате заломання по війні треба звести до майже цілковитого замкнення ринків збуту, з яких два головні, а саме Відень та Прага стали для наших селян зовсім недоступними. Другою і важнішою причиною занепаду плекання волів є занепад хліборобського горальництва (виробу спірту з бараболь), яке давало в осінних і зимових місяцях опас десяткам тисяч волів через згодовування відпадків (браги). Коли у Сх. Галичині перед війною було 227 горалень з продукцією 347.350 гектолітрів спірту, то в р. 1926/7 було всього 43 горальні з продукцією 20.800 гектолітрів спірту [15]). Через те опас волів на бразі упав цілковито.

Так отже ця опасова ділянка стратила значіння у Сх. Галичині. Зате ділянка продукції молока набирає чимраз більшого значіння,

[14]) Podręcznik Statystyki Galicyi, том IX, частина друга, стор. 191. і E. Szturm de Sztrem op. cit.

[15]) Z. Ihnatowicz: Organizacja produkcji w zakresie chowu zwierząt gospodarskich, Warszawa 1929, стор. 215.

а то через добру кооперативну організацію збуту молока чи його продуктів; а вслід за цим іде змагання селян збільшувати дальше його скількість.

Для правильного погляду на цілість плекання худоби треба приглянутися теж відношенню молодника до всеї худоби та відношенню бугаїв до коров, бо одно і друге має значіння для розвитку цеї ділянки сільського господарства.

Числа після перепису з р. 1927 для Сх, Геличини такі [16]):

	Всьої худоби	Нижче 1 року	Від 1 року до 3-ох		Поверх 3-ох років			
			бички	інші	разом	бугаї	корови	воли
1. Львівщина[17])	876.546	147.246	13.384	88.448	627.468	4.260	618.667	4.541
2. Тернопільщ.	429.603	75.838	6.780	50.270	296.715	2.680	292.452	1.583
3. Станиславів.	433.980	71.061	14.561	47.128	301.230	2.925	286.099	12.206
Сх. Галичина	1740.129	294.145	34.725	185.846	1225.413	9.865	1197.218	18.330

З цих чисель видно, що молодняк нижче року, отже той, що може бути або держаний дальше в господарстві, або проданий, виносить у Сх. Галичині 16,9% всьої худоби. Але вже самі ялівки (чи молоді корови) у віці від року до 3-ох, себто ті, що будуть держатися в господарстві, творять тільки 10.6% всьої худоби. З цього такий висновок, що майже 40% молодняку іде на продажу, як телята на заріз, а тимсамим змешуєтьса приріст скотостану.

Дуже некорисним є відношення числа бугаїз до коров. У Сх. Галичині бугаї творять 0.8% всіх коров, або на одного бугая припадає 125 коров. Коли зважити, що правильне число коров на бугая є 60 — 70 при плеканню в стайні і 30 — 40 при плеканню на пасовиську [18]), то скількість бугаїв у Сх. Галичині вистарчає ледви на половину коров. Очевидно в практиці воно виглядає інакше, але тому теж і наслідки тої годівлі не можуть бути добрі.

Число волів, які творять тільки 1.03% всеї худоби не впливає зовсім на напрямок її плекання, про що вже раніше згадувано.

Збираючи разом все те, що наведено про ролю плекання худоби у сільському господарстві Сх. Галичини приходиться ствердити, що:

1) головними годівельниками рогатої худоби є передусім селянські господарства;

2) що скотостан надалі маліє у поміщицьких і підноситься у селянських господарствах;

3) що більшість селянських господарств мають ледви по одній корові, а 1/3 частина всіх селянських господарств мають з великих тварин тільки одну корову, а такий стан впливає відємно на продукцію молока для перерібки на продукти; колиж мимо цього молоко на пе-

[16]) Inwentarz żywy w Polsce, Kwart. Statyst., том. V., зош. 2., таблиці, стор. 608.
[17]) всі повіти.
[18]) Hitschmann: Vademecum für den Landwirt, Відень 1920, том I., стор. 587.

рерібку іде, то це відбивається некорисно на відживленні населення;

4) що селянські, головно дрібні господарства держать цілком непотрібно велику скількість коней, на яких місце моглиб прийти корови, що сповнялиб рівночасно господарські роботи;

4) що опасовий напрямок у плеканні худоби майже зовсім упав, а ціле плекання рогатої худоби має визначно молочний напрямок;

6) що випродування молодняку впливає дещо стримуючо на розвиток збільшення скотостану;

7) що скількість бугаїв у Сх. Галичині є далеко невистарчаючою, а це здержує правильний розвиток плекання худоби, головно, коли говорити про її якість.

На основі цих висновків стає ясним, що в ділянці плекання рогатої худоби має Сх. Галичина ще дуже багато до зроблення, а тому теж і перспективи праці нашої суспільної агрономії у цьому напрямку є чималі.

Евген Храпливий.

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ.

Релігійний соціялізм.

В нашому огляді*) ріжних соціяльних доктрин лишається ще одна, яку годі поминути, хоча звичайно так роблять: це релігійний соціялізм; я не кажу тільки „християнський", бо ми присвятимо теж кілька слів жидівській школі.

Не треба збувати його погордою, кажучи, що релігійний соціялізм не має великого впливу, а на всякий спосіб — що він перестарілий. Це зовсім не так. Християнська соціяльна школа має великий послух; таксамо великий в деяких краях або навіть більший, як яканебуть інша. І відповідно до цього, чи вона прийме ту чи іншу програму, ця програма знайде великі можливости здійснювання.

В християнському соціялізмі треба наперед відріжнити дві школи: католицьку і протестанську, — дуже ріжні метою і соціяльною політикою, а подібні до себе тільки релігійним натхненням, яке черпають зі спільного джерала. Ба навіть це джерело не є зовсім однакове: для першого це церква, а для другого евангелія.

Католицький соціялізм.

Ми замітили, що цю назву, яку прибрали трицять років тому деякі дуже поступові особи з духовенства, осудив формально Рим, і тому її не требаби вживати. Можнаби сказати скромніше: соціяльний католицизм. Але я говоритиму католицький соціялізм, бо так більше зрозуміло.

Погляньмо — так, як ми це робили з попередніми школами, — які в ньому подібности, а які ріжниці з кооператистичною програмою.

Католицтво, як соціяльна організація, звертає зовсім природно свій зір до тої доби, коли церква займала перше місце і коли всі соціяльні інституції залежали від неї.

Не є до подумання, щоби католицька школа не гляділа з жалем на минулий час, в якому суспільна організація носила християнський

*). Гл. попередні числа „К. Р." за б. р. — Ред.

характер. І навіть, не належачи до школи соціяльного католицизму, можна думати, — і я є в числі тих, що так думають, — що та доба була в історії праці найславнішою, в якій працівник був мабуть щасливіший і ліпше плачений, як в якім небудь іншім часі. Не говорю про сільського працівника, якого життя було дуже злиденне, але про міського, про робітника.

Знаю, що сяйво минувшини так само баламутне, як і мрії майбутности. Проте, коли читаємо історію того часу, можна думати, що робітники цехів (корпорацій), як довго ці не стали організаціями самих майстрів, поки ще були правдивими товариствами майстрів і челядників, здійснювали майже всі домагання наших днів в царині праці, до яких ще нині не дійшов світ.

Наперед матеріяльне достатнє життя.

Маємо багато документів в чудовій книжці Жансена про Німеччину в часах реформації. Ось вам цитат, один з тисячів: „В XIV-ому столітті корабельні майстри з Рему скаржаться перед баденським маргграфом, що їх робітники мають щораз більші вимоги. Вони не вдоволяються при їді зупою... доброю яриною, великим кусником мяса, хлібом і сиром; вони домагаються ще печені. Ми направду не можемо давати робітникам так коштовного харчу". — Сьогодні мало таких робітників, які не вдоволилисяб такою їдою.

Що до вбрання, ось вам розпорядок Фрібургського і Авгсбургського сойму, який забороняє робітникам вживати полотна на черевики і вбрання, дорощого як $^3/_4$ фльорена (30 або 40 нинішніх франків), як також „носити на собі золото, срібло, аксаміт, шовк, чи перли".

І так було не тільки в матеріяльному питанню — їди, вбрання, мешкання. (Наскільки то мешкання робітників середніх віків перевищували нори-хати нинішних робітничих міст!). Також і це дуже важне, що тоді було загальне почуття гідности і пошани праці. Бо не треба думати, що шляхтичі, ізза клясових ріжниць, погорджували працівниками. Кріпака зневажали, так, але не працівника, члена корпорації, що в святочні дні надягав своє вбрання і свою відзнаку і не боявся голосно говорити в громаді.

Існувало також те, що так тяжко привернути працівникам нинішнього дня: — любов до праці. Майстер, що творить „добру річ", як говориться сьогодні, мав сентимент до своєї роботи, бо найзвичайніші предмети, що виходили з його рук: крісла, щипці, замки, ключі мають нині вартість, за якою пошукують збирачі. Робітник вкладав в її виконання часть своєї душі, а цього не робить нинішний працівник! Тодішньому робітникові ані не прийшлоби на думку псувати працю, щоби тим докучити працедавцеві!

В тій самій книжці Жансен розповідає історію, яку я наводив часто — про каменяра і коваля з Ульм, що більшу частину свого життя перевів, працюючи в ульмській катедрі, і який бажав, щоб його похоронено під катедрою, як вислів найвищої нагороди та, щоб вложено в його труну його ковало і його молот — неначе хотів злучити ті знаряддя своєї праці з надією на воскресення і славою неба.

Зовсім отже природньо, що корпоративна організація видається католицькій школі основою цілої соціяльної організації.

Але споживчих кооперативних товариств не було в середніх віках. Можливо, що вони не були потрібні, бо інтереси споживачів в тодішньому корпораційному устрою не були загрожені.

Інтерес споживача дізнавав охорони не менше, як інтерес робітника. Правильники того часу, правильники, диктовані державою чи самими корпораціями, були немилосерні супроти працівників, які шкодили споживачеві.

Подаю примір з цеї самої книжки: майстрові не вільно було жадати вищої ціни понад справедливу ціну, ані настановляти нарочно нижчу ціну, щоби тим притягнути до себе клієнта нельояльною конкуренцією. Навіть заборонювано купцям давати знак переходячим вулицею; цей правильник ототожнював промислову рекляму з проституцією.

Один розпорядок в Базелі, говорячи про торговця, каже: „Вино має остати таке, як його Бог сотворив". По правді, це не Бог сотворив вино, але, як каже біблія, сотворив його Ной. І Господь не гнівався за це на нього, — навпакм! Але це дрібниця. Затямимо тільки ту ціль, що руководила розпорядком: хоронити споживача перед фальсифікатами.

Тому не були тоді потрібні споживчі кооперативні товариства, щоб оберігати інтереси споживачів. Сьогодні навпаки, вони конечні, бо корпоративний режім упав. Треба отже, щоби церква, занехуючи віднову кооперації, воскресила цього їхнього духа.

Отже католицька соціяльна школа шукатиме розвязки при допомозі професійних стоваришень синдикалізму. І так, католицькі синдикати поширились значно в Німеччині, навіть у Франції, хоча багато про них не чути.

Католицька соціяльна школа не дуже підпирає споживчі кооперативні товариства. І ось чому:

Ця школа бере в охорону середні кляси: малого майстра, малого купця, дрібний промисл, які саме являються живими останками колишнього режіму. Католицька школа старається оборонити їх перед наступом великого промислу, капіталізму, акційних товариств. На своїх конгресах католики постійно про це говорять.

Ця школа не може отже дивитися приязним оком на споживче кооперативне товариство, яке хоче елімінувати малу торговлю, ба навіть опісля малого майстра, як тільки кооператива зможе виробляти товари своїми засобами.

Можливо, що вже скорше признасть кооперативне робітниче продукційне товариство: його першим творцем був в 1832-ім році Бішé, що належав до католицької школи.

Є тільки одна форма кооперації, яку соціяльна католицька школа взяла майже у всіх краях під свій покров: це кредитова кооперація. Але чому? Бо саме ця форма кооперації визичає капітали малим майстрам, селянам, малим купцям, а тим самим вона, в противенстві до других форм, підпомагає середні кляси. Але й ці кооперативні товариства не йдуть спільно зі споживчими кооперативами.

Соціяльна католицька школа глядить із занепокоєнням, як кооперативний рух схиляється до соціялізму, мимо невтральности, яку голосить, про що я говорив в попередніх лєкціях. Признаючи, що кооператистична програма остає офіційно невтральною, більшість провідників кооперативного руху все таки як не комуністи, то бодай соціялісти, вільнодумці, жиди, протестанти. І католицька школа бачить це не радо.

Його спільні точки з кооперативизмом.

Мимо тих ріжниць, ми побачимо й тут подібне явище, яке ми запримітили, обговорюючи марксизм і синдикалізм: доктрини, які своїм початком і напрямними видаються протилежними, в кінці зближуються. Католицька соціяльна школа, приглядаючись з близька до кооперації, побачила між кооперативним рухом і собою самою деякі подібности.

Вона не могла зразу не звернути уваги на цей принціп, виписаний на першому місці кооператистичної програми: усунення зиску.

Коли пригадаємо собі ті всі кампанії, що їх вела церква 2000 літ від сього повстання проти жадоби зиску, проти лихви під якою небудь формою — usura vorax, як звав її Лев III-ий, в своїй славній енцикліці — дивно булоб, колиб вона не віддала честі кооперативизмові.

Вона приневолена признати — що так висловлюся — цей християнський дух у боротьбі, яку кооператори ведуть проти жадоби зиску і меркантильного духа. І вона не може теж остати нечутливою до того, що кооператистична програма виключає боротьбу кляс, та проголошує обовязок солідарности.

А навіть відносно середньої кляси вона може признати, що, оскільки кооперація зносить посередників, то з другої сторони вона витворює нову середню клясу, розуміючи під цим цілу ту масу членів, які одержують звороти, а тимсамим можуть щадити, призбируючи малий капітал; а є їх мільони у світі! І цим саме вони заінтересовані в задержанню малої власности.

В кінци католицька школа повинна цінити в кооперації її міжнародність, бо ніхто не є більшим інтернаціоналістом, як церква, яка вже своїм іменем „католицька“ і „вселенська“ хоче зазначити, що обгортає цілий світ.

Тим самим в усіх тих питаннях не має абсолютного розходження обох тих рухів.

Тому католицька соціяльна школа зблизилася до кооперативного руху. Вона зробила це навіть з розголосом. Це сталось недавно, у 1919. р., в Римі, де утворено міжнародній католицький кооперативний союз. Він відбув свій другий конгрес в 1921 р., у Ціріху. На цім конгресі був присутний о. крилошанин Юнг зі Сен-Галь, що недавно помер. Він читав доповідь про кооперативизм, з якої наведу тільки одну фразу:

„Тільки кооперативна народня економія є в силі розвязати сучасну економічну крізу та побороти історичний матеріялізм так комуністичний, як і капіталістичний“.

Конгрес ухвалив програму, з якої наводжу характеристичні уступи:

„Треба завести таку економічну систему, в якій заспокоєння потреб народу булоб законом цілого економічного життя — розуміючи під цим не тільки задоволення самих потреб, але й справедливіший розділ доходів, як теж більш серіозну контролю цін... щоби приватні інтереси, інспіровані до сьогоднішнього дня пошукуванням зиску, були підпорядковані загальному інтересові“.

„Так отже найбільш слабих треба кликати в ряди кооперації, — установи, яка перемінює в цінність невеликі сили слабих“.

І ось ми віднаходимо в цих словах суттєві принціпи кооператистичної програми: заспокоєння потреб, а не пошукування зиску,

і справедливу ціну. З цього місця тому два роки я виголосив ряд викладів*) про значіння справедливої ціни, і вказував, яке вона займала місце в канонічному праві середніх віків.

В Злучених Державах численні католицькі духовні говорять майже такою самою мовою.

Маємо отже католицький кооперативний інтернаціонал і соціяльну католицьку кооперативну програму. В дійсности маємо три кооперативні програми:

ліберальну програму Рочделя,

червону програму Москви і,

білу програму Риму або чорну, як хочете, але назва, яку вони самі собі надають, звучить: „Білий кооперативний союз".

Проте, приєднуючись в деякій мірі до кооперативізму, соціяльна католицька школа не хоче очевидно зректися своїх прінціпів. Вона приписує своїм кооперативам окрему програму; і так, як ми вказали на специфічний характер рочдельських кооператив, так само вкажемо тепер на ознаки католицьких кооператив.

Що-ж характеризує католицькі кооперативи? Всі вони признають методи кооператив клясичного рочдельського типу: продаж по біжучих цінах, звороти відповідно до закупу, один голос на члена, безогляду на скількість уділів, продаж і нечленам і т. д.

Суттєва ріжниця є наперед в тім, що вони виключають зовсім революційну тенденцію, — думку, щоб кооперація була знаряддям боротьби кляс і тріюмфу колєктивного соціялізму: колєктивістичного, комуністичного, марксівського, чи якогось іншого. Вони хочуть боротись проти капіталізму, в моральному значінню цього слова, а не через вивласнення посідаючої кляси.

Тим вони виключають не тільки червоний кооперативізм, але й інтегральний, цебто всяке стремління до перебудови сучасного економічного устрою, а передовсім зусилля до виелімінування купців. Так само, як економісти ліберальної школи, про котру ми говорили, католицька школа вважає кооперацію за рід конкуренції, якої роля в доповненню, в поправленню всього, що зіпсоване в сучасному ладі, але ніколи в його повваленню.

Знова під іншим оглядом католицькі кооперативи, відхиляючись від рочдельських кооператив, зближуються до червоних: вони хочуть замкнути себе, стаючи конфесійними. Так як кооперативи Москви мають своїм правилом: допускати до себе тільки пролєтарів і виключати буржуа, — так само католицькі кооперативи заявляють, що вони не можуть терпіти в своїх рядах вільнодумців чи матеріялістів; вони хочуть задержати християнське наставлення, конечно потрібне для збуджування енергії.

Впрочім, кажучи, що вони замкнені, наче червоні кооперативи, тільки в противному змислі, я не хотів твердити, що вони домагаються від тих, що хочуть до них пристати, карти віроісповідання, так як я теж не казав, що червоні кооперативи вимагають членської виказки соціялістичної партії.

Ні, вони не ставлять таких вимог, і впрочім це булоб абсурдом для тих, що займаються торгівлею. Одначе, що до адміністрації і персо-

*). Уривок з них ми подали в ч. 3. „Кооп. Респ." за б. р., ст. 88. — Ред. „К. Р"

налу цих товариств, то вони стараються мати своїми адміністраторами і урядовцями людей, визнаючих їхні ідеї.

Відповідно до країни, кооперативи приймають одну з цих двох програм. Так, як в Росії всі мусіли пристати до червоного кооперативізму, так само є край, в яких білий, цебто католицький кооперативізм намагається стати домінуючим.

Такі кооперативи появляються тільки в католицьких краях, очевидно в Польщі, Бельгії і Італії [1]).

Часописи недавно донесли, що персонал Ватикану, що складається, як ви знаєте, з кількох сот осіб, заснував кооперативне споживче товариство, щоби уможливити прелатам робити собі деякі ощадности.

У Франції появилися католицькі кооперативи два роки тому на маленькім конгресі, дуже замкненім і майже інкогніто. Дискусія була досить повчаюча. Кооперативи-дисиденти признали, що Національна Федерація кооператив Франції остається без закиду під оглядом своєї політичної лінії, що вона енергійно боронить свою невтральність і не дала себе підчинити соціялістичній партії. Але признаючи коректність її поведінки, вони заявили: що ці, які проводять Національною Федерацією, ба навіть більша часть французьких кооперативних товариств своєю політичною закраскою, душевною формацією, релігійними поглядами не дають їм достаточних гарантій. І тому заснували малесеньку конфедерацію не під назвою католицьких кооператив, але — „незалежних" товариств, так, як зробили ті в Італії. Було їх приблизно двацять і я більше про них не чував.

Протестанський соціялізм.

Можна здивуватись на перший погляд, що існує протесанський соціялізм, чи навіть „протестанський соціяльний християнізм". Нічого бо не знайдете в історії протестантизму, щоб звертало його в сторону соціялізму.

Завжди, чи було це в XVII-ім столітті, коли він закликав на престол Англії Родину д'Оранж на місце Стюартів, чи в XVII-ім столітті, коли разом з пуританами інспірував революцію в Америці, виставляючи принципи, які опісля приняла французька революція під назвою Декларації Прав Людини, — протестантизм лучив я завжди з т. зв. ліберальною буржуазією. А та не мала ніколи ніяких симпатій для соціялізму. З другого боку, коли розглядатимемо не під оглядом політичним, але економічним діяльність протестантизму, то побачимо, що вже перші протестанські реформатори проклямували свободу позички, регабілітували відсоток від капіталу та знесли закон проти лихви. Протестантизм клав основи під модерний капіталізм [2]) у великих купців Голяндії, у великих промисловців Англії, ба навіть тих з Франції, аж до хвилі, коли їх прогнано після відкликання нантейського едикту і коли вони втікли до Німеччини, Голяндії і Англії,

[1]). Від виступу фашизму католицькі кооперативи вписано з уряду до офіціяльної кооперації, під контролю „Ентенаціонале", якої програма впрочім й не богато ріжниться від католицької.

[2]) Один із провідників соціяльного протестантизму Американець Равшенбух каже: Перший розмах дали капіталізмові краї кальвіністів, бо кальвінізм приписував ощадність, скромність одягу, совісність у праці як сутєвий обовязок християн. І так, поменшуючи видатки, збільшуючи одночасно доходи, він витворив економічні резерви, потрібні для фінансування промислу.

стаючи головними носіями промислового і торговельного розвитку цих країв.

За весь той час доля протестантизму була радше звязана з долею капіталізму. А навіть сьогодні, навіть в таких краях, як Франція, де протестантизм уявляє дуже маленьку меншину, начальниками банків і то найвидатніших є протестанти або Жиди.

Та коли, замісць глядіти на історію протестантизму, звернемо увагу на його духа, то й тут можемо ствердити, що характеристикою протестанської релігії є індивідуалізм, небажання підчинитися іншому авторитетові, як авторитету Бога; так, що по своїй совісти протестантизм призначений достарчувати учеників і апостолів ліберальній економічній школі.

Правда, що такою була роля буржуазії по ріжних протестанських краях, але витворилась під-струя, яка голосить, що завертає аж до джерел християнізму і що вона там хоче шукати для себе соціяльного натхнення. Ви знаєте впрочім, що й під теольогічним оглядом протестантизм твердить, що він являється безпосереднім нащадком християнізму перших днів, перескакуючи пятнацять віків традиції і відхилів католицької церкви.

Протестанський соціяльний християнізм появився недавно, майже в тім самім часі, що й інші соціяльні школи, про які я говорив, себто в половині минулого століття.

Перша половина XIX-ого століття, — я не потребую цього ще раз повторювати, — була найнещасливішою добою в історії робітничої кляси, коли умови праці були найтяжчі, а платня найнижча.

Зовсім природно, що люди, які відчували по правді християнізм, а головно ті, що були членами церкви, зворушувались картиною нужди робітничої кляси. Деякі, а було таких небагато, думали, що правдива релігія не може бути байдужою до цього. Вони відчули, що не можна повторювати щоденні літургічні молитви: „хліба насущного дай нам днесь“ і ще: „нехай прийде царство Твоє на землю“ без того, щоби надавати цим словам практичне значіння. Вони казали собі, що такі благання мусять вязатися з реальними ділами. Коли домагаємось насушного хліба для всіх, то треба старатись д а т и й о г о тим, що його не мають, а коли хочемо, щоби настало царство Бога, цебто царство правди, то треба, щоби воно було також тут на землі, а не тільки в небі.

Вони думали також, що християнську, а головно протестанську догму спасення людини треба розуміти не лише в індивідуальному значінню, але теж старатися за соціяльне спасення. Індивідуальне спасення видавалось їм неможливе, ба навіть не бажане, оскільки воно незлучене зі спасенням всіх. Треба, щоби молитва кожного була наче та вістка, яку при небезпеці корабля розсилає стація бездротного телєграфу по морю: S. O. S. (save our souls) — спасайте наші душі!

Щоби голосити таку науку в протестанських церквах — піднялося в половині XIX-ого століття кількох людей, яких можна вважати творцями і апостолами протестанського соціялізму, а на їх чолі: Ченінг в Злучених Державах і Чарльз Кінгслєй в Англії. Вони домагалися для народу прав на краще життя, на ліпшу справедливість. В Лондоні 1851-ого р. пастор Кінгслєй виголосив з проповідниці проповідь. Ось вона :

„Я голошу, що місія, яку Бог поручив священикам християнських народів, це — голосити свободу, рівність і братерство в як найширшому значінню.

Бо є дві свободи: фальшива, що дозволяє людині робити все, що їй забагнеться; правдива, яка велить людині робити те, що є її обовязком.

Є дві рівности: фальшива, яка зводить всі характери і всі здібности на однаковий, низший рівень; правдива, яка дає кожному чоловікові змогу розвивати і плекати свої здібности, якими Бог його обдарив.

Є два братерства: фальшиве, коли чоловік вибирає собі сам тих, з якими поводиться неначе з братьми; правдиве, коли він вважає братьми всіх, які так, як і він сам, мають Бога своїм батьком.

Кожна соціяльна система, яка влекшує громадження капіталів в руках малого гуртка осіб, яка позбавляє нарід землі, надбаної його предками, яка приводить його до умовин життя панщизняних рабів, чи денних робітників жиючих з заробітчанських платень, згорблених під ярмом довгів, або яким небудь іншим способом їх понижує і поневолює, чи навіть відмовляє їм сталого становища в суспільстві — кожна така суспільна система находиться в противенстві до Божого царства, яке проголосив Христос".

Ця проповідь викликала скандал, але мимо того вона висказувала думки гуртка ревних християн, що вперше приняли назву „християнських соціялістів". (Christian Socialists). Цей невеликий гурток мав поважний вплив на пізніший розвій цього руху.

По правді сказати, то ті християнські соціялісти не добачували свого ідеалу в споживчім кооперативнім товаристві, але в кооперативнім виробничім товаристві. Це однак в даному разі не має значіння.

Не викладаючи тут історії цього руху, схажемо, що не тільки в Англії і Америці, але і по всіх протестанських краях існує велике число ліг соціяльного християнізму.

У Франції протестанти становлять малесеньку меншину — близько 600.000 перед війною, а по заняттю Альзації біля 900.000, себто тільки два відсотки населення. І більшість тих протестантів не має ніякої симпатії для соціяльного християнізму.

Але всетаки повстала меншина в меншині, малесенький гурток ревних, які заснували 1887-ого року Протестанське Товариство Соціяльного Християнізму. Воно видає журнал під таким самим заголовком, відбуває періодичні конгреси, та навязало тісні взаємини з товариствами соціяльного християнізму інших країн, ба навіть має деякий вплив на молодше покоління.

Але цей соціяльний протестантизм ділиться на групи, що визнають ріжні програми.

Маленький гурток голоситься отверто до соціялізму. Поль Пасі, колишній професор Школи високих соціяльних наук (син економіста Фридерика Пасі, що був провідником ліберальної економічної школи) не тільки ісповідує соціялізм (хоч дуже далекий від диктаторського комунізму Москви); він навіть заснував комунарну кольонію біля Ренсу, що зветься Ліефра (початкові букви трьох слів: либертé = свобода, егалітé = рівність, фратернітé = братерство); вона склада-

ється одначе тільки з шести родин [1]). Подібно професор правничого факультету в Кан, П. Бівіль (помер зовсім ще молодим) дуже строго і дуже вірно придержується в своїм життю комуністичної доктрини.

В правих кругах вбачали в соціяльному християнізмі свого роду проповідь, якою має бути поведінка посідаючих кляс, неначе обовязок опікунства супроти убогих братів. Один з християн. соціялістів був навіть пастором на цісарському дворі Німеччини і якийсь час удержував дуже добрі взаємини з імператором Вільгельмом, аж вкінці цей бзаявив, що соціяліст і християнин, це два слова, які не йдуть зі со ою в парі.

В Англії і Злучених Державах деякі ліги голосять націоналізацію землі, опираючись на тексті біблії, на законах Мойсея: „Земля є моєю, сказав Вічний".

Але передовсім велика більшість в усіх краях, де є живий протестанський соціяльний християнізм, увійшла на шлях кооперативізму. Вони вірять, що в кооперативізмі знайдуть розвязку, яка найкраще відповідає їхнім стремлінням.

Його спорідненість з кооперативізмом.

Розглянемо причини, ізза яких протестанський соціяльний християнізм причалив до кооперативної думки.

Насамперед ізза самої своєї організації. Протестанські церкви в противенстві до католицьких не є каплицями розкішної і величавої катедри, це більше чи менше автономні установи, обєднані зі собою тісніше чи вільніше. Кожна церква становить вільне товариство, в певній мірі назалежне, як т. зв. презбітерянські церкви; а коли вони й лучаться зі собою, то вузлами одної чи більше федерацій. Наприклад у Франції існують дві федерації: Федерація реформованих церков і Федерація вільних церков.

Тому по проголошенню закона про відділення церков від держави, протестанські церкви могли перетворитись зовсім природно в стоваришення культів. Навпаки католицькі церкви не вважали можливим, аж до вчорашнього дня, приняти організацію так мало відповідаючу католицькій ідеї єдности.

Можна отже сказати, що кожна протестанська церква уявляє собою свого рода духове споживче товариство. Я не профаную цього слова, бо існує так само духове споживання, як і матеріяльне. Чи-ж не є ціллю кооперації заспокоїти всі, хочби найбільш ріжноманітні потреби своїх членів? Можуть бути і існують кооперативи для телєфонічних сполучень, концертів, театральних вистав, а чому не моглиби існувати кооперативи взаїмної будови духа?

Можнаби ще дальше дошукуватись подібностей, заходячи аж в початки християнства, в ті перші дні християнського побуту, до яких так радо протестантизм повертає. Перші християнські громади були правдивими споживчими товариствами в тім значінню, що їх члени збирались періодично на спільну їду, скромні банкети бідних людей, якими були християни цього часу. Ті сходини звалися — і це слово

[1]) Кольонія заснована 1908-ого р. має 100 гектарів землі з населенням біля 50-ти душ. Власність цеї землі є спільна, але кожна родина управляє свою часть і задержує власність плодів, які звичайно споживають на місці. Наставлення кольонії є релігійне, це майже мала церква — каже її директор, і цьому мабуть завдячує вона своє існування до нинішнього дня.

залишилося у французькій мові — агапами. Воно грецького походження і означає приязнь, милосердя, любов. На тих саме банкетах прославлювано св. Тайну, бо св. Тайна своїм достойним початком, так, як її установив Христос, не була нічим іншим як приняттям, на якому учасники ломили хліб і пили з одної чарки.

Але не тільки своїм символом, своєю конституцією евангелицький протестантизм зближується до ідеї кооперації, але також своєю догмою.

Бо в чім полягає догма, краще сказати подвійна догма, що є основою християнських церков, а головно тих, що звуться евангелицькими? Наперед це догма про упадок: всіх людей засуджено за гріх Адама, всі за одного в грісі і карі. А опісля спасення: всі спасені і окуплені жертвою одного, смертю Ісуса Христа, одного за всіх. Отже солідарність проявляється в історії упадку так само, як і в спасенню. Християнізм проявляється тут у цілій своїй суцільности, і я можу навіть сказати, що клич кооперації, нині вже дещо банальний, бо за часто його повторюється: один за всіх, а всі за одного — є тільки світською перерібкою християнської догматики.

Ліберальна політична економія вважає своїм принціпом конкуренцію. Конкуренція є формою боротьби за життя, яка може так в економічному, як і в біольогічному ладі створити добір; кооперація теж переводить селєкцію. Одна і друга мають своїх вибранців, але у світі конкуренції, вибраними являються найбільш сильні, найбільш зручні; є світі кооперації вибранцями є найбільш віддані, найбільш товариські.

Це ще не все; є ще й інші черти подібности і цілий характер кооперативної організації, який ми коротко зясували в попередніх лєкціях. Завдання споживчої кооперації — це дати кожному чоловікові, кожній родині „насушний хліб"; тимсамим відповідає вона молитві, повторюваній від віків стільки міліонами уст, навіть невіруючих.

Роля споживчої кооперації проявляється, як ми вже часто повторювали у здійснюванні справедливої ціни і в тих двох словах можна зібрати навіть найпростіше означення кооперативної програми. А саме настановлення справедливої ціни, не є тільки економічним змаганням, але теж моральним змаганням, бо воно здійснює справедливість при обміні.

Кооперація прямує до повалення зиску. Ісус Христос сказав: „Не можна служити Богові і маммоні"! Маммон був богом Филистинів, протиставлений правдивому Богові Ізраіля, Єгові; але в мові протестанського християнізму, передовсім англійських і американських християн, Маммон став символом жадоби зиску. Отже, коли проповідники кидають громи на Маммона, то вони не можуть почувати себе незєдиненими з таким рухом, як кооперація, що саме має своєю ціллю повалення зиску.

Ось чому в протестанських краях, головно в Англії, соціяльний християнізм звернувся до кооперації і богато його визнавців причинилися до його розвою. Один англійський церковний достойник казав: „хто хоче щиро практикувати християнізм, той мусить бути прихильником кооперації".

А інший докинув: „Не це надзвичайне, що не має ні одного пастора, який бувби апостолом кооперації, але в більшій мірі це, що такий ще досі не появився".

Але не тільки особи з духовенства добачували в кооперації здійснення християнського ідеалу; також і велике число скромних рядовиків визнає в кооперації правдиву релігію, бо чиж вираз релігія не походить від слова „lier" = вязати?

Ось як висловлюється один з членів кооперативного англійського товариства, одного із найстарших в Гебден — Брідж (це було продукційне товариство, що його опісля закупило одно споживче товариство, але це дрібниця):

„Наше товариство розвивається. Воно творить суцільну часть нашого життя. Ми відчуваємо, що виконуємо боже діло і на цім шляху і в цій спільноті знаходимо наше вдоволення".

Не потребуємо отже підпринимати тут тої самої праці, що при попередніх викладах, відшукуючи ріжниці ріжних шкіл з кооператистичною програмою. Це не потрібне, бо за виїмком кількох наших груп, комуністів на ліво, патерналістів на право, велика більшість соціяльного протестантизму ріжних країн світа приняла кооператистичну програму без ніяких змін. Вони бачать, що ця ідея заспокоює з одної сторони індивідуалізм, з якого не хоче зрезигнувати ні один потестант, навіть соціяліст, і з другої солідарність, якою вони так дорожать.

Це приступлення може викликати недовіря до кооперації з боку тих людей, для яких кожна релігія навіть протестанська є помилкою і небезпекою. Але оскільки є такі, що вважають, що кооперація не перечить їхнім релігійним настроям, то це не значить, щоб вона не могла вдоволяти й інших. Існує теж релігійна музика і християнське малярство, але це не дискредитує їх в очах артистів не-християн.

Славний італійський автор Г. Фереро пише в одній своїй книжці: „для того, щоби піднести світ і повалити імперію капіталізму, існує тільки один спосіб: ограничити бажання". Це звучить парадоксально, що споживча кооперація, яка своєю дефініцією повинна радше підштовхувати до споживання, може відповісти такому ідеалові! А в дійсности так є, бо, як ми вже сказали, її ціллю є виховати споживача, даючи йому не тільки економічний, але й моральний вишкіл.

Ш. Жід

За дозволом автора з французької мови переклав
Ю. Студинський.

КООПЕРАТИВНЕ ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ.

Навчання кооперації на українському університеті в Празі.

Єдиний в світі український університет, що, в силу історично-політичних обставин життя нашої нації, існує вже 12 літ поза етнографічними межами свого народа — в Празі чеській, може похвалитися одною цінною ознакою поступовости і модерности своєї програми навчання: на університеті існує катедра кооперації.

Крім українського університету в Празі та Української Господарської Академії в Подєбрадах і Українського Педагогічного Інституту в Празі кооперація, як предмет високошкільних студій, викладається на правничому факультеті французького університету в Парижі

до недавна ще під керівництвом покійного проф. Ш. Жіда, на швайцарському університеті в Цюриху, на німецькому університеті в Галле, де існує семінар кооперації під керовництвом професора Грінфельда, на високій торговельній школі в Берліні під керовництвом проф. Гільдебранда, на болгарській вищій кооперативній школі в Софії, на фінляндському вищому кооперативному інституті в Гельсінфорсі, на англійському кооперативному коледжі в Менчестері, на спеціяльних курсах при американських університетах*). Як бачимо, наш університет є в числі тих перших піонірів, що звернули увагу на те новітнє суспільно-економічне явище, яким є кооперація, і дали йому почесне й належне місце в програмі своїх студій.

Катедру кооперації на українському університеті засновано в 1923 році, коли факультет права й суспільних наук покликав в характері доцента кооперації С. Бородаєвского, професора Укр. госп. академії в Подєбрадах, давнього діяча кооперації на Наддніпрянщині і автора багатьох наукових праць з кооперації на ріжних мовах. В 1925 році доц. Бородаєвського за його нові наукові праці підвищено на надзвичайного, а в 1928 році на звичайного професора кооперації укр. університету. І таким чином катедра кооперації дістала рівні права з іншими постійними катедрами.

Факультет права та суспільних наук українського університету дивиться на кооперацію, як на один із важливих, а не другорядних предметів. Це видно з правил про студії на цьому факультеті. Згідно з цими правилами, що існують від 1926 року, абсольвенти правники українського університету для одержання абсолюторії і набуття академічного титулу доктора прав повинні:

1) прослухати, крім загальної науки про народнє господарство також курс теорії кооперації і то в обсязі не менше 5 тижневих годин викладу протягом одного або двох семестрів;

2) скласти паред спеціяльними комісіями, крім так званих історично-правного і судового державних іспитів та двох відповідних ріґорозальних іспитів, ще й т. зв. політичний державний іспит та дотичний третій ріґороз, до обсягу яких входить іспит з теорії кооперації. Історія ж кооперації викладається на українському університеті, як курс для іспитів необовязаний.

В наслідок цих правил кооперація, як наука, набрала на українському університеті рівних прав з іншими правничими і суспільно-економічними дисціплінами. А доктори прав нашого університету є правники, що мають також і знання кооперації. Абсольвенти ж прав інших університетів, як б. російських, б. австро-угорських, чеських та ін., коли хотіли здобути гідність доктора прав на нашому університеті, як це вже було в практиці, мусіли спершу записуватись на кілька семестрів на українськім університеті, для прослухання курсу кооперації і складати з цеї дисципліни додаткові іспити. Без цього їхні дипльоми факультет права і суспільних наук нашого університету відмовлявся нострифікувати.

За час дотеперішнього існування катедри кооперації на українському університеті в Празі прочитано такі кооперативні предмети:

*) В Польщі кооперація викладається на рільничому факультеті краківського університету та у варшавському ун-ті (проф. С. Войцєховський),

В 1924-25 акад. році — Історія кооперації 2 год. тижнево.
Теорія кооперації 3 год. тижнево.
В 1925-26 „ „ — Сільсько-господарська кооперація 3 год.
В 1926-27 „ „ — Прінціпи кооперативного законодавства 2 год.
Кооперація поміж словян 1 год. тижн.
В 1927-28 „ „ — Кооперативне право 3 год. тижнево.
В 1928-29 „ „ — Теорія кооперації 3 год. тижн.
В 1929-30 „ „ — Кооперативний кредит 3 год. тижн.
Сільсько госп. кооп. 3 год. тижн.
В 1930-31 „ „ — Споживча кооперація 3 год. тижн.
Кооперативне право 3 год. тижн.
В 1931-32 „ „ — Теорія кооперації в звязку з історією 3 год.
Кооперація продуцентів 3 год. тижнево.
В 1932-33 „ „ — Кооперативний кредит 3 год. тижнево.

Отже, за весь час виголошено 9 — 10 окремих курсів.

В 1931-32 академічному році при університеті засновано семінар кооперації (2 години тижнево), в якому, для наукової співпраці і поширення своїх кооперативних знань, можуть з дозволу керуючого професора приймати участь не лише члени українського університету, а й інші особи з відповідною теоретичною чи практичною підготовкою.

При цьому семінарі в 1932-33 акад. році заложено фахову бібліотеку, яка нині нараховує понад 200 томів і коло 200 назв.

З таким поширенням діяльности катедри кооперації факультет в 1931. році встановив при цій катедрі асистентуру, яку уділив інж. Ант. Кущинському, абсольвентові кооперативного відділу Укр. Госп. Академії в Подєбрадах і б. професорському стипендіятові цієї школи. В обовязок асистента кооперації входить, крім секретарювання на семінарі і завідування фаховою бібліотекою, також підготовка до дальшої наукової та навчальної діяльности в галузі кооперації.

Нарешті, щоби дати всі інформації про студії кооперації на українському університеті в Празі, треба ще згадати, що цьому питанню ще, крім катедри народнього господарства, якою керує звич. професор політичної економії О. Мицюк, багато уваги уділює звич. проф. цівільного права акад. др. С. Дністрянський. На його семінарі господарського права в останній добі були виголошені доклади і реферати на такі кооперативні теми: Проблєми асекураційної кооперації на Наддніпрянщині, Лісові кооперативи на Підкарпатті, Колективні договори в С.С.С.Р. (з окремим розділом, що торкався кооперації), Кооперативний кредит в Ч.С. Р., Правне становище шкільних кооператив.

Так кооперація, як наука, здобула собі місце на українському університеті в Празі і з правдивою приємністю і повним признанням занотовуємо тут цей факт, який свідчить про належну увагу нашої високої школи до сучасного життя і важливих потреб української дійсности.

А. К-ський.

З ЖИТТЯ КООПЕРАЦІЇ.

Весна 1933 р. в щадничо-кредитових кооперативах. Цегорічна холодна і мокра весна, а тимсамим і тяжкий господарський передновок найшов свій відгомін також в щадничо-кредитових кооперативах. Всюди зазначився спадок щадничих вкладок, хоч тут і там занотовано збільшення.

І. Вкладкові операції.

Табелярично обороти вкладкових операцій в другім кварталі 1933. р. і стан вкладок з кінцем кварталу представляється в слідуючий спосіб:

(гл. табл. на 292 ст.)

З повищої табелі наглядно видно, що, починаючи від централі, Центробанку, а кінчаючи райфайзенками, на селі всюди зазначилася звишка. Одинока група, яка виказує знижку, це група урядничих кооператив. Але явище це легко собі пояснити тим, що в деяких урядничих кооперативах щадничі вкладки зростають автоматично через постійне відчислювання працівникам установ з гори усталеного відсотку з платні на ощадність в тих кооперативах. Це – так звана примусова ощадність.

Відсотково щодо числа кооператив, виказуючих зменшення, то заходить мала ріжниця між міськими і сільськими кооперативами. З міських кооператив — Українбанків — виказує зменшення вкладок 52, на загальне число 87, які подали свої обороти, — що становить 59·77%. З сільських райфайзенок виказує зменшення вкладок 77 кас на 141, що дає 54.61%. Натомісць що до відсоткового відношення зменшених сум, між собою, то перевагу має село і то майже о половину. Українбанки виказують зменшення лише на 6.56%, а Райфайзенки — 9.62%.

Дальше, приходиться підмітити ще одно цікаве явище, а саме, що Українбанки в Тернопільськім воєвідстві не то що не виказали в загальній сумі зменшення, а навпаки, виказують збільшення і то досить значне: на 50.524 золт. є. на 23.32%. Значніше збільшення виказали тут такі Українбанки: Збараж 2·880 зол., Копичинці 29.871 зол. і Тернопіль 22.184 зол. Натомісць Райфайзенки в тернопільськім воєвідстві, які посідають майже половину всіх вкладок, зложених в наших райфайзенках (337.269 зол. або 43.33% на 778.363 зол.) виказують досить значне зменшення: — — 8.262 зол., що становить 17.92% вложеної суми.

В Станиславівськім воєвідстві вийшло на відворот; звороти вкадок в Українбанках перевищили вплати на 32·855 зол., це є на 16.10%. Райфайзенки тогож воєвідства виказують надвишку вплат над виплатами в сумі 3.154 зол., т є 10.26%.

Нарешті приходиться ствердити, що, мимо зменшення суми вкладок, число вкладчиків зросло на протязі кварталу о 740. З того виходилоби, що, мимо винимання вкладчиками заощаджених сум, що остаточно є нормальним явищем в теперішньому часі, все таки прибувають нові вкладчики.

В загальному висліді зворот вкладок ощадности в другім кварталі перевищив вплату на 77.835 зол., ц. є на 6.49%.

Загальна сума обороту (вплати і виплати) щадничих вкладок в 236 кооперативах виносила в другім кварталі б. р. 2.478.222 зол.

ІІ. Позички.

Позичкові обороти кредитових кооператив зазнали в томуж кварталі також зменшення. Унагляднює це слідуюча табеля: (гл. табл. на 293 ст.)

В першім кварталі сума уділених позичок виносила 3,668.339 зол., а в другім 3,496.533 зол. Сплата в першім кварталі дала суму 3,727.332 зол., с. то 30.57% стану уділених позичок на початку цього кварталу. Сплата позичок в другім кварталі виносила 3,575.145 зол., що становило 29.55% стану позичок на початку цього кварталу. Коли розглянути платність позичок по групам, то вийде слідуюче відношення сплачених в другім кварталі позичок до стану позичок на початку кварталу: Центробанк 66.92%, Дністер 29.77%, Українбанки 25.37%, Райфайзенки 16.96%, урядничі 17.33%. Ріжні степені платности позичок в поодиноких групах кооператив приходиться пояснити слідуючими обставинами: 1) ріжним способом книжкування сплати уділених позичок; 2) уділюванням не лише векслевих, але також і скриптових позичок; 3) недодержування речинців платности. Блищого пояснення вимагає лише перша обставина. Деякі кооперативи і то значна більшість переводить сплату векслевої позички частинними сумами в міру дійсної сплати. Натомісць інші кооп. — по упливі кожного кварталу, що покривається з речинцем платности позички, відновляють векслі, переводячи книжково як сплату цілої довжної суми виписаної на векслі, а новий вексель, хочби і на ту саму суму, але за оплатою відсотків на слідуючих три місяці перево-

Обороти і стан щадничих вкладок в кредит. кооп. в другім кварталі 1933 р.
(Курсивою означено число узгляднених в ц. зіставленню кооператив)

Група кооп. і Воєвідство	Заг. ч. кооп.	Вкладок		Ріжниця		Ч. кооп. виказує				C^0 вкладок на 1/7 933	Число вкладників
		Вложено	Винято	абсолютна + —	%	зріст	зменш.	без змін	брак даних		
		в другім кварталі									
А. Централя (Центробанк)	1	173.498	185.910	—12.412	7.15	—	1	—	—	1,279.603	2.238
	1	*1*	*(1)*								
Б. Краєві (Дністер)	1	242·211	256.930	— 14.719	6.08	—	1	—	—	2,040 023	1.940
	1	*(1)*	*(1)*							*(1)*	
В. УКРАЇНБАНКИ Воєвідство											
Львів	47	173.359	211.339	— 37.930	21.90	14	20	6	7	1,597.565	5.829
	40	*33*	*(34)*							*(40)*	*(40)*
Станиславів	31	204.003	236.857	— 32.855	16.10	8	14	4	5	1,224.449	4.293
	26	*(22)*	*(22)*							*(26)*	*(62)*
Тернопіль	32	267.119	216.595	+ 50.524	23.32	10	11	8	3	1,557 107	5.594
	29	*(21)*	*(21)*							*(29)*	*(62)*
Волинь	8	12.864	33.270	— 20·406	158.62	2	5	1	—	399.642	1.526
	(8)	*(7)*	*(7)*							*(8)*	*(8)*
Люблін	1	442	140	+ 302	215.71	1	—	—	—	11.520	180
	(1)	*(1)*	*(1)*							*(1)*	*(1)*
Полісся	2	7.937	11.202	— 3.265	41.15	—	2	—	—	42.547	152
	(2)	*(2)*	*(2)*							*(2)*	*(2)*
Разом	121	665.724	709.404	— 43.680	6·56	35	52	19	15	4,424.830	17.574
	106	*(86)*	*(87)*							*(106)*	*(106)*
Г. РАЙФАЙЗЕН. Воєвідство:											
Львів	88	23.047	27.753	— 4.706	20·41	24	27	17	20	252.670	6.280
	(68)	*(48)*	*(51)*							*(86)*	*(68)*
Станиславів	75	33.887	30.733	+ 3.154	10.26	19	19	18	19	168.083	5.382
	(56)	*(35)*	*(38)*							*(56)*	*(56)*
Тернопіль	90	46.953	55.215	— 8.262	17.92	16	29	16	29	337.269	4.167
	(61)	*(45)*	*(45)*							*(61)*	*(61)*
Волинь	9	906	1.358	— 452	49.89	4	1	1	3	12.069	472
	(6)	*(5)*	*(5)*							*(6)*	*(61)*
Люблін	6	1.103	1.024	+ 79	7.71	1	1	2	2	8.272	539
	(4)	*(2)*	*(2)*							*(4)*	*(4)*
	268	105.896	116.083	— 10.187	9·62	64	77	54	73	78.363	16.840
	(195)	*(195)*	*(141)*							*(195)*	*(165)*
Г. УРЯДНИЧІ*) Воєвівство:											
Львів	9	11.177	8.144	+ 3.033	37.24	3	1	2	3	203.656	690
	(6)	*(4)*	*(4)*							*(6)*	*(6)*
Станиславів	2	1.394	1.438	— 44	3.15	—	1	—	1	10.712	118
	(1)	*(1)*	*(1)*							*(1)*	*(1)*
Тернопіль	2	294	120	+ 174	145.00	1	—	1	—	9.344	111
	(4)	*(1)*	*(1)*							*(2)*	*(2)*
	13	12.865	9.702	+ 3.163	32.60	4	2	3	4	223.712	919
	(9)	*(8)*	*(8)*							*(9)*	*(9)*
Всі групи: А.Б.В.Г.Г. разом	404	1,200.194	1,278.029	— 77.835	6.49	103	133	76	92	8,746.531	39.511
	(312)	*(229)*	*(236)*							*(312)*	*(312)*

*) До цієї групи належить ще 2 студенські кооперативи, але з огляду на брак всяких даних про них — опущено їх.

Обороти і стан позичок в другім кварталі 1932 р.

Група	Заг. ч. кооп.	Стан на початку кварт.		На протязі 2 кварталу		Ріжниця		Стан позичок при кінці кварт	
	стат. узгл.	число позич.	сума	уділено	сплачено	абсолютна	%	Сума	число
Централя (Центробанк)	1 *1*	162 *1*	1,141.162 *1*	766.489 *1*	763.650 *1*	+ 2.839	3.7	1,144 .001 *1*	162 *1*
Краєві (Дністер)	1 *1*	8.062 *1*	3,081,302 *1*	816.052 *1*	917.318 *1*	— 101.266	124	2,980.036 *1*	7.938 *1*
Українбанк.	121 *106*	38.750 *106*	6,461.869 *106*	1,638.720 *80*	1,639.934 *86*	— 1.214	1.9	6,460.655 *106*	38.993 *106*
Райфайз.	268 *195*	16.795 *195*	1,275.841 *195*	234.083 *138*	216.392 *144*	+ 17.691	8.2	1,293.532 *195*	17.012 *195*
Урядничі	13 *9*	1.033 *9*	218.420 *9*	41.189 *6*	37.851 *6*	+ 3.338	8.8	221.758 *9*	1.045 *9*
Разом	404 *312*	64.802 *312*	12.178.594 *312*	3,496.533 *226*	3,575.145 *237*	— 78.612	2·2	11,099.982 *312*	65.150 *312*

дять, як нову позичку. По причині отже ріжнородности довгових документів і ріжного способу книжкування не можна зробити висновків про точність платности. На загал приходиться лише сконстатувати, що пересічний відсоток платности виносить 29.35%

Дальше виказує повища табеля, що, мимо загального зменшення стану уділених позичок, дві групи кооператив а то: сільські і урядничі виказують зріст розпозичених сум. Ця обставина вказує, що селянство, а ще більше урядництво попадають в чимраз більшу задовжність з причини господарської скрути.

І. Федак.

Резолюції Заг. Зборів „Союзу Українок" (8—9. V. 1933), в кооперативних справах.

1. Кооперативна нарада, що відбулася в рямцях Загальних Зборів С. У., одобрює предложений плян праці на рік 1933, оголошений в „Жіночій Долі" ч. 7. 1933.

2. Приймає, як клич праці на 1933 р: „Скріпім нашу кооперацію масовим членством жіноцтва".

3. Взиває кооперативний провід звернути якнайбільшу увагу на ведення кооперативної пропаганди серед жіноцтва й дати матеріяльну піддержку кооперативним секціям при Союзі Українок для переведення їхньої праці.

4. Взиваємо кооперативні секції при Союзі Українок передплачувати „Господарсько-кооперативний часопис".

5. Уважає корисним уладжувати рівночасно з кожночасними Загальними Зборами Союзу Українок -- кооперативну нараду, яка обговорила би біжучі кооперативні справи серед жіноцтва.

В справі акції „Свій до свого". Загальні Збори оцінюють велику вагу, яку для нації, так під оглядом господарським, як і політичним, має власний промисл і торговля; тому з вдоволенням стверджують, що зорганізоване жіноцтво причинилося у звітовому році до поширення серед нашого загалу та до частинного зреалізування клича: „свій до свого". Одначе для повного успіху цієї акції треба дальшої, пильної уваги та послідовности цілого громадянства, зокрема жіноцтва.

Тому Загальні Збори завзивають усіх своїх членів:

1. Переводити на кожному кроці клич: свій до свого" в життя.

2. Пропагувати його серед свойого оточення.

Кооперативні ювілеї. На 1933 р. припадають такі наші кооперативні ювілеї, що якось проходять у нас без ніякого відгомону. А саме:

1) в 1863 р. — основано першу хліборобську артіль, з доходів якої отворено першу споживчу крамницю в селі С., повіт Сороки на Бесарабщині. Тепер під Румунією;

2) в 1868 р. — заснувалося київське споживче товариство, друге на Україні, а перше українське національне, в ньому працювали: Зібер, Драгоманів та інші члени „Старої київської громади";

3) у 1873 р. — М. Левітський („артільний батько") закладає шкільну кооперативу в гімназії, першу на Холмщині, з якого-то часу датується його кооперативна діяльність;

4) у 1873 р. — основується „Товариство кредитове" в Тисьмениці, перше в краю;

5) 1883 рік — рік основання „Народної Торговлі";

6) і 7) у 1898 р. — повстали Кр. „Ссюз Кредитовий" і „Сільський Господар" у Львові;

і нарешті 8) в 1903 році повстав Ревізійний Союз укр. кооп. у Львові;

Всі ці річниці мають для нашої кооперації велике значіння і варто, щоб наша кооп. громада присвячувала їм пильну увагу, живим словом і письмом згадуючи ці моменти нашої минувшину, при кожній нагоді відзначаючи й вияснюючи їх історичне значіння — важний момент у пропаганді й для скріплення моральних сил теперішніх кооп. працівників, продовжувачів думок і змагань піонірів нашого руху.

Районова Молочарня в Глинянах. Увійшло тепер в звичай, що де з ким не стрінешся, всі знають лиш нарікати на кризу. Хоч часто самі її спричинили. Роздадуть на борги майно кооперативи не подбають про сплачення заявлених уділів, закапарюють книговодство, а все це оправдують кризою.

Тим приємніше стрінутися з членами управи кооперативної установи, яким чужі нарікання. .х кооператива вивінувала як слід і ніхто не лякається її станом. І власне районова молочарня в Глинянах находиться в тім щасливім положенню. Були в її життю ріжні недомагання, „манкових" не виключаючи. Але якраз в часі теперішньої кризи вона оздоровіла і станула на сильних підвалинах.

Р. М. в Глинянах розпочала свою діяльність в 1925 р. як відділ задаткового товариства, основаного ще в 1876 році. Свою діяльність оперла Р. М. відразу на фізичних членах. Уділ 25 зол., вписове 1. зол.

В 1927 приступила Р. М. до будови власного дому, зазичившися при тім так, що дім заінтабульовано на львівську касу ощадности.

В 1830 р. виділилася Р. М. в окрему установу. Приступили енергійно до сплати уділів по 1 сот. від літри переробленого в молочарні молока. Завдяки цьому молочарня нині не має ніяких довгів.

Поверховий будинок, примінений до вимог маслярської фабрики, зовсім вже викінчений, красується на просторій площі. Дві величезні маснички і витискач до масла порушує мотор, якого справностею управа не може нахвалитися. Розпочинаючи свою діяльність в травні 1925, Р. М. в Глинянах виробила в першому місяці заледви 559 кг. По році в цьомуж місяці виробила вже 3606 кл. а в травні 1933 продукція зросла на 400 кл. денно. За минулий рік виробнено 70.718·57 кг. масла, яке продано за 214.332 зл. З того 170.210.01 зл. виплачено за молоко, а 48.151.04 зл. надвишки з молока покрило кошта завідування і продукції.

І так: 10.600 зл. виплачено робітникам, 11.130, кошта завідування, 6.714 зл. за доставу сметани зі збірень, 2.483 за доставу масла. Решту зужито на покриття машин і на сплату хати, а 743 зл. зараховано як чистий зиск.

Пересічно плачено в році за 1 л. молока 9·7 с. за 1 товщеву одиницю 2·84 сотиків.

На 1 кг. масла в пересічи пішло 24·72 л. молока і 84·65 товщ, одиниць.

Пересічний % товщу в молоці в літніх місяцях був 3·22, в зимових 3·72. Кошта перерібки 1 кг масла виносили 0·6701с. При молочарні зорганізувалося 3.600 членів з 27 дооколичних сіл. Р. М. мала в 1932 пер. 1269 доставців молока.

Томущо Глиняни не є добрим географічним осередком для зорганізованих сіл, тому то тяжить на Р. М. завеликий видаток за доставу сметани зі збірень.

Початкові збірні працюють зі 100—150 л. молока денної перерібки. Але побуде збірня в селі довший час і достава молока помітно зростає. Є отже збірні, як Перегноїв і Полюхів, що дають денно 700—800 л. молока.

Запасний фонд Р. М. в Глинянах виносить з кінцем 1932 р. 18.703,75 зл, а уділовий капітал 39.579,61. зл. Вдруге стільки уділового капіталу від заявлених уділів ще не стягнено, але що місяця при виплаті призначується 1 сот. від міри молока, на дальшу сплату уділів.

Р. М. поставили на цей рік в бюджеті 8 підмог по 200 зл. на закупно бляхи на 4 доми в районі молочарні, що їх будову започатковано. Збірка фондів на будову тихже домів переводиться в той спосіб, що з дотичних громад приходять декларації від доставців, а при місячній виплаті стягається з їх конта якусь квоту на будову Нар. Дому та виплачується до рук будівельного комітету.

В мин. році існував вже при Р. М. допомоговий фонд на случай загибелі худоби, з якого виплачувано допомогу потерпівшим членам. — В р. 1933. вся худоба членів за оплатою 1 зл.

в рік від штуки, зістала обовязково обезпечена на повну вартість.

Тепер управа молочарні береться за ширшу організаційну роботу в дооколичних селах, щоб остаточно покінчити з приватними молочарнями, які потворили численні свої філії в районі, та, користаючи з несвідомости селян, ріжними способами оплутують їх павутинням визиску.

Старанням Р. М. відбувся вже літом ц. року в районі ряд анкет, на які запрошувано також референтів з краю. Одним з найближчих завдань Р. М. є творення комісій контролі молочности, щоб заставити всіх членів до співпраці для піднесення скількости і якости молока.

І. Б.

Нове обтяження кооператив в Австрії. Урядовий розпорядок з 19-го травня ц. р. підніс ставки оподаткування кооператив. Досі обовязувала норма, що кооператива платила титулом дохідового податку 12% своєї надвишки, але могла від того відтягнути 1% свойого обороту. Новий декрет постановляє, що ті кооперативи, які викажуть надвишку поверх 1500 до 3000 шилінгів, мусять платити з того 8% податку; 10% обовязує надвишка до 4500 шил. а 12%, коли надвишка більша, як 4500 шил. Цей декрет діткне особливо великі кооперативи, а тими є передовсім міські споживчі.

„Der freie Genossenschafter", урядовий орган споживчої кооперації завважує, що положення кооператив погіршується ще тим, що, коли вони продають товар і не членам, то мусять платити ще 25% вище нормальної ставки податку, зовсім так, якби це була звичайна торговельна спілка. Новий декрет відібрав кооперативам право відкликуватися від таких податкових вимірів до податкових дорадчих комісій і від тепер буде в таких спірних справах рішати само міністерство.

Сільсько-господарські кооперативи дотепер були вільні від цього податку, якщо того зиску не ділили між членів. Тепер ця пільга відпала.

СЕРЕД КНИГ.

Стернюк Іван. Практичні вказівки для продавців. Львів, 1933. 8⁰, ст. 47, В додатку альбум 27 світлин на 8 картках. — Часто доводиться чути, а навіть читати в пресі, що ми, Українці — нарід без купецького змислу, — що у нас торговля занедбана і не ведеться тому, мовляв, що наш нарід взагалі не обдарований тими прикметами і хистом, котрі питомі є купецьким народам, ну хоч би таким, як Жиди. Не поділяємо вповні такого, надто песимістичного погляду, але не можемо не признати йому деякої рації. Бо ніде правди діти: у нас нерозвинений хист до торговлі, і тому саме в торговельній ділянці ми далеко відстаємо від усіх інших народів, але впрочім не менше, як і в других господарських областях. Торговля не творить виїмку. Те саме можна сказати й про промисл. А коли б ми заходилися порівнювати ще й інші культурні ділянки, ми могли б і в них сконстатувати ражучі недостачі.

Думаємо, що оскільки повищий закид про нашу нездатність до торгівлі і має частинно рацію, то причин її треба шукати не в природних прикметах і вдачі народу, а в першій мірі в браку відповідних навичок і добре вироблених купецьких традицій, в зникаючій вже, на щастя, традиційній інфамії торгов. фаху в очах широкого загалу, а головно в браку належитої теоретичної й практичної підготовки одиниць до торговельного звання і праці в ньому. Все це зводиться кінець-кінцем до браку у наших торговців потрібних їм знань. І відродження укр торговлі треба від цього починати. Треба отже вчитися і ще раз вчитися. Не лякаючися й теорій, так немилих у нас і погорджуваних, треба зачинати від засвоєння елементарних, початкових відомостей про торговельну умілість. І цій потребі — в приміненню до наших обставин — має завданням відповісти книжка інсп. І Стернюка. Вона старається подати читачеві практичні знання, які саме й повинні лягти в основу добрих купецьких навичок і традицій.

Не маючи претенсій до наукового і вповні вичерпуючого свій предмет підручника, автор хоче напровадити наших, здебільшого початкуючих торговців на правдиву їх путь, звернути їх увагу на той мінімум практичних знань, без яких не можна нині продавцеві ступити кроку й без обави пуститися на обраний ним життєвий шлях. Він мусить знати, де має станути склеп і як він має виглядати зовні та в сере-

дині, який мусить бути зовнішний вигляд продавця, його духові прикмети, освіта. Все це матиме велике виховуюче значіння, бо привчить наших людей до таких рідких у нас прикмет, як замилування до науки, самоудосконалювання, сталости, дбайливости, до порядку, уміння його завести й додержувати. (Розділи I—V).

Ряд дальших розділів, трактує про те, як належить обслуговувати покупців, як пакувати товари, які і як вести розмови з покупцями. І ці розділи йдуть по тій же основній лінії і думці: виховання продавців, виплекання питомих їм душевних прикмет, вироблення певних культурних звичок, поведінки, відношення до сторін і т. и. (Розділи VI—VIII).

Окремий розділ (IX) доволі докладно обговорює способи приєднування покупців, застановляючись над питанням реклями, стараючись розбудити приспаний у нас змисл до реклямування своїх підприємств чи товарів. Тут автор подає цілий ряд практичних вказівок, помислів, порад, осторог, тощо. Кладе особливу вагу на ініціятивність підприємця (торговця). Спеціяльний розділ присвячено також справі приєднування покупців в члени кооперативи. І взагалі — треба це підкреслити, — автор має на оці передовсім відносини в наших торговельних кооперативах, так що хосенною ця книжка стане в першу чергу для кооп. крамарів. Додані на кінці книжки образки склепових уряджень, зовнішнього вигляду будинків та виставових вікон, доцільно дібрані, також являються добрими і повчаючими ілюстраціями до відповідних уступів книжки.

Книжечка сповнить свою ролю і безумовно причиниться до піднесення торговельної ділянки взагалі, а в нашій кооперації зокрема. Нам остається тільки побажати їй цих успіхів та належного поширення і приняття в заінтересованих кругах. *В.*

Храпливий Евген. За наше хліборобське шкільництво. Львів, „Сільський Господар", 1933, м. 8⁰, ст, 46 + (2). — Названа книжечка Е. Храпливого — це сотий випуск „Бібліотеки Сільського Господаря". Ювилейне число. На нашому убогому видавничому терені сота — не книжка — а навіть книжечка, брошурка є вже визначною ювілейною подією. Не кожне бо видавництво дотягає у нас до такої кількости своїх видань. Тим замітнішою під цим оглядом є діяльність Т-ва „Сільський Господар". З обширної предмови довідуємося, як розвивалася ця діяльність по роках, про її початки, хто й коли провадив та редагував видання „С. Г." і т. п.

Сама книжка Е. Храпливого трактує про ряд вічно живих і актуальних питань з ділянки нашого фахового шкільництва, що правда, найбільш відрубної і фахово вигранеої — про хліборобське шкільництво. Та навіть і в цій ділянці автор обмежив своє завдання до одної сторони справи. Це є може і недостатною, але й доброю прикметою праці Е. Храпливого, бо дозволило йому, не комплікуючи завдання, як слід, хоч і коротко вичерпати питання. Цим питанням є сучасний стан нашого хліборобського шкільництва та його потреби і перспективи на тлі загальних уваг про місце і значіння хліборобск. шкільництва в цілій системі суспільно-агрономічної праці. Отже громадянське наставлення (тісний звязок з сусп. агрономією) реалізм, ц. то постійний огляд на наші умови й обставини — позитивно цихують книжечку Е. Храпливого. З окремих питань слід відзначити проблему учительства і звязок школи з господарським життям в ціли поширення впливу школи поза межі її суто навчальної діяльности — що потрактовані докладніше, оскільки на це дозволили авторові невеличкі розміри книжечки. Доцільно доповнює книжку розділ про „міжнародні постанови про хліборобське шкільництво", де подано в головніших точках постанови IV. Міжнар. Конгресу хліборобського навчання; це пощирює обрії загального погляду на справу в її повному обсязі.

Книжечка ознайомить коротко, але зі самою суттю інтересної проблеми, та не лише безпосередньо заінтересованих. Вона буде цікава для всіх. Як популярізаційне видання, вона ще в більшій мірі осягнулаб своє завдання, якби автор вистерігався по можности таких неясних виразів, як еманація, і взагалі чужих слів. Незашкодило б між іншим також в ціли більшої стравности основних думок та інтенцій автора бодай коротко пояснити, що то є суспільна агрономія — а то з огляду на свіжих і не обізнаних, з тією дисципліною чи галузею практичної госп. діяльности читачів. *В.*

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: д-р Карло Коберський

Друкарня „Бібльос", Львів, Японська 7. Тел. 14-78.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА Ч. 10.
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ ЖОВТЕНЬ
1933
CO-OPERATIVE REPUBLIK
UKRAINIAN MONTHLY REVIEW — LWÍW POLAND РІЧНИК VI

НА ОКРАЮ ДНІВ

ОЖИВЛЕННЯ В ПРОМИСЛОВІЙ ПРОДУКЦІЇ СВІТА.

Згідно з обчисленнями німецького Конюнктурно-дослідчого Інституту, коли приняти світову промислову продукцію 1928 року за 100, то в грудні 1932 року ця продукція впала була до 73,4. В середині 1933 року індекс показує вже зріст до 91,4. Правда, в цім зрості значну ролю грає виробництво СРСР, яке росло в наслідок пятирічки. Без СРСР індекс виносить 85, що всетаки означає поважне оживлення промислового виробництва. Найбільше оживлення було в Спол. Державах (порівнуючи з 1932 роком зріст на 50,8%), далі у Франції (16,1%), Японії (15%) і Німеччині (14%).

Найповажніше зростало виробництво заліза, нафти, автомобілів, також текстильних виробів та паперу.

МОТИВИ РУЗВЕЛЬТОВОЇ АКЦІЇ.

Що голосна Рузвельтова акція (скорочення дня праці при незменшених заробітках) спирається на свідомій оцінці причин кризи, про це свідчить наступний висказ американського генерала Джонсона, того, що з доручення Рузвельта веде цілу акцію. Як доносить „Neue Züricher Zeitung“:

„Генерал Джонсон, подає як причину індустріяльної експанзії минулих років нерівність у розділі доходів. Завелика частина доходу з господарства була вжита на розбудову продукційного апарату, а замало його доходило до народньої маси, щоби їй дати змогу купувати випродуковані добра. Відси домагання про піднесення закупочної сили мас, при рівночаснім державнім нагляді над виробництвом і цінами. На скільки ця думка стояла на першому пляні у виборчій кампанії Рузвельта, про це свідчить зрештою його книжка п. з „Погляд вперед“, видана тоді, як він обіймав урядування. У цій книжці находимо закид, що з попередніх великанських зисків замало оберталося на зниження цін, підвишку платень та розділ дивіденд. Споживача, робітника і посідача акцій призабули, а з зисків будувалося нові й непотрібні фабрики, які нині стоять мертві, без заняття“.

З цього цитату бачимо, що новий президент Спол. Держав вважає головною причиною кризи занизьку консумцію господарських дібр, занизькі заробітки робітників і фармерів, при рівночасній сильній розбудові нових підприємств. Ось якою дорогою прийшло до жахливої диспропорції між продукцією й комсумцією, себто до кризи.

(Перелітаючи думкою на цей бік земного гльобу і обсервуючи насильну і надмірно приспішену розбудову промислу в С. Р. С. Р. при

зменшених реальних заробітках населення (головно селян) — питаємо себе: чи ціла пятирічка не є явищем того самого роду, що й американська недавня доба „раціоналізації“ і „просперіти“?

КРІЗА В СРСР І ЗМЕНШЕННЯ ВИРОБНИЦТВА.

Тоді, як в капіталістичних країнах то тут то там є признаки задержання спаду конюнктури, а навіть і деякої звишки, з СРСР доходять якраз протилежні вісти. Вже сам факт масового голоду і то в самих збіжевих районах звернув на себе увагу; але тепер є вже зовсім автентичні інформації про застій і занепад життя також у промислі.

Поширений і розбудований в ході першої пятирічки совітський промисл є хорий в самих початках свого життя. Як виходить з самих большевицьких журналів („Экономическая Жизнь“, „За Индустрализацию“, „Большевик“ і т. д.), продукція в більшости підприємств не виплачується, і то мимо того, що держава дозволяє визначати можливо найвищі ціни на промисловий товар і піддержує стару політику ножиць з цінами продуктів села. Як пише „Экон. Жизнь“ 9. IV. ц. р., промисловість не є в силі платити своїх зобовязань, залягає по пару місяців з виплатою робітничих заробітків та з виплатою державній скарбниці оборотового податку. Справа податкових залеглостей окремих підприємств вже нераз розбиралася Найвищим Судом, який стверджує постійно „викривлення ідеї господарської калькуляції“. Экон. Жизнь з 10. квітня ц. р. стверджує, що підприємства задовжуються одні у других (за сировини, матеріяли то-що) і не платять доставцям.

Комісаріят Важкого Промислу розпорядком з дня 5. травня ц. р. був приневолений в н-тий раз зарядити, що довги підприємств переберe на себе державна скарбниця.

Нічого очевидно не поможуть чергові погрози про притягнення до „найвищого виміру кари“ керівників підприємств за недодержування „режіму економії“, за переступування приписаних норм адміністраційних і продукційних видатків, бо все це було і практикується від 15 літ з лишком, а наслідків як нема так нема.

Якіж причини дефіцитности підприємств, що працюють можна сказати при ідеальних умовах, коли вони мають на 100% монопольне становище, без конкурентів, коли державна власть йде їм у всім на руку і ціни їм признає можливо найвищі?

Кріза, що тепер опановує совітський промисл, носить вже характер кризи збуту. Тоді як в ділянці хліборобських продуктів є дійсний брак товару (з відомих причин—колєктивіціязації)—промисл почав в цьому році терпіти, навпаки, через те, що не має кому продавати всеї своєї продукції. Нема досить покупців на промисловий товар, бо головний їх набувач — хлібороб доведений до крайної бідности.

Виходом з цього положення може бути тільки:

а) обмеження промислового виробництва,

б) здержання дальших кроків що дороз будови промислу (другої пятирічки).

На цю дорогу фактично і вступив уряд Сталіна, хоч про це й не розписуються широко щоденні політичні часописи, а відповідні відомости треба вишукувати у строго фахових виданнях.

Отже: плян видобуття нафти на рік 1933/34, який в останньому році пятирічки передбачував добуття 44 міліонів тон ропи, зменшено до 24,4 міліонів. Плян виплавки чавуну (сирого заліза) зменшено з 17 до 9 міліонів тон. Плян будови хліборобських машин з 940 міл. рублів зредукований в 1933 р. до 550 міл. рб. (Przegl. Gosp. 15. IX.).

Зменшення виробництва тягне за собою зменшення заробітків виробництва, а тим самим і його видатків на прохарчування. Державний скарб улекшує собі господарку і тим способом думає шляхом дефляції перебути тяжкий час.

Як бачимо — СРСР переживає тепер ті самі явища, що були на початку сучасної кризи в Европі й Америці. Даремно твердить большевицька теорія, що господарство СРСР оперте на зовсім інших підставах, як решта світу. Закони економіки скрізь однакові.

ГІТЛЄР — ПРИХИЛЬНИК КАРТЕЛІВ.

Богато шуму наробили в Німеччині законодатні акти гітлєрівського уряду в справі картелів і центральних організацій промислу. „Націонал-соціялістична партія" перед своїм приходом до влади, як відомо, управляла голосну агітацію проти капіталізму, як такого, обіцюючи його „осідлати" і взагалі поставити капітал на службу загального добра. Тому чимало здивування, а то й протестів з боку власних людей піднеслося, коли дня 15. липня ц. р. появилися два декрети що до картелів. Сподівалися, що декрети підуть в напрямі дальшого утруднення роботи цих великокапіталістичних організацій. Тимчасом сталося не так: декрети станули на становищі, прихильнім ідеї картелізації. Передвиджено навіть можливість примусової картелізації опірних („аутсайдерів"). Перший декрет улекшує картелям підношення цін (в противенстві до картельного закона з доби демократичного режіму). Другий декрет скріплює вплив держави на картелі; заснування нових підприємств може бути заборонене урядом (що теж буде на руку картелям).

Друга справа, що звернула на себе загальну увагу, це відношення уряду до промислу. Хоч уряд, як відомо, опанував насильно всі робітничі професійні організації і кооперацію та обсадив їх людьми своєї партії, то по відношенню до центральних організацій промислу і банківництва не проявив ані частини тої енергії. Організації капіталістичного світа залишено в решті решт у спокою і з їх власними виборними провідниками, а навіть два видні мужі промислу, Крупп і Тиссен, удостоїлися чести бути покликаними, як дорадники уряду в господарських справах.

Життя таки зробило своє і гріш взяв верх над обіцяним словом. Навіть орган Лєвіятану не скриває того факту, пишучи:

„господарську політику уряду Гітлєра можна сьогодні охарактеризувати в дуже коротких словах: усі великі пляни перебудови німецького господарства з капіталістичної форми на станову і достосування ролі цього господарства стисло до вимог розвитку міці держави відкладено на пізніший час". (Przegląd Gospodarczy 1. IX 1933).

ДАЛЬШИЙ ПОХІД ПРОТИ КООПЕРАЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ.

Ми зареєстрували у вересні, яким способом насильно відсунено від урядування в нім. кооперації її виборний провід, а на те місце

поставлено урядово-партійних комісарів. Верховний диктатор робітничої справи, професійних союзів і кооперації, др. Лей (Ley) в своїй декларації з 15 травня подав такі блищі мотиви своєї діяльности:

„Німецький фронт праці обійняв сьогодня провід над споживчими кооперативами... Пг. директор банку Міллєр обійме провід над цими кооперативами.

Сама наша акція — це буде акція звивання („Abwicklungsaktion"). Це значить, що дальшої розбудови не будеться терпіти, що вже тепер в блищому часі буде відштовхнено все, що гниле і утяжливе, та що вже тепер буде започате справедливе вирівнання (Ausgleich) в порозумінні з представниками середнього стану (!)...

„Майбутня організація спож. кооперації буде така: оба великі державні союзи спож. кооператив будуть злучені в один... Засадничо в ніодній організації не буде виборности, тільки провідник п. Міллер є мною іменований і він має повновласть, іменувати дальших провідників округів і місцевих кооператив". (Підкр. наші.—Ред.).

По тій інавгураційній декларації прийшлося очевидно „проводові" кілька разів закликати членів націон. соціял. партії, щоби вони залишили напади на кооперативи, якими вони хотіли приспішити процес „звивання кооператив". Уряд видно розумів, що це привелоб до втрати всього майна кооператив, а тим самим пропалиб членські уділи та вкладки, вміщені в кооперативах. В спож. кооперативах було в травні: 160 міліонів м. уділів і запасн. фондів, 225 міліонів вкладок, без централь, в яких було 180 оборотового капіталу. Разом отже 565 міліонів марок. Відповідальність завелика і ось по деякій надумі п. Лей рішається задовольнити бажання середніх кляс (купецтва і ремісництва) іншим способом. Замісць прямої заборони кооперації, появився дня 16. вересня ц. р. в „Konsumgenossenschaftliche Rundschau" (редакцію якої заступлено цілком новими людьми, як і взагалі персонал на всіх видних міцях) — указ Др. Лея („eine Verfügung") ось якого змісту:

„Я повзяв такий плян: існуючих 1200 кооператив злучити разом в одну Державну Кооперативу Споживачів з повним задержанням прав і претенсій членів окремих спож. кооператив. Уділи окремих кооператив переходять на Державну Кооперативу Споживачів і зате член дістає ті самі права, які мав досі в своїй місцевій кооперативі. Лише тим способом буде можливо удержати взагалі деякі слабо уфундовані кооперативи.

Державна Кооператива Споживачів арендує свої склепи середньому станові, з тим, що арендатори обовязані закуповувати товар в дотеперішній кооп. гуртівні та підчинитися її ревізії і контролі".

Цей помисл диктатора „фронту праці", коли й не грішить дотепністю, в кожнім разі оригінальний: такого ще не видумав ніхто з попередників Гітлєра: ані Мусоліні, ані Сталін. Його оригінальність в тім, що він мавби уможливити досягнення аж трьох цілей нараз: 1) передати в руки приватного купецтва все майно кооперації, придбане півстолітним ідейним і часто безплатним трудом кількох поколінь; 2) здержати взагалі дальший розвиток кооперації, 3) при тім всім не допустити до змарнування уділів і вкладок членів нинішних кооператив.

Мабуть сам диктатор має побоювання за реальність свого пляну і тому заповідає далі, що свою реформу вводитиме не нараз, а постепенно.

Кооператори думають, що здійснення повищого пляну напевно зруйнувалоб кооперацію матеріяльно (не м о р а л ь н о, бо ніяке насильство ще не убило і д е ї) — але разом з тим зруйнувалоб і уділи та вкладки членів. А й радість купецтва не булаб вічна.

В БРАЗИЛІЇ ЗНИЩЕНО ВСЬОГО 20 МІЛ. МІХІВ КАВИ.

По день 31. липня ц. р. в Бразилії піддав Державний Кавовий Уряд пляновому знищенню кругло 20 міліонів міхів кави (подано за Intern. Wirtschaftl. Nachrichtendlenst, вид. Міжн. Кооп. Союзу). За кожний такий міх держава виплачує тепер плянтаторові відшкодування у вартости 10 шілінгів. В цей спосіб малося-б тепер знову знищити біля 18 міл. міхів, себто половину запасів, що лежать у магазинах.

Яка користь людству з такої „господарки"?

З мого кооперативного життя.

При кінці 1897 р. приїхав я до столиці Бельгії — Бруселі. Бруселя зробила на мене дуже миле враження, як спокійне і погідне місто. Маленькі одномешканеві домики, подібні до англійських сільських хаток (cottages), творили різкий контраст до великих, немов касарні, будівель Берліна.

Не лише зовнішний вигляд міста, котрий є мішаниною вражінь від флямандських, французьких, німецьких і англійських впливів, але теж духове обличча краю не є одноціле. Воно також є мішаниною ріжних впливів. В робітничім русі і соціяльних інститутах цего малого краю, котрий називають соціяльною лябораторією, відзекалюються впливи ріжних країн. Робітничий рух, або бельгійський соціялізм відріжняється не лише від німецького робітничого руху, але також від французького. В Бельгії нема ніяких непорозумінь і ріжниць поміж ріжними робітничими організаціями. Там політично обєднані робітники, або соціялдемократична партія, не відсувають на задній плян кооперативних і професійних організацій. Навпаки, всі три рухи звязані разом, розвивалися рівнобіжно при обопільній піддержці. Бельгійська робітнича партія залюбилася в кооперації, немов в богатій нареченій. Вона добре зрозуміла, що політичні організації, як і професійні, лише беруть гроші, але їх не приносять, в той час, коли кооперативи, навпаки, хоч беруть гроші, одначе їх стократно віддають. З огляду на це провідник бельгійської робітничої партії Е. Вандервельде ще в тім часі, коли я там студіював, назвав кооперацію дійною коровою робітничої партії. Пізніше він ще пояснив це так, що соціялістична партія без кооператив і професійних союзів є лиш порожньою шкаралупкою з яєць.

Вандервельде був тоді на вершку своєї слави. Він їздив з викладами по цілій Бельгії, а крім цього викладав на новім університеті в Бруселі. Його виклади були блискучі, але він часто повторяв слово в слово їх в кількох місцевостях. Цілий гурт молодіжи, передусім

жінок, їхав за ним, щоби не стратити ні одного викладу, тим більше, що віддаль в Бельгії не є велика, а карти їзди дешеві. Моя товаришка з університету Ангеліка Балабанова, пізніше відома революціонерка, була горячою приклонницею Вандервельде. Я мушу признати, що Вандервельде більше мене цікавив на університеті, як на робітничих зборах. Коли він говорив про податки, він порівнював владу зі зручним хлопцем, що вміє виривати птахам піря, але так, щоби вони при тім не кричали.

Інший бесідник, котрого я чув рідше, котрий одначе мені більше подобався, був Флямандчик Е. Анзелє, що говорив так само добре по французьки, як і по флямандськи. Я їздив часто до Ганд, щоби його почути. Там я студіював теж заложену ним кооперативу „Вперед", котру я відтак багато разів описував. Брав я також участь в конгресі робітничої партії в Verviers та описував його в Петербургському журналі „Початок" П. Струве і Туган-Барановського. Іншими моїми новими знакомими були кооператори І. Бертранд і В. Серві.

Щоби не обмежуватися на теоретичні студії кооперації, я також практикував — а саме, я був членом кооперативи „Людовий Дім" в Бруселі. Як то раз дуже перестрашилася моя господиня, горяча католичка, коли одного ранку перед домом задержався візочок з запряженими двома псами! Візочок привіз хліб з пекарні „Людового Дому". Я всюди і всіх переконував, щоби набували товари з моєї кооперативи, хоч вони й не завсігди були найліпші.

Тут мушу коротко подати історію повстання нового університету в Бруселі. Один з професорів старого брусельського університету, визначний географ Елізе Реклю був не лише знаменитим знавцем географії, але теж замітним теоретиком анархізму. За цей анархізм, хоч зовсім невинний, хотіли його віддалити з університету. Кілька інших професорів університету, як відомий соціольог і економіст Де-Греф, правник Е. Пікард і ін. заявилися за Реклю. Так повстав новий брусельський університет, котрого ректором був Де-Греф, тодішний соціяліст. Назвиська Реклю і інших професорів, між котрими був Вандервельде, притягали багато студентів з ріжних країн. Найбільше переповнені були виклади Реклю, що був не лише визначним професором, але також цікавою людиною. Він не лише викладав студентам, але знаходив час їх приймати і навіть запрошувати до себе. Він був вегетаранцем і противником алькоголю та робив враження апостола. Його ніжність і терпеливість були безграничні, і я часто запитував його, як він став анархістом. Всі його ученики, що з замилування займалися георгафією, були анархістами і вегетаріянцями; а поміж тими студентами було чимало Французів, що зовсім не є склонні до повздержливости від мяса і вина. Реклю викладав в Бруселі тому, що йому заборонено було побут в його вітчині Франції. Його брат спеціяліст у фолькльорі теж викладав на університеті. Вандервельде викладав про аграрне та інші економічні питання; Де-Греф—соціольогію, а пізніше суспільну економію та науку про публичні фінанси. Я заховав до останньої російської революції записки з його викладів, передусім з його знаменитого курсу історії суспільних доктрин.

Новий брусельський університет був, не лише з огляду на студенський, але також з огляду на професорський збір, інтернаціональний. Крім Бельгійців і Французів викладали також Росіяни та

Італійці: М. Ковалевський, Е. Де-Роберті, Е. Феррі. Зі всіх чужинців найзнаменитшим був Е. Феррі, котрий був провідником італійської соціялістичної партії. Він так захоплювався, що цим захопленням поривав своїх слухачів. Передусім гарними були його поетичні порівнання, що їх він уживав у своїх наукових викладах. Він говорив напр. про грішну землю, що для очищення покривається сніговим рядном.

Ковалевський за те був більш всесторонньо освічений, як Феррі, і грунтовніший. Раз я запросив Ковалевського до себе на виклад і ми довго розмовляли в товаристві про ріжні історичні і економічні питання — передусім про долю російського капіталізму. Хоч Ковалевський і не був марксистом, але вже тоді він поділяв погляд, що Росія не зможе уникнути капіталізму. Ми дивувалися незвичайній добросердності Ковалевського, яка, можливо, плинула з його багацтва, котрого він уживав дуже шляхотно. Він стояв понад всією завистю і інтригами та говорив добродушно, що під цим оглядом професори заховуються, як актори.

В Бруселі поробив знакомства з Бельгійцями і Росіянами. З останніх назву я тут паню Е. Кускову і пана Прокоповича, котрого в кілька літ пізніше Ед. Берштайн назвав одним з перших революціонерів.

З Бельгійців мушу назвати на першім місці економіста проф. Дені. Хоч він і був соціялістом, одначе не опустив старого університету. Він саме опублікував перший том своєї праці про історію економічної науки. Я бував також часто на лєкціях Бертранда, видавця часопису „Бельгійський кооператор", до якого я дописував малі статейки. Розмови з ним і іншими кооператорами, як теж відвідини „Людового Дому", що був для мене викладовою салею, клюбом, рестораном, театром, ще більш зміцнили мою кооперативну віру, якої основи вполїли в мою душу виклади товариства для етичної культури в Ціріху.

Бельгія дійсно представлялася тоді, як соціяльна ляборатория, в котрій зібрано експерименти великих народів. Де-Греф, ректор і професор нашого університету висловив думку, що менші держави роблять скорші поступи ніж великі, а Бельгія це блискучо підтверджувала. Вона доперва пізніше остала позаду інших країв так в области споживчої, як і сіл.-госп. кооперації. Політично - партійна приналежність бельгійської кооперації, що спершу покликала її до життя, привела пізніше її до застою, через взаїмне сплетення соціялістичної, католицької, ліберальної і невтральної кооперації.

Жити в Бельгії було дешево і цікаво: Бельгія була одним з тих небагатьох країв, що придержувалися прінціпу вільної торгівлі. Мирна співпраця двох ріжних націй, Флямандців німецької раси і Вальонців, що є майже Французами, збуджували віру в можливість будучого миру поміж народами. Вже в Швайцарії я подивляв, як побіч себе мирно жили Німці, Французи та Італійці у вузьких границях малої республики, що була прообразом будучих обєднаних держав Европи.

Мій дуже високо поважаний учитель, Де-Греф, був не лише великим вченим, але також визначною людиною. Він тішився загальною пошаною. Педель університету називав його не інакше, як великою людиною. Я бував теж в його домі, де мене гостинно приймала його жінка, німецька Росіянка.

Як тільки я скінчив мою докторську працю, в скорім часі поскладав устні іспити у Де-Грефа і його товаришів. По відбуттю іспитів з суспільної економії, з науки про державні фінанси, з соціольогії і загальної історії, я покинув милу столицю Бельгії.

В. Тотоміанц.

Драбинястим по галицькій волості.

Враження з поїздок кооперативної пропагандистики. *)

Похрупавши яблок, — ми знова на драбинястий. Перед нами недалека але тяжка дорога. Чекає нас анкета в С., в місці осідку голови Н. Р. ПСК. — Довга-довга їзда. Камінюги, вибої і гори!!! — Краще вже пішком. — Переїхали ріку в брід, а там позлазили з воза, поставивши на своє місце міх з хоптою, що її таскала якась бабуся для своєї „ласулі". За те вона провела нас коротшою дорогою до села, через яке наша фіра мусіла переїздити. — Смеркалося, як ми станули у цілі нашої їзди.

Голова Н. Р. ПСК ждав на нас. Познайомились ми тут з директоркою районової молочарні в П. З., яка має нам товаришити в дальших об'їздках. Наш господар, парох у С. не з тих, що дурно хліб їдять. Його роботу слідно на кожній громадській ділянці. Чудовий Народний Дім у С., добре уфундована райфайзенка, новооснована р. молочарня — ось висліди тої роботи. Можливо, що в тій праці шукає він забуття про недавню страту синка, за яким дуже побивався.

Коло церкви новооснований сад зі щеп із Залукви, коло приходства теж — будуть окрасою села.

Анкета протягнулася до півночі. Відбувши одним махом 28 годин служби, враховуючи в це й дорогу, йду на спочинок, щаслива, що попри власний кулак під головою не маю інших привичок, конечних для доброго сну.

Сходяче сонце прогнало з моїх очей сон, в часі якого за одно дусилась я в задусі фабрики мила. Причиною цего було, що я лишила отворену валізу, а змішані запахи прібок мила витворили в кімнаті задушливе повітря, таке саме, в якому, на жаль, стало працюють робітники в тісненькій фабричці мила Ц. С.

Попришивавши поодривані в дорозі гузики, пішла я оглядати Народний Дім в С., в якому міститься рай. молочарня і кооператива. Будівля подобає на санаторію. Ясні, просорі кімнати, пляново примінені для свойого призначення. Молочарня вже упорядкована по скінченій роботі. Кооперативна крамниця удержувана чистенько. Лиш брудні нігті склепаря немило вражають посеред культурного довкілля.

Завважую, що мило з „когутом" чи „козою", за яке вчера справник оправдувався на анкеті перед жінками, стидлово сховалося під послідню полицю. Склепар запевняє, що більше чужого мила до села не привезуть.

Погоджується зняти „жабу" і „козу" з входових дверей. Накінець вигорнув і болото з за нігтів, почервонівши при тім по вуха.

---

*) Гл. „Кооп. Респ." ч. 7-8 і 9 за б. р.

Заходжу до канцелярії рай. молочарні. Директорка просить вибачення, що ще не вспіла привести кімнати до ладу після останнього побуту ревізора, що в усі кутики понапихав недокурків з папіросок. — Довідуюся, що давніше учителювала, але добровільно зріклася посади. Тяжко було лукавити душею. Тепер працює в молочарні, як книговодець. Спершу мала 90 зл. в місяць, тепер на 50 зл. знизили.

— „Якже почуваєте себе"?

— „Зовсім добре. Насолода, що її дає незалежність, і праця, згідна з моїми переконаннями, вистарчає мені, щоб я до моєї платні могла після вподоби дописати до 50 нулю, або перед 50 — 3. І це вирівнує ріжницю платні моєї в кооперативі з платнею на державній посаді" — жартує директорка.

Легоньке пукання до дверей.

В кімнату входить пятнацятьлітний хлопець. В руках книжечка. Просить виміняти: „Але грубшої хочу. Може є „Син України", або Ярошенко, або про козаків якої? Гоню пасти, то скоро прочитаю. А опісля скучно, дуже скучно." — Бо пані А. Ч. веде і дїточу бібліотеку. Пропри працю в кооперативі не кидає педагогічної ділянки.

Пастушки в С. не дичіють при пашенню худоби.

Питаю хлопця про зміст книжки. Оповідання з визвольної боротьби Сербів. Переповідає коротко, ядерно зі зрозумінням. Ще й коментарі свої додає, яка нам наука від Сербів. — Розумію тепер, що директорка Ч. не перебільшувала, говорячи про насолоду з теперішньої своєї праці. До того кожної неділі вона на поїздках по селах, приналежних до рай. молочарні. Опікуни грозять їй притриманням за „włóczęgostwo".

*

Пообідавши, їдемо до З. П. опять на районову анкету. Тим разом відступаю від засади, бо замісць драбинястим, їдемо повозкою. Воно ніби вигідніше, оскільки дорога відповідна.

В П. З. ярмарок. Базар кишить людьми. Бублейщики розложили свій крам, крашений яскравими красками хто зна якої якости і походження.

Ці всі солодощі — це гостинці з ярмарку для дітей. Сухий вітер сипле на них порохами з вулиці. Кожний до вподоби общупує бублики руками. Ой не одна дитинка розхоріється від такого гостинця. А мати й не додумається, що власними руками дитині отрую подала.

Отець голова метнувся по базарі особисто спрошувати жінок на анкету. Я тимчасом йду до кооперативної крамниці. Головна прикраса цеї крамниці: рекляма „Комети".

В крамниці бруд — аж гидко. Між іншим також, як на базарі, фарбовані й запорошені солодощі. На 300 укр. родин кооператива має 84 членів, в тім жінки, а кооп. крамниця торгує 7—15 зл. денно. Мила Ц. С. протягом 5 місяців продала аж 7 кг. Кажуть, що як довго була в крамниці склепарка, так довго зовсім інакше крамниця виглядала. І лад був кращий і торги більші.

На анкету зібралося 180 учасників, в тім 129 жінок. В дискусії, від якої викликувані представниці 12 зареєстрованих в участи сіл не могли відхилитись, виявилося, що дотепер жінки району З. П. зовсім байдуже відносилися до кооперативного руху, а розвій кооперативних крамниць чи молочарень був для них зовсім байдужий. І не

в голові було їм рвати звязки з приватними купцями, з якими вони зжилися і їм довіряли, не добачуючи визиску, що йде на село разом з приватним купецтвом.

Декотрі з учасниць анкети зовсім явно держали під пахою мило з „козою". А представниці С. в перше знайомилися з милом Ц. С. доперва на анкеті, бо в їх кооп. крамниці дотепер мила Ц. С. не було.

Опять домагання від поодиноких сіл, щоб уладити місцеві анкети, бо обговорювані нині справи для зібраних зовсім нові.

Дотепер з жінками ніхто не говорив про їх обовязки супроти кооператив та кооперативного виробництва. Тож не дивниця, що вони дивилися на свої кооперативи виключно як на маленькі крамнички, не добачуючи ніякої ріжниці між ними і приватними склепами. Лише господині зі З., що прийшли нарочно, не принагідно на анкету заявляють, що від тепер звернуть більше уваги на кооперативне виробництво і не дозволять, щоб в кооперативі ним нехтували.

Після анкети лишилася я з д. Ч. в салі Народного дому в ожиданню фіри, що мала прийти з С. К. Тут застав нас люстратор ПСК. Вертає з поїздки до Б. — Перестерігає нас перед насікомими, що йому дуже далися в знаки на нічлігах по селах.

На додаток я була ще під свіжим вражінням реферату своєї сопутниці про домашнє господарство, яке вона змалювала просто страшними красками. Щось так, як це д. Гаврилко вміє. Тож не дивниця, що аж скіра на мені терпне при самій згадці про нічліг серед дрібних кровопійців.

Заїздить фіра і спішимо до С.

Народний дім, збудований фондами кооперативи, красується серед села. Це найкращий товаровий зворот, дарунок кооперативи для громади. Але дім ще далеко не викінчений.

Здіймаю з кооперативної домівки анонс Шіхта, почім інформуюся у справника про діла кооперативи.

Справник і склепар дуже гладкі люди, віддані справі. Приємність говорити з такими інтелігентами в селянськім одязі.

По пляні ПСК анкети відбувалися після маєвого богослуження. Отець голова Н. Р. звернувся до оо. парохів з проханням, що доцільно булоб в день анкети відправити „маївку" скорше. Але це „скорше" в С. мало місце о год. 21 мін. 45. Я вже й стратила надію, що хто-небудь прийде. Цеж робочий час, тож нарід умучений. Про те після богослуження зійшлося до салі Н. Дому около 600 жінок. Чоловіки солідарно переняли на себе службу при хаті і дітях, щоб жінки могли свобідно радити. І радили далеко поза північ.

Жалілися господині, що ніхто до них ніколи не приїздить. Основалиб кружок С. У., щоб спільно навчитися дечому, — так проводу дасть Біг.

І про нікотину і про алькоголь розбалакалися. А скільки було нарікань на моду. З її причини йдуть в село платничі накази, а там екзекутори і продаж селянського добра на ліцитації.

Кури піяли, як ми переводили вписи жінок в члени кооперативи. Опісля ще довго оцінювали господині якість мила Ц. С. Не спішно їм було до хати.

Касієр кооперативи просить нас до себе на нічліг. Йдемо вузкими вулицями, замкненими мурованими камінними тинами. Вулиці

без продуву, повні тютюневого диму. Не даром жінки на анкеті самочинно заговорили проти курення. Дошкулили їм дими.

Зайшли в хату, повечеряли, що Біг дав, тай збираємося ночувати. Касієрова матуся стелить постіль. Припрошує лягати. Так дарма. Переторога люстратора каже берегтися. Вибираючи між твердим ложем і сподіваним опустом крови, волію лягати на голу лавку, кулак під голову і сплю. Збудившися рано з задубілими боками з жалем дивилася я на біленьку постіль, яка лиш задля мрячного світла ліхтаря видавалася нечистою. Але пропало. Головна річ, що не кусало нічого.

Рано обводила мене бабуся по своїому господарстві. Взірцевий лад в кожному куточку! Хоч старенька за одно торкотіла:

— „Щож! — господаря нема! Щораз до тої кооперативи, а господарство терпить"...

А вже що сад, то одна краса. Два морги тутже при хаті. Дерева засаджені правильно. Частина вимерзла в 1929 р. але власник не злякався, доповнив опять. Тепер радіє цвітучою деревиною, що відповідно до ріжних сорт красується ріжними відтінями рожевого кольору.

Городовина на грядках чимала. Хоптів ані сліду. А все це, завдяки невсипущим рукам бабусі.

Взагалі садівництво в окрузі Б. ступило на нові тори. Стрічається по кільканацять моргів новозасаджених садів. Попри це всі дороги обсаджені овочевими деревами, що за кілька літ нададуть околиці дійсно культурного вигляду.

*

Вертаєм до Б., де знову має бути районова нарада. Разом з нами їде селянка, що двох синів має в гімназії в Б. — Дійсно геройство в теперішній час! Розказує в часі дороги, скільки зусиль кладе вона, а все таки не має серця відібрати хлопців до дому.

— „Нехай йдуть дальше. Якось витримаю. Щоб не плакали колись на мене. Хоч Бог один знає, як я тягнуся. Все дай і дай! А звідки?"...

— Коб лиш не змарнувалися!.. — доспівує свої побажання материнське серце.

От ми вже в Б.

Директор ПСК стрічає нас з „довгим носом". Анкета вийде „фіаском". В старостві зголошено віче під голим небом на подвірю. Але назначений час зближається та небо голе і подвіря теж голе. Нікого нема.

Телєфоную до голови Ф. С. Українок. Каже, що внедовзі прийде. І виділові теж.

З бідою замісць віча відбулася з одногодинним опізненням невеличка нарада в кімнаті ПСК. Зібралося кільканацять місцевих господинь, а вдруге стільки з дооколичних сіл поступило, вертаючи з ярмарку домів.

Попри кооперативні теми і тут теж зачіплено язву моди.

Цікаво слухати було, як секретарка наради, сама як з журналу мод витята, горячо доводила селянкам, що конче треба задержувати народню ношу. Найбільше уваги присвятила обуві, осуджуючи високі закаблуки, як дуже нездорові та що скоро сходжуються. Я дивилася на шановну бесіднию з подивом, бо сама вона стояла чи не на 10

цм. закаблуках. Сподівалася я, що котрась зі селянок скаже просто: „Пані! А дивіть, які ваші високі-високі"... Але ніхто такої завваги не поставив, ну тай мені, як гості, годі було.

*

На вечір тоїж днини голова Ф. С. У. обіцяла скликати, на моє побажання, сходини членів С. У.

А ми з д. Ч. пішли оглядати місто. Йдем попри виставу ріжних сортів мила:

Merkur, Sltock, Kogut, Slicht, Schicht, Sunlajt, Sunlicht, Alboril, Kometa. Але й бо є і Центросоюз.

— Що це за склеп питали?

І аж ахнула з дива, бож це кооператива „Поступ". Ну і дійсно, що — поступ! Бо є і насіння Frege і помадки Branka. Заходжу в середину. Питаю за тоалєтовим милом Ц. С. — Навіть не знають про його існування.

По дорозі вступаю до захоронки. Чудовий поверховий дім, фондація станиславівського владики, на закінченню. В захоронці 58—60 дітей. А що без цукорків між дітей йти якось не годиться, от і я пішла по звичаю.

Сестра провідниця передала дівчинці пятиліткові цукорки для роздачі між дітей. Дівчинка обділила всіх чергою. Решту цукорків звертає мені і засоромившися жде.

— „А собі взяла?" питаю.

— „Ні! Мені ніхто не казав"— шепоче дівчатко, і доперва на моє прохання бере решту цукорків.

Діти сидять в лавках, немов в шкільній салі. Встають і здоровлять муштровано, муштровано виводять вивчені забави. Брак їм тої радісної ціхи діточого віку: свободи рухів і ділань.

Захоронка не має ніяких книжочок для дошкільного віку, хоч наша література, на щастя, досить богата на них.

*

Припочивши на столі в канцелярії ПСК (цим разом з конечности, не з обави перед насікоми), йду на сходини членів С.У. Зійшлося заледви кількanацять. Міряють мене очима від ніг до голови. Догадуюся причини.

ПСК оголосив на афішах, що на анкету приїде І. Б., член Ради РСУК зі Львова. Отож зовсім слушно пані сподівалися побачити представницю Львова, яка приведе їм, як вже не модель сукні першої моди, то бодай модну зачіску. А тимчасом я станула перед ними у вимятій одежі, з вилинялою на сонці чуприною, обгорілим лицем. Звісно, як в дорозі „драбинястим". Отже розчарування на цілій лінії. Тай ще в додатку смію їх непокоїти в такий горячий час, кликати на нараду, відтягати від пляжі.

Може не всі так думали, але більша частина — певно.

Представляю зібраним паням, як стоїть справа організування жінок в повіті, на підставі цього, що бачила я у відвіданих селах. Зясовую побажання селянок, передаю їх жалі на образованих жінок, що не дбають про освідомлення свої менших сестер.

Мовчанкою відповідають мені солідарно. Але я не даю за виграну. Тримаючися тої самої тактики, що на районових анкетах, спи-

сала я собі всіх приявних і поіменно викликую їх, щоб заявили свою готовість до праці в повіті. Відповідають мені з гідною подиву щирістю.

Одні збираються до купелів, щоб відбути відтовщуюче лікування, другі не можуть себе дразнити, бо терплять на безсонність. Ця пані не хоче ангажуватися, бо подалася на захід о посаду, друга не може наражати свойого мужа, а врешті одна з огірченням заявляє:

— „Досить вже маю тої праці для народу!"...

Впевняю пань, що освітня робота серед селянок це ніяка протидержавна робота і нею ніхто не наражується. Представляю, що поїздка драбинястим це першокляснe відтовщуюче лікування. Вона вспокоює також нерви і усуває безсонність краще, ніж „Passiflorina".

Але годі! Бачу, що даремні мої зусилля. Бо лиш три пані погодилися поїхати на села. А других дві щиро заявили, що не знають, як за діло братися. Але нехай С.У. прийме платну організаторку, а на них наложить місячниий податок, то вони радо будуть його платити на удержання організаторки.

Так отже моя невдача не була цілковита. Слідкуючи потім в часописах за вістками про жіночий рух, бачу, що Філія С.У. в Б. рушила з місця, звернула свою роботу на села, приняла організаторку, закладає кружки, діточі садки і т. п.

Після сходин користаю з запросин п. М. і йду в її хату на квартиру. Дістаю окрему кімнату і з душі скористалаб з приємности самоти. Але бачу, що мої господарі дійсно раді мною та хотілиб поговорити дещо.

Тож, хоч сон настирливо обтяжує повіки, я довго в ніч борюся з ним, познайомлючися зі слів мого господаря з життям в Б. З приємністю стверджую, що мої господарі богато уваги присвячують плеканню рідної мови. Працюють над собою, щоб оминати чужих слів та говорити поправно.

Другої днини я недобром відплатилася добрим людям за гостину. Не докликавшися мене до сніданку, налякалися, що зі мною. А це драбинястий поділав на мене, краще як насонні ліки.

І. Блажкевичева.

ПРОБЛЄМИ КООП. ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ.

Руїна кредиту.

Підставою кредитових операцій є валюта і впорядковані господарські відносини внутрі держави. Вже від кількох літ обсервуємо, як господарські відносини ріжних держав стають дуже непевні, а також хитаються їх валюти. Настають часи, коли не можна зробити ніякого інтересу ізза браку певної валюти. Коли сьогодня хтось зробить якийсь інтерес, то це ще не дає ніякої певности його висліду, власне через непевність і несталість валюти.

В останніх кільканацятьох літах пережили ми і тепер переживаємо девалюацію гроша цілого ряду держав світа. Безпосередно діткнули нас великі втрати в наслідок девалюації австрійських корон і німецьких марок, опісля гривень, карбованців, польських марок

і вчасти польського золотого. На наших очах вже кілька разів пережили ми таке явище, що той сам гріш, той сам папір, — але в ріжнім часі не та сама вартість, не та сама закупочна сила.

Маси народа починають тратити довіря до гроша, а що найважніше не можна їх намовити до ощадности. Кожний серед таких обставин відповідає, що безвиглядна річ щадити і опісля мати з того половину вартости, або й цілком нічого. Ніяк не витолкуєш вкладчикові, який зложив собі пр. 100 дол., і вплатив їх золотими в сумі 890 зл., — що сьодгодня він має за це одержати або 100 долярів або тільки 600 злотих. Так само трудно булоб вияснювати спадок інших валют, в яких вкладчики льокують свою готівку.

Найширші верстви народа, які по війні мали доволі часу, щоби наново добре обдовжитися, тільки вичікують спаду валют і вже радуються, що прийдеться їм лекше сплачувати свої довги. Таким способом самі держави, через ведену ними девалюацію є джерелом загальної деморалізації мас, бо піддають думку, щоби легкодушно затягати кредити, в надії, що сплата тих довгів буде улекшена. Загальна думка, яка тепер панує у світі: „віддовжитися коштом вірителя, бо він фінансово сильніший" — є також неморальною і в частих випадках кривдячою. Підчеркуємо слово кривдячою длятого, що не все вірителі є фінансово сильніший. Приміром в наших кредитівках ідучи за кличем щадити, складали свої ощадности маси справдішної бідноти: селян, слуг, робітників і дітий. Чи морально є, щоби тим „фінансово сильнішим" віддати здевалюовані гроші і опісля їх заохочувати до ощадности? Мабуть що ні!

Виходилоби зі сказаного, що ми повинні по наших кредитівках задержувати внутрішню вартість гроша, оберігати тяжко запрацьований гріш наших вкладчиків і не бути тим дальшим розсадником деморалізації у кредитових відносинах, на який то крок йдуть уряди численних держав.

Ще один аргумент промовляє за задержанням внутрішної вартости гроша, а іменно: ми хочемо жити, а жити можемо маючи повне довіря громадянства до праці наших кредитівок. Коли не звернемо уваги на внутрішню вартість гроша і будемо хилитися так, як на нас повіє вітер, — то не можемо числити на ощадности і на розвій кредитових кооператив. Теперішній хаос і ріжне поступування наших кредитівок є руїною кредиту, руїною, якій ми повинні протиставитись, задержуючи одиноку, правильну в кооперації засаду слушности і справедливости.

І. П.

Від Редакції: Стаття гром. І. П. прислана в серпні ц. р., не могла піти у вересневому числі з технічних причин. Вона порушує ту саму пекучу проблєму, що й статті інж. І. Ольхового та інж. В. Несторовича в „Ділі" (ч. 203), хоч не конкретизує способів зарадження лихові. Інж. Ольховий пропонує: 1) забезпечувати вкладки і позички в кредитових установах не долярами, а золотом (злотий в золоті); 2) подумати про забезпечення давних долярових вкладчиків, бо колиб вони тепер мали стратити на своїх вкладках, то це моглоб в корені підірвати вкладковий рух, а тим самим взагалі кредит.

Вважаємо, що є обовязком саме провідників кредитової кооперації (Центробанку та всіх видніших кредитових кооператив) замість слів вийти з реальним ділом і проголосити, як вони трактують здевалюовані долярові вкладки. Думаємо, що в більшости вони вже встигли перевести свої позички на золотове забезпечення і можуть проголосити, що й долярові вкладки числитимуться після первісного курсу з часу перед девалюацією.

Таке проголошення моглоб врятувати захитане довіря щадників до самої ідеї щадження і до солідности наших кредитових установ. Колиб того не сталося, то наслідки моглиб бути дуже сумні, передовсім для самих установ.

Безпосередні взаємини споживача і сільськогосподарського продуцента.

Питання, про яке хочемо говорити, це одна з можливостей безпосередніх взаємин поодиноких видів кооперації. Можливости цих взаємин є такі:

1) взаємини споживчих кооператив з кредитовими;
2) споживчих кооператив з кооперативами для спільних робіт;
3) споживчих кооператив з сільсько-господарськими для збуту;
4) споживчих кооператив з промисловими для виробу і збуту;
5) сільсько-господарських або промислових кооператив для закупу з кредитовими.

Саме тут хочемо обговорити взаємини споживчих кооператив з сільсько-господарськими для закупу і збуту, тому, що ці взаємини є дуже можливими.

Причини цієї можливости слід шукати з одної сторони в змаганню до якнайбільшої раціоналізації в сучасному господарстві, а з другої сторони — в світовій кризі, що зменшує купну здібність споживача та вже і так малий зарібок сільсько-господарського продуцента. Раціоналізація ця є замітна теж у функції обміну суспільних дібр, а то: по перше, — у поліпшенню середників комунікації і розбудові спеціяльних уладжень, як кредит, рекляма, гроші, вистава, а по друге — в змаганню усунути посередника між продуцентом і споживачем.

Ця, друга частина раціоналізації — усунення посередника між споживачами і продуцентами — є предметом застанови цієї статті, тому, що усунення посередників збільшить з одної сторони зарібок продуцента, а з другої сторони зменшить видатки споживача, чим збільшить його закупочну здібність, а тимсамим зменшить кризу, що її так болюче тепер відчувають.

Але це змагання до безпосередніх взаємин споживача з продуцентами не треба розуміти, як ворожий наступ на торгівлю, бо річ не в тім, щоби не дати купцям заробити, але щоби видавати ощадніше на інші винагороди, котрі моглиб бути ощадніші, колиб їх давали безпосередньо заінтересовані, себто споживачі і продуценти, а не хтось третий.

Торговлі не можна вже усунути, тому, що тоді ми дійшлиб до зовсім примітивного способу господарення, а вже зарання кооперації показало, що така господарка є неможлива (фалянги).

В суспільнім господарстві, в котрім існує поділ праці мусить існувати торгівля; а до ведення її—якась організація. В суспільнім господарстві, з одної сторони, немов нагромаджуються добра, з другої — їх ділиться; а обі ті чинности лучить, немов міст, торгівля. Річ в тім, щоби не усувати торгівлю, але віддати її споживачам або продуцентам.

Коли цю безпосередність взаємин хочемо осягнути між споживачами з одної сторони, а с.-госп. продуцентами з другої, то це зовсім раціонально; по перше, це товари першої потреби і вони становлять більшу часть запотребування народу; а дальше — сільська продукція є більш роздроблена (промисл концертується, а сільська господарка роздроблюється), і тому її торговельна мережа більш розгалужена; посередників більше і тому вигляди на раціоналізацію мають більше даних.

Є можливі три варіації цих взаємин: або продуценти зорганізують розподіл дібр, або споживачі — продукцію, або їх обопільні інтереси стрінуться в якійсь означеній точці.

II.

Спроби зорганізування продукції споживачем допровадили до ріжних вислідів, до успіхів в промислі і невдач в сільськім господарстві.

В організації сільського господарства треба розріжняти організацію сільського господарства у вужчім значінню і зорганізування плянтацій. Спроби зозганізування плянтацій увійчалися успіхом, як бачимо по плянтаціях чаю англійської кооперації. Але ці успіхи пояснюються тим, що плянтації зближені своїм характером більше до великого промислу, чим до сільського господарства середньої полоси.

Перші спроби зорганізування дрібного господарства теж перевели Англійці і Союз Швайцарських Споживчих Союзів, що мають пять до шість господарств на полонинах в Альпах.

Англійські господарства мали в часі між 1913 і 1922. пересічно страти по 2 фунти штер. за рік з одного гектара. В 1928. р. мало 122 кооператив 41.000 акрів, а оба Т-ва для гуртових закупів — 21 тисяч акрів. Недобір виносив в 1928. р. 4,5, в 1929. р. 3,5 фунтів штерл. на землях кооператив, і 2,8 та 3,7 від акра на землях Т-ва гуртових закупів.

Причини цих невдач Англійців є в тім, що: 1) землю закуплено тоді, як вона була дорога, 2) кошти управи і знаряди дорогі були а продукти дешеві, 3) тяжко знайти управителя, 4) мусять оплачувати дорого робітників і платити за них соціяльні обезпечення.

Перші дві групи причин спричинені специфічною конюнктурою, третя випадкова. Але суттєва є четверта, передусім через вимагання високої винагороди за працю; а крім того — суспільницька форма господарки, що відбивається некорисно на вислідах, тому, що в господарці велику ролю відограє індивідуальна праця.

Є ще інша можливість безпосередніх взаємин споживача з продуцентом, тоді коли споживач купує деякі товари від продуцента, але таких товарів є мало, а з часом їх буде ще менше.

Можуть теж продуценти організувати розподіл своїх продуктів; напр. кооперативи молочарів організують станиці для продажі свіжого молока, а годівельники тварин організують склепи з мясом, напр. в Данії. Але це обмежується до цих двох випадків.

III.

Обі ці скрайні течії не доведуть до успіху. Є можлива ще третя, а саме: щоби споживачі зорганізували цей обмін до певної міри у себе, а продуценти — у себе, і стрінулися в якійсь спільній точці.

Хоч це питання є доперва від десяти років головною проблємою кооперації, то однак ним цікавилися вже багато давніше. Почавши від 1896., р., кожний конгрес цікавився цим питанням; лиш в десятиліттю від будапештського конгресу цим питанням не займаються. Але вже 1913. р. в Глясгов знова реферує це питання Кавфман, у 1921. р. був про це реферат в Базилеї, 1924. р. в Женеві, 1927. р. в Стокгольмі і 1930. р. у Відні.

Цим питанням цікавляться теж господарські круги. Але всі представники як господарського, так і кооперативного світу прийшли до переконання, що коли приглянутися справі ближче, то вона натрапляє в практиці на багато труднощів, котрих навіть теоретично не дасться розвязати.

IV.

Здавалосяб, що питання це буде розвязане, якщо обі кооперативні організації споживачів і продуцентів створять якийсь чинник, що знайшовби якусь спільну точку до взаїмного порозуміння. Тою вихідною точкою може бути справедлива ціна. Такоюж ціною може бути ринкова ціна або пересічна ціна. Але ринкову ціну не вважають продуценти ані споживачі справедливою.

Поняття справедливої ціни сотворив Шарль Жід. Він розуміє під цим ціну, вільну від усіх надзвичайних винагород, отже властиво кошти продукції, винагороду за працю і чистий процент від капіталу.

На цю ціну не погодяться продуценти.

З тим питанням виринає також питання, хто мавби дістати надвишку — споживачі чи продуценти. Справа є розвязана, якщо одні з них організують обмін; але вона ускладнюється, коли обі сторони беруть участь. Справедливим булоб, наколиб кожна сторона забирала для себе стільки, скільки заощадила на власній доставі. Але практично це дуже тяжко усталити, тому що тяжко є означити, котра сторона котрого посередника усунула і скільки через це заощаджено, бо це пересуджувалоб приняття ринкової ціни.

Споживачі погодилися давати продуцентам зиск за підприємчивість, бо кооперативи продуцентів складаються з малоземельних селян, а зиск за підприємчивість є властиво винагородою за працю.

Але споживачі ніколи не згодяться, щоби зиск із заощаджень на посереднику припав продуцентам, бо тоді вони платять ту саму ціну, що без кооп. посередника.

Дальше, треба докладно усталити, що є ціною за продукт, а що є зарібком; крім того є тяжко на якийсь продукт усталити постійну ціну, тому що кошти виробу даного продукту в кожній місцевости є інші.

Август Міллєр каже, що поняття справедливої ціни повстає з колєктивістичної ідеольогії, котру прикладається до кооперації тільки односторонньо.

Так отже справедливою ціною не можна розвязати питання про взаємини тих обох кооп. організацій.

У цих взаєминах слід признати ринкову ціну, котра хоч з погляду кооперації є несправедливою, однак її усталив хтось третій; і її можна прийняти до часу запанування на ринку безпосередніх взаємин кооператив.

V.

При роздумуванню над проблємою безпосередніх взаємин ще ніколи не видвигано питання, чи торгівля не сповняє, крім чисто механічного посередництва, ніяких інших функцій.

Передусім торгівля сортує товари під оглядом якости. Кооперативи продуцентів мусять бути здібні конкурувати з приватними купцями під оглядом якости і коштів сортування продуктів. Якість товарів є передумовою успішної праці, але під цим оглядом кооперативам тяжче вивязатися, як приватному гуртівникові, тому що вони мусять приймати навіть і гірший товар своїх членів, щоби не викликувати їх негодування. Тому вони найперше мусять виховати своїх членів, щоби ці продукували товари першої якости.

Другою чинністю торговлі є, з одної сторони, пропонування цін продуцентам, а з другої — фінансування обміну від закупна в продуцентів до продажі споживачеві. На переведення цего продуценти не мають потрібних капіталів. Споживачі-ж не хотять цього фінансувати своїми заощадженнями.

Крім цих перешкод є ще інші, а саме те, що кооперативи споживачів змагають купувати товари від продуцента, поминувши кооперативи, а далі, колєктивістичний і індивідуалістичний світогляд, противенство інтересів села і міста.

VI.

Ці бевпосередні взаємини між споживачами і продуцентами слід розглянути теж з цієї сторони: які кооперативні організації взаїмно зносяться. Поминувши випадок, що поодинокі кооперативи споживачів купують від продуцента, є ще гуртові закупи, коли т-во для гуртових закупів закуповує в централі для збуту продуктів; і тоді ці взаємини є зцентралізовані; колиж споживчі кооперативи купують в гуртівні для збуту, то це — взаємини децентралізовані.

В Німеччині випрацьовано деякі напрямні для цих закупів, а іменно: централізовано треба купувати товари, котрі надаються до транспорту, і децентралізовано — товари, котрі легко псуються. Малими партіями — коли ціни за продукти зміняються часто, і великими закупами, коли ціни є постійні.

Велику ролю відограє те, чи продукти в тім самім краю закуповуються, чи в іншім. Наприкл., Англійці закуповують набіл і мясо в Данців.

Взаємини ці можуть оформлюватися в якісь умови, або вони можуть бути припадкові. Більшість цих взаємин є припадкова, бо тоді є більша свобода в закупні, нема питання про поділ зиску і про справедливу ціну. Такі взаємини бачимо між англійським Т-вом для гуртових закупів і данськими кооперативами продуцентів та канадійськими пулями. Хоч вони не звязані ніякими умовами, то їх взаїмні обороти вагаються між 80 — 90%.

Внутрі Німеччини ці взаїмні закупи є дуже малі: між 1—1½ %.

Постійні умови існують між Льотаринським молочарським союзом і споживчими кооперативами, а також подібні умови існують в Швеції і Норвегії.

Цікаві є взаємини данського Т-ва для гуртових закупів з кооперативою для продукції насіння. Щорічно укладана умова подає, скільки насіння мають випродукувати. Про якість опініює комісія, вибрана з господарів, а ціну також укладають що року. Та видавалосяб, що найлекше зорганізувати такі комісії, котрі означувалиб ціни; але дуже тяжко цим комісіям вивязатися зі свого завдання, якщо вони мають посередничити між такими протилежними інтересами, як інтереси споживачів міста і продуцентів села.

Так отже, далеко відповіднішим є піти один крок дальше і зорганізувати спільний чинник для торгівлі. Тоді і продуценти і споживачі стоялиб з цим чинником в чисто торговельних зносинах. Розчислялисяб на основі ринкової ціни. При поділі надвишки одні діставалиб через це ліпшу ціну, а другі дешевші закупи.

Є приклади такого розвязання справи. Молочарська централя в Моравській Остраві (Чехи) і Споживчі централі для закупу товарів творять акційне т-во, в заряді котрого є 5 представників продуцентів і 4 представники консументів, а в Н. Раді — навпаки. З більшости вибирається предсідник, котрий одначе не має голосу. Це обєднання дало досі мало матеріяльної користи, але за це споживачі мають все свіжий товар, а продуценти — збут.

У Франції є подібна умова між Національною федерацією споживчих кооператив і між Національним обєднанням продуцентів збіжа. Таким чинником є New Zealand Produce Association, що посередничить між Т-вом для гуртових закупів Англії і New Zealand Producer Co-operative Association".

Всі вони започатковують введення в суспільну господарку нового чинника, залежного від кооперації, започатковують третій крок у запануванні кооп. ідеї в суспільній господарці, а саме: злуку між обома будівництвами — кооперативами споживачів і кооперативами продуцентів.

Карль Ірі́с.

(Подала в скороченні Е. Вербицька за Vierteljahreschrift f. d. Genossenschaftswessen. 1933/II).

Кооперативне чи приватно-капіталістичне виробництво.

Злободневне питання стануло перед нашою кооперацією: чи підтримувати їй та заохочувати до творення приватних підприємств, опертих на індивідуальних та акційних капіталах, чи, придержуючись прінціпів кооперації, старатися перш всього всіми силами та за всяку ціну творити свої спілкові, кооперативні фабрики.

В цілій гостроті стануло це злободневне питання перед нашою кооперацією головно останніми часами: 1) з нагоди вибору члена дерекції „Маслосоюзу" до Надзірної Ради акційної спілки Земельний Банк Гіпотечний"; 2) з нагоди статей правного референта РСУК в офіційному його органі ГКЧ (ч. 16—17 б. р.) за приватно-капіталістичними підприємствами; 3) з нагоди піддержування, а то й виріж-

нювання приватних фірм на кооперативній виставці, урядженій „Центросоюзом; 4) з нагоди звинення через ПСК. в Станиславові фабрики пасти до обуви „в наслідок натиску і розбіжности поглядів на цю справу Центросоюза і РСУК“ — (Діло ч. 184 17. 7. б. р.); 5) з нагоди відкривання службовиками кооператив приватних крамниць, конкуруючих з кооперативами; і т. д.

Не тільки опозиційна українська преса, але, як пише „Діло“, делєгати сільських кооператив — на Загальних Зборах П. С. К. в Станиславові — заявились гостро проти тих, що, на їх думку, обовязані беззастережно обстоювати розбудову кооперативного промислу, і у висліді дискусії ухвалено одноголосно постанову, в якій доручено П. С. К. знову приступити до організації фабрики“ — („Діло“, ч. 184, з 17. 7. б. р.).

Ставши раз на денному порядку нашого кооперативного життя те злободневне питання настирливо домагається вирішення; його не вдасться ні усунути, ні промовчати.

Всі кооперативні діячі, всі члени наших кооператив мусять основно обдумати те питання; спокійно, розважно, без упереджень та пристрастей знайти шлях до його вирішення.

Тому sine ira хочу кинути декілька думок в цій справі.

Перше всього дивним уважаю аргумент проти творення приватних українських капіталістичних підприємств видвигнений марксівською „Укр. Думкою“ ч., 23. з 24/6. 1933, що, „через творення приватного українського промислу відбуватиметься концентрація капіталу в руках кількох десятків чи навіть кількох соток укр. промисловців-капіталістів.

Один з учителів соціялізму, К. Маркс на концентрації капіталу опер якраз свою науку. І саме скріплення концентрації приватного капіталу повинні бажати собі тепер українські соціялісти зі становища успішности та прояснення їх завдань, клясової боротьби серед української суспільности, властивого терену їх праці. Чим більше буде українських капіталістів, чим сильніші вони будуть, тим ясніша буде клясова пролєтарська боротьба, бо соціялізм це відворотна сторона й тінь капіталізму*).

Інша, друга справа: що не може бути завданням кооперативних централь та їх керманичів творити й приватні капіталістичні підприємства на кошт чи зі шкодою для кооператив.

Наша кооперація являється суспільною організацією, яка визнає певну ідею, ідею спілчанства. Якжеж може та кооперація через своїх представників пропагувати індивідуальні приватно-капіталістичні форми господарства? Чи не противоречить тоді сама собі кооперація?

Як би виглядала й який ефект осягнулаб пр. християнська Церква, колиб вона через свою єрархію пропагувала атеїзм?

Це не натягнене питання.

Коли перед економічним життям українського народу стануло те злободневне питання, то викликали його ті ненормальні обставини, серед яких приходиться жити нашому народові та провадити своє господарське життя.

Наш нарід, економічно відсталий, опирається досі головно на селянстві, що становить аж 86 % його населення, і, як такий, не має

*) Читай редакційну замітку в кінці статті. — Ред.

розвиненої своєї національної індустрії та торговлі, а в слід за тим не має свойого рідного капіталізму.

Наш кооперативний рух почався кредитовими, а пізніше й консумційними торговельними кооперативами. Ріжниця у тому, що коли рочдельські ткачі творили першу модерну кооперативу, Англія мала вже приватні капіталістичні фабрики. Теорія й практика кооперативного руху на Заході йшла й розвивалася на теренах, де капіталістичний спосіб продукції не тільки зростав, але й закріплювався. Кооперативний рух у тих краях є у великий степени протиставленням капіталізмові, його антитезою і міг зберігти своє відрубне самостійне, а то й протикапіталістичне обличча.

Піонірами Рочделю були наємні ткачі — пролєтарі — й це ми мусимо мати на увазі, прирівнюючи західньо-европейський кооперативний рух до нашого.

У нас — хлопська, недавно з панщини визволена маса. Нація не мала нетільки своєї капіталістичної верстви, але й не могла так скоро на ню здобутись, коли такої верстви не мали ще навіть гегемони нашої нації, Поляки.

Наш кооперативний рух не міг бути тому протикапіталістичний, але й не міг теж вийти — як це хоче Ганс Міллєр — „поза межі приватного одиничного господарства", тим більше, що основа нашої кооперації — українське село — опирається якраз на догмі приватного та одиничного господарства.

Серед української суспільности, завдяки її сільському характерові, є економічно відсталим не тільки її життя, але й навіть спосіб думання її передової інтелігенції та міщанства, які щойно вийшли зі села та носять на собі всі познаки того села.

На селі все приватне, індивідуальне, а спосіб господарки примітивний. Громадське пасовисько укр. села, яким опікується не громада, а Господь Бог — не може навчити нашого селянина тому розумінню громадського добра, яке має міський робітник, що стикається з фабрикою, залізницею, міським трамваєм чи парком.

Міський робітник має розвинений вже змисл громадської збірної власности, а селянин такого змислу ще не має.

Не мають того змислу й неможуть його ще мати й наші кооперативи, яких членами в подавляючій більшости є селяни, і яких провідники вийшли зі села та цілою психікою звязані зі селом.

Доля хотіла, що першими піонірами нашого кооперативного руху були не ткачі-робітники, але дрібноміщанські адвокати та сільські священики.

Підношу це не в докір їм, а для зрозуміння справи.

Наші кооперативи мали за ціль самодопомогу; керманичі кооператив не тільки з ідеї, а й змусу мусіли організувати наші селянські маси в кооперативній формі, бо не могли тоді подумати ні про творення індивідуальнних чи акційно-капіталістичних підприємств, бо не було у нас ні капіталістів, ні акціонерів з капіталами. Кооперацією старались творці українського кооперативного руху піднести добробут та скріпити відпорні сили народу серед важкого національного та суспільного поневолення.

І нині наші кооперативи ведуть свою діяльність серед трудних ненормальних обставин.

Аграрні країни перемінюються в промислові.

І в Польщі і в Галичині, головному терені праці наших кооператив, відбувається пересунення ваги економічного життя зі села до міста. І у нас родиться промисл, повстають польські й жидівські підприємства, де-не-де являється білий крук українське приватне, а то й кооперативне промислове підприємство.

Торговельні взаємини ведуть наші кооперативи в більшости з чужими, приватними чи капіталістичними промисловими фірмами.

Це має теж свій вплив на психіку наших кооператорів. Факт, що у проводі нашого кооперативного руху має перевагу партія, що опирається на догмі приватної індивідуальної власности, мусить надавати кооперативному рухові не тільки своє обличча, але й ідейний напрям.

Як український селянин хоче бути неподільним господарем тільки на своїому ґрунті, так і керманичі української кооперації, кість від кости селянські діти, силою одідиченого атавізму схиляються до індивідуальної власности, підтримуючи, а то й агітуючи за приватними фабриками, хочь, як кооперативні діячі, повинні би в першій мірі стояти за кооперативним виробництвом.

Між ідеєю справдішнього „збірного суспільного господарства з усуспільненням господарських функцій", — або як хоче Міллєр — кооперативного виробництва, і виробництвом та господаркою одиниць-індивідів бються нині керманичі наших кооператив.

І тут саме лежить корінь справи.

А його не дасться усунути ні вічевним обуренням, ні пристрасними резолюціями, бо людської психіки не змінять ніякі резолюції, а тільки саме життя.

І коли те життя, себто господарський розвиток української нації розібє українське сільське гетто з його перестарілим, консервативним способом господарки, коли видвигне на верх нові не тільки консумційні, але й продуктивні сили, тоді тільки одна з форм його організації, український кооперативний рух, дістане ясне обличча.

До того часу всякі „заяви" нашої кооперації проти приватних індивідуальних форм виробництва будуть тільки формальними деклямаціями, бо в душі своїй їх ісповідники будуть герольдами не суспільного, збірного, громадського — а одиничного, індивідуального, приватного капіталістичного виробництва.

Суспільниками можуть ще бути наші кооператори на торговельному полі, перепродуючи на ризико громади-кооперативи чужі продукти; але тяжче їм бути суспільниками, коли можна вести виробництво (при помочи кооперативи, як покупця) на свій власний приватний зиск.

Який жеж вихід з цього для нашої кооперації?

Коли вона хоче придержуватися ідейних основ кооперації, то мусить станути на становиску, що кооперативна громадська форма продукції є вища від індивідуальної, приватної форми виробництва, а вслід за тим, як виразник та ісповідник тої вищої громадської форми продукції, мусить скрізь пропагувати її, коли не хоче заперечити та відректися своєї ідеї.

Виробам своєї кооперативної продукції наша кооперація мусить дати першенство. Приватні вироби можуть знайти місце на ринку збуту наших кооператив тільки тоді,коли або нема ще кооперативного виробу, або він є в недостаточній скількости.

Це мусить бути ненарушимим каноном нашої кооперації.

Не можуть під ніяким услівям керманичі та ідео-

льоги кооператив брати якої небудь участи в веденню приватних підприємств, чи піддержувати їх коштом кооператив.

Чи кооперативне підприємство можна піддержувати керманичеві кооперативи, про це не може він рішати сам для себе, але таке вирішення мусить дати йому тільки найвищий ареопаг кооперації Загальний З'їзд Р. С. У. К. Він одинокий може тільки рішати про це, чи і в якій мірі допустити на кооперативний ринок приватні вироби, чи і в яких приватних капіталістичних спілках мають засідати кооперативні діячі та під якими умовинами.

В інтересі успішного та нормального розвитку кооператив мусить бути перепроваджене отсе розмежування.

Хто хоче бути капіталістом, не мусить аж вимагати, щоби кооперація видвигала його на верх — нехай пробивається сам своїм хистом, хай творить власними силами, хай сам вносить своєю творчою працею свою пайку в національну українську та загальну людську скарбівню.

Не ляк чи ненависть каже нам відмежувати діяльність кооператив від капіталізму, але сам життєвий розвиток, само дальше існування наших кооператив, сама ідея кооперації.

А. Чернецький.

Замітка редактора.

Ми даємо місце міркуванням гром. А. Чернецького, кермуючись засадою свободи слова. Але та сама засада дає й нам право висловити свій критичний погляд про його думки. Наші уваги формулуємо телєгафічним стилем, щадячи місце.

1. Кінцеві замітки і висновки д. А. Ч. вповні правильні і м. ін. покриваються з тими, які висловила наша редакція і ред. Г. К. Ч. Зате попередні виводи гром. А. Ч. повні суперечностей, а деякі прямо помилкові.

2. Полємізуючи з бл. п. „Укр. Думкою", автор помилково представляє теорію К. Маркса, як думку всіх соціялістів, і тому приходить до чудного висновку, що „соціялісти" (противники капіталізму) повинні радуватися з розвитку капіталізму і капіталістичної концентрації (бо тим, мовляв, скріплюється сам соціялістичний рух!). Правда, такий висновок є у згоді з концепцією марксизму, але це—далеко не думка всіх соціялістів. Коли вже ходить про марксистів, то слід було тут вже додати, що ця протирічність у їх програмі стала м. і. причиною нинішного заломання всіх тих соціялістичних рухів і партій, що свою діяльність спирали на чистому, ортодоксальному марксизмі.

3. Зовсім хибна думка ш. автора, що селянство має мало зрозуміння для громадянської, суспільної власности. Автор повторив оклепану фразу про індивідуалізм селянства, кольпортовану головно людьми, які не знають села. Річ мається якраз навпаки. Селянство має куди більше природнього нахилу до творення суспільного, громадського життя й установ, як міське населення; воно куди гарячіше боронить своєї громадської спільної власности (прим. лісів, пасовиск, церков, народніх домів і т. д.), як міські люди, хочби й робітники. Робітницький свого роду месіянізм, культивований марксизмом, потерпів жалісну невдачу саме тепер в Німеччині, де робітництво не спромоглося на будь який серіозніший спротив в обороні своїх професійних, партійних та кооперативних установ. — Могутній, прямо

стихійний ріст кооперат. організацій на селі в цілому світі, ріст, що вже давно перевищив місто, є реальним доказом, яка є жива на селі суспільницька думка. Сам же автор згадує, що заг. збори ПСК у Станиславові висловлювалися за удержанням кооп. фабрики пасти. Це примір.

4. Що українська інтелігенція (яка м. і. теж веде провід і в кооп. русі) — проявляє чимало приватно-капіталістичних склонностей, то це є факт, але, на наш погляд, це не є наслідок її селянського походження, тільки її виховання, яке йде тими самими стежками, що й виховання польської інтелігенції та в більшости наслідує цю інтелігенцію.

5. Автор заключає: поки наше село є таке, як є, себто дрібновласницьке, поти даремні спроби і резолюції в напрямі творення укр. суспільних підприємств. А сам закінчує тим, що виставляє ряд тез для таких резолюцій. В першій частині ця фраза натякає на відому марксівську думку про пролєтаризацію села, як, мовляв, — єдиний шлях до... повалення капіталізму на селі. Не тільки теорія, але й життя саме вже доказало суперечність цієї доктрини та нельогічність такої соціялізаційної програми.

Українським кооператорам нічого вижидати благодатей пролєтаризації села та скріплення капіталістичних фільварків; вони усіма силами мусять ділати якраз проти пролєтаризації селянства, м. і. через творення суспільних установ, селянських спілок та союзів усіх видів.

К. Коберський.

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ.

Питання наємної праці і кооперація.

Поняття наємної праці.

Наперед скажім, що таке наємна праця? Це не так легко окреслити, якби хто міг думати.

Як сказав Мірабо у своїм славнім висказі, так часто повторюванім: „я знаю тільки три способи прожитку на цім світі: заробітчанина, злодія і жебрака".

Отже чи кожний, що не бажає зачислювати себе до категорії злодіїв чи жебраків, мусить бути заробітничаном? Приміром рентієр? Нема сумніву, що Мірабо відповівби: так! бо його рента являється винагородженням за колишню працю його батьків.

Так само економісти ліберальної школи, як наприклад: Бастіа, Фридерик Пасі, повтаряли: ми всі є заробітчани, всі, що працюють, всі, що вирабляють. Так отже фабрикант, поміщик, торговець — зачислюються до тої самої категорії, що й їхні робітники та урядовці.

Вони не йдуть так далеко у своїх твердженнях як Мірабо, бо вважають платню винагородженням за дійсну працю; але їхня дефініція неменше ненаукова, бо змішує разом ріжні соціяльні групи і ріжнородні доходи, навіть протилежні. Вона тенденційна, щоб не сказати: злої віри, бо очевидно її ціллю є замкнути уста тим, що домагаються повалення системи найманої праці.

Наємна праця це щось зовсім інше: це положення людини, котра, не маючи змоги заробляти самостійно, приневолена винаймати свої услуги, свої руки, свою особу другим.

Не треба отже змішувати з собою понять — платні і наємної праці. Перше поняття означає спосіб винагороди праці, друге — спеціяльний устрій праці. Платні залишуться навіть тоді. коли зникне наємна праця.

Розвиток системи наємної праці.

Перейдім тепер до іншого розділу і запитаймо себе, коли то появилася на світі наймана праця. Тут також стрінемо блискучу формулу, яка, подібно до фрази Мірабо, мала у світі великий успіх: „Існують три доби в історії праці: невільництво, кріпацтво, наймана праця".

Автор цієї формули не був економістом, так як не був ним і Мірабо: кажуть, що це Шатобріян. По правді це тільки так собі фраза, але її повторювано в соціялістичних маніфестах і на публичних зібраннях.

Вона не відповідає правді. Хибно булоб думати, що існує якесь споріднення між цими формами устрою праці.

Кріпацтво не зродилось із невільництва. Кріпаки не були звільненими колишніми невільниками, — це були малі зруйновані власники, які при кінці римської імперії, нищені податками, чи підбиттям скотились в ряди кріпаків.

Так само й наємні працівники наших часів не є нащадками кріпаків, бо кріпацтво не існувало ніколи в містах, а тільки по селах. Вже швидше межи сільськими робітниками можнаби шукати за таким спорідненням, але там теж його не знайдете, бо звільнений кріпак став свобідним селянином.

Робітниче заробітчанство витворилось по містах з причин, які я коротко зясую.

Навіть в хронольогічному порядку ця історія в трьох словах не є правдива. Безперечно, в старині пануючою системою праці було невільництво, в середновіччу кріпацтво, а нині наємні працівники.

Але були наємники у всіх часах, навіть в добі невільництва, ба навіть перед невільництвом. В історії світа невільництво не так дуже давнє, як можнаби собі думати.

Ми бачимо сліди існування заробітчан в документах старинної історії. В Біблії часто говориться про робітника, що має заробити свою платню. Греки дуже добре знали заробітчан побіч невільників і вільних працівників, і вони мали окремі означення, щоби відріжняти ті три категорії працівників. Ви знайдете їх в книжках про грецьке господарство**).

Очевидно, що наємна праця не поширювалася поки існувала конкуренція невільничої праці. Ті, що мали невільників, а були це богаті люде, не мали ніякої потреби вживати до праці заробітчан, чи купувати у вільних працівників.

Щойно при кінци римської імперії, коли зникло невільництво, вільні працівники і заробітчани заняли місце на економічній сцені;

**) Вільного працівника, майстра звано „деміюргом" — знамените слово, бо воно означає: цей, що працює для народу; заробітчанина називано „тет" — наймит; звичайно був нуждарем, найчастіше чужинцем.

але насамперед вільні працівники здобули перше місце і працівники заробітчани не мали тоді ще великого значіння. Чому?

Бо в тих часах існував тільки дрібний промисл, і не було іншого ринку, як мале місто середновіччя; вбогий чоловік міг легко улаштувати на свій рахунок, як то кажеться, цебто отворити малий варстат, чи малу крамницю. На всякий спосіб, оскільки робітник був заробітчанином, то лише в своїй молодости, коли відбував свого рода вишкіл. Заробітчанство не було, так як сьогодні, дефінітивним станом; це був тільки переходовий час в житті робітника; наймана праця була тоді тим, чим є нині практика в деяких публичних установах.

Не моїм ділом викладати тут історію найманої праці в середновіччі. Карло Маркс дав її величавий образ. Скажемо тільки, що тоді, як дрібна торгівля малих міст, з повстанням великих модерних держав, поширилася (а сталося це менше-більше в часах Людвика XI-ого, та з отворенням кольоніяльного торгу в XVI-ім століттю) — тоді купці замість клієнтів зі свого повіту дістають, як відборців, мешканців цілих держав, або й цілого світа. Від тоді їм стали потрібні великанські капітали, щоби закладати великі варстати, фабрики, маґазини; тільки богаті капіталісти могли тоді вдержатися як самостійні продуценти. Навпаки ж ті, що не мали потрібних капіталів, не мали іншого виходу, як тільки винаймити свої руки капіталістам.

Сталось отже так, що силою подій велика частина, найбільша часть робітничого населення попала в заробітчанство: або тому, що ті люди не могли піднятись до степеня вільних працівників; або, що ті, які були незалежними продуцентами, не могли вдержатись супроти конкуренції багатих купців та попадали постепенно в категорію заробітчан.

Впрочім не треба аж завертати в минувшину та шпирати по книжках німецьких економістів, які основно прослідили цю область; за наших часів можна побачити те саме. За того покоління, до якого я належу, ми бачили цілі галузі промислу, що перетворились із самостійних варстатів у варстати підприємств з найманими робітниками.

Сорок років тому столярі Фобурга, Сен-Антуан були самостійними майстрами; вони виробляли меблі і продавали їх публиці. Люде з провінції, що приїздили у Париж, радо купували меблі у тих малих фабрикантів. Та великі підприємства встановились і крок за кроком витискали тих малих столярів. Ми бачили, як вони завзято боронилися і це булоби драматичне і повчаюче оповідання, якби розказати їх агонію. Ми бачили, як ті наші столярі пускалися самі шукати клієнта, що їх залишав. В деякі дні тижня на бульварі Рішара Лєнуара вони виносили свої крісла, столи, фотелі, щоби продавати їх публиці, наче на ярмарку.

Проте не треба думати, що ця еволюція мала такий остаточний і неминучий характер, як це думав Карло Маркс і навіть більшість економістів.

По перше, існує велика область селянської продукції, в якій самостійний працівник не тільки не щез, відступаючи місце найманому, але сталося зовсім навпаки. Мала сільська власність далеко краще оборонилась, ніж малий промисл, з причин, яких не маю змоги тут виводити; ба навіть сталося це вже перед війною.

Нині не тільки, що нема вже мови про її заникнення, але навпаки велика війна піднесла велике число сільських робітників до стану

властителів, вільних і незалежних селян. По війні в цілій середущій і східній Европі, в Росії, Румунії, Греції, Чехословаччині, Латвії і інших надбалтійських державах, проголошено закони, які вивласнили великі посілости, розділяючи їх на части, щоб передати їх в руки селян. Ось вам міліони вчера ще хліборобських заробітчан, які нині є самостійними продуцентами — я не кажу, що всі вони стали власниками, бо в Росії по большевицькій революції власність землі належить теоретично державі, але мала це ріжниця для селян, бо вони продають свобідно вироби землі*).

Отже тільки в царині властивого промислу можна піддержувати тезу, що наймана праця стає загальним явищем. Але навіть там самостійний працівник ще не загинув. Ми бачили подію, якої не передбачив ані Карло Маркс, ані комуністи, що у хвилі, коли завмирає стільки професій, повстають малі промисли, так як у лісі, біля старих повалених пнів ростуть нові деревця і заступають їх. Гляньте тільки на вулицю, скільки тут нових варстатів і майстерень для направи авт і роверів, для виробництва і направи фотографічних апаратів, чи радія.

Та ми не перечимо, що заробітчанство поширилося, що питання, чи воно має стати загальним устроєм праці, чи навпаки треба повести рішучі заходи, щоби його повалити, — не мало перворядного значіння; воно представляє собою, по правді сказавши те, що ми звемо соціяльним питанням.

Закиди проти наємної праці.

Але в такім разі треба поспитати, чи наймана праця є добром чи злом?

Не потребую вам казати, що для економістів-лібералістів загальне поширення наємної праці, це еволюція, яку треба вважати за добру і остаточну.

Чому? Бо вони кажуть, що заробічанство це свобода праці, яка не існувала при попередніх усторях. Працівники продають свою працю, працю своїх рук, ба навіть свою особу, але вони продають все це по згодженій ціні, таксамо як селянин свої харчі. Можна було колись говорити, що та свобода ілюзорична, бо робітник не мав способу знати і згодити ціни, не зрозуміла; але відколи існують синдикати (профес. союзи) і колєктивні договори, то не можна твердити, що нема вільної згоди і продажі праці, так, як продажі продуктів.

В наємній праці знаходить робітник — кажуть вони — те, що він потребує, а саме забезпеку постійної винагороди праці. А він саме цього потребує, бо не може так, як промисловець, купець чи навіть малий майстер наражуватись на ризико страти, ні навіть на змінчивий дохід з дня на день. Треба, щоб він міг числити на свою тижневу чи місячну сталу платню.

Вкінци можна теж, з точки погляду загальної пожиточности, ствердити, що наємна праця створила новочасну господарку. Вона дозволила зосередити сили праці в руках провідників промислу, а тимсамим виконувати великі роботи, які перетворили світ і збільшили богацтво у великанській мірі. Очевидно з цього користає теж частинно й робітнича кляса. Коли повалиться систему найманої праці, то який лад поставиться на її місце?

*) Писане в часі НЕП-и. Сьогодня по колєктивізації, селянин цього права не має. — Ред. К. Р

Навіть большевики, які знесли власність, не були в силі знести найманої праці. П. Еріо по повороті з Росії твердив, що вони її тільки узагальнили.

Проте мимо цієї апольогії число противників найманої праці щораз зростає.

Сьогодня не тільки соціялісти чи синдикалісти вписують на чоло своєї програми повалення наємної праці; не тільки кооператори, як я вкажу небавом, але й міщанство! Принайменше є між ними представники великої політичної партії у Франції, партії радикалів-соціялістів.

Бо треба знати, що радикально-соціялістична партія старається відмежувати себе на право від реакційної, католицько-монархістичної партії, і на ліво від комуністичної партії.

Треба було отже знайти, головно перед виборами, соціяльну програму, яка окреслювалаби досить виразно цю подвійну ріжницю.

Що до ріжниць з партією соціялістів-комуністів, справа легка. Радикали кажуть: ми задержуємо приватну власність; тимчасом комуністична партія хоче її повалити.

Але звертаючись на право, треба знайти теж якийсь критерій, а це було не так легко.

Але ось він! Повалення заробітчанства! Партія радикалів-соціялістів голосить: з одної сторони в противенстві до комуністів ми хочемо зберігти індивідуальну власність; з другого боку, в противенстві до консерватистів, ми хочемо повалити найману працю.

Повалення заробітчанства стало від 20-ти років провідним кличем всіх заяв партії радикалів-соціялістів. Мілєран, Вівіяні, Бріян, навіть Клємансо, — всі це повторювали. Наведу один уступ з недавно виголошеної промови сучасного президента партії радикалів-соціялістів, колишнього професора ліонського університету п. Еріо:

„Ми виконали в періоді, що попередив війну, нашу політичну програму; нашим обовязком є розвинути тепер нашу соціяльну програму.

„Ми є приклонниками приватної власности, але ми думаємо, що найліпшим способом для її оборони є протиділати надуживанню її деякими посідачами.

„Дехто дивувався, коли ми голосили, що наймана праця не є остаточним устроєм праці. А проте це є твердження, перед яким не вільно завагатись нікому, в кого республиканська совість".

Ось вам заява, справді рішуча: в кого є республиканська совість тому не вільно вагатися в питанню, чи треба піддержувати лад наємної праці!

Анальогічні заяви знайдете в маніфесті Ліги Прав Людини, та в статтях її президента П. Фердинанда Біссона. [1]).

І ми кооператори теж, так я говорив недавно, піддержували від 30-ти років цю саму тезу, що наємної праці не можна визнати остаточним устроєм, ані навіть довготривалим в майбутності.

Що-ж бо спонукало нас вірити в упадок системи наємної праці? Відомі змагання робітничої кляси а разом з тим і причини загальної натури.

[1]) Такі заяви появилися теж на виборчій програмі листи християнських демократів п. Марка Саніє, хоч соціяльна католицька школа так само, як і ліберальна економія, вважає наємну працю остаточним ладом, згідно з волею провидіння.

а) Безплодність праці.

Головний закид: наємна праця не дає сьогодня того висліду, що давала на протязі віків.

Ми признаємо, що за минуле століття наймана праця витворила такі багацтва, що вони дозволили европейським націям проковтнути сотки міліярдів в часі війни, не руйнуючи, ані не бідніючи так дуже. Так, але сьогодня наємна праця видає щораз менше осягів; робітник відказується продукувати, зглядно щораз більше ограничує видайність своєї праці.

Коли наємна праця була продуктивною в минулому столітті, то на це зложився цілий ряд економічних причин, в подробиці яких не буду тут входити; але вже й з самого початку вона мала ту ціху непродуктивности. Чому? Бо, як я вже говорив, робітник заздалегідь позбавлений права на продукт своєї праці, а тимсамим він не цікавиться її вислідом.

Товчок особистого зацікавлення, перспектива, що хто сіє, той і збирає, вже не існує. Що-ж остається як заохота до праці?

Залишається, правда як не товчок, то принаймні санкція: страх перед звільненням. Але ця боязнь утрати заробітку, це форма насильства. А кожне насильство, будь воно в старинній формі невільництва, чи в модерній заробітчанства, зможе видобути з чоловіка тільки якесь мінімум. Робітник буде виконувати тільки це конечне мінімум, щоби не стратити хліба, понад це не зробить нічого.

Треба отже знайти якийсь інший товчок, що ітнував колись в історії праці і таким є почуття професійної чести, професійної совісти, або що найменше почуття любови творця до виконуваної ним річи. Але цей останній товчок щез із поділом праці та введенням часткових робіт, які не дозваляють робітникові бачити, ба навіть розпізнати продукту своєї особистої праці. А професійна совість заникає теж в міру, як збільшується ворожнеча й ненависть між працедавцем і робітником. Робітник з хвилею, коли почуває, що його використовують, не думає, що йому совість наказувала працювати як найліпше.

Я казав, що такі почування не появилися щойно вчера. Вони існували у всіх часах і були навіть на початку; на це можнаби навести багато доказів. Я говорив, що в Біблії можна знайти чимало заміток про заробітчанську працю; почуєте навіть з уст Ісуса висказ, цілу критику найманої праці:

„Добрий пастир віддасть життя своє за свої вівці, але наймит, якому ті вівці не належать, коли побачить вовка, спасає себе та лишає стадо. Він втікає, бо він є тільки наймитом і зовсім не клопочеться вівцями".

Ось що Христос думав про заробітчанську працю, працю наймита. Коли вільний працівник, „цей, якому належить стадо" (вважайте на ці слова, які саме означають посідання знаряддя праці) віддається з душею свому завданню, то навпаки заробітчанин приносить тільки злу волю і при першім алярмі кидає роботу.

б) Соціяльний антаґонізм.

Інший закид, з точки погляду публичного інтересу, є цей, що наймана праця витворила антагонізм поміж інтересами працедавця

і інтересами робітників. Вже дуже давно, коли ще навіть не існувало соціяльне питання, як таке, великий англійський економіст Рікардо сказав, що стопа зиску зміняється в противному напрямі, як стопа платень.

Економісти оптимістичної школи збивали це твердження, говорячи, що навпаки, стопа заробітньої платні і стопа зиску можуть рівнобіжно рости, коли збільшується виробництво, як приміром в Америці, або в краях з дуже високо розвиненим промислом, де бачимо дуже високі зиски і дуже високі платні, вони йдуть разом, а тим самим не має там антагонізму, тільки навпаки, панує солідарність інтересів.

Цей аргумент мене не переконує.

Коли Рікардо каже, що зиск є нині в протилежному відношенні до заробітчанської платні, то він очевидно розуміє під цим, що є рівне. Бо чи треба аж говорити, що коли маємо ділити торт, то кусники будуть тим більші, чим більший є торт? Але коли візьмемо якусь частину, то очевидно, що коли її поділимо поміж заробітчанські платні і зиски, то те, що залишиться більше по одній стороні, буде бракувати по другій.

Це є антагонізм інтересів, котрий виступає щораз виразніше серед робітників у виді страйків і саботажів праці, а по стороні працедавців зусиллям зменшити платні і продовжити час праці, льокавтами, організаціями страйколомів та іншими, так добре відомими способами.

в) Незабезпеченість працівника.

Коли перейдемо від точки погляду публичного інтересу до інтересу самого робітника, то легко зрозуміємо, що лад наємної праці йому видається незносним. Він не відчував цього колись так, як тепер, і ось чому:

Ми пригадували, що всі підручники політичної економії вихваляють, як головну вигоду системи наємної праці, те, що вона забезпечує робітникові будуччину. Його платня є постійним доходом, доходом наперед відомим, певнішим як здогадні доходи з дивіденди.

Так, але власне цеї певности завтрішнього дня заробітчанство зовсім не дає! Виходить, що робітника обшахровано, бо він, зрікаючися контрактом праці власности виробів сього труду, в заміну рахував саме на цю забезпеку. Але він тої власноти збувся за ніщо, бо ніякого такого забезпечення не має.

Певність завтрішнього дня не існує для робітника, бо його можна видалити кожної хвилі. Треба добре придивитися, що поправді уявляє собою ця умова праці. Це слово „умова", що його вживають юристи, каже тут сподіватися чогось подібного до умови подружжя, умови продажі, до контракту винайму, себто взаїмного зобовязання, обіцянки виміни. Але нічого подібного ви не знайдете в умові праці.

Коли робітник шукає за роботою і явиться перед фабрикою, перед великим торговельним підприємством, то там йому вручають (звичайно робить це сторож фабрики) аркуш паперу з багатьома рубриками, які треба виповнити, так само точно, як тоді, коли стараємося про пашпорт (відколи наложено на нас цю пекольну повинність).

Ось що там стоїть, [1]) кілько питань, стільки разів робітник має відповісти:

1. Національність? 2. Число дітей? 3. Навести пять останніх занять? 4. В кого? 5. Адреса. 6. Вступив дня? Виступив дня? 7. Рід праці. 8. На випадок перерви праці, з якої причини? 9. Скільки плачено вам за годину (основна платня). 10. Чи можете предложити відпис із вашого судового реєстру? 11. Чи мобілізований до війська? 12. До якої формації? 13. Чи ви були ранені на війні? 14. Вкажіть імена осіб, які знаєте 15. Хто вас поручає? 16. Якого бажаєте заняття?

Виповнити рубрики і підписати!

Покім коли робітник має щастя і одержить прихильну відповідь, він підписує т. зв. умову:

„Підписаний признає і заявляє, що знає загальний правильник вивішений у варстатах. Він годиться на цей правильник і заявляє, що буде йому повинуватись без застережень".

Чи він його направду знає, чи ні, це не має ніякого значіння. Треба, щоб він підписав. А на кінци ця звичайна, найважніша клявзуля:

„Робітник задержує повне право опустити підприємство в дні, в якім схоче, за одногодинним попереднім повідомленням підмайстра. Він має право вимагати безпосередньої виплати платні, у хвилі свого відходу. Згідно з засадою взаїмности підприємство має право подякувати йому і звільнити його на таких самих умовах".

Ця остання клявзуля є свого рода архитвором. На погляд здається, що вона подиктована виключно бажанням забезпечити свободу працівника. Ви свобідні відійти, кажеться йому, коли вам тільки сподобається. І тільки ізза оправданої взаїмности працедавець задержує собі таке саме право. Очевидно, тільки ця друга частина клявзулі, на основі якої можна звільнити кожної хвилі робітника, має значіння. А впрочім навіть якби не було такої постанови, то можна робітника звільнити за 8-мо чи 15-ти денним вимовленням, що зветься речинцем виповіди.

Чи-ж існує якесь винагородження для робітника, який майже ціле своє життя провів у фабриці і якому скажуть одного дня: мій добрий чоловіче, я не маю нічого вам закинути, тільки ви вже дещо за старі, я не можу вас далі держати?

Ні! Це є чоловік, якого життя зломане, бо він ніде не знайде праці, з цеї самої причини, за яку його й видалено. Він не матиме права на ніщо, хіба на 15-ти денну платню.

Існує вправді стаття в цивільному кодексі, яка каже, що на випадок розвязання контракту одною стороною, друга може жадати відшкодовання; одначе судівництво завжди проголошувало — не без оправданих причин під оглядом юридичним — що робітник не має ніякого права на відшкодовання, з виїмком, коли він може доказати злу волю працедавця зашкодити йому; але перевести такий доказ майже неможливо; працедавець може завжди сказати, що він не зобовязався держати робітника по віки вічні.

Ми бачимо отже направду розпучливе положення. Для старого робітника воно нині дещо злагіднене законом про робітничу пенсію, хоч по правді не богато! А ще до того, цей закон пристосовується щойно по 60-ім році життя, а чейже робітника можна віддалити на довго перед цим речинцем.

---

[1]) Наводимо за книжкою п. Діброа, члена Генеральної Конфедерації Праці, п. з „Промислова Республика".

Система наємної праці не забезпечує робітника теж під іншим оглядом: вона не хоронить його перед безробіттям.

Безробіття являється одною із загадок економічного світа. Що робітник, який потребує і хоче працювати, зневолений йти від дверей до дверей, одержуючи завжди цю саму відповідь: нема для вас праці, і це наприклад в роках зараз після війни, коли ціла Европа була до перебудови — ось що нам незрозуміле! А проте так є. Є міліони безробітних в Англії, Злучених Державах і по інших краях. Оскільки Франція подекуди охоронена від цього, то тільки тому, що її населення невистарчаюче, і що вона сама приневолена кликати до себе робітників-чужинців*). Одначе великі промислові краї страждають від безробіття, яке коштує їх майже стільки, що сама війна.

Але навіть в нормальних часах існує безробіття! Система найманої праці витворює, ба навіть і вимагає свого рода запасу незанятих робітників, з якої промисл може черпати, зглядно відкидати потрібну чи злишну йому кількість рук.

Ось чому і ми вдоволяємося тим, що вже сказано, хоч можнаби присвятити цьому питанню богато місця. Наємна праця в очах кооператорів, а рівнож і по думці многих людей навіть із т. зв. уміркованих, являється устроєм, якого не можна признати нормальним і остаточним.

Історична роля, яку може відограти кооперація.

З недавно виданої книжки „Współczesne ideje społeczne", Warszawa, 1933, подаємо в скороченні один з головних уступів. Авторів — відомий поль. соціоцьог-солідарист, професор Школи Політ. Наук у Варшаві. Розглядаючи доктрину бельгійського теоретика етичного соціялізму Г. де-Мана, автор при цій нагоді висказує цікаві думки про кооперацію.

Де-Ман каже, що нашим провідником на шляху поступу має бути не кількосне, а якісне бажання щастя. Гаразд. Але що таке поступ?.. З усіх означень найбільше мені відповідає наступне: поступ стоїть у прямім відношенню до панування людини над природою (поступ технічно-продуктивістичний) і у відворотному до панування людини над людиною (поступ свободи, гуманітарний)... Досі на просторі історії моменти гармонії між продуктивізмом і гуманітаризмом були радше виїмками, але ми все до них повертаємо, бо вони видали без числа матеріяльних і духових скарбів, які є відтак кормом для пізніших епох дізгармонії.

Якщо порівняємо грецьку демократію з епохи перських воєн з Грецією Филипа і Олександра Вел., або римську демократію з доби пунійських воєн з Римом Цезарів — то в обох випадках бачимо між тими двома періодами, як переходяче явище — демагогію.

Вільний народ в міру росту своєї держави, марнів духом і врешті заломився, не зумівши зорганізувати вільної праці на велику скалю. Його наступник — деспотизм; він зорганізував працю під примусом, але на довгий час спорожнив живе джерело праці: свободу і віддав античну цивілізацію на жир диким, але свобідним ордам варварів.

*) Францію рятує від безробіття головно посідання величезних і малозалюднених кольоній, куди відпливає богато франц. населення. — Ред. Кооп. Респ.

(Далі автор згадує про цехи з доби пізнього середньовіччя, в яких була зглядна гармонія продуктивізму й гуманітаризму, бо челядник не був в пониженню, а селянин був радше чиншівником).

В пізнім середньовіччу продукція, на загал, була зорганізована демократично. Міський ремісничий продуцент працює в демократично зорганізованім цеху. Мужик платить февдалові чинш, який, на нашу нинішну мову, є і арендою і податком, а за те він може свобідно розпоряджати своїм продуктом.

Зате торгівля в тому часі не є зорганізована демократично. Міські ремісники бажають удержати монополь продажі своїх виробів на міському ринкові; вони дозволяють привозити до міста лише такі товари, яких самі не прудукують. Тому, що цех визначає ціну за ремісничий виріб, отже селяни-споживачі мусять ту ціну платити, навіть тоді, як вона висока. Заводити якісь винаходи, що подешевлюють і улекшують продукцію, — це вимагало дозволу цеху.

Ця тісна, наче поліційно регульована система обміну очевидно розпряглася, а разом з нею упали й цехи. Але тим чинником, що її розложив, не була якась демократична організація споживачів, тільки окремі торговці, що рекрутувалися найбільше з виїмкових ремісників, які мешкали у виїмкових містах.

В цей спосіб демократична організація продукції в злуці з аристократичною організацією обміну упала і сама підпорядкувалася цій останній. Перші великі підприємці в модерному стилю виросли знову з купців і вони згодом надали й самій продукції аристократичний характер.

Сьогодня організація виробництва є маркантно аристократична, а зате в організації торговлі зарисовується могутній рух до масової, демократичної мобілізації споживання.

Я маю на думці кооперацію споживачів.

Упадок демократичних цехів під впливом аристократичної торгівлі, здається, потверджує думку, що на довшу мету, у всесвітньому розмірі, торгівля регулює продукцію, а не навпаки. Продукція, якаб не була її організація, ніколи не може дійти до такої досконалости передбачування, щоби могла точно пристосуватися до консумції. Зате організоване споживання може себе само оцінити куди лекше і в цей спосіб узалежнити від себе продукцію.

Отже сьогодні перед масовою організацією споживання і торговлі відкривається можливість узалеження від себе продукції, а тим самим здемократизування її.

В перспективі господарської історії доктрина рочдельської кооперації робить враження геніяльного винаходу, бо через неї організується сьогодні на кріпких демократичних підвалинах якраз торгівля — ця, що була Ахілевою пятою середньовічної демократії праці.

Рочдельська кооперація відповідає обом вимогам поступу: продукційній, бо вона справніша, ніж приватна торгівля, і гуманітарній, бо вона демократичніша від неї. Отже це є власне та нова, якостево ріжна від буржуазних, демократична господарська установа, якої бажає де-Ман.

І саме для зорганізування тої нової установи є потрібні ті всі нові громадянські чесноти, відмінні від чеснот буржуазії, та сама якостева вища робітнича етика, до якої де-Ман так гарячо закликає.

Скооперування торгівлі й промислу не є зовсім конечністю, яка

мусить сама прийти, але — як про це можемо думати на основі історичного досвіду — є можливістю. Тільки ця можливість вимагає трьох умов, а саме: 1) економічної програми, 2) високого розумового рівня, 3) високого рівня моральности.

Економічну концепцію вже відкрито. Доктрина кооперації, доповнена доктриною новопрудонівської мішаної господарки*) веде господарське життя в напрямі його демократизації, справедливого поділу дібр і справнішої організації виробництва і споживання.

А високий інтелєктуальний і моральний рівень — то власне проблєма творення нової людини з новими поняттями і новою етикою, людини кращої, то значить продуктивнішої і гуманнішої, як нинішня. Де-Ман порушує власне цю проблєму і тому його погляди так тісно вяжуться з тими всіми думками, які мають на ціли будування кращої майбутности.

Єжи Курнатовскі.

ШЛЯХАМИ КООПЕРАТИВНОЇ ДУМКИ.

Вибір з творів кооперативних письменників.

Ф. ШТАУДІНГЕР. Мораль, як основа кооперації**).

В завданню кооперативи ховається вся її мораль. Одним це може здаватися смішним, декому знову грішним. Бо що має спільного мораль зі закупном гороху чи сала, цукру або селедців? Ми-ж сьогодні привчені до того, що мораль має існувати десь собі поза життям, але не в ньому; вона — додаток до страви, але не зміст самої страви. Так вона собі й проходить десь обік життя і не встряває в нього.

Але не думаймо, що набування всіх тих буденних річей це річ цілком маловажна також для вищого, передусім для етичного життя! Ми-ж майже всі проводимо більшу частину життя за витворюванням і набуванням предметів матеріяльної потреби. А тому що нині скрізь є поділ праці, отже кожний вирібник якогось предмету є приневолений набувати вироби других людей. Але для тої ціли він мусить теж посідати якісь добра (коли не брати на увагу давних часів грабіжництва і невільництва). Він приневолений обмінюватися з другими. Він дбає про них, вони про нього. — Є тільки питання, чи ця виміна має оставати невпорядкованою, залежною від випадкової подачі й попиту та підчиненою жадобі зиску, чи, може, на місце того всього має вступити громадське регулювання. Однак в кожному разі люди вступають у о с о б и с т і взаємини з оказії того, як вони продукують р і ч и та як їх між собою обмінюють. І тим визначується в суті річи їхня воля одних до других, а не під впливом самих поучень або моральних наук. Як ми це бачили у світовій війні, їх моральні взаємовідносини є зовсім інакші в мирі, аніж в часі війни; інші були за панщини й неволі, ніж за вільної торговлі; отже іншими будуть вони й за громадського господарства. Хоча цілком без моралі не було ніколи жадне господарство, то громадське вимагає в и щ о ї м о р а л ь н о с т и, такої, яку нам виробила теоретично вища релігія і фільософія.

*) Цю доктрину автор викладає в іншому розділі книжки. Це концепція творення (в деяких залузях господарства) підприємств спільними силами споживачів, персоналу і приватного капіталу.

**) З книжки: „Die Konsumgenossenschaft". (1919).

Засади тої поведінки втискаються теж самі непомітно в наш особистий спосіб думання й почування і оставляють незатерті сліди. Людські взаємини і настрої укладаються залежно від того, чи з призводу матеріяльних дібр люди спорять між собою або панують одні над одними, чи врешті є приневолені до співпраці зі собою. Преці вистане тільки відкрити очі, щоби побачити, що сьогоднішня дика конкуренційна боротьба груп продуцентів відзеркалюється в цілій поведінці дотичних людей між собою. Ця боротьба за більший зиск, за економічну силу й упадок крутиться коло вугля й заліза, збіжа і вина, одягу й домашнього статку.

(Далі автор вказує на те, що в світі торгівлі є суперечність: один одному ворог з конкуренційних причин, але разом всі вони приневолені вимагати для себе свободи і рівноправности. В кооперативнім світі нема такої суперечности. Одиниці тим краще, чим більше таких самих, як вона, чим більший скооперований гурт; бо добро одиниці є в добрі загалу і навпаки. Ось мораль кооперації).

Отже це відношення одиниці до загалу має в наслідку теж зміну відношень одиниць між собою, зміну етики.

Кооператива скупчує бажання одиниць і скеровує їх до одної спільної мети.

Коли тут може бути якийсь спір, то хіба за те, якими дорогами найкраще йти до цеї цілі. Зносини з тими, що вступають з кооперативою у службові чи торговельні стики — при добрій волі — не мусять носити характеру боротьби за існування; вони рішатимуться на основі права й договору. Таким чином кооператива вносить в наше життя елємент, що був тугою всіх кращих релігій: мир на землі! Як би то все могло бути інакше, коли б люди вели боротьбу всі одностайно з природою, замісць між собою взаїмно, якби вони захотіли добувати потрібні їм до життя предмети спільно, а не серед таких суперечок, як це діється!

Далі: кооперація не вчить нічого з тих штук, що їх зовуть „діловою тайною", ані теж фалшу й підступу. Признаємо, може трапитися і в кооперації неправда й неретельність. Але вони не випливають неминучо з природи кооперації.

Для кооперативи правда є прямо внутрішньою передумовою успіху. Пані Беатріче Вебб каже: „Громадський змисл і ширше розуміння соціяльних і господарських завдань, це „звичайні" прикмети кооперативного працівника. Свідомість того факту, що тут не мається жадного інтересу обманути когось ради зиску, збуджує в інших довіря".

Торговля навчила нас шанувати контрагента, як рівну людину. Але для торговлі це тільки зовнішня передумова, без якої не булаби можливою ніяка торгівля. Для кооперації це суть і ядро річи. Вона в самих своїх основах спирається на рівности членів. На тій рівности спирається вільне співробітництво і з неї випливає засада справедливости. На тих основах виростає цвіт любови до людини, товариського почування. Правда, справедливість, братня любов — не можуть розцвисти на жадному іншому грунті, окрім такого, де людина вільно співділає з людиною. А тому, що кооперація по своїй природі мусить розвивати ті чесноти, отже і з цього боку приходить товчок до їх плекання.

Але й одиниці самій по собі дістається від кооперативи заохота до доброго. В одному меморіялі саксонського міністра Мецша, адресованім до краєвих станів, було таке місце: „Ось так, споживчі ко-

оперативи являються місцями, де з успіхом плекається і практикується самопоміч, почуття відповідальности і самоуправління".

Але кооперація це не є одинока ціль, до якої варто нині стреміти... Треба сказати ясно: кооперація це нині необхідна база, але не остаточна ціль буття. Нею є і буде людська особа. Для неїж є чимало цілей і завдань.

В родині і в народі, в державі і вихованню, в науці і мистецтві, і як що під релігією розуміти не формалістичну конфесію, а релігію життя, то і в релігії ховаються безмежні цілі, варті наших зусиль (бо релігія це найглибше стремління до вияснення життя). Передумовою для досягнення тих ідеалів є спільнота, громадськість. Оскільки отже кооператива внутрі і на зовні є такою спільнотою, остілько вона має уморальнюючий вплив на своє окруження.

ЕРНЕСТ ПОАССОН. Етика кооперації*).

„Кооперація це не тільки шильд,
це — зоря". Ш. Жід.

Кооперація здійснює солідарність.

Твердження, що кооперація сама по собі означає певну мораль, що вчить людей жити спеціяльним способом — булоби викривленням нашої думки. Але нема сумніву, що ця чи інша моральність — знаходить або не знаходить для себе підложжа в розвитку кооперативного руху.

Так пр. можна ствердити, що кооперація, це знаменита школа практичної солідарности.

Ідея необхідної для людей солідарности, протилежна боротьбі за існування, втішається нині найбільшим числом визнавців, хоч в дійсности вона сама по собі ще не здібна регулювати в нинішні часи суспільних відносин. Солідарність кляс це провідна думка всіх професорів соціяльно-консервативного напрямку, це любимий коник у промовах офіціяльних представників уряду та оборонців великих приватних інтересів. Конечність солідарности вони доказують аргументами з біольогії, соціольогії, права та всіми іншими; але проповідь солідарности буде завжди оставати голосом вопіючого в пустині, коли що іншого говоритимуть факти. А власне фактом є, що громадянство під економічним оглядом є поділене на кляси, і не вистане кричати на весь голос, що вони скасовані, бо мимо того вони існують далі.

На ніщо не здасться ширити ідею солідарности, якщо її не здійснюється; а здійснюється вона якраз в кооперації. Тут кожний учасник чується солідарним зі своїм сусідом; добро одного це добро усіх. Він знає, що сам один не бувби в силі осягнути цих користей, що йому дає гуртування; щойно спільне обєднання всіх споживачів скріплює їх силу.

Кооперація є школою солідарности — тому, що вибігає поза межі учасників кооператив. Вона не затіснюється в даній групі людей, не поминає других і не протиставить одних другим.

---

*) Секретар Націон. Федерації Кооп. у Франції, автор широко відомої книжки „La Republique Coopérative", з якої взято й цей розділ, дещо скоротивши його.

Моральність споживача і продуцента.

Можливо, що моральних систем є чимало, але, в кожнім разі, є дві, що відповідають двом господарським становищам: можна говорити про моральність споживача і моральність вирібника.

Моральність вирібника сьогодня дуже в моді: ця ідея часто панує в консервативно-суспільних середовищах, але має теж ісповідників серед приклонників суспільних змін. Вона полягає в ідеалізуванні продукції: продуцент це творець, його діяльність ушляхотнює і підносить людину, додає йому гідности. Ця мораль робить кожну людину істотою, достойною найвищої пошани, а працю — святою річю, що ставить людину вище тварини. Одним словом, ця мораль зводиться до пошани праці: людина через працю висвободжується з кайданів рабства, в рівній мірі суспільного, як і зглядом природи.

Ми далекі від того, щоби не визнавати такого погляду на працю, але думаємо, що можна до праці підходити також з іншого боку.

Чи продукція це ціль сама в собі? Чи це має бути праця для праці? Змагання ради змагання — щось як мистецтво для мистецтва?

Кооперативна республика ставить собі за ціль задовольнювання потреб. А хіба дбання про добробут людства, любов до життя — хіба це не найглибша і найліпша мораль?

В цей спосіб мораль споживання наближується до моралі старинних народів, які вчили людину кохати життя згідно з природою.

Що більше — в кооперативній республиці щастя одиниці є щастям усіх; отже нема там моральности егоїста. Через те заспокоювання потреб тут обмежене кількістю засобів спожиття, станом продукційних сил, винаходами і технічним поступом.

Кооперативна віра.

Хто зможе колинебудь счислити ті жертви і посвяти, що їх родила і все родить в сірих масах скромних борців кооперації кооперативна віра та надія в її перемогу? Ми мусілиб списати цілі томи, якби хотіли розказати історію тих тихих подвигів, нераз таких простих, наївних, а нераз захоплюючих, — історію про тих боєвиків спільництва, що посвячували свій час, здоровля і свої ощадности на те тільки, щоби „їх кооператива" могла жити. Немає кооперативи, яка б не завдячувала свойого існування посвяті та безінтересовности. Сотні й сотні тисяч малих людей проводили тут і проводять дні і ночі, тижні й літа безплатно, виключно тільки в інтересі загального добра, віддаючись праці в управі скромного кооперативного товариства, виконуючи чинности крамаря, рахівника або інкасента.

Це відомі факти. А однак не завадить їх пригадати новикам і ширити їх серед тих, які, не знаючи кооперації, її легковажать або навіть поборюють.

Отже існує „кооперативна віра", віра, що є моральним двигуном для тисячів людей, вірних свойому товариству. В певних хвилинах здається, що у многих осіб вона приймає релігійний характер. Многі з поміж тих, що практикують культ кооперації, булиб счудовані, якби їм дали зрозуміти містичнй характер їх запалу!

Практична мораль кооперації.

Якщо й буває, що деякі кооперативи розуміють своє завдання з чисто матеріяльного боку; якщо декотрі й не свідомі того, яку вар-

тість має суспільна зміна, що її робить кооперація, то все таки більшість має основне розуміння своєї моральної ваги і присвячує суми, нераз дуже поважні, на так звану суспільно-громадську діяльність. Бажання такої діяльности у деяких кооператив доходить до того, що вони цю власне діяльність вважають метою кооперації. Деякі доходять навіть до погляду, що без суспільної діяльности кооперація не булаб варта своєї назви.

А це теж випливає з суспільно-етичного підложа кооперативної ідеольогії.

З КООПЕРАТИВНОГО І ГОСП. ЖИТТЯ.

Польська і українська молочарська кооперація в р. 1932. Цей рік був дуже тяжкий для кооперативного молочарства в Польщі, головно з причини упадку експорту та дальшої діймаючої знижки цін. Тому не від річи буде поглянути, як відбувся цей катастрофальний рік на польських молочарських кооперативах та їх союзах — як відомо, працюючих у далеко кращих від нас фінансових та організаційних умовах.

Перед нами річні звідомлення за 1932 р. всіх трьох польських молочарських союзів: „Звйонзку Спулдзєльні Млєчарскіх і Яйчарскіх“ у Варшаві, „Звйонзку Господарчего Сп. Мл.“ у Познані та „Малопольскего Звйонзку Млєчарскего“ у Кракові (з відділом у Львові). Ці три союзи більше менше розмежували між собою терен діяльности, після границь колишніх заборів і всі вони мають за собою ще передвоєнну традицію діяльности. Та висліди їх діяльности не однакові.

Зачнемо від справи найбільше діймаючої, від відомого спаду достави масла до союзів, при чому просимо звернути увагу головно на відсоткове відношення достави в р. 1932 і — для порівнання — в р. 1931. Для скорочення означатимемо окремі союзи місцем їх осідку (Варшава, Познань, Краків).

Спад достави масла за 1932 р. виносив в кільограмах.

	1931	1932	% спаду
Познань	3.587.466	2.228.084	37,8
Варшава *)	3.381.565	2.852.321	15,8
Краків	2.005.674	1.272.339	36.5

В очі впадає велика ріжниця спаду між Познанєм і Краковом з одної, а Варшавою з другої сторони.

*) Звідомлення складане недбало, не подає цифри достави масла. Тому ми примушені взяти до рахунку число поданих кг масла, які звідомлення подає.

Для порівнання подаємо, що відношення спаду достави в укр. Маслосоюзі було за ті самі роки ось яке:

	1931	1932	% спаду
М. С.	2.428.012	2.140.401	11,8

Як бачимо — українська молочарська централя видержує катастрофу з найменшими втратами, хоч, як відомо, загальна економічна ситуація на терені її діяльности гірша, ніж в корінній Польщі. Це свідчить про більшу організаційну і торговельну пружність нашої молочарської кооперації та про більшу привязаність кооператив до своєї централі. Торговельна вірність в кооперативах Маслосоюзу була 86.66 %, тоді як прим. в Малопольскім Звйонзку всього 39.83 % (два інші союзи не подають, яка була у них торговельно-доставча вірність кооператив).

На жаль, ні один польський союз не подає перегляду цін, які він платив доставцям — молочарням у звітовому році і тому це надзвичайно важне кооперативне питання остає в тіні. А можливо, що тут скривається причина таких чи інших явищ з доставою масла до централь.

Всі три польські союзи мають сильне зменшення експорту масла, так що продавали майже виключно в краю. Краків — 96,5% всього доставленого товару продав в краю (вивіз 43.860 кг). Познань не обчислив цього відсотка, але подає (у свойому теж дуже скупому звідомленню) абсолютну цифру; 536.000 кг масла, що робить 24,1% всього збуту, значить в краю продано 75,9%. Варшава мала найменший експорт, бо на експорт дала не цілих ½ % всього обороту маслом (11.790 кг).

Для порівнання: Мослосоюз вивіз 96.696 кг, значить більш чим 5 разів менше, як Познань, але значно більше, чим Варшава і Краків. Збут в краю Маслосоюзу виносить 0,6%. Треба однак зазначити, що експорт в 1932 р. не був

для нікого догідною операцією, особливо з дальших сторін.

Збут в краю відбувався як гуртово такі роздрібно. Удержували детайлічних склепів:

Варшава 32, Познань ?, Краків 19. Маслосоюз 27.

Киньмо врешті оком на господарські висліди діяльности союзів. Звертаємо однак увагу, що крім торгівлі маслом у всіх союзах є ще й побічні операції. Познань виказує білянсову страту 34.121 зл., Краків 35.020 зл., Варшава надвишку 11.029 зл., Маслосоюз надвишку 3.167 зл.

К. К.

Сміливість картелів переходить всі межі. Підвишка цін вугля і нафти. Копальні вугля та їх конвенція (картель) очевидно набрали відваги до нового наступу на споживачів. Вже в початках вересня власновільно зменшили рабати гуртівникам о 5 до 10%, в наслідок чого гуртівники почали підносити ціни, щоби відбити собі на споживачах вугля свою страту на рабатах. В наслідок того ціна вугля в самій Варшаві піднеслася о 1—2 зол. на тоні і виносить 54—56,50 зол. за тону; на провінції не є виключене, що зріст цін буде більший.

Це очевидно додало відваги найблищим сусідам по фаху — картелеві нафти. Бо ось скоро потім нафтовий синдикат підніс ціну нафти о 2 зл. на 100 кільограмах, себто 2 сотики на кільограмі!

І одна і друга підвишка приходить серед найтящої господарської ситуації, яку можна собі уявити, ще до того при новій катастрофальній обнижці цін рільничих продуктів. Селянство — це поважний консумент нафти, бо електрифікація ще для нас пісня майбутности. Отже затія нафтових магнатів і то перед самим зимовим сезоном ударяє передовсім по селянству.

Також міське населення відчує прикро звишку цін вугля.

Громадянство догадується, що „патріотичний" великий капітал хоче тим способом відбити собі свої „втрати", які поніс через підписання пару міліонів державної позички. (Ця жертва м. і. дуже незначна, бо на кругло 250 міліонів субскрибованої позички великий промисл деклярував всього коло 10%!) Патріотизм капіталу звичайно дуже сумнівної вартости...

Не завадить ще звернути увагу на дуже зручну тактику обох названих картелів. Під весну вони дещо обнизили ціни, а під зиму — підносять. Весною і літом для них мертвий сезон — чому не „обнизити" цін? На зовні зроблено жест, публика вдоволена, а копальні... нічого не втратили. А приходить осінь — зявляються „нові непередбачені обставини" „калькуляційні трудности" і т. д. і ціну підноситься; не нараз, а на рати...

Деякі польські часописи апелюють до влади, щоби вона, маючи велику можливість натиску на картелі, зробила з неї ужиток і загальмувала безсоромність скартелізованого промислу.

Поверх 5 міліярдів довгів хліборобства! Як ілюстрація до питання, кому тепер найкраще „калькулюється" господарка, можуть послужити цифри про задовження хліборобів в Польщі, опубліковані міністерством рільництва.

Без залеглих податків і обезпечень село має 4,6 міліярдів довгів. З ними разом — понад 5 міліярдів.

На повищу суму складаються такі окремі позиції:

довгоречинцеві банкові довги 1.843.3 міл.

відсотки від них річно 154,9 міл.

довги парцелянтів 307,9 міл.

довгоречинцеві приватні довги (гіпотечні) 700 міл.

відсотки від них річно 84 міл.

короткоречинцеві довги в банках 904,8 міл.

відсотки від них — річно 70 міл.

короткоречинцеві, приватні 800 міл.

відсотки річно 120 міл.

довги з титулу меліорацій 82,4.

Чи пять міліярдів це для хліборобства в Польщі богато, чи мало? Очевидно, це залежить від того, який є річний чистий дохід хліборобства, бо ж довги можна сплачувати лише з чистої надвишки біжучого господарства.

Відповідь на це питання найде читач у слідуючій замітці.

„Рентовність" селянєьких господарств у 1930/31 р. Преса подає, що появився черговий випуск Пулавського Інституту для досліду селянських господарств (досліди робляться на основі звідомлень кількасот господарств, які ведуть приписане рахівництво).

У звітовому році продуцентам платили такі ціни: пшениця 20,96—42,64 зл, жито 14,43—26,31, корова 254 — 377, 1 кг свині живої ваги 0.94—1.75.

Грубий прихід (вартість проданого і зужитого в господарстві) з 1 гектара був: 1926/27 р. — 542.19 зл.. 1927/28 —610.10 зл., 1928/29—585.32 зл.. 1929/30 —**498,81 зл.**, 1930/31—**379,06 зл.**

Чистий прихід обчислює П. Ін-

ститут так, що від суми готових накладів відчислює готові продукційні (не споживчі) видатки але без винагороди праці. Так обчислений дохід виносив з 1 га: 1926/27 р.—142 зл., 1927/28—**209.84 зл.**, 1928/29—148,86 зл., 1929/30—103,69 зл., 1930/31—**26,96 зл.**

Цих нецілих 27 зол. з 1 гектара це була та квота, з якої господар мав оплатити працю свою і своєї родини і сплачувати довги та відсотки від них!

Чи можна дивуватися, що селянство летить у пропасть все більшого задовження?

З ПРЕСИ.

„Причини розвитку українських кооператив". Під цим заголовком приніс львівський „Курєр Львовскі" передруком з „Газети Грудзьондскої" невелику статейку, яка, може тому, що не писана у Львові, відбиває корисно від всього того, що давніше писалося в ендецькій пресі про українську кооперацію. Статейка навязує до опублікованої статистики кооперації в Польщі, з якої виходить що за три роки 1928 до 1931:

число жид. кооп. в зросло о 38%;
число укр. кооп. в зросло о 35%;
а число пол. лише о 9%.

(при чому стаття чомусь називає польські „паперовими").

За 1932 рік число українських кооператив зросло далі о 3%, а ч. польських зменшилося о 1%, так що під конець 1932 р. було на території Польщі

польських кооп-в	6777
українських „	3369
жидівських „	928
і німецьких „	888

Отже у звязку з тими числами названа грудзьонська газета задає собі питання, які є причини відносного зросту числа українських кооператив і доходить до таких думок:

1) Українські кооперативи спираються на малих громадських організаціях, де всі один одного добре знають, де є легка контроля, а передовсім, де можна обійтися без коштовного урядництва (бюрократії). Щойно ширші обєднання громадських кооператив удержують постійний службовицький персонал; кошти утримання його розкладаються на більше число кооператив і на великий торговельний оборот. „Крім того треба з признанням піднести, що українські кооперативи ніколи не числять на фінансову поміч уряду і її не отримують".

2) Українські кооперативи, підлягаючи загальним засадам контролі, є вільні від згубного політичного натиску, який на польські кооперативи робить правляча партія. Автор, очевидно мало поінформований, твердить, що українські кооп-ви є вільні від „старостинського натиску", українські кооперативи працюють без „комісарів".

Не знаємо блище, які є міжпартійні відношення по польських кооп. організаціях. Помиляється однак автор, коли думає, що українська кооперація вільна від внутрішніх труднощів, що випливають часом з політичних, а ще частіше і погубніше — з особистих інтриг і амбіцій. Що-ж до органів адміністрації, то, не маючи опікунських інтервенцій — стрічаємо на нашому шляху не одну груду, диктовану іншими мотивами (починаючи відмовою трафік, складів соли і под., а кінчаючи карами за українські вивіски та відомим „дубенським правом").

Зокрема почуття, що лише те остоїться, що буде побудоване власними силами — почування дійсно чимраз глибше в наших кооперативних рядах — є сильним моральним двигуном українських кооператив.

Також відносно невелика покищо бюрократизація українських кооператив, в яких і досі ще працює чимало громадян фактично не за „платню", а з ідеї — є джерелом життєвої сили цих кооператив. Не знаємо одначе, чи так буде завжди, бо вже є нарікання і в нас на зріст матеріялізму серед робітників кооперації. Не зашкодить отже нашим людям знати, в чому саме чужі вбачають секрет дотеперішніх наших успіхів. Може це причиниться до скріплення в наших рядах духа ідеалізму і пожертви для кооперативної справи.

Листування редакції.

Вп. *інж. В. Чапля*, Мункач. Одержали, дякуємо, піде. Просимо не забувати.
Вп. *І. Блажкевичева*. Про жіноцтво — використаємо; дякуємо.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: д-р Карло Коберський

Друкарня „Бібльос", Львів, Японська 7. Тел. 14-78

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА Ч. 11.
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ ЛИСТОПАД
CO-OPERATIVE REPUBLIK 1933
UKRAINIAN MONTHLY REVIEW — LWIW POLAND РІЧНИК VI

НА ОКРАЮ ДНІВ

НОВА ОФЕНЗИВА КАРТЕЛІВ.

Ми вже писали у вересні про нову підвишку цін вугля і нафти картелями тих обох галузей у Польщі. На днях знову принесли часописи вісти про те, що картель текстильних підприємств має піднести ціни ткацьких виробів на 7 — 10%. Це діється тоді, коли ціни збіжа стоять на рівні, найнижчому від початку господарської крізи, коли далі зменшуються заробітки інтелігенції й робітництва, росте знову безробіття, а держава має клопіт, як скласти, бюджет без дефіциту. Чи ті люди глухі і сліпі на те, що кругом діється?

НОЖИЦІ РОЗТУЛЮТЬСЯ ДАЛІ!

Безоглядність промислових картелів в Польщі набирає властивої краски, коли взяти на увагу порівнання цін за продукти промислу і торговлі.

Рух вказника гуртових цін, коли приняти рік 1928 за 100, був за останні роки ось який:

	1930	1931	1932	1933 (VIII)
Загальний вказник	81	70	61	53
Промисловий „	90	76	67	61
Рільний „	70	61	53	44

Очевидно, перша позиція, т. з. загального вказника цін — не має для нас ніякого реального значіння, бо тут змішані разом усі ціни, промислові й аграрні. Зате порівнання спеціяльних вказників, промислового і рільничого вказує, що ціни промислових виробів (усіх! — отже картелізованих і некартелізованих) впали від 1928 року всього о 39%, зате ціни рільних продуктів о 56%. Але ще гірше виглядає справа, коли взяти під увагу не всі промислові вироби, тільки самі скартелізовані: залізо, вугіль, нафту, цемент, цукор і т. д. Тоді покажеться, що ціни цих товарів, беручи знову пересічно, не впали фактично навіть о 10%.

Це є найжахливіша подія з ділянки економіки Польщі за останніх 4 роки. Ті, що спричинили такий стан річей — є властивими екпропріяторами хліборобського стану в цілій державі і поносять перед історією вину за його руїну.

Що за засліпленість! Яка тупа короткозорість! Конвульсійно держаться картелі старих, вишробуваних цін, мимо того, що бачать, які це має наслідки. А ті наслідки всякому видні: це постійне зменшування зпожиття промислових виробів і в слід за тим завмирання промислової продукції. Коли приняти стан промислової продукції у всіх галузях 1925 р. за 100, то маємо такі вказники за останні роки:

1930 — 82 1923 — 54
1931 — 68 1932 — 45.

Коли ще в 1930 р. вугля добувалося 3126 тис. тон, то у 1923 вже лиш 2.402 тис. тон, а 1933 р. дасть ще менше.

Коли в 1930 р. витоплено 40 тис. тон сирого заліза (чавуну), то в 1931 р. вже лиш 29 тис. тон, а в 1932 всього 17 тис. тон.

Чи ті цифри нічого не говорять?

РЕФОРМА ЕКСПОРТУ ХЛІБОРОБСЬКИХ ПРОДУКТІВ.

Від місяця приблизно уряд польської республики вводить в життя нові норми організації збуту с.-госп. продуктів. Початок зроблено в ділянці експортового збуту живини, передовсім безріг. За експортовий збут визнано також продаж безріг до беконярень. На беконярні покладено обовязок найменше 50% матеріялу закуповувати прямо у продуцентів; решту можуть закуповувати при посередництві — однак не купців — тільки рільничих товариств і кооператив, які мають продавати без зиску.

Ідея закупу прямо від продуцентів здорова по суті, але примусовим диктатом її не дасться здійснити, як звичайно це буває в господарських справах. Вже нині трапляється, що цертифікати на доставу штук, що їх беконярні видають продуцентам, дістаються якимсь чином в руки згінників і з ними вони доставляють товар да беконярень, наче продуценти. Знова ж думка про доставу безріг передусім рільничими товариствами очевидно подиктована бажанням зовсім усунути можливість купецького зиску. Але чи не можна би досягнути тої самої мети при збуті через кооперативні організації продуцентів? Адже рільничі товариства не мають торговельного апарату для ведення таких операцій і вже саме творення нового апарату зїсть такі гроші, що може перевищити кошти збуту через кооперативи продуцентів.

Дальша точка реформи екпорту полягає в тім, що урядове керівництво експорту (цю чинність доручено директорові Державних Закладів Промислово-збіжевих, PZPZ, п. Пшедпелському) буде само вказувати експортерам, на які ринки і через яких комісіонерів вони мають висилати товар. Експорт не сміє устати, навіть якби був стратний, тим, що страти мали б покриватися з того вирівнюючого фонду, що його ускладала організація беконярень. Коли б експортер (беконярня) вислав менше означеного мінімум, то може втратити взагалі право експорту.

Як бачимо, в цій частині реформа перенята духом урядової регляментації експорту, так що недалекий вже крок до державного експортового монополю на совітський лад. Нові норми тягнуть за собою нову бюрократизацію торговлі з усіма її небажаними наслідками. Кооперативний світ залишається таки при своїм постуляті свободи внутрішньої і зовнішньої торговлі, яка єдина дає кооперації можливість у вільнім конкуренційнім змаганню поборювати паразитарний і несолідний елємент в торговлі.

Всі справи, звязані зі збутом господарських тварин обговорила українська кооперація і суспільна агрономія на зїзді агрономів і торговельних референтів Окружних Союзів, що відбувся заходом Центросоюзу і Сільського Господаря дня 21 жовтня ц. р. Зовсім слушно на цьому зїзді підчеркнено вагу внутрішнього ринку збуту при щораз менших виглядах на удержання експорту.

НОВА ФАЗА АГРАРНОЇ РЕФОРМИ.

Важну зміну у господарських відносинах краю може принести проєктований (покищо) розпорядок польського уряду про перебирання на державний скарб грунтів за залягаючі податки. Блищі подробиці законопроєкту ще не відомі, а те, що відоме, зводиться ось до чого:

Державний скарб, як захоче, могтиме перебрати на власність землю податника, який від року залягає з вплатою податку, або від пів року по упливі речинця, до якого йому відрочено вплату. Це право відноситиметься до тих податкових залеглостей, які були записані на першому місці гіпотеки. Скарб не зможе перебрати однак більше, як $^2/_3$ маєтку; $^1/_3$ оціненої вартости мусить залишитися при власнику. Так узискані землі мається ужити до парцеляції.

Як відомо, дрібна селянська власність має найменше залеглих податків; значить, новий закон торкається головним чином великої власности, задовженої за податки дуже видатно, з відомих зрештою причин. Тепер буде залежати тільки від уряду, в якім розмірі він захоче робити ужиток з прав, що йому їх дасть новий декрет, та кому і на яких умовах сплати він захоче передавати забрану землю.

Цей закон, при відповідній політиці уряду, може стати початком нової ери аграрної реформи в Польщі, а зокрема на українській території, з усіма з тим звязаними можливостями. Може прийти нова кольонізація спровадженим зі заходу елєментом. Тому українське громадянство повинно зацікавитися цею справою.

„KRIEGSSOZIALISMUS“ В НІМЕЧЧИНІ ВЕРТАЄТЬСЯ?

З датою 26. вересня ц. р. вийшов в Німеччині закон про „забезпечення цін збіжа“, який вводить важну зміну в організацію хліборобства і збуту його продуктів. Цим законом уповноважнено міністра прохарчування і хліборобства — означати з уряду сталі ціни на збіжжа. На основі цього закона вийшов у три дні пізніше перший виконавчий розпорядок такого змісту:

Державу поділено на 9 округів житних і 11 пшеничних, в яких обовязують ріжні ціни. Ціну жита в залежности від округи означено від 140 до 158 марок від 1 тонни (294—332 зл.); ціна пшениці від 175 до 193 м. (398 — 405 зл.). Такі ціни обовязують при доставі в жовтні. Коли пізніше, то приходить ступнева підвишка за кожний місяць. В листопаді приходить при житі ще 1 м.; в грудні 3 м. і т. д., в червні 18 м. Ціна пшениці зростає: в листопаді о 1 м., в грудні — о 2 м. і т. д., в червні о 13 м. — Ціни розуміються без опакування (міхів), але з доставою до місця заладування і коштом переладування. Коли якість товару перевищує звичайну біржеву норму, тоді допускається відповідна звишка ціни. Знижка може наступити лише в тім випадку, коли рід достави є такий, що приводить купця до більших як нормально коштів. — Термінова торгівля збіжжам забороняється (зрештою такі заборони вже бували). Ті ціни зобовязують на один рік.

Кожний купець, що скуповує збіжжа, є обовяний вести спеціяльні книги що до доконаних торгів, запасів збіжжа, цін і т. д.

Який господарський і соціяльний сенс цієї далекосяглої реформи? З урядових декларацій виходилоб, що ціль тут така, щоби йти на руку хліборобам та зєднати собі їх прихильність. Керівник „німець-

кого стану живителів" (так названо тепер урядово стан хліборобів), міністер Дарре так формулює провідну лінію своєї політики.

„Не є найважнішою справою, щоби хлібороб одержував як найвищу ціну за свої продукти; ходить про те, щоби хліборобів звязати як найністіше з землею та щоби вони одержували за свою працю справедливу заплату, цебто вистарчаючі і справедливі ціни".

Формула зовсім слушна і на неї мусить всякий погодитися, з тим, що требати виразніше очеркнути, як розуміти цю „справедливу ціну". Ми мусимо її так розуміти, що „справедлива ціна" виключає „ножиці", себто гегемонію промислових цін над аграрними. Чи по тій лінії піде політика гітлєрівців і чи захоче ізза того увійти в конфлікт з промисловими картелями, це скоро покажеться. Покищо не видно якогось протегування хліборобства на некористь промислу, бо ті ціни, що їх устійнено в розпорядку є більше менше ринковим цінам і м. і. є значно нижчими, як ціни минулого року. „Rundschau d. Reichsbundes d. Verbrauchergenossenschaften (так переіменовано давний орган спож. союзу) згори каже, що „не всі селяни будуть вдоволені новими ставками цін).

Зате факт стабілізації цін хлібор. продуктів мігби мати все таки дуже додатнє значіння, якби за нею прийшла також стабілізація всіх інших цін, бо хлібороб не був, не є і не може бути біржевим спекулянтом і потребує певної калькуляції. Чи одначе це вдасться? Чи не повториться те саме, що було за світової війни, коли урядово були нормовані „максимальні ціни" хліборобських продуктів, але всі інші ціни нормованню не підлягли.

ЗА УКРАЇНІЗАЦІЮ КООПЕРАЦІЇ НА ЗАКАРПАТТІ.

Кооперація на Закарпатті увійде, здається, у нову фазу свого розвитку. Річ у тім, що ужгородська централя кооператив (є там кілька соток райфайзенок і кілька десятків сільських споживчих кооператив) п. н. „Дружественный Союзъ" чомусь рішив стати на виразно русофільський грунт. На зовні це проявляється в тім, що орган союзу „Дружественний Вѣстник" почав писатися неможливою мовною мішаниною, яка має бути „русским языкомъ". Свідомий український елємент, згуртований біля часописів „Світло" (Мункач) і „Учительський Голос" (Ужгород) піддав цей новий курс в кооперативнім союзі рішучій критиці. Українські, часописи складають вину за русофільство союзу на чеських аграрників, які є фактичними господарями союзу, як його кредитодавці.

Крім того українські часописи ставлять союзові у вину, що він занедбав засновування споживчих кооператив, підпираючи лише кредитові, на які союз має вплив.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Раси худоби у Сх. Галичині та напрямні їх поширення.

Раси худоби у Сх. Галичині треба розглядати під таким кутом: 1) передусім те, що є з них у краю, та 2) те, що хотять з них ріжні впливові чинники зробити.

Бо ніде так, як у Сх. Галичині, не переводжено експериментів з расами худоби, забуваючи при цьому про головні основи раціонального плекання худоби. Бо головною вихідною точкою все була раса, а не господарський ефект плекання худоби.

До чого таке ставлення доводило, вказує хочби те, що в годівельній програмі, опрацьованій для Сх. Галичини в р. 1876. тільки для кількох подільських повітів визначено аж 11 ріжних рас худоби[1]).

Тому теж не диво, що у Сх. Галичині в деяких околицях так помішані і схрещені всякі раси і породи худоби, що часто важко сказати, яка саме раса сьогодня переважає, чи у крови перебиває.

Починаючи розглядати раси худоби від рр. 1880—1890 находимо вже тоді в краю богато імпортованої худоби, яка серед краєвої худоби творить або острови, або сильно впливає на те, що краєва худоба починає виказувати через схрещення признаки крови імпортів.

Спираючися на даних Мальсбурга[2]), край можна було тоді поділити відносно рас на 6 головних стреф, які у великій мірі покриваються з господарськими полосами Сх. Галичини. Ці стрефи мають у себе 7 рас худоби, коли не рахувати дрібних островів та коли зараховувати до тих рас також ту худобу, яка виказує сильний вплив даної раси. Ці раси походять з двох окремих основних форм та є такі:

I. Основна форма: Bos taurus primigenius

степова (зближена найбільше до форми Bos primigenius Bojanus), Bos taurus primigenius podolicus.

низинна (серед якої переважає худоба данцігсько-фризійська) Bos taurus primigenius germanicus, var. gedanensohalicensis. Імпортовано давно, відсвіжувана фризами.

сіментальська, імпортована, з групи Bos taurus primigenius frontosus.

II. Основна форма: Bos taurus europaeus

червоно-брунатна галицька, з впливами майданської, Bos taurus europaeus brachyceros, var. halicensis.

чорна-волинська
Bos taurus europaes brachyceros, var. volhynensis.

гуцульська
Bos taurus europaeus brachyceros halicensis, var. bescidensis orientalis.

верховинська
Bos taurus europaeus brachyceros halicensis, var. bescidensis occidentalis.

Ці сім рас були розділені, чи переважали в поодиноких стрефах так:

I. Стрефа: червоно-брунатна галицька — північні повіти Галичини, від Сяну до Бродів та від північного кордону на південь аж по Львів. У порівнанні з природними полосами Галичини обнимає ця раса північно-східну полосу та північну частину північно-середньої полоси.

---

[1]) Carol v. d. Malsburg: Die Rindviehzucht in Galizien, стор. 651.
[2]) ibid.

II. Стрефа: чорна-волинська — північні повіти Поділля.

III. Стрефа: степова — південні повіти Поділля і урожайна частина Покуття; покривається майже докладно з південною частиною природної полоси Поділля.

IV. Стрефа: низинна і сіментальська — або стрефа імпортованої худоби покривається з природною полосою порічча Сяну і Дністра та полудневою частиною північно-середніх повітів.

V. Стрефа: верховинська покривається зі західньою частиною полоси Підгіря і Гір.

VI. Стрефа: гуцульська — покривається зі східною частиною природної полоси Підгіря і Гір.

З цього видно, що певні раси худоби, чи околиці, де ці раси переважають, покриваються у великій мірі з природними полосами Сх. Галичини, а вслід за цим мали певні природні і господарські основи розвитку. Вказати хочби на те. що імпортовані раси, з великими вимогами, розвивалися в найкращих пашних околицях (порічча Сяну і Дністра); що степова худоба уживана до тягла, переважала на Поділлю; що гори мали свою малу, але дуже добру на молоко, товщ і непригідні умовини життя худоби; що північна Галичина мала краєву худобу, мало вимагаючу, але пригідну до умовин расу, яка подекуди просто примінилася зовсім до вимог природи (брахицерна торфова худоба на торфовиськах).

Але при праці над поправою худоби переважало замилування до високоякостевих рас, а його вислідом було те, що в р. 1890-их було в Сх. Галичині розплодових стаєн[3]): сіментальських 80 %, низинних 12%, краєвих (червоного і брунатного) 7,5 %, інших 1,5 %. Тому теж великі надії поклали годівельники на краєвий закон про плекання худоби, що вийшов в р. 1892, а в дійсности впроваджений в життя в р. 1895[4]). Цей закон приписував 1) уживання тільки ліценціонованих бугаїв, 2) удержування громадою (селом) відповідної скількости бугаїв, а саме на 100 коров і ялівок 1 бугая.

Що перепровадження вповні цих постанов в життя було важке, вказує хочби те, що до сьогодня припадає на 1 бугая 125 коров без ялівок. Але всетаки примус уживання ліценціонованих бугаїв зробив можливим вплив на поширення цеї, чи тої раси у відносній околиці та міг впливати сильно на якість худоби.

Напрямок для раси у Сх. Галичині надано тоді через фаворитування сіментальської раси[5]), а для Західної Галичини означено як головну расу — червону галицьку, яку польські годівельники називали червоною польською.

Та це недовго тревало. Бо хоч 80% зародових обор було сіментальської раси, то серед годівельників почала пробиватися чимраз більше гадка, що сталий імпорт розплідників з чужих країв, які мають інші природні і господарські умовини, ледви чи зможе довести до бажаної цілі[6]).

Вислідом такої зміни гадки були теж нові проєкти, які раси і в якій области краю належалоби плекати. Вислідом цих ріжних проєктів була годівельна програма ц. к. Галицького Господарського Това-

[3]) ibid.
[4]) Fr. Bujak, Galicya, том I., стор. 341.
[5]) C. v. d. Malsburg, стор. 659.
[6]) Fr. Bujak, Galicya, том I., стор. 339.

риства, яка змінила основно погляди 1890-тих років на те, які раси худоби належить поширювати у Сх. Галичині.

Ця програма[7]) усталена 20. листопада 1913 р. відкидає передусім форсування одної раси і то виключно чужої, а вводить рівнорядно три раси, а саме: 1) сіментальську, 2) низинну і 3) червону галицьку. При цьому видвигається прінціп ушляхотнення цієї останньої, краєвої раси, яка має стати в майбутньому головним джерелом для правильного плекання худоби. Зате ця програма взагалі не допускає гуцульської і верховинської худоби, хоч вони ще тоді були в такому числі, що для гір можна було їх лишити. Ця програма віддає на поширення сіментальської худоби східний Бескид (досі гуцульська раса), Підгіря аж по Самбір та східну частину IV-ої стрефи визначеної Мальсбургом. Крім цього повіти Березів (в части) і часть повіту Сянік.

На плекання низових рас призначує ця програма порічча Сяну і горішнього Дністра, отже приблизно це, що й було досі. Зате західний Бескид від Долини по Сянік з вибігом до Березова і Добромиля, ціле Поділля і урожайне Покуття та північно-східні і північно-середні повіти призначує для червоної галицької раси, називаючи її червоною польською.

Ця супремація тільки трьох рас на терені Сх. Галичини, без жадного сумніву краща, чим стільки ріжнородних пород, виключила зовсім можливість плекання інших рас.

З таким станом, покищо теоретичних міркувань, застала Сх. Галичину війна і щойно в р. 1920 піднято питання на ново.

З певною програмою[8]) в годівлі худоби виступив перший З. Ігнатовіч, пізніше шеф департаменту годівлі в міністерстві хліборобства у Варшаві, який поставив засади: 1) зменшення скількости рас; 2) заступлення чужих рас краєвою червоною; 3) заступлення виключно молочних або виключно мясних рас — комбінованою, за яку уважає червону, називаючи її червоною польською. Зокрема твердить[9]), що сіменталєри не встоятьсяперед заливом цею краєвою расою, наводячи зовсім влучний аргумент про велике утруднення імпорту розплідників.

У звязку з цим проєкт розміщення рас у Сх. Галичинні, який випрацював Ігнатовіч, обмежує дотеперішні три раси до двох усуваючи цілком сіментальську. Рівночасно залишає низинним расам майже ту саму площу, яку передбачувало Ц. К. Галицьке Господарське Товариство в р. 1913., а східний Бескид віддає червоній галицькій расі. Разом з тим лишає повіти здовж середнього бігу Дністра неозначеними, кажучи, що визначення раси для них прийде пізніше, або що ці округи для годівлі цілком не надаються.

Як бачимо проєкт Ігнатовича з р. 1920. вводив дуже різкі зміни, які були тільки міркуваннями дуже далекої майбутности, як це показала дійсність.

Дня 26. червня 1922 р. відбулася в міністерстві хліборобства у Варшаві анкета інспекторів годівлі з цілої держави і на ній здали вони устне звідомлення про поширення рас в ріжних околицях краю. Висліди цеї анкети[10]) можна для Сх. Галичини означити так, що вони

[7]) „Rolnik" 1914, чч. 12, 13, Львів.
[8]) Z. Ihnatowicz: Przyszłe kierunki hodowli zwierząt gospodarskich w Polsce, Poznań, 1920.
[9]) ibid. стор. 20.
[10]) Z. Ihnatowicz: Organizacja produkcji w zakresie chowu zwierząt gospodarskich, Warszawa, 1929.

покриваються з малими змінами з годівельною програмою з року 1913. Зміни, які відхиляють дійсний стан від програми з р. 1913 є такі: в повіті Турка, в долині Стрия є острів низинної худоби; частина повіту Коломия, обнята червоною галицькою худобою, збільшилася; повіт Долина цілий занятий сіменталєрами; поза цим тільки дрібніші ріжниці, так як анкета могла дати тільки загальні відповіді.

Але всетаки отсей вгляд в дійсність міг вказати на те, що передвоєнні чинники, кермуючі годівлею худоби, були богато ближчі заіснованих фактів, чим проєкт Ігнатовича.

Справа унормування рас худоби ставала конечною, тому, що обовязуючий закон про ліценціонування бугаїв ставав без цього дуже проблєматичним у своїх наслідках.

Тому теж міністерство хліборобства видало дня 1. вересня 1928 р. розпорядок, який цю справу нормує. Але коли зважити всі переходи справи годівлі худоби на території Сх. Галичини і ці погляди впливових людей, які ми навели, то цей розпорядок був для годівельників дійсною несподіванкою. Бо він ішов далеко не по лінії Ігнатовича (який в міжчасі відійшов від керми цих справ), а противно заступає погляд зближений до годівельної програми з р. 1913.

Цей розпорядок[11]) впровадив для цілої держави тільки три раси 1) низинну чорно-білу, 2) сіментальську та 3) червону-галицьку, яку називає червоною польською одномастистою.

Для Сх. Галичини цей розпорядок: 1) збільшив у відношенні до програми р. 1913 простір для сіменталєрів, віддаючи їм західний Бескид і західне Підгіря та повіти Городенку, Чортків та Копичинці з Поділля; 2) зменшив простір для червоної галицької раси, забираючи їй ціле полудневе Поділля (крім повіту Борщів) і урожайне Покуття, а даючи їй зате частинно Рогатин і Перемишляни; 3) задержав майже в такому самому розмірі площу низинної раси; 4) не визначив для 5 цілих і $^1/_2$ одного повіту раси худоби, даючи тимсамим можливість в майбутньому це зробити (§ 6. розпорядку).

Треба ствердити, що розпорядок з 1. IX. 1928. р. у порівнанні з дійсним станом, ствердженим на анкеті 26. червня 1922., виразно іде на поширення сіменталєрів, даючи їм одне нерозривне пасмо від західних границь краю, аж ген до сходу галицького Поділля — до Збруча. З цього внесок, що побідили погляди 1880-их і 1890-их років про те, що домінуючою расою для Сх. Галичини є і на майбутнє повинні бути сіменталєри, при чому узгляднено, як другу з черги, червону галицьку расу.

Сильна напруга польських годівельників, головно зі західної Галичини (Йодловнік і околиця), щоби довести червону галицьку худобу до того, щоби вона стала народньою польською расою, зробила те, що вони можуть бодай частинно збувати годівельчий матеріял на визначені для цеї раси землі. Поза науковими працями проф. Адамеца і проф. Клєцкого, які видвигнули цю расу, накликувалося навіть традицію для цього, щоби цю расу поширити[12]).

З нашого боку не можемо мати нічого проти поширювання червоної галицької раси, так як до неї маємо передусім теж права, як до автохтона галицької української землі, однаково уважаємо, що нагло

[11]) Dziennik Ustaw Rz. Polskiej, 1928, Nr. 83., poz. 736, стор. 1940.
[12]) Stosunki Rolnicze Rz. P., том I., стор. 111.

не можна зробити цього, що вимагає десяток літ солідної зоотехнічної роботи.

Треба підреслити, що розпорядок з 1. IX. 1928. узгляднив у більшій мірі дійсні потреби краю у Сх. Галичині, чим потреби держави з огляду на ввіз чужого розплодового матеріялу. Порівнюючо обстоював проєкт Ігнатовича куди більше інтереси держави на некористь плекання худоби у Сх. Галичині.

Порівнуючи природні полоси Сх. Галичини і теперішні стрефи для поодиноких рас худоби, приходимо до цього, що поза одноцілим пасмом гір і підгіря, призначеного для сіменталєрів, прочі полоси і стрефи худоби перехрещуються і розбігаються, що свідчить про те, що при цьому визначенні стреф худоби небогато брали під увагу давний поділ Сх. Галичини. Та на загал природні і господарські умовини у цьому поділі ще досить доцільно узгляднені.

Тут треба звернути увагу на те, що досі немає докладного і точного усталення де і яка раса худоби розміщена у Сх. Галичині та де вона переважає. Всі дані були досі радше загальними оцінками, чим точним обслідуванням терену. Найдокладніші, досі відомі дані дає праця Інституту Плекання і Кормлення С. Г. Тварин, що стоїть під кермою відомою проф. Ростафінського [13]), яка дає майже вистарчаючі дані в цьому напрямку з деякими застереженнями.

Переглянувши раси худоби у Сх. Галичині та напрямні їх поширення від 1880-их років досі приходиться ствердити:

1) що зразу не було одної гадки про те, які саме раси треба плекати, а вслід за тим розповсюднювано ріжні раси, які не мали виглядів для розвитку і правильного плекання;

2) що занедбувано, цілком непотрібно, деякі корисні краєві раси, як гуцульська і верховинська, які через те змаліли, або й зовсім зникли;

3) що усталення трьох рас для Сх. Галичини прийшло дуже пізно (в р. 1913), але усталення районів для них прийшло, по ріжних переходах, щойно в р. 1928., а тому не було ще доброї основи для нормальної праці над піднесенням якости скоростану;

4) що проєкти виключення деяких рас худоби (сіменталєри) від годівлі у Сх. Галичині з мотивів державної політики, а не політики краю і зоотехнічної доцільности в цілости не втрималися, не маючи для себе господарських основ;

5) що поширення краєвої раси можливе тільки при одержанні добрих розплідників, які дістаються послідовною зоотехнічною працею.

Підсумки розгляду плекання худоби у Сх. Галичині.

Цей нарис розвитку плекання рогатої худоби у Сх. Галичині дає нам можність, поза цими висновками, які ми зробили раніше, прийти до певних заключень так про минуле, як теж про майбутнє цеї ділянки сільського господарства.

Перше заключення це те, що початок фізичних можливостей плекання худоби треба звести у Сх. Галичині власне до початку 1880-

[13]) P. Szumowski i Z. Jastrzębowski; Przyczynek do studjów na geograficznem rozmieszczeniem ras zwierząt domowych w Polsce (Z Zakładu Hodowli i Żywiena Zwierząt Domowych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, kierownik prof. dr. Rostafiński), Kwart. Statystyczny. 1931, зошит 1, стор. 142 і т. д.

тих років, радше до р. 1881—82, коли то почав діяти закон проти книгосушу (pestis bovina), а з тим коли можна було годівельникам та господарям встерегти скотостан перед цею небезпечною заразою.

Тому теж положення в основу нашого нарису початку 1880-тих років треба уважати правильним, бо цей час можна рахувати стабілізацією умовин плекання худоби у Сх. Галичині.

В дальшому приходиться ствердити, що перші два десятиліття від р. 1880 є десятиліттями скількісного розвитку скотостану у Сх. Галичині, хоч про якість тоді небогато дбали і її у масі майже не підносили.

Розвиток скількости скотостану у Сх. Галичині треба віднести передусім до селянських, а не до поміщицьких та інших великих господарств. Бо коли селянські господарства, у більшости дрібні, а то й карловаті, збільшували у цьому часі сильно скількість худоби, то велика власність держала чимраз менше худоби, що треба звести так до загального поменшування великої власности загалом. як теж і до її важкого господарського положення, бо вона не могла і не вміла примінюватись до нових економічних і соціяльних умовин, які прийшли в XX. столітті.

Тому теж мусимо вважати справу плекання рогатої худоби у Сх. Галичині справою селянською. Однак такою не уважала її влада, так тодішня як і теперішня, і своєю політикою субвенцій старалася все попирати годівлю худоби на поміщицьких, а не на селянських господарствах. А всетаки проби, які зроблено у плеканні рогатої худоби на нашому терені у селянських господарствах, дали дуже добрі висліди, а з тим можна вносити про те, що годівля у середніх селянських господарствах може розвинутися високо, як на це вказують приміри (Камінне, пов. Надвірна і інші).

Коли однак справа годівлі рогатої худоби у Сх. Галичині малаб спертися на селянських господарствах, то вони мусілиб бути господарствами середніми, а не малими. Бо у Сх. Галичині найбільший відсоток творять господарства, що мають тільки одну корову, а вони до годівельної господарки одинцем не надаються. Можливий тут шлях годівельних спілок, чи їх інших форм, однак вони підносять передусім видатність і рентовність плекання худоби, а щойно в дальшому можуть вести годівлю у вужчому значінню цього слова.

На цій основі треба ствердити, що шлях розвитку годівлі рогатої худоби у Сх. Галичині іде в напрямку використання суспільно-агрономічних заходів, а не по шляху розбудови сильних індивідуальних станиць, які можуть бути тільки помічним, а не головним звеном піднесення плекання худоби на цьому терені. З тим вяжуться цілком інші методи у праці над піднесенням плекання худоби, чим ті, які стали шабльоном у краях, де воно спирається передусім на сильних поміщицьких господарствах.

Видатність у плеканні худоби зводиться передусім до її молочности, бо опасовий напрямок через низку причин господарського і агрополітичного характеру — упав. А ця молочність невелика тому, що якість коров і їх годування (кормлення) невідповідне. Недостаточне кормлення треба звести до слабого використання управної ріллі під пашні рослини та до того, що великі площі пасовиск і лук не є відповідно справлені. Брак обємистої паші, неуживання ядерних паш при кормленні — отсе передусім причини малої молочности. Потверджують це висліди контролі молочности у Сх. Галичині.

Щож до якости самої худоби, то її старалися в цілому звести до питання раси, а через те його не могли правильво розвязати. Але і в розгляді самого добору раси погляди були нетільки ріжні, але й цілком неусталені.

В роках, коли починається цей нарис, панувала у Сх. Галичині думка, що чим більше рас, і то високоякісних і чужих, тим краше.

Однак тоді вже появлялися противні голоси, але як звичайно попадали в другу крайність. Бо годівельники 1890-тих років станули знова на становищі одної раси для цілого краю, якого природні і господарські умовини є дуже ріжні, бо зважити тільки це, що Сх. Галичина має високі гори і — степ.

З часом одначе прийшло зрівноваження поглядів і р. 1913., останній перед війною, приніс певне унормування годівельних стреф, залишаючи для цілого краю тільки три раси. Опісля прийшли до впливу годівельники, які хотіли передусім мати в порядку інтерес держави, як цілости, а щойно потім справу плекання худоби. Їх погляди не встоялися — і вкінці знова повернено до трьох рас в цілому краю. Однак часті зміни у поглядах на те, які раси належить плекати та на те, чи кращі чужі чи краєві раси, довели до того, що в краю винищено без потреби деякі високовартісні первісні краєві раси та введенням ріжних чужих рас спричинено в деяких околицях, через схрещування з місцевою худобою, небувалу мішанину типів, рас і порід. А це в ніякому разі не причиняється до пляновости у праці і до її видатности.

Слабою точкою у плеканні тварин краю є велика і на дрібні господарства за велика скількість коней і не притягання до праці коров. Через те витрачуємо чимало паші, якої і так багато немає, а кормлення худоби сходить на часте голодування ранною весною. Тільки збільшення хліборобського знання серед селянства може запобічи цьому лихові.

При кінці треба ще згадати про два важні явища, а саме упадок скількости худоби у Сх. Галичині перед війною і скору регенерацію її з воєнних страт.

Упадок скількости рогатої худоби перед війною це ознака того, як дуже ця ділянка сільського господарства відчуває всі зовнішні добрі — але і злі умовини розвитку. Якраз ці зовнішні умовини, головним чином агрополітичні посунення держави і краю, є найболючішими для плекання худоби. Добрий збут, корисна ціна, можливість вивозу надвишки, покупна здібність населення, отсе ці причини, які збільшують скотостан та його якість. Противно, брак цих зовнішних умовин, доводять до спадку скількости і якости худобу. А цього зразок маємо саме в останніх роках перед війною у Сх. Галичині.

Зноваж дуже скора регенерація з величезних воєнних втрат, скоре збільшення скотостану навіть в роках, які були кінцем війни і далекі були ще від мирного часу, вказує на те, як сильні є природні і звичаєві умовини плекання худоби у Сх. Галичині та як добре моглоб воно розвиватися, колиб зовнішні (обєктивні) умовини були пригідні.

Та до цього ще одна заввага. Австрійська, а зараз і польська влада передала головну опіку над плеканням худоби у Сх. Галичині польським хліборобським організаціям, що мали напів або цілковито поміщицький характер. Ефект цього був і є такий, що з грошей, які

дає держава чи край на годівлю, селянин мало бачить, або цьому селянинові не припадає нічого. Таке ставлення справи не доводить до цілі, бо збагачує ту верству хліборобів, яка зменшується і вигибає, а не дає можливости розвинутись здоровому селянському плеканню худоби. Бо цею політикою не то що форсується поміщицьке плекання худоби, але потім стараються цю худобу за добрі ціни поширювати, а через те годі вдержатися добрій ціні розплодової селянської худоби, якої через те дуже мало.

На закінчення цього нарису приходиться нам ще ствердити, що плекання худоби у Сх. Галичині аж до новіших часів мало небогато охочих дослідників, а тому і матеріялів про нього нема надто богато. Тому теж ця ділянка чекає на основніше опрацьовання, а разом з цим — це оправдання, коли в цьому нарисі найшлося богато пропусків і недотягнень [14]).

Др. Евген Храпливий

ПРОБЛЄМИ КООП. ВИХОВАННЯ.

Проблєми новочасного кооперативного виховання.

I. Дух виховання.

В поглядах на соціяльні, господарські і культурні явища сільського життя є потрібні корективи. Це відноситься також і до кооперації. Дотеперішня практика кооперативного виховання звертала головну увагу на річево-технічну сторону в діяльности кооперативної організації. Обороти, число членів, ощадність, бездоганне книговодство, сувора ревізія — безумовно належать до суті кооперації. Але якщо в полі зору залишається тільки ця, річева сторона, то таке кооперативне будування не буде тривале. Серед людей, вихованих в такім дусі, повстав той нещасливий погляд, що кооперативи є виключно купецькою організацізацією сільського господарства.

Не дасться заперечити, що в таких організаціях постепєнно завмирає те, з чого черпає сили і міць кооперація: кооперативно думаюча людина, станова товариськість і громадськість. Одним словом: людська субстанція сходить на задній плян, всі сховані в ній можливості дрімають. Починається внутрішнє віддалення від суті кооперації.

Соціяльний рух перестає бути собою, коли він не зможе внутрішньо привязати до себе підростаючу молоду генерацію. Як далеко це торкається кооперації з передвоєнного часу, мої знання не вистарчають. Сьогодня ж це положення можна так приблизно окреслити: великі потрясення політичного, соціяльного і господарського життя сильно захитали віру в тривалість нинішнього історичного ладу. Передовсім тепер вже не вірять в перецінену до війни силу державних і господарських організацій. Постійні перевороти, загрози і спроби, крахи великих господарських обєднань і банків промовляють до наших сучасників дуже виразною

[14]) Карти розміщення і розвитку рас худоби у Сх. Галичині та докладні дані про призначення повітів і громад для поодиноких рас є в книжці Інж. Др. Е. Храпливого: „Плекання рогатої худоби у Сх. Галичині". Вид. „Сільського Господаря", Львів, 1934. Ціна 2.50 зол.

мовою. Коли людина бачить даний лад розбитим, її воля сильніше змагає до нового ладу, вона вірить знов у силу ідеї. Носієм цієї ідеї є завше молода генерація. Але практичне значіння має те, що являється річевим змістом цієї ідеї. Чисто формально — кожний вітає цей зворот до ідеї, але про її зміст можуть бути ріжні погляди. Коли говорити з точки зору суті кооперації, то треба сказати, що молода генерація селянського стану на великих просторах Німеччини свідомо переочує кооперацію. В кооперативних організаціях наступило п о р і д ж е н н я в п і д б у д о в а х. В багатьох місцевостях супроти величезної чинности на керуючих вищих постах стоїть байдужість окремих кооператив. З досвіду маємо переконання, що ціла воля, яка торкається особистих справ селянської молоді, абсорбується політичною діяльністю, що може стати дуже небезпечним. Автор є далекий від того, щоби зачіпити якийсь особливий політичний напрямок. В одному є всі політичні досвіди однакові. Фільософується про державу, будується пляни майбутньої держави, середньо-европейського союзу держав, митної Паневропи, — на зібраннях, в політичних кругах, за столом у шинках. По неділях демонструється силу ріжних груп, але при тім забувається, що, хоч як би це могло банально звучати, передумовою всякого нового ладу в держаі і суспільстві є лад в малих клітинах громади і станових об'єднаннях. Н и н і ш н я н е д і л я, п о в н а р у х у і п р и с т р а с т е й с т о ї т ь у я с к р а в о м у п р о т и в е н с т в і д о ц і л о г о т и ж н я, в и п о в н е н о г о щ о д е н н о ю п р а ц е ю п р и н а й п р о с т і ш и х р і ч а х. Сьогодня не є інакше, як перед 80 роками, коли старий майстер німецького політичного народознавства В. Г. Ріль писав, що фільософується про державу, але забувається про громаду.

Ці твердження робляться тут без жадних задніх думок і злоби. Але вони є вихідною точкою для плянів кооперативного виховання. При цьому приймається, що всі люде, незалежно від їхніх політичних поглядів, є в одному згідні, що с е л я н с т в о в к о ж н о м у в и д і д е р ж а в и є н і ч и м б е з к о о п е р а т и в н о г о о б є д н а н н я і с и л и; та що наша кооперація являється єдиним будуючим елєментом в сучасному устрою, де через реконструкцію суспільних і господарських відносин цей стан обернувся в цілій Середущій Европі в соціяльну меншість.

Педагогічне поставлення питання селянської школи є слідуюче: як маємо розбудити в молодій генерації селянського стану змисл і охоту до його власних справ; як маємо навчити цю генерацію признати за необхідне, що між родинним господарством і цілістю нації мусить бути будуючий ланцюх, в якому селянство мусить знайти своє місце в цілком окресленій формі; як представити молодому селянинові ясно його село і його кооперативу, яко носіїв постійної сили, не лише в господарському, але і в соціяльному та культурному змислі.

З окрема по відношенню до нашої кооперації виринають питання: як поставити справу з боку розумового, щоби виховати ідейно настроєних співробітників; перед якими господарськими, соціяльними і культурними проблємами стоїть молодий кооперативний співробітник; що є пожаданим з погляду організаційного, технічного і купецького, щоби фахову сторону справи по можливості ясно представити і до практичної співпраці заохотити? Низка цих педагогічних питань показує виразно многосторонність кооперативного виховання. Пере-

довсім тут стоять справи духового порядку. Вони ведуть до представлення ідеальних підвалин і змислу всякої кооперації. І лише після цього приходить те, що в більшости дотепер розуміли п д кооперативною освітою: опанування фаховости. Для селянської школи (селянської високої школи) є правилом, що без широкої бази в науковій підготовці учителів, в їхньому фахові, яко вихователів майбутніх кооперативних співробітників і керівників кооперативних установ, вони ніколи не дадуть того, чого від них очікується. Коли в звязку з цим вказується на данські народні університети, де таке кооперативне виховання не практикується, то треба раз ясно сказати, що ціла література про відношення данської кооперації до данських високих народніх шкіл є дуже наївна. Данська кооперація в значній частині розвинулася далеко не так, як ми Німці собі того бажаємо по наших кооперативах, і що ми в наших надіях з ними звязуємо.

Отже росходиться про те, щоби учебний матеріял привести до внутрішнього взаїмного звязку.

Кооперація представляє для нас духову будівлю в області економічних, соціяльних політичних і релігійних справ. Все це при вихованні мусить бути узгляднено. Коли будемо вживати поняття „політичний", то тут будемо виходити з тої дефініції, яку дає Трельч у своїй книзі „Historismus". Він каже там приблизно, що політика це така діяльність, що має на цілі привести спільноту внутрі до довготривалого порядку, а на зовні забезпечити їй незалежність. Коли кооперація внутрі себе хоче встановити довготривалий порядок в господарському і суспільному відношенні, то вона має політичне завдання в згаданому вище сенсі. Якраз це завдання мусить бути сильно підкреслене. Коли ми в кооперації на основі існуючого будуємо далі, то ми хочемо чогось нового. Кажучи словами Дезауера, ми вбачаємо в кооперації засіб до створення такого корпоративного, господарського і суспільного порядку, де сили основних станів на службі цілости можуть краще ділати, ніж при нинішньому занадто індивідуалістичному ладові*).

З якого боку буде брати справу кооперативний вихователь, це залежить від його індивідуальних поглядів і освітньої підготовки. А всеж не можна полишити кооперативному вихователеві, щоби він без вибору віддався лише якомусь одному напрямкові. Він мусить ознайомити учнів з усіми родами і напрямками кооперативного руху.

II. Програма навчання.

Якщо підходити з предметової сторони, то до розгляду приходять такі наукові области. При розгляді господарського підприємства селянського родинного господарства, яке заключає в собі все, що називається сільсько-господарською технікою та веденням підприємства, показується, як селянське родинне господарство є звязане з господарством його географічного району. В постепенній послідовності переходить учитель до економії кооператив. Разом з цим поширенням господарського думання може бути переплетена наука кооперативної організації. Тут треба розділяти, що є визначеним законом порядком (кооперативним правом), а що повстало з натуральних основ

*) Це очевидно особистий погляд автора; така дефініція кооперації, як вузько станового руху, поминає дуже суттєві його прикмети і сама собою — за вузька. — Ред. Кооп. Респ.

і цілей окремих видів кооперації у відношенні до їх особливих організаційних форм. Значить, розбудова ощадностевих і позичкових кас, молочарських кооператив, кооператив закупочних і збутових і т. д. впорядковується в залежності від ріжних продукційних напрямків. Після цього приходить наука про техніку кооперативного діловодства, інакше кажучи господарського поля діяльности окремих кооператив, то є наука про господарську діяльність кооперативного співділання на ріжних ступенях кооперативного обєднання. Політична економія, особливо її аграрна частина, дала вже для цього необхідний матеріял. Тут є також місце для техніки кооперативного книговодства, ревізізії і т. п. — отже річей, які на кооперативних курсах складають головну частину кооперативного виховання, тут краще сказати кооперативного навчання.

В цей спосіб буде учневі піддане економічне мотивування кооперації. Але разом з тим знайдено нитки, що ведуть в політичну і соціяльну область думання.

Виклади соціяльного і політичного змісту суті кооперації можуть доцільно початися викладами основ соціографії. Народогосподарські основи кооперації торкалися вже нераз питання географічної структури кооп. організації. В звязку з загально-господарською географією і особливо з її аграрно-географічною частиною находить кооп. учитель місток до окремої кооперативної географії. Він показує учневі, який вплив мають на повстання кооперації та її діяльність просторові передумови: кооперативи в далеких лісово-гірських околицях, в близькості великих міст, в окрузі північно німецьких хуторів, на відокремлених вершинах базальтових гір над Райном, в областях східно-лабської аграрної структури, в шлеських лісових селах, в околицях поблизу торговельних пунктів і далеко від них і т. д.

В цей спосіб є найпростіше найти місток до науки про соціографічні передумови кооп. обєднання, бо кожній області певного аграрного типу відповідають особливі суспільні обєднання громад, де кооперативи мають працювати. Це старається учитель вивести перед очима учнів.

Окрема кооперативна соціографія описує поодинокі види кооперації. Є ріжниця в тому, чи ощадностево-позичкова каса повстає в чисто аграрній місцевості, чи в місцевості аграрно-індустріяльній, мішаного населення, де припливи вкладок з боку кругів індустріяльного робітництва уможливлюють зовсім інше керування кооперативою. Є ріжниця, чи кооператива розвиває свою діяльність в місцевостях, де ділає звичайне право дідичности маєтків, чи в місцевостях вільного росподілу маєтків по смерті власника. Тільки так можна зробити живо зрозумілою потребу кредиту і методів уділювання позичок. Ощадно-позичкова каса в області німецького язикового острова у ніг Високих Татер, де громади є власниками лісів і гроші для продажі дерева складають в кооп. касах, мають зовсім інший круг ділання, потрібують іншої кредитово-вкладкової політики, ніж каси Райфайзена в безлісних місцевостях з польово-городною культурою в області Райна біля Майнца. В громаді соціяльно мішаній найде райх файзенівська каса зовсім інші передумови соціяльно-психольогічних підгруп, ніж в чисто селянській громаді. Молочарська кооператива, де членами є також дрібні селяне, що мають 1—3 корови на госпо-

дарстві, має зовсім інший соціографічний підклад, ніж збіжеві кооперативи, які часто мають значіння в продажі збіжжа тільки для середніх і більших господарств. То значить, що на кооперативній соціографії, систематика якої потрібує ще грунтовного оброблення, є можливим показати учневі після натурально просторових також натурально суспільні основи. Кооперація перестає в свідомості учня бути підприємством, правно упорядкованим і керованим тільки з технічно купецької точки погляду.

Все дотепер сказане лишається виключно показовим. Учень знайомиться з богатством форм. Але він відчуває, що за цим усім щось є загально ділаюче, дійсне: кооперативна ідея. Бо через кооперативну соціографію людина, як носій духа, разом з її бажаннями і надіями є перенесена в область самопізнання. Тут починається перехід до духового запілля кооперації. Після того, як була представлена історія ідеї кооперації, учень починає знайомитися з внутрішньою природою кооперації. Аналіза засади обмеженої і необменої поруки показує ріжниці ідеольогічної мотивації кооперації. По однім боці тут виступає форма кооперації, обумовлена завданнями продукції і торговлі, а по другім боці кооперативна форма, яка в засаді необмеженої відповідальности показує найвищий ступінь кооперування Тут обмежена відповідальність рухомими цінностями і грішми, там відповідальність цілим грунтом. Цим показується учневі також градація внутрішньої вартости ріжних форм кооперації. Він не попаде більше в спокусу прирівнювати кооперативи до акційних спілок, або кооп. збіжевий магазин ставити на рівні з приватним скупщиком, хоч би навіть кооп. магазин в даний момент платив за його збіжжа не більше, ніж приватний скупщик. Разом зі зрозумінням внутрішнього звязку ріжних форм кооперації, як це вияснила історія ідеї кооперації, приходить учневі зрозуміння соціяльного сенсу кооперації. Кооперативи являються тим, що в свій час в польській літературі було названо „реквізитами державности". Історія польської кооперації на Познанщині і в Західній Прусії є чимсь більшим*), ніж, як це думають східні Німці, тільки сторінкою кооперативної і політичної історії. В цьому лежить щось суттєве і прінціпове, що є дійсне для всякої кооперації. Народньо-політична функція німецької заграничної кооперації дає цінну сторінку самоозначення кооперації. Хто розуміє це добре, той скаже, що в цих кооперативно-живих моментах є більше повчаючого, як в багатьох програмах нашого часу. Разом з тим тут є можливим показати зміни в поглядах на ціль кооперації. Кооперація в часи Райфайзена мала на початках переважно харітативний (добродійний) характер. Економічні та політичні оцінки прийшли пізніше і вони виявилися ріжно в залежності від положення і розуміння кооперації. Коли ми це покажемо учневі, то він напевно не буде вже вбачати в кооперативах чисто купецьких організацій, які можуть бути поставлені нарівні з приватними скупщиками сільсько-господарських продуктів та банковими, працюючими для зиску підприємствами.

Якщо вже учень зрозумів світ кооперативних ідей, учитель має місток, що веде до розгляду кооперативних звичаїв і обичаїв. Цим може бути покладений останній камінь науки про кооперацію. Його змістом є морально-обичаєвий сенс кооперативної

*) Про це гл. м. ін. кн. В. Левинського: „Як боролись Поляки за своє існування під Прусією. Львів, 1933. — Ред.

роботи. Постаті, як Райфайзен, стають живими. Історія англійської кооперації з часів квекерів позволяє учителеві поставити питання: що має кожний кооператор до зроблення, щоби кооперація могла існувати і ділати? Без живої жертви у формі поруки і без почесного безплатного виконування функцій для станової спільноти, яко частини народньої спільноти, без кооперативної вірности немає самодопомоги. Без кооперативної моралі нема самовідповідальности стану, без кооперативного способу думання немає станового самоврядування. Учень навчається розуміти взаємозалежність між господарством і поглядами на світ не з далеко взятої теорії, але на образі кооператив. Він знає, що найліпші урядовці централь не могли би нічого зробити, коли би спільна воля бути кооператором не визначала з середини цілої схеми кооперативного будівництва.

Але одночасно це кооперативне виховання передає учневі образ його власного стану. Німецький селянин не здається йому тут, як жалюгідне і господарською крізою приоите створіння, але як людина чину, що мусить тільки хотіти. Він знає природні передумови кооперації і може звязати їх з її внутрішніми передумовами. Він не буде вже говорити про кооперацію понижуючо. Він вже набрав пошани до внутрішньої вартости і до великих змагань, які є заховані в кооперації. Він навчається на конкретних фактах з життя кооперації, що в обмежені є також мистецтво, а це є для молодої генерації наших часів, що стремить трохи занадто в безмежність, дуже істотним завдання виховання. Молодь побачить певні завдання, а завдання підтримують життя.

Е. Г. Бюрґер-Шляупгоф.
(Пер. Г. Няньчур з журналу „Freie Volksbildung" ч. 5/6 1932).

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ.

Наємну працю можна усунути через повалення зиску.

Устрій праці (трудовий лад) дупускає тільки дві розвязки питання наємної праці:

а) або індивідуалістичну, в якій працівник є власником знарядь продукції; але така розвязка можлива тільки в хліборобстві і виїмково в дрібнім промислі. Впрочім нема що й так дуже жалувати за цим, бо оскільки можна думати, що в суспільстві, в якому кожний вироблятиме на свій рахунок, також і осяги будуть найбільші, то з другої сторони не можна закривати, що в такому суспільстві також і індивідуалізм, скажім навіть егоїзм, будуть сильно розвинені. Вистарчить поглянути на селянську власність;

б) або колєктивістичну розвязку, де працівник є на службі товариства, чи нації; в такому випадку, якуб ви не давали йому назву, він все залишиться заробітчанином.

Межи тими двома можливостями є можливі мішані камбінації, як: кооперативне продукційне стоваришення, товариство з участю його робітників, кооперативи праці (трудові артілі), — але всі вони дають тільки малий причинок до розвязки справи.

Длятого формула: „повалення наємної праці“ стратила чимало зі свого престіжу в середовищі синдикалістів і соціялістів. Я зауважив, що в програмі Генеральної Конфедерації Праці, оголошеній при нагоді останніх виборів, вона не фігурувала і її заступлено новою формулою т. зв. „робітничої контролі“. Можливо теж, що факт, що цю славетну формулу присвоїли собі буржуазні партії лівиці, причинився до здискредитування в її очах робітничої партії.

Чи ми були надто сміливі, коли за нашої молодости призначували кооперативним стоваришенням, як ціль, „еманципацію робітничої класи через перетворення заробітчанства“? [1]) Чи може маємо відцуратися цеї думки та стати проти всіх тих — а їх є щораз більше — які наново підносять клич усунення наємної праці?

Ні! Але треба змінити цю надто просту формулу і замісць сказати „повалення заробітчанства“, треба сказати „повалення зиску“. Це виходить на те саме, бо зиск і наймана праця це верх і спід того самого предмету.

Бо що робітника настроює проти наємної праці? Зовсім не матеріяльна сторона у формі сталої платні що пятнацять днів, чи раз на місяць, бо так само є плачений і президент республики — але думка, що продукт його праці, а щонайменше найкраща його часть перетвориться в зиск та збогачуватиме другого, а не його [2]).

Коли отже зуміємо усунути це присвоєння частини праці робітника, яка переображується в сучасній капіталістичній організації в зиск, то ніщо не останеться з того ненависного характеру заробітчанства.

А саме це й роблять споживчі кооперативні товариства. Їхня засада, про яку я згадував часто, це не витворювання зиску. Цього вони досягають, продаючи по цінах виробництва і зрікаючись всякого доходу; або ще частіше — так, що добуту надвишку повертають при кінци року тим, від яких вона забрана, себто купуючим, споживачам.

Ось чому робітник і урядовець, що працює в кооперативнім споживчім товаристві, може бути свідомий того, що він не працює, щоб збогатити людину з іншої соціяльної кляси, але що він працює для добра товариства, якого він сам є суцільною частю. Можна отже надіятись, що його праця буде більш продуктивна. Добре вважайте на це: я сказав надіятись, а не твердити, бо досвід виказав, що співвласність не дає ніколи таких осягів, як індивідуальна власність.

Безсумнівно, що ця тотожність між поваленням зиску і поваленням заробітчанства не буде очевидною для всіх, а головно для тих, про яких в даному разі ходить — для службовиків кооперативи. Вони думатимуть, що це тільки викрут.

А проте я їх прошу застановитись і запитати себе, чи, навіть уявляючи собі найповніше здійснення комуністичного устрою, зможуть вони щось більше осягнути?

---

[1]) Промова на Конгресі в Ліоні 1876-го р., оголошена в книжці „Кооперація“, стор. 41.

[2]) В доповіді професора права п. Кіша (Cuche), виголошеній 1812-ого р. на Конгресі Наукових Товариств, під заголовком: Стан залежности, конституційний елемент праці. Зверніть увагу на цей титул! Автор трактує справу під оглядом чисто правничим, але заголовок є не менше правдивий і в економічному зрачінню; і саме цей „стан залежности“ характеризує наємну працю. Коли він зникне, то все зміниться.

Візьмім наприклад сучасну Росію. Це найповніший комуністичний експеримент, який коли-небудь у світі зроблено, і на найширшу скалю: чи там знесено найману працю і яким способом?

В останній виборчій кампанії п. Еріо, президент партії радикалів-соціялістів, якого слова я наводив в одній з попередніх лєкцій, сказав: „неможливо, щоби добрий республиканець признавав лад наємної праці за остаточний", і він докинув: „соціялізм не усуне найманої праці; большевики цього теж не осягли".

Чи це правда? Так і ні. Це правда в тім змислі, що через вивласненнях капіталістів і соціялізацію цілого великого промислу і великої торговлі чимало осіб, які пере дтим були самостійними продуцентами, сьогодні є тільки службовиками совітської держави, працівниками рук, чи інтелєктуальними робітниками, плаченими що пятнацять днів, або раз на місяць в золотих, чи паперових рублях.

Так, це заробітчанство в тім змислі, що, коли хтонебуть хоче знайти працю — мусить наперед запитувати професійну організацію і без її посередництва не може одержати місця. Синдикат визначує робітникові місце і платню. Є 14 степенів платень, яких висота вагається межи 30 і 50 рублями золотом на місяць. Оскільки нема місця, що трапляється часто, то тоді він одержує допомогу для безробітних.

Проте ці робітники і урядовці не виглядають на заробітчан. Ті робітники, яких я бачив у фабриці кооперативного Союзу в Москві, ба навіть по державних фабриках, що в дні національного свята їхали на возах, прикрашених барвами фабрики, мали такий вигляд, як мабуть робітничі корпорації в середньовіччу. У фабриках вони себе почували дома [1]). Але чому? Чому, будучи в таких самих умовинах що й працівники капіталістичних чи кооперативних фабрик, почували вони себе іншими? Чи може тому, що кожна фабрика має свою малу самоуправу, свою раду, свою викладову салю, свій театр? Чи може тому, що економічне життя зависиме від політичного, і в совітській Росії робітники знають, що вони живуть в робітничій і комуністичній республиці, та відчувають, що вони є господарями? Можливо [1]).

Тому то й Лєнін, заявляючи, що „кооперація вистарчить, щоб побудувати соціялістичне суспільство", і підкреслюючи її великанське значіння для російської нації, кляв, як конечну, вступну умову — повалення капіталістичного режіму революційним шляхом. Ми думаємо, що ця передумова не є необхідна, і що можна осягнути ту саму ціль через демократичну організацію промислу, в якій, подібно як і в політичному змислі, працівник не буде вже більше піддаником, тільки громадянином.

Це те саме, якби твердити, що заробітчанство є не так економічним, як радше психольогічним явищем. Треба, щоби працівник мав враження, що настала зміна в устрою праці. Робітник перестане бути заробітчанином того дня, коли перестане себе таким вважати.

---

[1]) Говорю про 1923-ий рік; опісля цей душевний стан змінився. — Від редакції „Кооп. Респ". Автор слушно каже, що в пізнішому часі умовини життя і праці заробників в СРСР до неможливости змінилися на гірше. Особливо це мало місце з примусовими робітниками колгоспів, як про це свідчать репресії уряду проти колгоспників за „саботаж праці".

Актуальні питання міжнародньої торгівлі

На Конгресі Міжнароднього Кооперативного Союзу в Базелі 1921-ого р. поставлено на порядок дня нарад ось яке питання: Яку політику міжнародньої торгівлі мають підпирати кооператори? Як ми побачимо, то не так легко її зясувати, і — сказати по правді, — багатьох кооператорів думає, що ліпше не порушувати такого питання, бо воно може викликати незгоду межи кооператорами, або бодай утруднити так бажане зближення межи кооператорами-робітниками і кооператорами-селянами [1]). Немає сумніву, що в кооперативних сільських стоваришеннях, навіть т. зв. споживчих, всі члени дбають насамперед за свій інтерес, як продуцентів, а щойно опісля за свій інтерес, як споживачів; інакше висловлюючись, вони більш запопадливі шукати способів, які дозволилиби їм збільшити доходи, ніж зменшити видатки.

Признаю це: всетаки обережність не може означати нашу абдикацію. Нашим обовязком піддержувати кооператистичну програму, згідну з духом, конституцією і ціллю кооперативного руху, навіть колиб вона мала хвилево звільнити біг його поширення.

Але заки приступимо до означення власного режіму міжнародньої кооперативної торговлі, чи не требаби було глянути, чи між сучасними напрямами міжнародньої торговлі немає таких, які відповідалиби вимогам кооперації.

Такий попереджаючий дослід дуже вказаний. Можна відмітити три режіми міжнародньої торговельної політики, хоча часто один сходиться з другим; перший, це протекціонізм; другий, це режім вільних вимін; третий, це режім торговельних договорів. Кожний з них має свої окремішні риси: режім протекціонізму — це режім назначуваний законом; режім вільних вимін — це режім свобідної конкуренції; режім торговельних договорів — це режім контрактів.

1.

Режім протекціонізму (митної охорони).

Щодо того режіму торговельної політики, що носить назву протекціонізму, то ми твердимо, що кооператори не можуть його признати, а саме з трьох причин:

1⁰ бо цей режім обмежує подачу, скількість товарів на ринку, а тимсамим витворює дорожнечу. Навпаки, кооператори хотять здешевлювати життя;

2⁰ бо протекціонізм являється монополем, витвореним для національних виробів, запевнює і збільшує їм зиск, а кооператори стремлять до повалення зиску;

3⁰ бо протекціонізм є чинником війни, а кооператори хочуть мира.

Протекціонізм і дорожнеча.

В досліді ріжних систем торговельної політики, перше питання, яке повинен поставити собі кооператор, буде: який устрій запевнює як найдалі йдуче заспокоєння потреб, одним словом — достаток.

[1]) Таку запопадливість проявили головно швайцарські кооператори. Швайцарський Союз, запрошений протестувати проти звишки митних тариф, відмовив, заявляючи категорично, що „половина великих товариств не може увійти на цей шлях без риску стратити велике число членів, бо більшість з них — селяни.

При протекціоністичному режімі відповідь буде, бодай на перший погляд, зовсім негативна. Характеристичною прикметою системи протекціонізму є оскільки не цілковите виключення чужинецьких товарів, (хоча для деяких з них вона йде аж до повної заборони), то бодай їхнє обмеження. Ця система хоче зменшити кількість чужинецьких продуктів на ринку, щоб піднести ціни. Робить це за допомогою барієр, що зовуться митними тарифами.

Порівняйте з цим те, що діється в центральних галях. Великий паризький торг отворений для всіх продуктів з цілої Франції, які туди напливають, і чим більше їх, тим більше ми вдоволені. Длятого несовісні торговці і комісіонери намагаються здержати приплив виробів до галь, так що в справу мусить втручуватись аж законодавець. Неодин раз за останні роки ставляли комісіонерів з галь перед суд і засуджували їх за те, що вони здержували наплив ярин, масла, чи яєць з французьких провінцій, щоб піднести ціну. Переловлювано телєграми комісіонерів, адресовані до селян з Нормандії чи Пуату, з порученням: „здержіть сьогодня присилку масла". Чому їх засуджувано? Бо вони підвищували ціну, зменшуючи кількість товарів. А те саме роблять протекціоністи.

Про це нема ніякого сумніву. Щоби переконатися, вистарчить глянути на ті метафори, якими безнастанно послуговуються в дискусіях протекціоністи, як наприклад: „заливання" ринку чужинецькими товарами; те заливання, якого вони бояться, є наслідком надто великої обильности чужих товарів. Чужі товари порівнюють до зарази, перед якою треба ставити запори, або копати басени, щоби не перевищили означеного позему [2]).

Так н. пр. винарі стало домагаються означення скількости вина, яке вільно ввести з Еспанії, Португалії, Тунісу, і вони це осягнули.

Така політика є зовсім відмінна від цієї, яку я згадував перед хвилиною, і яка повинна бути політикою правдивого кооператора. Це політика „вальоризації" плянтаторів кави, чи політика трестів.

Протекціонізм не тільки зменшує подачу на ринку, не допускаючи чужинецьких товарів, але стремить також до подорожіння національних продуктів, а це з двох причин:

По-перше, як я заявив в попередніх лєкціях, кожна звишка цін на ввезені продукти відбивається на національних виробах того самого роду, з тої простої причини, що промисловий, чи хліборобський продуцент вважає завжди можливим брати побільшену ціну ввезених продуктів за норму для власних, національних виробів. Наприклад ціна збіжжа у Франції встановляється після ціни збіжжа, привезеного з Америки, як теж ціна цукру — на ціні цукру, довезено з Америки, чи інших країн, хоча ввезений цукор чи збіжжа являється тільки малою частиною нашого національного виробництва. Це, що кажемо — таке правдиве, що останніми днями, коли доляр і штерлінг йшли в гору, то рівнобіжно збільшувались ціни цукру і збіжжа; не тільки ціни американського цукру і американського збіжжя, що булоби зрозуміле, але й ціни цукру з французьких буряків, чи ціни збіжжа, що росте на землі Франції. Це закон клясичної економії, що найвища ціна на ринку означує ціну товарів, того самого роду, з виїмком оче-

[2]) Мито на збіже, 7 фр. перед війнню, опісля 35 фр.; по стабілізації франка, підвищено на 50 фр. (1929). Чому? Бо жнива в цілому світі заповідалися прегарні, і треба було боронитися перед такою катастрофою!

видно, коли подача більша, як попит (що часто трапляється на промислові продукти, але рідко на вироби хліборобства).

По-друге, охоронні мита відбиваються на продукції, роблячи її дорожчою, і ограничують її, бо вони обхоплюють сирівці привезені з чужини, які є матеріялом для національного промислу, як вугіль, залізо, вовна, бавовна, нафта. А також тому, що звишка цін харчів спонукує звишку коштів життя, а ця знова переноситься на стопу платень. Всі ті чинники продукції дорожіють в хороненім краю [1]).

Очеведно, що охоронне мито збільшує теж ціну перевозу; мито неначе долучується до тих коштів. Вже від довгого часу вказувано на ту особливу противорічність між протекціоністичною політикою і покітикою шляхів та комунікації. Одна придумує, якби зменшити кошти транспорту з краю до краю, а друга змагає до підвищення митних барієр та установляє перевозові оплати на кожній границі. Щоби ощадити кілька кільометрів простору та кількасот метрів ріжниці поземи землі, як наприклад при тунелі межи Фран-Вальорб, держави не жалують видати десятки міліонів, але одночасно не вагаються обтяжити митом товари, що проїздять цим новим шляхом, митом, яке десятькратно перевищує ощадности на скорочені дороги. Чиж на те тільки, щоби влекшити подорож туристам і арміям — пробито ціною міліярдів тунелі в Альпах, проливи Суезу і Панами? Невжеж на те мають пробити в майбутності тунель під Ля Маншом — чи може на те, щоб зменшити видатки транспорту товарів? Кожна природня барієра творить щедру перепону, а тимсамим охорону; навіщо отже зносити її коштом великих сум, коли маємо на її місце завести штучну барієру?

Тимчасом протекціоністи не перестають твердити, що мита не мають ніякого впливу на звишку цін, бо кажуть вони, мито платить чужинецький продавець, а не покупець.

Нестійність такої відповіди виходить із самого порівнання цін двох країн, одної протекціоністичної а другої вільноторговельної, або таки цін в тім самім краю перед і після введення ввозових мит.

А оскільки потрібний бувби ще інший доказ, то ось вам рішаючий: коли лютує кріза дорожнечі, яка спонукує споживача кричати, то що робить уряд, він зносить мито. Таке бувало в часі війни, таке було недавно зі збіжжам. Уряд не зніс цілком мита, але знизив його на половину з 14 на 7 франків за квінтал. Буває в правді — і протекціоністи роблять з цього великий аргумент, що чужинецький продавець бере на себе ціну, чи зглядно тільки частину висоти мита, але це випадки дуже виїмкові. Загально водиться, що мито вписується у фактуру, як кожний інший податок, і навіть буває, що торгівці прибільшують його висоту.

Друга частина, ізза якої споживачі кооперативи не можуть визнати протекціонізму, є така: протекціонізм вигадано для продуцентів, щоби їм забезпечити мінімум зиску. Кожного разу при установлюванні мита думається про потребу якогось промислу. Кілька місяців перед назначенням мита являються по черзі перед парляментар-

[1]) 21-ого вересня 1914-ого р., на зібранню продуцентів вина, один з них казав: Митний режім збільшив ціну виробництва вина в далеко більшій степені, як ціну продажі вина. Ви може думаєте, що цей добродій заявив, що треба усунути митні тарифи? Зовсім ні! Хотів, щоби підвищити мито на закордонні вина, та таким способом підвищити продажну ціну в пропорції до висоти коштів виробництва.

ними комісіями: промисловці, хлібороби, викладаючи свої жалі: „ми не продаємо досить дорого, ми не маємо доходів; або, кажуть вони, щоби надати більше сили своїм аргументам: ми працюємо зі стратою, ми не можемо далі так животіти, оскільки не вдержите зглядно не піднесете мита на вироби конкурентів. Уряд хвилюється, обчислює кошта виробництва у Франції і за кордоном; порівнює їх, і оскільки ціна виробництва закордоном видається нижчою, тоді встановлюється мито, обчислене так, щоб привернути рівновагу. — Подібно на перегонах обтяжується коней рівної ваги ріжницею ваги джокеїв. Споживач не має тепер змоги заощадити щось, купуючи товар, бо мито є саме на те, щоби він не мав ніякої користи, вибираючи чужий товар.

Кожного разу, коли якийсь край зробить поліпшення у своїм промислі, сусідні краї непокояться, якби якоюсь невдачею. Читав я недавно в одній великій газеті, як заключення статті, про гідні подиву праці з области каналізації Німеччини, ось які рядки: „безпосередня і великанська загроза внутрішньому кораблеплавству Франції, Бельгії і Голяндії.

Не має нічого більше обридливого в очах правдивого кооператора, як таке розуміння міжнародньої торговлі.

Тому протекціонізм є причиною безнастанних конфліктів між державами. Не можна уявити собі більш дражливої політики, як та, що велить говорити сусідній державі: ми не хочемо ваших продуктів, але за те ми хочемо, щоб ви купували наші, а головно коли хочеться це осягнути лише торгом на взір перекупок на ярмарку! Франція, заборонюючи ввіз вин з Португалії, які є головним вивозовим продуктом цього малого краю, тяжко зранила його; і без потреби, бо сонце Франції не дозволяє доспівати портовому виноградові. Вона не важиться заборонити еспанські вина, хоча їх конкуренція дається відчувати далеко сильніше; але великанські мита викликують раз у раз безперервні тарифові війни.

Конфлікти спричинює також і те, що кожний край хоче, щоб його податки платили інші держави у формі мита на ввіз. Після сецесійної війни Злучених Держав, яка коштувала міліярди, один міністр Злучених Держав сказав: ми велимо заплатити наші видатки европейським державам, які спричинили їх, злобно піддержуючи в нас горожанську війну. Так само й сьогодня держави, обтяжені воєнними довгами, міркують собі: ми велимо заплатити відсотки від наших довгів іншим державам у виді митних оплат.

Природно, протекціоністи протестують. Наша ціль — кажуть вони — не в тім, щоби продуценти побирали зиски, але в тім, щоб забезпечити їм мінімум доходів, яке дозволить їм жити.[1]) Оскільки, кажуть вони, дозволимо ввіз чужинецьких виробів без ограничень, що то буде? Це буде обильність в сучасности, але страта в майбутності, бо дозволимо вбити велике число національних промислів, які не зможуть видержати конкуренції. Щоб взяти один приклад з тисячів, ось вам фабрикація авт у Франції, яка стала дуже великим промислом, одним з найбільших промислів в краю, який працює

[1]) В дійсности протекціонізм дбає головно про забезпечення зисків, і часто він це осягає. Ми бачили недавно, як по забороні ввозу сирівців курс акцій сирного Т-ва в Рокфор значно пішов в гору.

Впрочім беручи за основу коштів виробництва найвищу ціну, дається тим самим більший, чи менший зиск всім продуцентам, яких ціна виробництва є нижчою.

не тільки для внутрішнього споживання, але й для вивозу. Але цей промисл ніколи не мігби був зрости, ба навіть повстати, колиб його не хоронили на початку заборони, або штучне збивання цін американських авт, головно Форда. Чи скажете, що ліпше зробивби француз, купуючи авта Форда, замісць Сітроена, ще до того дешевше купуючи? А що-ж тоді станеться з робітником французьких фабрик?

Можнаби однак сказати, що автомобільний промисл не є життєвий, і що Франція моглаб в кінці жити і без цього; але чи моглаб вона обійтись без збіжжа? Чи-ж вільний вхід американського, канадійського, російського збіжжа не чинивби, не вкоротивби засівної збіжової площі на французьких землях, а тимсамим не зменшивби кількости збіжжа, цебто чи наслідок не бувби зовсім противний бажанню кооператорів?

Аргументові не брабує сили. Ми, кооператори тимбільше ним діткнені, бо ми не навидимо конкуренції, тимбільше, коли вона проявляється в боротьбі за життя. Ми не хочемо дозволити сильним роздавлювати слабих, і навіть, як ми це опісля побачимо, ми саме це закидуємо режімові вільної торгівлі. Ми отже готові шукати способів, щоби берегти краї зі слабо розвиненим промислом перед сильними краями, але, борони Боже, щоб це мало діятися коштом споживачів слабого краю, які мусілиб платити найвищі ціни. Нехай шукають собі якихсь способів, щоб знести, чи зменшити конкуренцію, наприклад, заключаючи торговельні договори, чи „порозуміння", так могучі сьогодні, межи продуцентами двох країв. Нехай! Але теж нехай не перешкаджають споживачеві користати з поступу на чужині.

В справі відважного твердження, що охоронні мита не збільшують цін, вистарчить відповісти: в такому разі, пощо їх домагаєтесь? Чи на те тільки, щоб придбати доходи державному скарбові?

Чесні протекціоністи признають, що їх система велить платити продукти по найвищій ціні, ба навіть, що вона підвищує кошт виробництва національних промислів, але кажуть вони, треба приняти це як зачет, який щедро повернеться в майбутності. Раз у раз вимагається від громадян жертв, плачення податків, призначених не тільки на будову воєнних кораблів, чи літаків, але й на будову університетів, театрів, введення пропаганди закордоном. Отже чому не вільно булоб вимагати жертв, щоб розвинути торговлю і національний промисл? Чому не малоб бути законним, видати міліони на будову фабрики, коли вважається законним пробиття каналу, будови пристані, чи лябораторії, яка служитиме опісля тим фабрикам?

В усіх тих випадках справа в національному інтересі, а не в інтересах цеї чи іншої суспільної верстви.

Обовязком кожної нації є розвивати всі свої господарські можливости, всю національну енергію; але, щоб дозволити розвинутись їм, треба признати конечність жертв. Гляньте на діти! Зовсім певно що вони довгий час на повернуть коштів свого образования, на кожний спосіб не вернуть їх своїм батькам, і для того зменшується число народин у всіх краях, починаючи від нашого. А коли ізза цього, що діти коштують надто дорого, приймете заключення, а таке зробила буржуазна кляса, що не треба їх мати, то що тоді станеться? Це буде смерть нації. Так само нація, яка не хоче нести потрібних

жертв, щоб виплекати, що так скажу, народжуючіся ділянки господарства — засуджує себе на господарську смерть.

Признаємо, що для дуже великого числа промислів немає окремих причин, щоби вони повставали чи росли радше в даному краю, як другому; всі промисли є природні, або всі є штучні, як хочете, в тім змислі, що майже всі вони завдячують своє повстання окремим умовинам, часто дуже припадковим. Коли глянете на історію якогонебуть промислу в якімсь краю, то ви часто чудуєтеся, коли бачите який дивний випадок дав почин цій чи іншій індустрії.

В околицях Жіра цілий округ від сторони Сен-Кльод від давна спеціялізується в тесанню діямантів та у виробі файок. Природа зовсім не призначила Сен-Кльод і округ Жіра, щоб витесувати там діяманти, бо нема найменшого покладу діямантів в тих околицях; а саме там цей промисл, неначе насіння, що впало випадково на добру почву, розвинувся і став великим деревом.

На загал індивідуальний почин вистарчає, щоби повстали такі підприємства та знайшли нових відборців. Не знаю, чи котрий з тих двох промислів, які я взяв за приклад, завдячує свій початок, охоронним митам, також не можна сказати, що в протекціоністичних краях існує більша промислова ріжноманітність, ніж в краях з режімом вільного обміну.

Проте ми не твердимо, що в деяких випадках не була доцільною політика уряду, яка заохочує до індивідуальних починів і піддержує їх аж до хвилі, коли вони в силі самі розвиватись; ця система добре відома в економічному навчання під назвою опікунчої охорони; але держава може виконати таку опіку, не вживаючи митних охорон, іншими способами, на які ми небавом вкажемо, як н. пр. нагороди, гарантія відсотків і т. п. Ми тим менше кваліфікавані протестувати проти них, бо кооперативні підприємства іноді теж дістають поміч з боку держави у виді зачетів і допомог.

На кожний спосіб, колиб аргумент про промислову опіку був щирий, то він відносивсяб тільки до нових промислів і на ограничений час. Його не можна стосувати, без осмішування себе, до таких промислів, як управа збіжжа або вино, бо вони старші від історії Галії.

Протекціоністи протестують проти обвинувачення, що вони жертвують інтереси споживачів інтересам продуцентів. Ці інтереси, кажуть вони — нерозлучимі: хоронити продуцента, це значить хоронити споживача, але починати треба від охорони першого. Бо нація є богата кількістю свого виробництва, а не кількістю свого споживання. Багацтво кожного краю і його промислову могучість творить виробництво, а не споживання. Можна споживати тільки те, що вироблене.

Ми жертвувалиби тільки самого споживача, віддаючи його чужинецьким продуцентам, навіть колиб ті заманювали його блеском хвилевої дешевости.

Впрочім коли інтерес споживача загрожений браком якихсь товарів, то протекціоністична політика боронить його. Коли уряд бачить, що якийсь продукт стає рідким у Франції, він заборонює його вивіз, так як це сталося з маслом і яринами; він не дозволяє їм кинути границь Франції, саме в тій ціли, щоб ізза браку подачі не

зросли ціни на внутрішньому ринку. В місяці квітні замкнено вивіз на трийцять продуктів, опісля знесено цю заборону, заступаючи її 10—15 процентовою вивозовою оплатою, щоби, як каже обіжник міністра хліборобства, „хоронити споживача". Але в одночас тратиться такими заборонами чужинецьку кліентелю, а коли хочеться опісля наново вивозити, то вже не можна її віднайти!

Так отже раз хорониться продуцента коштом споживача, якому заборонюється звернутись за товарами за кордон, то знову хорониться споживача перед продуцентом, утруднюючи йому продаж за границею. І ці страти, довершувані на зміну, величають як якийсь надзвичайний твір рівноваги, що погоджує протилежні інтереси.

Чому війна скріпила протекціоністичні стремління?

Поперше тому, що блькада в часі війни залишилася неначе марево, що мучить народи. Німеччина, замкнена Антантою, терпіла страшну нужду. Також союзні краї Антанти, оскільки не були цілком замкнені війною підводних човен, то всетаки їх комунікація була переривана, або в постійній небезпеці через повні два роки. І так держави навчилися мати тільки одно бажання: робити все можливе, щоби бути независимим від довозу товарів із закордону, робити все, щоби вистарчати самим собі; вони почали кліматизувати на своїх територіях всі можливі роди виробництва, ключеві промисли, — як кажуть Англійці, називаючи так ті промисли, від яких залежать інші (наприклад: виріб красок є „ключевим промислом").

По друге, війна залишила воюючим націям тягар жахливих довгів, за які треба платити відсотки. Коли н. пр., такий край, як Франція має платити 18 міліярдів франків кожного року, а за чотири чи пять років платитиме аж 25 міліярдів, а крім цього з десять міліярдів інших бюджетових видатків, то треба десь знайти цей гріш. І природньо, що зараз думається про митні оплати в надії, що їх заплатять чужинці, — надія неоправдана, як ми вже сказали.

По третє, війна витворила між ріжними краями великанські нерівности, так що дуже важко наладнати міжнародні взаємини на стопі взаїмної справедливости.

Ті нерівности були спершу вислідом несталости національних грошей. Ця причина устала після стабілізації валют у всіх колишніх воюючих державах; існує одначе ще нерівність ізза воєнних довгів та фіскальних тягарів.

По війні появилася ще одна форма протекціонізму, далеко напастливіша ніж ті, що я описував: не тільки барієри при вході товару, але й при виході. Перед війною звісні були тільки ограничення при ввозі, щоб зменшити, чи запобігти купну чужих продуктів, а тепер вам показалися ограничення і при вивозі!

У Франції від крізи існують такі обмеження для багатьох продуктів. Існують вони теж у Швайцарії, проте вона на загал є краєм вільно-вимінної системи; обмеження появились також в Англії, головно в останньому році, на вуголь.

Ціль тих ограничень — запобігати на національному ринку хвилевому бракові товару, а тимсамим не допустити до звишки цін. Тоді можна їх виправдати інтересом споживача; а мимо того їх ніколи не домагаються споживчі товариства.

Але ті ограничення можуть мати характер далеко грізніший, головно тоді, коли хочуть застерегти тільки одному краєві богацтва,

які він посідає, дозваляючи чужинцям користуватися ними тільки за оплатою окупу. Коли дотепер режім протекціонізму намагався забезпечити фабрикантам монополь національного ринку, то зараз йде він далеко дальше, бажаючи придбати їм інтернаціональний монополь для деяких промислів, відмовляючи чужинцям права набувати сирівці, або щонайменше встановляючи на них дуже високі ціни.

Довго перед війною мало Чілі вивозове мисто на гуано, яке посідає цей край, і якого не можна найти ніде інде; правда, ті сплати мали лише фіскальний характер. Зівсім інакше представляється справа, коли такі оплати стають свого роду проявом права вельмож чи права власности.

Очевидно, коли ввійдемо на цей шлях економічної політики, і коли вона стане загальною системою, то буде це причиною конфліктів межи краями, далеко тяжчих, ніж всі інші. Коли наприклад Франція, котра посідає найбільші поклади заліза в Европі, коли Росія, або Злучені Держави ще мають найбільшу скількість нафтових джерел, коли Німеччина, котра держить в своїх руках майже монополь коксу, бо її вуголь надзвичайно придатний до виробу коксу (а ви знаєте, що фабрикація коксу є основою виробництва цілого ряду побічних продуктів, а саме виробів хемічних, фармацевтичних і тинкторальних), — коротко кажучи, коли кожна держава претендуватиме на виключну власність цього чи іншого богацтва та підчинить його експльоатацію такому правильникові, який по її думці найбільш їй відповідає, то що-ж зроблять тоді інші краї, позбавлені доконче потрібних сирівців для свого промислового життя? Кажеться, що це тільки поширення на державу права власности, яке належало окремим особам. Але саме це й є дуже грізне.

Дотепер природні богацтва як нафта, вуголь, залізо належали поодиноким особам, приватним товариствам, які берегли тільки свої економічні інтереси, і ніколи не прийшло їм на думку відмовити їх тим, що добре заплатили.

Але коли французька держава возьме в своє посідання копальні заліза, коли уряд Злучених Держав чи Росії забере джерела нафти, коли німецьке правительство захопить в свої руки копальні потасу, тоді експльоатація тих природних богацтв матиме не економічний, але політичний характер, і для держав, які будуть позбавлені їх, залишиться тільки спосіб політичного набуття, цебто дипльоматією або війною.

Чиж не будуть вони в праві жадати вивласнення тих богацтв в ім'я публичної ужиточности, а оскільки вони досить сильні, manu militari? І треба признати, що буде тут нова причина війни, більш мабуть оправдана, як інші.

Але не треба казати, що це тільки химерна гіпотеза, бо світ йде в тому напрямі. Майже всі потасові капальні, взяла в своє посідання німецька держава. Таксамо в копальнях потасу в Альзації, які Франція відібрала Німеччині, французький уряд застеріг собі співласність концесій.

Можнаби сказати, що нема чого боятися, щоб держава, яку природа обдарила якимсь богацтвом, в більшій мірі, як вона його потребує, заборонювала його вивіз, бо інтерес велить їй продавати надвишки. Що-ж зробить Франція зі своїми копальнями заліза, коли не знайде для них збуту поза своїми границями. Це правда, але не

забуваймо, що вивіз може бути підчинений лихварському митові, чи уділений тільки заприязненим краям, а відмовлений іншим.

В підсумку можна сказати, що режім протекціонізму веде до стану економічної війни, якої ціль запобігати ризикові політичної війни, але тим самим цей режім вважає війну заздалегідь можливою та заохочує до неї.

Бачимо отже, як між війною і протекціонізмом існує стала і взаїмна звязь причин і наслідків: передбачування війни витворює конечність протекціонізму, протекціоністична система збуджує причини війни так само, як озброєний мир. Зовсім справедливо каже професор Ван Ембден, в статті п. з. „Елєменти етики вільного обміну": „приготовляємо війну і заохочуємо до неї, коли думаємо безнастанно про війну і приготовляємо ріжні охоронні средства від неї".

Ш. Жід.

(За дозволом Французької федерації спож. к-в пер. *Ю. Студинський*).

ПРОБЛЄМИ КООП. ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ.

Кілька зауваг про торговельно-кооперативну назву слів (термінольогію *).

Коли нефаховець читає наші фахові публікації й часописи, то мусить дуже дивуватися, чому уживаємо стільки чужих слів, начеб ми не мали своїх, або слів, що не відповідають духові нашої мови і були перебрані з чужих мов.

Находимо такі слова: з а к н и ж к у в а т и орудки. Закнижкувати це з німецького: verbuchen; по нашому: з а п и с а т и. Місто орудки можна уживати діло, бо говоримо: діловий рік, ділові книги і подібне. Під назвами трансакції або операції слід розуміти торговельні діла в більшім обсягу („маштабі").

На нашу гадку треба робити ріжницю межи „в т р а т и в" і с т р а т и в"; говоримо „втратив поїзд", але „стратив на цій продажі".

„О б т я ж у в а т и" — це з німецького „belasten"; правильно: записати в некористь.

„У з н а т и" — це або з польського або з чеського. У нас „узнати" значить: переконатися, зрозуміти, довідатися, зміркувати (дивись Рідна Мова ч. 3, стор. 97). Замісць „узнати" слід уживати „записати в користь".

„Н а д в и ш к у п р и х о д у в а т и я к к р е д и т": надвишка, це тільки, що зиск; слова зиск уживається в торговельних капіталістичних підприємствах на означення висліду господарської чинности. Надвишка уживається в кооперативах на означення висліду господарської чинности кооперативи; при точнім розрахунку надвишка не повинна повстати, але тому, що при кожнім ділі не вигідно робити розрахунків, тому повстають надвишки, які згідно з рішенням загальних зборів або повертаються членам, або обертаються на інші цілі.

*) Містимо цю статтю, як матеріял для дискусій на порушену тему. Слово за нашими знавцями книговодства. — Ред.

„Приходувати“ — це від „прихід“. Прихід — це московський вираз. Від р. 1925 уживаємо слова „прибуток“, напр. грошей, товарів і под. Праву сторінку рахунку. означуємо словом „видаток“ а не московським словом „розхід“.

„По відтягненню 15 %“. Не відтягати, але: відраховувати.

Зам.: „піднята дівіденда“ — вибрана дівіденда.

„Книга рахунку опакування“ — ліпше: книга опакування або книга рахунків опакування.

Замісць „ліквідаційна книга“ ліпше: білянсова книга, збірник, головна книга, залежно від організації книговодства. Під назвою „ліквідаційна книга“ міг би хтось догадуватись, що її веде ліквідатор.

„Кумулювати“ — це: злучувати.

„Рахунок льокацій“, це не лише чуже слово, але й до того вжите в неправильнім розумінню. Автор одної статті пише: »р-к льокацій; під „винен“ вписуємо уділи, які кооператива вплатила (без огляду на те, чи готівкою, чи іншим способом) до тої чи іншої кооперативної установи, а дальше вкладки ощадности кооперативи в кредитових чи банкових інституціях, а під „має“«... і т. д. На нашу гадку таке стягування уділів з вкладками в один рахунок є недопустиме, бо правний характер уділів і вкладок є цілком інший. Також слід позбутися слова „льокації“, а назвати це просто „вкладки у грош. установах і под“.

„Провізія“ — це нагорода; „куртаж“ — посередниче; „делькредере“ — кредитове. „Винен“ — „Має“, це переклад з німецького: Soll, Haben. „Винен“ ще відповідає нашій мові; ліпше є „взяв“. Але ніяк не можна зрозуміти, чому і то між фахово образованими людьми уживається гасла: „Має“? Не ліпше заступити його гаслом „дав“?

Перед кількома роками перейшов я наші установи та запитував, чому в рахунку страт і зисків у їх річних звідомленнях є зиски наведені на сторінці лівій, а страти на правій. Та цього ніхто не міг мені пояснити, а кожний покликувався на іншу установу: „так має банк Н., або така і така кооператива“, а ті знов: „так має „Дністер“. У Дністрі показали мені приписи від міністерства внутрішніх справ. Дністер, як асекураційне підприємство мусів так вести, бо такі мали приписи, але інші установи? Урядовці міністерства внутрішніх справ видали такі приписи під впливом камерального (державного) книговодства, яке уважає кожний прибуток за зиск, а видаток за страту.

„Сирі білянси“ — це пробні білянси. Сирі білянси це з німецького: Rohbilanz. — У нас можна уживати слова „запас“ рівнозначно з „засобом“. Придніпрянщина уживає переважно цего другого, напр. „Діло“, ч. 13.088 „Голод на Рад. Україні“, де уживається слів: дістaвити собі засоби до життя, або „Діло“, ч. 13.246 „Харчеві труднощі“: „бо засоби поживи забезпечується“. Іншим разом в „Ділі“ було: достава засобів поживи. В оголошенні Торг. Представництва СРСР написано: засоби товарів. Інж. Павликовський (див. „Новий Час“ стор. 4 з 7/I. 1933) говорить: „інші засоби доставляло українське народнє господарство“.

Василь Чапля.
(Мункач)

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ.

„Тисан" — кооператива лісового та деревного промислу в Буштині на Закарпатті.

Слідом за „Верховиною" *), з кінцем 1926 року на Гуцульщині повстає друга лісова кооператива „Тисан" в Буштині. Подібно як для „Верховини", так і тут приводом до організації другої кооперативи послужив штрайк „бокоромів" (керманичів „дараб" — плотів). Бокороми жадали від Жидів, які в той час мали в своїх руках все дерево призначене для сплаву, підвищити платню з 5·— кч. до 7·— кч. за один куб. метр сплавленого лісу. Але перші зусилля штрайкарів були марні. Жиди підкупили частину керманичів і штрайк розбито.

Побачивши, що штрайком при здеморалізованости робітників нічого позитивного не вдієш, вирішили два найенергічніші з них Дмитро Пацкан і Дмитро Андришин заснувати „дружество", яке просто, як юридична особа, перебрало б на себе „плавачку" лісу Тисою до Мадярщини. Таке товариство під назвою „Тисан" вдалось їм заснувати дня 29. листопаду 1926 року, принявши статут, який видано Краєвим Кооперативним Союзом для кооператив універсального типу з ухилом в бік споживчих товариств. Таким чином і в цьому випадку маємо приклад, як організатори не мали до своєї розпорядимости навіть відповідного статуту. Це розуміється мало принести в майбутньому практичному житті не малі організаційні труднощі, але ця відсутність ліпшої поради і вказівок ще збільшує заслуги перших організаторів.

При відкриттю товариства до його складу записалось поважне число членів, які підписались на паєвий капітал в сумі кч. 48.000·—, хоч це були переважно бідніші лісові робітники.

Першій управі кооперативи, на чолі якої стояв Дмитро Пацкан, не так легко вдалося дістати роботу для товариства. Ліс знаходився в руках Жидів, а ті не хотіли передати його сплаву в руки новоорганізованого обєднання. До того ж причинились почасти і самі члени товариства.

Лісові підприємці, розвинувши широку агітацію проти „Тисана", забрали від людей паси і, роздавши кілька тисяч корон чеських на руки бокоромів, яко завдаток на рахунок платні, примусили бідних людей попасти в мережі експлоататорів.

Було це в кілька місяців після заснування кооперативи. Але ініціятори не падали духом. Вони скликали нараду, на якій вирішили під заклад свого збірного власного майна затягнути для товариства позику, щоб на той позичений капітал закупити від держави частку лісу просто на коріні для рубанки і сплаву і, таким чином, враз обійти цілу низку посередників. Перевести цю справу доручено голові кооперативи і той незадовго вже появився в Ужгороді. Тут він зустрічається з Штефаном Клочураком, відомим уже нам піоніром першої лісової кооперативи на Гуцульщині „Верховина" і той, завзятий розпочатою боротьбою, перебрав разом з своїм батьком фінансування „Тисана". В результаті, „Тисан" при найближчій „ліцітації" (торгах)

*) Описана тим-же автором в „Кооп. Респ." за XI.—XII. 1932. р. — *Редакція.*

лісової дирекції в Буштині появляється рядом з своїми противниками-підприємцями капіталістами. Ці підприємці, щоб враз позбутися несподіваного конкурента, запропонували державній лісовій дирекції неможливо високі ціни за ліс, який малось на увазі дати на рубанку. Але заступники „Тисана" дали ще вищу ціну і свідомі небезпеки можливого неуспіху, а може й негайної катастрофи для свого підприємства, перебрали на зруб і „плавчку" 10 тисяч куб. метрів дерева.

Але, поки кооператива рубала свій ліс, конкуренти-капіталісти подалися на Мадярщину і там, на ринку підкарпатського лісу підготовили справу так, що на дорогий ліс „Тисана" попиту просто не було. Лише в наслідок надзвичайної настирливости і енергії Клочурака, по чотирьох місяцях праці, вдалося продати 4 тисячі куб. метрів зрубаного лісу. Решту лісу, 6 тисяч куб. метрів вдалося продати лише пізніше при допомозі міністерства хліборобства Ч. С. Р., яке зменшило його ціну, а значить і зобовязання т-ва перед лісовою дирекцією на 20·— кч. за один куб. метр.

Між тим Жиди не забували про причину боротьби бокоромів і все ще сподівалися що кооператива не зможе оплачувати праці своїх членів по такій ціні, як ті жадали при штрайку. Але розрахунок показав, що і в цьому кооператива перемогла: бокороми одержали вищу платню по 7·— кч. за куб. метр, а не по 5·— кч. як те мали жидівські наймити.

Так, після надзвичайно ризиковної боротьби і просто самопосвяти кількох відданих справі ініціяторів і ця кооператива бокоромів щасливо закінчила свою діяльність за перший 1927 рік свого існування з чистим зиском 9.596. к. ч. Що ж торкається його морального успіху, то про це говорить хоч би й те, що на слідуючий рік товариству вже зовсім легко вдалося закупити 11.000 метрів куб. дерева на пні (в Синевір-Поляні — 7.00, в Буштині 3.000 і у Вході 1.000.) і придбати силу нових членів, число яких зросло аж до 360 чоловіка... Так славно почала своє життя друга лісова кооператива в Карпатах.

При опису діяльности першої лісової кооперативи „Верховина" на Гуцульщині „Верховини" ми вже згадували що „Тисан" по характеру своєї основної діяльности являється льогічним продовженням тої першої кооперативи. Робітники „Верховини", зрубавши часто при допомозі робітників „Тисану" ліс і стягнувши його на другу зиму до гірських річок, на цім закінчували свою основну працю. Далі основну ролю перебірав „Тисан". „Плавачка", або праця при сплавленню лісу по гірських поточинах і річках є також сезонова робота. Ця праця дуже небезпечна і криє в собі дуже багато характерного. Тому треба подати її короткий опис бо це пояснить і організаційні основи самого нашого кооперативного обєднання. Крім того, це ж занадто своєрідна праця нашого гірського населення, щоб про неї при цій нагоді не згадати кілька слів.

Починається „плавачка" звичайно на весні, але провадиться також і в літі, коли тому сприяє повна вода в річках, або коли в горах випавають сильні дощі. З цею роботою гуцул зжився так, як з хліборобством. Вона дає йому життя, вона часто приносить йому і смерть Тому то й оспівує її гуцул в своїх ліричних коломийках:

...„Ізвершу я дарабчину
Тоту вісімкову [1])
Куплю любці чоботята,
Фустину шовкову!

Ой і звершу дарабчину
Та покладу столець [3])
Іти би мі відознати
У долішній конець!

А ізвершу дарабчину,
Прибю опачину [2])
Недалеко до білявки
Лиш у Лазащину!..."

В Карпатах, в певних місцях, при початках гірських річок, а то і при поточинах, десь висотою до 1.000 метрів збудовано греблі, що носять місцеві назви: „гать", „кляуза", або „кляузура" і затримують воду. З таких гатей, якими користується товариство „Тисан" назвемо: Кознєска, та Говерля, які нам пощастило відвідати, та Лазіщина, Світове, Стебне, Балзаул, Богдан, Студена, Сцявул. Гаті ці будуються звичайно в кілька метрів, а то й кілька десятків метрів висоти так, що набірають в собі значну кількість води, яка величезним тягарем стремить прорватись в няпрямку схилу межигіря. Коли гать починає поповнюватись, то під нею учасники „Тисану", так звані „хірманчі" починають збивати „дараби", себ то невеликі плоти складені так, що всі бервена звязують вершками в тому напрямі, куди попливе дараба, а товщими кінцями, від пенька — назад. Дараби бувають ріжних розмірів в залежности від породи дерева та сили й ширини гірської річки але звичайно „вісімкові", себто довжиною від 10 до 16 метрів. На передній частині робиться „столець", себ то, таке оперся для кормидла, а само кормидло робиться в формі весла — „опачина". На задній частині бокора кладеться „волоцюга" — густа широко-гиляста смерека привязана канатом до дараби. Її кидають у воду, коли хід дараби треба затримати, аби вона не налетіла на ті дараби, що пливуть з переду. Така дараба робиться в часі від двох до чотирьох днів; робить її той, хто потім, звичайно у середу або в суботу буде сам її спускати від гаті аж до Тиси і потім по Тисі аж до Бичкова. Меншу дарабу, везе один дарабник, а більші потребують обслуги двох, трьох а то й чотирьох дарабників; тоді головний сплавщик зветься „керманич". Цікаво, що на таку відважну працю, як спуск дараб, рішаються також і жінки.

Не даром існують у гуцулів такі коломийки:

...Ой ізвершу дарабчину
Опочину класти...
Научи мі дівчиночку
Як дарабу вести..." (Кваси)

...„Научи мє білявочку
Дарабочку вести,
Буду тобі я з Бичкова
Мід — горівку нести..." (Ясіня)

...Ой у Бичкові купив,
А в Рахові згубив,
Та чись така нещаслива,
Що м тя дуже любив..." (Кевеле)

Коли партія дараб під гаттю готова, з гаті пускають "тищору", себ то першу воду для підняття дараб. Керманичі оглядають свої плоти, роблять конечні приготовання і пускають „повину" або „раптянку", себ то раптово, враз більшу кількість води. Дараби з страшною швидкістю летять вниз по гірській річці, яка таким чином враз

[1]) 16 метрів довгу
[2]) устій для керми
[3]) весло

наповнилась і перетворилась у стихію. Цей спуск води буває такий сильний і величезний, що дозволяє на день спустити до 20 вагонів деревна. А швидкість води така сильна, що за перші 2—3 години дараба відпливає на 40—45 кільометрів, а за 6—7 годин вже входить в спокійнішу і повноводнішу Тису коло Бичкова. Для свого харчування дарабники звичайно мають невеликі запаси холодної їжі, які поповнюють по дорозі, коли на тихіших частинах гірських річок жінки їм „мечуть" з берега „тайстрини", наповнені холодною „кулешою" та „штукою" (мясом).

В Бичкові дараби пристають до берега, їх звязують одну за другою, по кілька разом; утворюються таким чином довші плоти, так звані „бокорі", кожний від 17 до 60 куб. метрів деревна. Дальшим сплавом ліса аж до Буштина керують так звані „бокороми".

Від Буштина плоти роблять третю і найдальшу, але вже не таку небезпечну частину шляху, аж у саму Мадярщину.

Найтяжчим і найнебезпечнішим являється сплав лісу до Бичкова. Тут дарабник на кожному повороті гірської річки та на мілкій її частині ризикує розбитись з дарабою, зломити ногу; він часто залежить не лише від всякої несподіванки, але мусить все щастя своє іноді розраховувати лише на небесні сили, сподіючись, по ріжних йому знаних прикметах, доброго дощу, а з ним і повної води. Ця, дощова вода зветься тут „божою водою" у відріжнення від „панської води", яку штучно збірають гатями. Коли якась дараба застрягне і зробить „перегороду", то в двох, трьох кільометрах вище спеціяльні вартові — „ловачі" з числа самих же сплавщиків ставлять „фану", себ бо білий прапор, щоб всі вищі дараби негайно приставали до берега. В таких небезпечних місцях на березі річок забивають товсті стовпи, до яких „вартові" привязують кинуті їм з дараб канати і тим зупиняють їх хід. Котви для зупинки дараб не практикуються, бо сила гірських річок їх би порвала. При невдачі заставити верхні дараби трапляються страшні випадки: дараби з величезних дерев по 20—25 метрів довжиною та по метру в поперечнику розбиваються, а під настирністю води стають сторч, крошать самі себе і нищать людей, безсилих проти стихії. Такі нещастя, не дивлячись на звичку й спритність дарабників, „керманичів" і „бокоромів", все ж трапляються що-року...

...„Тече річка з Ясінечка,
Я по ній возився...
Та молися, душко, Богу.
Що я не втопився.

Тече річка з Ясінечка.
Та річка рінява...
Намочив я гатинята.
Марічко білява..."

Коли дараба чи бокор розібється по вині бокоромів, то вони платять покуту. За цим доглядають спеціяльні урядовці лісової дирекції. Але ж часто буває, що причину такої шкоди дуже трудно встановити. Тому, можна рахувати, що в таких випадках звичайно буває, що та ж сама стихія, яка відважному гуцулові за півтора-два дні дає заробити 100—150 кч. (пересічно по 25. кч за один куб метр.), — інший раз забірає враз все те, що він мав заробити за цю „плавачку", та те, що зміг би заробити і в майбутньому. Прикладом такої шкоди може служити хоч би й несподівана по сильному дощу повінь на Тисі в літі 1930 року, коли ця річка, висловлюючись по місцевому, — забрала товариству „Тисан" понад 2.000 куб. метрів деревна на значну суму, і цю шкоду мусять покрити найбідніші сплавники.

І ось, перебрати на себе організовано цю роботу і при тому побороти силу тих соціяльних перешкод, які унеможливлювали одержання за її виконання належного заробітку, і взялося товариство „Тисан".

Як пригадуємо, „Тисану" в практиці не вдалося обмежитись лише основним своїм завданням — перебрати до своїх рук плавачку, бо того йому не дали приватні підприємці. Тому кооперативі на перших же порах прийшлося поширити свої завдання, включивши до них також інші стадії лісорозробок і то не лише рубанку, але й саму торгівлю лісом. Кооператива справилась з першими труднощами і її учасники можуть бути гордими, що вийшли переможцями не лише з боротьби з своїми попередніми визискувачами, але мали щастя і в змаганнях проти самої природної стихії, яка їх годує і яка ж могла їх же й погубити в своїх „рінявих" хвилях.

А. Кущинський

Висліди однорічної праці міських кооператив.

(Підсумки за 1932 рік).

Після провізоричного зіставлення біляисів 96 міських кооператив, без централі, стан їх з днем 31. XII. 1932 був разом такий:

Білянс:

Готівка	25.082·—	2·—%		
Запаси товарів	394.014·—	31·6 „		
Борги	416·474·—	33·4 „		
Льокації	67·120·—	5·3 „		
Рухомости	104·492·—	8·3 „		
Нерухомости	94.740·—	7·2 „		
Переходові суми	81.425·—	6·4 „	22,021·—	1·7 %
Непокриті страти з м. літ	19.096.—	1·5 „		
Запасні фонди			377.538·—	30·— „
Уділи			96.510·—	7·7 „
Кредит товаровий			365.969·—	29·2 „
„ готівковвй			272.546·—	21·7 „
„ векслевий			84.883·—	7·8 „
Залеглі кошти завід.			11.392·—	0·9 „
Зиски за 1932. р.			25·768·—	2·— „
Страти у „ „	54.186·—	4·3 „		
	1,256.627·—	100·—%	1,256.627·—	100·— %

Видатки і прибутки:

З товарів			397.875·—	78·3 %
З продуктів			17.857·—	3·5 „
З промисл.			33.412·—	6·6 „
З ріжних			4.505·—	0·9 „
Кошти завідування	427.829·—	84·2%		
Відсотки	27.457·—	5·5 „		
Амортизація	18.563·—	3·6 „		
Ріжне	8·218·—	1·6 „		
Страти			54.186·—	10·7 „
Зиски	25·768·—	5·1 „		
	507.835·—	100·—%	507.835·—	100·—%

Оборотові фонди:

Власні:			Чужі;		
Зап. фонди	377.538·—	75·— %	Кредит тов.	365.969·—	48·— %

Уділи	96.510·—	19·—	„	„	гот.	272.546·—	36·05 „
Зискк	25.768·—	5·62	„	„	вексл.	84.883·—	11·— „
				„	інший	33.413·—	4·05 „
	499.816·—	100	%			756.811·—	100 %

Відношення власних фондів до чужих є як 1 до 1·51.

Торги за р. 1932, всіх 96 кооператив були :

за споживчі товари	3,889:415·—
за продукти, вироби і трафіки	434.194·—
разом зл.	4,323.609·—

Всі кооперативи мали 11.453 членів, що в пересічи на одну кооперативу дає неспозна 120 членів. В дійсности однак не всі кооперативи мають поза 100 членів а саме :

1	кооператива	має	обєднаних	727 членів
1	„	„	„	339 „
4	кооперативи	„	„	291—299 „
5	„	„	„	212—235 „
10	„	„	„	149—184 „
23	„	„	„	100—139 „
16	„	„	„	81— 97 „
21	„	„	„	50— 78 „
15	„	„	„	25— 49 „

Товарові обороти (торги) діляться слідуючо :

1	кооператива	вторгувала	(Тернопіль)	228 тисяч
1	„	„	(Перемишль)	152 „
3	кооперативи	„		125—138 „
7	„	„		100—119 „
3	„	„		81— 95 „
2	„	„		66— 69 „
7	„	„		54— 58 „
5	„	„		42— 49 „
12	„	„		32— 39 „
11	„	„		22— 29 „
14	„	„		18— 20 „
30	„	„		1.100— 16 „

До вище наведених товарових оборотів не вчислено оборотів з перепродажі продуктів, власного виробництва і трафік.

Міські кооперативи крім своїх споживчих крамниць ведуть : 1 пекарню, 2 мясарні, 2 молочарні, 1 харчівню і 1 фризієрню.

Оборотові фонди кооператив не є економічно розльоковані. Бо $^1/_3$ (33.4%) оборотових фондів є заморожена в боргах, а всего $^1/_3$ оборотових фондів є пливка (товари і готівка). Відношення власних фондів до чужих булоби корисне, якби не було так великих страт та колиб були менші борги. Замороженою сумою в боргах можнаби збільшити торги та поширити свої агенди на ріжного рода виробництва чи промисл і дати десяткам людий заняття. Вплачені уділи у відношенню до всіх оборотових фондів виказують дуже малий відсоток, бо всього 7·7%, натомісць запасні фонди виносять майже $^1/_3$ (30%) оборотових фондів.

22 кооперативи мають власні нерухомости білянсової вартости 94.740·— зл. Найбільша вартість одної нерухомости виносить 15.000 зл.

39 к-в або 40% всіх кооператив, замкнули мин. рік зі стратами на загальну суму 54.186 зл., то значить, що понад 14% убуде запасного фонду. Такий приблизно бувби вислід праці міських кооператив за м. 1932 рік.

І. Стєрнюк.

Товариство укр. торговельників в Ужгороді зорганізувало кооперативний курс, на який, як зачуваємо, записалося прверх 150 осіб, головно молоді. Товариству в його хосенній праці і ми разом з часописом „Світло" (Мункач) зичимо богато успіху, а молодим кооператорам богато знань та охоти до розбудови на Закарпаті справжньої ідейної кооперації.

Пропаґанда кооперації серед канадських Українців. Дотепер ми не бачили серед американських і канадських Українців зацікавлення кооперацією, навіть споживчою, хоч в Спол. Державах українська імігрpreція складається переважно з робітничого елєменту, для якого споживча кооперація повинна мати велику вагу. В Канаді на

ші хлібороби-фармери, як знаємо, є втягнені в загально-хліборобські кооперативні організації; передовсім є вони у „збіжевих пулях“ і підлягають загальній їхній ідеольогії. Українська преса в обох названих державах не присвячувала спеціяльної уваги кооперативній організації, практиці та ідеольогії, за виїмком канадійської фармерської преси, яка від часу до часу містила і містить короткі звістки з пулів. Свого часу більше уваги кооперативним справам присвячував „Канадійський Українець“.

Тому з вдоволенням прийме до відома наше кооперативне громадянство появу часопису, який плекає кооперативну ідеольогію систематично. Тим часописом є „Фармерський Голос“, двотижневик, що виходить вже другий рік в Едмонтон-Альберта. Як видно з одержаних нами кількох чисел цього часопису, він стоїть на платформі „С.С.Ф.“ (Co-operative Commonwealth Federation), політичної групи, членами якої є також три українські депутати до канадського парляменту з п. Лучковичем на чолі. Ідеольогія цеї групи наближається до ідеольогії англійських кооперативних соціялістів. В справах кооперативної економічної політики „Фармерський Голос“ виступає за співпрацю хліборобів-продуцентів прямо зі споживачами та ставиться опозиційно до нинішних капіталістичних кругів Канади. У „Фарм. Голосі“ ми завважили кілька передруків з краєвої кооперативної преси.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА.

Положення хліборобства в Польщі (вересень 1933 року). Ринки збіжжа. За бюлетенем „Звйонзку Ізб і Організацій Рольнічих“ подаємо: після оцінки цьогорічних зборів, вони випали так: пшениці зібрано 18,6 міл. квінталів (зріст 38% проти минулого року), жита 63,9 міл. кв. (зріст 4,6%), ячменю 13,8 м. кв. (менше о 1,4%), вівса 24,5 міл. кв. (зріст 2,5%), бараболь 282 міл. кв. (менше о 5,9%). Велике збільшення збору пшениці пояснюється минулорічною катастрофою ржі. Порівнання цьогорічного збору зі зборами останніх 5-ти літ показує, що той збір досягає ледви середньої пересічи.

На світових ринках є великі запаси непроданого збіжа в Америці і Австралії (200 міл. кв.), одначе вони зменшаться, бо цьогорічний збір був там дуже слабий (збір пшениці ц. р. менший на 33,5% жита на 38,7%, ячменю на 38,4%, вівса на 36,2%).

В Европі зате цьогорічні збори були кращі, як мин. року: пшениці зібрано о 13,9%, жита о 2,3% більше як мин. року.

Ціни збіжжа на світових ринках формувалися знижково, на польських на загал також. Рівень цін показує нижче подане зіставлення (конець вересня 1933):

	Чікаго	Ліверпуль	Берлін	Львів
	(зл. п. за 100 кг.)			
пшениця	18,89	15,82	38,52	20,00
жито	15,44	—	30,54	15,31
ячмінь	17,50	—	38,86	—
овес	15,56	16,23	30,11	12,87

Ціни оригінальних яєць за скриню (24 кіп) удержувалися в межах 90—93 зл., експортові яйця льоко границя 102—110 зол.

Ціни масла вагалися. Від половини місяця наступила поправа цін. У Варшаві платили тоді 3,40 зл. за 1 кг. В Познані 3,30—3,50 зл. Цікаве, що в експорті переважала Німеччина; вивіз до Англії не калькулювався.

На ринках безріг і худоби була мала звишка цін. За 100 кг. живої ваги безріг платили у Варшаві (конець вересня): товщеві штуки 100—130 зл., мясні 100—110 зл. За воли платили у Варшаві 53—70 зл., корови 31—68 зл., телята 56—87 зл. за 100 кг живої ваги. Вивіз йшов до Відня (свині, дещо телят; рогата худоба до Італії). Експорт беконів до Англії підляг новим обмеженням. Англійська влада обчислила, що краєва продукція дасть 2 міл. англ. сотн. річно, з доміній прийде 1 міліон — і тому для імпорту з чужих держав преліміновано контингент 7,6 міл. сотн.; менше, як в минулому році. З доміній на увагу заслуговує зріст імпорту беконів з Канади. Серед імпортерів найбільший контингент призначено, як звичайно, Данії (62%), потім ідуть: Голяндія, 9,8%. Польща 9,5%, Литва 4,7%, Швеція 4,5%, і другі країни з маленькими квотами низше 1%.

Названі країни мусіли зобовязатися до регулярної достави призначених їм контингентів; в противному разі в дальших роках їх контигент міг би підлягти скороченню.

Ринок птахівництва. Вересень — це початок сезону в цій ділянці. В тім місяці зростає подача мо-

лодого товару. За молоді курята платили продуцентові 40—60 сот. за 1 кг. Ціни експортових гусей 9—10 зл. за пару, франко німецький кордон. Вивіз живої птиці до Англії відпав з тої причини, бо в Англії вибухла пташинна недуга, а це звязують з довозом птиці з Польщі.

Битий дріб експортувався головно до Англії і Франції, але й цей вивіз буде в майбутньому утруднений через вищі оплати.

СЕРЕД КНИГ.

Громадянство з точки погляду споживача.

(Реферат).

Відомий англійський кооперативний письменник Персі Редферн видав в двох томах, накладом англійського Товариства для гуртових закупів в Менчестер, 24 нариси ріжних авторів під спільним заголовком „Я і стоваришення", в котрих то нарисах розглянено цілу низку питань зі становища споживача. З того багатого змісту ми піднесемо лише дещо, а саме те, що є в близькім відношенні до кооперативного руху.

Найперше дамо слово давнішому провідникові робітників, а теперішному міністрові фінансів Филипові Сновденові. В статті під заголовком „Віра демократа", в якій він розглядає справу політичних обєднань, відношення між державою і громадянами, цехами, акційними стоваришеннями. Сновден пише між іншим таке про кооперативи споживачів: Кооперативна організація усунула обман з торговлі, вона продукує добрі товари і продає їх за справедливу ціну. Вона в засаді відкидає думку, що її колись висказав один великий державний муж, що „підроблювання товарів є законною формою конкуренції". Вона доказала, що навіть на ділянці торговлі може мати місце ідеалізм, що навіть торговлю можна підпорядкувати суспільним потребам і що вона не мусить бути конечно знаряддям приватного, себто з особистого інтересу, виходячого зі змагання до зиску.

Також не лише в теперішности, але навіть в будуччині буде кооперативна організація відогравати велику ролю, таку велику, що навіть держава не може її сповнити. Филип Сновден каже про це так: „Ніяка централістична влада не є в силі завідувати всіми станицями розподілу дібр, котрими нині завідують льокальні кооперативи споживачів. Я думаю, що будуччина належиться кооперативному рухові..."

Інший автор Ернест Бенн в статті „Продуцент проти споживача" зачинає свої заключення твердженням, що поділ людства на партії, кляси і т. п. є штучний. По його думці, суттєве противенство в людськім товаристві, що ділить людськість на два табори — це є ріжниця між продуцентом і споживачем. На його думку, це є основна проблєма цілої національної економії, як і суспільної науки.

Ворожнечу цю загострує і зміцнює егоїзм поодиноких партій. Можна дуже симпатизувати з гірниками — каже автор, але коли на тоні вугля мається доплатити один шілінг, то тоді кожний лається. Видно, що егоїзм перемагає всі прінціпові погляди.

Автор зовсім справедливо завважує, що коли робітники уважають себе за „невільників платні", то споживачі можуть себе уважати

подвійними невільниками, бо їх доля і недоля не залежить лише від продуцентів, але і від торговців. І якщо приглянемося модерній „господарсякій вільности", то бачимо, що той самий робітник є раз рабом, як продуцент, і два рази рабом, як споживач.

Стільки каже Е. Бенн. Але мабуть англійський автор забуває, що найбільша і найважніша категорія продуцентів, себто робітники мають не лише виразні інтереси продуцентів, про які дбають їх професійні союзи, але теж найпекучіші інтереси споживачів. В грудях сучасного робітника сидять побіч себе дві душі: душа продуцента і споживача. Часом бере верх душа продуцента, а часом консумента. Досі душа продуцента була сильніша і продуцент обороняв свої справи зубами. І противно, його душа, як споживача, є мирна і боязлива. Він не розумів того, що незвичайно корисна праця профес. організацій піде на пропаще, коли не буде товариств споживачів, що замінялиб номінальну вартість на реальну. Але цілковите увільнення робітників від тягару капіталістичної системи буде лише тоді можливе, коли вони цілу свою силу закупна і ощадности сконцентрують в товариствах споживачів і створять свою власну кооперативну продукцію.

Також стаття п. з. „Дорога до радісного життя", написана др. Л. Джаксом містить роздумування про споживачів і продуцентів. Автор думає, що кооперативна організація є більш поширена між споживачами, як продуцентами. Головний конфлікт нашого часу повстає не між капіталом і працею, як думає багато людей, але між консументами і прдуцентами.

Четвертий автор збірки В. Сітрін (Citrine), предсідник Міжнароднього Профес. Союзу пропагує в своїй статті „Праця і суспільство" співпрацю між професійними союзами і кооперативами. Він, як прихильник профес. спілок, твердить, що споживачі можуть справедливо сподіватися, що їх обслуга не буде дезорганізована через страйки і льокавти. Він закінчує свої твердження надією, що в будучім кооперативнім ладі інтереси продуцента будуть помирені з інтересами споживача.

Леонард Вульф у статті під наг. „Шлях мира" аналізує психольогію капіталістичного продуцента і споживача в звязку з міжнароднью торговлею. Він твердить, що міжнародня торговля, організована і контрольована в інтересі національних зискоробів є нездорова, а політично може привести до війни. Якщо однак міжнародня торговля буде зорганізована і ведена в інтересі споживача, то ми булиб на дорозі до мира.

Др. С. Аддізон в своїй статті „Нація і її прохарчування" заявляє святочно слідуюче: „Я не можу вірити в систему, що веде до цього, що транспорт і закупно вугля коштують два або три рази більше, як управа ріллі, сійба, плекання, себто оплата за труди селянина, що цьому присвячує кілька місяців.

І. Г. Вольвортс, господарський організатор британського кооперативного союзу, в статті під заг. „Сільська господарка — бідна племінниця промисловости" промовляє за поширенням сільсько-господарської кооперації у Великій Британії, а в розділі про відродження і оживлення села пише слідуюче: Колиб належно цінилися в Англії добрі середники поживи, то це задержувалоб селянина на селі. Сільське господарство потребує менше фінансової допомоги, але за те більше зусиль цілої нації до поліпшення сільського життя".

Пані Єлисавета Лєвет, професор історії на льондонськім університеті, в статті під заг. „Споживач в історії" доказує, що в пересічі чоловік в трьох третих є споживачем, а в одній третій продуцентом. В передісторичних часах чоловік був передусім продуцентом; історія людства починається зростом потреб і спожиття дібр. Є дуже правдоподібне, що саме жінка збудила нові потреби і що їй треба завдячувати повстання управи збіжжа і зрозуміння для мистецтв в тім часі, коли мужчина був ще тільки ловцем.

Зріст потреб в Англії почався в 15 віці, в котрім жалувалися не лише бідні на роскіш багатих, але теж заступники багатих, моралісти і економісти гіршилися екстравагантними одягами нових багачів, передусім купців, що жили наче князі. Держава пробувала законними засобами поборювати люксус. Вона нормувала одяг ріжних верств нації.

Середньовічні цехи служили не лише продукції, як часто думають люди, але ще більше споживачам і вони ділилися на дві категорії: цехи пекарів, риболовців і різників це були роздільчі організації, і вони відограваали більшу ролю, ніж суто продукційні цехи ткачів, капелюшників і золотників. Непорозуміння, які повставали в середньовіччю, були лише функційного походження. Одною з головних функцій містових знарядів, що були немовби цехами цехів, було погоджування інтересів продуцента з інтересами споживача. Всупереч теперішнім цехам середньовічні брацтва часто статутово змагали до оборони споживача передусім в тому напрямі, що перестерігали якість продуктів.

В середніх віках не існували окремі організації споживачів, але деякі монастирі, передусім францішканські, будували добровільно і даром водопроводи в інтересі всіх споживачів і таким чином звільнялися з залежности від тих багачів, що дарували монастирям пиво і вино. Францішкани будували дороги і мости, основували, і то не лише в Італії, але також в Англії допомогові каси, з котрих позичали бідним гроші без відсотків і так поборювали лихву.

Авторка каже, що в 16. віці в Англії почала творитися верства чистих споживачів як з жінок, так і мужчин, що жили з відсотків від капіталу; до того часу група споживачів складалася лише зі спенсіонованих. В середньовіччу часто траплялося нормування цін зі сторони зарядів міст і влади. Авторка є думки, що знесення монополів в Англії в 1619 р. здержало зріст цін більше, ніж щонебудь іншого.

Секти пуританів і квекрів звернули з одної сторони увагу влади на погане відживлювання бідних, але з другої сторони уважали пуритани вживання не за ціль саму для себе, і давали приклад життя ощадного і простого, чим причинилися до збільшення ощадностей середнього стану.

Мимо того однак з кінцем 17. віку письменник Дефое бачив одну з причин бідности в тім, що англійськнй робітник три рази стільки їсть і особливо пє, ніж робітник інших країв.

Перша справжня організація споживачів повстала в 1795 році у формі кооперативного млина в англійській пристані Галь (Hull) з ціллю поборювати високі ціни за муку. Другий кооперативний млин повстав теж там в році 1801 з ціллю поборювати фальшування муки. І це були завязки великого модерного кооперативного руху споживачів.

А. Александер, провідник британської кооперативної партії, обговорює в статті під наг. „Парлямент і споживачі" по части цю саму тему, що пані проф. Лєвет. В історичнім перегляді сконстатував

він, що в середньовіччу кожне місто мало хлібне і оливне бюро, котрі контролювали якість, міру і ціни та їх установляли. Закуп, збирання і затаювання продуктів задля підвищення ціни уважали в середньовіччу за найвищу неморальність.

Остання світова війна поставила перед очі влади інтереси споживача, які подоптали торговці. І тоді в Англії повстали державні комісії для установлення уміркованих цін для споживчих товарів, уряд прохарчування і комітети в департаментах для нормування цін рільних продуктів.

Але ще важнішим від вище наведеного видавалося п. Александрові заложення представниками кооператив споживачів обєднаного парляментарного комітету в 1902 р. для оборони інтересів споживача. Це довело до повстання кооперативної партії, що в 1918 році мала своє представництво в парляменті. В р. 1922. прибуло ще 4 представники кооперативної партії, а в р. 1923 — шість. Праці тої парляментарної групи приписує Александер деякі успіхи, як: звільнення від податку чистих надвишок кооператив і признання закону про те, що чай муситься продавати нетто, а це британським споживачам заощадило кілька міліонів річно.

По думці пана Александера кооперативний рух в Англії здержав розвій трестів, що розвинулися в таків великій мірі на континенті.

Ми закінчимо цей реферат цитатом, що його наводить п. Александер з писань Роберта Овена: Люди не були досі виховувані в прінціпах, що змагають до співділання. Спільне ділання мало місце лиш тоді, коли люди перед чимсь зброїлися, або хотіли інших знищити.

В. Тотоміанц

ВСЯЧИНА.

Семінар соц.-економіки Підкарпаття при Українському Університеті в Празі відбув у минулому шкільному році пять засідань. Було перечитано доповіді: проф. Мицюк „Народносна (?! — Ред.) статистика Підкарпатської Руси в XIX й XX століттях“; доц. В. Доманицький „Скотарство Підкарпатської Руси в рр. 1910—30“; інж. М. Кушніренко „Соціяльно-економічний побут долишняків на підставі анкетного обслідування с. Горінчова“; др. М. Шляхтиченко „М. Драгоманів і Підкарпаття“; др. А. Гартль, керівник архіву міністерства закордонних справ у Празі „Проблєма мови й народности Підкарпаття“.

Всі доповіді висвітлювали добре ріжні сторони нашого життя. („Світло“ ч. 7—8/33).

Шкода, якщо деякі з них не появляться друком.

П. Т. Передплатників просимо вирівнати їх належитости за „КР.“ до кінця року.

Адміністрація.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: д-р Карло Коберський

Друкарня „Бібльос“, Львів, Японська 7. Тел. 14-78.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ Ж-1528

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА Ч. 12.
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ ГРУДЕНЬ
1933
CO-OPERATIVE REPUBLIK
UKRAINIAN MONTHLY REVIEW — LWIW POLAND РІЧНИК VI

НА ОКРАЮ ДНІВ

ПЕРЕД НАШИМ СВЯТОМ.

В січні ц. р. буде наш ідейний кооперативний осередок — Ревізійний Союз Українських Кооператив святкувати 30-ліття свойого існування.

30 літ праці! Гарний шмат часу! Скільки тут передумано дум, пережито успіхів і розчарувань. Скільки трудівників, тихих і нереклямованих — які і мусить бути в коопетативному ділі — поклало свою працю в цьому осередкові українського спільництва Галичини, а від 14 літ також північно-західних українських земель!

В ювілейні дні українські коопетатори, не дивлячись на тяжкі часи і умовини, зберуться разом в теплім родиннім гурті і згадають щирим словом піонірів вільного спілчанського руху, який розцвив над Дніпром, Сяном і Бугом, йдучи з духом вселюдського поступу і суспільної організації. Українське громадянство виявило за той час чимало конструктивних здібностей і показало, що дозріло до тих свобід, які дає модерне демократичне життя. Наше кооперативне громадянство своєю позитивною роботою заперечило ті всі обвинувачення в „некультурности", які проти нашого народу завсіди підносили його національні противники. (Між іншими: це дуже легко — відняявши комусь змогу творити культуру — клеймити його дикуном)!

Як в умовах австрійської дійсности, так і за Польщі — українське громадянство не покладало рук. Велика ідея любови і взаїмности, що лежить в основі кооперативного руху, найшла на нашому грунті ревних ісповідників.

Сотні інтелігентів, як світських так духовних, тисячі й тисячі селян, ремісників і робітників — ось робочі кадри нашого кооперативного руху, вицвітом якого став Ревізийний Союз Українських Кооператив. Цей рух запустив глибокі коріння в душах кількох міліонів нашого народу.

16 січня 1934 р. будемо витати в наших рядах хрестних батьків Ревізійного Союзу — його організаторів перших співробітників з сідоглавим др. Костем Левицьким на чолі — і його повоєнних керманичів, що невпинно від 1921 року держать в певних руках поводи, передані їм старшою генерацією. Згадаємо і тих, яких вже не стало між живими; скажемо тепле слово про перших кооперативних організаторів, ревізорів і редакторів, про перших творців усіх видів нашого кооператизму: кредитового, молочарського, споживчого....

З перегляду прокладеної дороги — наберемо сили до нових трудів і змагань по тій самій лінії на шляху „до правди, добра і краси".

ПЕРЕТРИМАТИ ТЯЖКИЙ ЧАС!

Господарське положення в нашім краю не виявляє тенденції до поправи; находимося в стадії напруженої боротьби за існування. Боротьбу цю ведуть широкі маси нашого селянства з подиву гідною впертістю і життєвим оптимізмом, не дивлячись на те, що бурхливі хвилі господарських труднощів знімаються високо і грізно. А селянство — це головний пень нашого народу і від його долі залежить теж життя—буття й інших наших верств, ремісництва, інтелігенції, і, нечисленного поки що, робітництва. В господарських і кооперативних організаціях наше село знайшло вже нині поважну допомогу і підпору.

І ці організації *не завели сподівань селянина* — як низові, так і осередні. Ми, правду сказавши, самі не знали, що посідаємо, самі часто недоцінювали те, що у нас створено. Те, що на наших очах доконують многі наші низові кооперативи, рухливість наших окружних союзів, ініціятивність Масло-і Центросоюзу та Н. Торговлі в розбудові своїх установ — це річи небуденної вартости! Наша, чи вроджена, чи батьками нам передана склонність засадничо критикувати все своє і вважати все своє згори менше вартним від того, що є у других народів — приводила нераз до того, що ми ставилися з недовірям аа власних сил і до провідників нашого посподарського будівництва. Певна мірка самокритики не вадить в кооперативній роботі — але нехай-же вона не переходить в *манію* критикування взагалі та підривання довіря до власного будівництва. Особливож в тих часах, коли йде напружене змагання, коли успіх залежить від абсолютної пружности цілої машини — треба *якнайбільше довіря* до власних організаційних здібностей — треба вірности і дисципліни в кооперативних рядах.

Громадянство мусить в такі хвилі станути муром за своїми організаціями, за своїми господарськими осередками, а хоробливій критикоманії, за якою часто стоять не річеві мотиви, тільки особисті ображені амбіції — мусить само серед себе, з власної ініціятиви, зломити хребет. З вдоволенням приходиться ствердити, що *ціле українське громадянство* стоїть за своєю кооперацією та підпирає її зусилля в солідарній співпраці — без ріжниці політичних чи інших напрямків. Ми не пішли на парцеляцію нашої кооперації після політичних чи конфесійних угруповань, не наслідували ані Бельгії, ані Чехословаччини, ані тим більше Совітів чи Італії, де кооперацію змонополізувала політична група. Наша кооперація, як справді *господарська організація*, була, є і буде ділом всенароднім і в тім її майбутність.

Так, як одним фронтом станула вона свого часу проти спроб роскласти її з середини (маємо на думці не так давні щорічні пописи т. зв. радянофільських елєментів), — так само одною лавою стоїть вона й тепер за своїм проводом проти дрібних інтриг — бо вся її увага мусить бути спрямована на зовні, на боротьбу з найбільшими, які коли небудь були, господарськими труднощами. В тій вірі в силу єдности і дисциплінованости вона хоче стояти постійно на сторожі господарських інтересів широких народніх мас.

Шоб там не було — кооператори видержать на своїх позиціях кермуючись завжди *ідейністю*. Бо ідея — річ, яка переживає все, що хвилеве і проминаюче.

СВІТ В ГОРЯЧЦІ.

Стан, в якому находиться більшість европейських і заокеанських країн, робиться щораз хоробливішим, горячковим. Чимраз тяжчі господарські трудности натискають на політику, підшептуючи керманичам держав все нові й нові пляни т. зв. самозабезпечення коштом всіх блищих і дальших сусідів. Щораз менше на земній кулі закутків, де люде втішаються життям. Боротьба за кусок хліба внутрі держави між окремими особами і така сама боротьба між державами — ось властивий зміст найновішої фази світової історії. День по дневі нові удари по людях, нові загрози їх фізичному існуванню. Дітям землі за тісно на тій землі — мимо того, що від 1929 року переживаємо кризу з причини надпродукції. Коли людство таки не знайде виходу з цього хаосу, зглядно, коли не схоче вступити на єдино спасенний шлях — міжнаціональних порозумінь і признання рівних прав всіх народів на життя — то мусить прийти до нової, ще жахливішої війни всіх проти всіх і цілковитої загибелі цивілізації.

Даремні сподівання окремих державних мужів і цілих народів на те, що якраз їм вдасться вийти ціло з того заколоту, який може леда хвиля счинитися! Америка, казали, збогатилася у світовій війні 1914—1918. Ми всі були повні подиву для її незм рних багатств, для крицевої сили її валюти, для повоєнного розмаху її індустрії. А сьогодні та сама Американська Унія корчиться у господарських труднощах, її промисл турбується, як проіснувати, фармери страйкують, робітництво виходить на вулиці.

Те саме може чекати всіх інших, що нині ще при фізичній силі і думають, що так буде завжди та що вони можуть не рахуватися з правилами моралі й етики у відношенні до других народів.

МАСЛОСОЮЗ — ПІОНІРОМ В НОВІЙ ДІЛЯНЦІ.

Досі у нас робилися спроби зі збутом птиці, але з розрахунком головно на експорт. Маслосоюз звернув увагу в другий бік: на опанування передовсім внутрішнього споживчого ринку. Маючи до своєї диспозиції холодільню і наладнаний торговельний апарат, Маслосоюз приступив до різання курий, качок і т. д. з призначенням головно для місцевого споживчого ринку. Відома солідність установи гарантує за те, що й цю ділянку управа Маслосоюзу буде вести для добра як продуцента — селянина, так і споживача — яким являється міське населення — згідно з правдивими засадами кооперації. Маслосоюз став для сільського населення правдивим приятелем, вже дякуючи взірцево поставленій доставі набілу. Це дає запоруку, що таку саму опінію здобуде ця установа і в новій ділянці своєї праці.

МОЛОДЕ ПОКОЛІННЯ БЕРЕТЬСЯ ДО ПРАЦІ.

Акція, піднята нашим „Сільським Господарем“ п. н. „хліборобський вишкіл сільської молоді“ приймається на причуд гарно. Саме тепер — в осени — відбуває Сільський Господар перегляди перших конкурсів. Як відомо з книжки др. Е. Храпливого про хліборобський вишкіл — конкурси полягають на тім: хто з молодців, що зголосилися до вишколу, виплекає найкраший плід (курку, безрогу, пашний буряк

і под). Перегляди відбулися вже: в Коломиї (з 7 сіл, пашні буряки); Станиславові (з 10 сіл, п. буряки), в Сокалі (теж буряки); мають відбутися ще у Львові (10 сіл — кури), і в Перемишлі (теж кури). — До конкурсів ставало по кількадесять сільських молодців в кожному районі, які плекали умовлений рід ростини чи тварини, після приписів і порад, що їх давали агрономи (п. п. Блащук, Гнатюк, Дмитренко, Зайшлий, Томашевський і Деревляний). Найкращі учні одержують дрібні премії — звичайно в книжках. Більших нагород не може С. Г. уділювати, але потішаючим явищем є те, що учасникам конкурсу найбільшою нагородою за їх пильність і працю є сама похвала конкурсової комісії, сама честь бути відзначеним!

Конкурси відбуваються при численній участи околичного селянства, яке виявляє до них велике зацікавлення. Конкурси розбуджують в молоді інстинкт шляхотного с у п е р н и ц т в а в праці і поступі. Це нова, досі у нас не використовувана метода пропаганди раціонального господарювання, а тому їх треба як найбільше поширювати. Корсти з неї можуть бути величезні.

ДАЛЬШИЙ СПАД СПОЖИТТЯ.

Головний статистичний уряд подає цифри про споживання найголовніших товарів в Польщі, і то після воєвідств. Що найбільше характеристичне, то це факт, що споживання в західних воєвідствах, хоч також паде, то не в тім відношенню, як у східних.

Ось приміри; зужиття в у г л я на одного мешканця в Польщі виносило в 1932 р. пересічно 378 кг; в центральних воєвідствах (довкола Варшави) споживали 344 кг; у с х і д н и х всього 27, в південних 195, а в західніх, де є головні осередки промислу — 1255 кг.

Т ю т ю н у споживалося в цілій Польщі пересічно за 17 зл. на душу, але у східних воєвідствах всього 8.4 зл. (в західних 29.1 зл.). За 1 рік споживання тютюну упало у східних воєвідства о 20.8 %, зате в західних о 13.8 %. Споживання ц у к р у впало в південних воєвідствах (сюди зараховується ціла Галичина) о 12.8 %, в західніх о 9.2 %; н а ф т и спотребовано в східних воєвідствах на 28.4 % менше, а в західніх лише о 14.8 % менше.

Вальцьованого з а л і з а спотребовано в центральних воєвідствах о 63.1 % менше, в західних о 36.5 %. Тільки консумція цементу впала найбільше на заході (о 37.9 %), в піденних воєвідствах його спад виносить 28.5 %.

Як бачимо, найбільше зубожіння має місце на аграрнім сході, трохи менше в південних воєвідствах; зате ще найменше потерпіли високо промислові західні частини польської держави.

Очевидно — в рільничих сторонах тим чинником, що найбільше побив споживакня, є н о ж и ц і і майже непорушні ціни картелевих і монополевих виробів. На заході, хоч там концентрується головна маса промислових безробітних (їх було на 1. І. 1933 р. офіціяльно реєстрованих 384 тис. осіб) — мимо того споживання далеко не так упало, як на сході. Щойно в світлі такого порівнання виступає в повній яскравости катастрофа збіднїння села. На жаль — росходиться тут в першій мірі про українського селянина.

СТАН ПОЛЬСЬКОГО БАНКУ І ЙОГО ДИСКОНТОВА СТОПА.

Звідомлення польського емісійного банку за перших 10 день м. листопада виказує майже незмінений запас золота — у вартости 474,2 міл зл. (з кінцем 1932 р. було 502 міл. зл.). Обіг банкнотів виносить тепер 995.8 міл. зл. (31. XII 1932 був 1002.7 міл. зл.); значить наступило мале зменшення (дефляція). Статутарне покриття, в наслідок зросту скороплатних зобовязань, легко обнизилося, а саме зі 42.14 % до 41.99 % (статутова норма тепер 30 %).

Польський Банк обнизив дисконтову стопу; вона виносить тепер 5 % (заставова стопа 6 %).

Як відомо, одначе — грошевий і кредитовий ринок ще не зареагував на це найновіше потягнення емісійного банку. Дисконтова стопа в банковім обороті остала тою, що була, а в приватнім дисконті вона удержується на висоті 24 % в річному відношенню.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Валюта.

Чи курс англ. фунта і ам. доляра піднесеться?

Кладу собі завдання обговорити на сторінках місячника „Кооп. Республика" найважніші валютарні проблєми, перед якими станув наш господарський світ, затрівожений новими валютарними потрясеннями двох господарських великанів: Англії і Америки.

Ці потрясення, самі по собі, не є ніякою новістю в історії валютарних уладжень, бо валюта є тісно звязана з господарським життям держави і не може тривало втримати своєї вартости тоді, коли з тих чи інших причин терпить або й заломлюється ціле господарство. З окрема не є ніякою новістю розміри й глибина сьогоднішнього валютарного заломання, бо світова війна поробила у валютарних уладженнях світа значно більші спустошення, — до тої міри, що деякі валюти загинули зовсім, інші втратили перевеважну частину своєї давньої вартости і мусіли бути стабілізовані на нижчому монетарному числі, а лиш дуже мало валють затримали непорушно свою вартість, або відзискало її в наслідок відповідних валютарних заходів (дефляція).

Зате у валютарному заломанні, яке сьогодні обсервуємо, новістю є змагання нагинати валюту до потреб хорого національного господарства і шукати засобів для його уздоровлення також в обнижці вартости валюти, замісць того, щоби поробити основні зміни у розподілі національного доходу та достосувати кошти промислового виробництва і ціни до поменшеної купної сили населення і до цін за сільсько-господарські продукти.

Значіння золота для грошевого уладження.

Є дві теорії грошей: металістична й номіналістична. Згідно з металістичною теорією, грошеве уладження мусить бути побудоване на монетарному металі (тепер — тільки золото), який має високі фізико-хемічні й господарські прикмети, а через те дуже стабілізовану ціну. Основою металістичної теорії є погляд, що лиш той господарський

предмет є здібний сповняти функції грошей, котрий сам має господарську вартість і тому в посередництві виміни виступає як вартостевий еквівалєнт. Господарський розвиток увів самочинно золото до монетарної служби і в останніх десятиліттях минулого віку золото стало всюди підставою монетарного уладження, яке через те функціонувало дуже точно та виказувало дуже високий ступінь стабілізації.

Кредитові гроші (банкноти), що є призначені для улекшення грошевого обігу і виміни, не мають власної внутрішньої вартости і є залежні від вартости золота.

Історія стабілізації валют і практика господарського життя потверджують, що тільки *на золоті* можна вибудувати добре функціонуюче *кредитове* грошеве уладження (з обігом банкнотів), яке, при всій своїй елястичности обігу, мусить заховати *нерозривний звязок зі золотом*, а з тим і *повну стабілізацію купної сили* на внутрішньому ринку та девізового курсу на міжнародньому ринку.

Обі грошеві теорії доповняє *квантитативна засада*, яка каже, що підставою стабілізації купної сили гроша є його стале відношення до суми економічних дібр, призначених до виміни. Вимінний рух приносить зі собою те, що між кількістю грошевого обігу і кількістю економ. дібр, призначених до виміни — утворюється певне відношення, яке висловлюється ціною по стороні економічних дібр і купною силою по стороні грошей.

Це відношення буде постійне лиш тоді, коли ні по одній, ні по другій стороні не буде *квантитативних змін*.

Це є основа *квантитативної засади*. Вона вчить, що збільшення суми грошевого обігу, при незміненій кількости економічних дібр, мусить привести до обниження купної сили гроша, себ-то до звишки цін. І навпаки, кожне зменшення суми грошевого обігу, при незміненій кількости екон. дібр, викликає збільшення купної сили гроша, себ-то обнижку цін. Згідно з квантитативною теорією грошей — *найважнішою справою при грошевому уладженні є його стабілізація*, а вона є можлива лиш тоді, коли є *стабілізований загальний рівень цін*, що у свою чергу є можливе лише тоді, коли *кількість грошевого обігу* находиться в стані релятивної *незмінчивости*. *Це є фундаментальна засада при стабілізації валюти*.

Квантитативну теорію грошей розбудували клясичні теоретики національної економії, і так вона увійшла до науки, як несумнівна правда.

Номіналістична теорія грошей уважає гроші витвором правного акту держави і думає, що вони не потрібують для своєї функції ніякої господарської вартости, яка опираласьби на вартости матерії, з якої гроші зроблені. Згідно з цею теорією, гроші є незалежні від вартости матерії, бо є лише свого рода значком, *а купну силу дає їм творчий наказ держави*, який тут являється чинником вальоризаційним.

Систематичним будівничим номіналістичної теорії грошей був Георг Кнап, у книжці „Державницька теорія грошей“ і цілий ряд інших теоретиків.

Вирішування валютарної проблєми в практиці зовсім поминуло номіналістичну теорію, бо практика приняла золото за підклад валютарного уладження майже всіх цивілізованих країв світа.

Відірвання валюти від звязку зі золотом кінчиться її обезцінєнням і тому цей стан (не золотої, а паперової валюти) був, є і буде

хоробливим станом цілого грошевого уладження. З цього становища будемо приглядатися сьогоднішньому валютарному заломанню і обезціненню двох передових валют світа (фунта і доляра). Підкреслюємо вже відразу, що це заломання є *наслідком кризи господарства*, а лише в дальшому свому розвитку стало знаряддям так зв. „накручування конюнктури", яке малоби привести до уздоровлення господарського життя.

Причини й наслідки заломання валюти.

Захитання й обнижка курсу англійського функа штерлінгів та відступлення англійської валюти від звязку зі золотом — оце найбільша валютарна подія від часу закінчення воєнного господарства і опанування валютарного хаосу.

Це була найважніша подія тому, що навіть війна не могла заломити англійської валюти, а лиш привела до частинного обниження її вартости. Після війни, шляхом удачних дефляційних заходів англійської влади разом з управою Англійського Бнку, паперовий фунт штерлінгів відзискав назад свою повну вартість, а через те і звязок зі золотом, бо були вповні привернені підстави новочасного здорового грошевого уладження: змога вибивати зі золотого металю гроші і законна та фактична змога вимінювати банкноти за золоті монети. В той спосіб англійська валюта була упорядкована та змогла заховати і на далі своє велике значіння калькуляційного підкладу для світової торговлі.

Одначе повсєнне змагання держав до господарської самовистарчальности, що привело до скріплення митних барієр, відсутність великого ринку збуту, яким колись була територія нинішньої Радянщини, капіталова участь Англії в оживленні европейського господарства, що була заморожена наслідком ділання господарської кризи, врешті наростання промислової продукції в доміньях, — все це разом зменшило суму оборотів Англії у міжнародній торговлі та привело до пасивности англійський платничий білянс. В насідок цього з Англійського Банку почало відпливати золото. Виступила конечність оберігати запаси золота, а для цього треба було перетяти звязок банкнотів зі золотом і припинити вимінність за золото. Осьтак відступлено від парітету золота і *сиворено паперову валюту*, якої девізовий курс не залежить вже більше від ціни золота, тільки від кожночасного стану платничого білянсу держави, а внутрішня купна сила паперових грошевих знаків залежить від їх кількости, яка находиться в обігу. Валюта, відірвана від золота, тиснена пасивним платничим білянсом, і позбавлена інтервенційної оборони Англ. Банку — *мусіла* падати на вартости. Очевидно, що засоби для підтримання валюти — ще були, одначе знижена вартість фунта, помимо важких жертв, які вона для Англії принесла, була вигідна для англійського господарства, бо експорт дістав конкуренційну спроможність, англійські товари могли бути продавані в чужині за нижчу ціну (в перечислені на чужу валюту) а вслід за тим почалося деяке оживлення виробничої і вимінної діяльности. Експортова вигода Англії походить звідси, що відступлення валюти від звязку зі золотом обнизило сильніше тільки девізовий курс фунта (за границею), але *не викликало загальної звишки цін на внутрішньому ринку*, з тої простої причини, що тут *не було валютарної інфляції*, тобто збільшення грошевого обігу

і штучного створення додаткової купної сили шляхом емісії нових грошевих знаків.

Нема сумніву, що експортові вигоди Англії не дадуться втримати довго, бо вони мусять викликати зниження цін також у країв-конкурентів, а подекуди напевно нові митні барієри. Кромі цього країна зі зниженою валютою має труднощі з імпортом, які врешті решт зрівноважать експортові вигоди.

Англія безумовно верне до *золотої валюти*, коли тільки будуть до цего господарські передумови. Поворот буде відбуватися етапами і він почнеться успокоюванням курсу фунта штерлінгів, перейде через монетарну конверзію, тобто законне обниження (зменшення) містоти золота у фунті, а закінчиться заведенням права вимінности і свобідного биття монет. Щойно тоді англійська валюта буде дефінітивно стабілізована.

Валюта Злуч. Держав Півн. Америки була в часі війни і по ній золотою валютою. Конюнктура у війні та повне використання тяжкого положення держав Антанти дало Америці змогу втримати свою валюту у здоровому стані, та ще й заволодіти запасом золота у такій кількости, як це до тепер ще ніколи і у нікого не бувало. В той спосіб утворилося велике напняття у володінні золотом, що мусіло мати великий вплив на валютарні справи світа. Валютарне уладження більшости европейських держав не мало достаточної золотої бази і через те загально збільшився попит на золото, а з тим піднеслася і його ціна. В додатку національне господарство більшости держав було розхитане, а ліквідація наслідків війни лягла важким тягарем на це господарство і не давала йому змоги прийти до рівноваги. Амер. валюта — з огляду на розміри америк. господарства, на участь Америки в торговельних оборотах світа, а врешті на співучасть америк. банковости у стабілізації европейських валют — стала універсальною валютою; в ній переводилися торговельні і кредитові трансакції та забезпечувалися грошеві капітали. Місцями (як от у нас), амер. валюта набирала характеру обігової валюти і вкорінилася аж у глибоких народніх низах, де стала не тільки мірилом вартостей, але також обєктом тезавризації. Аж врешті — в супереч загальному довірю — і ця валюта заломилася. Причини заломання амер. валюти були *валютово-господарські*. Щойно пізніш, це *вимушене* заломання валюти стало знаряддям експериментальної господарської політики, яку почала вести влада Злуч. Держав, під кермою свого демократичного президента. Доляр упав, бо його тиснув пасивний платничий білянс, а емісійні банки уважали за недоцільне інтервенювати для підтримання своєї валюти, бо побоювалися великого відпливу золота з банків і його утечі поза межі Америки. Більше, ніж платничий білянс, поділало на упадок доляра заломання амер. банковости, на яку нагло й сильно натиснули вкладчики у великій масі. Треба було аж виїмкових засобів, щоби цей натиск спинити. Видано заборону вивозу золота за межі Злуч. Держав і заборону переховувати золото вдома. Цим *фактично* завішено вимінність банкнотів за золото, *відірвано амер. валюту від золота*, та зроблено з неї *паперову валюту*. З тим моментом вона перестала мірятися ціною золота, її вартість за границею стала залежати від подачі і попиту на девізи, а на внутрішньому ринку від кількости грошевого обігу. Обіг паперових платничих засобів Америки почав збільшуватися припливом великої кілько-

сти банкнотів, які були поза межами держави, майже у всіх краях світа. Цей, доволі сильний приплив тиснув у низ девізовий курс і викликав звишку цін на амер. ринку. Удари у валюту, зовнішний і внутрішний, були такі сильні, що інтервенція емісійних банків була майже безвиглядна, а тому *мусіло* прийти *фактичне відступлення від золотого паритету*. Факт, що ця справа не є управильнена ніяким правним актом — діла в нічому не міняє, бо для валюти найважнішою річчю є дійсність, за якою не раз ідуть правні акти. Дійсність є така, що доляровий банкнот не є вимінний на золото, отже не може бути мови про золоту валюту.

Ратувати банковість і урухомити промисл можна було тільки в той спосіб, що емісійні банки допомогли банковости *новими кредитами*, які мали (і мусіли мати) своє джерело *не* в нових *заощадженнях народу*, а *в емісії нових банкнотів*. Вони увійшли в обіг на основі так зв. банкового покриття; а що значно збільшили суму вже існуючого обігу паперових платничих засобів, то це мусіло привести всі *наслідки* звичайної *інфляції*, тобто загальну звишку цін на амер. *ринку*, що в свою чергу скріплювало зниження девізового курсу. Неза сумніву, що звичайними засобами дисконтової чи девізової політики не можна було опанувати положення, і тому кожна поміч для банковости на зворот вкладів і нові кредити для промислу могла прийти тільки дорогою випуску нових паперових грошей, які були введені в обіг у формі кредиту. Виказ обігу банкнотів федеральних резервових банків Америки показує, що на день 25 січня 1933 було в обігу банкнотів за 2,706,000.000·— дол., дня 21 лютого 1933 було їх вже 3,000,000.000·— дол.. а дня 29 березня 1933 сума білєтового обігу доступила вже 3,748,000.000·— дол., отже о 1,042,000.000·— вище, ніж дня 25 січня 1933. Очевидно, що така поважна сума новоемітованих банкнотів *мусіла піднести рівень цін* на внутрішньому ринку і мусіла викликати сильну обнижку девізового курсу. Це обезцінювання почалося в квітні, змагалося з місяця на місяць і дійшло до цього, що доляр втратив приблизно 30% своєї колишньої вартости.

Без такого ходу справ (значить без інфляції) не можнаби було пояснити, чому підноситься загальний рівень цін на ам. ринку. Господарські причини заломання амер. валюти були *перші* і не зовсім залежали від господарських плянів влади, яка не мала змоги опанувати положення і не допустити до заломання та обезцінення валюти. Колиж заломання валюти виявилося неминучим, то влада Злуч. Держав ужила спадаючої валюти, як засобу своєї господарської політики, і коли не могла охоронити держави від лихих наслідків обезціненої валюти, то постаралася бодай використати ці невеликі вигоди, які дає упадаюча в курсі валюта. Це були в першій мірі експортові вигоди, які походять звідси, що загальна звишка цін на внутрішньому ринку дещо *опізнюється* в порівнанню зі спадом девізового курсу, наслідком чого утворюється курсовий діспарітет, який дозволяє дешевше експортувати і конкуренцією цінами опанувати чужі ринки. Це дається вести недовго, бо рівень внутрішніх цін достосовується до упадку валюти й експортова вигода зникає, хіба що інфляція, а за нею і обезцінювання валюти, поступає дальше.

Оживлення промислової продукції і збільшена виміна товарів зменшує безробіття; одначе упадаюча купна сила паперового гроша безумовно веде до обниження життєвої стопи населення, вносить за-

колот у державні фінанси, руйнує поколіннями нагромаджений грошевий капітал, підважує цілу кредитову діяльність і врешті приводить до загальної непевности, неладу і зубожіння. Це є відомі наслідки грошевої інфляції.

Найважнішою справою амер. господарства під теперішню пору є — *успокоєння долярового курсу*, шляхом добре веденої інтервенційної політики. Таке успокоювання потриває якийсь час, в якому мусить витворитися так зв. *природний курс* ам. доляра, тобто усунення всякої ріжниці поміж купною силою доляра на амерк. ринку і девізовим курсом доляра за границею. В моменті, коли ці оба курси зійдуться — зникнуть для амер. господарства (зокрема для промислу) експортові вигоди, які випливали з курсового діспарітету обезціненої валюти. Тоді це господарство буде примушене працювати дешевше, а населення буде примушене значно обнизити свою життєву стопу, що знова вплине на подешевлення виробництва і скріпить його конкуренційну силу на світовому ринку.

Після успокоєння курсу ам. доляра можна буде перевести *тимчасову стабілізацію* валюти, яка потриває якийсь час, аж ціле господарство вповні пристосується до обниженої валюти і витворить здорові господарські і фінансові передумови стабілізації: конкуренційну силу виробництва, активну торгівлю з заграницею, зрівноважений (з тенденцією до активности) платничий білянс і вповні зрівноважений бюджет держави, який бувби достосований до платничої сили національного господарства. Одначе найважнішою передумовою стабілізації доляра — є *повна стабілізація* внутрішніх *цін*, бо, колиби цін не можна було стабілізувати, то не моглоби бути мови про стабілізацію валюти. Шоби загальний рівень цін на внутрішньому ринку міг стабілізуватися — треба, щоби *в ніякому разі не збільшувалася ані не зменшувалася кількість обігу платничих засобів* новими емісіями паперового гроша, бо дальші емісії підносилиби рівень цін і з гори виключалиби всяку стабілізацію.

Колиж пройде якийсь час і тимчасова стабілізація виявить себе природньою і згідною зі станом господарства, то тоді надійде пора приступити до переведення *дефінітивної стабілізації*. Вона матиме характер більше формально-технічний. На основі природнього курсу, який витвориться через злиття купної сили гроша і його девізового курсу, устійниться відношення поміж старим монетарним числом і тим, яке буде відповідати нижчий, але устійненій вартости амер. доляра і він врешті *буде стабілізований на нижчому монетарному числі*. Ця стабілізаційна метода зветься *монетарною коверзією* (рідше девалюацією). Іншого способу направи валюти в даному випадку застосувати не можна, бо обезцінення доляра є за глибоке, щоби був можливий поворот до давньої золотої реляції шляхом дефляційного процесу.

Дефляція, як метода направи валюти, є незвичайно тяжка до перевевення, а крім цього є для цілого національного господарства дуже шкідлива. Дефляцією стягається постепенно певна частина паперого грошевого обігу на те, щоби його до обігу більше не пускати з метою *підносити купну силу платничого засобу*. Емісійні банки звужують уділювання кредитів, підносять дисконтову стопу і в той спосіб зменшують грошевий обіг. Колиж платничі засоби дістались до обігу не на основі бажаного покриття, лише шляхом простого не-

критого кредиту державі, то дефляційний процес мусівби ставити до державного бюджету високі вимоги, бо держава мусілаби дістати від національного господарства не тільки суми, потрібні для неї самої, які одначе верталиби назад до обігу дорогою виплат, але також мусілаби дістати і певні суми, які булиби звернені емісійній установі і до обігу вже більше не верталисьби. *Зменшування грошевого обігу збільшує внутрішню вартість гроша* (купну силу) і тим викликає гостру господарську крізу, зокрема *підломлює збут*, викликає у виробництві стагнацію і безробіття, та *мусить вести* до *зниження рівня цін* на внутрішньому ринку, що є процесом дуже тяжким і шкідливим для господарства. З тої причини дефляція, як метода направи валюти, так, щоби вона вернула до втраченого звязку зі золотом, на основі старого монетарного числа — є методою невідповідною і шкідливою. Америка — в ділі направи своєї валюти — дефляції *напевно* не застосує, а вслід за тим нема ніяких даних припускати, що амер. доляр поверне колись назад до свого колишнього курсу.

У звязку з цими справами вказується у нас часто на те, що Америка має високе золоте покриття своїх паперових грошей і може кожної хвилі вернути долярові його повну вартість. Такі уваги не мають нічого спільного зі знанням валютарних справ, бо вони приймають, що курс валюти можна довільно *„робити"*. Очевидно, що деяка звишка курсу ам. доляра є можлива, а навіть правдоподібна, бо спекуляція грає тут значну ролю і часами жене курс амер. доляра надто вниз або надто вгору. Одначе емісійні банки будуть старатися курс доляра успокоювати, хитання здержувати, а спекуляцію параліжувати.

Запаси золота, які має Америка, вказують тільки на те, що вона має *технічну* змогу перевести стабілізацію своєї валюти. Алежбо для тривалої стабілізації треба здійснення *господарських і фінансових* передумов, то є: стабілізованих цін, активного платничого білянсу та зрівноваженого бюджету. Коли ці передумови є сповнені, то для дефінітивної стабілізації валюти є дана основа, яку доповнить технічне завершення стабілізації: вимінність банкнотів за золото і свобідне биття золотих монет.

Під теперішню пору (листопад 1933) Америка не має ще господарських передумов до стабілізації і тому не можна надіятися скорої, а тимменше дефінітивної стабілізації амер. валюти.

Ілярій Ольховий.

Консументи і продуценти.

Повстання капіталізму принесло зі собою противенство між робітниками і підприємцями і воно дійсно існувало довгий час. Карло Маркс жив в порі, коли це противенство загострювалося і тому його наука про „клясову боротьбу" між пролєтаріятом і буржуазією мала своє оправдання. Одначе по смерти Маркса зайшли в самому капіталізмі великі зміни, аж капіталізм, вживаючи вислову Зомбарта, прибрав характер „пізнього капіталізму". Його протиробітничий характер не виступає сьогодня вже так різко, як колись. Чимало капіталістів

зуміли зєднати своїх робітників для своєї справи і навчилися впливати на них думкою про спільний інтерес, як продуцентів. Особливо американські капіталісти радо підвищують платні робітникам, щоби не доводити до страйків. Але одночасно вони підносять також ціни своїх виробів. Таким чином творилося в деяких випадках тихе порозуміння між продуцентами з ріжних суспільних кляс. Це одно з найбільш оригінальних явищ доби пізнього капіталізму.

Що це наше твердження не є ніякою пересадою, доказує російський соціяліст І. Делевскій, в книжці, яку він оголосив по французьки в 1924 р. Він наводить без числа примірів хвилевих, явних і мовчазних порозумінь між робітниками і підприємцями, в яких підприємці йшли на уступки вимогам робітників коштом споживачів. Професійні союзи, йдучи по своїй лінії підвищування заробітків, очевидно не могли відхилити підвишки платень фабрикантами і пройшли мовчки попри питання, чиїм коштом ця підвишка наступила.

Ця тенденція до єднання всіх продуцентів проти консументів в майбутньому буде ще виразніша. Її аналізував ще перед війною проф. Штаудінгер на сторінках „Konsumgenossenschaftliche Rundshau" з великою силою льогіки. Він поставив твердження, що в будуччині буде грати ролю не так протилежність інтересів робітників і працедавців, як швидше — продуцентів і консументів.

Війна поширила площу стичности інтересів робітників і працедавців і стало ясним, що організація продуцентів не в силі привести до здешевлення прожиття. Недавно англійський письменник і накладець кооперативних брошур, сер Ернест Бенн, в книжечці п. з. „Producer and Consumer", розбирає це важне питання. На його думку бідність не є наслідком якоїсь хиби в розділі дібр, тільки за малої продукції. Бенн починає свої виводи від несподіваного твердження, що поділ людства на партії, кляси і т. д. містить в собі щось штучного. На його погляд існує тільки одно засадниче противенство в людському суспільстві, противенство, яке розділює ціле людство на два ворожі табори: противенство між продуцентами і консументами. Це, на його думку, головна суть національної економії, як рівнож науки про суспільство (соціольогію).

Противенство, про яке мова, ще загострює егоїзм сторін. Можна, каже автор, — симпатизувати з гірниками, але, коли приходиться платити о шілінга більше за тону вугля, то звичайно кожний лається. Як бачимо егоїзм може бути сильніший над усі засадничі погляди. — Автор завважує слушно, що коли робітники себе мають за „наємних рабів", то споживачі могліб себе вважати подвійними рабами, бо їх добро і лихо залежить як від продуцентів, так і від торговців. Коли отже придивитися тій прославленій сучасній „господарській свободі", то побачимо, що той самий робітник являється раз рабом, як продуцент, і двічі рабом, як консумент.

Такий хід думок у п. Е. Бенна. Здається тільки, що цей англійський автор забув, що найбільша і найважніша категорія продуцентів, — робітники, посідають не тільки глибоко вкорінені інтереси продуцентів, (про які так гарно дбають їх професійні союзи) — але також споживчі інтереси. В грудях сучасного робітника містяться, так би сказати, обік себе дві душі: душа продуцента і консумента. Іноді перемагає у внутрішній боротьбі душа продуцента, часами душа споживача. Досі бувало, що душа продуцента була більш енергійна,

і продуцент обороняв свої позиції наче зубами. Душа консумента була мирна і боязка. Для нього не було теж досить ясним, що навіть дуже успішна діяльність професійних союзів йде на марне, коли нема споживчих кооператив, якіб номінальну платню обертали в реальну. Однак повне висвободження робітників з під утиску капіталістичної системи буде можливе тільки тоді, якщо вони зосередять цілу свою силу закупна і ощадностей в споживчих кооперативах і створять власне кооперативне виробництво. Тоді зможуть жити і без капіталістичних підприємців та без — хочби навіть масових — компромісів з ними.

Саме у Великій Британії, де споживчі кооперативи останніми часами сильно окріпли, бистрі обсерватори господарського життя (і то з усіляких кругів) приходять до висновку, такого самого, як проф. Штаудінгер, І. Делевскій і п. Е. Бенн. Таку думку висказав м. і. також славний письменник Бернард Шов, говорячи на одних сходинах тому пару літ на тему: „Майбутність західньої цивілізації".

Хоча Шов сам належить до соціялістичної партії, то він вважає Маркса в многих точках надзвичайно застарілим. Недавно Маркса наново відкрили молоді люди, що назвали себе комуністами; вони мають його дійсно за якогось пророка. Це абсурд — каже Шов — твердити, що людської натури не можна змінити, бож людина змінюється постійно. Майбутні конфлікти в західній цивілізації будуть між продуцентами і консументами. Думка про те, що панувати мають робітники, безнадійно застаріла. Великий бій буде вестися між продуцентами і консументами за контролю цілого процесу продукції. Контролю малиб виконувати консументи. Прим., лікарська чинність має бути піддана доглядові загалу; як довго це не станеться, пацієнти не можуть числити на успішну лікарську поміч. В останній інстанції противенство між лікарським фахом і рештою громадян завмиралоб.

В живій дискусії, що слідувала по викладі, відомий англійський кооперативний письменник поставив референтові такий запит: „Коли в будуччині головним конфліктом буде спір консументів з продуцентами, то чи п. Шов схоче нам сказати — яке місце займе в новій цивілізації рух споживчої кооперації, одинока національна організація консументів?" Шов на те відповів ось як: „Кооперативний рух виконав корисне діло, показуючи шкідливість віддачі керівництва в руки продуцентів. Кооп. рух має тільки ту одну хибу, що він ще не є загальний. Він мусить все зростати з числом членів, аж поки не обхопить всіх одиниць".

Шов має рацію, коли твердить, що найбільша суперечність наших часів ховається в противенстві продуцентів і консументів та що споживчі кооперативи виростатимуть до ролі найвизначніших і найкорисніших організацій майбутности.

Противенство між продуцентами і консументами існує вже, хоч у менших розмірах, в міжнароднім кооп. русі, між кооп. організаціями сільських продуцентів і кооперативами консументів. Тому від ряду літ ідуть змагання, щоби зарівно на міжнародньому грунті, як і на національних теренах привести до зближення між хліборобськими і споживчими кооперативами. Останній Міжнар. Кооп. Конгрес у Відні (1930 р.) навіть постановив приняти в члени канадські пшеничні пулі. Проти приняття висказувалися тільки російські комуністи, які уважають пулі за капіталістичні трести. Також там, у Відні піднявся, вправді

не заперечуючий, але все таки критичний голос проти пулів — п. Дж. П. Ворбаса (J. P. Warbasse), відомого американського теоретика кооперації. Він указував на те, що північно-американські овочево-збутові кооперативи, прим. каліфорнійські, підчесли останніми роками сильно ціни садовини. — Того факту, що його наводить др. Ворбас, не можна заперечити, але вину в тім поносять, може навіть в більшій мірі, самі американські споживачі, які майже зовсім не є кооперативно зорганізовані. Сполучені Держави Америки стоять на останньому місці що до сили споживчої кооперації.

Окрім того ми є тої думки, що з усіх родів праці, хіба за виїмком умової, хліборобська праця має найбільше права до того, щоби її підпирати. Але оживити її можна тільки тим, що вона буде краще оплачувана, бо селянин і рільний робітник не підпадають під соціяльне обезпечення, що його мають міські робітники. Для того, щоби спинити загрозливий розвиток великих міст і вилюднювання сіл, муситься зробити хліборобську працю привабнішою та мати її в почести.

З усіх кляс населення є в стані наростання не сільські, тільки міські кляси, особливо групи промислових робітників і купців. Вже Джон Стюарт Міль твердив, що купці збирають далеко більші зиски, як властиві продуценти, хлібороби або фабриканти. Ця можливість зарібку заохотила многих до торгівлі. Даємо тільки один примір: в Чехії в р. 1890 на кожних 100 осіб було 6 таких, що займалися торгівлею, а в р. 1910 було їх вже 11; в Моравії 5 тепер 9, в Шлеську 5 тепер 10.

В тих краях, де сильно розвинулася сільська кооперація, як в Данії, Філяндії, Болгарії і т. д., число селян вже не зменшується; тому можна вважати кооперативну організацію найкращим засобом проти вилюднювання села і упадку хліборобства.

Якби при цьому кооперативно зорганізовані консументи хотіли йти рука в руку зі зорганізованими сільськими продуцентами, то посередницька торгівля булаб виключена, і її зиски припали бн властивим продуцентам і споживачам. В Сполучених Державах Америки споживачі спотребовують річно ярини і овочу у вартости 15 міліярдів долярів. З тих 15 міліярдів хлібороби одержують всього 8 міліярдів, а 7 попадає в руки численних посередників та іде на кошти транспорту.

Тому наближення продуцентів і консументів матиме величезне господарське значіння для оздоровлення цілого людства. Споживання стане ться помалу найвищою установою господарства, а хліборобство найкориснішим і найбільш благородним з усіх занять.

В. Тотоміанц.

„Колиб справді декрети Енте (італійської урядової централі, одної на цілу державу) мали регулювати розвій всіх італійських кооператив, то це булоб безсумніву початком їх кінця, бож суттю кооперації є самостійна, ріжнородна ініціятива, випливаюча знизу, і перетворення її в один державний апарат вийшлоб безсумніву на користь тільки... бюрократії".

(Jerzy Kurnatowski. Współczesne idee społeczne, 1933. ст. 57).

ПРОБЛЄМИ КООП. ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ.

Значіння перших кооператив лісових робітників на Закарпатті.

Читачі „Кооп. Респ-ки" мали вже нагоду прочитати наші дві статті з описами лісових кооператив на Підкарпаттю „Верховини" і „Тисана*). Ці дві спроби були занадто вдалі при тих умовах, серед яких вони народились, щоб не потягнути за собою повстання дальших подібних організацій.

І ось, також в 1926 році в Ужгороді засновується третя лісова кооператива під назвою „Явір" — „краєве товариство будовляного й лєсового промислу". Чи це товариство, вгадуючи по слову назви, мало своїм завданням обєднати, або керувати діяльністю двох попередніх товариств, чи це також була самостійна кооперативно-лісова організація першого ступня, нам довідатись не пощастило. Маємо лише відомости, що початкову діяльність цеї кооперативи фінансував Підкарпатський Банк в Ужгороді. Але цей же банк, на прохання у нього матеріялів про життя і працю фінансованої ним кооперативи в р. 1929., відповів,... „що дружество „Явір" від 2-х літ не проявляє жадної діяльности з браку оборотового капіталу і ініціятивного проводу". Очевидно, що дійсно на Підкарпатті, хоч і є обєктивні дані для розвитку природньої тут лісової кооперації, але тут не вистарчає інтелєктуальних і умілих сил в більшому числі, які б ставили ці організації на ноги, як то ми бачили в особах ініціяторів і робітників перших лісових кооператив.

Але все ж таки, не дивлячись і на це, самі чутки про існування кооператив „Верховина", „Тисан" і „Явір" видимо роблять своє діло, бо в році 1929 знову довідуємось про заснування ще нових „дружеств" лісового й деревного промислу; це були: „Еган" в Бедевлі, „Карпатія" в Білій Церкві і "Бискид" у Великому Бичкові.

Крім того, на Підкарпатті виник цілий ряд кооператив в галузі дрібного деревообробляючого промислу, що розвивається яко додаток до загального лісового промислу. Це дві кооперативи для використання ріжного деревного матеріялу та сім кооператив для використання шелюгу коло лісів. Точніше — нам відомо про існування таких кооператив: „дружества деревного промислу" — в Броді і в Арданові та „кошикарські дружества" — в Білках, Загатті, Н. Реметах, Колодному, В. Раковицях, Сільці, та Тернові коло Терешви.

Але все це ще молоді, по більшости, кооперативи, які знаходяться в стадії організації, або не характеризуються типовністю для руху лісової кооперації. Тому, щоб одержати характеристику лісової кооперації, як вона почала розвиватись на Підкарпатті, ми і звернулись до двох перших і найяскравіших прикладів.

Тепер перейдемо до загальної характеристики цього руху.

В попередніх статтях наведено короткі відомости про історію і характер діяльности перших двох лісових кооператив на Підкарпатті. Ці інформації подано виключно з метою зацікавити наших кооператоріа новою у нас галузею кооперативного руху. За браком місцями

*) Чит. К. Р. ч. XI—XII, 1932 і XI, 1933.

залишали багато питань без освітленння, випускаючи частину зібраного первісного матеріялу. Крім того де-яких даних, іноді й дуже важливих нам самім не пощастило роздобути, бо на місцях життя наших організацій їх просто не було. Тому то, коли на підставі поданих відомостей ми хочемо зробити якесь загальне заключення про лісову кооперацію на Підкарпатті, то повинні наперед зазначити, що на наші висновки треба дивитись, як на висновки до певної міри провізоричні. Той, хто буде мати щастя і можливість перевести дальші і повніші студії над лісовою кооперацією на Підкарпаттю, може ці висновки змінить чи виправити.

Обидві кооперативи — „Верховина" і „Тисан" народились приблизно в один і той же час, в близькому сусідстві та в наслідок одних і тих же соціяльно-побутових місцевих причин, за однакової системи визиску при лісових роботах в Карпатах. Обидва ці товариства повставали за однакових умов культурної і соціяльної темряви лісового робітництва, для користи якого вони творилися.

Організація і перші роки розвитку обох кооператив завдячують однаково ініціятиві окремих і почасти навіть одних і тих же осіб, що вийшли з самої гущі лісового робітництва, але характеризувались вищою свідомістю своїх інтересів, більшою ініціятивою і енергією та рішучою впертістю при переведенні раз намічених плянів. Крім того, ці піонїри були заможніші, ніж звичайне робітництво. Через це вони були матеріяльно незалежні від тої суспільної групи, яка експльоатувала загал робітництва. Тому, при перших труднощах і невдачах кооператив, ці особи приймали скрутні моменти яко невдачу почасти особисту, і на боротьбу з противниками виступали повні запалу, йдучи часто на все, ризикуючи навіть своїм добром, яке вони, таким чином, віддали на службу кооперативній справі. Такий стан може змінитися лише тоді, коли ширша маса членства навчиться приймати живішу участь в житгю та в самому керуванню своїми організаціями.

Крім особистої ініціятиви та енергії поодиноких ініціяторів, заснування та перший розвиток лісової кооперації на Підкарпатті завдячує у велиій мірі також дуже прихильному відношенню до долі лісового робітництва та цеї галузі кооперативного руху з боку державних органів—міністерств соціяльної опіки і хліборобства. Це особливо треба підкреслити, коли пригадаємо деякі факти з перших кроків боротьби за існування наших організацій.

Перші лісові кооперативи на Підкарпатті були найпростішого типу робочих артілів. Зпочатку ці артілі лише наймалися на лісову роботу до власника лісових дібр, себ то до держави, а потім почали закуповувати ліс на пні, аби прикладати при його розробках працю своїх членів з більшими для них вигодами. По місцевих умовах ця початкова стадія лісового кооперативного руху на Підкарпатті мала б затриматись на де-який час. Лише коли виспіють внутрішні сили цих кооперативних організацій та назбирається певний досвід і свідомість в масах лісового робітництва, лише тоді можна буде безбоязно заводити й дальші, складні типи лісових кооператив для механічної, а то й хемічної перерібки дерева.

За браком фахівців-організаторів лісові кооперативи на Підкарпатті набірають потрібних їм форм організації самотужки. Відповідних і цілком задовольняючих статутів вони не мали. Тому практика життя часто розходилась з писаними нормами. Звідси — певні організаційні по-

милки, а за ними і хиби в діяльности товариств та гріхи проти кооперативних вимог.

Відсутність добре упорядкованої бухгальтерії, а з окрема брак пристосованої до характеру роботи лісових товариств системи періодичних звітів, відомостей і ріжних записів, а особливо несвоєчасність книговедення — все це не дає можливости зробити аналізи й критики господарської діяльности лісових кооператив. В цьому криється величезна небезпека для існування кооператив, бо їхні управи часто цілі періоди, іноді до двох років, керують роботами властиво наосліп.

Обидві кооперативи не мають своїх районів діяльности і фактично працюють розкидано по цілому Підкарпаттю. Працюють дружно, одна другій допомагаючи та одна другу доповнюючи. Така співпраця є дуже хвальною під оглядом ідейно-кооперативним. Але нерозмежованости районів а разом з тим і нерозмежованости функцій не можна визнати за добрі риси. Це є певна „міжорганізаційна“ хиба, яка може в ближчому ж майбутньому привести до непорозумінь між кооперативами, а це в свою чергу може привести до ослаблення кооперативної єдности і загалом сили лісового кооперативного руху на Підкарпатті. Цим же можуть зразу скористатись приватні підприємці, які лише чекають на помилки молодих самодіяльних організацій. Особливо ж приходиться підкреслити цю хибу нерозмежованости районів діяльности лісових кооператив, коли пригадаємо, що нині на Підкарпатті існує вже шість таких організацій.

Розуміється, головну вину за цю хибу треба віднести на рахунок Кооперативного Союзу в Ужгороді, до складу якого входять всі лісові кооперативи і який мав би взяти на себе ініціятиву в справі розмежування їхніх районів діяльности.

Взагалі, треба сказати, що характеристичною рисою з початків життя лісової кооперації на Підкарпатті являється відсутність живішого звязку між лісовими кооперативами і краєвим кооперативним союзом. Ревізії союз переводив надзвичайно рідко, фахових інструкторських вказівок при заснованню лісових кооператив не давав ніяких. Кооперативно-освітньої діяльности в районах осідків лісових кооператив союз, як і самі товариства, не провадять. В своїому органі „Дружественний Вістник“ союз за весь час кількалітнього існування лісової кооперації присвятив цій темі лише одну коротеньку статтю.

Лісові кооперативи таким чином позбавлені можливости використовувати для свого практичного вжитку хоч бодай які вказівки і поради, а також не мають і жадної фахової літератури та кооперативно-освітньої пропаганди.

* * *

Що торкається значіння, яке мають лісові кооперативи на Підкарпатті, то хоч статистичні матеріяли про їхню діяльність ще занадто обмежені, а сама ця галузь кооперації існує тут ще недовго, але все ж і в цьому відношенню вже можна подати деякі висновки.

По перше, лісові кооперативи мають певне значіння для своїх членів. Коли ми пригадаємо схему посередників, при лісових роботах в Карпатах*) і подивимось, скільки з тих посередників вже витіснили лісові кооперативи бодай в окремих випадках переведення своїх робіт, то побачимо слідуюче:

*) Див. „Кооперативну Республику“ ч. 9. за вересень 1931. р.

„Верховина", заключаючи договір на рубанку ліса беспосередньо з державою, тим самим обходилась без капіталіста-посередника, меншого підприємця, маніпулянта цього другого посередника, слідуючого дрібнішого підприємця, його маніпулянта і, нарешті, так званого, четвертого посередника, що фактично був шестим; із цих всіх кожний заробляв на недоплаті робітникам справедливо належної їм за працю винагороди.

Кооператива „Тисан", крім цих шести посередників, витіснила ще дальших чотирьох, а саме: покупця—„лихварчика", приватного сплавника, купця-промисловця і, нарешті, — сплавника—„лихваря".

Таким чином, лісові кооперативи обходились без „послуг" десяти посередників. Це значить, що всі ті суми, які посередники не доплачували своїм робітникам, у великій мірі переходили тепер у виді підвищеної платні робітникам, обєднаним в наших кооперативах. Отже, заробіток лісових робітників поліпшився, а це мало своє значіння і для їхнього приватного господарства. Тоді пересічний заробіток члена товариства при допомозі кооперативи виносив на рік 6.000. — к. ч. Щоб пояснити висоту цеї суми по місцевих умовах, скажемо, що на Гуцульщині це вистарчить на прожиття одній людині, яка не має найменшого власного газдівства, приблизно на два роки. Це значить, що пересічний лісовий робітник, який звичайно має своє дрібне приватне газдівство полонинно-скотарського типу і годується разом з родиною молочарськими продуктами свого господарства, купуючи мелай, може зібрати запасний капітал. Цей капітал в тяжку годину забезпечить такому гуцулові можливість утримати своє газдівство і не влізти в небезпечні борги до місцевого крамничника чи лихваря. Від якої скрути може спасти така наявність невеличкого капіталу при майже натуральному характеру життя на Гуцульщині, показують нам факти з району Ясіня — Рахів. Коли за сухого літа 1928 року тут на горах трава вигоріла і тому ціна сіна зросла вдвічі, ціна на „маржину" (скот) тоді ж зворотньо упала також майже вдвоє. Бідніші газди не мали чим годувати свою скотину, але вони ж не мали й коштів на те, щоб купувати сіно. Тоді місцеві гандлярі, користуючися з вигідної для них ситуації, наживалися від продажі сіна і за безцінок скуповували собі цілі стада маржини та отари овець, щоб пізніше знову продати „втроє дорожче" їхнім бувшим газдам. Ці періоди в горах повторюються і тому часто буває, що газда, купивши цього року теличку, через два-три роки продає вже цілу корову тому ж Гершкові, від якого купив раніше, але за ту ж саму ціну, як кілька літ тому назад. Свідком таких фактів авторові приходилось бути особисто.

Розуміється, таке значіння лісові кооперативи мали лише для своїх членів, себ-то для кількох сот верховинців. Але приклад цих нових для Підкарпаття організацій має також ширше соціяльне значіння взагалі для лісового робітництва цілого краю. Для лісових робітників це був приклад самодіяльного здійснення іхнього ідеалу — поліпшити хоч трохи свій добробут. З другого боку, приватні лісові підприємці, не бажаючи втрачати своїх джерел прибутку, мусіли в силу необхідности підвищувати своїм робітникам платню і навіть поліпшувати умови праці, дозволяючи і навіть вказуючи на потребу ставити кращі колиби і т. далі, і т. п.

Сам приклад організацій, хоч би й недосконалих по своїй внутрішній структурі, але все ж таки приклад успішний, є школою для

сторонніх глядачів — для місцевого населення, яка вчила, як виборювати собі кращі умови життя. Перемога цих організацій вселює віру в свої сили як у їхніх членів, так і взагалі у лісових робітників ближчих околиць і привертає їх симпатії до кооперативних обєднань, які перед тим були так сильно скомпромітовані. А приклади дружньої співпраці і взаємної допомоги між обома лісовими кооперативами, а також з місцевою споживчою кооперативою, поширює думку як членів цих кооператив, так і загалу місцевого населення про дальші можливости в переведенню в життя кооперативної ідеї.

Нарешті лісові кооперативи на Підкарпатті мають ще й деяке культурно-соціяльне та технічно-освітнє значіння.

До першого відносимо той факт, що товариства, потрібуючи напружити всі сили, щоб перебороти всякі труднощі і невдачі, мусіли працювати більше, ніж до того звикло місцеве робітництво. Тому певна група поступовішого елєменту вплинула на членство в напрямі збільшення числа робочих днів, коли треба було скористатися з доброї погоди, щоб гнати свою сезонову працю до скорішого кінця. Це переводилося на рахунок частини святочних днів, які на Гуцульщині разом зі звичайними неділями на рік забірають 149 днів, себ то майже половину року.

На рахунок технічно-освітнього значіння лісової кооперації на Підкарпатті відносимо факти примінення ліпшого знаряддя при роботах кооператив та заведення навіть машини, моторової пили в кооп-ві „Верховина".

Коли говоримо про кількосне значіння самої праці лісових кооператив, то можемо подати приблизні відомости, що пересічно за рік участь лісової кооперації в перших роках її існування була невелика, всього 10—17% результатів всіх лісорозробок в краю.

Але, очевидно, сила лісових кооперативних т-ств була не в кількости, а в якости та в удешевленню самої праці, коли приняти на увагу, що частина того зиску, який брали собі приватні підприємці, перейшла по части до робітників в виді вищої платні, а по части лишилася в скарбниці власника лісових дібр, себ то у держави. Це, а окрім того сама совісність пере-едення взятих на себе зобовязань, які кооперативі легче було дотримати, як одній інстанції, ніж то фактично затягалося при кількох посередниках. Нарешті мабуть міркування державної соціяльної політики склонили державні лісові дирекції давати перевагу лісовим кооперативам перед приватним контрагентами.

Все це говорить за життєздатність лісово-робітничого кооперативного руху на Гуцульщині та вказує на перспективи його дальшого розвитку.

Обєктивні дані для цього розвитку на За-і Підкарпатті продовжують існувати. Тут ще лишаються розлогі лісові добра в лісових околицях, ще живуть великі маси населення потрібуючого заробітку. Соціяльні причини, які викликали заснування перших лісових кооператив тут ще лишаються в силі, бо їх ще не переборено остаточно, а лише спорадично, а в поодиноких випадках лише обійдено. Потрібно лише доброї волі мас та ініціятиви і фахової допомоги з боку інтелігенції.

Ант. Кущинський.

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ.

Взаємини між кооперацією і публичними органами.

Кооперація вже самим своїм імям виключає примус і радо признає своїм висказ Фурієвий, який і я так часто наводжу, що все, що здійснене примусом, є хитке і вказує на брак генія.

Проте кооператори не є анархістами і не оспорюють потреби влади, карности чи закона. Але вони намагаються заступити по можности накинений авторітет — добровільно узнаним авторітетом, завертаючи державу на шлях контрактового стоваришення — тої форми, що являється характеристичною рисою демократичної еволюції. Тому кооперація відхиляє спроби етатизації; навпаки, вона хоче державу саму наблизити до кооперативної форми.

В Росії по жовтневій революції 1917-го р. совітський уряд, бажаючи взяти кооперацію на свою службу, декретував її як обовязкову, вписуючи до неї з уряду ціле населення. Таким чином він їй віддав велихий поклін; моглоб здаватися, що кооперація загорділа в тій думці, що цей обовязковий запис населення принесе великий зріст її могучости. Сталося навпаки, — вона протестувала проти цеї урядової інвеституры, оскільки не в Росії, то бодай на зовні, устами виселених колишніх кооператорів і голосом кооператорів цілого світа. І російську кооперацію на певний час виключено з Міжнароднього Кооперативного Союзу.

В наслідок тих розпорядків російські кооперативи перестали являтися стоваришеннями у властивому значінню цього слова, стаючи „громадами“, до яких всі мешканці вписані з уряду, без обовязку вплачувати капітал чи вкладки, хіба у виді податків. Цей режім дав дуже кепські результати і його знесено в 1923-ім р., бодай формально, бо в практиці існують ще многі узли між державою і кооперативами. Тоді російські кооператори заняли наново місце в Міжнародньому Кооперативному Союзі.

В Італії кооперативи, хоча теоретично вільні, одначе находяться в рамцях етатистичного режіму так само, як і синдикати. Італійські кооперативи не відзискали свого місця в Кооперативному Союзі до сьогодня.

З цеї самої причини кооперативи проявляють, на загал, вороже становище до наказних чи заборончих законів, хочаб їхня ціль видавалася похвальною, як наприклад, американське законодавство про споживання і виріб алькогольних напитків, або закони про назначування цін; головно кооперація противиться, як ми вже бачили, заборонам ввозу і охоронним митам, ціллю яких є змусити людей споживати краєві вироби. В рівній мірі кооперація противиться всякому вмішуванню держави у її внутрішнє життя.

Очевидно цей принціп незневолювання може мати всякі виїмки, головно коли є в небезпеці публичне здоровля чи публична мораль, або коли нема вибору між двома злами. Навіть означування цін і зи-

[1]) Прошу вибачити за неповність цього розділу; з браку часу не міг я обговорити цього питання на мойому курсі, і обмежився цим додатком до моєї книжки, щоби заповнити її прогалину.

ків можна від біди признати, поки кооперація не стане досить сильною, шоб вибороти на світовому ринку місце для своїх засад: справедливої ціни і справедливого зиску.

1. Взаємини між кооперативами і державою.

Взаємини між кооперативами і публичними властями відбуваються в двох областях: політичній і економічній.

Для більшости кооперативних організацій політичні взаємини не мають значіння. Кооперативний рух повинен залишитися поза політикою так само, як і релігія. Він повинен придержуватися правила синдикалізму, славетної деклярації в Амієн з 1906-го р.: „Конфедеративний Конгрес гуртує всіх працівників, поза всякими політичними школами, якого вони не були б погляду чи політичних переконань". Тим більше, що ціллю кооперації є гуртувати всіх споживачів, і тому вона повинна стояти осторонь політичної і виборчої боротьби та не належати до ніякої партії.

Це принціп невтральности, але ми волимо казати: „принціп отворення дверей для всіх". Він вписаний в статут Міжнароднього Кооперативного Союзу, і його символізує ріжнобарвний прапор.

Все таки треба ствердити, що принціп невтральности, так довго неоспорюваний, стрічає сьогодня спротив, який стає щораз голосніший.

У Бельгії його ніколи не признавали. Кооперативний бельгійський рух повстав і зріс в тісній злуці з синдикалізмом (професійним рухом) і політичною партією і завсігди визнавав нерозлучність тих трьох родів пролєтарської акції.

В новій, совітській Росії — нема що й говорити — кооперативний рух є у тісному звязку з політичним рухом.

В Англії 1918-ого р. на конгресі в Сванзі кооператори, мимо осторог з боку старих кооператорів, як Грінінг, рішили підняти політичну акцію, ставлячи при виборах своїх кандидатів. (Ті кандидати презентувалися як кандидати кооперації, а не якоїсь партії у властивому значінню). Вибрано кількох, але тільки невеличке число.

В 1925-ім році конгрес поступив ще крок наперед, постановляючи увійти у взаємини з партією лєйбуристів. Очевидно ця постанова не мала обовязкового значіння, і богато товариств не виконало її. Але число тих, що принимають ту постанову, щораз збільшується, а що є 20 міліонів англійських кооператорів, а всі вони є виборці, то цим можна по части пояснити успіх лєйбуристів 1929-ого р.[1]).

Що вспіло спрямувати кооперативний англійський рух на цей шлях? Загальний погляд, що консервативні, чи навіть ліберальні уряди не присвячують досить уваги інтересам споживачів і робітничої кляси— які, на їх думку, покриваються з собою як в ділянці податкової, так і митної політики. Треба отже, щоб кооперативи самі могли забирати голос в Палаті, а що досвід виявив, що кандидати, не маючі партійної етикети, не мають богато виглядів стати послами, найпростішою річю видавалось їм зробити спільний фронт з лєйбуристами.

У Франції Пакт Єдности з 1912-ого р. межи двома кооперативними організаціями, соціялістичною і т. зв. буржуазною, був опертий на засаді повної невтральности; і дотепер цей пакт вірно виконується.

[1]) Саме один вибраний кооператор є льордом маринарки і проводив великою морською конференцією в Лондоні.

Не хочу цим сказати, що французькі кооператори думають, що прихід до влади партій правиці, або лівиці буде зовсім без значіння для розвитку кооперації, а головно, щоб кооператорам було зовсім байдуже, чи буде якийсь закон ухвалений чи ні. Але вони вірять, що без огляду на політичний режім кооперація знайде своє місце, бо вона стоїть понад партіями.

Длятого при кожних виборах федерація кооператив розсилає всім кандидатам, без огляду на партії, свою програму, просячи підписати її; між тими, що годяться на неї, бачимо майже таке саме число членів правиці і лівиці. Впрочім кооператори переперли створення так в сенаті, як і в палаті послів заснування т. зв. кооперативної групи, якій призначено пильно слідкувати за дискусією законів, що відносяться до кооперативного життя, та передавати парляментові домагання кооператив.

Кооперативи домагаються теж — і у великій мірі вони це вже осягнули — права участи в законодавчій акції.

Кооперація є заступлена в поза-парляментарних радах, яких завданням є приготовляти проєкти законів: не тільки в найвищій Раді Кооперації, заснованій окремо для кооператив, але теж в найвищій Раді Праці, в Економічній Національній Раді, та в богатьох інших інституціях, що мають завданням підпомагати урядову акцію. Кооператори являються в них не тільки представниками споживчих кооператив, але й загалу неорганізованих споживачів.

Так отже взаємини між кооперацією і публичними властями, колись дуже рідкі і далекі, стали частішими, головно від війни, підчас якої кооперативи віддали великі прислуги справі національного прохарчування і постачання армій [1]). В бюджеті стоїть постійно кредит, колись 2 міліони, а від стабілізації франка 10 міліонів, на зачети для кооперативних споживчих товариств. Це не є ніякий привілей, бо таку саму поміч одержує і дрібна торговля.

Проте від принципу невтральности бувають виїмки, навіть серед тих кооператорів, що його визнають.

Поперше, він зовсім не означає, щоби кооператори не мали мати своєї соціяльної програми; не належати до партії — це не значить не мати своєї власної думки. Школа в Нім, яка ніколи не зміняла свого погляду на засаду невтральности, виробила теж кооперативну програму, таку поступову, що аж її стали звати колєктивістичною, революційною, а передовсім утопійною [2]). Тільки вона відмовляється вписати в кооперативну програму принціп боротьби кляс, та зробити з кооперації зброю для виключного вжитку пролєтаріяту.

Вона не хоче себе ототожнити з робітничою клясою. Ця має свої синдикати, які є професійними товариствами, (хоча й вони зі свого боку жадають незалежности від партій „всіх шкіл", як каже ухвала з Амієн). Нехай отже залишить споживчу кооперацію для споживачів, які не конче мусять бути соціялістами чи пролєтарами [3]).

[1]) Гляди наш курс: Кооперативи у Франції в часі війни.

[2]) Цю програму зясували ми у викладах, що появилися друком. Гляди передовсім курс п. з. „Школа в Нім".

[3]) В недавній розмові пані Бонфільд, міністр праці, говорила до кооператорок, (вона очевидно сказала би те саме й до кооператорів): наперед ділайте як продуцентки в трейд-юніонах, опісля як кооператорки в кооперативах, а вкінці як громадянки в лєйбур-партії. Ось вам трійця, в якій всі три особи творять одну, але кожна має задержати своє власне поле діяльности. Ми не погоджуємося з тою догмою трійці, бо може існувати антагонізм межи тими трома функціями.

Навпаки, статистика ріжних країн виказує дуже цікавий прояв, а саме, що неробітничий елємент як: ремісники, публичні урядовці, службовики, хлібороби, рентієри, вдови і люди без професії — ростуть чисельно в рядах кооперації. Оскільки цей рух піде в тому напрямі, то небавом робітники творитимуть меншість.

По друге — оскільки т. зв. невтральні кооперативи вважають своїм правилом не заниматися внутрішною політикою, то зате вони не беруть на себе обовязку здержуватися у зовнішній політиці, бо в ній розходиться про добро, яке кооперація кладе на перший плян: міжнародній мир. Тому національні кооперативні організації, а передовсім Міжнародній Кооперативний Союз перед війною, в часі війни і після війни протестували завжди проти кожної політики, що приводить до конфліктів між народами. Вони домагалися розброєння, знесення митних оплат і всіх заряджень, що стоять на перепоні сосолідарности народів. Їхнім ідеалом є: створити не тільки Злучені Держави Европи, але й здійснити між народами Европи правдиве кооперативне товариство для продукції і споживання.

Вони тим завзятіше мусять боротися за ту політику міжнародньої співпраці, бо саме тепер підносяться проти неї у світі ріжні замахи. Велике число країв стало вязницями; з одних не можна вийти як приміром: з Італії і Росії, до других не можна увійти, як приміром, до Злучених Держав і Австралії; або згадатиб ті обмеження, що існують у всіх краях, дякуючи тій обридливій установі невільництва, що зветься пашпортом!

Правдивий кооператор бачив в них нестерпну форму примусу. Коли хочемо, щоб держава мала щораз більше контрактовий характер, то треба, щоб кожний її член мав право вийти з неї, коли тільки схоче, і кожний чужинець міг увійти до неї та залишитись в ній. Свобода зміни громадянства буде найкращою запорукою проти деспотизму.

Що до економічної акції держави, то кооперативи мають претенсію заступати так само загальний інтерес, ба навіть ліпше, як вона. Проте вони не хочуть брати на себе будівництва підприємств, обчислених скорше для нащадків, ніж для сучасного покоління. Це діло держави, вічної правної особи,— заниматися майбутністю. Не бачимо у кооперативній формі таких підприємств, як Суезький канал, сибірська залізниця, електрифікація Рони. Споживач, які чесноти ми б йому не приписували, не є людиною, що любить довго чекати. Не видно теж, щоби великі публичні підприємства, як наприклад, почти і телєграфи ведено в кооперативній формі або у формі продукційних кооператив, бо це означалоб віддати діловодство в руки урядовців, а публика, можливо, мусіла б дорого платити. Нема їх теж у формі споживчої кооперації, бо тоді требаби, щоби така кооператива обхоплювала 40 міліонів французів.

Проте, навіть залишаючи державі ці великі підприємства, можна придумати їх частинне скооперування, даючи їм автономну адміністрацію та покликуючи до управляючих рад представників споживачів, користувачів, як то кажуть, а також урядовців. Така система хоче заступити колишню систему державної управи; її пристосовують у Франції в деяких підприємствах, як наприклад, в копальнях потасу в Альзації, при електрифікації Рони і т. д. Таку систему запропоновано і її одобрила теж національна економічна рада почт.

Але сьогодня діяльність держави не ограничується тільки до тих великих публичних установ. Безчисленні є краї, в яких богато більше підприємств, ніж у Франції, з промисловим і торговельним характером веде сама держава, чи то з публичного інтересу, чи із скарбових зглядів, чи тому, щоб не залишити їх в руках капіталістів — приватників. Кооператори думають, що й вони спосібні вести ті підприємства, не гірше держави, чи приватних концесіонерів; можна думати, що вони виявили б більше компетентности, ніж держава, а менше жадоби зиску, ніж капіталісти. На жаль, недостає їм потрібних капіталів.

Щоб оминути цю трудність, можнаби оснувати мішану систему співпраці держави з кооперативою; держава достарчала би капіталів, задержуючи в адміністрації частину контролі, згідно з її уділом. Таку систему називає наш товариш Бернар Ляверн кооперативною управою (regie coopérative). В ній він добачує завязок нової економії.

Проте, щоб така установа заслугувала на назву кооперативи, треба, щоб підприємство мало на оці тільки загальний інтерес та не бажало доходів; кажучи іншими словами, треба, щоби ним управляли не акціонери, але користувачі, себто ті, для яких створено підприємство; але такі підприємства трапляються дуже рідко[1]).

2. Взаємини між кооперативами і міськими властями.

В усіх краях, не дивлячись на протести економічної ліберальної школи, навіть в Англії, міські підприємства стають щораз численніші, витискаючи щораз більше приватні підприємства не тільки з транспорту, освітлення, але також з будови помешкань і достави харчів. Франція увійшла найпізніше на цей шлях, бо практика Ради Держави заборонювала міським управам робити конкуренцію приватним підприємствам. Але це правило впало в часі війни з конечности національної оборони і закон з 28-ого квітня 1926-ого р. дав міським управам право закладати промислові і торговельні підприємства на випадок невистарчальности приватної ініціятиви. А скільки разів приватна ініціятива не дописує!

Яке має бути становище кооператорів супроти поширення муніципального соціялізму? Спершу вони його оплескували. Бо чи-ж вони не хотіли того самого? Чи їх цілю не було заспокоїти бажання всіх, установити справедливу ціну, повалити жадобу зиску? А впрочім чи-ж не можна дивитися на громади, як на справдішні кооперативні стоваришення, за виїмком цего, що їх члени є означувані фактом самого замешкання, а не добровільности, і що потрібні фонди збирається з податків, а не через підписування уділів. А коли міські підприємства стануть джерелами доходів громади, то чи-ж не витвориться майже таке саме положення: доходи, що приходять до комунальної каси, вертаються мешканцям у формі зменшення податків, так само, як доходи кооператив припадають членам у виді зворотів.

Коли отже міські підприємства і кооперативи служать тій самій справі, то чи не можнаби запитати, чи вони не моглиби заняти місце кооператив? Оскільки місто отвирає свої пекарні, різні, молочарні, а небавом вироблятиме свої черевики, чи убрання, то що залишиться кооперативам? Вони завмиратимуть так, як і торговці, а за першим похороном прийде другий.

[1]) Деякі приклади знайдете в книжці п. Ляверна: Кооперативні управи.

Одначе міські підприємства не зуміють заступити кооперації без великої шкоди для публики. Навіть, коли вважатимемо громаду за кооперативу всіх мешканців, то сам факт, що це кооператива примусова і що в ній нема свободи виступлення, вистарчає, щоб змінити цілу вдачу, щоб заникали висліди, щоб гасити запал. Знаємо дуже добре, які висліди дала примусова кооперація в совітській Росії: вона булаб завмерла, якби сам Лєнін не був завернув (на якийсь лише час!) до добровільної кооперації.

Впрочім закиди економістів ліберальної школи, зроблені публичним властям: про нездібність, марнотравність, брак послідовности, — хоча переборщені, бо зло можнаби зменшити створенням автономних урядів поза політичними кадрами — в части оправдані; і лихо ще погіршилосяб, колиб комунальний соціялізм, занявши все, не мав товчка і гальми з боку конкуруючих підприємств — кооперативних, чи приватних.

Пожаданий бувби поділ праці між цими трьома видами підприємств: публичними, індивідуальними, кооперативами. Економічний світ широкий, завтра стане він ще ширший і знайдеться місце на всі форми підприємств. Але як означити їхній круг ділання?

Загально визначують ось яку демаркаційну лінію і кажуть, що містам мають припасти всі підприємства, які своєю природою, чи силою закона, мають характер монополю: трамваї, міські залізниці, телєфони, елєктрика — все, що вимагає публичного вивласнення, все, що вимагає адміністративного дозволу; кооперативам требаби залишити всі підприємства, які можуть жити в режімі конкуренції, цебто всі підприємства з ділянки харчівництва, вбрання, меблів і т. п.

Цей крітерій не видається нам дуже науковим, бо ніщо не стоїть на перешкоді, щоб, наприклад, телєфони експльоатувати в кооперативний спосіб — так буває часто в Злучених Державах. Впрочім граничну лінію треба провести не тільки між муніціпальними підприємствами і кооперативними, але також між муніціпальними й приватними, бо ми не хочемо їх зовсім знести з лиця землі.

Ми предкладали вже віддавна ось яку клясифікацію:

Індивідуальним підприємствам належатиме заспокоєння всіх потреб індивідуального характеру, кожний продукт, якого цінність проявляється в його особливости чи рідкости — такими бувають не тільки предмети мистецтва, люксусу, тоалєти, але й всі новоповстаючі потреби, — бо потреби родяться з індивідуального бажання. Щойно згодом і повільно „новости“ стають предметом загального зацікавлення.

Міським підприємствам належатиме, навпаки, заспокоєння потреб загального характеру, однакових для всіх людей, потреб з характером конечности по своїй природі, чи з рішення закону. Достава води є такою потребою: ніхто не може жити без води до пиття, і ніхто не може без неї обійтись з огляду на гігієну. Скількість споживаної води не така ріжна в багатого і бідного, а принайменше не повинно бути яскравої нерівности; її якість має бути абсолютно однаковою для всіх. Ось чому достава води являється першою установою, яку створили публичні власти. Але є ще інші. Похоронна служба має теж характер конечности, хоча, в противенстві до води, вона ділиться на кляси. Світло, дороги, міський транспорт мають теж характер конечности і одностайности (в богатьох краях існує тільки

одна кляса), ба навіть печення хліба і достава молока скорше чи пізніше зачислюватимуться до міських підприємств.

Мешкання також, бо воно не тільки відповідає потребам конечности, але його вимагає теж закон, бо, хто не має мешкання, той підпадає під проступок волоцюгування. Це одинока потреба, що є признана обовязковою.

Але між тими двома категоріями „потреб новости“ і „потреб конечности“ стоїть великанський обсяг потреб, що мають загальний характер і для заспокоєння яких треба не однакових, але цілої низки подібних, стандардизованих продуктів. Це властива царина кооперативних підприємств, яку кооперація опанувала ще тільки в малій части.

Лінії розмежування інших трьох категорій підприємств очевидно досить гнучкі, але це не має значіння, бо підчинення одних другим має влекшити їм співпрацю. Співпраця може проявитися у формах, які ми згадали, говорячи про державу, у формі названій кооперативною управою. Міські власти можуть набувати акції підприємств, ведених кооперативним способом; або теж більше число міських управ створить кооперативне товариство для виконання публичних робіт, їм всім потрібних. Можна навести вже чимало таких прикладів з Австрії, Бельгії і Німеччини.

Ш. Жід.

(За дозволом Нац. Федерації франц. спож. к-в пер. *Ю. Студинський*).

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ.

По галицькій волості.

(З вражінь кооп. пропагандистки).

В ПСК дістала я маршгуру на Т. Вечером фіра приїде. Почта принесла мені звідомлення про домашні діла.

„Всьо добре — пише мій чоловік — лиш ялівка здохла. Але не журися жінко“!

От маєш. Властиво требаби було вертати до хати.

Але директор Ш. кривиться. Дозвіл є на 12 анкет, а за мною щойно 5.

Торгуємося. Я обстою, що тільки на 5 погодилася. Остаточно телєфоную до хати. А мій чоловік:

„Та трудно! Якщо треба, то лишися. Радимо собі якось“. Хотів, щоб доня до телєфону сказала мамі „па“. Але мала бунтується. Чую як каже:

„Нема мами! Нема па“!

Лишаюся. Вечером їдемо до Т. Делєгатка Союзу Українок з нами. Ледви вступила я на поріг Н. Дому, вже поліція лєгітимує мене. Полагодила з „владою“, а справник кооперативи наглить:

„Єгомость вас кличуть“.

Приходжу. Знайомлюся, а о. парох просто:

„Ви тут довго будете“?

„Не знаю коли анкета скінчиться“.

„Бо до мене писав о. Г., що я маю вам дати вечеру і нічліг. То, щоб не чекав на вас довго!“

Заскочена такими запросинами, вимовляюся, що до Б. недалеко, тож прошу, щоб нами не вязалися — ми вернемо туди.

Але о. парох настоює:

„Ні! ні! Я о. Г. не можу відмовити!"

Анкета відбувалася під сторожею двох постерункових. Комендант поліції сів тут же при сцені. Позаду салі тиснуться жінки, а коло комендanта велике порожне півколесо.

„Що це жінки лякаєтеся п. комендanта"? — питаю.

„No! Przecież ja wcale nie jestem straszny" — придобрюється комендант.

І аж після того запевнення півколесо зменшилося. Мабуть сам вигляд Народного Дому і кооперативи свідчив ще про 1930 рік.

Поліція точно берегла порядку нарад і делєгатці С. У. можна було аж в дискусії взяти слово. — Анкета покінчилася в опівночі. Ми всетаки хотіли вертати до Б., але справник обстоював, що на приходстві чекають на нас, бож є світло. Хоч не хоч, пішли в гості, не зважаючи на дуже пізню пору.

Слідуючої днини при сніданку стрінулись ми з о. парохом.

„Ви зі Львова"? — питає мене сумнівно. А коли я заперечила додав:

„Я так догадувався. Але чогож писали на афішах, що зі Львова"?

Оправдуюся, що це не моя вина.

„Чоловіка маєте"? — випитується мене дальше о. парох.

„Маю".

„А діти маєте"?

„Маю".

„Гм... Гм... А якже... то... так... чоловік позволяє вам їздити"?

Непригoтована на таке питання, силуюся на відповідь.

„Ну щож як треба... то щей дораджує: їдь"!

„Що то значить: треба... треба... Гм... гм... Але хто чоловікові каву подасть?!!" — питає, немов гремить на мене за непослух, мій симпатичний господар.

„А щож то — кажу — та щоби мій чоловік був такий нездара, щоб собі кави не вмів взяти"?

„Гм... гм... та я не кажу. Прошу закуріть собі"!

„Дякую але я не курю".

„Гм... То можеб так шнапсика випили".

„Ні, отче. Не пю"!

„Гм... Не пєте? Гм... — дивувався о. парох, дивлячися на мене великими очима, в яких я немов читала: ніби зі Львова і не зі Львова, має дітей і чоловіка, а хати не тримається. Їздить по світі, а не пє, не курить...

„Чудасія"! — промовив немов на закінчення міркувань, що їх читала я в його очах. Нашу розмову перервав паламар, що кликав о. єгомостя до хорого. Вижидаючи на підводу, розглядаємося по хаті. Приходимо до переконання, що хатня обстанова зовсім міжнародного характеру.

Ніякої народної ціхи. Донька учителює, але позатим не цікавиться зовсім життям села. До ВПУВ не належить, укр. часописів не виписує. Часом „Курєрка" купить.

А як болюче відчуває село таку байдужість одиниць, про це богато розказував нам господар, що відвозив нас з поворотом до Б.

Вертали ми лісом. Погонич умисно вибрав цю дорогу.

„Спічнете і віддихнете" — каже.

Не поганяв конят, їхав звільна, розбалакуючи, так що дійсно випочали й відітхнули, вдихуючи повною груддю запашне весняне повітря.

В Б. змінили підводу і поїхали в противний напрям до С. К., щоб опісля опять до Б. вернути.

Не знаю пощо нам так трястися, мучити коней тай нищити вози. Чи не краще було обдумати поїздку від села до села, не вертаючи щораз до повітового осередку? — В С-х „маївка" продовжилася так, що аж постерунковому вкучилося ждати.

Кооператива в С. не знає боргів. Ще в 1931. перейшла на готівковий торг і торгує лише з членами. В часі пацифікації понесла на близько 100 долярів страти.

Перший раз стрічаюся з поважним числом жінок, бо аж 94 в членах кооперативи. Отже і не диво, що хоч маївка затягнулася до год. 11. 30 мін., 86 господинь — членів кооперативи, таки прийшло на анкету.

Найбільше цікавляться господині справою пекарні. Вони тому настоювали на її отворення, бо хотіли визволитися від утяжливого печення хліба дома. А тут влада замкнула пекарню, бо не було фахового пекаря. Жалуються, що місцевий кружок С. У. не має проводу від філії С. У., що ніхто не цікавиться організацією жінок. А коли є зле, то тоді всі знають казати, що жінка виннна.

Програли визвольну боротьбу — жінки винні. Не йде кооператива — жінки винні. Не розходиться мило Ц. С. — жінки винні. Малі торги — жінки винні. Але хто винен, що жінки не свідомі своїх громадянських обовязків? Чому тим жінкам не дадуть доброго проводу?

Признаю в дусі слушність негодуванню жінок. Згадуючи сходини філії С. У. в Б., соромлюся за тих інтелігенток, що не хотять знати села.

Слідуючої днини їзда до Б., зміна підводи, і з директором Ш. їдемо до О. Курява засипає очі, пісок скреготить в устах. А драбинясний трясе немилосердно. Маємо враження, що внутрі нас всьо перемішалося: печінка обірвалася, а шлунок аж під серце пішов.

Мій директор Ш., як все, в доброму настрою. Розказує свої воєнні пригоди, жартує, як звичайно.

Приїхали до О. де заповіджено районову анкету під голим небом. З нагоди церковного храму зібрались люди з дооколичних сіл.

Ладять трибуну під церквою в холоді. В тім якийсь спротив. Переносять столи на отверте місце, хоч сонце жарить неначе в липні. Директор Ш. започаткував віче. Доручає мені говорити не більше години. Зновуж один патріот, що певно ще був без сніданку, шепче: „Не довше 15 хвилин!"

Голова Н. Ради кооперативи наказує:

„Лиш не спротивте постерункових! Щоб опісля не налазили на нас!"

А справник просить: „Додайте духа! Бо від пацифікації люде низше трави — тихше води!"

Якже тут догодити всім?

Але, як каже пословиця: „людей слухай — свій розум май!"

Соняшна жара потягала за думкою панотця, а зацікавлення слухачів казало слухати директора. Найцікавіше було, що після анкети і голова Н. Ради і справник дякували мені, що я послуха їх ради.

Після обіду кинула я товариство, щоб скористати з купелі в поблизькій річці. Змила з себе всі порохи. — Пішком йдемо до сусідніх П-ів, щоб звідти відїхати опять до Б.

В П. заходимо на будову Народного Дому. Партер вже готовий, а комітетові чваняться, що мають всього 10 зл. видатку на мулярів. Всю решту робить запал і охота. Лиш з дверми і вікнами тяжче буде. Раджу робити хрестини будинку, запросити кумів з тим, що вони на крижму дадуть: хто вікно, хто двері. Дякують за раду. А директор ПСК заявляє: якщо будинок підтягнуть під дах, то ПСК жертвує з фонду будови кооперативних домів бляху на покриття.

Підїздить підвода. Їдемо. Довідуюся, що дорога йде попри П-у, де завтра маємо бути.

Чогож отже товктися до Б.? Таж краще спочати під лісом, а завтра днем розглянутися по селі познайомитися з людьми тощо. Але директор не погоджується. Немов завзявся на мене, мов у ясир попала, ледви теплих привіз нас Ч. до ПСК.

Слідуючої днини опять тою самою розбитою дорогою їде до П-и. На анкету прийшло около 300 жінок, а попри них і чоловіків. По 20 годині постерунковий заявив мені, що, оскільки не завізву присутних на салі мужчин, щоб відійшли домів, то він буде змушений анкету розвязати.

Бо чоловікам по 20 годині по селі ходити не можна. Прийшлося, ради спокою, виконати це дивне для мене доручення. І чоловіки пішли домів. Все таки в салі страшенна тіснота, а так душно що вся одежа на мені буквально мокра з поту.

Жінки вдоволені, що прийшли на анкеті до слова, живо висказують своє обурення на некооперативне поступування проводу кооперативи.

„Ми яйця до кооперативи, а вони жидам цілий рік возили. А оноді знову ми зловили справника, як замісць до ПСК відставив фіру яєць до приватника".

„І як же їм вірити?"

„А чому всьо дороге? Нитки ДМЦ всюди по 23 сот., в кооперативі по 25.

„Мило ЦС, кажете, що по зл. 1.60 за 1 кг., а картонове кусник 45 сот. Може де, але не в нас.

„Бо в нас 1 кг. мила Ц. С. 2 зл., а як берете 1/7 часть то і 35 с. вдруть".

„Рахуйте: таж це 2·45 зл. за кільограм виходить"?

„Чи так має бути в кооперативі"?

Оттак сповідали жінки Управу.

„А Н. Рада що? Коли контролю переводили"?

„Аж манко на 4.000 зл. наросло — тоді оглянулись!".

Дістається і членам Н. Ради.

Може добре сталось, що чоловіки опустили салю. А то чого доброго, то й опіка постерункового може не багато булаб помогла.

На закінчання анкети 35 жінок вписалося до кооперативи.

Нічліг дістаємо на приходстві, а рано перед відїздом до Б. оглядаємо церкву і кооперативні крамниці. Парохом в П. перед війною був о. О.

Він дав почин, що адамашки уступили місце вишивкам. Тепер ціла церква красується у вишивках, так само і читальняна саля.

Ввічливий о. парох показував нам з окрема нові священичі, ризи хрестикової роботи.

І гарне, і недороге, і практичне (перется), а головно, що своє, рідне.

Колиб усі церкви завели в себе вишивки, скільки менше грошa виходилоби з нашого села на ріжні дорогі спроваджувані шовки.

По дорозі до кооперативних крамниць любуємося красою положення П-и, яка зовсім не подобає на подільську оселю. Чудові дзюркала бють з ріжних місць і з горбків з під гори. А вода, як хрусталь.

Відвідали ми головну і філіяльну кооперативну крамницю. Чистенькі симпатичні склепики. З головної зняли всетаки вивіску „Шіхта", у філіяльній найшли замісць чорнил „незабудьки" — „Victoria", та ствердили, що мило Ц. С. 1/4 продається по 35 с., а кільограмові риглі 2 зл. замісць 1·64 зл.

Отже не диво, хоч кооператива іншого мила не веде. — На 680 укр. родин продала за 5 місяців усього 58 кг. мила, т. є в пересічи по 2 дкг. в місяць на господарство. За те відбут мають 7 приватних склепів.

Шкода, що наші кооперативні крамниці не тримаються засади: менший зиск — більший торг.

Тепер опять до Б., а звідси до З.

Приїхали ми туди на циганів подібні. Чорні, припорошені. На місці станули по полудні, отже, користаючи з вільного часу, пішли пішки до ріки. Повлазили в воду, а діти на березі.

„Ади! Цигани пархи миють".

Ця думка дітвори про нас увела нас в добрий настрій. Викупалися, змінили бїлля, попрали брудне перепочене одіння, розвішали, а самі пішли до склепаревої матусі, щоб подбати про попас. Покріпившися, йдем в сторону Народного Дому. В одній руці клунок з кния, ками з РСУК, в другій прібки мила Ц. С.

Опять дітвора за нами. Спершу йшло їх троє, а там громадка збільшилася. Якийсь сміливіший хлопчина питає:

„Буде нині кумедія?"

Спершу не порозуміли ми питання. Але поглянувши на себе, признали, що в наших вилиняних плащах разом з клунками схожі ми дійсно на мандрівних „комедіянтів". Значить припала нам нова роля. А це знову додало нам веселости.

Хлопець допитується:

„Ну шо? Буде кумедія?"

„Буде!" — кажу.

„А за гроші чи за дурно?"

„За дурно!"

От і громадка дітей помітно росте. Заки дійшли ми до Н. Дому, було вже їх кілька десяток. До вечера ще далеко.

Тож давай гратися з дітьми. Спершу бокували від мене, але за часок забава йшла, аж саля гуділа. Зробилося душно. Вийшли на двір. І там до смерку виводили „зайчика", „подоляночки", „стояка" і т. п.

Не кинули мене діти і в часі анкети, залягли сцену щільно, раді, що я недозволила їх нікому усунути.

Після анкети приступає до ме може 12-літний хлопчина. Ясний волос, високе чоло, ясні, виразисті очі:

„Пані коли їдете?"

„Або що?"

„Бо я хочу, щоб ви до мене зайшли".

„Чого?"

„Я маю такий курник, як ви в „Сільськім Господарі" писали. Подивитеся".

„Зайду".

„Називаюся Стефан Р., мешкаю за мостом коло кооперативи". Зацікавили мене такі щирі запросини.

Покищо треба шукати нічлігу.

Справник радить йти до сусідного К. на приходство. Та як в ночі? Будити чужих людей?

„Нічого! Збудимо. Вони знають".

Але я не погоджуюся. Цеж літо. Можна де-будь переспати. Отже йдем до склепаря, де замовили вечеру, а опісля до стодоли на нічліг. На долині було вохко, бо весною повінь була підійшла. Отже добрі господарі приставили нам драбинку на „підря", постелили мішки і ночуємо.

Я не дбаю: кулак під головою, накрилася плащем. Але чую в ночі, а директорка Ч. січе капусту зубами. Отже присуваємося близше, окутуємося разом плащем і ночуємо.

Рано поснідали, що Бог дав, погладили попране вчера білля і йдемо скористати з вчерашніх запросин: оглядати курник Стефана Р.

В очі впадає нам взірцевий лад на обійстях.

Чисто заметені подвіря, старанно зложений обірник, привітливі хати з квітками. Вступаємо до кооперативної крамниці.

Склепарик заклопотаний.

Звалилися жінки з кошиками яєць вже від самого ранку. Цего не бувало.

„Я не приготований мусів бігти за грішми щоб всім виплатити!" — каже.

„Тай ще на гвалт давай їм грубого мила, такого, як на анкеті показували. А я сам перший раз його бачив".

„Написав нині до складниці ПСК, щоб передали грубе мило, бо справник все лиш дрібне привозить!" — клопочеться мій кооператор.

„Яке в вас чорнило до чобіт?

„Лише зорі незабудька. Це найлучше чорнило і ніякого іншого в нас не хотять". —

Прощаємо склепарика, бажаючи в майбутньому кращих успіхів, і йдемо дальше.

Стефанко жде на нас. Розуміється, що курники були вичищені і висипані піском. Аж любо зайти туди. Бантині всі одної височини, під ними рухома дошка на гній, вікно велике засітковане. Гніздо затріскове.

Господарська гордість била з очей хлопчини, коли ми з признанням оглядали його діло.

„А записки ведеш?"

„Веду".

„А кури як позначив?"

„Не треба було. Я їх похрестив. Ця сіменна, ця зазулька отся чубата, тамта червоношийка і т. д. Маю їх 18 і всіх поголовно знаю. Чекайте — винесу записки". — І подає нам аркуші несности своїх курей. Живо гестикулюючи, пояснює:

„Отся то дурно хліб їла. Годуй її за 8 яєць на місяць. Пішла на продаж. А від тої, що знесла в березні 14, а в квітні 23 яєць, мама взяла під квочку. Яйця вибрали. Я їх значив добре, бо яке коріння, таке насіння!"

З душі вдячна я хлопчині за запросини".

Не багато в життю таких приємних хвиль, а вже здається, що ніхто не дістав кращого авторського гонорару за господарську статтю, як я від цього хлопчини-підростка, що слово перемінив у діло.

„Хотілося довше з ними побути, хотілося поговорити з його батьками, якім, як слідно було, зовсім не гнівно, що „яйця хотє бути мудріші, як кури". Але годі! Драбинястий заїхав. Перед полуднем маємо бути в М. знову на районовій до того ярмарковій анкеті.

Пращаю хлопчину, прирікаючи написати про його курник до „С. Господаря". Виходимо з подвіря, а дорогою їде старенький сивоволосий дідусь.

Вчера на анкеті сидів у послідним ряді.

Здержав коней. Поздоровив нас і питає.

„А що вже їдете?"

„Їдемо".

„А куди".

„До М."

„Нехай Біг провадить і благословить"— прощає нас дідусь. Раптом зіскочив з воза підійшов до нас, протяг мені свою спрацьовану, мозолисту правицю тай додає зворушеним голосом: „Дай вам Боже щоб і других... заразили... так, як самі заражені! Щасть вам Боже!..." Дивно виражене, але зворушливо щире признання.

Стискаємо старенькому руку, сідаємо на свій віз і вйо до М. Але погонич каже нам, що по дорозі мусимо вступити на приходство в К., бо він має такий приказ.

Отже курява взяла нас в свої обійми.

Який кільометер їзди і вже знову світа нам не видати. Шкода, що так прали вчера.

В К. зайшли наперед до кооперативи.

Довідуємося, що місцеві жінки жалуються, чому в К. не уладжено анкети. Склепар бідкає, що богато зіпсутих яєць приносять до крамниці. Часто з під квочки несуть. Раджу зробити собі „овоскоп", такий, що про нього писалося в ГКЧ. Але склепар не читав.

Вишукуємо дотичне число ГКЧ з річника за 1931 р. По поданих тамже вказівках склепар майструє примітивний „овоскоп".

„Чекайте! Тепер мене не перехитрите" — відгрожується несовісним газдиням.

„Зайшли на приходство. Познайомилися. О. парох курить тутки „Morvitan".

Я своїм звичаєм: „Чому „Калини" не вживаєте?" А о. парох шуткуючи:

„Можна курити деяким великим патріотам, можна і мені. Лише та ріжниця, що вони узнають тутки „Калина" до нічого і стало вживают „Morvitan", а мені „Калина" смакує і стало курю „Калину".

„Дивіться, скільки картонів з „Калини".

„А вчера припадково передав я на тутки до М., тай чомусь мені „Morvitan" купили".

Не засиджуємося, бо дощ висить. Змокнемо, заки дібємося до М. І дійсно змокли. Буквально до рубця.

Та всетаки краще їхати в зливу, чим дуситися в куряві.

Їдемо. По сім і тім боці дороги один безконечний лан.

„Чиї це грунта?“ — питаємо погонича.

„Хлопські!“.

„Та куди? А межі де?“

„Нема. І в З. і в К. давно-давно вже межі скасували. Тому і збіжжа в нас кращі, як деінде. Нема межі, нема притулку мишві та хробатцтву, нема насінників ріжного хабазя. Бачите ще лиш ксьондзів грунт з межою“.

„А щож відділює ниву від ниви? Граничне каміння чи стовп?

„Нічого! Борозда тай тільки“.

Не хочетьск мені вірити? Чи це може сон?

Протираю очі. Ні таки радісна дійсність.

Село — визбулося меж...

І. Блажкевичева.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТА.

Порівнання кооперативних і загальних цін в Данії. Данський статистичний уряд зібрав і оголосив порівнання цін, по яких продаються ріжні товари в кооперативах і в приватних склепах. Це зіставлення на стільки цікаве і переконуюче, що заслуговує на те, щоби стало широко відоме в кооперативнім громадянстві.

(В данських ерах за 1 кг.)

	Кооперат. ціни				Статистичний уряд. Заг. ціни	
	Враз з товаровим зворотом		Без товарового звороту			
	липень 1933	квітень 1933	липень 1933	квітень 1933	липень 1933	квітень 1933
Ячмінь, гречка	27	27	25	25	30	30
Картопл. мука	36	37	33	34	40	39
Риж (італ. або есп.)	47	48	43	44	54	55
Саго	43	43	40	40	47	48
Мучковий цукор	56	50	52	46	56	51
Кістковий „	43	38	40	35	44	38
Кава (І-а якість)	456	440	420	405	467	449
Яблока суш, ам.	150	151	138	139	175	170
Сливки суш.	103	99	95	91	115	113
Горох ($^1/_2$ кг. пушки)	47	50	43	46	49	50
Рост. товщ	105	105	97	97	114	113
Маргарина	111	115	102	106	117	118
Маргарина ч. 33	87	88	80	81	—	—
Штокфіш	87	88	80	81	105	106
Сіль кух.	13	13	12	12	14	15
Сода	15	15	14	14	15	15
Буре мило ч. 1	47	47	43	43	48	48

(1 ера = $^1/_{100}$ данської корони; 18.16 дан. корон = 1 англ. фунт).

З того порівнання бачимо, які великі услуги своїм членам роблять данські споживчі кооперативи.

Не менші вигоди має селянин-продуцент, збуваючи своє масло, яйця і ярини через збутові кооперативи.

Концентрація польської рільничої кооперації Конгресівки, Шлеську і Галичини. Пертрактації що до зосередження в однім ревізійнім союзі кооператив, які здавна тяготіють до варшавського „Зєдноченя", дійшли до кінця. Обєднуються в один ревіз. союз такі союзи: Patronat Spółdzielni Rolniczych we Lwowie, Związek spółek rolniczych w Cieszynie, Związek Rewizyjny Spółdzielni Rolniczych w Warszawie, Związek Rewizyjny Polskich Spółdzielni Raiffeisena—Stelczyka w Katowicach і Związek Rewizyjny Spółdzielni Rolniczych w Toruniu.

З польської рільничої кооперації остають поза цим обєднанням кооперативи, що входять в склад познанської Унії і всі три молочарські союзи (Познань, Краків, Варшава).

В Бельгії приватна торгівля агітує проти кооператив. Як у всіх державах, так і в Бельгії від якогось часу є помітна скріплена агітація купецтва проти кооператив за мнимі податкові привілеї. 10. вересня ц. р. відбулася в Брюсселі всекооперативна конференція, на якій в резолюції стверджено, що ніяких привілеїв кооперація не має, і платить однакові з купецтвом податки. Товарові звороти, що не підлягають оподаткованню, не є ніяким зиском і їх не можна прирівнювати до дивіденд акційних спілок або зисків купецтва. Резолюція взиває кооп. до скупчення сил для охорони від наступу.

Бельгійська споживча гуртівня відкрила хліборобський відділ. За прикладом інших країн (Англії, Швеції, Данії і т. д.) бельгійська гуртівня споживчої кооперації (Fédération des Sociétés Coopératives Belges) улаштувала цього року відділ продажі сільсько-господарських потреб. Початки цього відділу дуже гарні (за 6 місяців понад $^1/_2$ міліона обороту). — Обороти цілої гуртівні в цьому році мимо кризи з р о с л и о $1^1/_2$ міліона франків в порівнанні з таким же періодом минулого року.

Союз урядничих кооператив Бельгії носить назву „Невтрального Кооп. Союзу" для відріжнення від соціялістичного кооп. союзу. Має 48 членів-кооператив, які знову обєднують 159.000 членів, переважно державних урядовців. Їх оборот в 1932 році виносив 324 міл. фр.; о 6 міліонів менше, як в 1931 р. Кооперативи мають 102 філії. Число персоналу 1912 осіб. Виплачено 30 міл. фр. титулом товарових зворотів, а на суспільні і добродійні цілі уділено несповна $^1/_2$ міліона.

Мандрівний склеп обуви. Союз бельгійських споживчих кооператив (соціялістичних) сконцентрував усю продукційну діяльність в окремій установі „Société Générale Coopérative". Від серпня ц. р., ця установа урухомила мандрівну крамницю взуття з власної фабрики обуви. Крамниця обїздить тепер Люксембургію, задержуючись звичайно в поблизу кооперативних склепів. Має повний вибір черевиків і чобіт.

Болгарія. Звідомлення Союзу Народніх Банків за травень 1933 року показує, що власний капітал банку виносив з кінцем травня 49,7 міл. левів, тоді як з початком біжучого року було кругло 48 міліонів. Вкладок мав банк 309.5 міл., проти 303 міл. на початку року. Ц. Банк обєднує 154 місцевих Народніх Банків, які мають разом поверх 1 міліярда левів вкладок. Між ними є понад 94 міліонів вкладок шкільної дітвори.

Канадський пуль розбудовується. Мимо тяжких страт, що впали на канадські пшеничні пулі (фармерські збутові кооперативи) в перших літах кризи при спаді цін збіжжа, всі три канадські провінціональні пулі розвиваються далі. Саскачеванський пуль саме тепер закінчив сплачувати довг за елєватори (зсипи збіжжа), що їх закупив 1926 року за 11 міліонів долярів від елєваторної компанії. Альбертський пуль розпочав досліди над якістю пшениці в Канаді, з метою поліпшення управи цього збіжжа, що є підставою богацтва Канади. Досвіди і проби ведуться рівночасно на 700 селянських господарствах при допомозі селянських молодців.

Занепад кооперації в Німеччині. В німецькій споживчій кооперації заведено здавна звичай подавати до союзу квартальні звідомлення про стан членства, фондів і оборотів. Очевидно, що не всі кооперативи подають такі звідомлення. Цього року опубліковано за другий чвертьрік огляд стану 524 більших кооператив, що мають кожна понад 400 членів. З цього огляду виходить, що ч л е н і в було в 2 кварталі 1932 р. 2,78 міліонів, а в тім-же часі 1933 р. — 2,58 міліонів. Обороту було 1933 р. — 146,2 міл. мар., а 1932 р. — 194,7 міл. (зменшення о 48,5 міл. марок). Ощадностевих вкладок мали ці кооп-ви 1932 рі — 276 міл. м., 1933 р. — 195 міліонів.

Оборот гуртівні в Гамбургу (GEG) упав з 82,3 міл. марок на цілих 20 міліонів, отже до 62,3 міліона.

В цім занепаді головну вину поносить гітлєрівська агітація проти споживчої кооперації (поки ця партія не дістала кооперації у свої руки).

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА.

З польського господарського життя. Недавно відбувся у Варшаві зїзд представників великих нафтових фірм, з ініціятиви міністерства торговлі. Предметом нарад була справа цін нафти в детайлічній продажі. Стверджено, що ціни на місцях є ріжні і вагання доходять до 8 грошів на літрі. Учасники ствердили, що причиною таких великих ріжниць не є ріжниці в гуртових цінах, бо тут вагання доходять лише до 1,5 гроша на літрі. Протягом ц. р. нафта на складах підлягла „значній" обнижці, але це не відбилося всюди на роздрібній ціні. Нафтовий промисл готовий співпрацювати з урядом в справі урегулювання роздрібних цін. Такий комунікат читаємо в господарській пресі. Що за тим скривається дійсно — охота справді обнижити ціни нафти на місцях, чи може щось іншого — покажеться аж згодом.

Ціна вугля для промислових цілей на місци в копальні виносить за тонну 14—16 зл., а вугля на топливо 20—23 зл. в літніх місяцях. Перевіз вугля зі Шлеська до Варшави коштує коло 17 зл. 50 гр. за тонну. Польські промислові круги, як також самі вуглеві копальні домагаються від уряду обнижки залізничої тарифи принаймні на вугіль.

Загальна обнижка залізничих тариф, як товарової, так особової малаби прийти з 1. січня 1933 р. Досі однак нема в цій справі нічого певного.

Податкові закони, між іншими закон про підвищення грунтового податку, далі закон про кумуляцію самоврядних податків і зміна 2. ст. закона про промисловий податок — не вийшли дорогою декрету; їх вносить уряд на найближчу соймову сесію.

Говорять про те, що американські експортери бавовни згідні дати лодзьким фабрикантам на 2-літній кредит 250.000 бель бавовни. В звязку з тим, що ця трансакція малаб іти через державний Банк Краєвого Господарства — є чутка, що цей банк мавби з централізувати все закупно бавовни. Це бувби новий крок в напрямі етатизації господарства в Польщі.

„Польська Вуглева Конвенція" — картель головних копалень, на разі розпалася, через вихід з неї цілого ряду фірм. Причиною непорозумінь було те, що богато фірм було невдоволених з признаного їм контингенту до продажі в краю і за границями. Побоюються, чи не прийде до підвишки цін вугля — що моглоб статися, якби фірми захотіли не продавати якийсь час вугля. Це вони очевидно можуть зробити, бо дотеперішні високі ціни при обнижених платнях наповнили їх каси достаточними зисками. Уряд інтервеніює в напрямі відновлення картелю, погрожуючи в разі потреби заведенням примусового картелю. Уряд тут зацікавлений по перше тому, щоби фірми не перестали експортувати (експорт дає заграничну валюту — а при теперішніх цінах експорт є стратний). По друге — уряд певно не захоче допустити до звишки цін на краєвих ринках, бо це булоб убійче при напруженій господарській ситуації, з якою не числитися уряд таки не може.

В Польщі є 42 фабрики беконів, з того 21 находиться поблизу німецької границі. 24 беконярні є в руках Німців; ці беконярні опановують 80 % всеї продукції.

Ціна бензини і газоліни для продажі в краю, на основі цінника нафтового картелю від січня 1933 р., була 42.48 зл., для експорту 17,55 зл. В наслідок спротиву малих рафінерій, які не експортують, обнижено краєву ціну бензини до 38,20 зл. за 100 кг. Неекспортуючі рафінерії є однак обовязані вплачувати від кожного проданого в краю квінталя певну квоту до картелю, на „вертничий фонд". Ця „вирівнююча квота" виноситиме тепер 16 зл. від 100 кг. бензини.

Подібно поступлено також з цінами газоліни, що служить до опалювання тяжчих моторів.

Таким чином, продаючи бензину в краю, неекспортуюча рафінерія одержує нетто 38,20 — 16 = 22,20 зл. за 100 кг.

Білостоцький текстильний промисл здобув в 1932 р. для своїх виробів вступ на ринки Китаю і Манджурії. Польська господарська преса реєструє це, як дуже відрадний факт. В червні 1933 р. прим. вивезено туди 168.119 кг. товару. Комунікація йде окружною морською дорогою, з Гдині через Суезький канал, попри Індію до Китаю і Японії.

Збір тютюну в 1932 р. Тютюн—це рослина, що майже виключно удається на нашій території. Після даних статистичного уряду, збір тютюну в 1932 р. представлявся в окремих районах в слідуючий спосіб (в квінталах):

Кремянець 560, Рівне 1556, Здолбунів 1277, Городенка 4497, Рогатин 1147, Снятин 1890, Коломия 1154, Борщів 12710, Бучач 2461, Чортків 6935, Копичинці 4793, Підгайці 2461, Збараж 574, Скалат 13909, Тернопіль 3031, Теребовля 2371, Заліщики 5866.

Вартість одного квінтала сирівця після цін, які платить державний тютюневий монополь — є пересічно 91 зол. Збір тютюну з одного квінтала подає Гол. Статист. Уряд в цифрі дуже високій (прим. на Кремяненщині — 21,5 квінталів, на Рівенщині — 20,2 квінт., на Тернопільщині — 18,3 квінт., в Городенщині 11,8 квінт., Снятинщині 10,9 квінт.

Виходить, що брутто дохід з одного гектара вагається між 1100—2000 золотих. — (Очевидно однак, що ніхто не має змоги плянтувати тютюну цілими гектарами, тільки в межах дрібних ділянок, в міру признання органів тютюневого монополю).

Урядове обниження відсоткової стопи від вкладок в банках? Часописи обговорюють можливість урядової інтервенції в напрямі обнижки відсотків від вкладок по банках і ін. кредитових установах. Очевидно, що таке зарядження моглоб вплинути потім вже і на редукцію позичкової відсоткової стопи. Треба зазначити, що це був би в Польщі перший випадок примусового регулювання вкладкової стопи і тому буде дуже цікаво слідкувати, який буде наслідок такої інтервенції. Знижка малаб обовязувати від 1. січня 1934.

Примус картелізації в гутничім промислі. До повновластей, які мав уряд в Польщі що до творення примусових картелів в ділянці вугля і нафти долучено тепер (від жовтня ц. р.) ще примус картелізації в залізнім гутничім промислі. Держава заінтересована тут головно тим, щоби примусити гути експортувати товар за границю, навіть коли там ціни не високі. Згідно з новим розпорядком ті фірми, які не експортують, є обовязані вносити спеціяльні оплати до фонду для вирівнювання експортових страт. Ті оплати від тони не можуть перевищувати ріжниці між краєвою ціною тих виробів, а ціною, яку узискується при експорті.

Друга постанова розпорядку говорить про те, які запаси продукту фірми є обовязані держати на поготівлі, а саме у висоті одномісячної продукції підприємства. Більший запас — тільки тоді, коли підприємство узискає відповідний кредит від держави.

Брак цукру в СРСР. „Газета Гандльова“ доносить дня 20. XI. ц. р. в рубриці: „Зі світового цукрового ринку:

„Невистарчаюча продукція цукру в совітській Росії приневолила уряд СРСР до введення бонів (карток) на продаж цукру. (Це річ давна. — К Р.). Однакож і цей засіб не міг зарадити постійно зростаючому бракові цукру, в наслідок чого совітська влада завела вільну торгівлю цукром без огляду на те, чи ціна цукру буде тоді доступна для широких верств. І дійсно, по заведенні вільної торгівлі цукром його ціна піднялася до 50 зл. за 1 кг., і не є виключене, що та ціна буде ще вища“.

Зазначуємо, що „Газ. Гандльова“ від давнього часу займає дуже „річеве“, себто прихильне становище до СРСР — отже хіба не ширить неправди про цю державу.

Англія підпирає своє цукроварство. Британський уряд постановив внести до парляменту законопроєкт про продовження субвенцій для краєвих фабрик цукру. Субвенція ця виносить 9 пенсів за англ. сотнар (Cwt), якщо ціна цукру не доходить до 6 шіл. 3 пенсів. Подібно унормована субсидія для мелясу.

Також продукцію пшениці субсидіює англ. уряд. Робить це в той спосіб, що обложив спеціяльними оплатами млини та імпортерів пшениці і з тих оплат творить фонд для підпирання краєвих продуцентів пшениці (в Англії млини є теж важними імпортерами пшениці).

Великанський плян цукро-будівництва в Індії. В Британській Індії йде скорим кроком розбудова цукроварського промислу. Вже в 1930 році Індія мала 85 цукроварень, а є в пляні збудувати їх ще 100 до 120. Внутрішня консумція цукру досягає 4 $^{3}/_{4}$ міліони тон. Треба думати, що той промисл розбудовується коштом англійського капіталу. Таким чином Індія станулаб на власні ноги що до запотребування цукру, який сьогодня довозить головно з острова Яви, що є в руках Голяндії.

В Данії штучно піддержують ціни пшениці, масла і худоби До давніших заходів для піддержання цін пшениці і масла додано подібні заходи що до худоби. Від року існує в Данії спеціяльний податок у висоті 10 корон від убитої штуки. Цих грошей вживає влада на скуп худоби, мясо якої перемелюється на мясну муку. Тепер цей податок має бути підвищений ще о 10 корон і ця нова квота має йти, як підмога, селянам, що продають худобу.

З ПРЕСИ.

Кооперація на Закарпатті.

Закарпатський „Учительський Голос“ в статті: „Гріхи підкарпатської кооперації“ приносить дуже цікаву характеристику тамошньої кооперації, яку подаємо в повнім тексті без змін:

„Коли ми приглянемося до нинішнього стану нашої кооперації, то з сумом мусимо ствердити просто таки лихий стан її.

Годі було б шукати причин того в самих лише зовнішніх фактах — впливах чужинців або в відсутності субвенцій чи кредитів з зовні. Очевидно, що шукання недомагань треба починати таки в самих наших життєвих умовах, в наших людях та обставинах.

Вже Еган, приступаючи свого часу до направи господарських обставин Підкарпаття (р. 1897), писав про нас: „нині народ цей не здібний ні до якої праці. Він же годується лише вівсяним ощіпком, капустою, а в найліпшому випадку крумплями. Ця страва не дає йому фізичної сили й витривалости“. Коли ми додамо до цього велику народню темноту, а відкинемо так занадто різко присуджену нам нездібність, — то всеж дістанемо першу причину наших кооперативних невдач. Кооперація є самоуправа й тому потрібує певного рівня освіти: кооперація — це боротьба, що вимагає нераз твердости й характеру, а цього ж ще й тепер часто бракує нашому народові.

Другою причиною слабого розвитку кооперації треба вважати поганий матеріяльний стан населення, що, в наслідок цілої попередньої політики мадярської панської держави, було ожебрачене та віддане на поталу лихварям—позичальникам.

Третьою причиною є те, що найосвіченіша частина нашого народу — попівство та учительство в минулому майже не мали (та й тепер замало мають) зрозуміння для потреб народу, замало мали ідейности й жертвенности. Вони часто погорджували народом, і не можна було чекати від них відданої кооперативної праці.

Одначе ці причини самі по собі в нинішній час уже не діють із повною силою. Розвиток шкільництва в рідній мові, позашкільна освітня праця учительства, „Просвіти“ та в останньому часі й Робітничої Академії помалу поширює знання й розуміння кооперації, а тим самим створює внутрішні передумови її розвитку. Зростає нова генерація української молоді пересякненої справжнім народолюбством, яка стає до праці. Зрештою, при розумінню потрібности й хосенности кооперації знаходяться і в нашого бідного селянина невеликі матеріяльні засоби для заснування кооператив.

Проте кооперація не йде.

Ми думаємо, що, шукаючи головної причини цього, мусимо звернути увагу на осередок кооперації Підкарпаття — на Краєвий Дружественний Союз та переглянути, чи він зробив усе, як треба і що треба для успішного розвитку нашої кооперації.

Жадна праця не є можлива, коли нема кадрів, які могли б цю працю виконати. Отже цим уже накреслені початки й основи кооперативної праці на Підкарпаттю. Поширення кооперативного знання між ширшими масами та інтелігенцією — ось перше завдання, що лежало перед Кр. Друж. Союзом. І нині, після десятка років його праці, можна сказати, що цього першого завдання він не виконав.

Тих кілька коротеньких кооперативних курсів, що відбулися з ініціятиви Союзу, є ніщо в порівнанню з тим, що мало бути зроблено в цій галузі його праці. Потрібний був широкий плян організації масової систематичної кооперативної освіти; потрібний був кадр кооперативних інструкторів, що ходили б по селах із викладами про кооперацію, потрібні були кооперативні школи, бодай піврічні; в семінаріях же й торговельних школах та торг. академії треба було досягти введення курсу теорії та практики кооперації.

Бо лише так народні маси зрозуміли б корисність кооперації й придбали б потрібні знання для ведення низової роботи, а інтелігенція наша засвоїла б собі методи керування трохи ширшою дружественною працею та набула б потрібного для цього торговельного розгляду.

Але цього Кр. Друж. Союз не зробив. Він зате розбудувався в солідний уряд з точними годинами праці, горами паперів, емайльовими табличками на дверях і з тим специфічним бюрократичним душком, якого так боїться життя й творчість. Отже, замісць ініціятиви — засушені параграфи, замісць творчости — порох кооперативних архівів, замісць учителів-інструкторів — формалісти-ревізори. А в наслідок цього маси народні лишилися темні, дружеств не підпирали й піддавалися на ріжні протикооперативні провокації, що їх так багато й так легко ширили по се-

лах вороги кооперації, — приватні торгівці та лихварі. А де й закладались кооперативи, то часто під натиском з зовні та з причини власного нерозуміння й невмілого їх провадження вони вироджувались, банкротувати й сіяли між селянством непошану та нехіть до кооперації на довгі роки. Це лише в нас можна зустрінути напис: „Потребительное дружество М. Лебовича", лише в нас можна почути „Доста ми мали вже дружеств, ще й до днесь не уплатилисьмеся з довгу".

І ось у такім поверховім підході до початкових завдань кооперації на Підкарпаттю та до методики кооперативної праці в нас полягає основний величезний гріх Краєвого Дружественого Союзу.

Це так загально. Але ми можемо конкретно вказати й дрібніші гріхи, що випливали з цього основного.

Отже перш за все непропорційна увага одним галузям кооперації у відношенню до інших. Знаємо, що Підкарпаття не є одноцільним господарським районом. Багатші низи з частішими містами є більше зацікавлені кооперацією збутовою, сільсько-господарською. Голодні верхи, неврожайні гори — хоч подекуди мають що продати, здебільшого ж жили з заробітків — отже в більшій мірі вони були заінтересовані кооперацією споживчою, що здешевлює й впорядковує саме споживання. Але Краєвий Дружественний Союз або цього не бачив, або не хотів бачити. За всяку ціну форсував він кооперацію сільсько-господарську навіть там, де вона даних на розвиток не мала. Та навіть і самі поодинокі галузі сільсько господарської кооперації не були належно розвинені. Де міцна організація Союзу молочарень із налагодженими перерібнями, холодільнями та головно апаратом збуту? Де збутова централя пчолярів? Де яєшна кооперація? Де кооперативна овочева централя з переробкою, переховуванням і знов таки збутом? Їх нема, бо Краєвий Дружественний Союз їх не створив, а тим самим значить не виконав свойого післання в царині вже організаційній, а не освітній. Що ж до споживчої кооперації, то нею Кр. Друж. Союз взагалі дуже мало цікавиться. Він сказав собі, що село, яке не може зібрати наразі Кч. 10.000.— не може заложити споживчого дружества. І знов же — чому таке загальне рішення, чому не розгляд кожного окремого випадку, чому не розбудова сітки гуртових складниць, які уможливили б скорочений обіг капіталу, а тим самим зменшили б запотрібування в ньому? Всі ці „чому" якнайліпше показують, скільки хиб зроблено було Кр. Друж. Союзом у його праці.

Одначе не лише в непропорційності поодиноких галузей та в занедбанню деяких із них були помилки Союзу. Система в цілому мала ту ваду, що вона була вибудована на принципі найбільшої централізації. В наших умовах, де глухі села розкидані між лісами й горами, де дороги погані, де бракує часто грошей на далекі поїздки, — централізація цілого кооперативного керовництва є просто шкідливою справі. Якнайширша децентралізація, утворення районових центральних осередків мусіло бути програмою для праці. Але й так не було.

В наслідок цього не було фактично живого звязку, а коли так, то не було й довіря до централі. Зналося, що десь є Краєвий Дружественний Союз, але розглядалося його, як якесь неминуче зло, бо треба, мовляв, пай платити, а хісну з нього жадного.

Було й ще одно зло, що шкодило кооперації — це сполітизованість її. Так уже якось повелося, що в Кр. Друж. Союзі першу скрипку грали представники аграрної партії, хочби навіть вони по суті з кооперацією ніколи нічого спільного не мали. Це само собою мало сприяло безсторонності праці Союзу та все тягло його на шлях служення груповим інтересам.

Зовсім же прикрий факт одриву від справжнього життя і прояв глибокого нерозуміння сучасности стався в Кр. Друж. Союзі отсе недавно. В травні (маю) управа його винесла постанову про перехід Союзу на великоросійську мову урядування. Більшої непродуманости, глибшого нетакту зробити не можна було. В час, коли народ недвозначно виявляє свою волю до участи в усіх проявах життя, в вік демократії, групка інтелігентів вирішає переучити народ та примусити його уживати московщини, якої й сама групка добре не знає й не розуміє. „Русскій Ревізійний Союз" у Львові видає свій часопис українською мовою — фонетикою, а наші доморослі „русскіе" домагаються московщини. Де льогіка, де розум? Але мало того: на зборах Краєвого Друж. Союзу при кінці тогож місяця травня б. р., зорганізувавши та розагітувавши групу деяких мало-свідомих делегатів та учителів, „кооператори" добилися терором і криком того, що ані знаний наш діяч і основатель Союзу дир. А. Волошин, ані свідомий селянин І. Грига не були перевибрані до Управи Союзу. І в цьому факті попереднє рішен-

ня управи щодо мови діставало гідне завершення. Цим рішенням Союз ступив на шлях язикової боротьби — шлях, що його взагалі на Підкарпаттю тепер піддержують лише ті, хто хоче деградації нашого народу.

Ми не вважаємо цей фінал неславної діяльности Кр. Друж. Союзу несподіванкою. Він був вислідною цілого попереднього життя Союзу. Відірваний від широких народніх мас, пересякнений некооперативним бюрократичним духом, нечулий на народні інтереси Союз останніми своїми кроками лише доповнив попередній образ. Та це лише добре. Принаймні у наших компромісовців та прихильників єдиних фронтів отворяться очі на те, з ким і де вони досі працювали — з народом і для народу, чи проти нього.

Тепер справа ясна. Розрив Союзу з селом і українською інтелігенцією повний. І нашому учительству треба з цього лише витягнути потрібні висновки, а тоді взятися до справжньої кооперативної вихови населення та до конструктивної праці, праці не по кооперативних урядах, а на селі, не між уявними подкарпатськими москалями, а серед живого нашого українського народу й для нього. Такою працею учительство докаже, що кооперація є дійсно матірю добробуту, а не матірю зневіря, як це бачимо тепер, при керовництві Краєвого Дружественного Союзу.

Цією працею учительство внесе до кооперації на Підкарпаттю новий дух, витворить для неї нові напрямні в роботі, які доведуть до перемоги селянства над його злиднями та поневіряннями.

Єднання нашого учительства з селом є найкращою цього запорукою".

Заховуйте чистоту кооперації*). Історія кооперації — це історія упертої боротьби кооперативних організацій проти тих перешкод, які були на її шляху, для осягнення, коли не повної незалежности, (якої не має на земній кулі), то певної автономности в її діяльности. Згадаємо, що при своїму виникненню кооперації прийшлося боротися з повним свавіллям адміністративної влади, бо закладані на початку минулого сторіччя кооперативи не мали ніякого захисту з боку закону; — відсіля боротьба кооперації за кооперативне законодавство. Боротьба ця закінчилася успішно, і майже всюди тепер існують кооперативні законодавства. Останні не завше були цілком сприятливі для кооперації, не завжди давали їй можність вільно розвиватися, але кожне кооперативне законодавство до певної міри захищало кооперацію від сваволі адміністративної влади і дозволяло їй існувати, не боячись за завтрішній день.

Одначе, безперечний є факт, що кооперативне законодавство деяких країн просякнуто іншими мотивами, ніж захист кооперації, як автономної економічної організації. Деколи серед цих мотивів ми помічаємо бажання, по можливості, зменшити таку автономність, деколи навіть зовсім її знищити. І ми можемо твердити, що законодавчі норми, які регулюють діяльність кооперації, не завжди можуть бути визнані задовольняючими щодо мінімальних вимог теорії кооперації. І тому сумнівно, щоб ті організації, що регулюються такими нормами вважалися існуючими, як кооп. організації, в їх чистому вигляді.

До таких норм, що загрожують чистоті кооперації, слід перш за все відвести відсутність категоричної вимоги в законі (Німеччина), що кожний член кооперативи має один голос в загальних зборах. Сюди належать також норми, що дозволяють уряду включати в склад членів управління кооперативи свого представника з правом голосу і тим більше з правом „veto" (Угорщина, Рад. Україна). Сюди відносяться також постанови, що дають право адміністративній владі звільняти остаточно і без жадного суду членів управ від їх уряду у випадку шкідливих, на погляд адміністрації, вчинків з їх боку. Сюди відносяться норми, що дають органам влади право призначати продажні ціни на предмети, що продаються кооперативам (Рад. Україна). Сюди слід віднести норми, що утворюють в царині кооперації органи адміністративно-державного характеру (Головні Кооперативні Комітети) та перечають їм регулювання більш важливих питань, які по істоті моглиб бути регульовані в законодавчому порядку (Радянська Україна, Польща).

Кооперативне законодавство, що вриняло хоч би одну з категорій норм вказаного вище характеру, порушує мінімум вимог, що ставляться теорією, як необхідні для тих установ, що претендують на назву кооперативних. І тому воно ipso facto виключає себе з кооперативних законодавств, але

*) Передруковуємо цю статтю проф. С. Бородоєвського як дуже актуальну для наших відносин, з „Журналу шкільного листування УТГІ" в Поєбрадах, де вона (в ч. 22 за 1933) первісно появилася. — Ред

переходить до категорії законодавств, що регулюють не кооперативні організації в їх чистому вигляді, а організації, що досить часто не мають нічого спільного з кооперацією.

Ось чому кооперативні працівники кожної країни повинні вперто захищати ті межі, якими відділяється кооперативність даної організації від її некооперативности. Вони повинні всіми дозволеними засобами боротися з порушенням кооперативними законодавствами отаких меж, з відмовою його гарантувати кооперації мінімум прав на автономність, з його небажанням зберегти чистоту кооперативних принципів.

БОЛЮЧА ВТРАТА.

Смерть Івана Івасюка.

Дня 31. жовтня 1933. р. помер у Празі в 54 році життя Іван Івасюк, економіст, лєктор кооперації і банківництва на Українській Господарській Академії в Подєбрадах.

Покійний перед самою смертю подарував українській кооперативній літературі велику і дуже цінну працю про „Кредитову кооперацію на Україні“, в якій зібрав весь свій довголітний досвід в ділянці сільсько-господарської і кредитової кооперації на Кубанщині. (Книжка вийшла в серії видань варшавського Українського Наукового Інституту). Як лєктор кооперативного книговодства, покійний видав ряд підручників для студентів УГА у формі скриптів. З давніших його праць загальну увагу звернула велика і солідна господарська монографія п. з. „Кубань. Економічний нарис“ (видання Укр. Соціольогічного Інституту в Празі, 1926 р.).

Покійний був подиву гідною людиною. Все мовчаливий, з доброю, легкою усмішкою під вусом — це була ходяча сконцентрована воля і трудящість. Такої скромности небагато на світі. Всі його мали за Кубанця, за одного з лідерів групи кубанців — українських соборників. По правдіж — він був родом з Хотинщини на Бесарабії, тільки згодом акліматизувався на Кубані і полюбив цей гарний край. Замолоду вчителював, спершу на Катеринославщині, пізніше на Кубанщині. Тут він пристав душею до кооперативного руху. Його трудом зорганізовано м. і. Кубанський Кооперативний Банк і він вибився на його управителя. Кубанський Банк в його руках став могутньою господарською, фінансовою, агрономічною і освітньою централею.

Революція 1917 р. видвигнула і його на чоло вільної країни. Іван Івасюк став членом Кубанської Краєвої Ради і разом з нею мусів 1920 р. покинути Кубань та емігрувати.

Вістка про його смерть вразила всіх, хто його знав і з ним приятелював. А знавши його — не можна було не бути його щирим приятелем...

К. Коберський.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: д-р Карло Коберський

Друкарня „Бібльос“, Львів, Японська 7. Тел. 14-78.

В. ЛЕВИНСЬКИЙ

ЯК БОРОЛИСЬ ПОЛЯКИ ЗА СВОЄ ГОСПОДАРСЬКЕ ІСНУВАННЯ ПІД ПРУСІЄЮ

ЛЬВІВ 1933

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 1528

Додаток до „Кооп. Республики“ за 1932 р.
Бібліотека Ревіз. Союзу Укр. Кооператив ч. 33.
Накладом Ревіз. Союза Укр. Кооп. у Львові.
Друк. „Бібльос“, Львів, Японська 7. Тел. 14-78.

Вступні замітки.

Боротьба народів — це суспільне явище не тільки наших часів, але й усього історичного та доісторичного ходу й розвитку людського суспільства. Кожне явище, що діє і повторюється в природі або суспільстві постійно, називаємо законом. Боротьба народів це закон процесу людського суспільства. Чи обсервуємо життя примітивних (диких) народів перед тисячами років, чи в глибокій старовині (життя старих Греків і Римлян), чи в середновіччі, чи вкінці в новітніх і інших часах — скрізь й усюди обсервуємо одно й те саме постійне явище, а саме боротьбу народів.

Чому народи вели й ведуть між собою вічну й ненастанну боротьбу? О що ходить у цій боротьбі?

Наука про суспільство (соціологія) дає на це питання таку відповідь.

— Кожний сильніший етнічний або соціяльний елємент (нарід або кляса) змагає до того, щоби примусити слабший елємент (нарід або клясу), що находиться під його владою, або під неї попаде, служити своїм цілям. Вічна жадність визиску й панування вправляє ввесь соціяльний процес в рух. Тимто боротьба народів за визиск і панування у всіх формах, як отвертих, так і насильних являється руховим принціпом і силою історії.

На найнищому ступні розвитку людського суспільства, цебто в стані первісного дикунства людей, що кермувались у своїх вчинках одним тільки тваринним інстиктом, одно племя не знає інакше використати друге племя, як у той спосіб, що члени одного роблять лови на друге та членів їх убивають або пожирають. Канібалізм був поширений колись по всій земній кулі, та ще й нині надибуємо його у сучасних диких племен. На пізнішому ступні розвитку суспільства люди приходять до свідомости, що використати для своїх цілей чужі етнічні елєменти (народи й кляси) можна далеко краще в інший спосіб, як через канібалізм. Сильніше племя або нарід полишає слабше при життю, але опановує його, цебто грабує його землю і добро та приневолює членів його працювати на себе, як рабів.

Так повстало старинне рабство (невільництво), середновічне кріпацтво та неволя народів новітніх часів, цебто в добі капіталізму.

Кожне панування є завсігди результатом війни, бо кожна війна, коли вона не є простим наскоком грабіжників, має своєю метою зорганізування тривалого апарату панування над переможеними. Боротьба між переможцями й переможеними йде далі. Але вона губить отвертий характер і форми війни та переходить у скриту. Між одними

й другими повстає вічна ворожнеча, вічне напруження сил, вічний неспокій, дальша постійна боротьба на життя і смерть.

Одним із засобів, що веде до знищення цієї боротьби й усунення антагонізму між пануючим і поневоленим народом являється національна асиміляція. Пануючий нарід силкується при помочі всіх засобів, що ними розпоряжає, накинути поневоленому народові свою мову, свою релігію, свою культуру. Коли це наступило, падають й інші перегороди й перешкоди злиття одного народу з другим. Національна асиміляція стає довершеним фактом.

І тільки там жадність панування одних народів над другими находить свій природний стрим, де силі одних успішно простиставилася сила других.

Так пізнали ми один суспільний закон, що діє в історії і в процесах людського суспільства. Та хочемо звернути увагу читачам ще на другий. Це так зв. закон пробудження поневолених, що його відкриття та соціологічне обоснование завдячуємо відомому марксівському вченому, др. Отто Бауерові.

На чому полягає він?

Наслідком підбою народів у февдальній добі асимілюються всі їх вищі верстви крім закріпощеного селянства. Капіталізм розкладає село та викидає селянських синів у місто. Одні стають тут наємними робітниками, другі здобувають собі висшу освіту. Так твориться пролєтаріят і інтелігенція поневоленого народу. З початку одні й другі легко попадають під асиміляційні впливи або зовсім асимілюються з пануючим народом. Пригнічена й забита національною й соціяльною неволею селянська маса спить ще блаженним сном, невідома своїх національних і соціяльних інтересів. Такий стан триває до певного часу. Коли число інтелігенції поневоленого народу вже зросло, коли кличі народництва та демократії знайшли відгук у їх психіці, вертає ця засимільована інтелігенція до свого народу назад, реасимілюється, створює національну літературу й пресу, будує свою культуру, стає будителем народніх мас та піоніром національно-політичного визволення народу.

Так Українці, Білорусини, Литовці, Чехи, Фінляндці, Лотиші, Грузини, Болгари і т. д., наслідком поневолення їх, стали в ході історії селянськими народами, що над ними запанували Поляки, Москалі, Шведи, Вірмени, Греки, Турки і т. д. Всі ці народи пробудились до національної свідомости й більшість з них визволилася вже з ярма національної неволі. Однак процес пробудження поневолених народів, у добі капіталізму — це загальний закон, супроти яких воля пануючих народів безсильна. Вони можуть задержати розвиток перших, але знищити їх не в силі. Навіть найменші народи, що їх давно вже засудили на національну смерть, прокидаються до свого національного і самосвідомого життя та певним, хоч і важким шляхом ідуть до свого визволення.

В цій статті обмежимося до ілюстрацій ділання обох законів, що ми їх вище коротко пізнали, на конкретньому прикладі. Що ми вибрали на цей приклад пруських Поляків, то це не тільки тому, що неодна сучасна держава переняла у своїй національній політиці супроти Українців та інших недержавних народів всі засоби і методи політики колишнього пруського уряду супроти Поляків і не тільки тому, що організація боротьби пруських Поляків за своє існування

являється у великій мірі зразком еволюційної (мирної) боротьби поневоленого народу [1]) за своє існування, але головно тому, щоби на цьому конкретному прикладі з усією обєктивністю показати, що сила соціяльного закону далеко сильніша від волі потентатів та урядів і що в останній лінії перший являється побідником над другим. Така лєкція, що її може нам дати не тільки наш конкретний приклад, але й взагалі вся дотеперішня історія боротьби поневолених народів за своє існування в добі капіталізму. Вона має для нас не тільки глибокий науковий, а саме — соціольогічний інтерес, але ще й практичний.

Даючи читачам по змозі короткий й стислий нарис історії боротьби пруських Поляків за своє існування, ми зовсім не думаємо впливати на хід тактики Українців в сучасній Польщі в такому чи іншому напрямі. Бо ми переконані, що тактику кожного поневоленого народу зумовлюють у великій мірі самі його противники, що таку чи іншу зброю, що нею послугується поневолений нарід у боротьбі за своє існування, в першій і головній мірі накидає йому сам пануючий нарід.

При писанню нашої брошури ми користуємося майже виключно солідною книгою німецького вченого, проф. Л. Бернгарда [2]), на котру в нас, як вона появилася, не звернули ніякої уваги і котра сучасному поколінню цілком невідома. А тимчасом книга проф. Бернгарда, котрий зовсім не криється зі своїм пруським націоналізмом, а однак підходить до фактів, що про них узявся писати, зі скрупулятністю та обєктивністю німецького вченого, — представляє для нас найглибший інтерес. Даючи яскраву картину національного пробудження пруських Поляків, змальовану ним просто по майстерськи, він показує нам, як з країни шляхти і темного та забитого польського селянства пруська Польща, через велику культурну працю й дисципліну, протягом кількох десятиліть перероджується в новочасний суспільно-політичний організм, що під покрівлею чужої і ворожої йому державности веде не тільки з успіхом боротьбу за своє національне існування, але в своїй розгоновій силі національного відродження ще й витискає ворога з рідної землі.

В чому загадка цих великих успіхів політики поневоленого народу?

Серйозна політика можлива тільки тоді, к о л и з а н е ю с т о ї т ь е к о н о м і к и. Ось наука, що її дає нам боботьба пруських Поляків за своє національне існування. І саме найглибший науковий інтерес книги проф. Бернгарда лежить у тому, що він, даючи нам яскраву картину пробудження й відродження пруських Поляків, зазнайомив нас грунтовно з економічною базою цього відродження, з його економікою.

В історії цієї боротьби розріжняє автор три періоди: перший від 1831 до 1863, другий від 1863 до 1893 і третій від 1893. — Перейдемо їх.

Характерно, що автор моттом до своєї книги поклав виривок із промови на одному польському зїзді такого змісту:

---

[1]) Зразком революційної боротьби поневоленого народу за своє існування може служити Ірляндія.

[2]) B e r n h a r d Ludwig, Das polnische Gemeinwesen im Preussischen Staat. Die Polenfrage" 2 bearb. Aufl. XI—620 з двома картами. Leipzig, 1910, 8⁰.

„Прилучені до держави, що на її внутрішній розвиток не можемо мати ніякого впливу, ми приневолені з власної плоті прясти нитки, необхідні для огрівання нашого тіла й духа, створюючи установи на оборону наших інтересів, загрожених майже зі всіх боків".

Це мотто відразу вводить нас у саму суть матерії книги проф. Бернгарда.

I.

(Вступні уваги. — Еміграція і батьківщина. — Настрої в Познані. — Пруський королівський указ з 1833 р. — Гасло: „Powrót do kraju!". — Роля еміграції. — Др. Кароль Марцінковський, як ідеолог і організатор органічної праці. — Перші польські реформи й установи. — Кредитовий Союз. — Базар познанський. — Товариство ім. Марцінковського та інші союзи. — Надії ка еміграцію. — Смерть Марцінковського. — Закриття Кредитового Союза. — Виключення Поляків з пруської адміністрації. — Рік 1863. — Кінець панування еміграції).

Після трьох поділів Польщі (1772—1793—1795), з котрих останній цілком вимазав Польщу з карти европейських держав, відбудували вправді Польщу за Наполєона під назвою „Варшавського князівства" в неповних навіть етнографічних межах; проте з упадком Наполєона державу цю зліквідував Віденський Конгрес, а створене на її місце „Польське Королівство" тільки з частини російської займанщини мало характер автономічної політично провінції російської імперії.

Поляки не могли переболіти втрати своєї батьківщини. В 1830/31 підносять вони прапор революції і війни проти царату, але це повстання кінчиться для них нещасливо.

Зникла остання надія на здобуття волі.

Проте Поляки не скапітулювали. Розбиті польські лєгіони тисячами потягнули до Франції — на еміграцію, щоб звідци працювати в користь визволення батьківщини.

Париж став центром осідку польської еміграції. Він став великим огнищем тайної польської організації, агітації і пропаганди. Тут розгорілось польське духове життя і то саме тоді, коли після погрому 1830/31 воно по всіх займанщинах просто завмерло. Дивне явище: майже все, що є велике й могутнє в польській літературі, повстало після 1831 р. у Парижі! В 1831 р. появилася тут третя частина Міцкевичевих Dziad-ів, цеї величньої й могутньої пісні польського мучеництва. Здавалось, що в цьому демонічному творі польський геній висловив всі й найскритші, найсильніші почування, всі дрожання болю душі польської еміграції. Не диво, що очі всієї поневоленої Польщі звернені були на Париж, як на те місце, де кувалась нова зброя польського визволення.

Засноване кн. Чарторийським в Парижі в 1832 р. „Towarzystwo literackie" стало центром політики польської аристократії. Знова-ж „Towarzystwo demokratyczne", засноване майже рівночасно польськими лібералами, було противагою першому. Обі організації змагалися між собою за впливи на поневолену батьківщину.

Що-ж дала еміграція Полякам у Прусії?

Важко рішити: страх перед енергійною антипольською політикою, що її провадив уряд після 1831 р., чи втома польського суспільства або потреба відпочинку, опанували Поляків у перших роках після повстання. Коли в Парижі кипіло й гуділо бурхливе життя еміграції,

в польській Прусії було тихо й спокійно. Люде почували себе пригнобленими. Забите, темне й безпросвітнє польське селянство спало сном мертвих; другаж, менша частина польського суспільства стала думати про свої власні інтереси.

З 1834 р. польська шляхта й магнатерія в Прусії, що в її руках спочивала виключно польська політика, ослаблена й пригноблена подіями великого зриву та її наслідками а до того задовжена, що надармо шукала дешевого кредиту в пруських банках, виявляла сильний нахил до спокійної економічної роботи. Вона бажала присвятити себе місцевим справам, особливо з моменту, як пруський уряд зробив вид, що бажавби помогти їй.

13 марта 1832 р. появився королівський кабінетний указ, що велів скуповувати польські задовжені маєтки та перепродувати їх Німцям. Навіть людина, що вела пруських Поляків на поміч повстанню 1830/31, поміщик Дезидерій Хлаповський дає тепер пароль: спокійна економічна праця на батьківщині!

З 1833 р. став виходити навіть польський часопис „Przyjaciel ludu", всеціло присвячений інтересам місцевої політики пруських Поляків. В цій праці польська шляхта в Прусії рахувала навіть на поміч одної частини еміграції.

Ця поміч стала просто конечною особливо з того часу, як пруський уряд скасував в Прусії останні решткы польської самоуправи. 3 лютого 1833 королівським указом застановлено ландратські вибори а вслід за ним появився другий указ, що загально виключав Поляків від пруської державної служби. Мало того. Всі важні місцеві справи, від духовних семінарій до поліпшення грунтів, пруська адміністрація взяла в свої руки та під свій догляд і контролю. Відразу пруський уряд позбавив польську шляхту всякого впливу на місцеве польське населення. Польська шляхта й магнатерія стала почувати залізну руку опіки над собою свого ненависного ворога.

В цьому моменті розумніші поміщики, що не дали збити себе ворогові з пантелику, кинули зазив на адресу еміграції: Powrót do kraju! Назад на батьківщину для праці на місцях!

Польська еміграція в Парижі відограваля подвійну ролю. З одного боку була вона гніздом заговорів, центром політичної польської ініціятиви, з другого, свого рода вищою школою і академією. Тут кипіла польська політика, але тут розвивалася й польська література, наука та мистецтво. Між 1831 і 1863 рр. по всіх польських займанщинах стало добрим тоном і звичаєм „емігрувати" на кілька років для завершення студій у Парижі. Таким чином еміграція в Парижі стала відограваті для Поляків ролю вищої політичної і науково-виховної школи, що рік річно приймала й випускала молодих людей. Відповідно до свого характеру й нахилів люди вертались звідци або „емісарами еміграції" для політичної роботи й заговорів, або присвячували себе місцевій праці, використовуючи своє знання й досвід. До цих особливо людей звертався зазив з Познаня: Powrót do kraju!

Серед тих, що пішли за цим зазивом і в 35 рр. вернулись у Познань, був один лікар: др. Кароль Марцінковський. Йому було 36 років, коли виїхав з Парижа, а в 10 років опісля він помер. Проте цих 10 років його важкої й муравлиної праці становлять цілу епоху в історії польської Прусії. Став дійсно вождом і великим трибуном свого народу, спосібний на особисту самопожертву, він мав інші

думки про нарід, як звичайний, пересічний польський аристократ. Твердо вірив у силу народніх мас і був переконаний, що з них можна створити новий національний фактор, польську середню клясу. Не висказував просто цієї ідеї, але робив для неї все.

На Марцінковського мала великий вплив заграниця. Коли обжалуваний в державній зраді мусів покинути Познань і поїхав спершу в Лондон, там він все ціло був перенятий ідеями і духом еміграції. Але Англія поділала на його наче холодний туш. Англійський егоїзм і практицизм заставили його тверезо подивитися на самого себе, на світ і польські справи. Тут у Лондоні побачив він на власні очі та переконався, що даремно надіятися Полякам на поміч Англії у польській справі. Розчарований, закинув майже політику та став виучувати сільське господарство й продукцію Англії. Коли в кінці 1832 р. приїхав у Париж, побачив тут несерйозність польських конспіративних гуртків, та розпаношену гризню між аристократами й демократами. Його програмою було: Поляки повинні визволитися від надії, що Франція може дати їм політичну поміч при організації повстання. „У французькому парляменті сміються з Поляків". З другого боку Поляки повинні використати французькі наукові установи, бо набути в рідному краю дійсне знання для Поляка просто неможливо.

Маючи такі погляди, Марцінковський держався цілком з боку від політики еміграції. Натомісць став одним із організаторів помочі Полякам, що вчились на чужині. В кінці 1832 р. основано в Парижі „Towarzystwo Pomocy Naukowej". В управі цього товариства бачимо Марцінковського поруч Міцкевича. Рівночасно він вступив у зносини з парижськими медицинськими установами та відкрив для своїх земляків дорогу до занять по французьких клініках і шпиталях. За його поміч підчас вибуху холєри в 1833 р. Institut de France, себто Академія Наук у Парижі відзначила його, як лікаря, золотою медаллю. В 1836 р. приїхав він на зазив земляків до Познаня.

Зразу взявся до важкої праці: організації польської Прусії. При кінці 30-тих рр. його загально вважали вже моральним диктатором. Його диктатура полягала в тому, що він негодував пустими партійними роздорами та працював з кожним, хто готовий був і спосібний був віддатися оргранізаційній праці. Його „диктатура" полягала ще в тому, що він, проти звичаю, для всіх своїх підприємств шукав підмоги пруських властей, або в конечнім випадку їх невтралітету і таким способом з самого початку відганяв від польських організацій пайнебезпечнішого ворога. Вкінці розумів і вмів притягти для здійснення своїх плянів архиепископську консисторію.

Коли Марцінковський приїхав у Познань, щоби посвятити себе польській справі, застав тут тільки одну економічну організацію: Кредитовий Союз для вел. князівства познанського. Оснований в 1821 за згодою й піддержкою пруського уряду, він був цілком у польських руках, власне кажучи, в руках польської земельної аристократії, що її інтересам служив. Але в цьому банку польські панове вели таку господарку, що він уже по кількох роках хилився до упадку. В 1825 пруський уряд виратував його, даючи йому безпроцентову позичку в сумі 200.000 талярів. Але сума ця не виратувала банку при відомій господарці польської шляхти, що стала просто приповідкою. Банк далі існував, але тільки на папері. До приїзду Марцінковського

шляхтичі даремно добивалися більшої позики від пруського уряду. Удалося це Марцінковському. Він виєднав в нього позичку в сумі 11 міліонів талярів. Але М-кий не був ані поміщиком ані шляхтичем. Тимто не диво, що він з чисто клясової економічної організації польської шляхти зробив зразковий сільсько-господарський банк, що служив загальним інтересам пруських поляків та спеціяльно сільсько-господарській культурі польської Прусії.

Марцінковський не закладав рук. Перше підприємство, що мало промощувати шлях для здійснювання його ідеї (себто організації польського міщанства), було товариство, засноване ним в 1838 р., що мало сконцентрувати в своїх руках всю торговлю сільсько-господарськими продуктами польської Прусії та зорганізувати загалом справу особистого кредиту. Одно й друге було досі в жидівських руках. Проте здійснення цього великого пляну вимагало великої суспільної дисципліни, що її що-й-но треба було виплекати, як не менш великого капіталу, що його ще не було. Товариство між іншим збудувало великий польський готель в Познані — „Базар Познанський", що попри свої ціли, яким служив, був вигідним місцем для зустріч і зборів Поляків.

Більш повелася Марцінковському друга справа. В 1840 р. основували в Познані „Товариство ім. Марцінковського", котрого метою було нести поміч Полякам, що потребували освіти. Товариство розвинулось у могутню, організацію і було справжньою гордістю Поляків. Власне кажучи, воно було цілою системою товариств з централею в Познані. По всіх містах і місточках Прусії працювали „окружні комітети" товариства. З самого початку основання його Марцінковський установив моральний принціп, що обовязував кожного Поляка помагати товариству матеріяльними пожертвами. Система була така, що окружні комітети всі зібрані гроші посилали до централі. Але вони одержували назад більше, як давали. Так удержували Польки, безліч стипендіятів і пенсіонерів, що вчилися у нищих, середніх і вищих школах.

Товариство завдячувало свій великий успіх двом моментам. По перше, воно було безпартійне, цебто відкрите для всіх. Загалом у Поляків увійшла в тіло і кров засада, що в польських економічних і культурних організаціях і одного слова не сміли говорити про політику. „Принціпово" всі ці товариства вули безпартійні. „Принціп безпартійности" показався через цілі десятиліття, у всіх фазах польської політики пруського уряду, успішним. Всі товариства Поляків були чисто польські, по формі однак безпартійні. Проте, ця формальна безпартійність могла бути здійснена тільки тому, що управа всією системою була строго національна, польська. Обєктивно вийшло так, що польські організації на німецькі гроші робили польське діло. Таке діло робило і товариство ім. Марцінковського. Марцінковський мав звязки не тільки з пруськими властями, але і з німецькими громадянами та шукав в німецьких колах грошей для свого товариства. Другий момент, котрому завдячувало товариство свій успіх, був організаційний. Від кожного члена, що побирав стипендію т-ва, брали довжний вексель, що нам зобовязувався стипендіят в часі, як тільки буде в можности удержувати себе, сплатити назад свій довг. Проте розвиток товариства ім. Марцінковського показав Полякам, що національну справу піддержується не векслевою строгістю, але при помочі громадянської опінії та контролі. В рахунок уходили три групи

людей, що від них залежав успіх справи: члени товариства, стипендіяти та бувші учні.

Щоби збільшити і обєднати першу групу, рішили піддержувати честилюбність комітетів при помочі публичних комунікатів і щорічних зборів товариства. На стипендіятів впливали при помочі розподілу й відмови стипендій, збільшення їх або зменшення. Стипендіяти підпадали контролі товариства. Вкінці на бувших стипендіятів мали вплив через публікації, хто і в якій мірі сплачував свій довг. Ці публікації мали більший вплив як вексливий примус. До того бувші стипендіяти мали моральний обовязок, вступати в члени товариства, помагати йому та по змозі займати відповідні до своїх студій місця на провінції, щоб тут працювати в користь рідної країни.

Так працювало товариство ім. Марцінковського. Воно обслуговало в першій мірі своїми стипендіями середні верстви польського суспільства: ремісників і приватних службовців, селян і народніх учителів та вкінці синів польських робітників.

Крім цього товариства основано заходом Марцінковського ще інші союзи, як: Союз для учащихся в Познані, Союз освітньої помочі в західній Прусії, Союз учащихся дівчат в Зах. Прусії і Союз польських народніх бібліотек. Всі ці організації побудовано на зразок товариства ім. Марцінковського і всі вони находилися з ним у персональній унії, що, як далі побачимо, стала головним цементом польського суспільства. І доходи всіх цих товариств черпалися з трьох головно джерел: зі щорічних вкладок членів, надзвичайних датків та з процентів від капіталів. Так напр. маєток товариства ім. Марц., що в перших роках свого існування доходив до 1.300.000 марок, складався з дарів, пожертвувань і лєгатів.

Вплив і слава Марцінковського дійшла в 1844 р. до апогея.

А проте польська Прусія пильно прислухалася до всього того, що діялось на еміграції, і, не кидаючи своєї органічної праці, жила її надіями.

А життя еміграції далі диференціювалося і розкладалося. Попри дві відомі нам групи, аристократів і демократів, повстала ще третя, що бажала примирити дві перші, себто „Zjednoczenie". Від цих трьох головних груп почали відколюватися многі тайні клюби й товариства, що засідали то в Парижі, то в Лондоні, то в Швайцарії. Всі вони гризлися і жерлися між собою. А коли надії на чужу заграничну поміч, на Лондон і Париж, недописували, публика почала нервуватися. Приняття кн. Чарторийським „польської корони" було першим признаком цієї хороби. „Ви робите мене смішним" — сказав князь депутації, що піднесла йому корону, але тим не менше приняв її. Демократична знов група сама присвоїла собі „вищу владу" не тільки над еміграцією, але й над усією Польщею та почала затягати „національні позики". Мимо цього еміграція стала підготовлювати нове повстання. По всіх польських займанщинах розбрилися емісари еміграції, що відогравали ролю ініціяторів повстання. В Познані проживали для підготовки повстання Мєрославський і Маліновський, як емісари „демократичного товариства", Хелміцький як емісар „Zjednoczenia" і Вітолд Чарторийський як посол від аристократії.

Робота й впливи цих груп в польській Прусії привели в результаті до знищення майже всієї праці Марцінковського.

В 1844 р. ще ясно світила його звізда. Проте вже з кінцем ц. р., коли Познань став операційною базою повстання, стала вона мер-

кнути. Марцінковського, що не вірив в успіх повстання і виступав проти його, стали кидати навіть його найвірніші приятелі та бойкотувати. Його вкінці цілком ізолювали. Він тяжко занедужав і в листопаді 1846 р. помер. Після його смерти падали його організації, одна по одній. Всі вірили на заграничну поміч. Всі вірили в „націоналізм“ Луї Наполєона, та прислухалися головно до групи кн. Чарторийського, що обертався на цісарському дворі.

В р. 1848 вибухають збройні повстанчі рухи в пруській та австрійській займанщинах, скоро здавлені, підчас коли революційна енергія Поляків в російській займанщині виладувалася доперва в січневім повстанню 1863 р.

Революційні польські рухи в познанщині пруський уряд рішив використати. Перш за все він узявся до Кредитового Союза. Коли доказано було, що члени й урядовці його брали участь в заговірницькій акції, уряд назначив королівського комісяра для контролі і управи Союзом і не давав йому ніяких позик. У 1850—57 Познащина не мала ніякого організованого кредиту. Що таке становище було не можливим, бачив сам уряд. Він закрив „Союз“, полишаючи йому займатися тільки погашенням раніше випущених закладних паперів, а на його місце основав „Новий Кредитовий Союз для провінції Познань“ (пізніший „Познанський Земельний Банк“), від організації у прави якого Поляки були виключені. На цьому уряд не поперестав. Він наложив залізну руку контролі на все польське економічне, політичне й культурне життя так, що Поляки не могли більше виявляти самостійно ніякої своєї діяльности. Це цілковито підчинило усе їхнє життя під вплив еміграції. Князь Чарторийський і анонімний національний уряд у Варшаві були найвищою інстанцією для Поляків у Прусії.

Вкінці прийшов 1863 рік. Царат удавив безпощадно польське повстання. А пруський уряд пішов у всьому на руку Росії. Тоді то стало ясним для пруських поляків, що „панування еміграції стало непідходящою формою польської організації та що треба шукати нових засобів для національної польської оборони. Повстання розбило польські ілюзії. Проте дало воно їм одну лєкцію: р а х у в а т и т і л ь к и н а в л а с н і с и л и.

II.

(Вступні уваги. — Польська фракція. — Її значіння. — Масиміліян Яцковський. — Програма його діяльности. — Пробудження польського селянства. — Польський кооперативний рух. — Бісмарк і Поляки. — Пруський кольонізаційний закон 1886 р. і покликання до життя пруським урядом „Кольонізаційної комісії“. — Оборонні міри польської шляхти. — Основання „Bank-y Związku spółek zarobkowych“. — Нова польська політика пруського уряду. — Могутність польської фракції. — Кріза).

За кілька днів перед повстанням 1863 р. вийшла в Парижі брошура Нестора Кошуцького п. з. „Польська справа в світлі соціяльної науки“. На неї не звернули просто ніякої уваги. Всі були заняті і жили повстанням. Проте після його розгрому, коли польські партії і групи хиталися між протекторством чужих держав і розпукою та стали шукати якогось виходу зі свого положення, брошуру стали пильно читати. Вона зразу стала актуальною.

Основна ідея брошури була така: Коли нарід не є в змозі добитися державної самостійности, він повинен принаймні дбати про охо-

рону й розвиток „реквізитів державного існування". Під ними розумілись: 1) рідна мова, 2) широке землеволодіння в польських руках, 3) соціяльна організація польського населення. З точки погляду ідеї брошури органічна робота Поляків на місцях повинна стати головним завданням польської політики. Берегти мову, держати в своїх руках рідну землю, розвивати соціяльну організацію — стало її гаслами.

Така була ідея брошури. Мова її була переконуюча й сильна. Але якими шляхами йти до здійснення ідеї? Хто повинен бути вождом для народу в розбитому й пригніченому суспільстві?

Все було розбите. В 1864 р. князь Чарторийський заявив, що „уважає свою місію скінченою". Панування еміграції, як володаря польських дум, скінчилося, і Поляки в Прусії та Галичині шукали нових центрів.

В Прусії знайшлася така інстанція в особі польської парляментарної фракції в Берліні, що була представником клєрикально-аристократичних верств народу. В критичний момент перехідного часу вона скоро почала відогравати провідну ролю.

З початку була вона в своїх політичних рухах не самостійною. І це цілком зрозуміло. Бо державно-правовою інстанцією для всіх Поляків до 1863 р. вважався еміграцький „Національний комітет" у Парижі. При обговорюванню справ з початку в пруським ляндтагу а відтак у берлінському райхстагу, польські депутати не виходили поза „декларації" та „протести", що мали впливати на заграницю. Така політика, річ зрозуміла, не могла подобатися пруському урядові. В 1855 р. через нову виборчу ординацію уряд майже знищив польську фракцію. Раніше в ляндтагу сиділо 15 польських депутатів, тепер увійшло до німецького райхстагу лише 5. Та при виборах у 1859 р. Поляки вернулилися знова в звичайному числі, а згодом число їх дійшло до 96. Це була велика польська побіда і пруський уряд у перше почав з нею рахуватися. Так стояла справа, коли еміграція зійшла з політичної сцени.

Цілком природньо, що для Прусії цією важною народньою інстанцією стала тепер зразу „польська фракція" і на протязі трьох десятиліть від 1864 до 1893 вона функціонувала як така.

В польських низах, між тим, працювало декілька людей, що після поразки 1863 р. інакше дивилися на справи, як польські парляментарні депутати. На чолі їх стояв Максиміліян Яцковський, що сидів в 1864 у вязниці за державну зраду. Коли у 1865 р. він вийшов з пруської вязниці з вінком мучеництва на голові, він, що вже у 1857 став організатором і секретарем польського „Центрального сільськогосподарського союза", зразу став тепер найпопулярнішою особою в польській Прусії. Ця високо освічена людина мала дві дуже позитивні прикмети. По перше, він присвоїв собі глибоку теоретичну національно-економічну освіту. По друге, він перенявся ідеєю, що Поляки тільки тоді зможуть розвиватися, коли соціялно зорганізують низи польського народу, щоби пробудити до самосвідомого життя і праці тупу, неосвічену й прибиту польську масу. Свій світогляд і своє кредо він розвинув згодом у брошурі п. з. „Rzut oka na nasze zasady, sprawy i potrzeby" (1870).

Про положення Поляків у Прусії в 60 рр. він думав так: „Як глибше розглядати діяльність нашого народу, що находиться у пруській неволі, то можна зауважити у нас, Поляків, відсутність того розум-

ного погляду, що заставляє окрему людину входити в загальне русло організації суспільства. В нас не має організації, що обєднує окремих членів. Тимто наш нарід уявляє собою картину робітні, що в ній люде на дармо силкуються збудувати машину, — ввесь час на дармо! З цієї простої причини, що кожний з нас кує свій матеріял по свому, без загального пляну. Це найбільша недостача нашого народу та головна причина його безсилости. Люде, розбиті по своїх гуртках, що живуть егоїстично, не є в змозі вести боротьбу за національне існування та відбивати натиск ворожого народу, що систематично розвивається. Вони держаться ще якийсь час, але, врешті, прогнані зі своїх місць, гинуть, як сполохане стадо птиць. Це істина. Наші міста, наші місточка, наші великі посілости й наші селянські володіння доказують це".

„А що я постійно обсервую цю картину, то позаду бачу вправді пройдені великі терпіння й муки народу, але серед загальної сучасної суматохи й слабости передбачаю нові нещастя. Не можу й не хочу бути німим свідком легковаження нашої справи, але хочу кричати на трівогу до моїх земляків: Наступив останній час для впорядкування нашого національне положення, для систематично проведеного, означеного шляху, для пряці по одному, добре обдуманому плянові. Якщо навіть одна людина потрібує поділу праці й порядку, то для господарства суспільної одиниці організація на основі розумних і тривалих принціпів — це основа існування та розвитку".

Після того, як Яцковський в 1870 р. опублікував свою організаційну прогаму і таким способом відкрив „еру позитивних реформ", після того, як він розвинув цілу сітку селянських спілок, що їх майбутність здавалася бути забезпеченою, він у 1873 р. заявив Центральному Союзові великих польських землевласників, що має намір обєднати селянські спілки та руководити ним на основі загальних принціпів.

Щож уявляв собою тоді польський селянин у Прусії?

В 60 і 70 рр. польський селянин був подекуди загадкою. Він, здавалося, став льояльним громадянином в пруській державі, хоч держався мови й віри своїх батьків та зберігав польські звичаї і обичаї. Проте польські провідники стали отверто скаржитися на „брак патріотизму" польського селянства, особливож тоді, як вияснилося, як завзято бились польські селяне за Прусію в рр. 1866 і 1870—71.

Бісмарк так хвалив їх за це:

„ З великою хоробрістю, що характеризує від давна Поляків, проявили вони свою відданість пруській батьківщині та свою привязаність до пруської корони. Вони проливали і змішали кров свою з нашою, з кровю своїх співземляків, що балакають по німецьки. Всім нам відомо, що більша частина геройського пятого армейського корпусу походила саме з тих місцевостей, де польське населення домінує й то майже неподільно. Своєю кровю вони доказали свою приналежність до пруського народу".

Подібне вражіння робило поведення пруських селян в часи заговорів і повстань 1846—1849, та „походу на поміч" в 1863 р. Хоча польська шляхта робила великі зусилля, щоби повести польського селянина за собою, а в цьому помагало їй польське духовенство, все таки держався він від усього здалека й непричасно.

З цього поведення польських селян пруський уряд збивав для себе капітал. Тупій свідомости польського селянина пруський уряд

уявлявся владою, що приказує йому, однак не ображує його, що помагає йому матеріяльно і не мішається у його польські звичаї та обичаї. До 1873 р. обовязувала в Прусії скрізь шкільна інструкція, на підставі котрої польська дитина повинна вчитись у школі на своїй рідній мові. Польська мова в сільських школах була викладовою мовою.

Проте й Поляки не губили своєї віри й надії, злобути польського селянина. В часі виборів він радо йшов пішки до міста до виборчої урни, щоби віддати голос на польського кандидата.

Загадка справ в Прусії зводилася таким чином до проблєми: за ким піде польський селянин?

Дві причини склалися на те, чому справа польських селян після 1873 р. взяла інший оборот, ніж бажав собі пруський уряд. По перше, рішення Яцковського перевести систематичну організацію польського селянства; по друге, рішення пруського уряду, завести в народніх школах німецьку мову, як викладову, на місце польської. Селянська організація та „шкільна війна" радикально змінила польського селянина.

Якже-ж Яцковський приступив до діла та перевів у дійсність справу організації польського селянства.

В 1873 р. оснував він 11 селянських спілок, а в 1880 р. було їх уже 120. Яцковський постійно розїзджав по всій країні, агітував, виголошував промови, організував. В своїх промовах розвивав на всякий лад одну думку, а саме, що нарід, котрий утратив свою незалежність, може знайти собі опору тільки в національній свідомости, а її може дати тільки соціяльна і економічна організація. Так створив велику сітку селянських спілок, обєднаних в „Селянському союзі". Він помагав селянам у всіх справах. Зорганізував для них кредит і обезпечення, давав їм ради й поради.

Польський селянин пробудився зі свого національного сну, зі своєї тупости, байдужости та національної інерцій. І на цього, вже пробудженого польського селянина впали скорпіони шкільних законів пруського уряду, що при їх помочі Бісмарк бажав раз на завше знищити впливи польського духовенства й шляхтича на польського селянина.

Почалася „шкільна війна".

Через чотири десятиліття польська шляхта безуспішно силкувалась зробити польського селянина ворогом пруського уряду. Шкільна війна зробила це протягом кількох років. Польський селянин став поважно думати.

Так доконалося його пробудження.

Паралєльно з селянською організацією ішли заходи щодо зорганізування та обєднання польського ремісника.

Перші польські ремісничі спілки повстали після 1840 р. Вони мали здебільша політичний характер. Більшу ролю в організації польських ремісників відограло -основане в 1861 р. „Towarzystwo pożyczkowe przemysłowców miasta Poznania". Згодом воно стало великим кооперативним банком (Poznański Bank Przemysłowców). Це товариство основано після зразку Шульце — Деліча.

Згадати треба, що від 60 рр. по всій Німеччині став сильно ширитися кооперативний рух. Він охопив і Прусію. До 1870 р. повстало в самій Познанщині 50—60 кредитових спілок, по части з німецькою, по части з польською, по части з мішаною управою.

Різкої межі по національностям ці спілки не знали. Згодом однак 19 польських кредитових спілок, доволі слабих, обєдналися. Сталося це на зборах представників польських кооператив, відбутих 30.IV. 1871 в Познані. Вона приступила до основання „Związku Spółek Zarobkowych Polskich", що до його приступило зразу 19 польських кооператив. Цей Союз мав своїм завданням закладати й організувати нові спілки, досконалити їх організацію, чувати над їх інтересами, улегчувати їм кредит і обіг капіталів між спілками, вести статистику, видавати спілкову літературу. і т. д.

На чолі Союза стояли: загальні збори, що згодом називалися „соймоком" спілок, і Головний комітет, що складався з 6 осіб і патрона. В особі патрона скупчувалася головна діяльність Союза. Становище його по пробнім році заняв в 1872 р. ксьондз Шамаржевський, на рівні з Яцковським дуже популярна людина, що сидів разом з ним у вязниці, обжалуваний 1864 також у державній зраді. По виході з тюрми Шам-ский змінив свої погляди і приєднався до ідей Яцковського. Це була дуже імпульсивна людина, але також уперта в своїй послідовности. Його назвали „польським Шульце-Делічем". Як патрон Союза, став він обїзджати всю польську провінцію та організувати нові спілки. В однім 1873 р. оснував 14 нових спілок. Ці спілки в дальших роках росли постійно. Союз став дуже сильною організацією.

Тимчасом на Поляків, занятих своєю органічною працею, упав з боку пруского уряду новий важкий удар. Коли уряд в 1881—2 закінчив з відомим культур-кампфом, узявся він за нищення Поляків при помочі внутрішньої кольонізації польської Прусії. Закон, виданий в 1886, ухвалив на цілі Кольонізаційної комісії 100 міліонів марок. Закон звернений був проти польської шляхти. Коли Бісмарк переконався про невідрадне матеріяльне становище її, він був тієї думки, що шляхта і в цьому часі являється необмеженим провідником польського народу. „Коли маємо шляхту, маємо теж і Поляків". Він візвав її на двобій. Але німецький юнкер не бажав зробити кривди, розуміється матеріяльної, польському шляхтичеві. Маєтки шляхти були добре оплачувані. Кожний шляхтич, — казав Бісмарк іронічно, — може сплатити за ціну купна свого маєтку свої довги, а решту взяти зі собою до Монако. Помало, але систематично зникали польські великі маєтки: Коморово, Чевоєво, Свинарі, Зраним, Руніво, і т.д. і т.д. А на їх місце появилися; Kaizeraue, Herrenkirch, Friedrichshöhe, Hohenheim і т. д. і т. д.

Успіхи Кольонізаційної комісії були очевидні. Бісмарк радів. Рахував так: як Поляки лишаться без провідників, тоді легко буде покарати й підчинати польську масу й таким чином в кінці кінців проковтнути їх. Проте слабим пунктом польської політики Бісмарка було те, що він не помітив пробудження польської маси, польського населення й міщанина.

„Стомільоновий удар Бісмарка, направлений проти польської шляхти в Прусії, викликав, цілком природньо, з їх боку оборону та знайшов, як замах на Поляків, грімкий відгомін по всіх польських землях. Здавалося, вся Польща станула на ноги, щоби відбити удар пруського уряду. В першій мірі закричала польська шляхта в Галичині. „Поміч для Познаня" — зробилося гаслом галицької польської політики і майже через 2 роки (1886—1888) центр польської оборони проти пруської

кольонізаційної політики находився в Кракові, де князі Чарторийські і Сапіги, графи Потоцькі та інші польські магнати організували братню поміч. Так зорганізували „Bank ratunku". В Кракові оснували „Комітет в справі познанського банку; а в Познані покликано до життя банк спасення під фірмою „Bank ziemski". Початок обіцяв дуже багато. З усіх боків приходили добрі відомости. Плян, здавалося, блискуче вдався. Перш за все треба було невтралізувати пруську кольонізаційну діяльність. Пруський уряд скуповував польські маєтки, парцелював їх і передавав на догідних умовах німецьким селянам. Польський „банк спасення" міг парцелювати польські маєтки між польських селян.

Тут у перше виступило перед Поляками в усій практичній наготі питання, чи можна шукати спасення в парцеляції. Галицькі шляхтичі були проти неї. Парцеляція не знаходила в них симпатій. Ніхто не думав, що пруські поляки викують собі з парцеляції майже непереможну зброю оборони. З другого боку національна солідарність польської шляхти не видержала іспиту. Як вигорів огонь патріотичного сантіменту, а акція вимагала систематичної і певної підмоги, польські шляхтичі не дописали. Акції „Познанського банку" скуповували помалу й недостатньо. А вкінці „для обезпечення акціонарів" загальні збори банку заборонили його самостійні операції. Польська шляхта, як завсігди, так і тепер, будучи віртуозом у робленню політики, в економіці показалася нездарою.

Здавалося, Бісмарк виграв гру.

Та в той час, як шляхта організувала свою зброю оборони, дрібнобуржуазні та селянські верстви польського народу оснували в Познані дуже важну економічну інституцію. З кінцем 1885 р. заходами патрона Шамаржевського, як також „Poznańskiego Banku Przemysłowego" основано „Bank Związku Spółek Zarobkowych", як акційну спілку, а його капітал, що з початку виносив 40.000 марок, успіли вже в 1888 р. піднести до пів міліона марок, з чого майже 6 відсот. акцій розібрали людові банки, що в той спосіб одержали в інституції рішаючий голос.

Після свого чималого підйому в рр. 1872—71 польська кредитова кооперація наче станула на місці, а навіть почала падати. Починаючи з 1879 р. нові спілки не прибували, а старі заснічувалися. Сам патрон Шамаржевський у своїму звідомленні з 1885 мусів признати, що в многих кооперативних банках директори іноді поняття не мають про бугальтерію, а справоздання касієрів являються просто загадками. Ревізії були нерегулярні, а кооперація піддавалася їм неохоче. Деякі спілки, не почуваючи над собою контролі, не посилали навіть ніяких справоздань. До того підгризали кооперацію особисті непорозуміння і суперечки.

Глибша причина застою польської кредитової кооперації лежала в тому, що спілки спершу й здебільша обслугували польське ремесло, а воно не давало потрібної опори. Потім стали вони перемінятися у селянські каси. Перехід цей роблено цілком не свідомо. До того всі старі недомагання кооперації залишалися.

З моментом однак основання „Банку союза зарібкових спілок" починається новий підйом польського кооперативного руху. Повстала центральна каса, що могла нездисціплінованим і непослушним спілкам відмовляти кредиту. Банк Союза держав в одній руці медівник,

а в другій батіг. З цього часу, як гриби по дощі, стали прибувати нові спілки. Польський кооперативний рух станув зразу на сильні ноги. Патроном спілок був і на далі старенький Шамаржевський. Але тільки формально. Фактично управляло рухом кількох, дуже енергійних і освічених одиниць: Др. Куштелян, кс. Вавжиняк, лікар Ржетаковський, дуже добрий економіст, і посол Тиль, гарний правник. Без розголосу й слави, прикриті тінню політики злоби дня, поза її гамором і криком, працювали спокійно й систематично ці люде в ділянці кооперації.

Раптом прийшов наче землетрус: невдача „банку спасення" в Познані.

Шляхта на очах усіх показала знова у економічних справах повну свою бездарність. Наслідком цього втратила і польська фракція в Берліні всяке значіння, тим більше що в обороні перед кольонізаційною політикою уряду вона не могла рахувати на поміч німецького католицького центру. Вона дійсно втратила свою силу.

І польське суспільство прийшло тепер до переконання, що фінансова праця в Познані тепер важніша, як парляментарні промови в Берліні. Добрий банковий білянс здавався бути ціннішим, як найкраща парляментарна промова. Чекали вже не на „великий день" фракції, а інтересувалися відомостями про ціни акцій.

Проте раніше, чим новий шлях оборони був твердо промощений, наступила зміна курсу польської політики пруського уряду. Польська фракція за одну ніч здобула значіння.

Нова польська політика пруського уряду після уступлення Бісмарка полягала в тому, що, по перше, уряд бажав змягчити свою політику супроти Поляків і в той спосіб привернути їх на свій бік, а по друге, бажав користатися польською фракцією проти католицького центру, що все ставав сильнішим. Колиж уряд втягував польську фракцію в свої партійні комбінації, вона зразу стала язичком політичної ваги. Уряд був змушений вести з нею політику do ut des. Поляки почували, що за ними ходять і за свої услуги веліли добре платити собі. Стало ясним, що уряд для своїх морських і воєнних проєктів потребує польських голосів. За це мусів піти на цілий ряд важних уступок, з котрих найважніші були ті, що Поляки одержали для своїх економічних товариств власне право ревізії їх і що архиепископом гнезненським і познанським на місце німця заіменували поляка Стаблєвського. Особливо важною була перша уступка. Пруський закон про товариства з 1889 р. мав постанову, що всі товариства повинні підпадати правильній урядовій ревізії. Ревізорів назначав суд. Від цієї контролі вільні були по § 61. тільки ті товариства, що їм пруський міністр торговлі видасть привілей мати власних ревізорів. Протест поляків проти закона не мав ніякого успіху. Тільки фракція в часі „ери примирення" добилася права назначати самим польським товариствам своїх ревізорів. Цим актом польська фінансова система в Прусії була юридично обєднана та стала замкнена й незалежна від контролі властей.

Та не довго тривали дні блеску фракції. Вона домагалася з кожним днем нових уступок. Перш за все скасування пруської Кольонізаційної Комісії і заведення в народніх школах польської викладової мови. При двох нагодах думала фракція використати положення уряду, щоби добитися цих уступок (у 1893 і 1894, коли ходило

про закон переустрою і збільшення німецької армії та про морський законопроєкт), але на дармо. Мало того. Фракція, що її прозвали „двірською" а її голову Косцєльського „Адміральським", в першім випадку голосувала за законопроєктом, в другім абсентувалася. В обох випадках вийшла з нічим. Виявилася повна безсильність фракції. Уряд рішив використати це та повернути до своєї старої політики.

Знова побачили Поляки, що на посторонню поміч їм ніяк не рахувати та переконалися у доцільності власної економічної оборони.

III.

(Вступні уваги. — Персональна унія як організаційний принцип. — Польська селянська республика. — Організація робітничої кляси. — Організація польських промисловців і торговців. — Польська шляхта. — Straż. — Соколи. — Парляментська виборча організація. — Фактичний польський уряд).

Національна економія боротьби національностей дуже інтересна тим, що вона в добре відомих буденних формах і покровах одкриває новий і дивний зміст. Звичайно, майже по шабльону, по селах, містах і містечках розкинені невеликі позичкові каси та професійні спілки. Місцями знаходять вони опору в більшій фінансовій інституції. Центральний банк і центральна управа завершують весь будинок. Він дає у всіх організаційних справах пораду. Приймає зайві гроші, дає необхідну поміч. Так прокладає він міст до великого грошевого ринку. Це ціла система. Це необхідні економічні жили народнього життя.

Таку цільну систему економічних жил народнього життя створили собі пруські Поляки. Підкреслити ще раз належить, що польські кооперативи та професійні спілки держалися здалека від усякої політики. Це забороняли їм впрочім відповідні §§ їхніх статутів, тай сам закон грозив розпуском товариства, коли воно „змагало до інших цілей як господарських". Не зважаючи на це, ці товариства і спілки були немаловажним чинником національного відродження. Ніколи й ніким не доказано, що польські товариства приймали участь в сокільських обходах, що вони хочби маленьку частину своїх злишків призначали на політичні цілі а однак польські кооперативи фактично відгравали визначну ролю в краю. Мостом, що створював перехід від чисто економічної ділової ділянки до загально-націон. життя, була так зв. персональна унія. Для пруських Поляків стала вона просто догмою організації. Полягала на цьому: кожне польське товариство або спілка повинні були здалека держатися від політики; проте провідники кредитових товариств і професійних спілок повинні брати провідну участь в національно-громадських підприємствах. Кожна окрема організація функціонує самостійно й не виступає поза межі свої ділової діяльности. Проте люди, що стоять на чолі товариств і спілок, являються рівночасно вождами в політичних комітетах, в народніх просвітніх спілках, відограють визначну ролю в пресі, користуються чималим впливом при підготовці виборів, при укладанню списків кандидатів, при устрою польських народніх бібліотек, при розподілі стипендій і т. д. і т. д. Так обєднують вони в своїй особі суспільне життя Поляків в одно ціле.

Персональна унія — це новий звязок суспільства.

Пригляньмося організації Поляків у третьому періоді дещо блище.

Через два десятиліття велась уже кольонізаційна антипольська діяльність пруського уряду, але вона, шо далі, то ясно було, бажаннх йому успіхів не давала. Які були її наслідки? Перш за все, неочікуваний рух цін на маєтки вивів з рівноваги економічні сили. Спекуляція стала паном ситуації а деморалізація земельного ринку була буденним явищем.

Ця боротьба до такого ступня змінила й перетасувала слої польського населення, що пруська Польща цілком утратила свою історичну, добре відому структуру та обличча. З шляхотської олігархії виросла тут селянська республика, що консолідувалась з кожним днем. Розвиток національної й економічної боротьби пруської Польщі довів до того, що в ній були фактично два уряди. Оден — це офіціяльний, пруський. Другий, що обєднував увесь польський нарід, був польський. Влада першого мала політичний характер, — другого економічний і моральний.

Треба признати, що поліційна пруська держава була все таки правовою державою. Закон, кожний без винятку, строго перестерігали. Самоволі адміністрації чи політичних чинників не було. В силу державного закона про товариства, останні одержують в дуже вигідній формі права юридичних осіб. В цьому пруські власти не робили ніяких труднощів. Заснування товариства навіть не вимагало дозволу державних властей. Як тільки товариство було внесене в реєстр, воно розвивалось цілком свобідно. Зразу вступали до його сотні й тисячі членів. Товариство могло не приймати не підходящі елєменти і являлось цілком самостійним у своїй організації та діяльности.

Цею гарантованою державними законами свободою Поляки так уміло користувалися, що зорганізували на кооперативних принціпах майже все своє економічне життя. Результатом цього факту було, що не тільки економічні але й політичні справи польської Прусії знайшлись під польським впливом.

Коли спитаєте, хто виховав польських селян в кооперативному дусі, і цим зробив їх непобідимими, треба дати одну відповідь: селянські спілки.

В 1886 р., коли почалась пруська кольонізаційна політика, патронові польських селянських спілок, М. Яцковському приписують таку фразу: „Слава Богу! Тепер мої селянські спілки мають перед собою велику ціль!". Він видав пароль: селянські спілки повинні докладати всіх зусиль для того, щоби в їх окрузі ні одно польське поле не перейшло в німецькі руки.

Це дало спілкам великої моральної заохоти та підйому. А коли воно сталося майже рівночасно з деградацією шляхти в польському суспільстві, селянська організація уперше почула себе самостійною та свідомою свого національного завдання. Селянські спілки стали носіями національної акції і пропаганди. Це означало таке. Як де почувалася недостаточна сила польських звязків, хочби тоді, коли туди йшла зі своєю роботою пруська кольонізаційна комісія, або як еміграція відняла там значну частину населення, негайно польські селянські спілки старалися прокласти в це місце хочби початки органічної праці. Тільки як таким способом підготовано ґрунт, являлося там кредитове товариство, як завершення праці.

До цеї пропаганди польська селянська організація підходила так. Вся провінція Познань (Западна Прусія згодом пішла за нею)

була поділена на 26 селянських округів. На чолі організації стояв патрон спілок з бюром патронату в Познані, що його вів постійно секретар. Він редагував рівночасно широко поширений тижневик „Poradnik gospodarski", офіціяльний орган польських селянських спілок. Кожний знов селянський округ мав свого віцепатрона, що його опіці підпадали селянські спілки округу. Весь механізм функціонував так: кожна спілка устроювала що місяця збори, що на них обмірковувалися економічні справи та виносилися рішення про актуальні справи спілок (покупка продуктів і машин, устрій вистав, оповіщення і т. д.). Раз у рік скликували окружні збори, пробний камінь організації в окрузі. На них являлося 300 до 350 делєгатів. Збори обмірковували справи цілого округа під проводом віцепатрона. Вони давали повну картину організацій з її добрими й лихими сторонами. Невдалі збори знаходили публичне незадоволення або й догану в пресі та в річних звідомленнях. Раз у рік збиралися загальні збори селянських спілок, що збирали 800—1000 делєгатів і носили характер добре відомий Німцям, перегляду селянського війська. Їх значіння лежало не так у резолюціях, що на них ухвалювалися, а в тому факті, що селянська маса сходилася в один день разом і почувала свою організаційну єдність.

За кулісами весь цей рух вів і керував ним патрон зі своїми віцепатронами. Кожним разом, як уряд готовив новий удар, нові протипольські закони, або в господарських важних справах, віцепатрони скликують наради голов спілок. А що на кожного віцепатрона припадало 10 спілок, то тут у тісному гуртку людей, що добре себе знають,-обмірковують і рішають усе. Наради або переписка віцепатронів з патронатом у Познані давали змогу вести однодушно роботу всієї машини.

Непомітно без різкого розділу низша верства селянства переходить в робітничу клясу. Дрібний селянин посилає своїх синів на заробітки до міста, на „Сахси", в Райнлянд — Вестфален. Деякі з них лишаються на місцях, стають пролєтарами. Багато повертає назад на село. Купують собі клаптик землі, а на сезон ідуть знова на заробітки. Так повстає карлувате селянство, що опанувало у Прусії 25 до 30% усеї селянської посілости. Це селянство належить до робітничої кляси. Як скрізь у поневоленого народу, так і в пруських Поляків робітниче питання має спершу свій природний фундамент у сільському господарстві. Згодом воно поширюється на промислові области по містах. Як скрізь робітництво поневоленого народу, так і польське в Прусії—темне і несвідоме своїх національних і клясових інтересів — організаційно несамостійне, податне під впливи своїх клясових ворогів тим більше, що кайдани національної неволі спільні їм.

За організацію польського робітництва по селах і містах, в Шлезії і Рейнлянд-Вестфалєн узялося не без успіху польське духовенство, силкуючись мати моральний провід над ним. Так повстав „Союз св. Ізидора" з централею і місцевими організаціями майже в кожній парафії. Так повстала друга організація, що першу заповнювала, „Związek katolicki towarzystw robotników w dyecezyi Gnieznieńskiej i Poznańskiej", що видавав свій орган „Przewodnik katolicki". Помалу, мимо всіх штучних перешкод, прокидалася серед польського робітництва клясова свідомість. І коли польські робітники стали організуватися в німецьких політичних соц. дем. і професійних спілках,

польські клєрикали взялись за організацію польських професійних спілок. Так повстав „Polski Związek Zawodowy“ в Познані. Католицькі робітничі товариства видавали свій орган „Robotnik“, а польські професійні спілки орган „Siła“.

Вже в перших роках XX ст. зорганізовано лише в познанській провінції 40.000 польських робітників, з цього 32.000 під твердим проводом духовенства, здебільша тих самих людей, що грають ролю в інших польських буржуазних товариствах. Самозрозуміла річ, що між польською робітничою клясою і духовенством ішли тертя і боротьба, що іноді, як напр. при виборах, була гостра. Проте польське духовенство вміло держати її у своїх руках, з одного боку граючи на національних струнах а з другого вміючись пристосовуватися до умов і часу. Воно робилось що раз більше демократичне й радикальне, щоби тільки доходити до своєї цілі. Ця ціль — скинення німецької економічно пануючої верстви, що присосалася до всього польського тіла в Прусії тай пила його кров. Польський пролєтаріят, що наслідком організації, розвивався економічно й культурно, та приходив до своєї самосвідомости — це останній фундамент польської сили. Середня верства, що з його виходить, є тільки авангард, висланий на боротьбу протинімецького панування.

Організація польського промислу й торговлі приняла знов широкі розміри під гаслом „свій до свого“ і бойкоту німецьких товарів. Цей бойкот уважався національним обовязком. На всіх політичних і економічних зборах і вічах проповідували цей обовязок масам. Таксамо кожна польська газета. Бойкот німецьких товарів таким чином став в економічному розумінні фактом чималої ваги і був серйозною частиною національної боротьби Поляків проти Німців.

Професійна й економічна організація польського селянства, робітництва, ремісництва й промисловців в Прусії не дали довго чекати на свої позитивні наслідки. Центр ваги національної боротьби Поляків перейшов на нові сили польського суспільства. Найслабшим пунктом польського організму була польська шляхта. Вона не видержала нападу пруського уряду. Не диво, що один з виднійших її представників (Вітолд Скаржинський) прилюдно заявив: „Хто знає справу, і серцем болїє за долю нації, повинен бачити, що польський селянин заступає мїсце польського шляхтича на рідній землі. Оборона проти пруського нападу буде, на його думку, тільки тоді можлива, як польські великі землевласники рішаться 30—50% своєї землі розпарцелювати між польських селян. В той спосіб польська шляхта перемінить частину своїх володінь на гроші, щоби задержати решту землі. Перехід знова землі польської шляхти до рук польського селянина, що обережно господарюватиме і крім цього може знайти побічний заробіток, уважається національним зиском“.

Парцеляція стала національною справою. Вона стала масовою. А на службу її пішла більшість польських банків.

Польська шляхта зпочатку дуже рішучо виступала проти парцеляції. „Для селянина ріжуть ремені з шляхотцької шкіри“ — лементували польські магнати. На це була відповідь: „Нашу польську землю можна спасти для польського народу тільки тоді, як значні частини польських лятіфундій одійдуть до дрібних селян“.

Це стало догмою польської парцеляційної політики. В справу польської оборони вмішалось таким чином дещо в роді клясової ворожнечі,

Проте на цьому виросла і окріпла польська буржуазія, що її найкращим і бойовим представникам стала польська народова демократія.

Польська шляхта однак не зійшла з історичної арени. Ще надто була вона сильна, щоби зникнути з обличчя польської політики. Пруська Кольонізаційна Комісія повела головну атаку проти неї. З 1886 до 1896 вона набула 70% своїх маєтків від Поляків. Польський контрудар був дуже слабий. Тільки з 90 рр., коли почалася парцеляційна горячка, коли для польського селянина стали різати ремені із шкіри польського шляхтича, ця операція останнього вийшла йому тільки на здоровля. Вона наче відродилась, набираючи нових сил. Позбавилась наслідком парцеляції частини своїх земель, але через це звільнилась від довгів та перейшла на решті своїх земель до раціональної господарки. Так в організмі польської нації доконалась здорова переміна. Шляхту не знищили, а тільки вибили її з февдального становища. Тепер готовилась вона стати співробітником і учасником польського національного життя й оборони.

Щоби пізнавати себе самого, польський нарід мусів знати свою історію, своє минуле і ледви чи знайшовся хоч один польський дім, де не булиб сильні традиції польського мучеництва. Ні один нарід в Европі не мав під той час такої мартирольогії, що польський. І не диво, що Польща в терновому вінку свого мучеництва найсильніше й найглибше впливала на душу кожного Поляка, на його почування й думання. Поневолена Польща з усею її мартирольогією стала для Поляка просто національною молитвою. Туга за утратою батьківщини і повна надія на її воскресення ніде так повно й глибоко не знаходили свого виразу, як у відомій польській національній пісні, що її Поляк співав при кожній нагоді. Коли залунали згуки пісні „Jeszcze Polska nie zginęła", сильніше билось польське серце, росла в його віра в побіду своєї слушної справи та додавала йому енергії для дальшої боротьби за неї.

Коли економіка польського організму була уфундована, легко було повести політичну організацію Поляків.

Весною в 1905 р. основано польську лігу „Straż", що ставила завданням своїм оборону всіх польських інтересів в Німеччині. Статут товариства поділив всю польську Прусію на староства й округи. Кожний староста „Straż"-і був назначений на необмежений час. Він працював в своїм окрузі і що року прибував на „збори старостів". Старостам були підчинені комісарі, що обовязані були йти за їхніми вказівками. Управа організації складалась з 5 членів. При ній функціювала рада з 18 членів. Управа й рада вибиралась на 3 роки. На чолі організації стояв президент ті своїм секретарем. Вони вели фактично всі справи організації. Характер отже організації був олігархічний. При цьому рада забезпечувала за собою право виключати з товариства кожного члена без подання мотивів. За стіною цеї організації працювала економічно оздоровлена польська шляхта. Розуміється, в організації ішли сильні тертя. Польські демократи не давали усипляти себе. Не зважаючи на це, тисячі Поляків горнулися до „Straż"-і, що була формально польським урядом. Задля здійснення своїх завдань „Straż" поділилася на 4 секції: 1) організаційних справ, 2) культурних справ, 3) економічних справ і 4) юридичної помочі. На чолі стояв президент з предсідателями секцій, що фігурували наче

його міністри (внутр. справ, освіти, торговлі і юстиції). Це дійсно виглядало на польський уряд. Секції, що засідали що місяця, мали своїм обовязком організувати й скріпляти польське життя у всіх його проявах. Недостача „Straż"-і була та, що вона своїми агендами вмішувалася в сферу діяльности інших польських товариств, головно економічних. Благорозумно вказували отже „Straż"-і на намічені межі її діяльности. Характер організації був все таки в головній мірі політичний.

Ще штучніше, чим „Straż" користувалися масовими інстинктами „Соколи", організація, що обєднувала польських мужчин і жінок в гімнастичних товариствах. „Політична тайна" грає в цій організації велику ролю. Відомо, що соколи займалися не тільки гімнастикою, але підпадали теж політично-національній муштрі, слухали з нагоди „злетів" політичних промов і пісень. Провідники однак роблять усе вид, що організація займається тільки гімнастикпю. Польський підмайстер, що приходить на цю гімнастику, гордиться тим, що йому повірена політична тайна.

Злети соколів влаштовували все з великою помпою. Вони мали все офіціяльний і святочний характер та сильно впливали на патріотичні почування маси.

„Соколи" існували на всій території бувшої Польщі і скрізь там, де Поляки оселювались. В Галичині виступали вони отверто і грімко, в російській Польщі були вони тайні, в Німеччині мали характер напівтайний, напівявний. Союз сокільських товариств Німеччини обєднував поверх півтора сотки товариств, що були поділені на 11 округів. Познань — Західна Прусія — поділилася на 4 округи, Шлеськ становив одну округу, Берлін теж одну, решта припадала на рейнсько-вестральський промисловий район.

Згадати ще треба про парляментарну виборчу організацію пруських Поляків.

Провідники польських кооперативних союзів не були настільки непрактичні, щоби могли собі бажати ослаблення сили політичної організації своїх земляків, коли вони в многих випадках мішалися у не свої справи а навіть шкодили їм. Саме польські кооперативи працювали над тим, щоби сила польських політичних організацій зростала, та щоби з них виполювати все припадково налетіле й нездорове. В цих своїх змаганнях вони послугувалися старою інституцією „польської фракції".

Занепад її це результат тих соціяльних перемін, що доконалися у лоні соціяльної структури пруських Поляків. Перед Поляками виникла проблєма, як зробити польську парляментарну фракцію такою, щоб вона належно й гідно заступала інтереси всього польського суспільного життя та була його виразом.

Слабість польської фракції залежала в головній мірі від двох помилок, що їх належало справити. Перш за все, установи, що підготовлювали вибори, були так лихо зорганізовані, що в наслідку цього багаті люде й без ніякого суспільного значіння і заслуг до того легко попадали в парлямент. По друге, відносини між виборчими комітетами в Познані, Зап. Прусії, Шлезії і Рейнлянд-Вестфалєн так лихо були наладнані, що вже в підготовчій акції загальна справа дуже терпіла ізза гострих суперечок між комітетами щодо своєї компетенції.

Пруські Поляки розріжняли в Німеччині чотири важні для них політичні области: 1. Познань, 2. Західню та Східню Прусію, 3. Шлеськ,

і 4. „Еміграцію“ — себто ті части Рейнлянд-Вестфалєна, Ганноверу, Берліну, Бранденбурга і сумежних провінцій, де було стільки Поляків, що виборчу акцію можна було повести самостійно.

В цих 4 областях кожний виборчий округ мав свій окружний комітет, що його вибирали на публичних зборах. Вони функціонували лихо. Таксамо нищі виборчі інстанції, що складають головний корпус виборчого апарату і що від них залежить здебільша політична дієздатність народу. Вибоча акція оживлялася на короткий час перед виборами; відтак всяка робота після виборів переривалася.

В цю роботу й організацію внесли більше систематики. Признали необхідним, щоби в означену пору скликувати в кожнім окрузі збут виборців, де повчали їх про обовязки і завдання громадянина та про політичні справи, словом, вишколювали його політично. Робота ця велася, як ми сказали, систематично, протягом п я т и років. Наклідки цеї роботи були дуже корисні.

Польський „Центральний виборчий комітет“, що йому підлягало 5 провінціяльних комітетів, був найвищою виборчою інстанцією для всіх Поляків. Він складався з 11 членів, що їх вибирали провінціональні комітети. Вибори проводили що 5 літ. Рішення Ц. К. западали більшістю голосів. Він назначав кандидатів, робив усякі угоди з іншими партіями, вирівнював усякі суперечки між виборцями й комітетами, впливав на опінію свою й чужу при помочі преси та інших засобів.

Тільки з постепенним усуненням недомагань польської виборчої організації, вона стала набирати сили а разом із цим і „польська фракція“.

Так на економічному фундаменті кредитових і кооперативних союзів і спілок поневоленого народу станула сильно група людей, що її можна було назвати дійсно його „урядом“. Не маючи формальної, гарантованої конституцією влади, група ця виконує дійсну владу, так що ніодна важна національна справа не може бути полагоджена без неї, або без її впливу.

З дотеперішнього нашого викладу ясно, хто члени цього „уряду“. Ось вони:

1. Патрон кредитових товариств;
2. Директор Союзного Банку;
3. Директор Промислового Банку;
4. Патрон селянських спілок;
5. і 6. Заслужені віцепатрони цих спілок;
7. Президент Центрального Союза великих землевласниквів;
8. і 9. Президент Союза католицьких робітничих організацій у Познані — Гнєзно і президент „Союза професійних спілок“ з генеральними секретарями цих союзів;
10. Президент „Straż-i“;
11. Президент „Соколів“;

Сюди належить зарахувати ще представників високого духовенства (епископа й архиепископа) та представників шляхти, що добились впливу через своє багатство та працю для народу.

Такий польський фактичний уряд. Цей уряд поневоленого народу станув проти офіціяльного уряду державної і пануючої нації, та з успіхом вів проти нього систематичну, завзяту й вперту боротьбу за національне існування народу і за його землю.

IV.

(Система й практика польських кооператив. — Союз Кооперативних Спілок. — Союзний Банк. — Кредитові спілки. — „Polnik"-и. — Роля духовенства в польськім кооративнім русі).

Від основання першої польської кооперативної спілки в Познані (Bank przemysłowców) в 1861, найбільшої кредитової спілки в пруській Польщі, минуло більш як 50 літ. За цей час повстала ціла сітка польських кооператив, що густо покривала всі польські землі під німецькою займанщиною. З кінцем 1915 р. було 298 спілок з оборотовим капіталом 400 міліонів марок. Через увесь цей час стояла ця могутня польська організація під поліційним доглядом пруських властей, а останні користувалися кожною нагодою, кожним промахом з польського боку, щоб її нищити, або шкодити їй. Польська кооперація перетривала теж сильну загальну економічну кризу в 1900 р. Ніщо не могло її зломити. Стояла як могутний дуб, розпускаючи широко й глибоко свої коріння по всій пруській займанщині. — Чому завдячувала польська кооперація свою силу? На це питання дістанемо відповідь, коли трохи блище зазнайомимося з системою і практикою польських кооперативних спілок[1]).

Як ми вже згадали, основання першої польської спілки припадає на 1861 рік. За її прикладом повстали дальші спілки. В р. 1871 єднаються вони в „Związek spółek zarobkowych i gospodarczych", що в 1892 р. одержує від пруського уряду право виконування законом приписаної контролі спілок, що належали до Союза. А в р. 1886 повстає банкова централя для спілок під фірмою „Bank Związku spółek zarobkowych".

В основанню польських кооперативних спілок у пруській Польщі помітно певний принцип і плян. Через довгі літа проповідував патрон спілок:

Нам приходиться бороти з трьома ворогами: по перше, з кредитовим лихварем; по друге, з лихварем в сільсько-господарській торговлі (особливо у торговлі хлібом); по третє, з земельним лихварем. Як виступимо зразу проти всіх цих ворогів, нам грозить небезпека поразки. Будемо отже з початку боротися всіми силами з лихварем-кредитором, а вже відтак звернимося проти двох останніх.

Відповідно до цього принципу через 30 років основували Поляки тільки кредитові (позичкові) спілки, здебільша під назвою „Bank ludowy". Доперва з 1887 р. під впливом кольонізаційної політики пруського уряду почали закладати парцеляційні спілки. Вкінці, по 40 роках кооперативної праці основновно в Могильні першу хліборобську спілку для спільного закупу й продажі під фірмою „Rolnik, Einkaufs- und Absatzverein. Eingetragene Genossenschaft und beschränkter Haftung". На протязі кількох років повстало таких Rolnik-ів аж 30. До війни зросло їх число на 70.

Крім цих трьох груп спілок повставали особливо після 1900 р., ще іншого рода спілки, як: будівельні, ремісничі, спілкові друкарні, видавничі спілки, спілкові бровари і т. п., — однак всі вони були без більшого значіння.

[1]) При писанню цього розділу користуємося теж книжкою д-ра Павла Спандовського п. з. „Z praktyki spółek wielkopolskich. Cztery wykłady. Poznań, 1917. 8⁰ Ст. 110.

Пригляньмося блище всім трьом групам польських кооператив, а перш за все їх централям.

Як вже знаємо, зєдналися польські кооперативні спілки в Прусії в 1871 р. в спілковий Союз. Не всі польські спілки зразу приступили до нього. Доперва коли новий закон про спілки з 1889 р. завів обовязкову дволітню ревізію спілок, всі майже польські спілки стали членами Союза. В р 1892. він одержав від уряду право самому виконувати ревізію польських спілок. З цього часу починається могутній розвиток Союза.

Його устрій такий:

Що року висилають спілки своїх делєгатів на т. зв. „Сеймик спілок", що є найвищою союзною інстанцією. Сеймик вибирає союзну управу, що складається з 7 членів. Це патронат спілок. До нього належить 5 членів, що їх вибирає Сеймик, крім того директор польського Союзного Банку та один делєгат з Надзираючої Ради цього Банку. Цих семеро членів паронату вибирають з поміж себе патрона та його заступника. Кожночасний патрон Союза є рівночасно куратором Союзного Банку. Першим патроном був кс. Шамаржевський. Від 1892 р. став ним пралат Петро Вавжиняк, а після його смерти в 1908 р. став ним кс. Адамський.

Обом першим патронам завдячують польські кооперативи свій розвиток і могутність. Оба вони всеціло посвятили себе справі кооперації. Обом присвічувала велика ідея, що самопоміч мас являється не тільки матеріяльною і моральною підоймою цих мас, асе що вона являється могутьою зброєю в боротьбі поневоленого народу за його існування. Оба були теж того погляду, що польському громадянству в Прусії потрібно не численних спілок, але спілок великих і сильних.

Щоби кооперативний рух у польській Прусії мав мати успіх, треба було створити ряд інституцій, що своєю силою і розмірами моглиб населенню імпонувати. І тільки такі інституції могли будити в масах поневоленого народу повне довіря, в масах, що привикли не вірити у власні сили, недоцінювати свого та йти до чужих, ворожих інституцій. Кс. Шамаржевський дуже добре зрозумів, яку ролю повинні відогравати польські кооперативи серед поневоленого польського народу. Треба було доказати, що Поляки самі з себе можуть створити щось велике, створити таке, що імпонувалоби своїм слабодухам і недовіркам, а рівночасно могло суперничати з ворожими організаціями. І він не пішов за прикладом німецьких спілок, зокрема спілок системи Райфайзена з їх кличем „що парафія, то спілка!". Неуспіх таких спілок в польській Прусії, з чим треба було рахуватися, міг тільки нанести великі шкоди молодому рухові а то й вбити його.

В сліди Шамаржевського ішов патрон О. Вавжиняк, що йому польська кооперація в Прусії завдячує дійсну свою силу й велич. Вавжиняк — велике, небуденне явище. Перш за все це була високо освічена людина. Знав своє діло. І це був великий Поляк - патріот, що для нього патріотизм не був фразою або своєкорисністю, але навпаки важкою працею і посвятою. Це була теж пристрасна й деспотична натура. Але він був спокійний як камінь і панував над собою, коли цього вимагала справа. Від 1872 р. приймав керівну енергійну участь в польському кооперативному русі, що, як ні один у світі, находився під постійним доглядом поліції. За 35 літ він навчився вели-

кої обережности та розуміння справи. При цьому помагало йому точне знання закона, рішень вищого адміністраційного суду та практики пруських властей. Докладно знав, чого від нього можуть вимагати і в чому може він відмовити. Ніколи не виставляв з легким серцем, якимсь необдуманим учинком долі польської кооперації на небезпеку. Не диво, що ця енергійна, працьовита, спосібна на посвяту, розумна й рішуча людина стала одним з найбільших національних вождів польської Прусії. Без його опінії не обійшлася ні одна справа. А його авторитет не обмежувався на його найближчу батьківщину, польську Прусію та Шлезьк. Його признавали в Варшаві, у Львові, Кракові та північній Америці.

На чому-ж основувалася сила й влада польського Союза Спілок?

Перш за все на праві, що йому з 1892 р. признавав розпорядок пруського міністра торговлі, назначати власних ревізорів. Польський Союз мав свою окрему інструкцію для ревізорів, заапробовану пруським урядом.

До завдань ревізора належало в першій мірі переконатися, чи спілка перестерігає всі правні приписи що виникають зі спілкового та торговельного закону. Він мусів теж провірити, чи книговодство спілки ведене є ясно та акуратно, далі, чи річні білянси спілки правильно зроблені. Тому ревізор Союза сам провірював докладно книжки і білянс та зазнайомлювався з протоколами Надзираючої Ради й контрольної комісії, що з них повинно було бути ясним, як і з яким результатом провіряли ці органи книжки спілки та замкнення рахунків. Далі повинен був ревізор ствердити, чи всі приписи регулямінів спілки, рішення загальних зборів її та контрольної комісії в належний спосіб виконувала спілка в своїй практиці. Вкінці провірював він, чи управа і Надзираюча Рада в праці своїй примінюють всі ті правила, що їх у практиці визнали за відповідні та що їх саме установлено рішенням сеймиків, як норма для праці спілок (в так зв. резолюціях).

Після доконаної ревізії ревізор був зобовязаний зреферувати устно про вислід ревізії Надзираючій Раді спілки, а понадто списати протокол зі своєї роботи. Надзираюча Рада знова реферувала про вислід ревізії на загальних зборах спілки.

На викриттю існуючих недомагань і на представленню їх, кому треба, кінчаються законом приписані обовязки ревізора та Ревізійного Союза супроти спілки. На цьому однак Союз не перестає. По доконаній ревізії патрон порозуміваєтся зі спілкою що до усунення недомагань, а спілка зобовязана зложити на протязі 6 місяців докази, що всі недомагання усунено, як слід, після вказівок Союза.

На цьому кінчається урядова ревізія Союза, що відбуваєтся раз на 2 роки. Патронові однак прислугує право візитації спілки без попереднього повідомлення. Робить їх на те, щоби мати безпосередній вгляд в справи й роботу спілки.

Важнішою може справою, як усунення недомагань спілки, є ще діяльність Союза, що йде в тому напрямі, аби запобігати та здержувати спілку від усякого рода ухилів. Цьому служили з початку часті візитації патрона та вичерпуючі його особисті поучення. Траплялося, що патронові іноді приходилося сидіти цілий тиждень на місці. На кваліфікації службовців звертав Союз велику увагу. Коли зі зростом організації це не вистарчало, Союз почав устроювати довші й ко-

ротші спілкові курси для всіх осіб, що працювали в спілках, або ще спеціяльні курси для поодиноких родів спілок.

Дальшим засобом ширення фахових відомостей був союзний орган „Poradnik dla spółek". Він ріжнився значно від усіх інших органів Союза. Зміст його був пристосований до умового рівня його читачів. Тимто виключені були в ньому всякі статті стисло наукового змісту. Зате поміщувалися такі, що мали виключно практичу ціль, себто поучаючу та інформаційну та писані були як найприступніше. „Poradnik" висилали кожній спілці в кількох примірниках, стільки, скільки мала членів Управи та Надзираючої Ради. Орган знаменито виконував своє завдання.

Так виглядала контроля: поміч Союза спілкам. — Крім цього кожна спілка у всякій потребі і сумнівах зверталася до Союза за вказівками або поученнями. Союз завсіди негайно давав на всі запитання вичерпуючу відповідь. Не диво, що праця Союза була загально дуже цінена та що до нього зверталися з найбільшим довірям.

Німецький закон про спілки передбачував, що Ревізійний Союз поза справами чисто ревізійними й контрольними може займатися теж інтересами, що є спільні всім спілкам, а саме торговельними. Особливо важне було це для Rolnik-ів. Централізація закупу товарів приносила їм чималі користи. Це було просто для них конечним.

Таку централю отворено при патронаті Союза під назвою „Секретаріяту для Рольників". Завдання своє виконував він в той спосіб, що служив спілкам у всіх торговельних справах радою і помічю, заключав у їх імені контракти на закупно важніших товарів, а позатим у міру потреби купував від спілок і продавав їм. Рольніки з діяльности Союза були дуже вдоволені, а Секретаріят знова дуже гарно розвивався. Особливож товарова торгівля з Рольніками приносила йому гарні зиски. Ці зиски були так великі, що управа Союза була приневолена задуматися над тим, чи організація Секретаріяту служить як слід спілковим інтересам. Розумували так: як Секретаріят веде інтереси зі спілками на власне ризико й рахунок, тоді при цих інтересах, оскільки мають вони бути для його здорові, в першій мірі повинен відограватн момент зиску. Проте цей мотив суперечив інтересам спілок. Далі побоювались, що поміч Секретаріяту спілкам у дотеперішній формі цілком вбиває самодіяльність спілок.

Через те Союз змінив спосіб праці Секретаріяту. Всі інтереси з Рольніками на власний рахунок Секретаріяту виключено і роблено тільки комісові інтереси, що при них Секретаріят мав на оці єдино й виключно користь спілок.

Кількалітній досвід, зроблений в цій формі при праці, дав як найкращі результати. Виробилося просто необмежене довіря спілок до Секретаріяту. Дякуючи цьому можна було торговельні інтереси сцентралізувати просто в зразковий спосіб. Напр. достава збіжа на познанському ринку через Рольніки відбувалася виключно через Секретаріят. Поодиноким спілкам було просто заборонено від себе давати оферти познанським млинам і фірмам. Наслідком цього вплив польської організації на познанському ринку зріс до тої міри, що вона почала нормувати ціни.

Також при закупні таких хліборобських товарів, як погної, паша, вугілля і т. п., польська спілкова організація виступала все одноцільно.

Солідна праця Союза спілок і його Секретаріяту причинилася до

того, що в пруських Поляків, особливож у польського селянства виробилося глибоке розуміння ваги організації. А на солідности праці Союза та повному довірю до нього спілок полягала, власне кажучи, вся, не лише економічна сила системи польських спілок.

Та Союз працював не тільки власними засобами в користь польської національної ідеї. Він умів працювати теж для неї, користуючись німецькими грішми.

В 1895 основано в Берліні Центральну Касу спілок, так зв. „Пруську Касу", що була в тісному звязку з міністерством фінансів і мала своїм завданням, по мірі сил, дбати про платеспосібність союзів спікок, що належали до нього. Задля цього банки союзів спілок вступали в ділові зносини з Пруською Касою і одержували від неї точно означений кредит на біжучий рахунок, по дисконту та в формі ломбардного (заставного) кредиту. Також Банк польського Союза спілок по довших переговорах, що їх вів Вавжиняк, допущений був в число клієнтів Пруської Каси і дістав для Союза кредит у висоті 200,000 марок.

Та вже в часі переговорів частина німецької преси сильно протестувала проти уділення кредиту Союзові, що являється „відомим носієм національно-польських стремлінь". Справою занявся сам пруський міністер фінансів (Мікель). Він рішив, що Банк Союза польських спілок, щоби одержувати кредит, мусить підчинитися деяким умовам. Перш за все, кредит могли діставати тільки льояльні спілки, себто такі, що писемно зобовяжуться допускати і німецьких членів та зноситися з ними на німецькій мові. Крім цього вони мали друкувати свої білянси та річні рахунки в одній німецькій газеті, а до своїх протоколів на польській мові додавати теж і німецький переклад. Вкінці Пруська Каса мала давати кредит польському Союзові Спілок не безпосередньо, а на його рахунок окремим спілкам. Вавжиняк умови ці приняв. А коли це викликало в деяких польських колах невдоволення, він мотивував свій крок так:

„Поставлені нам умови не заключають нічого нового, бо наші спілки:

а) постійно приймали німецьких членів і порозумівалися з ними на німецькій мові;

б) приписані їм законом оповістки оголошували теж і в німецькій мові; та

в) протоколи, коли це було конечним, вели на польській та німецькій мовах.

Проте й з польського боку було невдоволення. Побоювалися, щоби польські спілки не попали в фінансову залежність від Пруської Каси. Позичку „Пруської Каси" уважали певні польські кола лапкою пруського уряду, що бажав проникнути в польську фінансову систему.

Через кілька років Банк Союза провадив ще зносини з Пруською Касою. Як однак остання під напором німецької опінії зменшила йому кредит до 100.000 мк, а в 1905 р. знизила ще до 85.000 мк, Союз Спілок відмовився від дальших зносин з Пруською Касою.

В цьому самому році польський Банк Союза вспів навязати звязки з одним більшим берлінським комерційним банком та ввійшов з ними в постійні зносини. В той спосіб зберіг він повну незалежність польської фінансової системи.

Ще слівце про відношення Союза до німецьких клієнтів польських банків.

Що пруські службовики (залізничники, учителі і т. п.) були клієнтами польських банків, це було загально відомо. Відомо теж було, що вони брали не тільки позички, але й несли ощадности свої в польські банки, де діставали вищі відсотки як у німецьких банках, а до того проценти рахувалися з дня вкладу грошей, а не полишалися без проценту, як у більшости щадничих кас, в місяці вкладу грошей і в місяці видачі.

В 1904 р. появився розпорядок пруського міністра фінансів: службовики всіх категорій як самі, так і їх родини, повинні виступити з польських банків і зажадати звороту своїх ощадностей.

Вавжиняк відповів на цей розпорядок таким самим зазивом, зверненим на адресу Поляків, що мали ощадности в німецьких банках. Так говорилося у відозві:

„Земляки! В виду удару Німців на наші польські банки й спілки ми радимо вам забрати з німецьких банків і німецьких щадничих кас всі ваші гроші. Далі, ми взиваємо вас, всі гроші, взяті з німецьких банків, негайно внести в польські банки.

Земляки! Вони хочуть знищити нас не тільки в національному, але й матеріяльному відношенню. Вони хочуть зробити нас жебраками!"

Почалась боротьба й агітація, що тривала цілий рік. Якіж були її результати? Вже по 2 місяцях, як розгорілася боротьба, один польський банк сповіщав: пруські службовики взяли від нас назад около 1.500 мк. В заміну за це наш нарід у той сам час вніс до нашого банку 19.000 мк, взяті ним з німецьких щадничих кас.

Польські банки, що до цеї пори виказували збільшення вкладів з року на рік на 5—7 міліонів марок, виказали за 1904 рік збільшення їх на 12 міліонів мк.

В історії боротьби пруських Поляків за своє існування відограв „Bank Związku Spółek zarobkowych" дуже велику та просто боєву ролю. Характерно, що його основано без співучасти польських спілок. Вони доперва згодом приєдналисъ до нього. Хоч Банк був фінансовою централею польських спілок, всеж таки основою його був перш за все інтерес з приватною клієнтелею. Відношення інтересів приватного до спілкового в Банку було менш-більш як 3:1; приватних депозитів перед війною було около 30 міліонів мк, спілкових 10 міліонів мк. Його сили надзвичайно зросли з того часу, як йому вдалося позискати в більшій мірі гроші німецьких гіпотечних банків і таким способом зробитися сильним і освідомленим посередником в ділянці гіпотечного кредиту.

Свій великий розвиток завдячував Банк майже виключно енергії та сильній волі людини, що все ціло йому посвятилася. Був ним др. Куштелян.

На чолі Банку стояв тільки один директор. Його вибирала надзірна Рада банку на необмежений час. Він управляв банком самостійно й одержував постійну платню. Надзірна Рада складалася з 9 членів: 6 вибирали загальні збори, 3 делєгував патронат Союза спілок.

З самого початку основання банку директором його був др. Куштелян, що виконував свої обовязки аж до смерти в 1906 р. Куштелян — могутня величина, сильний характер та людина залізної волі. В зносинах з людьми був дуже недовірливий. Все хотів бачити

власними очима та робити по власному пляну. Був теж строгим критиком власних і чужих діл. „Я не бачив — пише проф. Бернгард — ревізійних рахунків, що булиби зіставлені з такою старанністю, строгістю та невтомністю, як ревізійні протоколи Куштеляна. Не вдоволяючись формальним боком контролі, він углиблювався в с у т ь ведених діл і відмічав з однаковою безпощадністю особисті мотиви й факти". Ця строгість і безпощадність Куштеляна були позитивною силою в початках розвитку банку, коли членами надзірних рад польських кредитових спілок були люди, що ледве вміли писати, а директорами їх люди, що про бухальтерію мали тільки слабе поняття. Куштелян, що про все думав і все важив, не був політичним очайдухом. З початку навіть різко відмежовував фінанси від політики. Та коли пруський уряд виставив проти політично неспокійних Поляків економічну зброю, себто грошеву силу, то політика й фінансова діяльність повинні були зійтися разом. В ту мінуту, як було заявлено, що Поляків знищать грошевим засобом, міліонами, в цю мінуту фінансіст Куштелян стає політиком. Банкове діло стало для нього частиною політичної власти. З того теж дня банк стає польською боєвою станицею. Куштелян зробив банк дуже популярним. Як приватним, так і спілковим клієнтам давав більші вигоди, як могли їх давати великі німецькі банки. Він став теж клеймити, як неморальний, звичай Поляків, поміщувати свої капітали в німецьких або англійських банках, в чому енергійно піддержувала його преса. В суті річи вимагала цього економічна національна боротьба пруських Поляків. Нова ідея Куштеляна, що банкове діло є частиною польської національної політики, проникла скоро в польські маси. Вони понесли свої ощадности не в німецькі каси, а в „Bank Związku".

Сума вкладів 1889 р. зросла майже до 2 міліонів мк. В перші роки сума їх дуже хиталася, бо Поляки не привикли були довіряти свої гроші польським банкам. До того перший ліпший некорисний слух про банк заставляв трусливу польську клієнтуру забирати з Банку свої гроші назад. Та Куштелян кожний вклад, навіть коли для звороту його потрібне було повідомлення на три місяці наперед, звертав негайно. А що банк рік-річно виказував гарні результати і давав 6 % дивіденди, то недовіря помалу зникло і Поляки стали довіряти свої ощадности банкові Сезюа. Як зростали вони з року на рік, показують це слідуючі цифри:

1886 р.	92.000 марок	1891 р.	1,918.000 марок
1887 „	312.000 „	1892 „	1,652.000 „
1888 „	893.000 „	1893 „	1,800.000 „
1889 „	1,823.000 „	1894 „	2,681.000 „
1890 „	2,321.000 „		

Ці успіхи помогли Куштелянові зберегти свою самостійність і зробили банк так популярним, що його не без іронії стали називати „Куштелянівським банком".

Не входячи подрібно в діяльність банку, зазначити треба, що не було майже ні одної ділянки національної боротьби пруських Поляків, що в ній Союзний Банк не виступавби або як кермуюча, або як помагаюча сила. Ми стрічаємо його в боротьбі Поляків за землю в місті й на селі та знаходимо його при спробах розвитку польської промисловости; та бачимо його за ділом установлення звязків між

горішньо-шлезькими польськими банками і познанським Кредитовим Союзом, та стрічаємо його як посередника між галицькими промисловими підприємствами й польською публикою в Познані.

Варто хоч згадати про це останнє посередництво.

В 90 рр. мин. століття виступив у Львові талановий журналіст і смілий фінансіст, Станислав Щепановський з думкою і пляном упромисловлення Галичини при помочі заграничного капіталу, надаючи йому чисто національно-польський характер. За капіталами звернувся теж Щепановський у Познань. Від економічного розвитку пруської Польщі він надіявся великих користей для національно-польської політики. „Що нам — писав він у своїх статтях п. з. „Боротьба за існування польської нації" — дає найбільші надії на будуче, це факт, що Поляки у великому князівстві познанському йдуть слідами Чехів, що з шляхецького руху виростає економічний і соціяльний. Єдиний шлях до нашої майбутности — це енергійна оборона кожного економічного пункту, відвойовання страчених позицій і створення єдности та національної солідарности, що являється більшою силою, як всі гарантії трактатів і привілеїв".

Куштелян дався загітувати Щепановському. В початках 90 рр. бачимо Союзний Банк в ролі посередника між галицьким нафтовим промислом і познанським капіталом. Не завсігди при цьому йшла мова про промислові інтереси.

В 1894 р. приїхав Куштелян до Львова і держав тут натхнену промову про національну солідарність, що її закінчив словами: „Ми приходимо до вас з країни сліз і тяжких іспитів, де в нас віднімають матірню мову, наказують молитися на чужій мові і хочуть навіть одібрати те, що дав нам Бог. Нині ми прийшли сюди, щоби знайти у вас потіху, віру й любов. Таж і ви колись були в подібному становищі. І вам приказували молитися по німецьки. Але ви вийшли з цього становища і вся Польща звертає свої очі на вас. Сьогодня ми запевняємо вас, що не здамося. Ми — польська країна й будемо нею!"

Хоча фінансовий крах нафтових підприємств Щепановського в Риманові спричинив польським капіталістам в Познані чималі страти, однак Куштелян став працювати в Познані в стилю галицьких підприємств, бажаючи розвинути польську велику промисловість. Задля цього приходилось йому переводити навіть небезпечні для банку операції, що привели його в 1900 р. до кризи. Всі труднощі вдалося Куштелянові вкінці побороти та поставити банк на ще солідніших основах.

В часі кризи Союзного Банку більші провінціональні польські банки у великій мірі причинилися до поборення її. Це мало той наслідок, що польські спілки стали від тепер користуватися більшим впливом на нього, чим досі. Вавжиняк добився основання для спілок вигідного кредиту (конто-корента) і спілки звільнилися від обовязку посилати на всяку суму векслі. Вавжиняк зажадав далі зміни статута в тому напрямі, що від тепер забезпечено йому як представникові спілок більший вплив на банк, як він його мав досі. Він добився відтак основання при банку окремого фонду в сумі 200.000 марок, з якого діставали дешевий кредит потребуючі спілки. Вкінці добився того, що банк від тепер став у першій лінії служити спілкам, а відтак уже приватним підприємствам.

В результаті цього всього змінилися від тепер відносини між Союзним Банком і спілками. До крізи приватні особи користувалися річно кредитом в банку до 9 міліонів марок, в той час як спілки одержували 4 до 5 міліонів мк. Наслідком заведення конто-коррента для спілок, від 1905 р. оборот зі спілками збільшився з 4 до 20 міліонів мк, тоді як оборот з приватними особами полишався такий самий, що раніше (9 м. мк.).

Таким чином Союзний Банк став від 1900 р. дійсно центральним банком спілок, не відмовляючись при цьому і від інтересів з приватними особами.

Як справно працював банк, вистарчить навести факт, що він перейшов дуже добре вогневу пробу, виплачуючи з вибухом світової війни протягом 8 днів суму 14 міліонів марок.

Поляки дійсно могли бути горді на свою фінансову централю.

Домінуючу ролю в польськім кооперативнім русі в Прусії відогравали кредитові спілки, так зв. „людові банки". Вони були фундаментом, що на ньому спиралися іншого рода польські спілки. Це не припадковий розвиток, але косеквентно цілевий. Поляки ніколи не основували некредитової спілки в такій місцевости, де ще не існував поважний людовий банк. Перед війною майже кожна важніша місцевість польської Прусії мала свій людовий банк. На около 300 спілок, що належали до польського Союза Спікок, було аж 209 кредитових спілок. Одна кредитова спілка припадала менш більш на 10.000 польського населення в Прусії. Не можна сказати, щоби це була дуже густа сітка.

Була одна причина, що здержувала Союз від основування дуже численних спілок. Спілки були з початку не конче у справних руках. Не було майже спілки, що в перших роках не потребувалаби зокіль помочі, поради та бистрого і чуйного ока над її розвитком. Це все давав спілці Союз Спілок. Проте поміч ця, з огляду на польську політику пруського уряду, була відносно непевна. Все можна було побоюватися, що під якимсь претекстом пруський уряд закриє Союз Спілок і тоді спілки лишалисяб без всякої помочі зокіль. Правда, побоювання, не здійснились. Пруська держава була правова. Закон для неї був законом і його перестерігали. Союз спілок знова був надто обережний, щоб давати легковажну причину до закриття його. В кожнім випадку польська кооперація мусіла з можливим фактом закриття Союза рахуватися. Тимто треба було творити такі спілки, що в недовгому часі розвинулисяби так далеко, щоби на власних силах і без посторонньої помочі могли просперувати. Так теж і робили. Сміло можна сказати, що польські спілки лишилисяб та розвивалисяб і тоді, якби не стало Союза.

Так отже в польській Прусії повстав цілий ряд дуже поважних позичкових спілок. Найстаршою і найбільшою був „Bank Przemysłowy" в Познані, що його оборотовий капітал перед війною виносив біля 60 міліонів марок. Далі були людові банки, що розпоряджали капіталом поверх 10 м. мк. У 10 інших людових банків оборотовий капітал виносив від 5 до 10 м. мк. Тридцять і кілька людових банків мали оборотового капіталу у висоті 2—5 м. мк., а 50 банків оперувало капіталом від 1 до 2 м. мк. Разом було около 100 людових банків, що оперували оборотовим капіталом поверх 1 міліона марок. Це була велика економічна сила польського суспільства в Прусії.

Що до позичок, то засадою було служити кредитом в першій мірі дрібним і слабшим людям. Цього вимагав сам дух кооперації. Зокрема молода спілка повинна була давати численні малі позички, розуміється під певну поруку, щоби в той спосіб придбати як найбільше членів. Проте польські людові банки могли давати й давали більший кредит. Так напр. союзне звідомлення за 1915 рік повідомляло, що 10 людових банків давало позички, що перевищували суму 100.000 марок. Bank przemysłowców дійшов навіть до того, що установив висоту позичок до $1^1/_2$ міл. марок.

Людовий банк обєднував усі польські кляси, від робітника до магната. Ця спільна приналежність створювала теж національну єдність польської кооперативної системи.

Депозити в людових банках виявляли тесаме явище, що й позички. Побіч дрібних і найдрібніших щадничих вкладок були й великі. В 1915 р. в 10 банках вклади перевищували суму 100.000 мк. а в однім банку зложено навіть суму 1 і пів міліона марок. За цей самий рік нараховано більш як 3.200 депозитів, що перевисшали суму 10.000 мк.

Іншою додатною стороною великих спілок було створення при них цілого ряду посад для середнього стану а навіть для осіб з вищою освітою. Малі спілки могли давати тільки бічне заняття, натомісць великі давали ціле удержання своїм службовикам, що, дякуючи цьому, могли виключно для них посвятитися. Доходи директорів і службовиків в людових банках були добре платні. Тимто в польській кооопераціï в Прусії працювала ціла фалянга робітників з найвищими кваліфікаціями.

В перших кільканацяти роках існування спілок не доцінювали ваги формального боку ведення спілок. Коли одним заоснованням Союза Спілок увесь польський кооперативний рух став внутрішньо консолідуватись, вироблено точно засади й способи праці. Майже по всіх спілках заведено одне й тесаме книговодство, що було дуже просте а при цьому в своїй досконалости просто зразкове. Воно існує й досі.

З розвитком польського спілкового руху в Прусії також польське населення стало інакше держати себе. Воно зробилось свідомішим, політично рухливішим та сильно перенялосянаціона льно-польськими ідеями.

Щоби пізнати просто магічний вплив основання спілки на польське суспільство, зокрема на польського селянина, варто навести один тільки приклад.

У Фрауштадті жили собі спокійно польські селяне. Вони знали тільки, що вони католики й Поляки. Вели між собою всякі інтереси, здебільша при помочі німецьких купців. Союз спілок задумав заснувати там людовий банк. Селян не легко було намовити на цей крок. Вісім разів їздив туди з агітацією патрон Союза. Їздив теж директор сусіднього польського людового банку та пояснював вигоди основання кредитової спілки. В кінці кінців селяне, хоч і неохоче, згодились на основання банку й узялись за діло. Початкові місяці давали много огірчень. То недосвідний касієр забув зробити записку в книжці, то повставав спір ізза поруки. Дійшло до того, що селяне задумали покінчити зі своїм банком і розвязати його.

Та тут вмішується досвідна рука Союза Спілок.Він успокоює селян і пояснює справи, служить порадою і помічю. В один прекрасний день „директор“ і „представник Надзираючої Ради“ людового банку

одержують запрошення від Союза прибути до Познаня. З важним видом оба „діячі“ їдуть на „конференцію“. Та тут довідуються, що по сусідству з їх селом проєктують устроїти збіжевий магазин. Один з великих польських банків бажає фінансувати це підприємство. Ходить тільки про те, щоби притягти до справи сусідські малі спілки. „Діячі“ наші дуже зацікавились справою та запропонували прислати в село референта, щоби звернути увагу населення на вагу справи.

Через місяць читають, що на недільні збори селян в Н. приїде з доповідю вікарій К., що поклав великі заслуги в справі основання спілок для закупу й збуту. Через кілька днів закладають спілку, а на її відкриття приїзджає сам патрон. Його вітають святочно. Маленький сільський банк входить таким чином у складну сіть організації. Селяне з дня на день починають розуміти що раз більше, що вони являються частиною великої польської кооперативної системи, що вони належать до польського зорганізованого суспільства.

Така чародійна сила організації, веденої вміло, солідно й пляново.

Першу хліборобську спілку під фірмою „Rolnik“ основано в Могильні 1901 р. Перед війною Союз обєднював 63 цих спілок.

Основуючи „Rolnik-и“ Союз мав на оці інтерес селян. Як кредитові спілки були призначені для поборювання кредитової лихви, так Rolnik-ам ставлено, як їх головне завдання, боротись з товаровою лихвою. В малих місточках польської Прусії звичайно концентрувалася торгівля хліборобськими товарами. Вся вона була в жидівських руках. Гандлярі вміли через взаїмне порозуміння усувати між собою конкуренцію і не підбиватися в цінах. Наслідком цього селянин, що не продавав своїх продуктів вагонами, був зданий на ласку й неласку жидівських гандлярів, що диктували селянам ціни. Для цих саме селян Rolnik мав стати на льокальнім збіжевім ринку новим чинником, що регулював ціни з користю для селян. Поза цим його завданням було, постачати селянам добру пашу, помічні гної, насіння і т. п.

Торговля хліборобськими товарами була получена з кредитовим інтересом. Так польський поміщик, як і селянин мали у купців, що йому продавали свої продукти, біжучий кредит, з котрого часто користали. Коли Рольніки мали вести успішну боротьбу з приватною жидівською торговлею, мусіли й вони вести кредитові інтереси. З хвилею однак прилучення до інтересу спілкового закупу також торговлі збіжем Рольніки ставали перед досить важким завданням. Закупно хліборобських продуктів, зокрема погноїв, не представляло для них великих труднощів. Натомісць до торговлі збіжем та іншими хліборобськими продуктами треба було дуже доброї знайомости товарів і чималої рутини в техніці торговлі збіжем, словом, треба було грунтовних фахових відомостей.

Таких фаховців не було. Через це в початках розвитку Рольніків були значні недомагання і навіть втрати. Те саме явище, що його можна було обсервувати в кредитових спілках, бачимо також і в хліборобських спілках. Показується, що справа осіб, що в їх руки попадає спілка, є найважнійша. Без фахово освічених, глибоко ідейних і моральних сил і найліпша форма організації та найліпший терен для спілок нічого не можуть вдіяти.

І ці недостачі та труднощі в кінці кінців польському Союзові спілок удалося цілком побороти, так що Рольніки почали по перших непевних роках нормально працювати та розвиватися.

Товаровий оборот Рольників був досить великий. Річно продавали вони товару на 8 міліонів сотнарів, вартости 50 до 60 міліонів марок. Висліди були добрі.

По добрім оплаченню всіх осіб, що працювали в Спілці, лишалося Спілкам стільки зиску, що членам можна було виплачувати товарові звороти, а понадто скріпити резервові фонди Спілки. Уділовий капітал Рольників перед війною виносив, $1\,^1/_2$ міліона мк., резервові фонди $2\,^1/_2$ міл. мк.

Лишається ще нам дещо більше сказати про польські парцеляційні Спілки. Відкладаючи це до слідуючого окремого розділу, звернемо тут ще увагу читача на одно дуже характеристичне явище для польського спілкового руху в польській Прусії.

Коли повставали польські Спілки, польська інтелігенція (лікарі, адвокати і т. д.) лише неохоче давалася втягати на провідні місця в них. Вони вимагали більшої праці й були спершу тільки почесні. За те користувались директори спілок великою пошаною серед населення та впливом. З розвитком спілок інтелігенція вже йшла до спілок і то тим більше, що працю в спілках стали оплачувати. Так виробилось спілкове урядництво, що користувалось серед населення не тільки великим впливом, але в дійсности воно мало в своїх руках всю силу. Не диво, що на директорів Спілок вибирали людей спокійних, чесних і характерних, а при цьому з твердими національно-політичними переконаннями.

На ці впливові місця наложило згодом свою руку польське католицьке духовенство.

На 225 спілок у 1908 р. в 159-тьох духовні особи займали керуючі місця в управі спілок.

Треба сказати, що духовенство через довгий час не грало в польських спілках більшої ролі. До 1871 р. ми не надибуємо в управах спілок ні пробощів, ні вікаріїв. Польский кооперативний рух таким чином повстав, можна сказати, без участи духовенства. Управляла ним світська інтелігенція.

На 1873 рік однак припадає сильна економічна кріза і так зв. „культуркампф“ (боротьба уряду з церквою). Наслідки кризи були і для польських спілок діймаючі. Безпосереднім наслідком її було, що польська інтелігенція трусливо покинула кредитові спілки. А одночасно почалася боротьба між польським духовенством і пруським урядом.

Архіепископ граф Лєдоховський заборонив польському духовенству своєї епархії виконувати прикази уряду і цим відкрилась завзята боротьба, що привела в лютім 1874 до арешту архіепископа.

В слідуючих роках, що їх архіепископ провів у пруській тюрмі, в його епархії кожна церква, кожна проповідниця й катедра була місцем національної боротьби. І кожна польська газета, що друкувалися у Познані, чи Варшаві, Кракові, Львові, або в Парижі розписувались широко про геройське поведення польського духовенства. Тільки незначна частина його підчинилась урядові. Більшість переносила за прикладом свого архіепископа тюремні арешти й кари, дисциплінарні доходження, висилку з парохій і вславилось цим, як мученики за польську справу. Таким чином культуркампф розбудив польське духовенство, дав йому великий вплив на народні маси і скріпив клєрикальну течію.

І в той самий час, як інтелігенція втікла з кооперативних спілок, польський клир свідомо рішив посвятити себе справі польської кооперації.

В 1871 на 25 польських кредитових спілок тільки в одній був директором польський священик. В 1876 р. на 87 кас 37 зиймали вже місця директорів духовні особи.

Так польське духовенство пішло в польську кооперацію. До скріплення участи його в ній причинився у великій мірі ще факт, що патроном Союза спілок був кожним разом польський священик.

Треба вкінці підкреслити, що кооперативна єрархія польського духовенства мала чисто польський характер. Вона була демократична, бо складалося на неї майже виключно низше польське духовенство, що звичайно виходило з під сільської стріхи, або з ремісничої родини. З відданням і посвятою робило воно велику народню роботу. Вона ріжнилася своїм демократизмом від церковної польської єрархії, хоч становила її частину. Ця остання була консервативна. Її верхівка теж не стояла осторонь від польського національного руху й боротьби. Проте любила вона більше велику політику. В Берліні, та в Римі вона давала себе знати.

Одним словом, польське духовенство в боротьбі Поляків за своє існування в Прусії відограло колосальну та просто історичну ролю. А могло воно відограти її тільки тому, бо в умовах неволі народу слова св. письма „Віддайте Богові, що боже, а кесареві що кесарево“ не брались ним невільничо буквально, а так, як диктували йому це інтереси існування й визволення свого народу, що його частиною воно вважалося, а саме:

„Віддайте Богові, що Боже, а народові, що народнє!“

V.

Боротьба за землю.

Теорія і практика знають взагалі два способи ведення боротьби за землю. Або можна при помочі дешевого кредиту піддержувати занепадаюче землеволодіння й сильним землевласникам давати силу для нових покупок землі. Або можна парцелювати занепадаюче землеволодіння між голодне на землю селянство.

Кожний із цих способів, кредитова поміч і парцеляція, може мати успіх, або й ні, залежно від умов місця й часу, цін на землю, культурних умов і т. п.

В боротьбі пруських Поляків за землю можна розріжнити два періоди: один від 1886 до кінця 1896 р. і другий від 1896 р.

На Bank Ziemski і Сільсько-господарський Союз у Познані (Towarzystwo Centralne) покладали з початку більші надії. Перший мав занятись ліквідацією польських маєтків, другий по можности піддержувати занепалих польських поміщиків, і тільки тоді, як не можна було спасти їх маєтку, занялись його парцеляцією. Проте Центральний Союз був більше організацією великих польських поміщиків, ніж звичайним економічним союзом. Він не розпоряжав потрібними капіталами та не міг вести успішно парцеляції.

Першу пробу парцеляції перевели Поляки — річ характерна — при помочі німецького банку й саме „Національного Товариства гіпотечного кредиту“ в Штетині в 1889 р., котрий взяв на себе гіпотеку на 230.000 мк на посілість Пінчик.

Ця спроба відкрила очі Полякам на те, що на німецькі гроші можна прекрасно робити польське діло.

Та це була тільки спроба. Зроблено ще й другу.

Вісім Поляків, по части директори польського банку в Шорні, по части поміщики, взяли в аренду сильно задовжену німецьку посілість Вальдау величини 1.500 моргів. Власник посілости, задовжений по вуха, готов був піти на все, щоби тільки виратувати маєток. Поляки зробили йому таку пропозицію. Не маючи потрібного капіталу, щоби посілість купити, вони задумали поселити на землі, як арендаторів, 25 до 30 польських селянських родин, що рік-річно через 30 років виплачувалиби аренду у висоті 8.600 марок. Поселенці мали зорганізуватися в кооперативу та солідарно ручити за акуратну вплату арендної ціни. Власник знов зобовязався платити й далі суму 9.600 марок, котру платив до цеї пори своїм вірителям, як процент з інших своїх маєтків, разом з грішми, що їх одержував від польських поселенців, себто 8.600 мк. Таким способом через 70 років Вальдау мав бути по 30 роках чистий від довгів і як такий перейти на власність Поляків.

Так в німецькій посілости без всякого вкладу капіталу повстала польська кольонія.

„Кооперативна ідея", як показалось, зробила тут дуже добре своє діло. Але це був винятковий припадок. Однак він отворив очі Полякам на кооперативну форму парцеляції. Опрацьовання цих форм належать польському поміщикові Т. Калькштайнові, що його назначили директором Bank-y Ziemsk-ого. Заслуга його полягала в тому, що він при помочі практичного досвіду показав Полякам, з якими верствами населення треба рахуватися при парцеляції маєтків і як легко можна вдержати на рідній землі ті маси селян, що рік-річно тисячами емігрували в Америку, даючи їм декілька моргів землі. Калькштайнові присвічувала ідея систематично заселити познанську провінцію і Західну Прусію при помочі кооперативної форми парцеляції. Для успішного переведення цієї ідеї в життя основано в Познані й Торуні дві організації під фірмою Spółka Ziemska, що були однак в повній залежности від Bank-y Ziemsk-го.

Такий стан річей був до кінця 1891 р.. себто до часу угодової політики пруського уряду.

В січні 1892 р., здавалося, наступив у прусько-польських відносинах сензаційний зворот. Директор Bank-y Ziemsk-го запросив польських поміщиків і представників духовництва на зібрання, де комісар пруського уряду зробив доклад про кольонізаційну справу.

Референт на початку своєї промови привітав зібраних Поляків і дав вираз радости, що від тепер зникають натягнені відносини між двома народами, що живуть разом, та заявив готовість працювати в користь прусько-польської угоди й помагати польським поміщикам ділом і радою при творенню рентових осель.

Поляки приняли промову пруського комісара грімким одобренням а один польський економіст вказав навіть на те, що в новому законі про рентові оселі бачить дійсно прекрасний засіб закріпити до рідної землі емігруюче польське селянство.

Те, що ера примирення припала разом з пруським законом про рентові оселі, було щасливим припадком для Поляків.

При таких виглядах зайшла повна перемога в боротьбі Поляків за землю. Пять років раніше директор Земельного Банку заявляв: „Bank ziemski повинен використати в інтересі власної оборони слабі боки ворожої пруської кольонізаційної політики".

Тепер він заявив:

„Bank Ziemski повинен служити посередником між починами уряду та приватними підприємствами".

В цих двох заявах знайшла вираз уся переміна поведення Поляків у їхній боротьбі за землю.

Вигоди для Поляків з нового закону були великі. За свою згоду, замісць свобідної продажі парцель творити рентові оселі та підчинятися контролі пруської Центральної Комісії — діставали вони потрібний кредит.

Bank ziemski радо пішов на ці умови. Почалася спільна робота, що давала Полякам чималі користи.

Тільки хай ніхто не думає, що оба противники через цю угоду й спільну роботу перестали бути взаїмними ворогами. В душі остались одні й другі тим, чим досі були. Мало того. Навіть спільна робота була заповнена внутрішньою боротьбою, змаганням використати сприятливий момент у свою користь. Адже пруська Кольонізаційна Комісія існувала далі і далі працювала повною силою пари. Поляки отже не мали жадної причини складати зброю.

Користуючися державним кредитом, Spółka ziemska в Торуні і Познані, два парцеляційні банки, що були досі залежні від Bank-у ziemskiого, стали цілком самостійними. В лютім 1894 р. оснувалася у Познані ще одна польська парцеляційна організація під фірмою „Spółka robotników parcelacyjna", що стала працювати на зразок перших. Таким способом в 1894 р. були вже 4 польські інституції, що разом з пруськими властями устроювали рентові оселі.

В 1894 р. наступив розрив між пруським урядом і польською „партією угоди". Прийшов тимсамим і кінець спільній праці пруського уряду й Поляків на грунті творення рентових осель.

Варто навести підсумки дотеперішньої боротьби обох противників. Вороги виступили на арену боротьби в такому порядку:

1886	Кольонізаційна Комісія, Bank ziemski
1887	
1888	
1889	
1890	Spółka ziemska, Poznań
1891	Spółka ziemska, Toruń
1892	
1893	
1894	Spółka rolników parc.

Коли пруська Кольонізаційна Комісія вперше зробила напад, застала вона так багато інших польських маєтків, що їй без усякого труду прийшлося закупити протягом перших 5 років 48.663 гектарів і то 90% з польських рук. На цих маєтках поселено 650 німецьких родин.

Польські організації за цей час закупили 4.000 гектарів і то до 60% з німецьких рук та поселили на них около 280 родин, здебільша робітничих.

Результат боротьби в користь Німців очевидний.

З початком угодової ери боротьба за землю продовжувалась далі.

Кольонізаційна Комісія набула за роки 1891—94 31.620 гектарів, при цьому вже 80% з польських рук і поселила на них 925 родин.

Протиудар з боку 4 польських парцеляційних організацій був відносно досить сильний. Вони закупили за ці роки 8000 гектарів, але 90% з польських рук і поселили на них дрібних селян.

Результат боротьби за 4 роки випав теж у користь Німців, але, як видно, сила ударів Кол. Комісії ослабла. Це тим більш цікаве, коли зважити, що за ці роки не виступав проти Кол. Комісії ні один польський банк, що підбивавби ціну на землю, як це було досі.

Як росла в часі взаїмної боротьби за землю ціна на неї, показують цифри:

Колон. Комісія платила за гектар землі

в 1886	— 568 марок	в 1891	— 679 марок
1887	— 588 „	1892	— 549 „
1888	— 590 „	1893	— 626 „
1889	— 681 „	1894	— 573 „
1890	— 656 „	1895	— 571 „

Протиудар польських організацій був сильніший, ніж попередним разом. Але вони закупили на 80% польські маєтки. Впадає в очі, що Поляки до 1895 в набуванню німецької землі не зробили майже ніяких успіхів, а натомісць стратили 40,000 гектарів польської землі. Страти болючі.

З 1896 починається новий період у боротьбі Поляків за землю. Провід в цій боротьбі бере відтепер у свої руки людина без імени й авторитету, бувший пруський судовий урядовець, викинений навіть із Parcelacyjn-oї Spółk-i, Ігнатій Сікорський.

На початку 1897 р. він оснував майже без засобів товариство з обмежною порукою під фірмою Bank parcelacyjny. Щоби побороти недовіря публики до банку, випустив він дуже малі уділи у висоті 50 марок. Але й цю суму можна було сплачувати ратами. Кожний член давав поруку тільки за 200 мк. З невеличкими засобами (20.000 мк.) він приступив до своїх парцеляцій. Початок пішов добре. Виявилося, що Сікорський знав дуже добре своє діло. Вже перші парцеляції дати йому гарний зиск. Тоді приступив до діла на велику скалю. Виразом цього були шумні обіцянки. Обіцяв саме виплачувати підряд протягом 6-ти років 25% дивіденди від уділів. Через те запотребовання на них зросло. А що Сікорський став дійсно виплачувати обіцяні дивіденди, публика масово поперла в його банк.

Сума уділів підприємства росла в такій прогресії:

1897	4.750 мк
1898	25.300 „
1899	50.000 „
1900	136.000 „
1901	201.009 „

Так сильно й так бистро збільшувалася сума уділів з року на рік, що в 1902 р. управа банку утруднила доступ до товариства, бо могла де-інде дістати дешевий кредит, за котрий не потрібувала платити 25%.

Друге грошеве джерело відкрив собі Сікорський основуючи при банку щадничу касу, де приймались дрібні суми на $5^1/_2$ %, тоді як інші банки платили від ощадностей тільки 4%. При цьому він умів знаменито реклямувати діло. Звертався з зазивом складати в своїй касі ощадности не тільки до Поляків, але й до Німців. Про успіх пропаганди говорять цифри: в 1897 виносили ощадности в його касі 13.024 мк, а в 1906 — 3,203.383 мк.

Стягаючи від 1897 р. при помочі великих і широких обіцянок капітали, Сікорський почав виучувати земельний ринок. Осеню 1897 року став поширювати по всій польській Прусії плякати на польській і німецькій мовах, що їх роздавали, приліплювали й вивішували скрізь — по вулицях, на домах, у гостинницях, шинках. В цих плякатах Сікорський звертав увагу публики, що в Познані Bäckerstrasse 18. відкрився Bank Parcelacyjny, котрий буде всюди купувати землю і маєтки на вигідних умовах.

Ця рекляма була новістю. Сікорський не потребував чекати на охочих продавати свою землю і маєтки. Оферти напливали масово. І банк купував землю масово. Що-ж робив Сікорський з купленою землею? Тут знова помогла йому рекляма та розуміння діла. Він став оголошувати по всіх польських газетах у Прусії, Шлезії і Вестфалєн, у кожному числі їх реклямні оповістки, що має на продаж землю в таких і таких-то місцевостях, так що кожний Поляк, селянин чи робітник може стати власником земельної парцелі за ціну 2.000 і вище марок. Заплативши третину ціни купна, кожний зараз же ставав власником її, вибираючи собі її довільно, де тільки хотів.

Ця популярна рекляма мала надзвичайний успіх.

На цьому Сікорський не перестав. Він вніс ще один тон у свою грімку мельодію. Пропонував землю не тільки своїм землякам, але й Німцям. А на великі докори з боку Поляків відповідав так: Чи шкодить це польському суспільству, коли набутий з німецьких рук маєток переходить знова в німецькі руки тому, що не знайшовся ні один Поляк, що бажавби купити цей маєток? Парцеляція — це інтерес. Парцеляційні інституції не можуть чекати зі шкодою для себе, аж знайдеться покупець Поляк на землю. Тоді многі вигідні операції булиби просто неможливі. Нехай польські інституції будуть посередниками й там, де покупцем може виступати тільки Німець. Без найменшого сумніву, що це може вийти тільки на користь Полякам.

Нова метода в боротьбі Поляків за землю, заініційована Сікорським була по суті своїй нічим іншим, як спекуляцією проведеною в ділянку політики. Шумна рекляма Bank-y Parcelacyjn-ого Сікорського заманила масу Поляків, що бажали переселитися. Операції з маєтками стали тому дуже вигідними. А в слід за цим бистро піднялися ціни на землю. Спекуляція землею в польській Прусії стала масовим явищем.

На чолі безлічі приватних спекулянтів став Поляк Мартин Бідерман, що просто створив школу. Цілий ряд польських спекулянтів став наслідувати його.

Зпочатку виступав він тайно під фірмою „Дрвенский і Лянгнер“ у Познані. Купував і продавав головно середні й великі маєтки та виявив себе при цьому метким посередником. У зносинах з німецькими поміщиками вмів підставляти „німецьких покупців“. Так створив він у Познані інститут „підставних осіб“.

Не маючи сам потрібних власних капіталів, він вступив у зносини з польським Союзним Банком, що позичав йому в міру потреби, та при цьому добре заробляв.

Ця одна людина добула Полякам у боротьбі за землю більше землі, як перший ліпший польський банк; він причинив Кольонізаційній Комісії більше шкоди й труднощів, як хто інший.

В боротьбі за землю став застосовувати спеціяльний параграф названий „бідермановським". Він був розрахований на використання користолюбства німецьких поміщиків.

Спекуляція з цим параграфом виглядала так:

Німецький поміщик пропонував Кол. Комісії купити свій маєток, але в той самий час продає його Бідерманові. Щоби зберегти свій „патріотизм", він застерігає за собою на протязі 4 тижнів відмовитися від продажі та полишає Кол. Комісії до надуми, чи захоче вона „спасти" маєток, чи ні.

Контракт купна, заключений з банком Бідермана установлює ціну за маєток на 600.000 мк і включає такий параграф:

„Коли третя особа (розуміється Кол. Комісія) до...(термін) купить маєток, то вона має заплатити на 30.000 мк більше. Цей прибуток розділюють між собою Бідерман та власник маєтку".

Наслідки такої спекуляції були, що Ком. Комісія стала скуповувати головно німецькі маєтки (отже розходилася зі своїм основним завданням!), а тільки в дуже малій мірі польські.

Так напр. в 1905 р. купила Кол. Комісія:

32.000 гектарів від Німців і лише
2.000 „ „ Поляків.

Про інших приватних спекулянтів не згадуємо навіть.

В боротьбі за землю варто згадати ще одну організацію. Для скріплення великої посілости Поляки оснували в 1902 р. так зв. „Związek ziemian". Це була виключно організація польської шляхти, що замкнулася у собі та служила своїм членам помічю і порадою та в той спосіб рятувала своїх членів. Związek ziemian працював рука в руку з Bank-ом Ziemsk-им. Він стає інституцією, де концентруються всі змагання в напрямі закріплення польського великого землеволодіння.

Вкінці треба відмітити в боротьбі Поляків за землю повстання цілого ряду провінціональних парцеляційних банків від 1903 р.

І так Поляки, розвиваючи свої методи боротьби за землю на протязі 2 десятиліть, створили ряд інституцій. Ця організована робота приняла триповерховий вид, що показує нам понизша табеля:

Рік	I. Bank ziemski, та організації, що вийшли від нього.	II. Великі парцеляційні товариства в Познані	III. Селянські парцеляційні банки в провінціях Познань — Зах. Прусії.
1886	Bank ziem. Познань		
1887	„		
1888	„		
1889	„		
1890	Spółka ziem.Познань		
1891	Spółka ziem. Терн.		

Рік	I. Bank ziemski, та організації, що вийшли від нього.	II. Великі парцеляційні товариства в Познані.	III. Селянські парцеляційні банки в провінціях Познань — Зах. Прусії.
1892	Spółka ziem. Терн.		
1893	„		
1894	„	Spółka roln. parc.	
1895	„		
1896	Spółka ziem.Олобок.		
1897	„	Bank parcelacyjny	
1898	Spółka ziem. Вєково	„	
1899	„	„	
1900	„	„	
1901	„	„	Bank parc., Примент.
1902	Związek ziemian.	„	
1903	„	„	Bank parc., Шрим.
1904	„	„	Bank parc., Берент.
1905	„	„	Spółka parc., Тухеля.
			Bank parc., Костен.
			Bank parc., Врешен.
1906	„	„	Bank parc., Острово.

Кожна з цих кольон представляє собою означену соціяльну клясу. Як бачимо, в хронольогічнім порядку повставали одна за другою боєві організації і шляхти (I), буржуазії (II) і селян (III). Ці групи виступали одна за другою, щоби доповняти та справляти себе. Успіхи цеї боротьби показалися на стільки очевидними, що сам уряд в кінці кінців мусів заявити: „Успішне продовження кольонізаційної діяльности являється, здається, взагалі сумнівним“ („Двадцять літ німецької культурної праці“. 1907, ст. 167). Тимто він побачив себе приневоленим видавати нові виїмкові закони проти Поляків.

Вже в 1904 р. пруський ландтаг ухвалив новелю закона, в силу якого уряд відібрав Полякам дуже вигідну форму парцеляції: карликову парцеляцію для поселення робітників і творення нових забудовань для поселенців. В §. 13 б. говорилося виразно про ціль закона: він має скріпити німецький елємент в провінціях Західної Прусії і Познані і протиділати польонізаційним змаганням“.

І цей закон Поляки потрафили обійти. Коли уряд заборонив їм одну форму парцеляції, вони зараз знайшли другу, ще вигіднішу для себе і в той спосіб зробили закон для себе нешкідливим.

Цей факт дуже занепокоїв Німців. Пішли гострі нарікання й напади на пруську Кольонізаційну Комісію.

Уряд приступив тоді знова до нових надзвичайних мір.

26 листопада 1907 німецький канцлєр, князь Білов так мотивував у райхстагу потребу видання закона про примусове вивласнення Поляків:

„Боротьба держави з польською нацією за землю вимагає з боку уряду, щоби сказати тут строгу правду. Ще в 1902 р. вказав я в цій палаті на те, як ясно зрозуміли Поляки, що в кінці кінців тільки землеволодіння рішить про те, чи будуть наші східні провінції німецькими чи польськими. Вони повели тому боротьбу за землю з надзвичайною енер-

гією. Організація кредиту на національному грунті, що не має собі подібної, вміла комбінація кооперативних щадничих кас з парцеляційними банками, що віддає на службу останнім у великих розмірах вклади з ощадностей польських промислових робітників і саксонських поселенців, гіпотечні позички Земельного Банку та німецьких гіпотечних банків, що йдуть на сотні міліонів, одержування грошей під другі позички та більш за все здоровий земельний голод населення — все це дозволило Полякам з успіхом вступити в конкуренцію з Кольонізаційною Комісією. Вони змогли не тільки зрівноважити земельні втрати, що їх з початку нанесла Полякам діяльність Кольонізаційної Комісії, але ще й зискати на цьому. Статистика зміни землеволодільців показує, що з 1896 р. по 1906 рік включно, себто за 11 років, в західній Прусії та Познані перейшло з німецьких рук до польських на 75.437 гектарів більше, як на відворот. А як до того додати ще польські покупки у Східній Прусії, Помераніï і Шлезії, то загальна втрата (німецької землі) виносить приблизно 100.000 гектарів. (Слухайте, слухайте !)

Незнайомий з цими відносинами здивовано питатиме, як можливий такий результат, коли взяти під увагу величезні державні засоби, що ними розпоряджають Кольонізаційна Комісія і управа державними маєтками, що набули для держави площу майже на 450.000 гектарів. Це треба пояснити тим, що польські спекулянти та парцеляційні установи є в змозі збувати з вигодою для себе майже кожний набутий ними маєток. Небагатий Поляк, що майже без винятку змагає при помочі своїх ощадностей набути в своїй батьківщині клаптик землі, не боїться суворих умов платности та в короткому речинці сплачує ціну купна. Тимто парцелятори підприємці мають можність бистро та здебільша з зиском орудувати своїм оборотовим капіталом. Додати ще треба, що новеля з 1904 р. не внесла глибокої зміни, бо після пояснення найвисшого адміністраційного суду вона робила залежним від розрішення властей тільки устрій нових осель, а не роздроблювання маєтків з приспосібленням існуючих домів для робітників. Таксамо закон майже не нарушував набування парцель сусідніми дрібними власниками. Постійно зростаючий попит на землю з боку польських робітників і дрібних селян, що його покривали, цілком природно, в значній мірі набутками від Німців, відграє в боротьбі за землю далеко більшу ролю, як перехід окремих німецьких маєтків в руки польських великих землевласників.

До того можна помітити характеристичне явище, що пляномірній діяльности Кольонізаційної Комісії ставлять усе більші й більші труднощі. Кожному, хто знає відносини в провінції Познань і Західній Прусії, ясно, що від окремих поселень мало нам користи. Мусимо витворити в польському морі великі німецькі острови. Тісне групування кольоній конечне нетільки в інтересах їх власного існування, але й тому, щоби обезпечити громадам кольоністів політичний вплив. Перш за все належить групувати кольонії близько міст, щоби германізувати помалу останні. Однак і Кольонізаційній Комісії стає з кожним роком що раз трудніше працювати після цього пляну. Як вона намітить будь-яке важне місце для основання маси поселень, то вже після перших покупок плян її стає ясним для кожного. Спекуляція негайно опановує цей терен. Рівночасно й Поляки силкуються вдертися в даний район і починається підбивання цін. Колиж Кол. Комі-

сія не бажає при цих умовах платити нерозумних цін, то вона, звичайно, не може нічого набути. Власники знов маєтків, рахуючи на дальше підвищування цін, воліють, коли Поляки не дають більше як Кол. Комісія, почекати з продажею, при чому вони наслідком безвихідного положення, що в йому знайшлась Кол. Комісія, спекулюють на певняка.

Мої панове! Для мене немає ніякого сумніву, що діяльність Кол. Комісії повинна продовжуватися і до того без перешкод. Для цього потрібно нам більше землі й то в підходящих місцях. Поселення німецьких селян і робітників тільки тоді осягне свою національну політичну ціль, коли воно відбуватиметься на більш замкненій области (З права: цілком слушно!)

Шляхом вільної купівлі не можемо більше покривати наші потреби в землі і звідси зі залізною конечністю виходить, що видатні державні інтереси вимагають, щоби Кол. Комісії признати право примусового вивласнювання".

Після пристрасної дебати й під сильним давленням уряду, німецький райхстаг приняв закон про примусове вивласнювання Поляків. Закон призначував для Кол. Комісії право на вивласнення 70.000 гектарів землі, не більше. Закон одначе не регулював справи парцеляції.

Цей слабий бік закону використали Поляки дуже добре й тепер. Контратака, що її вони повели, мала успіх. Закипіла гаряча парцеляційна робота, повстали нові парцеляційні банки. Вже літом 1909 р. ясно було, що закон не осягнув своєї цілі. Поляки побідили.

— — —

В дальші періпетії боротьби Поляків у Прусії за своє національне існування ми не можемо входити. Кінець її відомий. Пруські Поляки перейшли в німецькій неволі тверду економічну, політичну й культурну школу. Неволя не зломила їх, але сильно загартувала. В боротьбі за незалежність своєї батьківщини вони віддали неоцінені й першорядні услуги. Від ворога свого вони взяли й навчилися дуже багато. У відновленій нинішній польській державі бувші пруські Поляки являються найціннішим і найпозитивнішим елєментом.

Кінцеве слово.

Перед нами пересунулася надзвичайно цікава й барвиста картина боротьби поневоленого народу за своє існування.

Приклад боротьби пруських Поляків за своє існування може служити, як ми вже підкреслили у вступних замітках до цеї праці, тільки ілюстрацією дії в новітній добі великого соціяльного закону так зв. пробудження поневолених народів.

На нашому конкретному прикладі ми могли бачити, що соціяльний закон сильніший від волі гнобителів і потентатів, хочби ними були пруські Німці, що супроти Поляків знали одну тільки політику „Ausrotten!“ (винищення), та що кінець кінцем побіда була за тим, за ким стануда сила соціяльного закону й розвитку.

Проте побіда поневоленого народу не є чимсь абсолютним. Вона не мусить прийти, коли не створені для неї умови як обєктивного, так і субєктивного характеру. Загальний поступ культури й освіти будить до життя широкі народні маси та робить з них носіїв ідеї національности. Це безперечно умова обєктивного характеру. Субєктивною натомісць умовою побіди поневоленого народу є виявлення максімум активности з його боку ві всіх ділянках свого поневоленого існування.

Булоб просто недотепно інтерпретувати соціяльний закон так, буцім то сама вже його дія забезпечує поневоленому народові визволення.

Ні! Без максімум активности в боротьбі поневоленого народу за його існування не має його визволення. Воно не може прийти й не приходить само.

Не тільки приклад пруських Поляків, але й інших поневолених народів, як Ірляндців у першій мірі, вчать нас цьому.

І треба просто подивляти, яку велику активність виявили пруські Поляки в ярмі пруської держави на всіх полях своєї боротьби за існування.

Коли політика поневоленого народу зводиться до боротьби його проти утиску *), то не має просто ділянки в области економіки, політики й культури, деб пруські Поляки не виявили максімум своєї енергії, великої, важкої й систематичної праці та посвяти. Ніколи не зневірювались у власні свої сили і ніколи не падали духом. Треба просто схиляти голову перед ідеалізмом і самопосвятою перших будителів пруської Польщі та піонірів будівництва її національного визволення.

---

*) Дивись про це більше в моїй розвідці „Що таке політика“. Вид. „Нова Україна“. Прага — Берлін, 1923. 8⁰. Ст. 38.

А цей ідеалізм і самопосвяту національних провідників пруських Поляків не можна би собі подумати без їх великої віри в кращу майбутність польського народу та повне його національне розкріпощення.

Не дивно, що ці високоідейні люде — словом, ділом, прикладом, власним своїм життям вміли виховувати народні маси і що в наслідку цієї національної педагогіки кожний свідомий Поляк у пруській неволі ставав жовніром ідеї національного визволення польського народу.

Історія боротьби пруських Поляків за своє існування і визволення надзвичайно інтересна і повчаюча.

Зауважені помилки.

Ст.	рядок:		надруковано:	має бути:
4	11	згори	простиставилася	протиставилася
5	15	знизу	економіки	економіка
11	12	„	познанщині	Познанщині
13	15	„	хорактеризує	характеризує
14	23	„	інерцій	інерції
21	6	„	шляхотцької	шляхотської
24	12	згори	збут	збір
36	19	„	урядництво	урядництво
37	5	„	зиймали	займали
40	15	знизу	дати	дали

Зміст.

Ст.

Вступні замітки 3

I. Вступні уваги. — Еміграція і батьківщина. — Настрої в Познані. — Пруський королівський указ з 1833 р. — Гасло: Powrót do kraju! — Роля еміграції. — Др. Кароль Марцінковський, як ідеольог й організатор органічної праці. — Перші польські реформи й установи. — Кредитовий Союз. — Базар познанський. — Товариство ім. Марцінковського та інші союзи. — Надії на еміграцію. — Смерть Марцінковського. — Закриття Кредитового Союза. — Виключення Поляків з пруської адміністрації. — Рік 1863. — Кінець панування еміграції. 6

II. Вступні уваги. — Польська фракція. — Її значіння. — Максиміліян Яцковський. — Програма його діяльности. — Пробудження польського селянства. — Польський кооперативний рух. — Бісмарк і Поляки. — Пруський кольонізаційний закон 1886 р. і пруська Кольонізаційна Комісія. — Оборонні міри польської шляхти. — Основання „Bank-y Związku spółek zarobkowych". — Нова польська політика пруського уряду. — Могутність польської фракції. — Криза. 11

III. Вступні уваги. — Персональна унія як організаційний принцип. — Польська селянська республика. — Організація робітничої кляси. — Організація польських промисловців і торговців. — Польська шляхта. — Straż. — Соколи. — Парляментська виборча організація. — Фактичний польський уряд. 18

IV. Система й практика польських кооператив. — Союз Кооперативних Спілок. — Союзний Банк. — Кредитові Спілки. — Rolnik-и. — Роля духовенства в пол. кооперативнім русі. 25 37

V. Боротьба за землю. . . . . .

Кінцеве слово. 46

Львівська бібліотека
АН УРСР
Ж 1528 П

Nr. 1328

1526
330

1933
2313

III
Нс-14850
1933-1-12